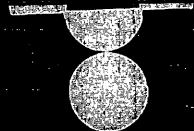
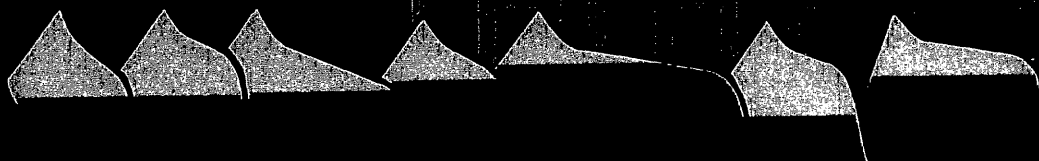

מקורות
ומחקרים
בהקבלה
וחסידות

בצויבת
ישראל וינשטוק

ט מ י ר י ן

הגות המיסתורין לזרמיה בחילופי
התקופות העשירה את האומה
והאמונה ביצירות אין ספור. חלק
ניכר מהם הופיע בדפוס. אך מי ימנה
החיבורים, המאמרים והקונטרסים,
וביניהם מנחלת אבות החכמה וגדולי
הדורות, אשר טרם זכו ועדיין הם
טמונים בכתבי־ידות בפזורי הספריות?
וגם אלה שראו אור הדפוס, מה רב
עוד המקום הנשאר אצלם לתיקונים
ולהשלמתם, בבירורי הלשונות
והמקורות או בהבהרת תורתם
ותולדותם. במלאכת קודש זו עוסקים
כיום אנשי מדע מרובים בארץ וברחבי
התפוצות, המקדישים מכוחם להאדרת
חקרי קבלה וחסידות ופירסומי
מקורותיהם. לשרותם של בעלי מחקר,
ולהנאתם של רבים וטובים המתעניינים
במה שמתחדש בתחום חשוב זה במח-
שבת ישראל, מוגש המאסף "טמירין".

ט מ י ר ין

ב

מוסד הרב קוק מיסודו של הרב י"ל הכהן מימון

פרסומי המכון לקבלה וחסידות

יד הרב מימון . ירושלים

ט מ י ר י ן

מקורות ומחקרים בקבלה וחסידות

בעריכת

ישראל וינשטוק

כרך שני

הוצאת מוסד הרב קוק . ירושלים

דבר העורך

הכרך השני של 'טמירין' מכיל ארבעה-עשר מקורות ומחקרים בתחומים שונים של חקר המיסתורין.

הקובץ נפתח בנוסח 'ספר יצירה' מתוך הגניזה, כבן אלף שנה ומעלה, שהוא העתיק ביותר הידוע מחיבורי-יסוד זה בהגות האמונה. מאמרי לווי דנים במסקנות המסתמנות מהטקסט המיוחד שהוא לבירור התולדות הסבוכים ועתירי הגילגולים של הספר, ובאי-אלה הערכות של זמן חיבורו.

'אלפא ביתא של מטטרון', מערך של כ"ב אותיות מאגיות בליווי פירוש מדרשי — שנחשב כחיבור מימי הגאונים — מתגלה בחיק חסידי אשכנז. ההתחקות על שרשי כתב-הספרים מוליכה, בהשתלשלות ענפה וארוכה, עד לפאפירוסים-הקסמים מהתקופה ההלניסטית. שרשרת-תפילה פיוטית של ר' אלעזר מוורמס, שנכללה אף היא באחד מקבצי החסידים, מביטה קו בלתי-נודע בדמות המרכזית הזאת של החוג.

בפירוש ספר יצירה של ר' יום טוב ליפמן מילהויזן, ששרד באוטוגראף של המחבר, מופיע לפנינו בעל ה'נצחון' לראשונה במלוא קומתו כהוגה מקורי מעמיק בתורת הקבלה. פירוש האידרא של ר' יוסף ו' טבול, מבחירי תלמידיו של האר"י, מוסיף נדבך חשוב לחקר תורתו של אביר המקובלים. לכך מתלווים מאמרים על שירת האר"י, על האר"י בשירת המקובלים, ועל ה'תיקון' ששותי-מימיו של האר"י ייחדו לציון יום פטירתו.

הגות רמח"ל מיוצגת בקובץ על ידי סידרה של תפילות וייחודים לקבלת השגה, ובנוסף לכך פירוש למשנה הראשונה של ספר יצירה, שאחד התלמידים העתיק אותו כנראה מכתבי רבו והעבירו לקטעין, בארבע אגרות נפרדות, לחברו שבעיר אחרת.

ב'ספר מקור מים חיים' אנו נפגשים באחד מצנועי המקובלים בתימן, ר' חיים העוזרי [עוזרי], שהצטיין בבקאות מופלאה בספר הזוהר ושילב מתוכו לשונות ורמזים בהמונם בערוגות חיבורו.

לציון מאתים שנה לעליית החסידים לארץ ישראל, נסקר המאורע מחדש, בגיבוש רעיוני של תסיסת הגאולה אצל הבעש"ט ותלמידיו, והאספקטים ההיסטוריים בהגשמתה. בסיום הקובץ באה סקירה ביבליוגרפית של כתבי ר' חיים ויטאל (בת 230 ערכים — פרי-עטו האחרון של ר' נפתלי בן-מנחם זכור לטוב), המהווה פריצת-דרך ראשונה מסוגה לסבך המבהיל של הכתבים והפירסומים הקשורים בשמו של המקובל.

נעים לי לציין בהערכה היענותם האדיבה של אנשי-המדע המשתתפים בקובץ, שאוסיף במקורות המוגשים על ידם השלמות והערות משלי (שצויינו בכל מקום כראות). עם זאת אני מרגיש כעורך גם החובה להתנצל בפניהם על האיחור הממושך הבלתי-סביר שחל — לא באשמתי — בהוצאה לאור של הקובץ ובפירסום מחקריהם.

ה ת ו כ ן

ט	"ספר יצירה" נוסח רס"ג בצורת מגילה מגניזת קהיר	נחמיה אלוני
לא	להבהרת אופיו וגילגוליו של ספר יצירה שב"נוסח רס"ג"	ישראל וינשטוק
מא	זמן חיבורו של ספר יצירה	נחמיה אלוני
נא	אלפא ביתא של מטטרון ופירושה	ישראל וינשטוק
עז	תפילה לר' אלעזר מוזרמס	יוסף דן
צג	פירוש ספר יצירה לר' יום טוב ליפמן מילהויזן	ישראל וינשטוק
קכג	פירוש האדרא רבא לר' יוסף ן' טבול	ישראל וינשטוק
קסט	אברהם מאיר הברמן שירת האר"י	
קפא	האר"י בשירת המקובלים ותיקון חמשה באב ליום פטירתו	מאיר בניהו
קצו	תפילות וייחודים להשגה של הרמח"ל	מאיר בניהו
רכא	פירוש [מחוג ?] הרמח"ל למשנה הראשונה בספר יצירה	ישראל וינשטוק
רלא	ספר מקור מים חיים [לר' חיים העזרי]	יוסף קאפח
רמט	ראשית העליה החסידית	יצחק רפאל
רסה	כתבי רבי חיים ויטאל (רשימה ביבליוגראפית)	נפתלי בן-מנחם

כתובות המשתתפים בקובץ:

פרופ' נחמיה אלוני, אוניברסיטת הנגב, באר שבע. פרופ' מאיר בניהו, רח' אחד-
העם 24, ירושלים. פרופ' יוסף דן, האוניברסיטה העברית, ירושלים. הרב יוסף
קאפח, רח' לוד, ירושלים. ד"ר יצחק רפאל, רח' אחד-העם 24, ירושלים.

הרב ד"ר ישראל וינשטוק ז"ל

"יסוד היסודות ועמודיה העיקריים של החסידות היא אהבת ישראל ומידת השמחה", אותם ירש הבעש"ט זי"ע מאבותיררבותיו, ואותם הוריש לתלמידיו ותלמידיהם בכל הדורות. כך מסכם הגרי"ל מימון ז"ל את חייו, תורתו ומורשתו של רבי ישראל בעל-שם-טוב זלה"ה.

הרב ר' ישראל וינשטוק ז"ל — שמצד אביו ר' משה צבי ב"ר גרשון ז"ל מקוטיב היה נין וכנד להבעש"ט, ומצד אמו הרבנית מב"ת שרה בת הרה"צ ר' חיים דוד מאנזון זצ"ל (האדמו"ר רב דודעלי מברודי) היה נכדו של ק"ק הצדיק רבי ישראל'שטי זי"ע (מייסד השושלת של בית רוזין) נכדו של המגיד הקדוש הר"ר דוב בער ממעזריטש זי"ע, יורשו הרוחני של הבעש"ט, ולמעלה בקודש — ירש מידות יסוד אלה של החסידות במידה גדושה והן עיצבו ואיפיינו אותו כל ימי חייו.

אהבת תורת ישראל ליוותה אותו מילדותו (נולד בבית סבו בברודי ח' סיון תרס"ט), מברודי וקוטיב לווין ולישיבת מטרסדורף, וכשחזר לברודי למד תורה אצל הגאון הרב אברהם מנחם שטיינברג ז"ל בעהמ"ס "מחזה אברהם", רבה המפורסם של ברודי, ושוב חזר לווין והמשיך ללמוד בדיבוק חברים בהתמדה רבה, ונסמך להוראה מעשרה גאוני הדור המפורסמים, ובתוכם הגאון רמ"מ באב"ד מטרנופול (מחבר "חבצלת השרון"), והגאון רא"י הורביץ הלוי מפרובוזנא, מחבר שו"ת "צור יעקב", והגאון ר' שמואל פיהרר הי"ד, בעהמ"ס "הר שפר" על הוריות. מאידך קיבל סמיכה מביהמ"ד לרבנים והוכתר בתואר דוקטור לפילוסופיה בווינה. בבירת אוסטריה שימש מורה לעברית בגמנסיון העברי, עד שנסגרו שעריו בסוף שנת תרח"ץ על ידי הנאצים ימ"ש, ואז הלך בגולה עם הוריו ללונדון.

אהבת ישראל מצאה אצלו ביטוי מעשי בשני רבדים: פרטי וכללי. אהבת חסד לפרט, ולא רק לבני ביתו הקרובים, להם היה קשור באהבת נפש, ולא רק לכל צאצאי משפחת רוזין, אתם הרגיש קרבה אישית ושלכל אחד התייחס בחיבת קודש מיוחדת, אלא ממש לכל איש זר מן החוץ עזר וסייע כאילו היה בן ביתו. אף בתקופת השואה בשעה שהאזורים ימ"ש היו מסתובבים בחוצות לא התחבא הוא במרתף ביתו אלא יצא והתהלך מבית לבית לאסוף תרומות כדי לספק מזון ומחיה לנצרכים "כדי שלא ירעבו ללחם". כן סיכן את חייו כדי להציל יהודי זקן מידי הרוצחים ברחוב העיר.

מאידך, אהבת עם ישראל, ואהבת הארץ ומדינת ישראל כמורשת אבות מדור דור, היתה אצלו אהבה טבעית וכנה, והנחתה אותו בכל שלבי חייו

ופעולותיו. בווינה בה היה פעיל ב"מזרחי" וב"השומר הדתי", ובלונדון בה שירת רב לקהילה גדולה וחשובה (העמפסטער גארדינס) וכאחד ממנהיגי התנועה. באנגליה נשא את בתו של הרב ד"ר דוד וינטר, הרב מלובעק, ולא נחה דעתו עד שעזב "כל כבודו של עולם" בלונדון ועלה ארצה קרוב לייסוד המדינה, יחד עם משפחתו הצעירה. את יסורי הקליטה בשנים הראשונות ובימי המחסור והמצוקה בעיר הקודש קיבלו עליהם כ"ייסורים של אהבה" בשמחה ובלי תלונות. התפרנס תחלה מהוראה בביה"ס "מעלה" ואחר כך כמנהל "מחלקת הדת" בקק"ל, אותה טיפח והרחיב בכשרון ובהצלחה.

כאיש נבון ופיקח הבחינו עיניו בכל פגם ומום סביביו ונפשו הנקיה סלדה מהם ובחלה בם, אבל הוא "העביר עיניו מראות שוא" והעדיף לראות בטוב ירושלים ואת היפה בבנין הארץ ולספר בשבחם. האהבה קלקלה את השורה וראה בכל אדם רק את טובו ומעלותיו, וכך היה פיו מלא שבח ליוצרו על שזכה לחיות בירושלים האהובה עליו ולחיות ב"אתחלתא", מתוך אמונה שכן נזכה בקרוב לגאולה שלמה.

בשנת תשכ"ח החליט להתרכז לגמרי בתורה ומחקר ובפרסום מאמריו והרצאותיו המאליפות בשדה "הנסתר", על קדמות "ספר הבהיר" ושיחזורו, ועל קדמות ה"קבלה" בכלל, על "ספר יצירה", נוסחאותיו ופירושו, ועל שאר ספרי היסוד של תורת הח"ן, על יחס הפילוסופים הקלאסיים שלנו, ובמיוחד הרס"ג, רבי יהודה הלוי והרמב"ם, אל תורת הנסתר, ועוד היתה ידו נטויה.

כמה ממחקריו הנפלאים והמפליאים אלה יצאו לאור בספרו "במעגלי הנגלה והנסתר" (מוסד הרב קוק, תש"ל) ובספר "טמירין" א (מוסד הרב קוק, תשל"ב). הכרך הנוכחי, "טמירין" ב, מכיל כמה מחקרים חשובים משלו ומפרי עטם של מלומדים מובהקים אחרים יבדל"ח, שהצליח לערוך לדפוס עוד בימיו האחרונים לפני שגבר עליו חוליו שהפסיק את עבודתו הפוריה. הספר הנספח ל"טמירין" (בכרך מיוחד) הוא מאד חשוב. פירוש ספר יצירה המיוחס לר' אברהם אבן עזרא, שהמהדיר גילה שלמעשה הוא יצירתו של ר' אברהם אבולעפיא. פתרון חידת מחברו של פירוש נפלא זה הוא דוגמא מכוח יצירתו המקורית של המלומד ז"ל.

יצויין לברכה ראש "מוסד הרב קוק" ד"ר יצחק רפאל ומנהלו הרב מ. ח. קצנבלוגן שהזדרזו להו"ל את שני הכרכים לקראת יום השנה הראשון לפטירתו (ביום י"ד מרחשון תשמ"א). מאידך תעמוד על הברכה משפחת המנוח ובמיוחד גיסו ואחותו אריה וגיטל (ליאו וגוגי) גרייהם מלונדון, שהשתדלו בהוצאת הספרים המהווים תרומה חשובה להגות המסתורין בישראל וכמצבת זכרון חיה לאיש חי רב פעלים בתורה בחכמה ובמעש, בהם השפיע את חייו מתוך להט של אהבה ושמחה.

(הרב) **זאב גוטליב**, ירושלים

"ספר יצירה" נוסח רס"ג בצורת מגילה מגניזת קהיר

מאת

נחמיה אלוני

א. פתיתת. הייתה זו הסערה הגדולה והעצומה שהסעיר הנביא החדש מוחמד, והתורה החדשה "שירדה מן השמים", הקוראן, והאמונה החדשה האסלאם, שגרמו לתקומת האמפריה החדשה והמקיפה ביותר בכל ימי הביניים, מקצהו של חצי האי ערב בדרום עד צרפת בצפון ומהודו במזרח עד ספרד במערב. משכילי העמים בעלי התרבות הנכבשים במזרח התיכון ובספרד התקוממו כנגד התנשאות הערבים והתפארותם בשלשולי היותסין כילידי השבטים בחצי האי ערב לשונם ומנהגיהם. תנועת התקוממות זו ידועה בשם ה"שעובייה" (העמים והעממים שיצר ה' באופן שווה), וכונתה על ידי מתנגדיהם בשם "אהל אלתסוייה" (חסידיו השוויון הרוצים זכויות שוות בשלטון כילידי חצי אי ערב)¹. התנועה הזאת של משכילי העמים הביאה לתחיית תרבויות ולשונות כמות הפרסית והספרות הפרסית בפרס והקסטיליאנית והספרות הספרדית בארץ ספרד².

גם בישראל קמו מורדים בשלטון המוסלמי המשעבד והמדכא, שבאו לידי ביטוי בין הקראים בצורה קיצונית יותר מאשר בין הרבנים³. התקוממות זו הביאה עימה תחיית

1 ע' מאמריו המצויינים של יצחק גולדציהר: I Muhammedanische Studien האלי (Halle), 1889, עמ' 147—216 (שם שני מאמרים): Die Shu'ūbijja und ihre Bekundung in der Wissenschaft des Islams, LIII (1893), עמ' 601—620. ZDMG. Die Shu'ūbijja unter den Muhammedānern in Spanien.

2 ע' בהערה הקודמת. לנושא זה הוקדשו במאה העשירית ב"עקד אלפריד" לאבן עבד רבה פרקים מיוחדים. בימים האחרונים נכתבו על נושא זה מאמרים בארץ ספרד עצמה: A.M. 'Abd el-Fattah al-Abbādi, Los esclavos en Espana, Madrid, 1953, p. 28, 44; Fernando de la Garcia Ibn Garcia, Cadi de los Califas Hammudias, Al-Andalus, XXX (1965), p. 63-78.

3 כבר כתבתי על נושא זה מאמרים אחדים. ע' האגרון לרס"ג, ירושלים תשכ"ט, עמ' 30; — השתקפות המרד ב"ערבייה" בספרותנו בימי הביניים, בספר היובל לוואלנשטיין, ירושלים תשל"ט, עמ' 80—136.

— ספר האגרון העברי כנגד הערבייה, ספר היובל לשור, זר לגבורות, ירושלים תשל"ג, עמ' 465—474.

— תגובת רמב"ע לערבייה בספר הדיונים והשיחות (שירת ישראל), תרביץ, מב (תשל"ג), עמ' 97—112;

— שרה והגר בשירת ספרד, ספר היובל ללוריה, ירושלים תש"ס, עמ' 168—185.

— יעקב בן אלעזר הלוחם הגדול ב"ערבייה", כתאב אל כאמל, ירושלים תשל"ז, עמ' 1—10.

— הכוזרי לריה"ל באור ה"שעובייה", בצרון, סח (תשל"ד), עמ' 105—113.

הלשון העברית ותור הזהב בשירה העברית, הפיוט ושירת ספרד, וגוצרו יצירות ספרותיות משובחות בתורת הלשון העברית (רשימת המונחים העתיקה והאגרון) ובמדרשים (פרקי דרבי אליעזר ותנא דבי אליהו)⁴. פנינה ספרותית נפלאה ומלאה פלאים זהו "ספר יצירה" בספרותנו העברית בימי הביניים, שביקשו חכמים גדולים וחשובים להוציאה מתקופת ההשכלה הערבית ולהעתיקה לתוך תקופות לא לה, בימים קדמונים ואף בימים קדומים⁵. תורת הלשון העברית חוגגת בפנינה ספרותית זו את חג צמיחתה, והיא משמשת יסוד ותשתית בכל הספקולציות של ההגות והחזות ביצירה גדולה ורבת ערך זו. כל מי שבא וקובע את מקומה בתקופת חז"ל או בתקופה שונה מתקופת ראשית השפעתה של ההשכלה הערבית במאה השמינית, משבש את תורת הלשון העברית, שהיא בתשתיתה של היצירה הספרותית הזאת, והוא נאלץ על כרחו לפרש את כתוביה פירושים כפויים⁶. כל מי שעוסק בתורת הלשון העברית בימי הביניים ומתעלם מתורת הלשון ביצירה זו, דומה לבת יענה קירחת המסתירה ראשה בחול ואינה רואה את הנעשה בשטחה⁷. לרגל עיסוקי בתורת הבלשנות הטברנית והלשון העברית בימי הביניים⁸, הריני עוסק בפנינה ספרותית זו מתוך תקוה להתזירה לתקופת יצירתה הנכונה, תקופת הגאונים, ולמקומה הנכון בספרותנו העברית.

ב. ס"י נוסח רס"ג בגניזת קהיר. משלוש המהדורות של ס"י⁹, הקצרה, הארוכה ורס"ג, הדלה ביותר בכ"י היא מהדורת רס"ג, אף כי הפירוש יחד עם המקור נפוצו

4 על ספרות ארץ ישראל בשנים 650–1000 ע"י ספר המקורות למן חתימת המקרא ועד מוצאי תקופת הגאונים, ירושלים תשכ"ג; י"ל צונץ, הדרשות בישראל, ירושלים תשי"ד; מ' זולאי, לתולדות הפיוט בארץ ישראל, ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ברלין ירושלים תרצ"ט, עמ' קז–קח; הבלשנות הטברנית מהמאה השביעית עד המאה האחת עשרה.

5 ע"י במאמרי השני: זמן חיבורו של ספר יצירה, ובייחוד בלוחות הזמנים לפי התקופות. כוונתי באופן מיוחד לדברי ג' שלום בספריו: ראשית הקבלה וספר הבהיר, ירושלים תשכ"ו, עמ' 17–63; ובגרמנית: G. Scholem, Ursprung und Anfaenge, ברלין 1962, עמ' 20–28; EJ (אנגלית), x (ירושלים 1972); צונץ, קראוס ושלום שונים משנתם בספר יצירה, סיני, עד (תשל"ד), עמ' קיב–קמ.

7 גב' א' גולדברג (=גוג') על הלשון העברית בימי הביניים EJ, XVI (ירושלים 1972), עמ' 1607–1642, המלא שיבושים והשקפות נפסדות על הלשון, כגון: הלשון העברית הייתה לשון מיתת בימי הביניים, ולא השתמשו בה בדיבור. מספיק לעיין בתכנית בראש הערך ולראות, כי כולו אקלקטיקה, טלאי על גבי טלאי; סעיפים של לשון יחיד (רס"ג ורמב"ם) מעורבים בסעיפים של לשון סוגי ספרות (פיוט, שירת ספרד), ומעורבים בסעיפים על הלשון לפי ארצות (איטליה, גרמניה) ובסעיפים מלשון כיתות (קראים, שומרונים ורבנים).

8 בשנת תשל"ג הוענקה לי שנת שבתון על ידי אוניברסיטת בן גוריון בבאר שבע, וישבתי אותה שנה בקמברג', וכתבתי את ספרי: הבלשנות הטברנית מראשית צמיחתה במאה השביעית עד חורבנה של טבריה במאה האחת עשרה. בהזדמנות זו הריני מביע את רגשי תודתי הנאמנים להנהלת אוניברסיטת בן גוריון על כל חסדיה עימי.

9 ע"י א' גרינדל, A Preliminary Critical Edition of Sefer Yezira, Israel Oriental Studies, תל-אביב 1971, עמ' 135–137; י' וינשטוק: לבירור הנוסח של ספר יצירה, "טמירין" א, ירושלים תשל"ב, עמ' יא, טו–יז. אף הוא המצרף את שינויי הנוסח למגילה.

בין בני ישראל ובייחוד במזרח התיכון ובארץ ספרד¹⁰. כיום בידנו טופס אחד שלם משולב ב"תפסיר כתאב אלמבאדי" לרס"ג¹¹, וטופס שני בלתי שלם וכולו עברי ובלי "תפסיר כתאב אלמבאדי", שרובו נתפרסם על ידי הברמן¹², שני שלישים בערך כשהוא לקוי בחסיר בראשו ובסופו. חשובות הן אפוא שתי ההשלמות המתפרסמות כאן שהן משלימות את כה"י הזה עצמו מראשית פתיחתו (48 שורות) ומשלימות גם את סופו (38 שורות). נוסף לשני הטפסים האלה הגיע מספר קטעים מגניות קהיר¹³, ובהם הפירוש לרס"ג, ולא זכור לי נוסח המקור משולב בהם, פרט לקטע אחד שכולו עברית והוא קטע מס' 6 להלן.

1. אוקספורד, Ms. Heb. d. 47 [2669/23], דפים 58—59.

מקביל למהד' לאמברט, 5/12—13/10.

2. אוקספורד, Ms. Heb. e. 45 [2787/21], דפים 76—81.

התחלה — 11/סוף.

3. אוקספורד, Ms. Heb. d. 62 [2830/7], דפים 13—18.

1/26 — עד 7/38.

4. אוקספורד, Ms. Heb. f. 34 [2860/6], דף 21.

9/102—17/100

5. קמברידג', T—S. Ar. 31/103, דף אחד לא שלם.

3/79—10/77

6. קמברידג', WC, Talmudica, I/11, שני דפים רק המקור העברי.

63, 73, 74 ; 74, 79—80.

ג. תיאור כתב היד¹⁴. זהו כתב היד היחיד של ס"י בצורת מגילה ולא בצורת ספר ("מצתף"). קלף. המגילה הייתה בשני חלקים. יריעות א—ג ויריעות ד—ה לחד. חלקו המרכזי והחשוב ביותר, כשישים אחוז (140 שורות) בערך, נתגלה על ידי הברמן לפני שלושים ושלוש שנים¹², ואילו חלקו הראשון, שהוא חמישית בערך (54 שורות), וחלקו האחרון, שהוא חמישית בערך (38 שורות), נתגלו על ידי בימי שהותי בקמברידג' בשנת שבתון בשני מקומות שונים זה מזה, ואלה סימוניהם בספרייה האוניברסיטאית בקמברידג' :

10 לא ידעוהו בני תימן, וכך מעיד הרב י' קאפח, ספר יצירה [כתאב אלמבאדי], ירושלים תשל"ב, 8/1—12: "איני יודע, אם לא הגיע לתימן בכלל, או שכן הגיע אלא שאבד וגשתכה במשך הזמן".

11 מהד' מ' לאמברט, פאריס 1891.

מהדורה שניה על ידי קאפח, עי' בהערה הקודמת.

12 א"מ הברמן, אבנים לחקר "ספר יצירה", סיני, י (תש"ז), עמ' ג—כו. — ממאנים ושלושים שורות בערך נתפרסמו על ידי א"מ הברמן 150 שורות כלומר 50%. כאן עלי להביע את תודתי הלבבית למר הברמן על הסכמתו לשלב חלק זה במהדורה השלימה הנדפסת כאן. חן חן לו.

13 חמשת הראשונים (1—5) נמנו על ידי הרב קאפח הנ"ל, עמ' ז/ג—ז, ומה שנמנה שם ס' ח אינו אלא הנוסח הקצר. לעומת זאת לא נמנה שם מס' 6 (הערה 2), אף כי הוא קטע נפלא מבחינת זמנו, ואולי אף העתיק ביותר מכל מה שהגיע לידנו.

14 תיאור קצר של היריעות שהיו ברשותו פרסם הברמן במאמרו, ג/6. הלואי וילמדו חכמינו לסמן סימונים מדויקים, ולא ישמיטו את המלה: Glass כמו גרינולד, 134/הע' 11; 9/136.

1. T-S. K 21/56. הגודל: 12×27.5 ס"מ, וחסרים למעלה השוליים שהם שלושה ס"מ בערך. חלק זה מורכב יריעה אחת בת 22 ס"מ אורך; 5.5 ס"מ שייכים ליריעה הבאה שנכללו בסי' 2. השטח הכתוב באורך מפה אל פה, ואילו ברוחב 10.5 ס"מ. רובה של יריעה א מתוכה.

התוכן: פרק א הלכה א — פרק ב הלכה ד (יצירה², 9/13—1/47).

2. T-S. Glass 32/5. הגודל: 12.5×76.5 ס"מ, בחלקו העליון חסר בשורות העליונות בצורה אלכסונית. חלק זה מורכב משתי יריעות, ב ו-ג. חלק זה אינו לקוי בחסיר בכתוב פרט למקום אחד בחלקו התחתון. אין חלק זה קשור בחלק הבא, מאחר שאין סימני תפירה בקצהו התחתון.

התוכן: פרק ב הלכה ד — פרק ז אמצע (יצירה², 1/48—10/100).

3. T-S. Glass 12/813. הגודל: 12×24 ס"מ. חלק זה מורכב משתי יריעות, ד ו-ה, אף כי ס"י מסתיים ביריעה ד, ועוד נשאר חלק הימנה, בשיעור של 7 ס"מ. בחלק זה לקוי הכתוב רק מעט מאוד באמצעו, אף כי מחורר הוא חורים אחדים. מהיריעה האחרונה נשארו רק סנטימטר אחד ומחצה.

הכתב המרובע מורחי נהדר, וכתוב בידי סופר רגיל מתוקן ומנוסה. אין בו סימני פרקים או סימני משניות כמו בכה"י של המשנה. לפעמים יש בו הסימן של נקודתים בין עניין לעניין, אולם אין אלה תואמים את חלוקתו של רס"ג כלל וכלל. לרוב אף אין הכתב מחולק כלל וכלל.

התוכן: פרק ז אמצע — פרק ח (סוף) (יצירה², 10/100—6/102).

בסך הכול אורך המגילה הוא 122.5 ס"מ \times 12.5 ס"מ ומספר השורות 232.

ד. התוכן:

1. בהעבר האחד של היריעה ס"י נוסח מהדורת רס"ג, כפי שציין בכל אחד משלושת חלקי היריעה.

2. בהעבר השני פיוטים שונים למועדים שונים ולפייטנים שונים. ואלה הם:

1. פותח: שבטים והוא... כן שבטי יה יעלו כיונים אל קינם.

2. אהרן מחתה קח — אין בד'.

3. קדוש[תא] לפסח: אב נצר חוקות איום — לאליהו¹⁵ — אין בד'.

4. תחוללה בפסח התגיטה שה — אין בד'.

5. איש תם כהופסת מארמי — אין בד'.

6. אור וששון ויקר — אין בד'.

7. ובכן ואמרתם: איזרתה אימצתה (חלק מהקדושתא) — אין בד'.

8. יוצר אבל: ארומם לשמך אל עליון — ליהודה הלוי¹⁵.

9. יוצר: אסלדה בחילה לגורא עלילה אען: לך ה' הגדולה — לאליהו אין בד'.

15 מסתבר, כי אליהו הוא פייטן ארץ ישראלי, אף כי לא מצאנו ספרות לו.

16 זהו יהודה הלוי בירבי הלל. ע"י מ' זולאן, ידיעות המכון, ה, ברלין-ירושלים תרצ"ט, קט/6; לקט שירים ופיוטים, ירושלים תרצ"ו.

נפסק בראשו אף כי נשאר מקום חלק ביריעה 11.5 ס"מ.

הגיתי בפועלו במאד, ואעיד בו א[י]ן בלתו — אין בד'.

10. סיום פיוט ליום השבת: שיר ליום שבת מנעימים (חסר רובו).

11. פיוט ליום השבת: האל בלבבו מי יביט פועל — אין בד'.

12. וייחל¹⁷ (?) בתרמיתם תיתם להמית — אין בד'.

כל הפיוטים הם לפייטנים ארץ ישראלים, אף על פי שאין בידינו ידיעות רבות עליהם, ויידונו במקום אחר¹⁸.

ה. זמן העתקה. נדמה לי, כי זמן ההעתקה של כ"י זה אפשר לקבוע למאה העשירית או המאה האחת-עשרה¹⁹. אין השערתו זו מבוססת אלא על פי השוואת הכתב. להשערתו זו אני יכול לציין כ"י אחרים שאף הם נקבע זמנם על פי השערה על ידי אחרים או שתאריכם קבוע לפי הקולופון שלהם:

(1) בספר "הכתב העברי"²⁰ יש לציין את המספרים:

956 185 — כתובה במצרים, כתב מרובע, בצירוף קולופון

916 189 — בבלי, מקרא, פטרופוליטנוס בצירוף קולופון

977 192 — בבלי, איגרת

(2) בספר קאהלי, כתבי היד המערביים יש לציין את הפקסימילים:

930 17/1 — מקרא, ארץ ישראל

943 18/2 — מקרא, ארץ ישראל

946 19/3 — מקרא, ארץ ישראל

946 20/4 — מקרא, ארץ ישראל

989 21/5 — מקרא, ארץ ישראל

994 22/6 — מקרא, ארץ ישראל

אף אם נאמר, כי הוא בן המאה האחת עשרה²¹, יצוין מאותו ספר:

1008/1010 23/7 כנ"ל המפורסם — מקרא, ארץ ישראל

1017 24/8 מקרא, ארץ ישראל

1027 29/9 מקרא, ארץ ישראל

1036 27/11 מקרא, ארץ ישראל

1100 28/12 מקרא, ארץ ישראל

גם העובדה שכ"י זה הוא בצורת מגילה רומזת לקדמותה.

17 אולי צ"ל: וייחל, ה' האריך אפו.

18 הפיוטים יודפסו במקום אחר יחד עם שירי חול ושירי קודש רבים אחרים בספר שירים חדשים מן הגניזה.

19 ווהי דעת מר הברמן: "לכל המאוחר בסוף המאה העשירית".

20 השווה ש' בירנבאום, Hebrew Scripts, לונדון 1954, 1957.

- ו. מקום ההעתיקה. סבורני, כי יש לקבוע את ארץ ישראל כמקום ההעתיקה²², ואלה הם הנימוקים:
1. הכתב המרובע הוא ארץ ישראלי מובהק, והפקסימילים של כתבי היד המקראיים מעידים על כך.
2. הפיוטים מעבר השני ליריעה הם פיוטים ארץ ישראליים.
3. רס"ג מציין בפתיחת פירושו, כי ס"י נכתב בארץ ישראל, מכיוון שמצאו בארץ ישראל ופירשו בשנת 931 אחרי שביקר בארץ ולקח עמו העתקתו, ולו היה חיבור זה מצוי במצרים לא היה מציין זאת: "וכאן אלמוצ'ע אלד'י וצ'ע פיה הדיא אלכתאב בלד אלשאם" (והיה המקום שבו נתחבר הספר הזה ארץ ישראל)²³.
- אם נכונות הסברות על הזמן ועל המקום, הרי זוהי ארץ ישראל במאה העשירית. אף ייתכן, כי היה זה כתב היד שהיה בידי רס"ג כשבא לפרשו. אף אם כתב היד הוא ארץ ישראלי בן המאה האחת עשרה, יש בכתב היד שלפנינו אחיזה ודמות אמיתית לכתב היד שהיה בידי רס"ג. העיון בשינויי הנוסח מלמדנו, כי אין הבדלים ממשניים בין נוסח כה"י שלפנינו לנוסח העברי המשולב בפירוש רס"ג. אין ספק, שלפנינו כתב היד השלם הקדום ביותר של ס"י נוסח רס"ג, ובזה חשיבותו הגדולה ורבת הערך.

ו. מהדורה זו. במהדורה זו תידפס היריעה שורה כנגד שורה. שינויי הנוסח היו בידי מנוסחים בידיים שונות: הברמן, לאמברט, קאפח וכותב טורים אלה. אולם במהדורה זו הותקנו שינויי הנוסח בידי עורך הקובץ, ישראל ויינשטוק²⁴ — המרבה לעסוק בנוסח ס"י — על פי השוואה קפדנית לכ"י אוקספורד²⁵; ועל כך נתונה לו תודתי²⁶.

21 עי"ש ג/2. — ועי' שלום¹, 21/הע' 30; הנ"ל, EJ (אנגלית), xvi (1971), 13/782. — כאן רשם שלום המאה ה' 11 ובסימן שאלה.

22 הברמן: "מסתבר שנכתב בארץ ישראל או במצרים", ואף כאן רשומה ארץ ישראל בראש הסברה.

23 פירוש רס"ג, פאריס 1891, 2/13. — עי' נ' אלוני, טמירין, א, ירושלים תשל"ב, עמ' צח—צט.

24 לא כך נהג ידידי הרב קאפח, שמנה את מהדורות לאמברט כאחד המקורות למהדורתו ואף הביא שינויי נוסח לפיו, אף כי לנגד עיני שניהם היה מונח אותו כ"י עצמו. תיקוני לשון דקדוקיים של לאמברט אין להם מקום בין שינויי הנוסח, מאחר שאינם קשורים בקריאת כה"י.

25 אוקספורד, וסימונו: 256, POC (קטלוג נויבואר 1533), נכתב בבגדאד 1263.

26 עי' קיצורים, טמירין, הנ"ל (הע' 23), עמ' סג; סיני, עד (תשל"ג), עמ' מב.

[ספר יצירה]

במהדורת קאפח

- [א, א] — עמ' לה [בשלשים ושתים] נ[תיבות] פלא[ות חכמה חקק יה יוי]
צבאות אלהי ישראל אלהים חיים אל שדי קדוש
ונורא שמו שוכן עד ברא את עולמו בשלשה
ספרים בספר וספר וסיפור. עשר ספירות עשר[ים]
5 ושתים אותיות שלש אומות שבע כפולות [ושתים]
עש[רה] פשוטות. * עשר [ספירות ב]לימה ב[מספר עשר
אצבעות] חמש כנגד [חמש וברית יחיד
מכונת ב]אמצע במי[לה ולשון ו]פה. [ומידתן עשר
שאין להן] סוף עומק רא[ש]י[ת] ועומק [אחרית עומק רום
10 ועומק תחת] עומק טוב ועומק ר[ע] עומק מזרח ועומק
מערב עומק צפון] ועו' דרום ואדון יחיד אל מ[לך נאמן]
מושל בכולן [ממ]עון קדשו עד עדי [עד]. * עש[רים] [ג] — עמ' נו

חילופי גירסאות

לפי בקשת בעל המאמר, נ. א., השלמתי ליקויי החסרות בטקסט הגניזה [בין
סוגרים מרובעים] וכן שינויי הגירסאות מתוך נוסח ספר יצירה שבפירוש רס"ג
בכ"י אוכספורד-בודלי 1533 [= 5]. ציוני העמודים בגליון הם לפי מהדורת
הדפוס של הרב יוסף קאפח (ירושלים תשל"ב = ק), ומשם גם חלוקת הספר
לפרקים והלכות, שאינה רשומה במקור. הטקסט הועתק בקפדנות על כל פרטיו.
במקום הנקודות שסומנו בכ"י מעל מלים ואותיות מסויימות הוצב בדפוס מסיבה
טכנית גרש. י ש ר א ל ו י נ ש ט ו ק

- 2 שרי: רם ונשא הוסי' ט.
- 3 קדוש ונורא שמו שוכן עד: שוכן עד וקדוש שמו ט.
- 4 ספירות: בלימה הוסי' ט.
- 5 אומות: אמות ט — בפירוש ובהמשך: אומות.
- 8 במי[לה]: במלה ט.
- 9 עומק... ועומק: עומק... ועומק ט.
- 9-10 [עומק רום ועומק תחת] עומק טוב ועומק ר[ע]: עומק טוב ועומק רע
עומק רום ועומק תחת ט; כנוסח הגניזה היה גם לעיני ד' מאיר בר שלמה
אבי סהולה בפירושו לספר יצירה (שהוא בנוסח רס"ג), כ"י רומא
אנג'ליקה 45.
- 12 עד: ועד ט.

[illegible]

- ושתים אותיות יסוד שלוש אומות שבע כפולות
ושתים עשרה פשוטות. שלוש אומות א'מ'ש' יסודן
15 כף זכות וכף חובה ולשון חוק מכריע בנתיים.
שבע כפולות ב'ג'ד' כ'פ'ר'ת' ב'ג'ד' [כ'פ'ר'ת' יסודן חים
ושלום וחכמה ועושר חן זר]ע וממשלה] ועבדות.
שתים עשרה פשוטות [ה'ו'ז'ח'ט'י'ל'י'ס'] ע' [צ'ק']
יסודן (חיים) ראייה שמיעה ריחה לע[יט]ה מע[שה] והילוך]
20 רוגז שחוק הירחור כאור ישינה. * שלשה [אבות]
ותולדותהן שבעה כבושין וצב[אותי]הם [ושנים]
עשרה גבולי [אל]כסן ראייה לדבר [עדים נאמנים]
עולם שנה נפ[ש ח]וק עשרה שלש[ה שבעה ושנים]
עשר ופיקודיהם בתלי גלגל ולב. * [עשר ספירות]
[ב, א] — עמ' סו
25 בלימה עשר ולא תשע עשר ולא [עשתי עשרה הבין]
בחכמה וחכם בבינה בחון בהם [וחקור מהן ודע וחשב]
וצוד והעמיד דבר על בוראו והש[ב יוצר על מכונו].
ומידתן עשר שאן להן סוף צפי[ונן] כמראה בוק]

- 13 שלוש: שלש ס.
14 שלוש: שלש ס.
15 בנתיים: בינתיים ס.
16 כנר [כפרת] (השני) ליתא ס. חיים: חיים ס; ור' ש' 19.
17 וחכמה: חכמה ס. חן זר[ע] חן ס. ועבדות ליתא ס.
19 חיים ליתא ס (ט"ס על יסוד הכתוב בשורה 16). שמיעה — הסופר
כתב שמועה, ותיקן באות ובניקוד: שמיעה (כמו ס); להלן שורה 213:
ושמועה. ריחה: שיחה הוס' ס. [לעין]ה: תשמיש הוס' ס.
20 רוגז — כך גם ס (ולא 'רום' כמודפס במהד' קאפח). הירחור: הרהור ס.
כאור ליתא ס. ישינה — צ"ל: ושינה, וכן ס (ובדומה בשורה 223). —
בראש הלכה ד (לפני שלשה אבות): שבהן חקק יה יוי צבאות אלהי ישראל
אלהים חיים אל שרי רב ונשא שוכן עד וקרוש שמו הוס' ס (השווה ש' 49).
21 ותולדותהן: ותולדותיהן ס. וצב[אותי]הם: וצבאותיהן ס.
22 עשרה: עשר ס.
23 נפש: תפש ס.
24 ופיקודיהם: ופקודים ס.
26 בהם: בהן ס.
27 וצוד — צ"ל: וצור, וכן ס. והעמיד: והעמד ס.
בוראו: בירורו ס. והש[ב]: והושב ס.
28 שאן: שאין ס.

ותכליתם אן להם קץ ודברו בהן כרצו[א ושוב]

30 ולמאמרו כסופה ירדפו ולפני כסאו הם מש[תחום].

[ב] — עמ' עד * עשרים ושתים אותיות יסוד שלש אומ[ות]

שבע כפולות ושתים עשרה פשוטות שלוש או[מות]

א'מ'ש' סוד גדול מכוסא ומופלא ומפואר שמ[מנו]

[ג] — עמ' פ יוצאין אש ורוח ומים שמהם נברא הכל. * שבע

35 כפולות ב'ג'ד' כ'פ'ר'ת' ב'ג'ד' כ'פ'ר'ת' שבע ולא שש שבע

ולא שמונה שש צלעות לששה סדרים והיכל

קדוש מכוון באמצע ברוך כבוד יי' ממקמו והוא

[ד] — עמ' פא מקומו שלעולמו ואן עלמו (שלא) מקמו * שתיים

עשרה פשוטות פשוטות ה'ו' ו'ח' ט'י' ל'ן' ס'ע' צ'ק' שתיים

40 עשרה ולא עשתי עשרה שתיים עשרה ולא שלוש

עשרה שנים עשר גבולי אלכסן מפוצלין לששה

סדרים מופסקין בן רוח לרוח. גבול מזרחית

דרומית: גבול מזרחית צפונית: גבול מזרחית רומית:

גבול מזרחית תחתית: (גבול מזרחית ערבית)

29 ותכליתם: תכליתן ס. אן: אין ס. להם: להן ס; בפירושו: להם.

30 הם: הן ס; בפירושו: הם.

32 שלוש: שלש ס. און[מות]: אמות ס.

33 מכוסא — צ"ל: מכופה, וכן ס.

34 שמהם: שמהן ס. שבע כפולות — ממשלה עבדות הוס' ס.

35 בגד כפרת (השני) ליתא ס.

36 שמונה: שמונה ס.

37 קדוש: קדש ס. כבוד ליתא ס. יי: יוי ס.

ממקמו: ממקומו ס. והוא: הוא ס.

38 שלעולמו: שלעולם ס. ואן: ואין ס. עלמו: עולמו ס. שלא ליתא ס.

מקמו: מקומו ס.

39 פשוטות (השני) ליתא ס. הו... צק ליתא ס.

40 שלוש: שלש ס.

41 מפוצלין: מפצלין ס.

42 מופסקין: מופסקין ס. בין: בין ס.

43—49 סדר י"ב הגבולין שבנוסח הגניזה שונה ביסודו מ"ס וגם לקוי בטעויות

ובהוספות; נציב לעומתו את כלל המערך שבנוסח ס:

גבול מזרחית צפונית, גבול מזרחית (ד)רומית, גבול מזרחית תחתית; גבול

צפונית מערבית, גבול צפונית [רומית, גבול צפונית] תחתית; גבול מערבית

דרומית, גבול מערבית רומית, גבול מערבית תחתית; גבול דרומית מזרחית.

גבול דרומית רומית, גבול דרומית תחתית.

45 גבול מערבית צפונית: גבול מערבית דרומית:

גב' מע' רומית: גב' מערבית תחתית: (גב' צפון) גית

מערבית: ג' צפונית רומית: ג' צפונית תחתית (גבול

דרומית מערבית: ג' מערבית מזרחית:) ג' דרומית

רומית: גבול [ד] רומית תחתית: * עש|רים ושתים

[ה] — עמ' פד

50 אותיות קבועות בגלגל חזר גלגל | פנים ואחור סימן

לדבר אין בטובה למעלה מעו|נג ואם ברעה למטה

(בעוגע) [מנגע]. * ראה לדבר עדים | נאמנים עולם שנה ונפש

[ו] — עמ' פט

עולם ספירתו ב|עשרה שלשה אש ורוח ומים

שבעה ושבעה | כוכבים ושנים עשר שנים עשר

55 מזלות | שנה ספירתה בעשרה שלשה קור וחום

ורוויה שבעה שבעת ימי בראשית ושנים עשר שנים

עשר חדשים. גפש ספירתה בעשרה שלשה ראש

וגוויה ובטן שבעה שבעה שערם ושנים עשר שנים

עשר מנהיגין. * עשר ספירות בלימה בלם פיך מלדבר

[ג, א] — עמ' צ

60 בלם מלהרהר ואם רץ (רץ) ליבך שוב למקום כמשתמר

רצוא ושוב ועל דבר זה נכרתה ברית. ומידתן עשר

46 הקו המפסיק מסוף שורה 46 עד להתחלת שורה 55 מסמן את מקום

הקרע בין הקטע הראשון לשני: הכתוב מימין לקו הוא בקטע הראשון, והכתוב משמאלו — בשני.

49 בראש הלכה ה (לפני עשרים ושנים): שבהן חקק יה יוי צבאות אלהי

ישראל אלהים חיים אל שרי רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו הו' ס (השווה ש' 20).

50 ואחור: חוזר גלגל פנים ואחור הו' ס.

51 ואם: ואין ס.

52 בעוגה — צ"ל: מנגע, וכן ס.

54 ושבעה: שבעה ס. ושנים: שנים ס.

56 ורוויה: ורוויה ס. ושנים: שנים ס.

57 חדשים: ירחים ס.

58 וגוויה: וגויה ס. ושנים: שנים ס.

59 מנהיגין: מנהגין ס. בלם: בלום ס.

60 בלם: בלום] לבד הו' ס. ליבך: לבד ס.

כמשתמר (קיצור משובש של: כמו שנאמר?): שפך נאמר ס.

שאן לה[ן] סוף נעוץ סופן בתחלתן ותחלתן בסופן כשלהבת

בגחלת דע וחשב וצור שהיוצר אחד ואן בלעדיו

ולפני אחד מה אתה סופר. * עשרים ושנים אותיות

[ב] — עמ' צג

65 יסוד שלוש א'מות שבע כפולות ושנים עשרה פשוטות.

שלש אומות א'מ'ש' תולדות שמים אש תולדות

אור רות תולדות ארץ מים. אש למעלה ומים למטה

רוח חוק מכריע בנתיים. מם דוממת שין שורקת אלף

חוק מכריע בנתיים. א'מ'ש' 'חותם בט'בע'ת ומחותל

70 בזכר ונקבה דע וחשב וצור שהאש נושא מים: * שבע

[ג] — עמ' צה

כפולות ב'ג'ד' כפ'ר'ת' משתמשות בשתי לשונות שהן

כפולות ב'ב' ג'ג' ד'ד' כ'כ' פ'פ' ר'ר' ת'ת' כנגד רך [וקשה] תבנית גיבור

[ו] חלש והן תמורות תמורת חיים מוות תמ' שלום רע

תמ' חכמה אולת תמ' עושר עוני תמ' זרע שממת תמ'

75 חן כאור תמ' ממשלה עבדות. * שנים עשרה שנים עשרה

[ד] — עמ' צה

פשוטות (פשוטות) ה'ו' ז'ח' ט'י' ל'ן' ס'ע' צ'ק' חקקן צרפן שקלן

חצבן הימירן. כאיזה צד צרפן שתי אבנים בונות שני

בתים שלוש בונות ששה בתים ארבע בונות עשרים וארבעה

בתים חמש בונות מאה ועשרים בתים שש בונות שבע

62 שאן: שאין ס. לה: להן ס. בתחלתן ותחלתן: בתחילתן ותחילתן ס.

כשלהבת: קשורה הוס' ס.

63 ואן: ואין ס.

65 שלוש: שלש ס. א'מות (נקודה במקום ה'ו' שנשמטה): אומות ס.

66 אמש: אש ורוח ומים הוס' ס.

68 רוח: ורוח ס. בנתיים: בינתיים ס (וכן להלן). דוממת: רוממת ס.

69 'חותם כמ'בע'ת (נקוד לציון השיבוש): כשש טבעות ס.

71 בשת: בשני ס. שהן ליתא ס.

72 כפולות ליתא ס. כב... תת: בי בי גמל גמל דלת דלת כף כף פי פי

ריש (רגושה) ריש תו תו ס. כנגד ליתא ס. רך: וקשה הוס' ס.

גיבור: גבור ס.

73 חלש: וחלש ס. חלש: כפולות הוס' ס. והן: שהן ס. מוות: מות ס.

תמ': תמורת ס (וכן להלן).

75 כאור: ביאור ס. שנים עשרה (ב') ליתא ס.

76 פשוטות ליתא ס. חקקן... חצבן: חקקן חצבן צרפן שקלן ס.

77 הימירן: והימירן ס. כאיזה צד: כאיזה צד ס.

78 שלוש: שלש ס.

- 80 מאות ועשרים בתים שבע בונות חמשת אלפים וארבעים בתים מיכן והלך (צוד) [צא] וחשב משאין [הפה] יכול לדבר ומשעין יכולה לראות ומשאון יכולה לשמוע. *שבהן חקק [יה] י'ה' ו'ה' [צבאות] א'ל'ה'י ישראל אלהים חיים אל שדי רם ונישא שוכן עד וקדוש שמו. [יה] שני שמות, יה וה ארבעה שמות, צבאות אות בצבאות שלו, אלהי ישראל שר בפני אל, אלהים חיים שלשה נקראו חיים אלהים חיים מים חיים עץ חיים, אל שדי אל קשה שדי עד כן די, רם שהוא יושב ברומו שלעולם ורם על הרמים, ונישא (וסובל) שנושא וסובל מעלה ומטה שהכל נשואין למטה ומשואן למעלה והוא למעלה ונישא למטה ונושא וסובל את כל העולם כל, שוכן עד שמלכותו עדי עד ואן לה הפסק, קדוש שמו ומשרתיו קדושים ולו אומרים בכל יום קדוש קדוש קדוש. * ראייה לדבר עידים נאמנים עולם שנה ונפש. שנים [עשר] למטה ושבעה על גביהן ושלשה על גבי שבעה ומשלשתן ייסד מעונו וכולן תלויין באחד סימן לאחד ואן לו שני מלך יחיד בעולמו שהוא אחד ושמו אחד.
- 90 * עשר ספירות בלימה אחת רוח אלהים חיים חי העולמים [7, א] — עמ' קה
- 81 והלך: ואילך ס. צוד — צ"ל: צא, וכן ס. משאין: מה שאין ס. — חסר: הפה, איתא ס. ומשעין יכולה לראות ליתא ס. ומשאון: ומה שאין האון ס. יה וה: יה יוי צבאות ס. ונישא: ונישא ס. שמו — חסר יה, איתא ס. בצבאות: בצבא ס. שר: הוא הוס' ס. בפני: מפני ס. עד: שעד ס. די: דאי ס. בפירוש: די. על: כל הוס' ס. ונישא: ונישא ס. וסובל ליתא ס. שנושא: שהוא נושא ס.
- 82 שחל נשואין: שכל הנושאים ס. הן הוס' ס. ונישא: ומשואר ס. ואן: ואין ס. קדוש: וקדוש ס. שמו: שהוא קדוש הוס' ס. קדושים: קדושין ס.; בפירוש: קדושים. עידים: עדים ס. שנים — חסר: עשר, איתא ס. ומשלשתן: ומשלשתן ס. ייסד: יסד ס. ואן: ואין ס. לו שני: שני לו ס.
- 83 ונישא: ונישא ס. וסובל ליתא ס. שנושא: שהוא נושא ס.
- 84 שחל נשואין: שכל הנושאים ס. הן הוס' ס. ונישא: ומשואר ס. ואן: ואין ס. קדוש: וקדוש ס. שמו: שהוא קדוש הוס' ס. קדושים: קדושין ס.; בפירוש: קדושים. עידים: עדים ס. שנים — חסר: עשר, איתא ס. ומשלשתן: ומשלשתן ס. ייסד: יסד ס. ואן: ואין ס. לו שני: שני לו ס.

גכון כסאו מאז ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד

(ועד) זו היא רוח הקודש. * שתיים רוח מרוח חקק

[ב] — עמ' קי

100 וחצב בה ארבע רוחות השמים מזרח ומערב וצפון

ודרום ורוח בכל אחת מהן. * עשרים ושתיים

[ג] — עמ' קי

אותיות יסוד שלש אומות שבע כפולות ושתיים

עשרה פשוטות אותיות חצובות [ב] רוח חקוקות

בקול קבועות בפה בחמשה מקומות אה' ה'ע'

105 ב'ו' מ'ף' ג'יכ'ט' ד'ט' ל'נ'ת' (ל'נ'ת') ז'... ש' הלשון

כשלהבת בגחלת אה' ה'ע' משמשות בסוף הלשון

ובית הבליעה ב'ו' מ'ף' משמשות בן שפתים

ובראש הלשון ג'י' כ'ט' על שליש הלשון

נכרתת ד'ט' ל'נ'ת' בראש הלשון ובחיק ומשמשות

110 עם הקול ז'ס' ת'ר'ש' בן שנים ובלשון ישן :

* עשרים ושתיים אותיות יסוד שלוש אומות

[ד] — עמ' קיז

חקקן חצבן צרפן שקלן והימירן כאיזה צד

צרפן אלף עם כולן וכולן עם אלף בית עם כולן

99 הקודש: הקדש ס.

100 וצפון: צפון ס.

101 עשרים ושתיים — כך גם ס (במהד' קאפח בטעות: שתיים ועשרים); בתרגום: ושתיים ועשרים.

104 אההע — צ"ל: אההע, וכן ס.

105 גי כט: צ"ל: גי כק, וכן ס. לנת (ב') ליתא ס. ז'... ש: זפצרי ס. הלשון ליתא ס.

106 כשלהבת בגחלת ליתא ס. אההע: — צ"ל: אההע, וכן ס. משמשות: משתמשות ס.

107 משמשות ליתא ס. שפתים: שפתים ס (נקוד ש', רמז לצורך תיקון: השלמת 'ה' בראש המלה; במהד' קאפח סתם: השפתים). בן: בין ס.

108 גי כט — צ"ל: גי כק, וכן ס. שליש: שליש ס (נקוד, רמז לצורך תיקון: השלמת 'י'; במהד' קאפח סתם: שליש).

109 נכרתת: נכרתות ס. בראש: על חצי ס.

ובחיק ליתא ס. ומשמשות: ומשתמשות ס.

110 תרש — צ"ל: צרש, וכן ס. בן: בין ס.

111 יסוד שלוש אומות ליתא ס.

112 והימירן: והימירן ס ויצר בהן כל היצור וכל העתיד לצור הוס' ס. כאיזה צד: ובאיזה צד ס.

113 כולן (א'): כלן ס.

- וכולן עם בית ג' עם כו' וכו' עם ג' וכולן תוזרות
- 115 חלילה נמצאו יוצאות במאתים ועשרים ואחד
שערים נמצאו כל היצור וכל הדיבור יוצא בשם
אחד. * ויצא מתוהו ממש ועשאו וכאנו וישנו ותצב [ה] — עמ' קכא
עמודים גדולים שאינו נתפס מאויר. (שתים)
רוח מרוח חקקן וחצב במ ארבע רוחות השמים)
120 * שליש מים מרוח חקקן וחצב בה תוהו ובוהו רפש
וטיט עשאן כמן ערוגה סככן כמן מעזיבת חצבן
כמן חומה ויצק מים עליהן ונעשו עפר כי לשלג
יאמר זה קו וריק שמקיף את כל העולם כולו
בוהו אלו אבנים מפולמות המשוקעות בתהום
125 ומבנים יצאו מים. * ארבע אש מרוח חקקן וחצב
בה כסא כבוד וכל צבא מרום שכן כתוב עושה
מלאכיו רוחות וגו'. * חמ[ש] ברר שלש פשוטות [ח] — עמ' קכו
וק[ב] ען בשמו הגדול ה' וחתם בהן שש קצוות
114 ג': גימל ס. כו' וכו': כולן וכולן ס. ג': גימל ס.
115 ועשרים: ושלשים ס.
116 היצור וכל הדיבור: הדבר וכל היצור ס.
117 ויצא — צ"ל: יצור, וכן ס. ועשאו וכאנו וישנו — צ"ל: ועשה את אינו
ישנו, וכן ס.
118 שאינו נתפס מאויר — צ"ל: מאויר שאינו נתפס, וכן ס.
שתיים... השמים — הפיסקה באה כבר לעיל, ש' 99—100 (החזרה מעידה
על הקשר לנוסח המקורי, בו שתי הפיסקות 'שתים' ו'שלוש' סמוכות זו
לזו).
120 שליש — צ"ל: שלוש: שלש ס. חקקן: חקק ס. תוהו ובוהו: תוהו
ובוהו ס.
121 כמן (X3): כמין ס; השווה ש' 163.
כמן כמן מעזיבה חצבן כמן חומה: חצבן כמן חומה סיככן כמין מעזיבה ס.
122 עליהן: עליהם ס. ונעשו — וכן ס (ק' בטעות: ונעשה). עפר: שני
הוס' ס.
123 יאמר: הוא ארץ תהו הוס' ס. קו: קו ס. וריק — צ"ל: ירוק, וכן ס.
124 בוהו: כוהו ס. אלו: אילו ס (ק' בטעות: אלו). מפולמות: המפולמות ס.
125 ומבנים: שמבניהם ס. יצאו: יוצאין ס. מים: שני' הנמה עליה קו תהו
ואפני כהו הוס' ס. מרוח — צ"ל: ממים, וכן ס.
126 שכן: שכן ס. עושה: עשה ס.
127 וגו': משרתיו אש לוחם ס. חמש ליתא ס. ברר — אולי: ברר (ט"ס)
וכן ס.
128 הוי ליתא ס.

חתם רום פנה למעלה ו[חת]מו ב'היו' שבעה חתם

130 מזרח פנה לפניו וחתמו בה'יו' שמנה חתם מערב

פנה לאחרייו וחתמו בה'יו' תשע חתם דרום פנה

לימינו וחתמו בה'יו' עשר חתם צפון[ן] פנה לשמאלו

וחתמו ב'יו'ה'. עשר ספירות בלי[מ]ה אחת רוח

אלהים חיים שתים רוח מרות שליש מים מרוח

135 ארבע אש ממים רום (ממים) ותחת מזרח ומערב

צפון ודרום. * המליך את אלף ברות וקשר לו כתר [ד, א] — עמ' קל

וצרפן זה עם זה וצר בו אויר בעולם וריווח בשנה

וגוויה בנפש זכר ונקבה זכר באמש ונקבה

באשם. * המ' את מם במים וק' לו כ' וצר בו ארץ [ב]

140 בע' וקור בשנה ובטן בנפש. * המ' את שין באש [ג]

וק' לו כ' וצר בו שמים בעלם וחום בשנה וראש

בנפש זכר ונקבה. כאזה צד צרפן א'מ'ש א'ש'ם

מ'א'ש ש'מ'א' ש'א'ם. שמים אש אויר רוח ארץ

מים. ראשו שלאנש אש לבו רוח בטנו מים. * שבע [ד]

145 כפולות ב'ג'ד' כ'פ'ר'ת' חקקן חצבן [צ]רפן שקלן

והימירן וצר בהן כוכבים ימים ושערים.

129 ביהו — חסר: שש חתם תחת פנה למטה וחתמו ביהו, איתא ס. שבעה: שבע ס.

131 לאחריו: לפניו (ט"ס) ס.

132 ביהו — צ"ל: ביהו, וכן ס.

133 ביהו — צ"ל: ביהו, וכן ס [אילו הוסי' ס.

134 שליש — צ"ל: שלוש (וכן ש' 120): שלש ס. מים: אש (ט"ס) ס.

135 ממים (ב') — מיותר, וליתא ס.

137 וריווח — צ"ל: וריווח: ורייה ס.

138 וגוויה: וגוויה ס.

139 המ': המליך ס, וכן להלן. מם: מים ס. וק' לו כ': וקשר לו כתר ס,

וכן להלן. כ': וצרפן זה עם זה הוסי' ס, וכן להלן.

140 ב'ע': בעולם ס, וכן להלן.

141 בעלם: בעולם ס, וכן להלן.

142 כאזה: כאיזה ס.

143 מאש: משה מאש ס. שמה שמה: שמה שמה ס.

144 שלאנש: שלאדם ס.

- [ה] * המליך את בית וק' לו כ' וצרפן זה עם זה וצר בו שבת
 [ו] בעלם ושבת בשנה ופה בנפש. * ה'מ' את ג' וק' ל' כ'
 וצרפן זה עם זה וצר בו צדק בע' ואחד בשבת ועין
 [ז] 150 ימין בנפש. * ה'מ' את ד' וק' ל' כ' וצר בו מאדים בעלם
 [ח] ושני בשבת ב'ש' ועין שמאל בנפש. * ה'מ' את כף וק' ל' כ'
 וצר בו חמה בעלם ושלשי בשבת ב'ש' ואף ימין בנפש.
 [ט] * ה'מ' את פה וק' ל' כ' וצר בו נוגה בע' ורבעי בשבת ב'ש'
 [י] ואף שמאל בנפש: * ה'מ' את ראש וק' ל' כ' וצר בו כוכב
 [יא] 155 חמה בע' וחמשי בשבת ב'ש' ואוזן ימין בנפש: * ה'מ' את
 תיו וק' ל' כ' וצר בו לבנה בע' וששי בשבת ב'ש' ואוזן
 [יב] שמאל בנפש: * חיצה את העדים והעמידן אחד אחד
 אחד לבדו עלם לבדו שנה לבדה נפש לבדה.
 [יג] * שתיים עשרה פשוטות (פשוטות) ה'ר' ז'ח' ט'י'ל' ס'ע' צ'ק' — עמ' קלג

160 תקקן חצבן שקלן והימירן צרפן וצר בהן מזלות

וחדשים ומנהיגין שני עליונים ושני לועזים ושני
 בועצים ושני עליצים והן קרקבנין שתי ידיים
 ושתי רגליים. עשאן כמן מריבה וערכן כמן

147 שבת: שבתאי ס.

148 ג': גימל ס.

149 בשבת — חסר: בשנה, איתא ס.

150 ד': דלת ס.

151 ב'ש': בשנה ס.

152 ושלשי: ושלושי ס.

153 פה: פי ס. ורבעי: ורביעי ס.

154 ראש: ריש ס.

155 וחמשי: וחמישי ס. ואוזן: ואזן ס, וכן להלן.

156 תיו: תו ס.

158 אחד ליתא ס. עלם: עולם ס. שנה: ושנה ס. נפש: ונפש ס.

159 פשוטות (ב') ליתא ס.

160 תקקן — צ"ל חקקן, וכן ס. והימירן: והמירן ס. שקלן והימירן צרפן:

צרפן שקלן והמירן ס.

161 וחדשים: חדשים ס. ומנהיגין: ומנהגים ס.

עליונים: לעזים ס, בפירוש: לעזים. לועזים: עליונים ס. ושני: שני ס.

162 שתי ידיים: ושתי ידיים ס.

163 רגליים: רגלים ס. כמן (×2): כמין ס; השווה ש' 121.

- [ב] מלחמה זה לעומת זה עשאן ה'אלהים. * שלשה אחד
165 אחד אחד לבדו שבעה שבעה חולקין ושלשה
על שלשה ואחד חוק מכריע בנתיים. שגם עשר
שנים עשר עומדים במלחמה שלשה אויבים
ושלשה אוהבים ושלשה ממתין ושלשה מחיין
וכולן אדוקין זה בזה. סימן לדבר עשרים ושנים
- [ג] 170 חפצים בגוף אחד. * כאזה צד(כ) צרפן זה ה' ז'ח' ט'י' ל'ן
ס'ע' צ'ק'. * המ' את ה' וק'ל'כ' וצר בו טלה בעלם ניסן
[ד] בשנה כבד בנפש. * המ' את ו' וק'ל'כ' וצר בו שור בע'
[ה] ואייר בש' ומרה בנפש. * המ' את ז' וק'ל'כ' וצר בו
[ו] תאומים בע' וסיון בש' וטחול בנפש. * המ' את חת
[ז] 175 וק'ל'כ' וצר בו סרטן בע' תמוז בש' ומסס בנ'. * המ' את
[ח] טית וק'ל'כ' וצר וב אריה בע' אב בש' וכוליה ימין בנ':
* המ' את יוד וק'ל'כ' וצר בו בתולה בעולם אלול בש' וכליה
[ט] שמאל בנ'. * המ' את למד וק'ל'כ' וצר בו מאזנים בע'
[י] תשרי בשנה וקרקבן בנ'. * המ' את נון וק'ל'כ' וצר בו
[יא]
- 164 זה לעומת: וזה לעומת. עשאן: עשה. ס.
165 אחד (ב') ליתא. ס. שבעה (ב') ליתא. ס. חולקין: חלוקין. ס.
ושלשה: שלשה. ס.
166 על: גפי הוס' ס. בנתיים: בינתיים. ס. שנים: שנים. ס.
167 עומדים: עומדין. ס. אויבים: אוהבים. ס.
168 אוהבים: אויבים. ס. ושלשה: שלשה. ס.
ממתין: ממיתים. ס. מחיין: מחיים. ס.
169 זה בזה: זה עם זה. ס. סימן: וסימן. ס. ושנים: ושנים. ס.
170 בגוף: וגוף. ס. כאזה צדכ: כאיזוד. ס. זה ליתא. ס. הו... צק:
הו זה זה חז... צק קין. ס.
171 המ': המליך. ס. וכן להלן. ה': הו. ס. וק'ל'כ': וקשר לו כתר. ס.
וכן להלן. וק'ל'כ': וצרפן זה עם זה הוס' ס. וכן להלן. בעלם: בעולם. ס.
ניסן: וניסן. ס.
172 כבד: וכבד. ס. וז: וא. ס.
173 ז': זן. ס.
174 חת — וכן. ס. (ק' בטעות: חית).
175 תמוז: ותמוז. ס.
176 טית: טת. ס. אב: ואב. ס. ימין: שלימין. ס. אלול: ואלול. ס.
177 וכליה: וכוליה. ס. שמאל: שלשמאל. ס. תשרי: ותשרי. ס.

- [יב] 180 עקרב בע' מרחשון בשנה וקיבה בנ'. * המ' את
סמך וק'ל'כ' וצר בו קשת בע' כסליו בש' ויד
- [יג] שלימין בנ'. * המ' את עין [וק']ל'כ' וצר בו גדי בע'
- [יד] טבת בש' רגל שמול בנפש. * המ' את צדי וק'ל'כ'
- [הי] — עמ' קלד וצר בו דלי בע' שבט בש' רגל ימין בנ'. * המ'
- 185 את קוף וק'ל'כ' וצר בו דגים בע' אדר בש' [רג]ל
- [יו] שמאל בנפש. * חיצה את העדים וה[עמיד]
- אחד אחד לבדו עולם לבדו שנה [לבד]
- [ז, א] — עמ' קלח נפש לבדה. * אוויר ורוויה וגוויה ארץ
- וקור ובטן שמים וחום וראש. זה א'מ'ש'.
- [ב] 190 * שבתי שבת ופה צדק אחד בשבת ועין
- ימין מאדים שני בשבת ועין שמאל חמה
- שלישי ב[ש' ואף] ימין גוגה רביעי בש' ואף
- שמאל כוכב חמה חמשי בש' ואוזן ימין
- לבנה [ששי] בשבת ואזן שמאל:
- 195 [ז]ה ב'ג'ד' כ'פ'ר'ת'
- [ג] * טלה ניסן וכבד שור אייר ומרה תאומים סיון
- [וטחול סרטן תמוז ומסיס אריה אב וכוליה שלימין]
- [בתולה אלול וכוליא של שמאל מאזנים תשרי וקרקבן]
- 180 מרחשון: ומרחשון ס. כסליו: וכסלו ס.
- 182 שלימין: ימין ס.
- 183 טבת: וטבת ס. רגל — צ"ל: ויד. שמול — צ"ל: שמאל.
- 184 שכט: ושכט ס. רגל: ורגל ס, וכן להלן.
- 185 אדר: ואדר ס.
- 187 שנה: ושנה ס.
- 188 נפש: ונפש ס. אוויר: אויר ס. ורוויה: רויה ס. וגוויה: וגוויה ס.
- 189 וקור: קור ס. וחום: חום ס. זה: והוא ס.
- 190 שבתי: שבתאי ס.
- 193 חמשי: חמישי ס. ואוזן: ואזן ס.
- 195 [ז]ה: זהו ס.
- 196 היריעה האחרונה לקוייה בראשה בחסר: חסר לפנינו כל שהיה כתוב בשלוש השורות הראשונות (196—198), ובמשופע מתחילת שורה 199 עד שורה 212 בסופה. כל החסר הושלם, בתוך סוגריים, עפ"י כ"י אוכספורד 1533 [ס =].
- 198 וכוליא — צ"ל: וכוליה.

- עק[רב מרחשון וקיבה קשת כסלו ויד ימין גדי]
 200 טבת יד [שמאל דלי שבט ורגל ימין דגים אדר]
 רגל שמאל. [והן תו' זח' טי' לי' ס'ע' צ'ק':]
 * נוצר עם אלף [אילו רוח אויר רויה וגויה וחוק]
 לשון. נוצר עם מם אלו [מים ארץ קור ובטן וכף]
 זכות. נו' ע' שין אלו אש שמים ת[ום וראש וכף חובה].
 205 * נו' ע' בית אלו שבתי שבת ופה ות[יים ומות. נו']
 עם גימל אלו צדק ואחד בשבת ו[עין ימין שלום]
 ורעה. נו' ע' דלת אלו מאדים ושני ב[שבת ועין שמאל]
 חכמה ואוולת. נו' ע' כף אלו חמה של[שי בשבת ואף]
 ימין עושר ועוני. נו' ע' פה אלו נוגה רב[עי בשבת ואף]
 210 שמאל זרע ושממה. נו' ע' ריש אלו כוכב [חמה חמישי]
 בש' ואיון ימין חן וכיאור. נו' ע' [תו אילו] לבנה ערב ש[בת ואון]
 שמאל ממשלה ועבדות. * נו' עם הי אילו טלה [ניסן וכבד]
 [ג]
 ראה וסמיות. נו' ע' וו אילו שור אייר מרה ושמועה
 ותשרות. נו' ע' זין אלו תאומים סיון טחול ריחה
 215 ותחרות. נו' ע' חת אלו סרטן תמוז מסס סיחה ואלמות.
 נו' ע' טית אלו אריה אב כוליה שלימין לעיטה ורעבתן.

- 200 יד: ויד ס.
 201 רגל: ורגל ס.
 203 מם: מים ס. אלו: אילו ס, וכן הלאה.
 204 זכות: חובה ס. חובה: זכות ס; לאחר שקדם בנוסח הגניזה 'זכות', נדרש להשלים כאן 'חובה'.
 205 שבתי: שבתאי ס. וחיים: חיים ס.
 206 ואחד: שני (ט"ס) ס.
 207 ורעה: ורע ס. ושני: שני ס.
 208 ואוולת: ואולת ס. שלשי: שלישי ס.
 209 פה: פי ס. רבעי: רביעי ס.
 211 ע[ב]: תו אילו הוס' ס. ערב ש[בת]: ששי בשבת ס.
 213 מרה: ומרה ס. ושמועה: שמועה ס.
 214 טחול: וטחול ס.
 215 ותחרות: ותחרות ס (רס"ג מכיר הגירסה 'ותחרות', ודוחה אותה כטעות).
 חת: חית ס.
 216 כוליה: וכוליה ס.

נו' ע' יוד בתולה אלול כוליה שמאל מעשה וגדמות.

נו' ע' למד מאזנים תשרי קרקובן תשמיש וסרוס.

נו' ע' נון עקרב מרחשון קיבה הלוך ותגרות : נו' עם

220 סמך קשת כסליו יד ימין רוגז ניטול כבד : נו' עם]

עין גדי טבת י[ד] שמאל שחוק ניטול טחול. נו' עם]

צדי דלי שבט רגל ימין הרהור ניטול הלב ואינ[נו] :

נו' ע' קוף דגים אדר רגל שמאל ישינה מוות והלך

לו. וכולן אדוקין בתלי גלגל ולב. * תלי בעלם כמלך

[ד]

225 על כסא גלגל בשנה כמלך במדינה לב בגוף כמלך

במלחמה כללו שלדבר מקצת אילו מצטרפין

עם אילו ואלו עם אלו אלו תמורת אלו ואלו תמורת

אלו אילו כנגד אלו ואלו כנגד אלו ואם אן אלו אן

אלו וכולן אדוקין בתלי גלגל ולב : * וכשהבין אברהם

[ה]

230 אבינו צר וצרף וחקר וחשב ועלתה ביד[ו] ניגלה

עליו י[ו]י' ו[ו] קרא עליו המקרא הזה בטרם [אצרך]

בבטן ידעתוך וגו'.

217 יוד: אילו הוס' ס. כוליה: זכוליא של ס. מעשה וגדמות: תשמיש
וסירוס ס.

218 למד: אילו הוס' ס. קרקובן: וקרקבן ס. תשמיש וסירוס: מעשה
וגדמות ס.

219 נון: אילו הוס' ס. קיבה: וקיבה ס. הלוך: הלוך ס. ותגרות —
צ"ל ותגרות: וחגרות ס.

220 סמך: אילו הוס' ס. כסליו: כסלו ס. יד: יוד ס. ניטול: וניטול ס.

221 עין: אילו הוס' ס. י[ד]: יוד ס. ניטול: וניטול ס.

222 צדי: אילו הוס' ס. רגל: ורגל ס.

223 קוף: אילו הוס' ס. רגל: ורגל ס. ישינה מוות: ושינה מת ס.

224 בעלם: בעולם ס.

227 אילו (א'): ומקצת אילו מצטרפין עם אילו אילו עם אילו הוס' ס. ואלו
עם אלו: ואילו עם אילו ס, וכן הלאה כל 'אלו' 'ואלו'.

228 ואם: אם ס. אן: אין ס (X2).

229 אלו: ואם אין אילו אין אילו הוס' ס.

230 צר: וצר ס. וצרף: וצירף ס. ניגלה: נגלה ס.

231 י[ו]י': הק'ב'ה'.

232 וגו': ובטרם תצא מרחם הקדשתוך נביא לגוים נתתיך ועשאו אוהבו זכרת לו
ברית ולזרעו עד עולמי עד ס.

להבהרת אופיו וגילגוליו של ספר יצירה שב"נוסח רס"ג"

מאת

ישראל וינשטוק

פירסום נוסח עתיק ביותר של ספר יצירה הוא מאורע ראוי לציון בתולדות ספרות האומה. הטופס המופיע עכשיו לנגד עינינו בראש הקובץ נכתב לפני אלף שנים ויותר על ידי סופר מובהק, לפי המשוער בארץ ישראל¹, על קטעי-קלף שצירף אותם יחדיו כמגילה. כגורל שרידי-קדם אחרים נקרעה המגילה לקטעים, ואלה נפרדו ונשקעו בפורות הגניזה הקהירית. הקטע המרכזי של המקור נתגלה והודפס עוד לפני 33 שנה על ידי א. מ. הברמן². תיתי ליה לפרופ' נחמיה אלוני שהשכיל לקבץ נידחים, והגו מגיש לנו כאן כתב-היד הקדום ההוא על שלושת חלקיו בצירופם.

טקסט מיוחד זה של ספר יצירה, שהוא לפי מידת ידיעותינו כיום העתיק-יומין מבין כל מאות ההעתקים הקיימים מן החיבור רב-החשיבות בכל הספריות שבעולם, שרדו בו ליד ליקווי הבולטים גם גירסאות מקוריות-חשובות לא מעטות, שנשתבשו לאחר מכן ברבות הדורות וההעתקות, והוא פותח פתח להבהרות של ממש במבוכות תולדות הספר. לכן קידמתי בברכה את תרומת בעל המאמר לבמת המחקר שלנו, בגילוי 'טמירין'. בענתי ברצון לבקשתו לתזור ולהשוות בקפדנות את העתק הטקסט שהוגש על ידו לגוף צילום המקור — שזריות צורות הכתב והכתיב אשר בו בצירוף לפגמי הקלף אכן עשויים להטעות לא פעם כל מי שאינו מצוי לגבי דיקדוקי החיבור וגילגוליהם. כן הוספתי ציון חילופי הגירסאות מתוך נוסח ספר יצירה שבכ"י אויכספורד-בודלי 1533³, הוא כתב-היד היחיד, השלם והתקין שבו נשתמר הפירוש של רב סעדיה גאון לספר יצירה במקורו הערבי. גם להשוואות אלו מסתמנות מסקנות חשובות בחקר נוסחותיו ותולדותיו של החיבור הקדמון.

1 אלוני, לעיל עמ' טו—כט.

2 א. מ. הברמן: אבנים לחקר "ספר יצירה", "סיני", י (תש"ז), עמ' ה—יב, בציון שינויי נוסחאות ותיקונים מתוך נוסח הדפוס של 'ספר יצירה' בפירושו הערבי של רס"ג במהדורת מאיר למברט (פריס 1891). אולם למברט לא דייק די הצורך בהעתקת המקור, וגם הברמן לא עמד תמיד על הקריאה הנכונה בטקסט קטע-הגניזה חלקי שהיה לנגד עיניו.

3 תאריך כתיבתו, שהסופר רשם בסופו, הוא "תשרי שנת אחקע"ד" לשטרות, היא ה"א כ"ג ליצירה [1262] — היינו כ"ג 330 שנים אחרי כתיבת החיבור ע"י רס"ג. פער-הזמן בין טקסט זה לזה שבמגילת הגניזה הוא — לפי מה שיתבאר להלן — כנראה גדול עוד יותר.

א. ייחודו של "נוסח רס"ג"

ספר יצירה, שראשית היווצרו ואף כלל שלבי-התפתחותו הארוכים והסבוכים אפופים בערפלי-קדם, יצא מתוכם והופיע — כמו שכבר ציינתי במקום אחר⁴ — בעת ובעונה אחת, במאה ה-10, בשלושה נוסחי-יסוד, השונים זה מזה באופיים ובהקפם: א. הנוסח הקצר⁴; ב. הנוסח הארוך⁴; ג. מה שנקרא "נוסח רס"ג" — היינו נוסח החיבור כפי שהוא משולב לקטעים, תוך חלוקה לפרקים ולהלכות, בפירוש ספר יצירה של הגאון⁴***. בניגוד לשניים האחרים, שהעתיקהם כאמור שופעים במאות, מצוי זה הנוסח השלישי רק בכתבי-יד מעטים, והוא המתפרסם בזה בטופסו הקדום מתוך צירוף קטעי המגילה שבגניזה. שני הנוסחים הראשונים, הקצר והארוך, סדר החיבור בשניהם ביסודו אחד הוא. יתרון השני על הראשון בזה, שהוא מכיל בתוכו בכל פרק ופרק, במידה הולכת ומתרחבת, סידרות של פסקי פירוש ופירוט מרובים שנספחו לחיבור בתקופות מאוחרות, כנראה בימי הגאונים⁵, המכפילים אותו בהקפו⁶. מערכת-הנושאים האזידה בשני הנוסחים הנזכרים היא כדלהלן:

הפרק הראשון: עשר ספירות;

הפרק השני: עשרים ושתים אותיות (בכללן);

הפרק השלישי: שלוש אמות (אמ"ש);

הפרק הרביעי: שבע כפולות (בג"ד כפר"ת);

הפרק התמישי: שתים עשרה פשוטות;

הפרק הששי: סיכום כלל היסודות של תורת החיבור.

חלוקת ספר יצירה בזאת המתכונת של ששת הפרקים⁷ היא המצוייה בכל טופסי הדפוס של הספר בנוסחי הקצר והארוך וגם ברוב-רובם של העתיקהם שבכתבי-יד. אכן ידוע ומאושר נאמנה, שבידי הראשונים רווחה חלוקת החיבור לרוב בחמשה פרקים⁸; היינו ששני הפרקים האחרונים היו מצורפים כאחד. והגיעו אלינו כתבי-יד קדומים והעתיקהם, שבהם נעדרת עדיין לגמרי כל חלוקה ממוספרת לפרקים והלכות, שכל גופה כניכר אינה אלא

4 לבירור הנוסח של ספר יצירה, 'טמירין' א (ירושלים תשל"ב), עמ' י-יא.

*4 הוא הנדפס בגוף החיבור בדפוס הראשון, מנטובה שכ"ב, וההולכים בעקבותיו.

*4 הוא שצורף כנספח (ללא פירושים) בסוף מהדורת מנטובה, ודפוס ווארשא תרמ"ד. פירסום מדעי-ביקורתי של זה הנוסח ("עפ"י כ"י ואטיקן 299) הו"ל איתמר גרינולד, Israel Oriental Studies I (1971), 132-177.

*4 כ"י אוכספורד-בודלי 1533, הו"ל מ. למברט, פריס 1891, ומהד' הר"י קאפח, ירושלים תשל"ב.

5 רוב-רובן של המילים בעברית המאוחרת העולות בספר — ושעל יסודן קבע צונץ (הדרשות בישראל, מהד' אלבעק, עמ' 74, 330-331) את מועד חיבור ספר יצירה בתקופת הגאונים — מצויות הן בתוך שכבת ההוספות שבנוסח הארוך.

6 'טמירין' א, שם, עמ' טז, הע' 31: הקפו של הנוסח הקצר (בלי מערכת האלפביתות שבכ"י) הוא בערך 1300 מילים, ושל הנוסח הארוך — 2500 מילים.

7 בתקופה מאוחרת ראו בכך הקבלה מכוונת לששה סדרי משנה; ראה שם, הע' 32.

8 כך מעיר ר"י בן ברוזיל בפירושו, עמ' 105; וכך מודפס הספר בחמשה פרקים בתרגום הלאטיני בקובץ של Pistorius. ע"ש, הע' 33.

שלב מאוחר בתולדות הספר⁹. אולם, בין כך ובין כך, סדר-הנושאים השיטתי בכל הטפסים של נוסחי הקצר והארוך גם יחד, ללא יוצא מן הכלל, הנו הסדר המתואר לעיל.

ועתה, "נוסח רס"ג" של ספר יצירה, במה שגוגע לתוכן שלו, הכוונה כלל החומר הכלול בתוכו על עצם לשונו, הינו ביסודו (מלבד כמה סטיות ספורות) זה המצוי בנוסח הארוך; אלא שבנוסח הארוך כמות שהוא לפנינו ישנן עוד פיסקות לא מעטות שאינן מצויות בנוסח רס"ג¹⁰, ושכנראה לא היו עדיין לעיני המהדיר שלו. ברם, השוויון האמור מוגבל רק לגוף החומר בלבד. אשר לסדר שבו מסודר אותו חומר, ולשיטת העריכה בה הוא נערך, שונה המהדורה של נוסח רס"ג משאר מהדורות החיבור במידה שאין כדוגמתה בשום ספר אחר בספרות ישראל: מלבד מיקומן של פיסקות הפתיחה והסיום כמעט ואין ביניהן דמיון כלל. מה שנמצא בנוסח הקצר ובנוסח הארוך מסודר לפי סדר נושאי-היסוד בחלוקת הפרקים כמתואר למעלה, מופיע בנוסח רס"ג מכורך יחדיו בכל פרק ופרק. כך מכיל כל אחד משלושת הפרקים הראשונים של הנוסח הזה צירוף של פיסקות מכלל מערכת הנושאים לפי הסדר הנזכר: עשר ספירות, כ"ב אותיות, שלוש אמות, שבע כפולות ושתים עשרה פשוטות, והוא מסתיים בקווי סיכום של מכלול המערכת כולה. בפרק הרביעי בא הפירוט של עשר הספירות, כשמשובל בתוכו — לאחר הספירה השנייה, שהיא מחצב האותיות¹¹ — גם הפירוט של כ"ב האותיות לפי החלוקה המחומשת של מוצאן במבטא¹². וארבעת הפרקים האחרונים — בנוסח רס"ג מחולק החיבור לשמונה פרקים — משלימים בעיקר את סידרות ההוספות המאוחרות, המפרטות מה שנבאר בכל אחת ואחת מן העשרים ושתים אותיות בשלושת תחומי ההווייה: עולם-שנה-נפש, לפי הסדר הקבוצתי של שלוש אמות, שבע כפולות ושתים עשרה פשוטות. אלא, בעוד שבנוסח הארוך ערוכות קבוצות יצירות האותיות ההן כל אחת מהן בפרק לו היא משתייכת לפי תוכנה (הקבוצה של שלוש אמות¹³ — בפרק השלישי, זו של שבע כפולות — בפרק הרביעי, ושל שתים עשרה פשוטות — בפרק החמישי) — הרי כאן, בנוסח רס"ג, הן מופיעות לפנינו בחטיבות שלמות, כשכל חטיבה מקיפה את כלל כ"ב האותיות בסדר הקבוצתי הנ"ל, וזאת בשלוש מהדורות החזורות על אותו פירוט היצירות בשלושה צירופים שונים (פרקים ה—ו; פרק ז; פרק ח). לפי זאת השיטה משתקפת בכל פרק ופרק של הספר כלל מערכת התורה שלו

9 החלוקה לפרקים בפירושו של ר' שבתי דונולו (פירינצי תר"מ, הו"ל דוד קסטילי) אינה קיימת במקור, והיא תוספה של המהדיר.

10 ראה א. גרינגולד, שם, עמ' 139, הע' 24. — נוסח רס"ג מכיל בערך 1800 מלים — היינו כ-700 פחות מן הנוסח הארוך.

11 כלשון הנוסח הקצר, פ"א, משנה י': "שתים רוח מרוח חק וחצב בה עשרים ושתים אותיות" וכו'.

12 הפירוט המצוי בנוסח הארוך וכל הכתוב בנוסף לו בפרק השני — נכלל בנוסח רס"ג פ"ד, ג—ה.

13 תוספת סידרת היצירות שבאותיות אמ"ש כלולה לפנינו גם בתוך הנוסח הקצר (פ"ג, ו—ח). שם היא עמדה כבר לעיני דוגש בן תמים, שראה בה תוספת-מפרש מוטעית (מהד' מ. גראסבערג, לונדון תרס"ב, עמ' נח, סא).

במתכונתה המלאה: בכל אחד מארבעת הפרקים הראשונים — כל המכלול של שלושים ושתים הנתיבות (עשר ספירות וכ"ב אותיות), ובאלה של ארבעת הפרקים האחרונים — פירוט היצירות של כל כ"ב האותיות. בדרך עריכתו המהפכנית-החדשה שאף כמסתבר המהדיר של "נוסח רס"ג" להבליט הבלטה מירבית את היסוד האחדותי שבהוויה, במערכת האלוהית ובמערכת הבריאה בשורשיה ובענפיה גם יחד, שהוא אכן יסוד-היסודות המוצהר של החיבור.

אגב השוואה של נוסח רס"ג עם הנוסח הארוך מתעוררת השאלה: איזו משתי המהדורות של פירוט יצירות האותיות היא המקורית — זו של הסידרות השלמות שבארבעת הפרקים האחרונים של נוסח רס"ג, או אולי האחרת של הסידרות המפוצלות השלובות בפרקים ג-ה של הנוסח הארוך? נדמה, שהדעת נוטה יותר לסברה הראשונה. פירוש, שסידרות-הפירוט חוברו מלכתחילה בחטיבות השלמות, אלא שאחר כך פוצלה החטיבה לקבוצותיה (ג' אמות — ז' כפולות — י"ב פשוטות), על מנת לשלב כל אחת מהן בפרק המתאים לה בנוסח הארוך. אסמכתה להערכה זו אפשר למצוא בגוף הנוסח הארוך שלפנינו: אחת מן החטיבות השלמות — זו המצויה בפרק השביעי של נוסח רס"ג — נשתמרה בקצה הנוסח הארוך¹⁴, כנספח שצורף אליו לאחרונה, אחרי פיסקת-הסיום של החיבור ("וכאשר בא אברהם אבינו" וכו')¹⁵. סביר איפוא להניח, שאכן זוהי המתכונת שבה היו ערוכות גם שאר חטיבות-הפירוט מתחילה בשעת היווצרן.

אם השערנו זו נכונה, יוצא כי נוסח רס"ג שמר לנו במחציתו השנייה חלק ניכר של ספר יצירה במתכונתו המקורית: אותן סידרות-הפירוט המאוחרות אשר סופחו לחיבור בתקופת הגאונים. מאידך, אשר לכלל החומר הקודם שבחיבור, הוא המצוי בעיקר בארבעת הפרקים הראשונים של נוסח רס"ג, ברור למעלה מכל ספק, כי צירופי-הקטעים העומדים לפנינו בנוסח רס"ג הם פרי עריכת מגמתית מאוחרת, בעוד שהמערכת הקדומה של אותו חומר הינה ביסודה זו הקיימת בחיבור במתכונתו האחרת, המשותפת לנוסח הקצר ולנוסח הארוך גם יחד. אלא, כמו שכבר הבהרנו¹⁶, ספר היצירה אף במתכונת המקובלת שלו, עברו עליו במחילות התקופות הארוכות גילגולי-הרחבה-ועריכת מהותיים אשר שינו את דמותו במידה לא מעטה.

ב. יחס הנוסח שבמגילת הגניזה לזה שבפירוש רס"ג

נוסח ספר יצירה מתוך הגניזה המתפרסם כאן זהה ביסודו עם נוסח החיבור הנכלל בפירוש ספר יצירה של רס"ג. וכך מתעוררת השאלה: האם זה הטופס של החיבור, העתיק אותו הסופר הקדום, תוך צירוף פסקי ההלכות, מתוך פירוש הגאון? או היתכן, כי יש בזה לפנינו טופס ספר יצירה באותו נוסח, שלגופו לא נעתק מהכתוב בספרו של הגאון, ואולי

14 בקצת הוספות, פ"ו, ט-יא.

15 שם, ח. — פיסקה זו מסיימת את החיבור בנוסח הקצר ובנוסח רס"ג. וכך היה ודאי גם בנוסח הארוך, אלא שאח"כ סופחו אליו עוד כמה הוספות מאוחרות בסופו, אשר לא שובצו בפנים במקומם הנכון.

16 במאמרנו הג"ל, לבידור הנוסח וכו', פרק ה.

אף קדם לו? — אחרי השוואה מדוקדקת של שני הטקסטים דעתי נוטה יותר להשערה השנייה.

הערכתנו אינה נובעת מסתם חילופי-הנוסח שבהם שונה הטופס האחד ממשנהו, כמו שרשמתי בשולי הדפים. כידוע רווחים שינויים גם בהעתקים שהועתקו מאותו כתב-יד עצמו; ומה גם במקרה שלנו, כשאחד הטקסטים (העתק פירוש רס"ג) הינו מאוחר בכמה מאות שנים. נוסח הגניזה מאופיין בקו בולט משלו: צורות מוזרות של כתיב חסר מופלג ביותר¹⁷. כאלה עולות בטקסטים מאוד עתיקים; אך לא ברור לי, באיזו מידה הן תורמות להבהרת השאלה העומדת לפנינו. לעומת זאת קיימות כמה טטיות מהותיות, שכל אחת מהן כשלעצמה ראויה לשימת לב, ובהצטרפותן ודאי נודע להן משקל במאזני מחקרנו.

בראש וראשונה מזדקר העניין של הפיסקות הכפולות. בנוסח ספר יצירה שבתוך הפירוש של רס"ג מופיעה הפיסקה הארוכה "שבע כפולות בג"ד כפר"ת... תמורת ממשלה עבדות" פעמיים: בפרק השני בהמשכה של הלכה ב' ¹⁸, וכהלכה ג' בפרק השלישי ¹⁹. דברי הגאון בפירושו גם מאשרים את העובדה, שפיסקה זו עמדה לפנינו בנוסח בשני המקומות; בפרק השני הוא מפרש את הפיסקה על כל פרטיה, ובהישנותה בפרק השלישי הוא מעיר, שהיא כבר פורשה במה שקדם. לעומת זאת מצויה אותה פיסקה בנוסח הגניזה רק פעם אחת בלבד, במקום האחרון [בפרק השלישי] ²⁰.

ועתה, לו שימש חיבורו של הגאון לסופר המגילה יסוד להעתקתו, היתה הפיסקה המדוברת צפויה לחזור גם אצלו בשני המקומות. ועל כל פנים האם סביר להניח, שהסופר המעתיק ישימט הפיסקה הארוכה ורבת-התוכן במקום בו היא הופיעה לפניו במקור תחילה, בפרק השני, ובפרט כשהיא שימשה לגאון באותו מקום, כמו ששמענו, עיקר בפירושו? — לגופו של דבר לא יכול להיות ספק, שמיקומה הנכון והמקורי של פיסקת "שבע כפולות" זו, פיסקת ה"תמורות", במהדורת זה הנוסח הוא אכן, ככתוב במגילת הגניזה, בסידרת הפרק השלישי בלבד, בה היא מהווה כיאות החוליה הבינונית המגשרת בין פיסקות 'ש' של אמות' שלפניה לפיסקת 'שתים' עשרה פשוטות' שלאחריה. בעוד שבמקום בה היא עולה בנוסח שבפירוש הגאון תחילה, בפרק השני, הינה לגמרי מיותרת — כנראה תוספת של איזה מעתיק — כי בסידרה המשולשת הערוכה שם עומדת בין פיסקות 'ש' של אמות' ו'שתים' עשרה פשוטות' חוליה אחרת של 'שבע כפולות' ²¹.

מעין זאת מופיעה הפיסקה "שבהן חקק יה יוי צבאות... שוכן עד וקדוש שמו" בנוסח

17 'אין', 'ואן', 'שאן' (ש' 28, 29, 38, 62, 63, 91, 96) — במקום 'אין', 'ואין', 'שאין'; 'בן' (ש' 107, 110) — במקום 'בין'; 'כאזה' (ש' 142, 170) — 'כאזיה'; 'שנב' (ש' 166) — 'שנים'; 'חיים' (ש' 16) — 'חיים'; 'כמן' (ש' 121, 163, 5 פעמים) — 'כמין'; 'מקמו' (ש' 37, 38) — 'מקומו', 'מקומו'; 'עלמו', 'בעלם' (38, 141 והלאה) — 'עולמו', 'בעולם'; 'בלם' (ש' 59, 60) — 'בלום'; 'שלישי', 'רביעי', 'חמשי' (ש' 152, 153, 155, 193) — 'שלישי', 'רביעי', 'חמשי'; 'משאין', 'מששעין', 'ומשאון' (ש' 81, 82) — 'מה שאין', 'ומה שאין' [עין', 'ומה שאין] [אזון].

18 מהד' קאפה, עמ' עד. 19 שם, עמ' צה.

20 ש' 70—75. 21 במהד' קאפה, פ"ב, הלכה ג'; עמ' פ.

שבפירוש רס"ג בליווי תרגומה הערבי והתייחסות מפורשת של הגאון בשלושה מקומות: בפרק הראשון, ראש הלכה ד' ²²; בפרק השני, ראש הלכה ה' ²³; ופרק השלישי, ראש הלכה ה' ²⁴. לעומת זאת מצוייה פסקה זו בנוסח הגניזה רק פעם אחת בלבד, במקום האחרון [בפרק השלישי] ²⁵. גם כאן קשה לשער, שלנגד עיני הסופר היה הטקסט שבפירוש הגאון, ומדעת עצמו השמיט את הפסקה בשני המקומות הראשונים והשאיר אותה רק במקומה האחרון בלבד. וגם בזה נראה הנוסח שבמגילת הגניזה עיקר ומקורי. ההקשר שבו עולה פסקה זו בפרק השלישי במהדורת זה הנוסח, הוא גם ההקשר האחד הבלעדי אשר בו היא מצויה בתוך הנוסח הארוך ²⁶, שעל עיקר זיקת "נוסח רס"ג" אליו עמדנו כבר למעלה. הוספת הפסקה בנוסח שבפירוש רס"ג במקומות הנזכרים בפרק הראשון ובפרק השני, גם זאת איננה אלא השלמה שהוסיף בהם איזה סופר מעתיק מדעתו, בחיקוי ניכר של המתכונת בה ערוכה אותה פסקה במקומה הנכון, בפרק השלישי.

והרי הוכחות נוספות לכך, שאין לראות בטקסט ספר יצירה שבמגילת הגניזה העתק שהותקן על יסוד נוסח החיבור שבפירוש רס"ג. בשני מקומות מתייחס הגאון בפירושו ללשונות אשר היו לפניו בנוסח ספר יצירה; הוא פוסל המילים ההן כמוטעות, מגיה אותן כדרוש, ואת הגירסאות המתקנות שלו אותן הציב (במקום המוטעות) בפנים לשון החיבור שהקדים לפירושו. ואלו הם: בפרק הרביעי, הלכה ד' ²⁷, מביא הגאון בפירושו את לשון המקור: "נמצאו יוצאות במאתים ועשרים ואחד שערים". הוא מדגיש שזאת הגירסה כתובה בכל טופסי החיבור שהיו לנגד עיניו: "ולא ראיתי נוסח כתוב כי אם 'עשרים ואחד', ואף על פי כן אין לי ספק שהוא טעות". הוא מסביר ארוכות ²⁸, שלפי התישוב המדויק צריך להיות "במאתים ושלשים ואחד שערים", וזה הלשון הוא אכן כלל שם בגוף נוסח הפסקה במקום. — ועתה, בנוסח הגניזה ²⁹ כתובה הגירסה שהגאון פסל אותה והכריז עליה כטעות: "במאתים ועשרים ואחד שערים".

המקום השני, בפרק השמיני [הלכה ג'] ³⁰ כתוב בנוסח שבחיבור רס"ג: "נוצר עם זין... וריחה ותתרות". בראש פירושו לפסקה מעיר הגאון, שיש טועים שם במלה והם אומרים "'ריחה ותתרות', ואינה אלא 'תתרות' בשלשה תוין כמו שקבענו" ³¹. גם גירסה זו, שנדחתה על ידי הגאון במפורש כטעות, עומדת לפנינו בנוסח הגניזה ³². האם אפשר להעלות על הדעת, שלעניי הסופר של מגילת הגניזה היה חיבורו של רס"ג, ששימש לו יסוד להעתקתו של ספר יצירה, והוא ראה הגירסאות שאותן קבע הגאון כנכונות בתוך נוסח החיבור ובפירושו, ועם זאת הוא עזב אותן וחזר וכתב בטופס נוסחו את הלשונות שהגאון דחה אותם כשיבושים? ולאחרונה קו כללי בולט בחיבור, שאולי כבר דיו כשלעצמו להכריע בבעיה שלפנינו.

23 שם, עמ' פד.	22 שם, עמ' נט.
25 ש' 82—84.	24 שם עמ' צט.
27 מהד' קאפח, עמ' קיז.	26 פרק ו, א.
29 ש' 115.	28 שם בהמשך, עמ' קיח—קיט.
31 שם, עמ' קמ.	30 מהד' קאפח, עמ' קלט.
	32 ש' 215.

רב סעדיה גאון בחיבורו מכתיר כל פרק מפרקי ספר יצירה באורח שיטתי בציון מספרו: "הפרק הראשון", "הפרק השני" וכו', ובדומה לכך כל הלכה בפרק: "ההלכה הראשונה", "ההלכה השנייה" וכו'. לעומת זאת טופס הנוסח שבמגילת הגניזה אין בו שום מיספור לא בפרקים ולא בהלכות. כדרך הקדמונים כתוב הטקסט בכללו סתם באורח שוטף, לרוב אפילו ללא רווח כלשהו בין הפרקים או ההלכות.³³ אלמלי היווה החיבור של הגאון את המקור להתקנת הנוסח שבמגילה, האם אכן יתכן שהסופר המעתיק ידלג עקבית ובכל מקום על מספרי הפרקים וההלכות הכתובים בראש ולא יכללם בהעתקתו? ...

סוף דבר, כל הסימנים כולם מצטרפים להעיד, שנוסח ספר יצירה העתיק ב"נוסח רס"ג" מתוך הגניזה המונח עכשיו לפנינו לא נעתק מטופס החיבור שבפירוש רב סעדיה גאון; ואף יש יסוד להערכה כי הוא קדם לו בזמן.

ג. סיכום

מתוך כל האמור נובעות כמה מסקנות רבות־חשיבות בתולדות החיבור. ראשית בשאלה: מי היה המהדיר של נוסח מיוחד זה של ספר יצירה? מאז ומתמיד היתה מקובלת בקרב אנשי המחקר ההנחה, כי אותו הסדר המשונה של החיבור, שהיה ידוע מתחילה רק מתוך הפירוש של רס"ג, הינו פרי עריכתו של הגאון עצמו³⁴; היינו, שבהשתמשו בנוסח הארוך של ספר יצירה שהיה לנגד עיניו — אולי מפאת שיבושי־הסדר הבולטים המצויים בספר — חזר וערך הגאון את כלל החומר אשר בו באורח שיטתי במתכונת שונה ביסודה (לפי הקווים הכלליים הברורים שהתווינו למעלה). במובן זה גם כונה זה הנוסח של ספר יצירה בפי כל "נוסח רס"ג".

עכשיו, אחרי גילוי הנוסח במגילת הגניזה, ולאור ההבחנות והתוצאות המתחייבות מתוך השוואת הכתוב בו עם טופס הנוסח הכלול בפירוש הגאון, הולכת ומתגבשת לעינינו הערכה אחרת: המהדורה השונה המהפכנית ההיא של ספר יצירה לא יצאה מתחת ידו של

33 כמו שאפשר לראות בציילום הטקסט, השאיר הסופר בכמה מקומות קצת רווח (2—3 אותיות) בין פסקי החיבור. בסוף היריעה השנייה אף כתב הסופר השורה האחרונה בה (ש' 195) — שהיא סוף הלכה ולא סוף פרק — במתכונת של סיום.

34 החל מן ר' אברהם עפשטיין, ראשון לחוקרים אשר התעמק הרבה בחקר החיבור, וכתב בנוגע לנוסח המיוחד של רס"ג, כי הגאון "ערך את הספר כפי דעתו ונתן לו צורה חדשה" (כתבי רא"ע, ח"ב, עמ' רטו), ועד לגרשם שלום המייחס אף הוא את שינויי העריכה וחלוקת החומר של זה הנוסח לגאון עצמו (ראה בספרו Kabbalah, ירושלים 1974, עמ' 28). על דעה כללית מקובלת זו חזרתי גם אני במאמרי לביור הנוסח וכו' (טמירין א, עמ' יא) בכתבי שהנוסח המדובר "הוא כנראה מעשה ידיו של פירוש הרס"ג לספר יצירה, תשל"ב, עמ' י—יא) — שאינו קאפח נר"ו (במבוא למהדורתו של פירוש הרס"ג לספר יצירה, תשל"ב, עמ' י—יא) — שאינו מצוי לגבי ספרות המחקר, וחשב שהתייחסות זו של עריכת הנוסח לגאון הוא חידוש שאנכי חידשתי אותו מלבי. לעומת זאת הוא מזהיר, כי אותו נוסח מיוחד של ספר יצירה, הוא שהיה רווח בארצות המזרח, "כלומר ארץ ישראל ובבל ועוד" — לעומת נוסחים שונים אחרים של החיבור שנתפשטו בארצות אחרות — ועל כן לקח אותו הגאון כיסוד לפירושו. סברה זו שחידש הרב קאפח, מבלי שיביא לה שמץ של ראיה או אסמכתא כלשהי מן המקורות, נשמעה כדברי גבואה. ואכן באה מגילת הגניזה ואישרה את דעתו ביסודה, היינו שהנוסח המדובר של ספר יצירה לא נערך על ידי הגאון אלא כבר הגיע אליו מן הקודמים.

הגאון; ערך אותה אחד החכמים אשר היה לפניו. יתרה מזו. רס"ג, כרמזו לא פעם בתוך דבריו, הכיר את ספר יצירה בכמה וכמה טפסים.³⁵ מביניהם בחר אותו נוסח, שאותו שם יסוד לפירושו הגדול, ושבו הוא שוקל ומדקדק בכל מלה ומלה; הוי אומר כי נחשב בעיניו כנוסח מובהק וקדום. מכך מתחייב ודאי להניח קיומה של מהדורת-נוסח זו באומה לפחות דורות אחדים קודם לכן. פירוש, היא נערכה עוד על ידי איזה חכם קדמון, נאמר במאה ה-8, אם לא לפנייה.

ומכאן להשתלשלות הנוסח הארוך, שממנו כניכר לקח המהדיר ההוא את החומר להתקנת עריכתו המיוחדת של הספר. לפי כל מה שנתברר, היה הנוסח הארוך שלפני החכם הקדמון שונה במידה מרובה במתכונתו מן הנוסח הארוך שהגיע אלינו: סידרות-הפירוט השונות של יצירות האותיות, שנתחברו לפי זה בימי הגאונים הקדומים, והעומדות לפנינו בפיצולן לפי הקבוצות (אמות-כפולות-פשוטות) בפרקים המתאימים (ג'—ה') של הנוסח הארוך שלפנינו—בנוסח שהיה בפני החכם המהדיר הקדום הן היו נספחות לגוף החיבור בסופו עדיין בצורתן המקורית, כחטיבות שלמות שכללו את מכלול היצירות על הכ"ב אותיות, בהתאם לסדרן הקבוצתי (ג' אמות + ז' כפולות + י"ב פשוטות). אין גם מן הנמנע, שמתוך ההתבוננות בסידרות הנספחות ההן במתכונתן המקורית, נתעורר החכם הקדום ההוא לסדר גם את כלל החומר הקודם של ספר יצירה במערכת מקבילה, היינו, שכל פרק ופרק ישתקפו בו כל היסודות של תורת היצירה הזאת כולם כאחד (עשר ספירות—ג' אמות—ז' כפולות—י"ב פשוטות—וקווי סיכום של השיטה). היוצא מזה, כי הנוסח הארוך של ספר יצירה עברה עליו השתלשלות מסוימת; תחילתו במתכונת בה היה מוגה לפני המהדיר הקדמון, וסופו (וכמו ששמענו^{35*}, במידה מרובה של הוספות) בזו בה הוא מוגה כיום לפנינו.

אבל גם המהדורה המחודשת שיצאה מתחת ידי אותו חכם מהפכני, כמו שנזכחנו, לא עמדה בדיוק בעינה כבימי היווצרה. בדור מן הדורות הקדומים עלה בדעתו של אחד המעתיקים להכניס בה קצת שינויים, בחזרה כפולה ומשולשת של הפסקות שעליהן הצבענו. בזאת המתכונת המורחבת-האחרונה הגיע הנוסח ההוא אל רב סעדיה גאון, והוא בחר בו לבסס עליו את פירושו. בביאורו הוא אף פיסק את החיבור לקטעים, בחלוקה מפורטת של הפרקים להלכותיהן³⁶, כשאלה ממספרות ובאות בשילובן בתוך הפירוש, הלכה הלכה וביאורה. כמו שהודיע בקצה ההקדמה המקיפה שהקדים לספר³⁷, שבנוסח החיבור הוא קבע "הלכה והלכה בשלמותה"—הכוונה במלואה ובלשונה המדויק; כי כבר אז, בזמנו, רווחו בחיבור הקדמון שינויים ושיבושים בהעתקיו השונים, כלשון הגאון³⁸: "מפני

35 ראה לדוגמה המובאות מפירוש הגאון לעיל, (עמ' לו), ולהלן בסוף המאמר.

35* לעיל, הע' 10.

36 חברמן (ראה לעיל הע' 2) כבר כתב (שם, עמ' ד): "ואפשר שהגאון עצמו חילק את הספר לפרקיו ולהלכותיו כדי להקל על הפירוש". אגב, יוצא שם מדבריו, שאף הוא ראה את נוסח הגניזה כמקדם לזמנו של הגאון, ע"ש.

37 מהד' קאפה, עמ' לד.

38 שם.

להבהרת אופיו וגילגוליו של ספר יצירה שב"נוסח רס"ג"

שאינו ספר המצוי הרבה, ולא רבים מבני אדם שמרו עליו שלא יהא בו שנוי או חלוקה".
ללשון כל הלכה במקורה העברי צירף הגאון תרגומה בערבית ואחריו פירושו המפורט שבו
ביאר כל הכתוב בהלכה באר היטב. בצורה זו נשתמר בדיוקן אותו נוסח של ספר יצירה
שהיה לעיני רב סעדיה. אולם קיימים נוסחי החיבור בכתב-יד, שניכר בהם שהם מהווים
המשך למסורת הנוסח שבמגילת הגניזה³⁹; ויש שהגו חכמים בזה הנוסח העתיק עוד
בדורות יותר מאוחרים⁴⁰.

39 כגון כ"י פריס 770 (41ב—45א) — ללא חלוקת החיבור לפרקים, וכ"י המזן. הבריטי 754 (עמ' 212—218) — בחלוקה לשמונה פרקים והוספות, ואחרים כיוצא בהם.

40 פירוש ר' מאיר בר שלמה אבי סהולה לספר יצירה (כ"י אנג'ליקה 45) מבוסס על סדר נוסח שהוא ביסודו זה של "נוסח רס"ג". החיבור מחולק לשמונה פרקים, אך יש בו שינויים במספור ובסדר ההלכות, השמטות וכפילויות, וגם הוספות של קטעים מתוך הנוסח הארוך החסרות בנוסח שהיה לעיני הגאון. מכל הסימנים ברור שהנוסח שהיה לפני אבי סהולה אינו זה של הגאון, אלא זה הקודם, שעברו עליו גילגולים והרחבות.

זמן חיבורו של ספר יצירה

מאת

נחמיה אלוני

מרווח הזמן לפי בעלי הדיעות השונות הוא רב מאוד ומתפשט על אלף ושש מאות שנים. מהמאה השישית לפני ספה"ב עד המאה העשירית אחרי ספה"ב (6 עד ה-10). לדעת אפשר לצמצם את מרווח הזמן עד למאתיים בלבד, המאה השביעית והמאה השמינית, ואולי אף למאה אחת בלבד, המאה השמינית. בעלי הדיעות השונות לא הייתה להם אפשרות לקבוע את הזמן, ולא יכלו לנמק את דיעותיהם אלא בימוק שלילי בלבד, ואילו מבחינת תורת הבלשנות יש לנו אחיזה בספרות בת זמנו של חיבורו ולקבוע תאריכים יותר מדויקים ואף לנמק נימוקים חיוביים לדעתנו*.

1) חיבורו הוא מבוסס על מדעי הלשון ועל מדעים שונים אחרים, ואנו יודעים, כי לא עסקו בני ישראל במדעים ובאופן מיוחד במדעי הלשון לפני תקופת ההשכלה הערבית, ועל כן לא יכול היה להתחבר לפני הכיבוש הערבי והאסלאם, כלומר המאה השביעית. יש לנו דברי אגדה על אישים שעסקו במדעי הלשון הערביים, ואלה חיו במאה השביעית. אולם מיצירות בשדה מדעי הלשון הערבית יש בידנו רק מהמאה השמינית, ועל כן יש לקבוע את חיבורו במאה השמינית ולא לפנייה.

2) משה בן אשר (טבריה, המחצית השנייה של המאה ה-9), מביא ב"ספר הקולות" מובאה ישירה ומלאה מס"י, וזוהי המובאה הראשונה הידועה לי בוודאות בספרותנו בימי הביניים לפני רס"ג ודונש בן תמים מפרשי ס"י¹: "ולפני אחד מה אתה סופר". ואף הוא מקדים למובאה משפט הודעה בלשון זו²: "והו קול אלאולין" (והו מאמר הראשונים), ויש לתת מרווח למחבר המכנה את קודמיו "ראשונים" שנים שלושה דורות, כלומר מאה שנים לכל הפחות, וזוהי המחצית השנייה של המאה השמינית או באמצע אותה מאה. כינוי

* עי' רוב הקיצורים, טמירין, א, ירושלים תשל"ב, עמ' סג; סיני, עד (תשל"ד), עמ' מב.
1 יצירה¹, 7/ט — לא תיזכר המובאה שבמאמר אלוני, השיטה, בפיוט שנתייחס על ידי צונץ לאלעזר הקליר, כי נתברר שמחבר הפיוט הוא יוסף אבן אביתור, שחי במאה העשירית האחת עשרה. נמצא, כי לא נשתמש פייטן בס"י לפני שפירשו רס"ג. עי' אז מגי עד חוללת, סיני, עה (תשל"ד), עמ' כד—לד.

2 הקולות, 15/138. — ועי' לוי, ZMG, עמ' לא/17: "אלאסאתד'ה אלאואיל" והם חמישה דורות של אנשי מסורה, שהיו במאה השמינית ובמאה התשיעית; ועיי"ש, לב, 3: "האולי תלאמד'ה אלאואיל אלד", ד'כרנאהם קבל האולי אלאסאתד'ה" ותרגומו: ואלה הם התלמידים מהראשונים אשר הזכרנום לפני המלמדים האלה.

קרוב לזה אנו מוצאים בחיבור אחר מתורת הבלשנות הטברנית והוא "סדר הסימנים" כשהביא מובאה מ"הדקדוקים", ואין ספק שלא נתחבר חיבור זה לפני המאה השמינית³, המקדים למובאתו משפט הודעה בלשון זו⁴: "כמא קאלו אלקדמא" (= כמו שאמרו הקדמונים), ומחבר חיבור זה הוא בן המאה התשיעית בסופה או בראשית המאה העשירית. ונמצאנו למדים בזכות מובאה זו, כי אין לאחר זמן חיבורנו אחרי המאה השמינית, וכל מי שבא לאחר, עליו לבטל את המובאה ב"ספר הקולות".

המקדימים את זמן החיבור לתקופת ספרות חז"ל גימקום היחיד הוא, שאין שמות התנועות נזכרים בחיבורנו⁵, אולם אין גימקום זה חזק במידה מספקת:

(1) "הדקדוקים", שאין ספק כי הוא נתחבר בתקופת הגאונים, ואין ספק שכבר הושפע מהבלשנות הערבית, אף הוא אינו מזכיר את שמות התנועות. אף אינני יודע זכר שמות התנועות לפני "ספר הקולות" במחצית השנייה של המאה התשיעית.

(2) אין בספרות חז"ל זכר לחלוקה הפוניטית של האותיות⁶, וזו באה אלינו רק בזכות הבלשנות הערבית, ועל כן אין לייחס את חיבורנו לספרות חז"ל. היו חכמים שביקשו משום כך להשמיט את הסעיף הזה בחיבורנו⁷. אולם על ידי כך לא נמלטו מטענותינו הנוספות כיום. ולו הייתה חלוקה זו או מעין זו בספרות חז"ל, היינו מוצאים זכר לה בספרות חז"ל.

(3) אין בספרות חז"ל זכר לשיטה האנאגרמטית של הפועל, שנודעה לראשונה בתקופת הבלשנות הערבית⁸.

(4) אין בספרות חז"ל כולה שימוש מרוכז כזה בכל המדעים שמשתמש בהם מחבר ס"י. שימוש רב זה במדעים נתאפשר להכמי ישראל רק בתקופת ההשכלה הערבית. כל מי

3 ג' אלוני, הקולות למשה בן אשר (המאמר לזיהויו), ספר היוכל למ"צ סגל, ירושלים תשכ"ה, עמ' 275—276.

4 סדר הסימנים, ט/4. — ריב"ג, אללמע, 10/26 כשהזכיר את ס"י אמר: "הכד'א קסמתה אלאואיל עלי הד'ה ה' אלמכ'ארג", ותרגם אבן תבון, הרקמה, לו/13: "הראשונים"; והעיר שם וילנסקי: "ולא תרגם: רבתינו".

5 ע'י אפשטיין, קפד/18: "אין אותו ספר (ס"י) מכיר כלל את הנקודות"; שלום², 4/48: — "על התנועות אין ספר היצירה יודע, ברור שהספר נכתב לפני שהתנועות נתחדשו". שלום¹, 9/27—10, ואינו מכיר מרווח זמן יותר מאשר 2—6 (ע"ש, 2/21), אולם ע'י שלום² 7/21. — ואחרי שקבע זאת שלום תולכים תלמידיו והסידיו בעקבותיו כסומא בארובה.

6 זאת כבר הכיר צונץ. — אפשטיין, רב/6—8 טען עליו: "תורת מיון האותיות, שצונץ מבליטו כנימוק לדבריו, אינו בא בתלמוד, אלא שגם בימי הגאונים הראשונים, שאפשר שספר זה נתחבר בהם, לא שקלו וטרו בעניין זה". אולם כיום אין לטענה זו מקום והספר הבלשנות הטברנית יוכיח. וע'י בהערה הקודמת.

7 מורדיל, 7/39—14. אף הוא לא הכניסה לתוך נוסח ס"י הנדפס שם. לדעתו זוהי תוספת מידו של רס"ג. — אני מצטער מאוד לומר, כי מורדיל מרשה לעצמו לעשות כך, והוא בודה נוסח מוגה משלו. אולם רס"ג שסבור היה, כי לפניו נוסח מימי המשנה, לא נהג כך, כמו שלא נהג כך במשנה. כיום בידנו נוסח ס"י שהיה בידי רס"ג גם בכ"י שהחלק הנכבד מאותו כתב יד נתפרסם על ידי א"מ הברמן, סיני, שנה י (תש"ז), עמ' ג—כב; ויש קטעים נוספים מכ"י זה, והוא מתפרסם בשלמותו בספר זה.

8 וע'י להלן בפרק תורת הפועל, על פרשה זו ובתוכה על המתעלמים הימנה אף המודים במקצתה של שיטה זו בחיבורנו.

שבא ומייחס את חיבורנו עליו הראיה, כי לא היה זה חיבור יחיד ובודד בשימוש רב כזה במדעים.

(5) לו היה חיבור מבריק זה נמצא בתקופת התנאים, לא ייתכן שלא היו מביאים מאוצר ביטויים ופתגמים שהם יפים וחריפים חדים ומחודדים. רק מובאות ישירות ממנו יכולות לקבוע את זמנו ולא סברות ולא דרשות.

לעומת זאת לא יקשה עלינו להוכיח, כי אין חיבורנו חיבור יחיד ובודד לעצמו אלא חלק מספרות רבה ורחבה, מעופפת ומסועפת:

(1) ספרות המסורה ומסורה חרוזה בחרוזים. כתיבת מסורה בלשון עברית צחה, והכתוב בלשון הארמית תורגם לעברית, כפי שאנו רואים ב"הדקדוקים".

(2) ספרות הלכה ומדרש: פרקי דרבי אליעזר, תנא דבי אליהו, מדרש רות, מדרש שמואל, ספר והנהיר (עיבוד וחיקוי לשאלות דרב אחאי גאון), ספר המעשים לבני ארץ ישראל, החילוקים שבין אנשי המזרח ובני ארץ ישראל.

גם במקצוע זה תורגמו בתקופת הגאונים חיבורים ארמיים לעברית⁹: מסכת עירובין תורגמה לעברית, ושריד ממנו נתגלה בגניזה קהיר. הלכות פסוקות לרב יהודאי גאון "להלכות ראו"; גם הלכות פסוקות של רב אבא תלמיד רב יהודאי. אין זה אפוא מקרה מוזר לתרגם דברי הלכה לעברית.

(3) ספרות הגות: ט"ז, ספר הרזים, ספרות ההיכלות.

(4) שירה ופיוט: יוסי בן יוסי, יוני, אלעזר הקליר וכל הפייטנים הראשונים בארץ ישראל, וגם פייטני ארץ ישראל שחיו אחרי אלעזר הקליר.

כל הפייטנים הראשונים היו בתקופת ההשכלה הערבית, והפייטנים יוסי בן יוסי ויוני ואלעזר הקליר חיו במאה השביעית ובמאה השמינית, ואף ייתכן, כי אלעזר הקליר חי במחצית הראשונה של המאה התשיעית. הנימוק הכללי, כי אין הכיבוש הערבי ולא השלטון המוסלמי נזכר בפיוטיהם, אינו נימוק חזק במידה מספקת. מתברר הקטע בתורת השירה¹⁰, שהוא רס"ג עצמו או אחד מתלמידיו, מגיח במפורש, כי כולם היו אחרי הכיבוש המוסלמי. פיוטי יוסי בן יוסי דומים בעינינו לסוג ה"כ"טבה" (הדרשה), שהיא נתחדשה בין הערבים רק אחרי תקומת האסלאם והתפשטותו; ואילו יוני יודע את החרוז ולפעמים הוא שקול ולפעמים הוא בלתי שקול ואינו סוג מסוגי השיר בשירה הערבית וזהו הסגנון (הפרוזה החרוזה), ואלעזר הקליר הוא המשורר כאחד ממשוררי ערב, המשתמש לא רק בחרוז מברית אלא גם בשירה שקולה.

(5) ספרות תורת הלשון: הדקדוקים, חיבורים בדקדוק המסורה, אויה ובגד כפת.

9 ש' אסף, תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים תשט"ו, עמ' קעה—קעה; י"ב אפשטיין, מדעי היהדות, ב, ירושלים תרכ"ז, עמ' 153—154. — הקטע מתרגום מסכת עירובין ע"י ל' גינצברג, גנזי שכטר, ב, ניירורק תרפ"ט, עמ' 375—378. "נשלם זה הדפטר לאברהם ברבי שבתאי תנצב"ה בשנת דתתנ"ג" (1099).

10 רס"ג, האגרון, מהד' נ' אלובי, ירושלים תשכ"ט, עמ' 79—85; 386—389.

המקור

המחבר

הזמן

בתקופת בית שני

Exercitationes Biblica פריס, 1660, עמ' 554—555;
Die Harmonikale Symbolik des Alterthums, קולן
1876, עמ' 133;

Philosophie der Geschichte ueber die Tradition
פרנקפורט 1827, 63/הע' 32.

JQR, Origin of Letters and Numerals (סדרה)
חדשה), III (1913—1912), עמ' 528, 530;

Sepher Jesirah, פרנקפורט 1894, עמ' VI;
טמירין, א, ירושלים תשל"ב, כ—כא, נח—השיכבה
הראשונה בתיבור, נוסח-המקור הריתימי הקדמון;

Die Kabbala, לייפציג 1830, עמ' V;
Das Buch Jezira, לייפציג 1830, עמ' V;
הקדמה לספר פראנק הנ"ל שתרגם ילינק לגרמנית
מצרפתית, לייפציג 1844, עמ' VI—XI;

בתקופת התנאים

Gnosticismus, קרוטושין 1846, עמ' 102—103;

ספר יצירה, ניו יורק 1877, עמ' 3—4;

Commento di Donolo, פירנצי 1830, עמ' 14;

Poimandres, לייפציג 1904, 2/291;

Ursprung und Anfaenge, ברלין 1962; 2/21;
25/הע' 45;

שם, כא—כב, נט—שכבת-הפירוש הקדומה שניתוספה
על נוסח המקור;

Recherche sur le Sefer Yecira, REJ, XXIX
(1894) עמ' 75—76;

Beitraege, וינה 1887, א, עמ' 46—49;

אבנים לחקר ס"י, סיני, י (תש"ז), רמא/1—5;

מקדמוניות היהודים, ב, ירושלים תשי"ז, עמ' כא—כג;
יסודי הפוניטיקה העברית, ירושלים תרפ"ח, 14/96—20;
ראשית הקבלה וספר הבהיר, ירושלים תשכ"ו, 1/35—4;

EJ (אנגלית), XVI (1971), עמודה 27/785; 28/786;
EJ, XII (לונדון 1909), 605 עמודה ב/13—40;

EJ (גרמנית), IX, ברלין 1932, 4/109—5;

הדרשות לצונז, ירושלים תש"ו, 331/הע' 54;

J. Morinus —6

A. F. Thimus

E. J. Molitor

Ph. Mordell

L. Goldschmidt —2

י' וינשטוק

A. Franck +1—1

J.F.V. Meyer

A. Jellinek

H. Graetz 2

I. Kalisch

D. Castello

R. Reitzenstein

G. Scholem

י' וינשטוק

A. Epstein 4—2

A. Epstein

א"מ הברמן

א' אפשטיין

מ"צ סגל

ג' שלום

G. Scholem

L. Ginzberg 6—5

ג' שלום

ח' אלבק

; 17/376, (1926) LXX, MGWJ	L. Baeck	
; 13/382, 1938, ברלין Aus drei Jahrtausenden	L. Baeck	
בתקופת הגאונים		
; 75, Gottesdienstliche Vortraege, ברלין 1892, עמ' 75	L. Zunz	8—7
; 55, הדרשות בישראל, ירושלים תש"ו, 12/74, הע' 321	יו"ט ליפמן צונץ	
; 320—319, Magazin fuer die Auslaender, ברלין 1845, עמ'	M. Steinschneider	
; 11, Juedische Literatur, לייפציג 1850, 401/הע' 11	M. Steinschneider	
; 1, V, Geschichte der Juden, (1878), 297/הע' 1	H. Graetz	
; 22—21, Anfaenge, לייפציג 1895, עמ' 22—21	W. Bacher	
; 22/24, Mystik und Kabbala, טריאר 1894	Ph. Bloch	
שבע כפולות בגד כפרת, ספר טור סיני, ירושלים תש"ד, עמ' 236—233	ש' מורג	
שם, כב—כג, ס—סא, שכבת ההשלמות והפירוטים שסופחו לחיבור בשלבים מאוחרים	י' וינשטוק	
טמירין, א (תשל"ב), עמ' צה—צח	נ' אלוני	
; 221, Einleitung in Talmud and Midraš, מינכן 1921, עמ'	H.L. Strack	10—8
; 2, Historische Grammatik, האלי 1923, 92/הע' 2	Bauer Leander	
; 183—182, Oxford, Cairo Geniza, עמ' 183—182	P. Kahle	
; 289, Jábir ibn Hayyan, קהיר 1941, עמ' 289	P. Kraus	
; IV, Geschichte des arabischen Schriftthums, ליידין 1971, 24/26	Fuat Sezgin	

שלושת המקורות הראשונים, המזכירים את שלשת הפייטנים: יוסי בן יוסי, יגלי, והקליר, הם:

(1) רס"ג, האגרון — כתאב אצול אלשער אלעבראני, הקדמה ערבית¹¹ (70—68/154): "ת"ם מא ראית אן אסתשהד עליה מן קול אלשערא אלאולין יוסי בן יוסי וינאי ואלעזר ויהושע ופינחס פעלת ד' לך".

ותרגומו: ומה שראיתי לנכון להביא ראיות עליו (על דרכי תורת השירה שישתמשו בהם המשוררים לעתיד לבוא) מדברי (מבתי השיר של) המשוררים הראשונים יוסי בן יוסי — יגלי (ינאי) — אלעזר (הקליר) — יהושע — פינחס (הכהן).

מן הראוי לשים לב, כי חמשת הפייטנים האלה נמנים כמחוברים יחד, וכאילו בני תקופה אחת או לכל הפחות דורות רצופים זה לזה. לעומת מסקנה הגיונית כזאת אנו נוהגים

להפריד בין שלושת הראשונים ותוקעים אותם למאות השנייה עד המאה השישית, ואילו את השנים האחרונות אנו שמים במאה התשיעית.

ברור הוא, כי חמשת הפייטנים האלה קדמו לרס"ג, ואף הוא כינה אותם במלים "אלשערא אלאולין". המלה "אלאולין" (=הראשונים) אינה מציינת תאריך מדויק, אולם ייתכן לומר, כי נתכוון לפייטנים, שחיו מאה או מאה וחמישים שנים לפניו, כלומר במאה השמינית ובמאה התשיעית, ואף אם נוסיף לזה תקופת זמן של חמישה דורות סמוכים זה לחמשת הפייטנים, נקבל שיעור זמן של מאתיים עד מאתיים וחמישים שנים לפני רס"ג, כלומר המאה השביעית והמאה השמינית. נמצאנו למדים, כי אפשר לקבוע את זמנו של יוסי בן יוסי, יבני והקליר במאה השמינית, ואילו את יהושע ופינחס במאה התשיעית.

מן הראוי להזכיר, כי אחרי משפט זה על "המשוררים הראשונים" רס"ג ממשיך ואומר ¹²: "ואמא מן קול אלשערא אלאקרבין אלינא" (= אולם דברי המשוררים הקרובים אלינו בזמן), והוא מבדיל אפוא בין המשוררים הראשונים למשוררים הקרובים אליו, שביחס אליהם הוא גם יבקר ויעריך את שיריהם, ויביא מדבריהם רק את השירים הטובים לדוגמה לאחרים הבאים אחריהם. לא כינה כאן משוררים בני זמנו בשמם, אולם מתוך דברי מבקר, מבשר הלוי, נודע לנו, כי בדברי הסיום ל"האגרון" הזכיר אחד מהם בשמו, ניסי אלנהרואני ¹³. (2) קטע מתורת השירה לרס"ג או לאחד מתלמידיו נזכרים רק שלושת הראשונים והבא אחריהם הוא רס"ג, וזו לשונו ¹⁴:

"אלאול הו אלאקואל אלדי יקאל להא בלגה אלערב אלכ"טב והי תג'אנס אלמנת'ור לאנהא מעמולה אביאתא ולכנהא גיר מקפאה וד'לך מת'ל קול יוסי בן יוסי ז'ל מת'ל אהללה אשירה עזו וגו'. ואלקסם אלב' הו אלדי יסמונה בלגה אלערב אלרג'ז והו מא וג'ד פי אלמקרא מקפא ולס הו שער... ואלקסם אג' והו אלסג'ע פהו מנט'ס ומקפא מתאף אל'ואכיר ולכן אלער'וץ ינאל בעצ'ה ויקצר בעצ'ה ענה וד'אך מת'ל קול ינאי אלמער'וץ. ואלקסם אלד' הו אלשער אלמסמי פיוט והו אלמנט'ום אלמקפא אלדי יצ'בטה ויקדרה אלער'וץ אלד' הו מיזאן אלשער וד'אך מת'ל קול אלעזר לך [?] אף ברי לגברת הגשם ובדעתו לגבורת טל... ואלקסם אלה' הו ¹⁵ אלמנסוג' אלמשג'ר... וקד אף ראס אלמתיבה אקואלא מנהא וגירה מן אלעלמא".

ותרגמו: הראשון הוא המאמרים הנקראים בלשון הערבית "אלכ"טב" (= דרשות) והוא קרוב לפרוזה, כי היא עשויה בתים אולם בלי תרזוים, והו כמו שירתו של יוסי בן יוסי ז'ל: אהללה אלהי אשירה עזו וגו'. והחלק השני הוא אשר יכונה בלשון הערבית "רג'ז" (= שיר תרזוי), והוא מה שנמצא במקרא חזרו ואינו שירה... והחלק השלישי והוא ה"סג'ע", והוא שקול ומחורז והיציאות מחוברות, אולם המשקל נמצא במקצתו וחסר במקצתו, וזה כמו שירתו של ינאי הידועה. והחלק הרביעי הוא השירה המכונה "פיוט", והוא השקול

12 ע"ש, 70/154—72.

13 ע"ש, 6/90—7: "וד'כר פי אכ'ר אלכתאב אן אלנהרואני אנשדה שערא פיה טדי" (= והזכיר בסוף הספר (האגרון) כי ניסי הנהרואני קרא לפניו שיר שבו "טדי" (ע"ש עמ' 409—442).

14 ע"ש, 32/388—12/386; 32/388—389.

15 כך צ"ל, ואילו הנדפס (ע"ש, 34/388): הוא, שיבוש דפוס וע"ש, גלופות, לוח 41/VIII.

והמחזור אשר יקבעהו ויציינהו המשקל, אשר הוא מאזני השיר, וזהו כמו שירתו של אלעזר ז"ל¹⁶: "אף ברי" לגבורת הגשם ו"בדעתו" לגבורת הטל... והחלק החמישי הוא הארוג השלוב... וכבר חיבר ראש הישיבה בתים כאלה ומלומדים זולתו.

אף כאן ברור, כי יוסי בן יוסי וינאי קודמים לרס"ג. אם נדייק נמצא, כי מחבר הקטע מצרף לשלושת הפייטנים שקדמו לרס"ג בצירוף ברכה למתים, ואילו רס"ג ומלומדים אחרים נזכרים בלי הברכה למתים¹⁷.

אף מסתבר, כי הוא רואה את יוסי בן יוסי, ינאי והקליר כשלושה דורות נפרדים, כי הוא מציין כמשתמשים בתורת השירה לפי סדר של התקדמות והשתלמות כמקובל בתולדות השירה הערבית¹⁸.

מכיון שהוא מדמה את שירי שלושת הפייטנים כסוגי שירה שהיו אחרי תקופת האסלאם ויש לציין במיוחד המיוחס ליוסי בן יוסי, ראשון הפייטנים בסוג ה"כטבה", הרי שראהו כחי במאה השביעית והשמינית, וממילא משתלשל השלשול כמו מדברי רס"ג עצמו בהקדמתו הערבית ל"האגרון".

רס"ג עצמו אף הרבה להשתמש בפיוטי הקליר, שנחשבו לשירה משובחת שקולה ומחורזת והיא שירה מודרנית העומדת ברום המדרגה והאסכולה הפואטית. לא היה רס"ג, בעל הכלאם והמועתולי המחדש תרבות ישראל ומורה הדרך לשירה החדשה בימיו ובמשך כל תקופת שירת ספרד, משתמש בדרכי הפיוט של הקליר, אם לא היה רואה בו את המשורר הקלאסי הגדול שיכול לשמש דוגמה לשירת ישראל.

בספרו "תפסיר כתאב אלמבאדי" (= פירוש ספר ההתחלות) הוא מביא לדוגמה שימוש בתג'ניס (= הצימוד)¹⁹:

"ת'ם פי אקואל אלשערא קאל אלעזר לסוככי למוסכי להסיכו בנסיכת קדוש" ותרגומו: וגם בשירי המשוררים (נמצא הצימוד) ושר אלעזר (הקליר)...²⁰.

גם בפירושו לתורה הביאו המשורר הגדול ותחשוב שיש להגן על כל שימוש לשון בשירתו, וזהו מובאה מתוך פירושו של אברהם בן שלמה מתימן²¹:

וקאל רבי סעדיה ז"ל פי שרח ואכלתם בשר בניכם... לאנא וג'דנא אלשערא אלפאצ'לין יקולון פי אלקינה אם תאמרנה זו לזו תני את בנך והוא חבוי מגותה נתחים פעלמנא אנהא אנמא רפעתה לתנפרד הי באכלה דון כ'צמתהא ת'ם לעלה יתוהם אן אלעזר אלשערא קאל

16 בכה"י: לך, ותיקנתי כמו לעיל אצל יוסי בן יוסי. ועי"ש, 388/הע' 20.

17 גם ינאי (עי"ש, 25/388) נזכר בלי הברכה למתים.

18 עי"ש, עמ' 83—85.

19 יצירה², 6/23. — על הצימוד עי' דוד ילין, תורת השירה הספרדית, ירושלים ת"ש, עמ' 216—242.

20 המובאה היא מקרובתו ליום ב בסוכות (מחזור, מהד' היידינהיים, סח ע"א/7 רדלהיים תקצ"ז), ארוץ בגיון כפות. — לפנינו: לסוככי למסכי לנסכי בנסכי. בנסיכת קדוש. עי' אלוני, השיטה האגאגרמטית, טמירין, א ירושלים תשל"ב, סט/15—17 והע' 31; הרכבי, זכרון לראשונים, לנינגראד תרנ"א, קי/3—5.

21 עי"ש קי/5—14; מובא גם על ידי שטיינשניידר. המזכיר, XX (1880), עמ' 39—40.

הדי' מן תלקא בפסה לאנא וג'נא אלתורה תפצח בהדי' ען אלרג'ל ישח על ווג'תה אן יטעמהא מן לחם ולדה כקול תרע עינו באחיו באשת חיקו".

ותרגומו: אמר רס"ג בפירוש... (ויק' כו, כט)... כי מצאנו את המשוררים הנכבדים שרים בקינה...²² והרי ידענו, כי באמת לקחתהו כדי להתייחד באכילתו מבלעדי יריבותיה וכדי שלא יאשימו, כי אלעזר המשורר אמר זאת מסברתו הוא, כי מצאנו בתורה, שהיטיבה להביע זאת על אודות האדם שמקמץ לאשתו ומאכילה בשר ילדו כמו שכתוב... (דב' כח, יב).

התוארים האלה: המשוררים המכובדים... אלעזר המשורר, רומזים למשורר התקופה החדשה למשורר בעל ההישגים ומורה הדרך למשוררים בתקופה החדשה. ולו היה מתקופת ביוניץ או לפי הסוברים, כי חיו בימי התנאים, לא היה יכול רס"ג להציגו כדוגמה בתקופת ההשכלה הערבית.

ד) יעקב אלקרקסאני (ירושלים, המאה ה-10), כתאב אלאנואר ואלמראקב²³: "וקד זעם בעץ' מן יחתאג' ללרבאנין וירד^ו עלי מן זעם אן אלצלאה מן אלתהלים קאל די להון מהקרבין ניוחתין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי קאל פאי צלאת מן תהלים עלי חיאה דריוש ובניה... קאל ווג'ה אכ'ר והו קולה במקלהות ברכות אלהים ה' ממקור ישראל... אראד בה חכמא בני אסראיל אלד'ין אלפו ואכ'רגו תסאביח כת'ירה ומדאית קדה מת' ינאי ואלעזר ופינחס וגיריהם".

ותרגומו: וסבר מישחו שביקש להביא ראיות לדעת הרבניים ומשיב כנגד מי שסבר כי התפילה צריכה להיות מספר תהלים. אמר... (עז' ו, י), וטען איך תהי תפילה מספר תהלים על חיי דריוש ובניו... אמר ראייה אחרת, שהרי כתוב... (תה' סח, כז), ונתכוון בפסוק זה לחכמי בני ישראל שחיברו ויצרו תושבחות רבות ותהילות לה' כמו ינאי אלעזר ופינחס וזולתם.

אולם דברי קרקסאני מבוססים על דברי רס"ג, ואינם מוסיפים מאומה לקביעת זמנם של הפייטנים.

רק על פיוטי יוסי בן יוסי יש עדות קדומה יותר מרס"ג בערך דור אחד בלבד והוא סידור רב עמרם גאון בן ששנא (בבל, מת ע' 875), בשם רב נטרונאי בר נחמן (בבל, 790—858; היה גאון סורא, 853—858), וזו לשונו²⁴:

"והרי אמר רב נטרונאי: במנחתה של יום הכפורים אין אומר שליה צבור אתה כוננת

22 אם תאכלנה נשים פרים. עי' דוידזון, א, 5504; לפיו נמצא במחזור רומניא, א, דף 163 ע"ב; ועי"ש, ד, 5504/280 מקורות נוספים. ומה רב ערך עבודתו של דוידזון, אם נשווה לנאמר על ידי הרכבי, קי'הע' 7, ה'ידוע את הקינה רק על סמך עמודי העבודה, 42/מס' 140, והאחרון יודעה על פי עדות מהרי"ל בהלכות תשעה באב.

23 מהד' ל' נימיו, ניו יורק 1939—1943.
— יתר הדיבורים של קרקסאני על חזנות ינאי מאותו מקור פרק ב ופרק לט אין לסמוך עליהם, כי אלה סיפורי חסידים על רבם. עי' הרכבי, עמ' קז—קח.

24 סידור רב עמרם בן ששנא גאון, מהד' וורשה תרכ"ה, מח ע"ב; אפשר למצוא מקורות לפייטנים בסידור רס"ג, רסד/18; רעה/257; יהודי בן ששת תלמיד דונש בן לבראט, תשובות תלמיד דונש, יונה 1870, 12/37; סעדיאנה, 25/73; 15/136—16.

וסדר עבודה ולא בשחרית אלא במוסף בלבד, שמזכיר עבודות והזאות והודאות בשעת עבודת כהן גדול".
אין כל צורך לטעון, כי תוספות לפנינו, שהרי אף אם זה מקורי, אין בזה ניגוד לדיעה שיוסי בן יוסי חי במאה השמינית.

זמנם של יוסי בן יוסי, ינאי והקליר

המחבר המאה

המקור

תקופת חז"ל

3—2	א"מ הברמן	2	ותולדות הפיוט והשירה, רמת גן 1870, עמ' 33 ; 99 ;
קשת, תשכ"ד, עמ' 64—66 ;
JQR, XLIV (1953), עמ' 130—146 ;
מבחר השירה העברית, לייפציג תרפ"ג, עמ' כו—ל ; ע'
ש"ס—תן ;
מכתב פרטי אלי מיום 19 לפני הכיבוש הערבי ;
לקט שושנים, ברסלאו 1862, עמ' 2 : "כמו ד' אלפים ת"י
ליצירה" ;
זכרון לראשונים, עמ' קה—קו : א"א להאחיר זמנו, ויותר
נראה לו להקדימו עוד בערך חמשים שנה (כלומר 600
בערך) . והכוונה ליוסי בן יוסי .
ילקוט הפיוטים, תל אביב תשי"ח, עמ' יז—כז ;
הלכה ואגדה בפיוטי ינאי, תל אביב תשכ"ה, כג, ב, סי' א ;
תקופת גאונים
מקדמוניות היהודים, ירושלים תשי"ו, רג/סי' ז ; כנראה
שחי במאה השמינית ;
מאלטר, רס"ג חייו וספריו, פילאדלפיה 1921, 1/44— ;
תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים תשט"ו, עמ' קעב—
קעג ;
אלוני, השיטה, עמ' סח—סט ; אולם עי' עמ' צד ;
פיוטי ינאי, עמ' XIV—XVII . לפני 636, כי אינו מזכיר
מוסלמים רק הדותא, ואילו היתר הוא מאחר זמנם .
Synagogale Poesie, פרנקפורט 1920, עמ' 26 ;
הדרשות בישראל, ירושלים תשי"ד, 4/74—11 ;
כרם חמד, ו (תר"א), עמ' 19, (ינאי) ערך ד"א תשכ"ה ;
ותולדות, וורשה תרס"ג, 202/הע' 11/3 ;
פרחון, הערוך, פרסבורג תר"ד, הקדמה, IX, עמודה
א/10—11 : ד"א תש"ס (1000) ;
6—4	ח' שירמן		
7—6	ח' ברודי		
	ש' שפיגל		
	צ' גרץ		
	א"א הרכבי		
	א' מירסקי		
	צ"מ רבינוביץ		
8—7	א' אפשטיין		
	צ' מאלטר		
	ש' אסף		
	נ' אלוני		
	מ' זולאי		
9—7	ל' צונץ	9—7	
	ל' צונץ		
	שד"ל		
	שי"ר		
	שי"ר		

וקיצורו של דבר: ס"י הוא חיבור בן המאה השמינית ושייך לתקופת הגאונים, והפייטנים המשתמשים בשיטת השרשים הרבגונית לא קדמו למאה השמינית²⁵.

הערות העורך

טיעונו של בעל המאמר המלומד מתבסס על כך, שבספר יצירה כלולים יסודות בלשניים ומדעניים מסויימים, שלא יכלו להגיע אליו אלא בהשפעת ההשכלה הערבית. המסקנה המתחייבת מזה לדעתו: ספר יצירה הוא חיבור בן המאה השמינית בתקופת הגאונים. קביעה כוללנית זו של המלומד, דומני, אין לה על מה להסתמך. כמו שכבר הוצג ביסודו במחקרנו 'לבירור הנוסח של ספר יצירה' (בכרך 'טמירין' א), מעידים כל האותות הלשוניים והענייניים כאחד באופן בולט, כי הספר הגיע אלינו במצב מורכב, כשנוסח המקור הקדמון, שהוא בעל אופי מקורי ביותר, מצויין בסגנונו הציורי והמרום ובמבנהו הריתמי המוצק והמגובש, מלווה בפירוש שאף הוא עדיין מיסוד קדומים, כתוב בלשון חכמים, מעין לשון המשנה: ועל שני אלה ניתוספה שכבה רבת הקף וגיוון של השלמות ופירוטים, אשר — כניכר בכל פרטי הלשון והתוכן — סופחו לחיבור בכמה שלבים מאוחרים בתקופת הגאונים.

ועתה, כל אותם העניינים הבלשניים והמדעניים המיוחדים, שאליהם מסתמך הפרופ' אלוני לביסוס השערתו, כלולים כולם כאחד אך ורק באותה השכבה האחרונה (בנוסף לאמור בזה במחקרנו הנזכר, מבואר הדבר על כל פרטיו במהדורה הביקורתית המקיפה של ספר יצירה, שאנו עוסקים בהתקנתה). וכמובן, אין שום הצדקה להסיק מזוגם המשותף של קטעים מסויימים בחיבור המורכב מסקנות מרחיקות לכת על זמן היווצרו של כל הספר בכללו.

אפשר עוד להוסיף, שמבחינת שימושי הלשון והצורה שבחלק הפיוטי של החיבור, נוסח המקור, לא מסתמנת אצלו שום השפעה כלשהי אפילו על הפייטנים הקדומים ביותר — שזמנם, דרך אגב, יש להקדים בהרבה ממה שציין כאן אלוני (ראה אהרן מירסקי, פיוטי יוסי בן יוסי, ירושלים תשל"ז, במבוא) — או של אף אחד מהמקורות האחרים הנזכרים על ידו; ולפי כל אושיות מהותו נראה בהחלט כקודם להם בזמן.

25 חשיבות מיוחדת להוכחה, כי ניכרת השפעה רבה של הלשון הערבית על הלשון העברית של ס"י, ויחדלו חכמינו לטעון, כי יש המפוטטים על השפעת הלשון הערבית על חיבור זה. אולם חלק זה היה מיועד לקובץ מיוחד של מאמרים מוקדשים ללשון העברית של הקונגרס השישי למדעי היהדות, ולא נתפרסם עד עצם היום הזה, ועל כן יתפרסם בהודמנות אחרת.

אלפא ביתא של מטטרון ופירושה

מאת

ישראל וינשטוק

בתוך גגזי חסידי אשכנז, שבהם נשתמרו כידוע כתבי רוים קדומים מגוונים, עולה קונטרס קטן, בן שניים-שלושה דפים ובעל אופי מיוחד, בשם: 'אלפא ביתא של מטטרון'¹. החיבור מחולק לעשרים ושתים פסקות קצרות, כמספר אותיות הא"ב, כשבראש כל פסקה רשומה אות במתכונת מאגית של קווים ועיגולים. שאליה מתלוות כמה שורות של פירוש מדרשי. מעט מאוד ידוע עד כה על כלל התופעה הזאת של האותיות המאגיות, ולכן כדאי שנקדים ונעלה כאן כמה קווים להבהרתה.

א. כתבי-סתרים מאגיים ושרשיהם הקדמונים

במקורות קדומים של קבלה מעשית מופיעים כתבי-סתרים בצורות משונות, שבהם השתמשו בעלי-שם בתוך קמיעות וטפסי השבעות. כתובות מסוג זה, שטרם פוענחו עד כה, אפשר למצוא בסוף ספר רוזיאל². אחרות בדומה להן פורסמו עוד קודם לכן בספרים של חכמי העמים שיש להם עסק בנסתרות, כמו ב'אוקולטא פילוסופיא' של אגריפא³ וב'קריית ספר' של ברטולוצ'י-אימבונאטי⁴. בעמוד המוגש להלן מתוך זה האחרון סדורות זו בצד זו שבע מערכות של אלפאביתות מאגיות. בקובץ קבלי שבכתב-יד, ספר שושן יסוד העולם לר' יוסף תירשום⁵, מרוכזות בשלושה דפים למעלה מעשרים סידרות שכאלה בכל מיני

1 רשימה של כ"י בסוף המבוא. דוגמה מכ"י א' ראה שם, צילום מס' 12, והאלפא ביתא בציוור גראפי — בצילום מס' 13.

2 ספר רוזיאל, אמשטרדם תס"א, מד ע"א וע"ב; קטע משם בצילום מס' 6.

3 De Occulta Philosophia, H. C. Agrippa, 1533 ח.מ.ד., פרק 30; במהדורת צילום, בליווי נספחים ממקורות שונים שבדפוס ובכ"י והערות, הו"ל K.A. Nowotny, Graz 1967, עמ' 285/86.

4 J. Bartolucci — C. G. Imbonati, קריית ספר: Bibliotheca Magna Rabbinica, רומא 1693, iv, עמ' 166; להלן, צילום מס' 7.

5 כ"י ששון 290, עמ' 184—189; מבחר קטעים משם בצילום מס' 3—5. וראה בסקירה של מאיר בגייה על כ"י זה, 'טמירין' א, הצילום בעמ' קצא (בכ"י עמ' 185), וברשימת המפתח, עמ' רכה, סי' תכה ואילך.

ואריאציות. האלפאביתות ההן מכונות דרך כלל אותיות (או: 'קולמוס'ים) של מלאכים, ומיוחסות בחלקן ובחילופין לשר-מעלה שונים: מיכאל, גבריאל, אוריאל וכיוצא בהם. כפי שיוכח המעיין בקטעים המוגשים בסמוך, עם כל הגיוון בצורות אותיות המלאכים לנוסחאותיהן, בולט בהן יסוד אפייני משותף: ריבוי הקווים בזוויות חדות ועיגולים קטנים בקצותיהם.⁶

מתי ואיפוא התהוו כתבי הסתרים הללו? בקצה הנושא נגע גאסטר באחד ממחקריו.⁷ בספריית בודלי באוקספורד ראה המלומד בכתב-יד⁸ העתקה מתשובות הגאונים⁹, שבה היו מצויירות האותיות של הכתב העברי הקדום, בשינויים כפי שהם נהוגים בכתביה השומרונית, ובחלקן בתוספת עיגולים בקצוות (שכמו שציין, יש בכך משום נימה מאגית). במתכונת מעין זו הוא מצא את האלפאביתא הדיא גם בתוך קובץ של כתבי רזים.¹⁰ בהסתמך על מה שכתב רש"י בפירושו על 'כתב ליבונאה' (כינוי לכתב העתיק בתלמוד)¹¹, שהן "אותיות גדולות כעין אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות", שיער גאסטר, כי בזמן מן הזמנים בימי הביניים החלו להשתמש בכתב העברי הקדום שנשתמר אצל השומרונים לצרכים מיסטיים (אם משום שזה היה כתב בלתי מוכר, או אולי משום שלדעת חכמים מסוימים, רבי ועוד, היה זה הכתב האלוהי שבו ניתנה תורה לישראל¹² — ולכן נחשב גם הראוי ביותר לשימושי רזים).

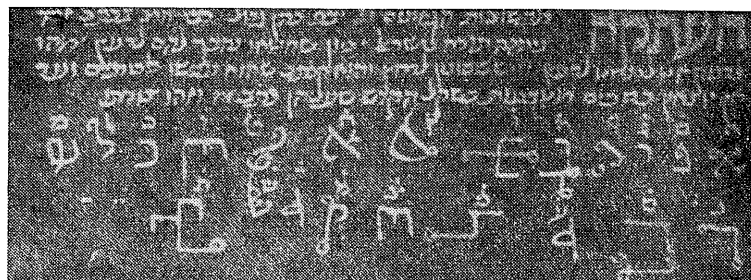
יש לציין, כי מלבד כתבי הסתרים מסוג אותיות המלאכים שבהם אנו דנים כאן, מצויות גם אותיות רויות בעלות אופי אחר. ראה לדוגמה בצילום מס' 8: 'אלפאביתא של המאגיים', שבאותיותיה מיוגות כנראה צורות וחלקי-צורות מן הכתב העברי והכתב הלאטיני; סידרה זו כלולה במהדורה האנגלית של ספר מפתח שלמה (ראה להלן הע' 13), בטבלה xv שבסוף הספר, וישנן כתובות וקמיעות בשימוש אותיותיה. המערך המרובע של האלפאביתא שבצלומנו לקוח (בלי ציוני האותיות העבריות שהוספת) מהספר *The History and Practice of Magic* מאת Paul Christian, ניו יורק 1963 (עמ' 146); אותו הראה לי קרובי, מר ג'פרי פריגר, בחיבורים מאגיים עלולים עוד כתובות בצורות-רזים אחרות, אך בלי אלפאביתא כסידרה אין דרך לזהותן. — בגנזי קומרן נתגלתה תעודה אסטרולוגית הערוכה בכתב-סתרם מיוחד, שבו נעשה שימוש באותיות הא"ב בסדר הפוך (א"ת ב"ש), ואי-אלה שורות כתובות באלפאביתא המורכבת מאותיות יווניות, אותיות של הכתב העברי הקדום ואחרות של צורות רויות; ראה, J. M. Allegro, *Journal of Semitic Studies*, כרך 9 (1964), 291–294. על פירסום זה העירני הפרופ' דוד פלוסר.

גאסטר, *Texts and Studies*, ח"א, עמ' 607.
*7 כמו שמוסיף ג, לא היה בידו לציין המספר של כתב-היד; גם הממונה בספריה שאליו פנית, הודיעני שטרם בדבר אך טרם הצליח להותו.

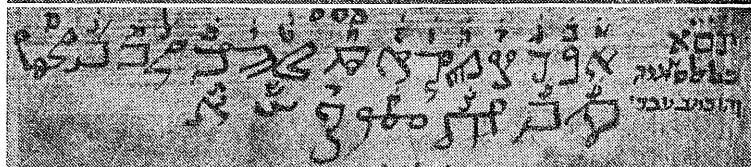
8 ראה צילום מס' 1, ע"פ גאסטר, עמ' 604. וזה לשון הכתוב בו: "העתקה מתשובות הגאונים ז"ל בפ' כהן גדול [סנהדרין, כב ע"א] רבי אומ' בכתב זה ניתנה תורה לישראל... והוא הכתב שהוא עכשו לכותים [= שומרונים] ועד אן [ועדיין] יוצאין כספים מטבעות בשקל הקדש שעליהן כתב זה וזהו צורתו"... — הטקסט פורסם אח"כ מקטעי הגניזה שבקמברידג' (עם קצת שינויים בלשון ובכתב השומרוני) ע"י אסף, תשובות הגאונים, ח"ג, עמ' 57; וראה יצחק בן-צבי, ספר השומרונים (מהד' תש"ל), עמ' 357/58. לפי המשוער שם וזהו תשובה של רב האי. — צורות האותיות שבכ"י בודלי נראות בחלקן קרובות יותר לאלה העולות בתוך הכתבים המאגיים.

9 ראה צילום מס' 2, ע"פ גאסטר, עמ' 608. הטקסט הוא מתוך 'שער הרזים', באוסף ששון. הציון הרשום בגליון: "כט אלסאמרה [הא"ב השומרוני] וזהו כתב עברי".

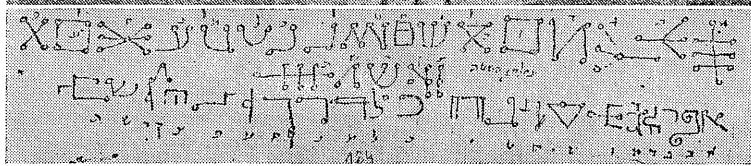
10 סנהדרין, כא סוף ע"ב. 11 שם, כב ע"א (כדלעיל, הע' 8), וירוש' מגילה, פ"א, ה"ט.

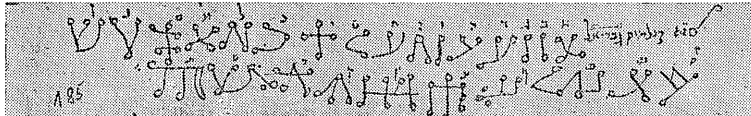
1.

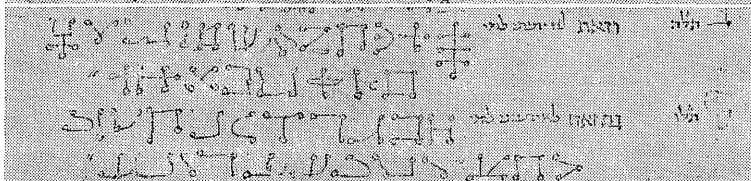
2.

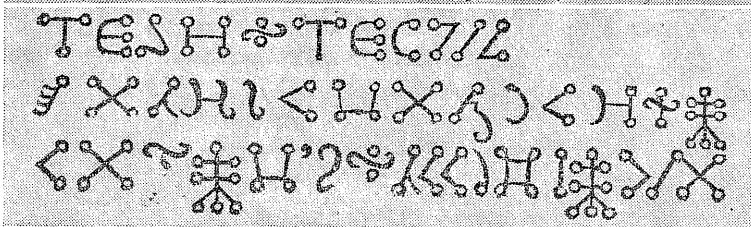
3.

4.

5.

6.

1. הכתב השומרוני מתשובות הגאונים (הע' 8).
5—2. כתבי מלאכים מכ"י ששון 290 (הע' 5).

2. הנ"ל מ'שער הרוזים' (הע' 9).
6. קטע מספר רויאל (הע' 2).

	1	2	3	4	5	6	7
א							
ב							
ג							
ד							
ה							
ו							
ז							
ח							
ט							
י							
כ							
ל							
מ							
נ							
ס							
ע							
פ							
צ							
ק							
ר							
ש							
ת							

7. טבלה של 7 אלפאביתות מ'קרית ספר' של ברטולוצ'י-אימבונאטי (הע' 4).

מלשוננו של רש"י משמע, שהכתובות הרזיות ההן היו נהוגות בזמננו ומוכרות לו. ואכן ההודעה העובדתית של הפרשן והמסקנה שהסיק ממנה גאסטר, מוצאות את אישורן במקורות. רבות מדובר באותן הכתובות המאגיות הרשומות במזוזות¹². בחיבור יסוד קדום של המאגיה, 'מפתח שלמה'¹³, חוזר ונשנה הכתב השומרוני בגיבוש מיוחד, ובצירופי קווים ועיגולים כנזכר^{13*}, בכל מיני שימושים וקמיעות; בכתב זה רשומים בתוכם שמות הקודש:

12 הר"ן בחידושי לסנהדרין שם (ירושלים תשל"ח, עמ' פז), בהתייחסותו לדברי רש"י: "... ואני אומר דיפה כוון רש"י ז"ל שאותן אותיות גדולות הן אותיות מכתב עברי, והן כעין אותיות שמשמשין בעלי קמיעין, שאינן כצורות אותיות שלנו. ומאי דכתב רש"י 'ובמזוזות' הוא שהיו נוהגין מקדם בזמן הגאונים שהיו כותבין קצת שמות בגג המזוזות באותיות ההם, והאותיות ההם הם כתב הכותיים, וכן הוא האמת". שהוספות מאגיות מעין אלה במזוזות אכן היו נהוגות בגלילות אשכנז בדורות ההם, יוצא ממ"ש במחזור ויטרי (עמ' 648): "ויש לדקדק שהכ"ד חותמות והי"ב מלאכים וכ"ד חותמות ויהי שיהיו מופלגין בגיליון בסוף השיטה". בנושא זה התריע הרמב"ם (בהל' תפלין, פ"ה, ה"ד) נגד אלה הכותבים בפנים המזוזה שמות מלאכים ו'חותמות' וכו'. "... כאלו הוא קמיע" (מהמובא שם בהגהות מיימוניות יוצא, שמעין זה היה גם המנהג הקדום בארץ 'אושטרייך' — אוסטריה). מהות ה'חותמות' מתבהרת לנו מהכתוב בספר יראים (השלם, סי' ת [יח] — ווילנא תרס"ב, ר"ח ע"א): "ולבד ההלכות של מסכת מנחות האמורות במזוזה הורגלו העולם לתוספת שמירת הבית לכתוב בסוף השורות חותמות ושמות של מלאכים", ובהמשך שם מצויירים 'חותם מיכאל' ו'חותם גבריאל' וכו' ומקום רישומם בסוף השורות במזוזה... וה'חותמות' ההם אינם אלא רישומי אותיות של מלאכים! ראה צילום מס' 11 ב, ולהלן בפנים והע' 21. — בנושא הוספות השמות והחותמות במזוזות דן מורי הר"א אפסוביצר, REJ, 60 (1910), 39—52, והציפה מאריך הגר, שנה ב (תרע"ב), 100—102. הוא מכנה אותם ציורי החותמות 'צורות מזוזות', כי כלל הענין של כתבי המלאכים טרם היה ידוע אז בין החוקרים.

13 הספר מוזכר בשלשלת הקבלה (ירושלים תשכ"ב, עמ' רלא) בין כתבי המלך בחכמות השונות: "וחבר ספרים והשבעות נגד השטנים ונקרא 'מפתח שלמה'". הציונים שלנו הם למהדורה האנגלית שהותקנה בדיקורב ע"י S.L.M. Mathers (לונדון 1874), על יסוד כ"י קדומים של התרגום הלאטיני של החיבור: Clavicula Salomonis (שלפי הנמסר נעתק מהמקור העברי ע"י הרב Abognazar [?]) בעיר ארל שבדרום צרפת). 'קלאוויקולא סאלומוניס' נשתמר בהעתקי כ"י מרובים, ולאורך חמש המאות האחרונות חזרו והדפיסו זה הספר במהדורות הלאטינית ובתרגומים שהותקנו ממנה לשפות שונות (ראיתי אותו בצרפתית, אנגלית, גרמנית ואיטלקית) פעמים הרבה, והיתה לו בכל מקום השפעה גדולה על קהל המתעסקים במאגיה בעיני ובמעשה. — הטקסט העברי של החיבור שהו"ל H. Gollancz בפקסימילה (לונדון 1914), הנו כ"י איטלקי מאוחר (משנת ת"ס — 1700), שהועתק בחסרות ובשיבושים מטופס יוחר קדום. הושמטו בו רבים מציורי הקמיעות, המהווים חלק בולט וחשוב של המקור, והכתובות באותיות המאגיות שנשארו בתוכן מסולפות במידה שלא ניתן לזהותן ולפענחן (מלבד האלפאביתא בנספח שבסוף הספר, א ע"ב, שאפשר להכיר בה האותיות של מטטרון). תיאור מפורט של תוכן החיבור, לפי סדר הדפים ובהבאת קטעים מתוכו, פירסם גולנץ עוד קודם לכן (לונדון 1903). המוצא העבריי היהודי של הספר אינו מוטל בספק; כפי שג. משער נכונה (שם, עמ' 18): מארצות המזרח. מצויה בו אף השבעה בשילוש לשון ערבית, ובהתייחסות ל'ס' הקוראן "ובשם הסדרים שכתב לכם נביאכם מחמד" וכו' (כד ע"א, אצל ג. שם, עמ' 27). אף כדרך כל חיבור מסוג זה, סופחו אליו בגילגוליו גם הוספות מאוחרות ממקומות שונים.

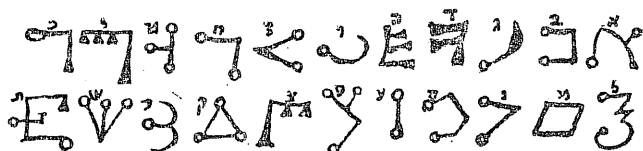
13* ראה בצילום מס' 10 סידרת האלפאביתא של הכתב השומרוני המאגי הזה, הערוכה בסוף הספר במהדורתו האנגלית, בטבלה xv, הסידרה האחרונה. בכותרת שמעליה נמסר, שזה הכתב נקרא: "Passing the River" — כנראה גילגול-תרגומים מכינוי קדום: 'כתב עבר הנהר'...

י'הו"ה, 'אדנ"י, 'שד"י ועוד, וגם לשונות מן המקרא¹⁴. (אגב, כתיבת שמות הקודש בקמיעות בכתב השומרוני מזכירה את הנוהג שהיה רווח בימי בית שני, שבתוך טקסטים שנכתבו בכתב אשורי — או אפילו בתרגום יווני! — היו מקפידים לכתוב את שם הויה עוד באותיותיו העבריות הקדומות¹⁵. סביר להניח, שיש בכך בקמיעות שריד ממה שהיה נהוג בכתבי קודש, וודאי עוד הלאה בכתבים מאגיים, בתקופות קדם). בבואה מהכתב השומרוני ההוא משתקפת ברורות גם בתוך הסידרות המרובות של אותיות המלאכים בקובץ של הר"י תירשום שהובא לעיל¹⁶, היא מופיעה אף בראש הטבלה של שבע האלפאביתות שב'קריית ספר'¹⁷: החכם המהדיר אכן הכיר בויקה הזאת, כי מתחת למערכות האותיות הוא מציין,

9. קמיע מספר 'מפתח שלמה' (הע' 14).

8. 'אלפאביתא של המאגיים' (הע' 6).

10. אלפאביתא של כתב 'עבר הנהר' [= העבריי-שומרוני] מספר 'מפתח שלמה' (הע' 13*).

14 כגון בעמ' 73, טבלה VIII. בקמיע מס' 35 — ר' צילום מס' 9: השמות י'הו"ה ו'אדנ"י באותיות הכתב השומרוני (כשניתוסף לרגלן פתרון באותיות הכתב האשורי); ומסביב בכתב אשורי לשה"כ תהלים יג, ד—ה. — בקמיע מס' 37 רשומים בכתב השומרוני: האות 'ק' [קדוש?] — בעיגול באמצע, אותיות 'שד"י' — בפנים לקצוות של משולש, ובשלוש צלעותיו — 'ברשית [!] ברא | אלהים את השמים | ואת הארץ'; ומסביב בכתב אשורי לשה"כ תהל' סט כד, קלה טז. 15 כך במגילות, לדוגמה בכל מקום שמופיע שם הויה בשרידי מגילת חבקוק: ו' ש' 14; x ש' 7, 14; xi ש' 10. וכן בקטע עברי קדום, ובפאפירוס עם שריד תרגום יווני, מן המקרא (בקיורב מתקופת המכבים); ר' The Text of the Old Testament, E. Würthwein, אוכספורד 1957, עמ' 104/5, 132/3. הנוהג העתיק המקובל הוא מדברים בו גם במאות הבאות אבות הכנסיה אוריגינס והירונימוס, ע"ש.

16 ר' האלפאביתא התחזתנה בצילום מס' 3.

17 הסידרה הראשונה בצילום מס' 7.

כי אלה נוצרו על פי [הכתב של] "המטבעות העבריות" — היינו הכתב העברי העתיק — והמצוי במאמרים יהודיים-נוצריים¹⁸. ההתייחסות האחרונה מכוונת ברורות לטקסטים קדומים שהיו ידועים לו לכותב אף אינם ידועים לנו. היא ראויה לשימת-לב מיוחדת לאור מה שנשמע בסמוך.

אמנם הוכחה העובדה, שהאלפאביתא העברית-שומרונית כלולה, כאמור בשינויים, בקרב כתבי-הסותרים המאגיים. אך מכך אין להסיק, שממנה התפשטו אותם הכתבים בכללם¹⁹. כי אם נשווה את צורות האותיות של הסידרות האחרות עם אלה של הכתב השומרוני, נכיר גם במבט ראשון שהן שונות ממנו באורח מהותי, כשם שכל אותם העיגולים ומערכי הזוויות המיוחדים להן זרים הם למעשה לכתב הקדום ביסודו. נראה איפוא, כי הכתבים המאגיים צמחו ועלן בעיקרם משרשים אחרים, וכאשר נקלטה בחברתם האלפאביתא השומרית, הורכבו הסממנים האפייניים שלהם גם על חלק מאותיותיה-היא.

ואכן, קיימים בכלל הנושא הזה אותות מרובים המעידים על קדמותו. בהשבעות מימי הגאונים שלובים שמות של מלאכים בליווי כתובות מאגיות במתכונת אותיות המלאכים²⁰ — הן, כמסתבר, מה שחכמי הדורות מתקופת הגאונים ואילך מכנים 'חותמות'²¹. כיוצא באלה חרותות ברוב הקמיעות הקדומים שנחשפו בחפירות בישראל (בקירוב מהמאה ה-5 — ה-6)²², ובמידה פחותה גם על קערות מאגיות מאותה תקופה שמצאו בבבל²³. והיריעה רחבה

18 ז"ל בלאטינית: Et haec de Nnmismatibus Hebraicis, & Hebraeo-Christianis dicta sint fati.

19 כפי שחושב כנראה T. Schrire, Hebrew Amulets, לונדון 1966, עמ' 46 (בהפלגה מ"מ"ש בזה גאסטר).

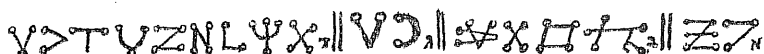
20 כגון זו הרשומה בדף מתוך הגניזה, T-S, N-S 307.2. זוהי גם המערכת בהשבעות הכלולות בסוף ס' רוז"ל.

21 דרך כלל מופיעים ומוזכרים ה'חותמות' ביחד עם השמות. כך למשל בלשון השואלים וגם בלשון התשובה של רב האי גאון, אוצה"ג, חגיגה, עמ' 16, 21. והוא הדבר גם לגבי הכתובות במזוזות, לעיל, הע' 12.

22 הקמיעות הארצישראליות האלה (רובן של כסף, והשאר של נחושת או עופרת), שנתגלו מתחילת המאה והלאה, תוארו בזה אחר זה בסידרה של מחקרים, והכתב המאגי הנכלל בטקסט הארמי החרות עליהם הוא מסוג אותיות המלאכים (שזהותן, אגב, לא היתה ידועה לחוקרים ההם): Schwab, *Journal Asiatique*, 1906, 5-17; Vincent, *Revue Biblique*, 1908, 382-394; Montgomery, *Some Early Amulets from Palestine*, *Journal of American Oriental Society*, 31 (1911), 272-281; Milik, *Biblica*, 48 (1967), 450/51; ועוד. — על כלל המקורות בנידון העיריני הפרופ' יוסף נוה, ירושלים, שגם הראני צילום של קמיע-נחושת מהמאה ה-6 (נמצא בקיץ האחרון, תשל"ט, בחורבת כנף, רמת הגולן), שהוא עומד לפרסם בקרוב. ראה בצילום מס' 11 ג שתיים מהאותיות המאגיות שבקמיע ההוא, שאפשר לזהותן כאותיות כ' ור' מהסידרה מס' 2 בטבלה שבצילום מס' 7.

23 קערות יהודיות מאגיות בכתב עברי ובלשון ערבית, Reich, *Bulletin d'Etudes Orientales de l'Institut Français de Damas*, VII/VIII, 159-175; קערה טורית ממוזיאון באגדד, Teixidor, *Sumer*, 18 (1962), 51-62. — ראה גם McCullough, *Jewish and Mandaean Incantation*, Bowls in the Royal Ontario Museum, טורונטו 1967.

וארוכה עוד יותר. לגבי אותה טבלה של שבע האלפאביתות שהבאנו העירו לאחרונה. כי הן דומות לאלפאביתות בשני כתבי-יד יווניים, המיוחדות לשבעת כוכבי-הלכת²⁴. בטקסטים אסטרונומיים יווניים מופיעות אותיות בכתב-סתרם מפותל, הדומה באפיו לכתב המלאכים (קווים ובקצותם עיגולים)²⁵; ומאחר שבכ"ל אחר של אותו מקור כתובות במקומן אותיות עבריות, שוער כי זהו חיבור יהודי-הלניסטי²⁶. האסטרונוג הידוע קארדאנוס (במאה ה-16) מביא סמלים של שבעת כוכבי-הלכת ושנים-עשר המזלות הדומים בחלקם לכתב המלאכים כנ"ל²⁷; וגם לגבי אלה צויין, כי הם נובעים—בצינורות ערביים וביונטיים—ממסורת הלניסטית, העולה בקבלה רצופה עד לפאפירוסים-הקסמים²⁸. מעניין להוסיף בזה, שגם בחיבור אסטרונוגי של הראב"ע משמשות צורות מעין אלה כסימני כוכבי-הלכת²⁹.

11. א: סמל הכוכב צדק אצל הראב"ע (הע' 29).
- ב: 'חותמות' מלאכים במוזות מס' יראים (הע' 12).
- ג: סימונים בקמיע מהמאה ה-6 (הע' 22).
- ד: מתוך פאפירוסים מאגיים יווניים (הע' 30).

עקבות סוג כתב-הסתרם המדובר, על הוואריאציות שבו, מוליכות מעלה-מעלה עד לרבדי-הקדם של העולם ההלניסטי. בתוך קבצי הפאפירוסים המאגיים היווניים שנתגלו ונתפרסמו שלובות בהרבה מקומות כתובות ממש כדוגמת אותיות-המלאכים שלפנינו, על הקווים בזוויות החדות והעיגולים הקטנים שבקצותיהם³⁰. יתכן, שלצורת כתיבה מאגית זו, בדומה לטפסי מחשבה ומעשה אחרים של התרבות ההלניסטית הסינקרטית, היתה יניקה משרשים עוד יותר עתיקים. על כל פנים, התפשטו ממנה ענפים בתקופות הבאות מעבר לגבולות העמים והאמונות. בכל מקום שעסקו במאגיה—ואיפוא לא עסקו בה?—מהווה השימוש בכתב-סתרם חלק בלתי-נפרד ממנה. ולפחות בכל רחבי עולם-התרבות המוכר לנו, בגלילות אירופה והמזרח הקרוב, סדר הא"ב שנשתמר באורח עקבי באלפאביתות המאגיות השונות מעיד על מחצבתן ממקורות יהודיים.

- 24 Nowotny, שם (ר' הע' 3), עמ' 901, בהערותו על Fig. 50 (טבלת האלפאביתות).
- 25 שם, נספח Xa, עמ' 667—670.
- 26 שם, עמ' 906, בהערה לנ"ל.
- 27 שם, עמ' 613, נספח IV, מתוך ספרו של G. Cardanus [בול 1557, De Rerum Varietate].
- 28 מעין אלה חזורים ונשנים גם בס' מפתח שלמה (ר' הע' 13) ובחיבורים מאגיים אחרים.
- 29 שם, עמ' 904, בהערה לנ"ל.
- 30 בס' ראשית חכמה, ירושלים תשל"ג, עמ' צד: הסימן של צדק — לפנינו בצילום מס' 11 א; וראה שם בעמוד הקודם גם הסימן של שבתאי.
- 31 ראה בצילום 11 ד כמה דוגמאות מתוך הסימונים המאגיים העולים אצל A. Preisendanz, *Papyri Graecae Magicae*, Leipzig 1928-31, כרך א בסופו, צילום מס' 1; כרך ב, כתובות בעמ' 18, 26, 35, 36, 40, 41, 130, 171, 182, ובסוף הכרך צילומים מס' 1, 3, 4, 5.

ב. מהות הפירוש של אותיות מטטרון

למשפחה זו של אותיות המלאכים, שכמו שנזכרנו עלתה וצמחה משרשים קדמונים, שייכת גם האלפאביתא של מטטרון³¹, שעליה מבוסס החיבור שלפנינו. ייחודה של סידרה זו הוא בכך, שכל אות מאותיותיה מלווה פירוש המבאר את פרטי צורתה בדרכי דרוש ואגדה; דבר שלא קיים אצל שום ענף אחר מכתבי-הספרים. בגוף הפירוש אין רמז על מוצאו ומחברו, ועל כך אף לא נותרה שום ידיעה מסביב לו. היצירה רק מעידה על יוצרה, שהוא היה בעל אגדה מובהק ובעל לשון. הפירוש רווי התייחסויות ורמזים לעניינים מספרות חז"ל והמדרשים, ובייחוד מדרשים מאוחרים, כמו אותיות דרבי עקיבא, פרקי דרבי אליעזר וכיוצא בהם³². לפי מהות החיבור רווחות בו כמובן דרשות-אותיות מתחילה ועד סוף, ובצדן רמזי-גימטריה³³ וראשי תיבות³⁴, ענייני מלאכים³⁵, שם ע"ב ושימושי-שמות³⁶, לשונות מגוססות התפילה³⁷ וסדרי בית-הכנסת³⁸, ודברי מוסר והנהגות ישרות לרוב. עולים בחיבור גם מספר נושאים שאינם ידועים לנו ממקור קודם, או בכלל משום מקור אחר³⁹. בדומה לתוכן גם הלשון והסגנון הנם אלה של הספרות המדרשית המאוחרת. אות-איחור נוסף: מובאות מן התלמוד מלוות רבות בציון המסכת ו/או הפרק⁴⁰. נדמה, שעל יסוד ביאורי-קודמים חידש המחבר אף שימושי-לשון משלו⁴².

החיבור מתגלה כאמור לראשונה בקרב חסידי אשכנז. הוא עולה בצוותא עם כתבי-רזים שונים מתקופת הגאונים⁴³, שהועברו כנראה בחיק החסידים בקבלה מאבות אבותיהם

- 31 חלק ניכר מאותיות של מטטרון זהות או דומות ביסודן — לעתים בחילופין — לאלה של סידרות אחרות. ויש שאלפאביתא זו כולה, או כמעט כולה, עולה כמות שהיא בין סידרות אחרות של אותיות המלאכים, מבלי שתיוחס למטטרון. ראה הסידרה העליונה בצילום מס' 3 ומס' 5, והשנייה והחמישית בצילום מס' 7. לפי זה אפשר, שזאת היתה מלכתחילה סתם אחת הסידרות מאותיות המלאכים, ושרק במועד מאוחר יותר — אולי על ידי בעל הפירוש או סמוך אליו — נדבק לה השם 'אלפא ביתא של מטטרון'?
- 32 המקורות נרשמו בהערותינו במידה מרובה, והיה אפשר עוד להוסיף עליהם.
- 33 ג 2—3; ז 7.
- 34 ג 5; ע 4.
- 35 בנוסף למטטרון שר הפנים (א 2, כ 6), גם חתמיא"ל (ג 3), חיות הקודש (א 8, ג 5) כסא הכבוד ושרפרף (ג 1—4; י 5).
- 36 ג 1; ר 3—5; ש 3.
- 37 ב 5—7; ג 10.
- 38 ת 1—4.
- 39 כגון: השרפרף הנקרא 'אדמדמת' וכו' (ג 3); שיעור שהייה בין אכילת בשר לחלב כדי הילוך מיל (מ 7); המגן שהיה לדוד המלך ועליו חקוק שם המפורש של ע"ב אותיות (ג 3—4); 'מכב"י' — ר"ת של 'מי כמוכה באלים יי' (שם 5); מלאך המזמין דרשות לדורש (פ 5); וכדומה גם הכינוי 'צעף' למטפחת שכורכין בה ספר תורה (ת 2—4).
- 40 ב 7; ג 9; ה 5; ו 4, 9; ז 3, 5; ט 6, 9; כ 6; מ 3; צ 4.
- 41 אם כי אין כמובן לשלול האפשרות, שבין הציונים נמצאים גם אי-אלה שהם הוספת מעתיק, כשגור הרבה במקורות.
- 42 ראה לדוגמה ט 1: 'כשמש החומה'; ע"ש בביאור.
- 43 כך בקובץ מיסוד החסידים, כ"י המו" הבריטי 752, שבו נמצאים סמוך לו ספר המלבוש וספר

הקדמונים⁴⁴, האם גם זה הספר, כמו ששוער⁴⁵, יצירה מימי הגאונים? השימוש הראשון בקטעי תוכן ולשון מהפירוש הידוע לנו הוא ב'ספר החשק'⁴⁶, חיבור על שבעים השמות של מטטרון מחוג החסידים הקדומים. מכמה מקומות בחיבור מתקבל רושם, כאילו בעליו כבר ראה והשתמש בפירושו של רש"י⁴⁷. ואם אכן כך הוא, אולי יצא הספר מבית מדרשו של רש"י או סמוך לו בין חכמי אשכנז. על כל פנים, גם מלבד היסוד הרזי שבו, מוסיף זה הקונטרס הקטן נופך משלו לאוצר הדורות של הספרות המדרשית.

*

מהדורת הספר שלפנינו מבוססת על ארבעה כ"י:

א = כ"י המוז' הבריטי 103,756—א106;

ב = כ"י פרמא 1390, 1107—א109;

ג = כ"י המוז' הבריטי 82,752—ב84;

ד = כ"י אוכספורד-בודלי 1960.

המעולה מבין הנוסחים הוא א, הנתמך לרוב ע"ב; לעומתם ג ד קרובים זל"ז. נקטנו א עיקר — ובמקומות המעטים שנוסח אחר נראה יותר תקין, הצגנוהו בפנים ושמו גירסת א בשנו"ס. חילופי מלא וחסר וכיו"ב לא נרשמו. אשר לציורי האותיות, קיימים בהם כמובן קצת שינויים בין כ"י אחד לחברו. אך דרך כלל נשתמרה הצורה ביסודה, ואפשר לשחזר אותה אצל כל אות ואות במידה סבירה, על ידי תיאום בין רישומי המעתיקים ותיאור-האות הכלול בפירוש; וזה מה שנעשה בשירטוט הגרפי המוגש⁴⁸. תחילה צורפו לטקסט רק קצת מ"מ למובאות, אלא שתוך כדי ההדפסה ראינו גם מקום להשלמת הערות לעניינים או ללשוניות שנתבקש אצלם ביאור, וכן לליבון מקורות החיבור.

הישר וקובץ שמות ושימושים מתקופת הגאונים, וקודם לכן נוסח קדמון של ס' יצירה (שר' יהודה בר ברוילי מכנה אותו 'נוסח לאחד מן הראשונים'), והשבעות קדמוניות, ורבות כיוצא באלה; ויחד אתם גם כתבים מימי החסידים. — אגב, באותו קובץ מצויים גם כמה וכמה כתובות באותיות של מלאכים: 93, 95, 98, א111, א146 [השם 'מטטרון' בכתב כזה], 152. וכאלה חוזרות ונשנות בכ"י אחרים שמוצאם מהחוג ההוא.

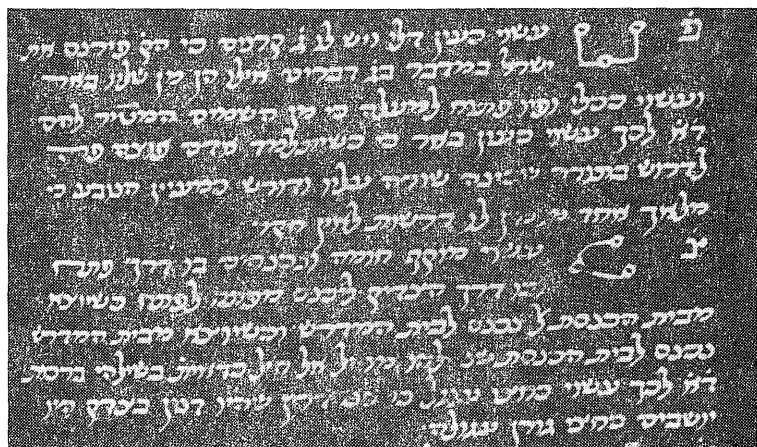
44 אולי כחלק מאותו עזבון ה'סודות' הקדמון, שעליו מוסר ר' אלעזר מוורמס בציונו הידוע, ששילב ב'סוד התפילות'.

45 ג' שלום, Kabbalah (1974), עמ' 365.

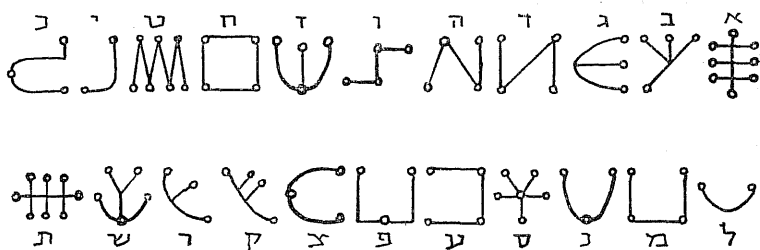
46 המקומות צוינו בהערות: א 3, 12; ג 3, 9; ו 2; ז 3; ד 1.

47 ראה ההערה ז 4; ואולי ט 1, 8; ס 4.

48 צילום מס' 13. — בכמה מן האותיות (בעיקר א, ט, ת) נתחייב מסיבה טכנית קצת צימצום בגדלן. גם העיגולים היו צריכים יחסית להיות קצת יותר גדולים ממה שמופיע בשירטוט.

12. קטע מ'אלפא ביתא של מטטרון, כ"י המוז' הבריטי 756

13. אלפא ביתא של מטטרון (שירטוט גראפי)

[אלפא ביתא של מטטרון]

103x

א

— יש לו שמנה קרנים. כי התורה מתחלת באל"ף: "אנכי ילי אלהיך"¹. כל השומר את התורה, כשנפטר מן העולם, שר הפנים מלווהו לגן עדן ומלבישו שמנה בגדים מזיו שכינה. ד"א: לפיכך יש לו שמנה קרנים, 'א' — שזהו הק' [ב"ה]. שהוא אחד יחיד; ובעולמו יש ששה רוחות: מזרח מערב צפון דרום מעלה ומטה, ואין אלוה מבלעדו, ולא עליהם ולא תחתיהם. לכן יש לאל"ף ששה קרנים שלשה מול שלשה, ואחד למעלה ואחד למטה. ד"א: לכך יש לו שמנה קרנים, כי הכסא שוכן על חיות הקודש, שהם מרובעי פנים ומרובעי כנפים, הרי שמנה; שנ' [אמר]²:

1 שמות כ, ב.

2 יחזקאל א, ו.

פתיחה — נ' גלד: ועתה [ומעתה ד'] נפרש אלפא ביתא של מטטרון [מיטטרון ד'] הסופר שר הפנים כמסורת בדינו מחכמי ישראל והן [ח' ד'] עשרים ושנים אותיות ואין להם כפולות; השווה לשון החתימה.

נ' ב: פירוש כ"ב אותיות של מטטרון שר הפני' (סופר של מעלה); הוספה מאוחרת בכל העמודים (ע"פ לשון החתימה של גלד, ע"ש).

1 באל"ף אנכי ד'. 2 וכל בלד. 3 השכינה ד'. 4 אל"ף זה [הוא ג] אחד והקב"ה הוא יחיד בעולמו גלד. [יש] שיש ג, שהוא ד'. 5 לא גלד. 6 ולכן ד'.

1 התורה וכו': עשרת הדברים, שהם עיקרה של תורה, כדברי המדרש (ב"ר, פ"א, י), שאמר הקב"ה לאל"ף, כי בה יפתח התורה בסיני: 'אנכי' וכו'.

י"י: כתיבת השם בג' יודי"ן, כדאיתא במדרש לק"ט (נשא, ו, כו): "וכנגד שלש יודי"ן יברכה יאר ישא כותבין את השם בשלשה יודי"ן".

2 שר השנים: כינוי השגור של מטטרון בספרות ההיכלות ואדר"ע.

3 שמנה בגדים וכו': העניין מועתק מכאן בקצת שינויים בחיבור מיסוד חסידי אשכנז על ע' שמות של מטטרון, ספר החשק (למברג 1865, ב ע"ב): "... ומלבישהו ח' מיני בגדים וכולם מענני כבוד שכינה". זאת תוך התאמת לכתוב בסדר גן עדן (ביהמ"ד ילינק, ח"ב, 52), שבשעה שהצדיק בא לגן עדן, המלאכים מלבישים אותו "שמונה בגדים של ענני הכבוד". שמונה בגדים, כמו "בגדי כהונה גדולה" שהלביש הקב"ה לאדם הראשון (במד"ר, פ"ד, ח); ולבוש כה"ג הוא כלבוש המלאכים (לכן אמרו: 'הן האדם היה כאחד ממנו'... מדרש אבכיר, ילק"ש בראשית, רמז לד, והשווה שמ"ר פל"ד). 'כתנות אור' אלו כינה אונקלוס (ברא' ג, כא) 'לבושין דיקר', ובפדר"א (פ"ב) 'כתנות כבוד'. בדומה ללשון שלפנינו — ואולי בעקבותיו — מדובר בסדרא דשמושא רבא (ביהמ"ד, ח"ו, 110) על לבושי הנשמות מ' זיוא דשכינתא "... וראה מאמר ג' שלום, לבוש הנשמות וכו', 'תרביץ' כד (תשט"ו), עמ' 290 ואילך, שיש להשלימו ע"פ הנ"ל.

4 א' — שזהו הקב"ה; בשנו"ס: אל"ף... כלשון אדר"ע (בתי מדרשות, ח"ב, עמ' שמח): "אלף — זה הקב"ה; ומעין אמרם (תגיגה, טז ע"א): "ואין אלוף אלא הקב"ה".

5 מזרח... מעלה ומטה: כלשון ספר יצירה (סוף פ"א, ראה 'טמירין' א, עמ' נה, בשנו"ס). שלשה מול שלשה: גם זה בספר יצירה (פ"ו, ג).

7 הפסא שוכן וכו': כתיאור המרכבה ביחזקאל (א, כו).

10 "וארבע פנים לאחת וארבע כנפים לאחת להן". ד"א: לכך יש לו שמנה, לפי שישאל מיוחדים את השם, ונושאים תפילין שכתוב בהם³: "שמע ישראל יי אלהינו יי אחד"; וכתוב בשלראש ובשליד שמנה פרשיות. וכן שר הפנים קושר לקונו שלעולם קשר תפילין, וכתוב בהם⁴: "מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ".

4 דברי הימים א יז, כא.

3 דברים ו, ד.

ששה ח' ד. 9 להן] לפנינו: להם. 10 בהן ג'ד. 11 וכתוב בשל יד ובשל ראש ד. 12 בהן ג'ד. מני לפנינו ומי.

10 מיוחדים את השם: בלשון חכמים לרוב: "ומיוחדים שמו" (ב"ר, שהש"ר, שו"ט, ועוד); באדר"ע (שם, עמ' תיד): "ומיוחדין את שמו". שפתות בהם שמע וכו': ע"פ ברכות, ו ע"א. שמנה פרשיות: ד' בש"ר וד' בש"י; מנחות, לד ע"ב. 12 קושר לקונו וכו': בתלמוד (חגיגה, יג ע"ב) נאמר על סנדלפון, שהוא "קושר כתרים לקונו" (ופירושו: מתפילתו של ישראל, ע"ש בתוס' ד"ה וקושר, והמובא בס' מלאכי עליון, ערך סנדלפון); ויש המייחסים תפקיד זה גם למטטרון (זהר חדש, לו ע"ב). ב'מעשה מרכבה' (מספרות ההיכלות, מובא בספר רזיאל, כד ע"א, והוא הנדפס אצל ג' שלום Gnosticism etc., 112): "וסנדלפון קושר תפילין בראש צור העולמים". מחיבורנו נעתק בספר החשק (ט ע"ב), שמטטרון "הוא הקושר תפילין לקונו", ועוד שם (ה ע"ב): "הוא קושר קשר של תפילין בקדקדו של הבורא ית".

ב — יש לו ארבע קרנים; שלשה מהם הפוכים כלפי מעלה, והרביעי כלפי מטה. וכן העולם בנוי מצדדין שלשה, והרביעי פתוח. לפיכך, שאם יגבה לבב מלך מרוב גדולתו לומר: אלוה אני, יאמרו לו: הנה הבורא ברא שלשה רוחות העולם — בנה אתה הרביעי, ונדעה גבורתך. 5 ד"א: לכך יש לו ארבע קרנים, לפי כשישראל אומרים: "שמע ישראל יי אלהינו יי אחד"¹, וממליכים אותו בארבע רוחות העולם, ואחריכך פותחין ב'ב': 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'². וחכי איתא בריש פ' [רק] היה קורא³: תזייה דקא מאריך טובא. א"ל: כיון דאמליכתיה בארבע רוחות העולם ובשמים ובארץ, תו לא צריכת.

1 דברים ו, ד.

2 נוסח התפילה (עפ"י תהלים עב, יט) — פסחים, נו ע"א; והשווה יומא פ"ג, מ"ח, ופ"ו, מ"ב.

3 ברכות, יג ע"ב, בשינויי נוסח, ע"ש בדקדוקי סופרים.

1 הפונים למעלה ד. 2 משלשה צדדין ג'ד. 5 לכך] לפיכך ג. 6 ממליכין ד. 7 בריש... קורא] ב' ב' דברכות ד.

2 והרביעי פתוח וכו': צד צפון; ע"פ פדר"א (פ"ג): "שכל מי שיאמר שהוא אלוה" וכו'. באדר"ע (שם, עמ' שסד): "ורוח רביעית פתוחה"; ובמדרש חדשא (ביה"מ, ח"ג, 115): "שרוח צפונה פתוחה לעולם". ע"פ האמור בתלמוד (ב"ב, כה ע"ב) ובמדרש כונן (ביה"מ, ח"ב, 30): "ורוח צפונות [כונן; צפון] אינה מסוככת".

גדול אדונינו ורב כח¹, יושב בכבודו על כסא הכבוד, שחקוקים שם שלשה מעלות, לעלות שם לכסא. ושרפרף עומד על שלש רגלים, ונקרא 'אדמדמת'. וכן 'אדמדמת' בגין[מטריא]: חתמיא"ל, וגם: זועו"ת. כי השרפרף ברתת וברעד מאימת שוכן על הכסא, ומטיף זיעתו וזיעת חיות | הקודש לנהר דינור. ד"א לכך יש לו שלש קרנים, ועשוי כקשת וחץ בתוכו, כי כשהביא ה'ק'ב'ה' מבול לעולם, ונשבע שלא להביא יותר, נתן קשתו בענן לאות. וגם יש לקשת שלש דמויות. ד"א: לכך עשוי כקשת וחץ בתוכו, לפי שאמרו חכמים²: אי זהו גיבור הכובש את יצרו; כמעשה דפלימו בשלהי קדושין³, דהוה רגיל למימר: גירא בעיני דשטנא, שלא היה חושש על יצרו כלום. 10

2 אבות פ"ד, מ"א.

1 תהלים קמו, ה.

3 קדושין, פא ע"א, בשינוי נוסח.

4 נרתת ונרעד ד. כסא ג"ד. 8 איזה ג, איזהו ד. 9 בעינא דשיטנא ד. 10 דזה חושש[חשש ד. כלום ח' ד.

- 1 כסא... ושרפרף: בחגיגה, יד ע"א: "כסא לישוב עליו, שרפרף להדום רגליו". ביושב על הכסא הכוונה כאן למטטרון, מעין הכתוב בבראשית רבתי (עמ' 27/8): "ועשה לו כסא של אש כנגד כסאו... וקבע כסאו בפתח היכלו", ובכל יום ויום מטטרון יושב עליו, ועוד כיו"ב. והשווה האמור בזה בחגיגה טו ע"ב לגבי 'אחר', כי ראה מטטרון שגיתן לו רשות לשבת וכו', אמר חס ושלום ב' רשויות הן.
- 2 שלשה מעלות: בעוד שלכסא של מעלה שש מעלות, כאמור גם בכסא של שלמה (מל"א, י, יט), המכונה כידוע 'כסא ה' (דה"א כט, כג); אסת"ר, פ"א, יב, זוהר, ח"ב, יד ע"ב, פה ע"א, ועוד.
- 3 אדמדמת וכו': מוזכר בספר החשק (א ע"א) בזה"ל: "ויבא חרשיא"ל השר ויתן להדום רגליו [של מטטרון] שרפרף מאש אדומה ושמה אדמדמ"ת והיא בגימ' חתמיא"ל". חתמיאל הנו המלאך הממונה על החתימה; תק"ו, ת' נו רינז.
- 4 ברתת וברעד: צירוף לשונות אלו באדר"ע (שם, עמ' שנא).
- 5 זיעת חיות הקודש וכו': ע"פ המדרש (ב"ר, פע"ח, א), שנהר דינור בא מזיעת החיות.
- 6 ונשבע שלא להביא וכו': בראשית ט, יא—יג.
- 7 שלש דמויות: אינו מחזור; אולי: קשת, מיתר וחץ?

ד

"אשרי משכיל אל דל" ¹. לפיכך יש לו ארבע קרנים ופתוח מעלה ומטה, שאם זכה אדם לעושר ובנה בית, יעשה שני פתחים לביתו, כדי שיכנסו הדלים מכל צד ומכל פינה. ולכך מחברו מלמעלה למטה, כי אדם העושה כך, המקום שולח לו ברכה מן השמים. שני' [אמר] ²: "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר" וגו', וכתב ³: "והריקותי לכם ברכה עד בלי די". ד"א: לכך יש לו ארבע קרנים, ומקל יורד מאותו שלמעלה למטה, ויש לו ב' דלתות, כי כל אדם שקובע מזוזה בדלתות הבית, הק' [ב"ה] עצמו יורד מן השמים ומשרה שכירתו, לשמרו מכל פגעים רעים. וכן: בית שהוא ד' אמות על ד' אמות חייב במזוזה ⁴.

5

1 תהלים מא, ב.	3 שם, שם.
2 מלאכי ג, י.	4 סוכה, ג ע"א.

1 למעלה ולמטה ד'. 7 בדלתות הבית] לדלתו ד'. 8 יורד בעצמו ד'. 9 במזוזה] ג' לכך יש לה [לו ד'] ארבע קרנות ג'.

- 1 דל: רומז לשם האות (בערבית) ולעני כאחד, וכן באדר"ע (שם, עמ' שנה—שסב). וגם שם נדרש על גמילות חסדים.
- 2 שני פתחים: כמעשה אברהם, שפתח פתחים לכל רוח; שו"ט, קי (במהד' בובר, ע"ש הע' ג).
- 7 הקב"ה עצמו וכו': כנראה ע"פ האמור לגבי מזוזה (ע"ז, יא ע"א): "הקב"ה... משמרן מבחוץ". לשמרו מכל פגעים: מזוזה לא תתן למזיק לבוא; ע"פ מכילתא בא, פי"א.

ה

העולם נברא ב'ה', שני' [אמר] ¹: "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם" — קרי ביה ב'ה' בראם. לכך הוא מרובע, כארבע רוחות העולם. ויש לו ב' פתחים, אחד למעלה ואחד למטה. זכה נכנס בפתח העליון, לגן עדן, לא זכה יורד לתחתון, לגיהנם. ולכך פתח התחתון

- 1 בראשית ב, ד; הדרשה במנחות, כט ע"ב, ועוד.

2 קרי בהי בראם ג'. 4 שהוא גן ד'. יורד... לגיהנם] נכנס בפתח התחתון שהוא גהנם ד'.

- 3 ב' פתחים וכו': כך באדר"ע (שם, עמ' תד—תה): "ומפני מה יש לה" שני פתחים, אחד גדול ואחד קטן, מפני שאם בא להרשיע ולצאת יוצא בפתח גדול, ואם בא לעשות תשובה ולהכנס נכנס בפתח קטן".

- 5 רחב מן העליון, כדאמ' בפ'ק' [= בפרק קמא] דתעניות²: גן אחד מס' לעדן ועדן אחד מס' לגיהנם. וכת' [יב]³: "לכן הרחיבה שאל נפשה ופערה פיה לבלי חק". ד"א: לכך פתוח מלמעלה ומלמטה, שאם יושב אדם בכבוד ועושר, אל יגבה לבו לייאש מן הרעה, כי הק' [ב"ה] שונא גאווה, שנ' [אמר]⁴: "תועבת יי כל גבה לב"; ומשפיל רמים ומגביה שפלים, שנ' [אמר]⁵: "כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים", וכת' [יב]⁶: "אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע. כגללו לנצח יאבד רואיו יאמרו איו".

- 2 תענית, י ע"א.
3 ישעיה ה, יד.
4 משלי טז, ה.
5 תהלים עה, ח.
6 איוב כ, ו—ז.

- 5 אחד מששים גלד (וכן 6). 6 לעדן] בעדן ד'. בגהינם ד'. 7 למעלה ולמטה ד'. בעושר וכבוד [ובכבוד ד'] גלד. 8 גאווה] גאות גלד.

- 6 לכן הרחיבה וכו': דרשת פסוק זה לגיהנם, סנהדרין, קיא ע"א.

— יש לו שני מקלות כפופים זה על זה, ועשוי מעלות, כעין הר גבוה. כי בשעת מתן תורה, כפה עליהם | הר כגיגית, וירדו השמים על הר סיני. ואמר להם: אם אתם מקבלים תורת, שאני

1
x104

נותן לכם בו' בסיון, מוטב, אם לאו, שם תהא קבורתכם; כדאית' בריש ע"ז¹. למה? — כי העולם שבראתי בו' ימים, לא בראתי אלא בזכות התורה, שאני נותן לכם היום, בו' בסיון. ד"א: לכך יש לו ארבע קרנים, והם מתפשטים זה הרבה מזה, כי התורה, שניתנה בו' בסיון, היא יותר גדולה

- 1 מתכוון לעבודה זרה, ב ע"ב.

- 1 על נ' גב ד'. 4 ואם גלד. 9 גבי מגילה עפה ח' ד'.

- 1 מקלות: דמיון מקל באדר"ע (עמ' תד), לגבי אות ד.
3 השמים: כינוי לגבוה, כמו: יראת שמים, עול מלכות שמים. ובספר הבהיר (מהד' מרגליות, סי' ק): "ומנלן ד'שמים' הקדוש ברוך הוא? — דכתיב (מל"א ה, לב) 'ואתה תשמע השמים'".

- 4 בו' בסיון: שבת, פו ע"ב.
5 בזכות התורה: בב"ר (פ"א, ד): "העולם לא נברא אלא בזכות תורה".

כמה ידות מן העולם, שיש לו ארבע רוחות; שנ' [אמר] ²: "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים", כדאית' בשילהי עושין פסין ³, גבי 'מגילה עפה' ⁴.

2 איוב יא, ט. 3 עירובין, כא ע"א, ע"ש. 4 זכריה ה, ב.

8 כמה ידות: כמה פעמים, עדה"כ (ברא' מג, לד) 'חמש ידות' וגם בלשון חכמים. ובעירובין, שם: "נמצא כל העולם כולו אחד משלשת אלפים ומאתים בתורה".
9 מגילה עפה: גם זה נקשר בספר החשק (ח ע"ב) במטטרון, "לפי שהוא ממונה על התורה הנקרא' מגילה עפה והוא האכיל את המגילה עפה ליחזקאל הנביא ע"ה".

ז — עשוי כבטן אשה והעובר בתוכו. מה העובר הזה אוכל מה שאמו אוכלת ושותה מה שאמו שותה, אף הק' [ב"ה] זן את כל העולם, מקרני ראמים עד ביצי כנים; כדאית' בריש ע"ז ¹. וגם הוא משהה אכילת הכלב במעיו שלשה ימים, ולעורב מזמין יתושים מתוך צואתו ואוכל אותם; כדאית' בבבא בתרא ². ד"א לפיכך שלש קרנים מקיפים הרביעי[ת] כאדם המזוין, להודיעך שאם ילמוד אדם התורה, שניתנה בששה בסיון, והוגה בה תמיד, לא יאונה אליו כל רע, כאילו הוא מזוין יפה, שנ' [אמר] ³: "רוממות אל בגרונו. וחרב פיפיות בידם".

- 1 עבודה זרה, ג ע"ב.
- 2 בבא בתרא, ח ע"א: ברש"י ד"ה ככלב וכעורב.
- 3 תהלים קמט, ו.

1 בתוכה ד'. עובר זה אוכל ממה ד'. 2 ושותה... שותה ח' ד'. 3 העולם] נ' כולו גלד] נ' משלו ד'. 4 כלב גלד. ולעורבא קטנים מזמין יתושין מתוך צואתו ד'. 5 ואוכל אותם ח' ד'. מקיפין ד'.

2 הקפ"ה זן וכו': הש' שבת, קז ע"ב. בספר החשק (ח ע"ב) מקשר גם בכך את מטטרון, "כי בכל יום הוא עומד לפני הקב"ה כשהוא זן את העולם מקרני ראמים ועד ביצי כנים".
4 משהה אכילת הכלב וכו': פירוט זה של מזונות הכלב והעורב מצוי בבבא בתרא שם רק בפירוש רש"י, בדמיון בולט בלשון; ראה מ"ש בזה במבוא. במקורותיהם נפרדים השנים: תיאור מזונות הכלב, בשבת, קנה ע"ב; ומזונות העורב, בויק"ר, ריש פ"ט, ובתנחומא, עקב (ב'), ועוד. התייחסות לכך עולה גם בתפלה של ר' אלעזר מוורמס, להלן עמ' פח (הע' 74**).
7 לא יאונה וכו': כאמרם (סוטה, כא ע"א): "תורה מגינה לעולם", ועוד.

ח

— יש לה ארבע קרנים, ומוקפת חומות סביב. כי תחילת חסידות ענוה ושתיקה. ולעולם יהא החסיד נרדף ולא רודף, עלוב ולא עולב, שומע חרפתו ולא ישיב, ויסתום פיו כמו שזה סתום. ולעולם יהא החסיד 'יושב אוהלים' וסגור בבית מדרשו כיעקב אבינו, ואל יצא חוצה ברחובות ובשדה כעשו הרשע. זכה להיות 'יושב אוהלים' — נקרא חסיד; לא זכה אלא הולך אחר מראה עיניו — נקרא חצוף, אם לא יעשה תשובה.

5

1 חומה ד. 2 חסיד ד (וכן 4). עלוב נעלב ד. 3 ולעולם אלא ד. 6 מראה א — מחמד בגד.

- 1 תחילת חסידות ענוה: כאמרם (ע"ז, כ ע"ב): "וענוה מביאה" וכו', ע"ש.
- 2 ושתיקה: תשוה בפסיקה הבאה (ש' 8).
עלוב וכו': ע"פ יומא, כג ע"א.
- 5 ובשדה כעשו: שנקרא 'איש שדה' (ברא' כה, כז), ובהמשך שם: "ויבא עשו מן השדה".
- 6 הולך וכו': לשון חכמים 'הלך אחר עיניו' (כגון סוטה, ט ע"ב).
אם לא יעשה תשובה: נראה כתוספת כדי לסיים בטוב.

ט

— הוא עשוי כשמשי החומה. כי לעתיד לבוא, כשישב הק' [ב"ה] במשפט, יבואו אומות העולם, ויאמר להם: במה עסקתם בעולם הזה? ויאמרו: הרבה כרכים כיבשנו, הרבה גשרים תיקננו, הרבה מרחצאות עשינו — וכולם בשביל טובתם של ישראל, שיעסקו בתורה.

1 עבודה זרה, ב ע"ב.

1 לבא גלד. 3 כיבשנו] ישבנו ד. 8 משיב גלד. 9 טוביה דשמע ח' אב.

- 1 כשמשי החומה: הביטוי תחריג והסתום יש לו, כמתברר, סמוכין במקורות. בפסוק "כי שמש ומגן ה'" (תהל' פד, יב) מבאר תר"י את המלה 'שמש' במונח חומה: 'שור רם'; וכן "ושמתי כדכד שמשתיך" (ישע' נד, יב) מבואר בפסיקתא (פ' עניה סערה): "'שמשותיך' — שורייד" (ועפ"ז רש"י סוטה, י ע"א: "'שמש': לשון חומה" וכו', ורשב"ם ב"ב, ע"ה ע"א: "'שמשותיך': חומותיך"). תרגום הוולגטה propugnacula — מתקני מגן בחומה, יסודו ודאי גם הוא במקור חז"ל קדום. מעין הרחבה לפירוש זה של המלה 'שמש' מביא רש"י בשני המקומות במקרא מתוך מדרש תהלים, שפותח אותה "שיני חומה", או "שיני החומה" (כך בישע'); לפנינו ליתא במד"ת, כמו שכבר העיר על כך רש"ב, במבוא (דף לד). מה היסוד לפירוש 'שמש' חומה? אפשר לומר תהקשר הענייני בשני הפסוקים (ועי' במלון

5 ויאמר להם: שוטים שבעולם. כל מה שעשיתם, לא עשיתם אלא להנאתכם. ומיד | יחתום גזר דינם, ויטיב לישראל; כדאית' בריש ע"ז¹. ד"א לפיכך יש לה ב' טיתין למעלה וג' למטה, כי אדם שעושה מריבה עם חבירו, אם הוא חסיד ושותק ושומע חרפתו ואינו משיבה והוא משפיל עצמו למטה יותר, יבואו לו טובות מאותו המחרפו. והכי אית' בפ"ק דסנהדרין²: טוביה דשמע ואריש, חלפו מיניה מאה בישיה; שנ'[אמר]³: "פוטר מים ראשית מדון".

3 משלי יז, יד.

2 סנהדרין, ז ע"א, בשינויי נוסח, ע' דק"ס.

10 ואדיש ד'. מאה בישין ד', בישתיה מאה ג'.

בן-יהודה, ע' שמשות). ומניין צמחו 'שיני החומה'? מסביר רש"ב (בפסדר"כ שם, קלו ע"ב, הע' לט): "יען הם יוצאים מהחומה כקרני השמש". אפשר גם להעלות על הדעת, שזוהי דרשת השיני' שבמלה, שראשיהן כשיני חומה. — על כל פנים, בהגדרת צורת האות המאגית שלפנינו שהיא 'כשמי החומה' ניכר, שכוונת הכותב בכך היא לשיני החומה; היינו, כפתרון המלה במובאותיו של רש"י (או במקור שהיה לעיני רש"י).
7 שעושה מריבה: לשון חכמים, סנהדרין קיא ע"א, ועוד.
8 חסיד ושותק וכו': במדרש שו"ט (טז, יא): "כל מי ששומע קללתו ושותק נקרא חסיד". ובמאמר דסנהדרין המובא להלן, ברש"י ד"ה טוביה וכו' [ע"פ הערוך, ע' דש]: "ששומע חרפתו ושותק". וע' שבת, פח ע"ב.

— היא קטנה, ועשויה כספסל שיש לו שני יתדות. כי כל המקטין עצמו בעולם הזה, זוכה לישב בגן עדן על קתדרא שלוזהב, מיוסדת באבני פז, במסיבת דוד המלך ויעקב אבינו, שהקטינו את עצמם בעולם הזה; שנ'[אמר]¹: "ותלבש את יעקב בגה הקטן", "ודוד הוא הקטן"². יעקב זכה להחזק בכסא הכבוד, ודוד זכה שכסאו מוכן כנגד כסא הכבוד,

1 בראשית כז, טו. 2 שמואל א יז, יד.

1 כל ח' א. 2 זוכה ויושב ד'. בקתדרא ד'. 3 שקטינו אב. 5 מוכן — אצ"ל:

1 פל המקטין עצמו וכו': ב'מעשה מרכבה' (בתי מדרשות, ח"א, עמ' סב): "... מפני שכל המקטין עצמו בעה"ז זוכה ונוחל העה"ב שנברא ביו"ד... שהיו"ד הוא קטן... שנאמר 'ודוד הוא הקטן'... שהקטין את עצמו" וכו'.

2 זוכה לישב בגן עדן וכו': באדר"ע (עמ' שעה) נאמר על צדיקים בגן עדן: "וכל אחד ואחד יושב כמלך על כסא של זהב" וכו', ע"ש.

5 להחזק בכסא הכבוד: ראה ב"ר, פס"ח, יב, הציונים שבמנחת יהודה (עמ' 788).

שנ' [אמר] ³: "וכסאו כשמש נגדי". וכשגער הק' [ב"ה] בלבנה ואמ' [ר] לה: הוואיל ומיעטת את עצמך, עתידים הצדיקים שיקראו על שמך: יעקב 'הקטן', דוד 'הקטן'. וגם בחר הק' [ב"ה] בי' יותר מכל האותיות, והתחיל שמו הנכבד ביו"ד, לפי שהוא קטן יותר מכל האותיות.

3 תהלים פט, לו.

מכון. 6 וכשגער... לה] והקב"ה אומר ליריח ד'. 7 ומיעטתה אב. 8 הקב"ה בחר גד'. 9 יותר ח' ד'.

6 וכשגער הקב"ה וכו': ע"פ חולין, ס ע"ב.
9 קטן... מכל האותיות: באדר"ע (עמ' תו) וב'מעשה מרכבה' (שם).

ב — עומד בקומה זקופה, וכתר בראשו כמלך. עשרים דורות מאדם ועד אברהם לא הכירו בוראם ולא קידשוהו, עד שבא אברהם וקידשו. על כן זכה למילה ולידע חכמת היצירה. ד"א: לך ראשה למעלה, כי עד כ' (דורות) אין עונשין למעלה, ולמטה עד י"ג. ולוקה ארבעים, ג"פ י"ג מכות הראויות להשתלש; ולמעלה לוקה ששים, שהן כמו כן שלש ידות. והכי משמע באין דורשין, דמחו למטטרון שיתין פולסי(ה) דנורא.

1 תגיגה, טו ע"א.

3 על כן [לך גד. חכמת] הכרת ד'. 4 דורות — ט"ס. 5 ג"פ] ד', שלש פעמים ג, ח' אב (בשניהם הושאר קצת מקום חלק). 6 פולטיא ד'.

- 1 קומה זקופה: וכן להלן פ' ש' 3; לשון חכמים החוזר גם באדר"ע (עמ' שעג). עשרים דורות וכו': ע"פ אבות, פ"ה, ב—ג; ובאדר"נ פל"ג: "שכל אותן הדורות... עד שבא אברהם" וכו'.
- 2 לא הכירו וכו': בברכות, ז ע"א: "לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון" וכו'.
- 3 וקידשו: במעשיו, כבבשן ובעקידה.
- 4 חכמת היצירה: כדאיתא בסוף ספר יצירה.
- 5 ע"פ כ': שנה.
- 6 למעלה: המדובר בזה במקורות (כגון 'ירוש' בכורים פ"ב ה"א ועוד, וספר הבהיר סי' קצה) בבית דין של מעלה; וראה שבת, פט ע"ב.
- 7 ולמטה ע"פ י"ג: נדה, מה ע"ב: "לעונשין"; ובב"ר, פס"ג, ט, שהאב אומר 'ברוך שפטרני מענשו שלזה'.
- 8 ארבעים וכו': כמו שאמרו (מכות, כב ע"א) "ארבעים חסר אחת" — שהן ג' פעמים י"ג, ובמקביל לכך למעלה ששים — ג"פ כ': גיל החיוב כפול שלושת. ראה זוהר, ח"א, קיח ע"ב, בנצוצי אורות שבגליון, שמביא שם כיו"ב.
- 9 מכות הראויות להשתלש: כלשון המשנה (מכות, פ"ג, יא), היינו שמספרן מתחלק לשלושת.

ל

— עשוי ככתר מלכים. למה? — לפי שכל הלמד תורה וכובש את יצרו מדבר עבירה, זוכה לישב בגן עדן, וכתר בראשו. וכן יוסף הצדיק, בזכות שכבש את יצרו, זכה למלוכה ולכתר בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה. וכן הלמ"ד עומד בין מ' ובין כ', ונקרא למפרע: 'מלך'. והוא גבוה מכל האותיות, כשאול מלך ישראל, שהיה 'משכמו ומעלה' 5 גבוה מכל העם'.¹ | ולכך זה עשוי ככתר.

105

1 שמואל א ט, ב.

1 הלומד ג'ד. 4 בין מ"ם לכ"ף ד. 5 מלך ישראל] המלך ד.

- 2 לישב וכו': מעין אמרם (ברכות, יז ע"א): "צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם".
- 3 בזכות שכבש וכו': ע"פ המדרש (תנחומא, בוכר, פ' נשא, לב): "אמר לו הקב"ה: אתה לא שמעת לה, חייך אני ממליכך על מצרים... על ששלט ביצרו נעשה שליט בארץ".
- בן שלשים וכו': בראשית מא, מו.
- 4 הלמ"ד עומד וכו': ע"פ אדר"ע (עמ' תו).
- 5 גבוה מכל וכו': שם, וכן במדרש אותיות (שם, עמ' תסג).

מ

— עשוי כבטן אשה שהוא ריקם. למה? — כי מ' יום בטן האשה ריקם מעת שמקבלת ההריון, כי 'יצירת הוולד לטוף מ' יום נרקם דמותו; כדאית' בנידה, שלהי פ"ב.¹ ד"א: לכך עשוי כבטן ריקם, לפי שמשא רבינו היה מ' יום במרום, שבטנו היה ריקם מאכילה ושתייה. ד"א: למה עשוי כגיגית, לפי שטבילה אינה עולה אלא במקוה מ' סאה, 5 ואם חסר קורטוב, לא עלתה טבילה. ד"א: לכך עשוי כבטן ריקם, כי אדם שאכל בשר, לא יאכל חלב עד מיל. ח'ל"ב בגי' [מטרייה] עולה מ'.

1 עי' גידה, ל ע"א (פ"ג!).

3 שלהי פ"ב] פ' כל היר ג'. 4 ובטנו ד. 6 ד"א ח' אב. 7 שאכל] שיאכל אב. עד] נ' מהלך ד. בגי' עולה מ' הוא מ' בגימ' ג', בגי' ארבעי' כמו מ"ם ד.

- 4 מ' יום וכו': שמות כד, יח.
- 7 עי' מיל: בשנו"ס עד מהלך מיל. ההפסק המוזכר בתלמוד (חולין, קה ע"א) הוא מסעודה לסעודה, וכידוע נחלקו בזה רבות דעות הראשונים. השיעור המופיע בנידון כאן, כדי הילוך מיל — שהיה כניכר מקובל בתחום המחבר — אין לו זכר במקום אחר. ואם למצוא לו אחיזה כלשהי, אולי על יסוד האמור (עירובין סד ע"ב), שדרך מיל מפיגה את היין, שיער מי ששיער שהוא הדין טעם הבשר.
- חלב... מ': אולי זוהי הערת-ביאור בגליון שהוכנסה לפניו? (בדומה להרבה רמזים כאלה בחיבור, ובספרות ה'אותיות' בכללה, רמזות ה'מ' פשוטות ב'מיל', ללא צורך בגימטריה). — מעניין, שמספר ארבעים מופיע בהקשר זה — ללא כל הסבר — גם בזוהר (ח"ב, קה ע"א): שכל האוכל בשר וחלב יחדיו, "א ר ב ע ין יומין אתחזי גדיא מקלסא" וכו', ע"ש.

105

נ — עשויו כמגן. כי 'אל יתהלל הגבור בגבורתו' ¹ אלא ישען על יי, נורא ואיום ². ד"א: לכך יש לו שלש קרנים, שתיים למעלה ואחת למטה, ועשויו כמגן, לפי שמגן אחד היה לו לדוד המלך, וחוקק עליו שם המפורש, שכל תיבה שבו משלש אותיות היא, ולעולם היה מנצח. והיה חקוק עליו: 'מי כמוכה באלים יהוה' ³. והוריש אותו המגן עד מ'ב'י' יהודה. ד"א: לכך יש לו קרנים שתיים למעלה ואחת למטה, כי מצינו שני צדיקים שהיה הק' [ב"ה] מגן להם: אברהם ואבינו דוד המלך. אברהם, דכת' [יב] ⁴: "אנכי מגן לך"; דוד המלך, דכת' [יב] ⁵: "מגיני וקרן ישעי".

- 1 ירמיה ט, כב.
- 2 עפ"י חבקוק א, ז; אלא שהפך סדר המלים, כדי להתחיל באות 'נ', הדרושה לו כאן.
- 3 שמות טו, יא.
- 4 בראשית טו, א.
- 5 שמואל ב כב, ג; תהלים יח, ג.
- 3 למלך דוד ע"ה ד'. 4 היא משלש אותיות ד'. 5 מכב"י יהודה מלכות בית יהודה ד'.
- 6 ב' קרנים ד'. 7 להם [עליהם ג' (ב — תוקן: להם)]. 8 המלך ד' ד'. 9 ומשישראל

- 1 על יי: שיהא לו מגן.
- 3 שמגן אחד וכו': כלל האגדה הזאת אינה מוכרת ממקור קודם, ועדיין אין בה קשר לצורת 'מגן דוד' הידועה (ראה הערך באנצ' יוד', יא, 688 ואילך). בספר החשק חוזר עליה בזה"ל: "גם דוד המע"ה היה לו מגן של זהב והיה חקוק עליו שם ע"ב".
- 4 שם המפורש: הכוונה בזה לשם ע"ב, היוצא משלושת הפסוקים ויטע — ויבא — ויט (שמות יד, יט — כא), בסדר-האותיות המשולש הידוע (ראש סוף ראש): וה"ו יל"י סי"ט וכו'. משלש אותיות: כנ"ל. ולכך כנראה גם המכוון באדר"ע (עמ' שנ): "הקב"ה נקרא אחד, וקריאת שמו אותיות מ ש ו ל ש ו ת".
- 5 מכב"י יהודה: גם פתרון מקובל זה של השם 'מכב"י', על שם ראשי-התיבות של הפסוק הנזכר, אינו ידוע ממקור קודם. אחרי מאות בשנים הוא חוזר בהרחבת אצל ר' אברהם סבע, בספרו 'צורר המור' [בלי ספק צ"ל כתיב חסר כמו במקרא: 'המר' — מכוון בגימ' (עם האותיות) לשמו אברהם!], בפ' ואתחנן (ד"ו, ש"ה, קלד ע"א) בזה"ל: "... לרמוז שבכח שם ה' וייחודו נצחו במלחמה, לא בחיל ולא בכח ולא בהרב וחנניה, אלא בשם ה' של הייחוד שהוא כלול בשם המפורש של ע"ב, וזהו מי כמוך בא' ה' בר"ת מכב"י ש ע ו ל ה ע"ב. ולפי שהוא דבר סתר עושים בו ברוך כבוד השם ממקומו בר"ת בכי"מ. ולכך לפי טעם זה היו קורין לחשמונאים מכביא"ש על שם זה הסוד שהיו נוצחין בכח שם השם ובכח שם המפורש של ע"ב שהוא מכב"י". סביר להניח, שמכאן נבעה השמועה שהגיעה בזה לר' עזריה מן האדומים, שהשלים בגליון ספרו 'מאור עינים', פ' כא (מגטובה, של"ד, פט ע"א): "... ומאחרים שמעתי היות זה תארו באשר כת' על דגלו מכב"י הרומו בראשי תיבות מ' כמוכה באלים יי' וכו' ע"ש. מצרור המור לקחו כניכר גם בשל"ה, בעניין חנוכה (פפד"א תע"ז, רגט ע"א); אם כי הקשר של השם 'מכב"י' לפסוק הנזכר ושהוא עולה ע"ב מוזכר גם בתיקוני זהר חדש, צה ע"ג, ע"ש. ועי' בספר יוסיפון, מהד' פלוסר (ירושלים תשל"ט), עמ' 79, בהערת המהדיר הטעונה השלמות ע"פ הג"ל.

וכש'ישר' [אל] למטה מתפללים לעזור להם — בזכות אותם שני צדיקים.
10 'ברוך את' [ה] יי מגן אברהם', 'בר' [ו] את' [ה] [יי] מגן דוד'.

ג. ישראל ד. 10 בא"י מגן אברהם ומגן דוד ד.

10 מגן אברהם... מגן דוד: בשו"ט (יה, ח) על הפסוק הנזכר: "מגני" — כשם שאומרים מגן אברהם בתפלה, כך אומרים מגן דוד אחר הפטירה, ועוד בזה בהמשך (שם, כה), ע"ש; והשוות פסחים קיז ע"ב; ומ"ש רשב"ם ד"ה כשם הגדולים.

ס "סומך יי לכל הנופלים" ¹. כי כשישראל שרויין בצער, הק' [ב"ה] סומך אותם. על כן עשוי כאילן המשלם ענפיו ועומד רענו. ד"א: למה עומד בקומה זקופה, וחץ בתוכו? — כי כשרדף פרעה אחר ישראל והשיגם על ים סוף, והיה מורה בחצים עליהם, היה מקבל הענן כל החצים; כי היו מוקפים עננים סביב סביב. ולכך הוא עגול. 5

1 תהלים קמה, יד.

1 שרויים ד. 2 המשלם [המשלף ג]. 3 למה עומד] לכך הוא מעומד ד. 4 חיצים ד. הענן היה מקבל ד. 5 לפי שהיו עננים מוקפים ד. לכך ד.

1 סומך יי וכו': דרשת פסוק זה לאות 'ס' גם באדר"ע (עמ' שפג).
2 המשלם: ראה שנו"ס. נראה כשיבוש, וצ"ל: המשלח — מעין לשונות המקרא: "ישלח שרשיר" (ירמ' יז, ח), "ותשלח פארות" (יהו' יז, ו), "ודליותיו שלחה לו" (שם, ז).
4 מקבל... כל החצים: השווה מכילתא ותרגום יונתן לשמות יד, יט; וברש"י שם: "ולקבל חצים" וכו'.
5 מוקפים עננים וכו': כדרשות חז"ל (מכילתא בשלח, לפ' יג, כא; ספרי בהעלותך, פי' פג, ועוד).

ע לכך עשוי כשני מקלות, זה על גב זה, כי כאשר באו משה ואהרן לפני פרעה, ויעשו החרטומים גם הם באחיזת עינים — "ויבלע מטה אהרן | את מטותם" ¹. לכך סמוכים הם יחד: נו"ן סמ"ך עי"ן, זה: נ"ס — עי"ן, כי נעשה להם נס, ונתבטל אחיזת עינים שעשו. [ד"א:]
5 לכך עשוי כעין שני מקלות, כי מצריים עינו את אבותינו בעבודה קשה בחמר ובלבנים, וכאשר לא יכלו לעשות סיפוק מתכונת הלבנים, הכו את שוטרי בני ישראל ².

105ב

- 1 שמות ז, יא—יב. 2 שם א, יד; ה, יד.

1 לכך ח' ד. בא אב. 3 הם סמוכים ג. 5 עשוי כשני ג. מצרים ענו ד. 6 סיפוק ח' ב.

2 פאחיות עינים: דרשות לשונות 'עין' ו'עינים' לאות 'ע' גם באדר"ע (עמ' שפה).

4 נעשה להם נפ: לשון המדרש על הפסוק הנזכר (שמ"ר, פ"ט, ז): "נס גדול נעשה במטה".

פ — עשוי כעין דלי, ויש לו שלש קרנים: כי הק' [ב"ה] פירנס את ישראל במדבר בשלשה דברים; אילו הן: מן, שליו, באר. ועשוי ככלי ופיו פתוח למעלה, כי מן השמים המטיר להם. ד"א: לכך עשוי כעין באר, כי כשתלמיד חכם פוצה פה לדרוש בתורה, שכינה שורה עליו, ודורש כמעין הנובע, כי מלאך אחד מזמין לו דרשות לאין חקר. 5

2 ואילו ד. 3 מלמעלה ד (ב—ה'מ' מחוקה). להם] נ' מן ד. 4 כשתלמיד חכם כשיתלמד אדם אב. לדרוש ח' ד. 5 מזמן ד. עד אין חקר ג.

2 בשלשה דברים וכו': צירוף דרשות, כגון תענית ט ע"א: שלש מתנות טובות וכו', שמ"ר, פכ"ה, מכילתא לשם, וכיו"ב.

3 מן השמים וכו': שמות טז, ד. ובמדרש שם (שמ"ר, פכ"ה, א—ב), שכל ההטבות והברכות מן השמים.

4 שכינה שורה עליו וכו': מעין אמרם (שהש"ר, פ"א, ח): "שכל מי שהוא אומר דברי תורה בריבים, זוכה שתשרה רוח הקדש עליו" והולך ומוסיף, ע"ש.

5 מלאך אחד וכו': לא זכור לי כמאמר הזה ממקום אחר.

צ — עשוי מוקף חומה, ונכנסים בו דרך פתח. וכן דרך הצדיק ליכנס מפתח לפתח, כשיוצא מבית הכנסת נכנס לבית המדרש, וכשיוצא מבית המדרש נכנס לבית הכנסת; שני [אמר] ¹: "ילכו מחיל אל חיל", כדאי' בשילהי ברכות ². ד"א: לכך עשוי כחצי עוגל, כי סנהדרין שהיו דנין בצדק, היו יושבים כחצי גורן עגולה. 5

- 1 תהלים פד, ח. 2 ברכות סד, ע"א.

1 עשוי] נ' כעין ד. כי כן ג"ד. צדיק ד. 4 עגול ב (בגליון: עוגל).

4 עוגל: דוגמת אורן; מצוי בלשון חכמים, ראה מלון בן-יהודה בערכו.

5 בצדק: דרשת 'צדק' לאות 'צ' גם באדר"ע (עמ' שפז).

פחצי גורן: סנהדרין, פ"ד, מ"ב.

ק

— עשוי כעין אילן. כי אברהם עקד את יצחק בנו על המזבח, הנולד לו לק' שנה. וריחמו עליו מן השמים, וראה איל נאחז בסבך בקרניו. ועשוי למטה כעין שופר. לכן כשאנו תוקעים בשופר, עולה הקול למעלה. ויש לו שני קרנים למעלה, נגד שני ימים שלראש השנה.

1 אברהם אבינו ד. 2 למאה ג. איל אחד ג. 3 לכן בד. 4 כנגד ג.

ר

— עשוי כעין ספינה ותורן בתוכה. למה? — כי רהב שרה שלים, כשהעולם הולכים בספינה בימות החמה, הוא מביא רבות פע' [מים] סירחון, ומתים אותם שבספינה. ואם יזכיר אדם שם הנכבד 'אדירירון', יפסוק הסירחון. ובימות החורף מצוי רוח סערה, יזכיר כמו כן זה השם, ויפסוק. ד"א: קרן אחד גדול למטה, והשני רוכב עליו, לפי שלעתיד לבוא יעקב הקטן ידרוך על במותי עשו הרשע הגדול ממנו.

1 רהב ח' ד. 2 היא ג. פעמים רבות ג. 3 סרחון ג. הנכבד הנורא ד. 4 סרחון ג. 5 השם הנ"ל ד. 6 יעקב אבינו ד.

- 1 שרה: נקבה, וכן בבא בתרא, עד ע"ב, וע"ש בהערות דק"ס (ויש שהעתיקו בלשון זכר: שר, שרו, ע"ש, ובתנחומא, חוקת, א). זאת כנראה על יסוד לשון הכתוב (ישע' ל, ז): "קראתי לזאת רהב". זכרו של 'רהב שר הים' חוזר אף הוא בספר החשק (ט ע"ב).
- 2 הוא מביא: ראה שנו"ס; לפי הנ"ל צ"ל: היא מביאה.
- 3 סירחון וכו': בגמרא ב"ב, שם: "אין כל בריה יכולה לעמוד מפני ריחו" (דק"ס). ע"ש בפירוש רשב"ם, והוא ע"פ הכתוב במדרש ויושע (ביהמ"ד, ח"א, עמ' 46—47): "ומתם הוא הסריח", ע"ש.
- 4 אדירירון: שם החוזר בהיכלות ועוד, ובהשבעות; ראה מלאכי עליון, עמ' ב—ג.
- 5 ויהשני: שהוא קטן מהראשון; ע"פ האמור על שתי קרני האיל של יצחק בפדר"א, פל"א, ע"ש.

ש
106א

— עשוי כעין בור עמוק, ועולין המים למעלה. | וכן היתה אבן שתיה מתחילה, כשברה דוד שיתין, ועלו המים למעלה, עד שרצו לשטוף כל העולם; עד שכתב השם, והשליך אותו לשם, ועמדו המים. ד"א: למה יש לו חמשה קרנים? — לפי שיש חמשה בתים בתפילין: ד' שלראש, וא' בשליד. ואנו עושין בתפילין 'שדי', ושי"ן אחת יש לה שני תיבות כזה: ש.

2 מתחלה בל. 6 ש' ח' גלד] נ' שיש [ואחד שיש לה ד'] שני קרניים בינתיים גלד (צירוף שתי גירסות).

2 כשברה דוד וכו': כדאיתא בסוכה, נג ע"א—ע"ב, ע"ש.

4 חמשה בתים וכו': מנחות, לד ע"ב.

5 שדי: 'ש' בעור, ו'ד' ו'י' ברצועות; ראה שבת סב ע"א, ומנחות לה ע"א—ע"ב בגמרא ובתוספות.

ושי"ן אחת: מן השתים בתפלה של ראש; ע"פ שימושא רבא.

6 ש: בטקסט ישנה בזה שין של ד' ראשים.

ת

בזה האות מסויימת התורה. וכן אחר שקורין בתורה], גוללה החזון בשני עמודיה, ומקיפה בצעיף. ועל כן עומדים שלשה עמודים זה בצד זה, כנגד החזון ושני עמודי התורה; והעמוד המקיף אותם — כנגד הצעיף שבה כורכים ספר תורה. ד"א: לפיכך יש כאן שלשה עמודים זה בצד זה, כי התורה היא משולשת: תורה, נביאים וכתובים. ויש בה שמנה קרנים, כנגד שמנה נביאים. והותם הק' [ב"ה] ומסיים בזה האות, כי אמת חותמו. וישראל חתומים [במילה], שניתנה לשמנה ימים.

סיימתי כ"ב אותיות שלמטטרון שר הפנים הסופר שלמעלה כמסורת בדינו מחכמי ישראל והם כ"ב אותיות מפורשות ואין להם כפולות.

1 באות הזה ד'. שקורין בתורה גלד. 4 לפיכך] לכך ד'. 5 היא ח' גלד. כתובים ד'. 7 חתומים] נ' באלה ד' — צ"ל: במילה.

חתימה — א"ב: סיימתי. ... כפולות (אצל גלד בפתיחה בשינויים) נ' תם פירושם יצחק הסופר א.

גלד: חסלת עשרים ושתים [ושנים גל] אותיות של מטטרון שר הפנים] נ' מבוארים היטב גל. שבה ותהילה לאל חי שוכן מעונים ד'.

2 שלשה עמודים. . . והעמוד המקיף: שבצורת האות.

4 צעיף: כינוי חריג. השם השגור בזה בשימוש חז"ל (במשנה ובגמרא מגילה כה ע"ב ואילך), הגאונים (אוצה"ג, שם) והפוסקים הוא 'מטפחת'.

6 שמנה נביאים: ד' ראשונים וד' אחרונים.

7 אמת: מתחיל ב'א' ומסתיים ב'ת'.

תפילה לר' אלעזר מוורמס

מאת

יוסף דן

ספרותם של חסידי אשכנז דלה בגילויי רגשותיהם של יוצריה. ספרות הסוד החסידית-אשכנזית היא ברובה הגדול פרשנית, דרשנית ועיונית, הנושאת אופי אנונימי, ללא הבלטת רגשות וללא מתן ביטוי אישי לחווייתם הדתית של יוצריה. אין ספק שגם ר' אלעזר מוורמס וגם ר' יהודה החסיד כתבו פיוטים¹, אך פיוטים אלה לא נקבצו ולא נחקרו, ולגבי רבים מהם יש ספיקות מי הוא מחברם. רגילים אנו לראות בחסידות אשכנז תנועה בעלת אופי מיסטי מבחינות מסוימות, ואולם הטכסטים אשר בידנו אינם מכילים אלא רמוזים מועטים שיש בהם כדי לאשר מציאותו של יסוד התפעלות, רגשי, הנילוות בדרך כלל ליצירה המיסטית, בצד המחקר העיוני בסתרי העולמות העליונים.

מטעם זה דומה שיש עניין רב ביצירה המובאת להלן. הדברים מובאים מתוך כתב־יד אוכספורד 1574, הכולל את החיבור החסידי־אשכנזי "ספר החיים", שלא נתחבר בחוג או בבית המדרש של ר' יהודה החסיד ור' אלעזר מוורמס². הקטע הנדון בכתב היד פותח בשער מעוטר, שנאמר בו: "ספר החיים לה"ה מ"ו הר"ר אלעזר בעל הרקח", ואמנם בדף 56א בכה"י מתחיל ספר החיים, בנוסח זהה בעיקרו לזה המצוי בכתבי היד הרבים של הספר³. ואולם לא מצינו במקורות קדומים ש"ספר החיים" מיוחס לר' אלעזר מוורמס; ר' משה תקו מייחסו לר' אברהם אבן עזרא⁴, וברוב הנוסחים הוא אנונימי לגמרי. ואולם אין ספר החיים מתחיל מיד לאחר השער בכתב היד; תחילה מצוי קטע ארוך בעל אופי פיוטי, שאינו חלק מספר החיים ואינו מצוי בשום נוסח אחר של ספר זה. כנראה נצטרפו קטעים אלה אל החיבור באופן מלאכותי.

העיון בקטעי תפילה אלה מסביר ככל הנראה על שום מה ייחס בעל השער את ספר החיים לר' אלעזר מוורמס: בתוך התפילות הללו, בדף 51א, נמצא ארבע פעמים רמוז באקרוסטיכון "אלעזר" בצורה הנחוגת והמקובלת ברבים מכתביו של ר' אלעזר מוורמס,

1 עיין על כך: ע' פליישר, שירת הקודש העברית בימי הביניים, ירושלים תשל"ה, עמ' 431.

2 ראה: תורת הסוד של חסידי אשכנז, ירושלים תשכ"ח, עמ' 51 ואילך.

3 נוסח של הספר ראה אור בחוברת "טכסטים בתורת האלהות של חסידי אשכנז", אקדמון (בהכפלה), ירושלים תשל"ז.

4 תורת הסוד של חסידי אשכנז, עמ' 143 ואילך.

שבועדי מעתיקים ומגיתים הכירות יפה. בעל השער סבר, איפוא, שהתפילה היא פתיחה לספר החיים, וכי מחבר התפילה הוא מחבר הספר.

י. ויגשטוק, שבדק קטעי תפילה אלה בתצלום כה"י, זיהה כי החלק הראשון של הקובץ אינו אלא פיוטו של ר' בחיי אבן פקודה הידוע בשם "בקשה", שהועתק לכאן ללא ציון כלשהו, ורק לאחר מכן מתחילה התפילה שחיבר ר' אלעזר מוורמס והוא חתום בתוכה, כפי שמעידים האקרוסטיכונים⁵, ואף מבנה התפילה ומקורותיה.

השפעה חזקה מאד של "שיר הייחוד", שרווח בפיהם של חסידי אשכנז, מצויה בחלקים אחדים של תפילה זו, וניכרת גם השפעתו של המקור לשיר הייחוד בכמה עניינים — הפרפרזה הקדומה לספר אמונות ודעות לרב סעדיה גאון⁶. תלהט שבתאור איך-סופיותו של האל, כל-יכולתו בבריאה והשבח שמשבחת אותו הבריא, הימצאותו בכל, האימנציה האלהית וכדומה — כל אלה אופייניים לדרכם של חסידי אשכנז בעקבות שיר הייחוד. מבחינה זו ניתן למצוא קשר בין היצירה המובאת כאן לבין "ספרות הייחוד" הפופולארית של חסידי אשכנז⁷, שטרחו להפיץ חיבורים מסוג זה בציבור הרחב כדי לקרבו להשקפותיהם בענייני האלהות והעולם.

היצירה מורכבת כולה מקטעי פסוקים משובצים מעשה אמן, בצירוף קטעים השואבים ממקורות קדומים, שביניהם בולטים במיוחד הקטעים שנכתבו בהשראת השירות המשובצות בספרות ההיכלות והמרכבה, העשירה, כידוע בשירות ותשבחות של מלאכים ובני אדם לאל. קטעים שלמים שובצו ביצירה שלפנינו, כגון הפיוט הידוע "האדרת והאמונה לחי העולמים", שר' אלעזר עצמו כתב שני פירושים עליו, המצויים בכתבי יד רבים (ואוחדו לפירוש אחד בדפוס בסידור טיהנינגן ש"כ).

אופיים של המקורות מצטרף, איפוא, לעדויות האקרוסטיכונים להוכחת העובדה שמחבר תפילה זו הוא ר' אלעזר מוורמס. דומה שיש ביצירה זו כדי להעלות את דמותו של ר' אלעזר הן כבעל חוייה דתית עזה, והן כבעל שליטה בכל מכמני לשון השירה העברית, צד באישיותו שטרם גדון הרבה במחקר.

5 האקרוסטיכונים הרומזים לשמו של ר' אלעזר הובאו בטכסט שלהלן באותיות מובלטות. תודתי נתונה לעורך, ד"ר י. ויגשטוק, אשר זיהה אקרוסטיכונים מלאים של שמו של ר' אלעזר, לרבות שם אביו וסבו, והדבר נרמז לעתים גם על ידי ניקוד האותיות בכה"י. כמו כן חייב אני תודה לו על הגהה המדוקדקת שהגיה את כתב היד הקשה, על תיקוניו ותוספת פיסוק ומראי מקומות.

6 עיין: א. ברלינר, כתבים נבחרים, ירושלים תש"ה, עמ' 167 ואילך.

7 עיין על כך: י. דן, עיונים בספרות חסידי אשכנז, רמת גן תשל"ה, עמ' 72—88.

הערת העורך

על דברי המבוא של הפרופ' דן ברצוני להוסיף את ההשלמות הבאות. בתוך כתב־היד באה לפני התפילה — או שרשרת התפילות — הפיוטית של ר' אלעזר מוורמס טכסט ה'בקשה' של ר' בחיי אבן פקודה¹. השתים געתקו בכ"י כאחת, ללא ציונים או סימני הכר מפרידים; מסתבר שבצורה אחידה ומשולבת זו כבר הגיע זה הזוג, כביכול כחטיבה אחת, לפני הסופר המעתיק הקדום. מקבילות מסוימות בתוכן ובלשון (בנוסף למשפטי הפתיחה והסיום הנהנים) מעידות, כי התפילה של רבנו בחיי אכן היתה לנגד עיני החסיד באשכנז², ושהיא שמשלה לו השראה ויסוד ליצירתו. אלא שהוא שילב בפיוטו גם קטעים מרובים משירי ההיכלות, ובעקבותם עוד אחרים המתדמים אליהם ברוחם ובמתכונתם. בעיון מדוקדק נתגלו בתפילה בזה אחר זה לא פחות מעשרה אקרוסטיכונים, שבהם חתם ר' אלעזר כדרכו את שמו בליווי שמות אבותיו ומטבעות־סיום שונים. חתימות סמויות אלה הובלטו אצלנו בדפוס.

קו אופייני נוסף בייחס לתחום־המוצא של הטכסט: כתב־היד — בשתי התפילות גם יחד — שופע צורות של כתיב מלא: הוספת אות 'י' לציון תנועות חירק, צירי וסגול, ואות 'ו' — לקמץ קטן ואף קמץ גדול ('סולחן', 'קרבונו', 'משפוט' וכיו"ב), במידה מופלגת ביותר. התופעה אינה, כמו שאפשר לחשוב לכאורה, סתם דרך כתיבתו של איזה תלמיד תועה; היא משקפת מסורת מיוחדת מבית מדרשם של חסידי אשכנז. בספר החסידים³ רשומה הוראה מפורשת (של ר' יהודה החסיד, או ר' אלעזר מוורמס?) לסופרים, שבכתבם טופסי תפילות המיועדים לרבים, יכתבו "הכל בפירוש" ובכתיב מלא: "ויכתוב אותיות מלאים, כי כותבים מלאים למי שאינו בקי. כגון שרוצה לכתוב ו'טהר לבנו לעבדך באמת, יכתוב וטהר לבנו (נ"א: ליבנו) — מלא וי"ד, לעובדך — מלא וי"ו, שבת קודשך... וכיוצא באלה". וכזאת אכן היתה דרכם של סופרים ומעתיקים באשכנז ובצרפת גם בכתבים ובחיבורים אחרים⁴.

הטכסט שלנו הוא דוגמה מאלפת מסוג־כתיבה זה, לכן השארנו אותו כמתכונתו. רק במקום שיש בכ"י שיבוש מוחלט, השתדלתי לציין היתר והחסר כמקובל בסוגריים מעוגלים או מרובעים, או להציע תיקון ברשימת הערה כנדרש. בקטעים שזהיתי אותם כלקוחים משירי ההיכלות הידועים נעזרתי בנוסחי הדפוס, ורשמתי מתוכם תיקונים וחילופי־נוסח של ממש. דרך כלל נוסח הכ"י שלנו גרוע הוא מן הגדפס, אך במקומות לא מעטים נשתמרו בו נוסחאות יותר מדויקות ושלמות. מראי־מקומות צוינו במידה מוגבלת⁵. להבלטת המבנה של שרשרת התפילה חילקתי אותה לקטעים.

ישראל וינשוך

- 1 זה הטכסט של ה'בקשה' פירסמתי ב'סיני', כרך פג (תשל"ח), עמ' א—ג.
- 2 עד כה לא היה ידוע שמשוהו מכתבי ר' בחיי אבן פקודה הגיע לחסידי אשכנז. ספר חובות הלבבות, שתורגם לעברית על ידי ר' יהודה נ' תיבון קרוב למאה שנה אחרי זמן חיבורו, הם לא ראו. אך פיוט־התפילה בשפה העברית התפשט יותר מהר, וכפי שמוכיח הטכסט שלנו, היה מצוי בידי חסידי אשכנז ואף השפיע על הגותם ויציריהם.
- 3 מהד' ויסטינצק, סי' תשיא: ד"א סי' תתפ"ג.
- 4 ראה לדוגמה מ"ש בזה רב"מ ליון, אגרת רב שרייא גאון, במבוא, דף כז ואילך.
- 5 המקור המקראי צויין לרוב רק בפסיקות שבהן שולבו המשכילים לשונות ארוכים. — הפרופ' אהרן מירסקי, שלו הראיתי את המאמר, הואיל להעיר כמה הערות [הן הוכנסו בליווי הציון: א.מ.].

[תפילה לר' אלעזר מוזרמפ]

ז' שפתי תפתח ופי יגיד תהליך ' כי מי יוכל לספר קצת פלאיך. לך דומיה תהלה ' כי (כ) גדולתיך לאין מספר וקצבה. אתה מקומו של עולם ' ואין העולם מקומיך ¹ ' כי כל העולם אינו אלא מלא כפיך. כי ימינך טפחה שמים ' וכל בשליש עפר הארץ ' ומדתך בשעלך מים ' וכן עיניך משוטטות בכל הארץ. כי כל העולם קשור (ים) בידך ² * כנרתיך ביד גבור ' כי גבורתיך מאין חקר ותכלה. כי הרקעת לבדך שמים ' נטית כדוק שמים לבדך ' וכי אתה חזק[תם] ? כראי מוצק ' וחזקים [50b] | כיום ברייתם. ואתה עשית את השמים ואת הארץ בכחך ובזרועך החזקה. ובראת שבעה רקיעים ³ המיוחדים לך ' וגם יצרת רקיעים כמנין שמיים ⁴ *. ושומרים טובים הושבת בהם: לאדרך ' לברכך ' לגדלך ' להללך ' לוועדך ' למסכך ' לקלסך ' לשבחך — מלאך ' שרף ' עיר וקדיש ' חיה ואופן ' חשמל ' אריאל ' כרוב — ואומרים ⁵ : "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו".

ואתה אלהי בראת שמים בדבור ' וכל צבאם ברוח פיך ' בלא יגיעה ובלא עמילה ⁶ *. וכוללת ביחד אש ומים ' וקראת אותם: ש"א מים ⁷ *. לכן הורית בסיפורים ' וכבודך מספרים ' ומעשה ידיך מגברים ' שבחות ש(י) רים ' ומרים משוררים ' ומהדרים ומפארים ' מאדרים [ו] מיישרים. ושבים ועוברים תמיהים ⁸ * עליהם: של מה הם. ואש יצאה מרוח אפך מרחפת ' וליח[ת]ם בוני והדר ' והגבהתם למרום ' וקראת עליהם: כסאי המיוחד לי. וכוננת עליהם כסאך ' אשר היה מימי קדם ' מימים קדמונים ' ממקום טהרה וקדושה ' במקום ⁹ אורה. עוז וחדות במקומך ' אשר חמדת אתה אלהים לשבתך ' ל[י] שב עליו בהוד כסא המלכות. ושמת כסאך בערבות ' סולו סולו לרוכב בערבות ' בי"ת שמו ' ועלו לפניו ברננה ' כי בי"ה ה' צור עולמים.

רקיע השמים ושמי שמים ' והמים אשר מעל לרקיע ' שבראת מהבל פיך ' שהכל נהיה בדברך ובמאמריך. ובציוויו תלויים ועומדים ' ופירותיהם מגיעות ויורדות לעולם ומשתוקקים [?] הארץ למטר השמים תשתה מים ¹⁰ *. במקום שיפלו להשקות מהם יער ' לצמוח עשבי האדמה למיניהם ' ישיב רוחו יזלו מים ' השתוקקים [?] * מדליו גשם נדבות. ובראת עולמים מאה ותשעים וששה ' מנין עולמיים ¹¹ *. ורוכב אתה על כנפי רוח וכרוב קל לראות בהן ' כל פעל ה' למעניהו וכבודו ' ברוך כבוד ה' ממקומו.

1 בראשית רבה, פס"ח, ח (עמ' 778).

*1 סדר רבה דבראשית, בתי מדרשות, ח"א, עמ' מה.

2 הגיגה, יב ע"ב.

*2 ע' מדרש אלפא ביתות, בתי מדרשות, ח"ב, עמ' תכו.

3 ישעיה ו, ד.

*3 [ילקוט שמעוני, איכה, רמז תתר"י: כשבראתי את עולמי לא היה לפני עמילה ולא יגיעה.

— א. מ.]

4 * כצ"ל; בכ"י: תמידים.

4 ב"ר, פ"ד, ח.

5 אצ"ל: ממקום.

*5 בכ"י כתוב בזה: ואיך יעמה"ו א"כ פ"ה — נקוד לציון השיבוש.

6 אצ"ל: השוחקים.

*6 בראשית רבה, עמ' 47.

כי אתה ה' צבאות ' סובל הכל בזרועך החזקה. וחתמת הכל באהי"ה אשר אהי"ה.⁷
 כי אתה היית והוה ועתיד להיות. וגם חתמת ביהו(ד): "יעלוץ" * השדה וכל אשר בו"⁸,
 "ירעם הים ומלאו"⁸, וכן כתוב⁹: "לי"¹⁰ הארץ ומלואה תבל ויושבי בה". אשר עשית
 את הים וכל אשר בו ' [ו]יבשת ידך יצרו. ואתה הצבת כל גבולות הארץ ' בלי השיג גבול.
 עלית ותלית ארץ על בלי מה ' בדבריך ברוח סערה. והארץ הדום רגליך ' והעמקת אותה '
 ומשלג בראת אותה ' כי לשלג אמרת: הוי ארץ¹¹. ורגבים ידובקו ' כי הדבק טוב הוא '
 ואיש באחיהו ידובקו ' לעולם לא ינתקו. ושבעה מעונות הכנת ' כנגד שבעה מעונות¹².
 מעונה אלהי קדם ' ואין [ה]עולם מעוניך. ה' מעון אתה ' וזיו¹³ חקם. אמ' [?] ¹⁴ שמים
 באוקיינוס¹⁵ העמדת ' ורקעת הארץ על המים ' וכקובה בראתם ' קראת עליהם: יעמדו
 יחדיו¹⁶. נטית שמים למעלה ' ורקעת כנגדו ארץ למטה. נטית רקיע למעלה ' ורקעת כנגדו
 אדמה למטה. נטית שחקים למעלה ' ורקעת כנגדו חרבה למטה. נטית זבול למעלה ' ורקעת
 כנגדו יבשה למטה. נטית מעון למעלה ' ורקעת כנגדו ארקא למטה. נטית מכון למעלה '
 ורקעת כנגדו תבל למטה. נטית ערבות למעלה ' ורקעת כנגדו חלד למטה. ועל ערבות
 שמת כסאך הכבוד ' ומכבוד שכינתך שמת למטה. חנייתך בעליונים ' שכינתך בתחתונים '
 מלכותך [51] | וממשלתך בעמקי תהומות.

¹⁷ אל עזרה ברוך גזור ' ביה נדר [?] ¹⁸ יחיד הדור ' ודאי סדות [?] ' דגול בצבאות '
 הוא אות בריבאות¹⁸. בכל עולם ממשלתך ' רחום בחיניותך ' בחור בסוף גמרותיך ' ושיש
 ביצירותיך ' קדוש בקדושתך, לובש צדקותיך ' נורא בנוראותיך ' יראו [י] לכל בריותיך '
 מלך במלכותיך ' וגבור בגבורותיך ' פגי בגיאותיך. אתה האל הגדול הגבור והנורא ' ראשון
 ואמצעי ואחרון. אתה קודם לכל ' והוה אתה בעולם ' ועתיד אתה להיות בסוף כל '
 ותשגב לבדך.

¹⁹ אלהי האלהים ' זך בזכים ' ראשון לראשונים ' אחרון לאחרונים ' ואחרון על עפר
 תקום. ²⁰ אדון לבעל [?] ²⁰ * עולם ' זן רב ברואיך ' בפתיחות ידיך. ידיך [?] ²¹ הנאמן '

7 אותיות דר"ע, נוסח א, בתי מדרשות, ח"ב, עמ' שסה. — חותם 'יהי' שבהמשך ע"פ ספר יצירה, פ"א, יג.

*7 כצ"ל; בכ"י: יעלוץ.

8 דבה"י א טז, לב.

*8 תהלים צו, יא, ועוד.

9 תהלים כד, א.

10 כצ"ל; בכ"י: לה'.

11 עפ"י איוב לז, ו; שם: הוא.

12 היינו שבע ארצות כנגד שבעה רקיעים, כמבואר בהמשך.

13 אצ"ל: וצו.

14 שיבוש, אצ"ל: אדני.

15 כצ"ל; בכ"י: באוקיינוס.

16 עפ"י ישעיה מח, יג.

17 אקרוסטיכון: אלעזר ברבי יהודה ברבי קלונימוס.

18 שיבוש, אצ"ל: נאָר (מתחרו עם 'הדור' — במבטא האשכנזי).

*18 [חגיגה, טז ע"א. — א.מ.].

19 אקרוסטיכון: אלזר (בלי 'ע').

20 אקרוסטיכון: אלעזר ברבי יהודה ברבי קלונימוס ברבי משה.

*20 אולי הכוונה למלאך הנקרא 'שר העולם', סנהדרין צד ע"א ועוד.

21 אצ"ל: ידיך.

ותיק דן הדין ' ברחמיך הרבים ' פרוב חמלתיך ' יום ולילה מהללים שירותיך ' קדושים
לך מקלסים ' ונוראים מברכים ' יציבים וקיימים ' משבחים אליך ' ופובל הכל בגבורתיך.
ברוך אתה ביום ' מושל על כל ' לכן שבחות הם לך. כי אתה האל עושה פלא ' נורא תהלות '
ואין כמעשיר. וימך לאין קצב ומספר ' כי שנתיך לאין חקר ' ולא יתמו. כי עד זקנה
ושיבה אתה ' כי אתה מבלה הכל ' ואין לבלותיך ' ואין בלתך. מלך מלכים ' מוש[י]ב
מלכים לכסא. ה' מלך ה' מלך ה' ימלך ' כי לך תחזור המלוכה.

מלך²² אמת לעד עוזר ' מלך זכאי רחום ' מלך פחור נורא רם ' מלך ברור יחד²³ [?] '
מלך ישיש הדור ' מלך וודאי דגול הדור ' מלך בורא נחמד ' מלך רך²⁴ [?] בונה יוצר '
מלך קדוש לעולם ' מלך ועד נעימה²⁵ ' מלך מוכובד ותירן שלתן²⁶ [?] ' מלך בכל נכון
רו ' מלך ברוך יה ' מלך מתוק שדי האל ' מלך חזק ואמיץ.

*

לפיכך אנחנו חייבים להלל ' לפאר ' לשבח ' לרומם ' לברך ' להגדיל ' מלך גדול '
מלך גבור ' מלך אדיר ' מלך אביר ' מלך אמיץ ' מלך אמת ' מלך יציב ' מלך נכון ' מלך
מכובד ' מלך חי וקים ' מלך קדוש ' מלך מקודש ' מלך טהור ' מלך ראשון ' מלך אחרון '
מלך אחד ' מלך אלוה ' מלך יתרון²⁷ [?] ' מלך מובטח ' מלך מושגב ' מלך נושא²⁸ ' מלך
יקר ' מלך נכבד ' מלך עוזר ' מלך מהודר ' מלך טוב ומטיב ' מלך ממית ' מלך מחיה '
מלך מוחץ ' מלך מרפא ' מלך מעשיר ' מלך משפיל ' מלך מרומם ' מלך מטריף ' מלך
מפרנס ' מלך גאה ' מלך חנון ' (מלך יוצר) מלך שופט צדק ' מלך קנוא ונוקם ' מלך
מושיע ' מלך גואל ' מלך אומר ועושה ' מלך יוצר כל מכה ובורא כל רפואה ' מלך עושה
כל טוב וזן כל מעשיו ' מלך מכלכל כל יצוריו ' מלך רך ושפל לכל וחזקיא²⁹ [?] ' מלך
[51b] ' נשגב ונפלא ישר ונאמן ' מלך כל העולמים ' מלך חכם בכל הדוים ' מלך יחיד
לנצח נצחים סלה ' מלך עניו פלא ' מלך פאר למלכים ' תהלה לבחורים³⁰ ' מלך עלוב
(עזוב³¹) בפי הכל ' מלך עליונים ותחתונים ' אדוני האדונים ' מתגאה על גאים ' מושל על

22 אקרוסטיכון: אלעזר בן רבי יהודה בן רבי קלונימוס בן רבי משה חזק ואמץ.

23 אצ"ל: בורר יחיד.

24 אצ"ל: רב.

25 אצ"ל: נעים ה' = יי.

26 אצ"ל: ותירן סלחן.

27 לסידרת 'מלך' זו (וגם לקודמת) השווה פרקי היכלות רבתי, פ' כד—כה (בתי מדרשות, ח"א,
עמ' קד—קו); ובמרכבה שלמה (ירושלים תרפ"א), לד—לה.

28 אצ"ל: גישא.

29 אצ"ל: וחזק לכל.

30 כצ"ל, וכן הוא בהיכלות רבתי, פ' כה (שם עמ' קו); בכ"י: לבירוורים. השווה להלן (הע' 74).

31 כנראה נ"א שהוכנס לפנים; הכינוי 'מלך עלוב' מצוי בהיכלות רבתי, בפ' כד, שם, ובפ' יח
(שם, עמ' צה).

מושלים ' איום על אנמי[ם] ' נורא על נוראים ' איתן על איתנים ' אדיר באדירים ' אביר באבירים ' שופט על שופטים ' גבור בגבורים.

מי אל כמוך ' ה' אלהי ישראל ' בעל גבורות. יכרעו וישתחוו עליונים ותחתונים ' לפניך ה' אלהי ישראל ' יהדרו שרפים ' ויביעו רבנות. משורתיך³² יכתירו כתרים ' וישירו לך שיר חדש ' וימליכ[ו]ך נצח. לפניך יכר(י)עו ' לפניך ישבחו ' לפניך יפארו וירוממו ' כי אתה ה' אלהי ישראל ' גבור חיל ורב להושיע. ברוך אתה ה' חכם הרוזים [ו]אדון הסתרים³³. כל הנסתרים לך גלויים ' ואין כל דבר בעלם ממך ' ואין נסתר מנגד עיניך ' אין שכחה לפני כסא כבודך. יהי שמך מבורך לעולם ולעולמי עולמים.

מי³⁴ כמוך ' ה' אלהי ישראל ' בעל גבורות. ה' אלהי ישראל ' יהלל(ו)³⁴ * כסא כבודך. לך יתנו גאות וזכות³⁵ ' ועז ותפארת. לך יאמצו ' לך יחזקו ' לך ישבחו ' לך יחדשו ' לך ירננו ' לך ישמחו³⁶ ' לך יברכו ' לך ירוממו ' לך יפארו ' לך ינשאו ' לך יגדלו ' לך יהדרו ' לך יקראו ' לך יקלסו ' לך יכתירו כתרים. לך ה' הממלכה והגבורה והתפארת.

לך³⁷ אמיץ³⁷ * לך להודות ' לך עושר ' לך זכות ' לך ריחום. לך חיילי מעלה ' אלה אלפין ורבוא רבוזין. היש מספר לגדודיך ' מה רבו מעשיך ה'. עשית מלאכים רוחות ' ואין רואים קלסתר פניך ' ואין מי יעמוד לפניך. אתה נורא בנוראותיך ' והגדול [בגדולתך ?] ' מה מאוד עמקו מחשבותיך. אשר(י) יודע מספר כלם ' המוציא במספר צבאם ' לכלם בשמות יקרא ' ומרבים שיר ימים ולילות ' בקדושה ובטהרה.

אין ערכך ' ואין זולתך ' אפס בלתיך ' ואין דומה לך³⁸. כי מי בשחק יערוך לה' ' ידמה לה' בבני אלים. ומי ידמה לך וישוה ' ומי ימשיל לך וישוה. כי³⁹ כשמך כן תהלתיך ' כתהלתיך כן מלכותך ' כמלכותך כן תפארתך ' כתפארתך כן גבורתיך ' כגבורתיך כן נקמתך ' כנקמתך כן אדיר שמך ' כאדיר שמך כן ארך אפיק ' וכארך אפך כן רוב חסדיך ' וכרוב חסדיך כן טובתך ' וכטובתך כן נאה לשמך להודות.

ברוך⁴⁰ שמך במיתרי להבה אש[נך] במושב הברך ' ברוך שמך בשרשרות האש ' ברוך שמך בפה כל אשר בארץ ' ברוך שמך לבדך בכסאך ' ומראים⁴¹ בישועת עוזיך. ברוך שמך בערפלי זיו ' ברוך שמך בערבות הוד ' ברוך שמך בכל עת ' ברוך שמך בכל רגעי העונה ' ברוך שמך בקולות ורעמים ' ברוך שמך ברינגת ברכים ' ברוך שמך בכל

32 = משרתיך; 'ו' לציון קמץ, כנ"ל.

33 ברכה זו בהיכלות רבתי, סוף פ' כה (שם, עמ' קז), ועוד.

34 פיסקה זו לקוחה בקצת השמטות ושינויים מהיכלות רבתי, שם (עמ' קו—קז).

34* אצ"ל: יהללך.

35 שם: ורבות.

36 שם ישיחו.

37 אקרוסטיכון: אלעזר.

37* [אומץ ? — א. מ.].

38 בשינויים מתוך תפילת יוצר לשבת, ובדומה בשירי ההיכלות.

39 לשרשרת הבאה השווה מרכבה שלמה, מב ע"א.

40 לקטע זה השווה שם, בהמשך.

41 אצ"ל: ומרומם.

המדברות ' ברוך שמך בגלי הים ' ברוך שמך בכל הגשמות ' ברוך שמך בכל הבריאות ⁴² ' ברוך שמך בכל הימים ' ברוך שמך בכל הנהרות ' ברוך שמך בכל [א52] | שנים ' ברוך שמך בכל ימים ' ברוך שמך בכל לילות ' ברוך שמך וזכרך ' מבורך שמך אלהי ישראל סלה ' ברוך שמך בכל היצירות ' ברוך שמך לדור דורים ' ברוך שמך בכל מלכותך לעולם ועד אמן ואמן.

*

תתהדר ⁴³ בכל שיר ' תתפאר בכל נועם ' תתרום על כל גאווה ' תתנשא על עטירי ⁴⁴ מאור ' תתגבה על כל המעשים ' תתגאה על כל היצורים ' תתכבד על כסא כבודך ' תתייקר על כסא חמדתך. תתברך בכל הברכות ' תשתבח בכל התושבחות ' תתהלל בכל מיני ההלולים ' תתקלס בכל מיני הרננות ' תתגדל לעולמי עדי עד.

כי ⁴⁴ אין כמוך ' ואין כערכך ' ואין מבלעדיך ' ואין לך שיני ' ואין דומה לך. כי אתה לבדך ' יחיד ומיוחד ושליט בעולמך. ואין זולתך ' במעלה ובמטה ' ברום ותחת ' בעומק ובגובה ' בשמים ובארץ ' בימים ובתהומות ' בים ובחרבה ' באש ובברד ' באור ובחושך ' בגלוי ובסתר ' בחיים ובמות ' וברוחות העולם ' ברקיע ובשחקים ' ובמלאכים ובגדודים ' ובעיריין ובצבאות ' ובחיילות ובחיות ' ובאופנים ובאלים ובאראלים ' בעליונים ובתחתונים ' בראשית ובאחרית ' בתחלה וסוף ' לפנים ולאחור. יחיד אתה לבדך ' ואין בלתיך ' אין מבלעדיך ' כי כל העולם כולו תלוי בזרועך ' כי הכל הולך בדבריך ' והכל שלך ' וכל העולם מודים ומהללים לשמך. כי אתה [אדון ה] כל ⁴⁵ ' ומלכותך מלכות כל העולמים ' וממשלתך בכל דור ודור. גאה על גאים ' ועיניך על שבורי לב ' כי אתה זוקף כפופים וחגרים.

⁴⁶ אני פב"פ [פלוגי בן פלוגי] באתי להודות להלל לך ' ולשבחך על חסדך ועל אמיתך. קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך ' כי במקלי עברתי ועתה נתפשטתי. ברוך אתה ה' מלך העולם ' הטוב והמטיב וגומל חסדים. ברוך אתה ה' עושה נסים. ⁴⁸ [ו]ב[כן] עמדתי לחלות פניך ' ולשבח שם תהלתך. באימה ורעד ובפחד ויראה ' אני כורע ומשתחוה לפניך ה' אלהי ' ולך אשתחוה ואתפלל כל ימי חיי ⁴⁸ * ' שאתה בוראי '

42 אצ"ל: הבריות.

43 קטע זה מתוך מרכבת שלמה מג ע"א, בשינויים.

43 * [עטוי? — א.מ.].

44 קטע זה עד סמוך לסופו (... בכל דור ודור) הוא מתוך היכלות זוטרת, מרכבת שלמה, דף ח ע"א—ע"ב.

45 כך שם, בהיכלות.

46 כצ"ל: בכ"י: אנה.

47 פגיות אישיות כאלה שלובות מדי פעם בפעם בהיכלות, שם ח ע"ב, לה ע"א, מג ע"ב, ועוד. ור' להלן (הע' *88).

48 שם, ח ע"ב (המשך ל'בכל דור ודור', הע' 44), בשינויים.

48 * [א"ב למקוטעין. — א. מ.].

גואלי ודורשי / חפצי / טהורי / יחיד / פבוד / משגבי ומנוסי / מלכי / צורי וקדושי / רופאי. אלהי שם תפארתך אזכיר לעולם באימה / אחלה ביראה / אהגה ברעש.

אל אלהי שדי / אל רם ונישא / אלוה ברוך בעולמך / ומתגאה בסוד אילי קדוש [קדש?]. [52] | אזור עוז / המתנשא ברבבות קודש / עטוי גאווה / כי אתה גאה עניו / רחום המאזין לאנוש אנוש. הזוקף כפופים / תומך גמוכים / ומוציא אסירים ממסגרות / ופוקח עורים / ומתפשט חגרים / ורופא כל תחלואים / נכאים ושבורים.

אתה ⁴⁹ האל [הוא?] אלהי האלהים ואדוני האדונים / אתה הוא לעד לנצח נצחים / אתה הוא עוזר עני ואביון / אתה הוא זה אלי הזוקף כפופים וחגרים / אתה הוא רב חנון ונשא / אתה הוא [ים?] בכל שירות והלילות / אתה הוא נאהב פנוי הדר כבודך / אתה הוא רך לכל מך [?] וחכם הרזים ותבונה [ו]דיעה / אתה [הוא] ברוך ומבורך בכל מיני שבת / אתה הוא יחיד ומלכותך ⁵⁰ בכל משלה / אתה הוא יוצר יודע כליות ולב / אתה הוא האל הגדול הגבור והנורא / אתה הוא יודע ועד לבקרים / אתה הוא דגול דיין שופט צדק ויושר / אתה הוא הדור הנאמן לשלם טוב / אתה הוא חסיד וחסיד [ו] חזק בחזקים / אתה הוא זך זיהור בזיהורים / אתה הוא קדוש קרוב לכל קוראין באמת / אתה הוא וותיק בוותיקים וענווים / אתה הוא ארך אפים לרשע ולצדיק / אתה הוא מלך מלכים מושל מושלים / אתה הוא צדיק כל צד [ו]דדים רואה וצופה / אתה הוא אדיר ואביר ואמיץ / אתה מכלכל ומפרנס לכל לתת אוכלו בעתו / אתה הוא נורא נאות [?] בכל פאר / אתה הוא שגיב ופולחן עונות ופשעים ומ(ו)רדים / אתה הוא לועג לרשע אם לא ישוב אליך / אתה הוא הקדוש הרוצה בתשובה ולא במיתת רשע / אתה הוא המוחל חטאים וזדונים / אתה הוא הסולח מעילות שגגות ושגיאות / אתה הוא הנושא עון ברע[?] משקולות.

אתה ⁵¹ הוא המתגאה על כל גאים: גאה בבריות אדם. דמות אדם בכסאך קבעת / אדם להבה ⁵² / וידי אדם תחת כנפיהם / רצים כאדם / עמלים כאדם / כורעים ומשתחווים בשירה כאדם / ומודים לך ומהללים לך אלהים / ומהללים בהדר / ואימתך מלך אדיר עליהם. — גאה בבהמות שור. בכסאך קבעת [דמות] שור / וארבעתם רצים כשור / עמלים כשור / ועומדים על עמדם ⁵³ [כשור] / ואימתך קדוש לעד (עליהם). — גאה בחיות ארי. [דמות ארי] בכסאך קבעת / שאגתם ⁵⁴ כארי / ואימתם [כ]אריה / פחדתם כאריה / עוזם כאריה / ואימתך (כאריה) נורא ⁵⁵ עליהם. — גאה בעופות נשר. דמות נשר בכסאך קבעת / רצים כנשר / קלים כנשר / ועפים כנשר / ואימתך חנון ורחום עליהם. וכולם משלשים [ו]אומרים ⁵⁶: "ק'ק'ק' [קדוש

49 השווה היכלות רבתי פ' כו (עמ' קטו: אתה הוא... אתה הוא... אתה הוא...). [אקרוסטיכון, רובו כפול, משולש או מרובע: אלעזר ברבי יהודה חזק ואמץ אמן סלה — א.מ.].

50 בכ"י: ומלכותו.

51 שם, פ' כו (עמ' קט—קט"ו), בשינויים.

52 שם: פני אדם להם.

53 בכ"י: עמודים.

54 כצ"ל; בכ"י: שאגתו, וכן הלאה.

55 כך שם. בכ"י: זכאי.

56 ישעיה נ, ג.

קדוש קדוש] ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו". והחיות והאופנים בקדושה ורעד עונים ⁵⁷ :
 "ברוך כבוד ה' ממקומו". כי לך נאה להודות ולומר כי אתה חי וקים לעד.

*

האדרת ⁵⁸ ואמונה לחי עולמים ⁵⁹, הבינה והברכה לחי עולמים. הגאון והגבורה לחי עולמים. הדעת והדבור לחי עולמים. ההוד וההדר לחי עולמים. הוועד והוותק לחי עולמים. הוכות והזיכרון לחי עולמים. החן והחסד לחי עולמים. הטהרה והטוב לחי עולמים. היקר והישועה לחי עולמים. הכתר והכבוד לחי עולמים. הלקח והליבוב לחי עולמים. המלכות והממשלה לחי עולמים. הנוי והנצח לחי עולמים. הסוד והסכל ⁶⁰ לחי עולמים. העז והענוה לחי עולמים. הפאר והפלא לחי עולמים, הצהלה והצדקה לחי עולמים. הקריאה והקדושה לחי עולמים. הרון והרוממות לחי עולמים. [א53] | השאנן והשקט לחי עולמים. התהלה והתפארת לחי עולמים.

תאדר ⁶¹ 'תתברך' 'תתגדל' 'תתהדר' 'תתחסן' 'תתישר' 'תתכבד' 'תתנשא' 'תתעלה' 'תתפאר' 'תתקלס' 'תתרומם'. שכן חובת כל היצורים: לאדרך 'לברכך' 'לגדלך' 'להללך' 'להדרך' 'לוועדך' 'לזכרך' ⁶¹ 'לחסנך' 'לטכסך' 'ליישרך' 'לכבדך' 'לנשאך' 'לנעמך' 'לסלסלך' 'לעלך' (ו) 'לפאריך' 'לצלצלך' 'לקדשך' 'לקלסך' 'לרוממך' 'לשבחך'. מלך הקדוש שליט על עליונים ותחתונים. על הראשונים והאחרונים ⁶².

מי כאלהינו 'מי כאדונינו' 'מי כמלכנו' 'מי כמושיענו' 'מי כיוצרינו. מי כה'. [ל] מי (ב) קושרי[ם] קשרי כתרים 'למי שבח של יום ויום' 'למי גילה ורינה של עתים' 'למי הגיון היוצא מפי קדושים כל רגעים' 'למי נגון המתגבר מפי משרתים' 'למי אומרים: קדוש קדוש קדוש ה'. למלך המהודר 'לאל המפואר' ליחיד הקדוש 'לעניו המשובח.

אדון ⁶³ אדיר לעולם עוזר זכאי רחום 'אדון ברוך נאור רך ברוך יחיד' 'אדון י"ה הנאמן וועד דגול הדור' 'אדון בכל נעים רז בוחן יושר' 'אדון קדוש לעד וודאי נחמד יצר' 'אדון מתוק וממשלה פורה חזק.

אתה ⁶⁴ הוא אלהינו 'אתה הוא אדונינו' 'אתה הוא מלכנו' 'אתה הוא מושיענו' 'אתה הוא אל חנון ורחום לכל' 'אתה הוא לעד ושנותיך לא יתמו' 'אתה הוא עוזר לכל חי וסומך לכל הנופלים' 'אתה הוא זך בכל חכמה ותבונה' 'אתה הוא רך בדעת ובינה כי עמך החכמה' 'אתה הוא פורא כל העולם בגבורה' 'אתה הוא נעים בכל חמדה ובענוה' 'אתה הוא רנן[?]' וכל

57 יחזקאל ג, יב.

58 היכלות רבתי פ' כח (עמ' קי—קיא), בשינויים.

59 שם: העולמים, וכן הלאה.

60 שם: והשכל.

61 שם, סוף פרק כז (עמ' קי), נמצא קטע זה בתוך חילופי נוסחאות, בשינויים; בנוסח שלפנינו מסתמגת בקצת דילוגים, זיקה יתרה לסדר א"ב.

*61 [פי' לשבחר, ר"י אבן ג'נאח, שרשים: זכר. — א. מ.].

62 השווה מרכבה שלמה, ו ע"א, לה ע"ב.

63 אקרוסטיכון: אלעזר בן רבי יהודה בן רבי קלונימוס חזק.

64 ראה לעיל, הע' 49. [אקרוסטיכון: אלעזר בן רבי יהודה חזק ואמץ אמן אמן סלה. — א. מ.].

שירות לך פאר ' אתה הוא פחון ומנוסה בכל רפואתיך ' אתה הוא יוצר כל היצורים בשכל ' אתה הוא יחיד ומיוחד לבדך במחיצתך ' אתה הוא הדור וכל צבא מעלה הולכים לאורך ' אתה הוא וודאי בכל דבור אמירתיך ' אתה הוא דגול במרכבות כבודך ' אתה הוא האל הנאמן שומר הברית והחסד לעבדים ' אתה הוא חסיד מחזיר נשמות לפגרים ' אתה הוא זן⁶⁵ כל יצורים ' אדם ובהמה תושיע ' אתה הוא קדיש ועיר ואראל מברכים⁶⁶ שמך ' אתה הוא וותיק וקיים חי (חי) העולמים ' אתה הוא אלהים גדול וגבור ונורא ' אתה הוא מלך ומלכותך קיימת בכל ממשלה ' אתה הוא צדיק ואוהב כן?⁶⁷ אמונתך התמימים ' אתה הוא אמיץ ברוך בותן גאה דגול⁶⁸ הדור ' אתה הוא מחדש חדשות ופועל (ה)גבורות ' אתה הוא נאור לך מרגנים כל בעלי רגנות ' אתה הוא אורב⁶⁹ להושיע עמך מכל צרה ' אתה הוא אל לך מגברים כל בעלי גבורה ' אתה הוא מעביר עון ופושעים מישראל ' אתה הוא נאמן לשלם רב טוב הצפון לצדיקים ' אתה הוא שגיא כח גבור בגבורה כך?⁷⁰ לך ' לכל ' אתה הוא לחש תפלות עונה עוזר לכל ' אתה הוא הצדיק הודאות והלל לך מקלסים.

נודה⁷¹ לאלהינו ' נודה לאדונינו ' נודה למלכנו ' נודה למושיענו. נודה לנכבד יקר מפואר ' נודה לאדיר מבוהל⁷² ישר חזק ואמיץ ועניו [53ב] | נודה לאל [ב]ניצוח נגון הגיון שירות ותשבחות ' נודה לה' בגילה וצהלה שמחה ששון ורגן ' נודה לצבאות בהמון בנוי?⁷³ אמת וצדק ' נודה לישראל סגולה ופאר בעוז עלוי עליון ' נודה לאדון הכל בנחת ונחמה השקט⁷⁴ ושלוה ' נודה לשל(ו)ם בהודיות ושאנן בטח בכל עת ' נודה לטוב באהבה ותבה וחמדה בלב שלם ' נודה לאדירירון⁷⁵ בגרון רון וזיו ותואר ' נודה לאכתריאל האוגר ישראל בזוהר ' נודה לדיקרוסאל הזן הכל ועטור עניו?⁷⁶ ופלא ' נודה לעניו סגיב ישע ומושיע ונושע. כי לך נאה להודות ולומר לעולמי עולמים ' כי שמך נאה לך ואתה נאה לשמך המיוחד.

אברך למפ[ן]אר מהודר ברקמי שיר ' אברך למעוטף בתפארת המלכות כבוד והדור ' אברך למעוטר בכבוד בעטורות תפלות ' אברך לגאה בכתר נוראות מפי קדושים ' אברך לך ה' ששמך ערב לך וזכרך מתוק לך ' אברך לצורכי כסאך מפואר לך והיכלך מהודר לך ' אברך לחי וקיים כבודך נחמד לך והודך נאה לך ' אברך לזך וישר עוזך נעים לך וכחד ישר לך. אהלל לנחמד המגביה על המלכים סגנים ' אהלל לגיא על גאים עני[ן] בענוים ' אהלל להדור מתנשא על איתנים וטהורים ' אהלל למתרומם על גוראים עצומים ' אהלל לפאר מלכים ומושלים ושרים ' אהלל לנותן תהלה לבחורים⁷⁷ ' אהלל למאיר לארץ ברחמים

65 כצ"ל; בכ"י: זך.

66 כצ"ל; בכ"י: מברכת.

67 אצ"ל: בני.

68 אצ"ל: אוהב.

69 אצ"ל: רך.

70 השווה מרכבה שלמה, לה ע"ב.

71 אצ"ל: מבהיל.

72 בכ"י: הקשט.

73 משמות המלאכים המוזכרים בהיכלות, וכן הלאה.

74 כצ"ל; בכ"י: תהלה לבחורים. והשווה לעיל, הע' 30.

גדולים ' אתהלל למעריב ערבים בכל יום. כי גדול אתה ה' . אתה הכינות מאור ושמשי וככבים ומזלות. הכל בראת במאמריך ' שמש מרפא וצדקה תעלת צרי ' ומדשן פירות ומיני מגדים ' ולבנה ממתקת דלועין וקישואין ' כי הכל בראת לכבודך. ואתה ה' הנותן מטר על פני האדמה להצמיח דשא ' ואתה משלח מעיינים בנחלים בין הרים יהליכון ' ישקו כל חיתו יער ⁷⁴ * ' ישברו פראים צמאם ' עליהם עוף השמים ישכון ' מבין עפאים יתנו קול ' ואתה נותן לבהמה לחמה ' לבני עורב אשר יקראו ' כי ולדיו לך ישועו וציאותו נעשו יתושים ⁷⁴ * . ואתה אלהי נותן מטר על פני ארץ בעתו ' להשביע שואה ומשואה ' מדבר לא אדם ' כי לא ישב אדם שם. כי אתה צורר מים בעבים ' יזקו מטר וירעפו ויזלו שחקים ' כאשר אתה מצוה אותם להצמיח מוצא דשא לארץ. הכנת עפר ' [ה] צמחת הרים חציר ועשב לעבודת האדם ' להוציא לחם מן הארץ. פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון ' ברוך אתה ה' הנון את הכל ' כי צדיק אתה בכל דרכיך ' ואתה מקבל פקדון כל רוחות בני אדם ' ומחזירם [ל] בריאה. כי בידך מפקידים רוחות כל בשר ' בנפול תרדימה עליהם ' ואמונתך בלילות להחזיר הרוח עליהם.

אמת ואמונה כל זאת וקים עלינו ' שאתה נאמן לשלם שכר טוב ' כמה רב טובך אשר צפנת ליריאיך ' להנחיל אוהביך עולמים ' ברוך אתה ה' האל הנאמן טוב ומטיב. כי לך העושר והכבוד ' לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש ' ואתה מושל בכל העולם ' אתה עשית את השמים [54א] | ושמי השמים וכל צבאם ' אתה ה' צבאות עשית ירח למועדים ' שמש ידע מבואו ומאיר לכל העולם ' ברוך אתה ה' יוצר המאורות. ושמת חושך ויהי לילה ' וגולל אתה אור מפני חושך ' ברוך אתה ה' המעריב ערבים. להודיע לבני אדם גבורותיך ' כבוד הדר הדריך. כי שמש שמשך יופי הדר לובש ' עין לא יוכל לראותו אלהים זולתך ' כי קרן (מ) פניו מחמת (ה) זהרורות [ה] אדון אשר יצרו. אשר עשהו (ש) יש לו הדור ⁷⁵ * אפילו חיות הקודש לא יכלו לראותו ⁷⁵ * . לכן הרקיע רקוע על החיות ⁷⁵ * ' וחשכת מים ועבי הענן סכות ' נטית כדוק שמים כעין מסוה ויריעה. לכן באו איים וישמחו ' יודוך עמים כולם. "הללו את ה' מן הארץ ' תנינים וכל תהומות. אש וברד שלג וקיטור ' רוח סערה עושה דברו. ההרים וכל גבעות ' עץ פרי וכל ארזים. החיה וכל בהמה ' רמש וצפור כנף. מלכי ארץ וכל לאומים ' שרים וכל שופטי ארץ. בחורים וגם בתולות ' זקנים עם נערים. יהללו את שם ה' ⁷⁶ * . כי אתה חי וקים ' בידך לגדל ולחזק לכל. ואתה אלהינו מודים אנחנו לך ' ומהללים לשם תפארתיך.

"דודי ⁷⁷ צח ואדום דגול מרבבה. ראשו כתם פז קווצותיו תלתלים שחורות כעורב. עיניו כיונים על אפיקי מים ' רוחצות בחלב יושב [ו] ת על מלא (ו) ת. לחייו כערוגת הבושם מגדלות

⁷⁴ * [אצ"ל: שדי — א. מ.].

⁷⁴ * [רש"י ב"ב ח ע"א, ד"ה ככלב וכעורב. — א. מ.]. עי' לעיל אלפא ביתא של מטטרון, ז 4.

⁷⁵ = הדר, כנ"ל ('ו' לציון קמץ).

⁷⁵ * דרשת ר"ע על הפסוק "כי לא יראני האדם ו ח י", ספרי במדבר פי' קג, ועוד.

⁷⁵ * ע"פ יחזקאל א, כב.

⁷⁶ תהלים קמו, ז—ג.

⁷⁷ מכאן ועד 'וכלו מחמדים' רשומים בכ"י, מעל למלים ולחרוים, מספרים מן 'א' ועד 'כג' — במקביל למסומן בפנים בפסיקה הבאה.

מרקחים' שפתותיו שושנים נוטפ[ו]ת מ[ו] עובר. ידי גלילי זהב ממלאים בתרשיש' מעיו (עו)שת שן מצלפת ספירים. שוקיו עמודי שש מיוסדים על אדני פז' מראהו כלבנון בחור כארזים. חכן ממתקים וכלו מחמדים⁷⁸. ואתה מלך יחיד נחמד' מיוחד בעליונים ובתחתונים. ובחרת בעם יחיד באומות' וכללת שמך בהם ישראל' ובך נושעים' נשף ושחר מיחדים שמך' והגם מיופים במצותיך' ומדובקים בך ובקרית(יך)⁷⁹ קילוסך וקילוס(ת)ם. "מי⁸⁰ זאת הנשקפה כמו שחר [א] יפה כלבנה [ב] ברה כחמה [ג] איומה כנדגלות" [ד]⁸¹. "מה יפו פעמיך בנעלים בת גדיב [ה] חמוקי יריכיך כמו חלאים' מעשה ידי אומן [ו]. שררך אגן הסהר [ז] ... בטנך ערימ[ו]ת חטים [ח] סוגה בשושנים [ט]. שני שדיך כשני עפרים [י] ... צווארך כמגדל השן [יא] עיניך בריכות [יב] ... אפך כמגדל הלבנון [יג] ... ראשך עליך ככרמל [יד] ודלת ראשך כארגמן [טו] ... מה יפית [טז] ומה נעמת [יז] ... זאת קמתך דמתה לתמר [יח] [ו] שדיך לאשכולת" [יט]⁸². "יפה את רעייתי כתרצה [כ] ... שערך כעדר העיזים [כא] ... שנייך כעדר הרחלים [כב] ... כפלח הרמון רקתך" [כג]⁸³. כי אתה שמך שם קדשך עליהם. כי שם ה' גקרא עליך. אשריך ישראל' מי כמוך עם נושע בה' מגן עוזך. כי אתה מגן לכל החוסים בך' כי ישראל' ... [?]. [53ב] | ⁸⁴ "את ה' האמרת וה' האמירך⁸⁵. ישראל עושים לך חטיבה שאמרו⁸⁶: "ה' אלהינו ה' אחד": ה' — קודם העולם' אלהינו — בעולם' וה' — לעתיד לבא⁸⁶. אתה עשית להם חטיבה שאמרת⁸⁷: [ו] מי כעמך ישראל [גוי אחד בארץ]". ונתת לנו התורה כלי חמדה' "תורת ה' תמימה משיבת נפש' עדות ה' נאמנה מזכימת פתי. פקודי ה' ישרים משמחי לב' מצות ה' ברה מאירת עינים. יראת ה' טהורה עומדת לעד' משפטי ה' אמת צדקו יחידיו. הגחמדים מזהב ומפז רב' ומתוקים מדבש"⁸⁸ — ללומדיהם. ברוך אתה ה' גותן התורה. תורת אמת — תורה בכתב ותורה בפה' הכל מפני אלהים חיים מקוה ישראל. כי נפלאים מעשיך' כי אין כמוך' ואין כמעשיך וכגבורתיך' אשר עשית עמי⁸⁸ פב"פ [פלוגי בן

78 שיר השירים ה, ו—טז. פסוקים אלו הם אדני מדרשי הרזים ב'שעור קומה'; ראה מ"ש בזה הגר"ש ליברמן, במאמרו 'משנת שיר השירים', בנספח לספר Jewish Gnosticism etc של גרשם שלום, עמ' 123.

79 אצ"ל: וביראתיך.
80 במקביל לקודם שהוא קילוס ה'דוד', הקב"ה, באים בזה קילוס ה'רעיה', כנסת ישראל (מצורפים משלשה מקומות בשה"ש). מכאן ועד אחרי' כפלח הרמון רקתך' משולבים בפנים מספרים מן 'א' ועד 'כג'.

81 שיר השירים ו, י.

82 שם ז, ב—ח.

83 שם ו, ד—ז.

84 עפ"י ברכות, ו ע"א.

85 דברים כו, יז—יח.

86 דברים ו, ד.

*86 עי' ספרי ואתחנן, סוף פי' לא.

87 שמואל ב ז, כג.

88 תהלים יט, ח—יא.

*88 ר' לעיל, הע' 47.

פלוגי] 'רעיתני מעודי עד היום וסרת[?] 89 מקלותי ומשענותי. רופא אומן 'סממניך מובחנים 'אספלני[ן]ת[י]ך מגוסים 90. ואתה ה' לבדך 'עשית נפלאות לבדך 'כי לעולם חסדך. יהי כבוד ה' לעולם 'ישמה ה' במעשיו. ומעשה ידיך ירננו לך 'כי אתה עשית חסד וישועה עמי 'ועלי ברכתך סלה.

יהי שמך ה' מבורך 'מעתה ועד עולם ומן העולם. האל הגדול הגבור והנורא 'ה' צבאות שמך. גדול העצה ורב העלילות 'אשר עיניך פקוחות בכל טוב 'כי אתה טוב ומטיב לכל 'לרשע ולצדיק 'ורב חסד לכל קוראריך 'כי אתה קרוב לכל קוראריך באמת. על כן יודוך לעד[?] עמים רבים 'קריות גוים עריצים יכבדוך. כי אתה מעוז לכל 'לאביון ומשגב לדך 'כי חפץ חסד אתה 'חסד ואמת יקדמו פניך. אלהי הוד והדר לבשת 'ונהורא עמך שרי. מנוגה נגדך עבים עברו 'עזו ותפארת במקדש במקומך.

מלך מלכים 'אלהי האלהים ואדוני האדונים. בקשרי קשרים כתרים אתה מוקף 'בענפי נגוהים (?) ונוגה שבענן הוד כסית שמים 'ובהדרך תופיע[?] מרומים 'ומיופיך יתעכרו ומתוארך נתייפו שמים. וכל עצים ישמחו בדברך 'ירננו דשאין בשמחתך 'ויגילו שמים במאמריך. מלך אוהב נאמן ונחמד 'נקי[?] גבוה על מלכים.

אדיר 91 באדירים 'פנאי בבנאים 'נאה בגאתנים 'דגול בדגלותיך 'הוד בהדרך 'וודאי בוועדיך 'זך בזכיכותיך 'חונן בחנינותיך 'מהור בטהרותיך 'יחיד ביחודיך 'כביר בכבירותיך 'נצח[?] 92 בלבודיך 'מלך במלכותיך 'נורא בנוראותיך 'סגיב בסגבותיך 'עניו בעניויותיך 'פלא בפלאותיך 'צדיק בצדקותיך 'קדוש בקדושתך 'רחום ברחמ[נו]תיך 'שלו בשלוותיך 'תמים בתמימותיך.

אל 93 באדירותיך 'לעולם[?] 94 בלמודותיך 'עשיר בעושרותיך 'זיהור ביהירותיך 'רנן ברננותיך 'פרוך בברכותיך 'נהור בנהרותיך 'רופא ברפואותיך 'פוחן בבינותיך 'יודע בידיעותיך ' [א55] ישע בישועתיך 'הנאמן בהדרותיך 'ותיק בוותיקותיך 'דומם בדמימותיך 'הגדול בהגינותיך 'חסיד בחסידותיך 'זך כל בזכיכותיך 'קורא בקריאתיך 'אמיץ באמיצותיך 'אמן באמונתך.

*

אתה ה' אלהי 95 'אביר בכל גבורה 'דגול האל 'ותיק זך חסיד 'טוב יי 96 לעולם 'מלך נאור 'סגיב עניו פלא 'צדיק קדוש רחום 'שדי תמים. אדון 97 לעד עוזר 'זך רנן ברכה 'יתרון הודא[?] חסד 'לך נעימות ועריבים. כי אתה

89 אצ"ל: וסמכת.

90 ראה מדרש שוחר טוב, נא, ב.

91 עפ"י א"ב.

92 אצ"ל: לבד; ואולי: לבוש בלבושיך.

93 אקרוסטיכון: אלעזר בן רבי יהודה חזק אמן אמן.

94 אצ"ל: למוד.

95 עפ"י א"ב.

96 בכ"י: ה'; חסר 'כ'.

97 אקרוסטיכון: אלעזר בר יהודה.

אלהים לבדך בכל מלכות הארץ ' כי אתה לבדך תשכון. ומוֹשֵׁב יחידים ביתה ' להשוותם מהבל יחד ⁹⁸ ' ארבעים יום קודם יצירת הולד ⁹⁹. וטרף וחוק נתן לכל אחד ואחד בעתו כראוי לו ' כאשר עשית (ו)עשה עמדי.

אֵלוֹ ⁹⁹* יהיו כל (ה)שערות בני אדם וחיות ובהמות וכל שערות הרומש על הארץ פיות ולשונות ' וכל מים שבעולם ימים ונהרות ובארות ובורות ומים עליונים ותחתונים דיו ' ושבעה שמים וארצות קלף ' וכל עצי היער ועשבי האדמה קולמוסים ' ומלאכים ובני אדם וכל צבא השמים והארץ והים וכל אשר בה לבלברים וסופרים ' והידיים כנשרי שמים קלים וממהרים לכתוב — לא היו יכולים לכתוב אחד מאלף אלפי אלפים ורבוא רבוון ממקצת שבחך.

אבל אני חייב להודות לך לשבחך ולפארכ ולברכך אלהי ישראל על כל הטובה אשר עשית לי מעודי עד היום הזה. ברוך אתה ה' לעד ' כי הגדלת חסדך עלי. מי כמוך באלים ה' ' ואין כמעשיך. עשית גדולות לבדך ' כי לעולם חסדך. חסדך אֵל כל היום עמדי. לכן ברוך ה' ביום ' ברוך ה' בלילה ' ברוך ה' בשוכבי ברוך ה' בקומי ' ברוך ה' בכל עיתים ' ברוך ה' בכל עונות ' ברוך ה' בכל רגעים ' ברוך ה' בכל זמנים ' ברוך ה' אלהי ישראל מהעולם ועד העולם. כי אתה יחיד במחיצותיך ' ה' אחד ' כי אתה ה' אלהים ' ואין עוד מלבדיך. והכל מברכין ה' : ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי. אמן.

⁹⁸ ע"פ ויקרא רבה כט, ח: המה מהבל יחד ... עד שהן עשוין הבל בתוך מעי אמן, הם יחד.

⁹⁹ סוטה, ב ע"א.

⁹⁹* [פיסקה מורחבת ע"פ שבת יא ע"א. — א. מ.].

פירוש ספר יצירה לר' יום טוב ליפמן מילהויזן

מאת

ישראל וינשטוק

א. על המחבר והחיבור

ר' יום טוב ליפמן מילהויזן הוא אחת מדמויות המופת של יהדות אשכנז בימי הביניים¹. בהיקף ידיעותיו בכל תחומי היהדות ומעבר להם מתגלה זה החכם כבעל שיעור-קומה מיוחד באומה בתקופתו². כרב ופוסק מובהק הוא כיהן והרביץ תורה בקהילות ידועות, כמו פראג, קראקא וערפורט; כן שימש כדבר אומתו, שייצג אותה בגאון ובתושיה כלפי חוץ. גם ראשי הכמורה הכירו ברב המלומד אחד הגדולים, אשר לא רק מכמני היהדות אלא גם נבכי אמונתם-הם, לרבות ספרותם הלאטינית, היו נהירים לו, והוא עמד נגדם בוויכוחים אמיצים וגוקבים. הנחלה הספרותית שר' יוט"ל מילהויזן הנחיל לבאים אחריו מן ההתמודדויות ההן, חיבור-הוויכוח המונומנטלי שלו נגד הנצרות והקראים, 'ספר הנצחון', הקנה לו שם עולם; והדו הלך למרחקים ועורר תסיסות ותגובות לאורך שלוש מאות שנה³. ר' יוט"ל כתב עוד ספרים מעמיקים ומקוריים בהגות האמונה, במסורת התורה והתפילה, ובירורי הלכה ותקנות חשובות שנתקבלו ברבים⁴. אחדים מחיבוריו נתגלו והובאו לדפוס בימינו⁵.

1 גרץ, *Geschichte der Juden*, כרך ח', 76 ואילך; דובנוב, *Weltgeschichte etc.*, כרך ה', 340 ואילך; א"ה ווייס, דור דור ודורשיה, ח"ה, 270 ואילך. — תיאור מקיף של חייו, פעולתו ויצירתו, בספרו של ר' יהודה קופמן [אבן שמואל]: ר' יום טוב ליפמן מילהויזן, ניריורק תרפ"ז.

2 גרץ, שם, מכנה אותו: "היהודי האשכנזי המשכיל [gebildete] — בעל ידע כללי] הראשון ואולי היחיד בימי הביניים".

3 על 'ספר הנצחון', קופמן, עמ' 71—81; ועל התגובות עליו מצד דוברי הנצרות מבני הזמן והדורות הבאים, עמ' 90—109. סקירה על הספר (בגרמנית) כתב גם ב' ברנשטיין, בספר 'היובל למיכאל גוטמן'.

4 קופמן, 61—85, מונה 25 חיבורים של ר' יוט"ל, אך כמו שציין כמה מהם יוחסו לו בטעות. — מלבד 'ספר הנצחון' שנדפס כמה פעמים, הודפס 'ספר אלפא ביתא' בתוך ספר 'ברוך שאמר' (בדפוס שקלאוו תקסד, מדף יז ע"א עד הסוף, לב ע"ב). וראה להלן, הע' 7.

5 ספר האשכול וספר כוונת התפלה, ע"י קופמן, שם; ספר הברית, חרוזות לשם לשבח יוצרי, תחינה ופירושה, ע"י אפרים קופפר, 'סיני', כרך נ (תשכ"ה), עמ' של — שמג; תיקון ספר תורה ע"י ד"ש לויגר וא' קופפר, 'סיני', כרך ס' (תשכ"ז), רלז—רסח; ולאחרונה, דרשת 'תורת ה' תמימה', ע"י הכותב, 'סיני', כרך פד (תשל"ט), ככו—קלב.

כמרבית גדולי הדורות הגהה ר' יוט"ל מילהויזן בספר יצירה כבמקור-יסוד של האמונה. כמעט בכל חיבוריו הוא מביא לשונות מהספר, לעתים בליווי דברי ביאור משלו. מתוך ציון מפורש באחד מכתביו⁶ היה ידוע, שהחכם גם חיבר פירוש על ספר יצירה, אך כמו רבים בדומה לו, נחשב אף הוא כאבוד. לאחרונה זוהתה זה הפירוש על ידי הד"ר אפרים קופפר בתוך כ"י אשכנזי, בעירבוב דפים עם כתבים אחרים בלתי ידועים של ר' יוט"ל⁷. אני מכיר טובה לד"ר קופפר על שהביא המציאה לידיעתי, ובכך איפשר ההוצאה לאור של החיבור, המהווה תרומה חשובה להכרת הגות האמונה של האיש המופלא ושל התקופה.

שמו של ר' יוט"ל מילהויזן נתפרסם בעולם כחכם רחב ידיעות ואופקים; בצפונות לבו ואמונתו הוא היה ביסודו מקובל. הדבר ניכר בכל כתביו, בספר הנצחון⁸ כמו בספר האשכול וספר אלפא ביתא ועוד, אך מעל הכל בספרו המונח עכשיו לפנינו, הפירוש לספר יצירה, שהנו כל-כולו חיבור קבלי מובהק. ספרי הקבלה הידועים שר' יוט"ל מזכירם ומסתמך עליהם פה ושם בכתביו כוללים את ספר הבהיר, ספר התמונה, ספר אוצר הכבוד וספר מערכת האלוהות, פירוש שיר השירים לר' עזרא מגירונה (שר' יוט"ל בדומה לאחרים מייחסו לרמב"ן⁹), ופירוש י"ג מידות לר' אשר בן דוד, ופירושי הרמב"ן ורבנו בחיי על התורה; בנוסף לכך הוא מתייחס ל'ספרים ישנים בקבלה' שהגיעו לידי, ואף לקבלות שונות שהוא זכה לקבל מ'פה אל פה' מיודעי האמת¹⁰. אשר לספר יצירה, מוסר ר' יוט"ל בפתיחה, כי ראה עליו 'פירושים רבים שונים'. לפי המשתקף בחיבורו, הוא השתמש בפירוש ר' אלעזר מוורמס, ובפירוש 'המיוחס לרס"ג' (גם הוא מיסוד חסידי אשכנז), בפירושי ר' עזריאל מגירונה (המיוחס בדפוס לרמב"ן) והרמב"ן, והוא כבר הכיר ואף עשה שימוש נרחב בפירוש של בן-זמנו, ר' משה בוטרייל¹¹. אולם, גם אם מחברנו געזר בקודמיו, בעיקרו של דבר הוא הולך בפירושו על ספר יצירה כמו בשאר חיבוריו בדרך מקורית משלו, התורגת לא פעם בקווים יסודיים ושיטתיים מכל מה שפירשו בזה אחרים מחכמי הדורות. הגישה המיוחדת של ר' יוט"ל נותנת כבר סימניה בהערכתו של הספר שאותו בא לפרש. מחברנו אכן רואה בספר יצירה מקור קדמון. הוא מכנה אותו¹²: "ברייתא של ספר יצירה מקבלת אפרים אבינו". דוק בלשונו השקולה: ספר יצירה הוא 'ברייתא' — היינו,

6 בספר אלפא ביתא (שם, כב ע"ג): "כדפי' בפי' שכתבתי על ספר יצירה".

7 כ"י בודפשט-קאופמן 259. הקובץ מכיל כחבים בקבלה מעשית. הפירוש של ר' יוט"ל מ'לס' יצירה מעורבב בדפיו בפירוש של זה המחבר ל'ס' איוב — שלא היה ידוע עד כה, ובדרשה על הפסוק 'תורת ה' תמימה'.

8 בצדק תמה ר"י קופמן, עמ' 37: "אי-אפשר להאמין כמעט, שאנשים אשר קראו את 'הנצחון' יוציאו משפט על מחברו, שהיה רחוק מדברי הקבלה"... כמו שעשו זאת צונץ, גייגר ואחרים, ע"ש.

9 בס' הנצחון, ס' שלג: "והגבון המקובל רמב"ן כתב בפירושו בשיר השירים" וכו'.

10 לכל זה ראה קופמן, עמ' 37—38, ובהערות שם. — ועי' להלן, עמ' צח 'במקובלני' (הע' 38); 'אבל קבלנו' (הע' 43); ועמ' ק: 'מקובלני' (הע' 56).

11 דוגמאות לכל הנ"ל ציינו בהערותינו לאורך החיבור. — יש ונכלל גם פירוש של ר' שבתי דונולו, אך כנראה עפ"י המובא ממנו בפירוש של ר"א מוורמס.

12 בפתיחת הפירוש להלן, עמ' קג.

חיבור מימי חז"ל (התנאים) ¹²*, 'מקבלת אברהם אבינו' — על פי מסורת-אמונה שנבעה ביסודה עוד 'מקבלת' אבי האומה (ממה שנתקבל ממנו — או: ממה שהוא קיבל מפי הגבורה?). ועוד מעיר החכם בעל החוש הביקורתי, כי התייבוס כמות שהוא לפנינו אינו כולו חטיבה אחת: הוא מורכב מן נוסח-היסוד הקדום שלו ומן קטעים שלמים ('בבות') של דברי-פירוש שניתוספו בו במועד יותר מאוחר. וכדרכו האופיינית הידועה כבר מחיבורו 'ספר הנצחון', משכיל ר' יוט"ל לנסח דעתו המתודשת בלשון זהירה-מחושבת, שלא תעורר זעמם או אפילו התנגדותם של בעלי הדעות המקובלות ¹³: "ואל תתמה שמוכיר בה פסוקים שאברהם אבינו קדם להם, כי סדר הספר שהבבות האחרונות מפרשות הראשונות, ועיקר ברייתא של אברהם רק הראשונות, ואחר כך נתוספו הבבות האחרונות לפרשם" ... פה יש לציין, כי עצם העובדה, שבתוך ספר יצירה כלולות תוספות-פירוש מאוחרות, כבר הבחינו בה הקדומים. אלא בעוד שאחרים ראו בכך סתם שיבוש הטקסט בהוספות (דונש בן תמים ¹⁴), או תופעה שולית שפה ושם הוכנסו לפניו אילו 'תיבות' של 'פירושי' (ר' יהודה בר ברילאי ¹⁵), היה ר' יוט"ל מילהויון כנראה היחיד בין מפרשי-הספר שבכל הזמנים, אשר הבחין הבחנה יסודית זו במבנה התייבוס, כי בנוסף לגוף הנוסח הקדמון כלולה בטקסט המצוי שכבה מאוחרת של פיסקות, 'בבות אחרונות', שהן 'מפרשות הראשונות' ¹⁶.

על הדחיפה המיוחדת שהניעה את ר' יוט"ל לכתוב פירוש חדש משלו לספר יצירה, הוא מוסר בשער החיבור ¹⁷:

"ברייאת של ספר יצירה... היא שורש של כל ספרי קבלה... והנה פירושים רבים שונים ראיתי עליה, אך לא זכיתי למקובל שהיה יודע לפרש לי פה אל פה, שיהיה מוסכם פשוט הספר לחכמת הקבלה שבידינו, ולא יהיה סתירה מתוכה, ויהיה מוסכם עם השכל, והדבר עמוק כאשר יבין המשכיל מתוך דבריי. על כן אפרש הספר באולי [בדרך השערה] לפי השגתי, מצורף לאשר מצאתי [בפירושיהם של אחרים], ואלהי אברהם יהיה בעזרי".

המטרה שלעניי המפרש היא איפוא כפולה: ראשית, ספר יצירה הנו 'שורש של כל ספרי קבלה'; פשוט הספר צריך לפי זה שיהא מוסכם בכל הכתוב בו ללא סתירות 'לחכמת הקבלה שבידינו'. זוהי אכן משימה שגרמת התלבטויות לא פשוטות למחברנו, כשם שנתקשו בה למעשה כל מפרשי-הספר המקובלים בכל התקופות. שנית, צריך שפירושי-הספר יהא גם

¹² * כידוע, רוחה בין חכמי ימה"ב גם דעה, שספר יצירה חיברו ר' עקיבא, ואכמ"ל.

¹³ בפירושו לספר יצירה, מהד' גראסבערג (לונדון תרס"ב), עמ' סה: "יש דברים... מן הפירושים, ולרוב הזמן באו אנשים סכלים ושתפו הפירושים וגרעו והוסיפו".

¹⁴ בפירושו לספר יצירה (ברלין תרמ"ה), עמ' 138: "ויש לומר, שאלו התבות הנוספות בשאר הנוסחאות כמו פירושי' וכתבו"; וביחס לנוסח קדום של הספר 'לאחד מן ראשונים', עמ' 257: "יש בתוך הנוסחא קצת פירוש".

¹⁵ ראה מה שכתבתי בזה במאמרי 'לביורר הנוסח של ספר יצירה', 'טמירין' א (תשל"ב), עמ' כ ואילך.

¹⁶ כדלעיל, הע' 12.

מוסכם עם השכל, היינו עם המתחייב מדרך החשיבה ההגיונית הפילוסופית. זהו ברוח תפיסת-היסוד הידועה של זה המחבר, כי הקבלה והפילוסופיה לאמיתות תואמות זו את זו (כשהכוונה הסתמית שלו בפילוסופיה — היא למ"ש הרמב"ם ב'מורה הנבוכים' *16), ואין מתלוקת בדבר זה כלל בין התכמים הראשונים, וכן האמת, רק מחדש טעו בזה התכמים האחרונים, למיעוט דיוקם בדברי הקודמים *17. בשיטה דו־מסלולית זו ניסה המחבר לבאר את הספר, באורח עצמאי למדי, מתחילה ועד סוף. סגנון הרצאתו מצטיין בדיוק, בבהירותו ובקיצור־פשטותו, כך שגם בנושאים עמוקים וסבוכים יכול דרך כלל המעיין לעמוד על כוונתו *17.

טופס ספר יצירה שאותו מפרש ר' יוט"ל, הוא מה שידוע כנוסח הארוך של החיבור *18. גירסאות מיוחדות מעידות שהיה לפניו הטקסט המקובל בקרב חסידי אשכנז *19, וזאת כניכר בכתב־יד עתיק; מסתמנים שריד של כתיב קדמון (כמו שנשתמר מימי הגאונים) *20 ואי־אלה גירסאות חריגות *21. לפי ציוני המפרש היה החיבור מחולק בחמשה פרקים *22 (היינו, הפרקים ה—ו מצורפים כאחד), אכן כמו שהיה לרוב לפני הראשונים *23; כן אין בפירוש סימן לחלוקה של הפרקים למשניות (ממוספרות), גם זה כמקובל בכתב־היד הקדומים *24.

ב. גופי תורה שבפירוש

נתווה הקווים העיקריים בתורת האמונה והיצירה המשתקפת בפירוש. כפי שהולם את תפיסתו הנזכרת, מכנה המחבר מושגי־קבלה בשמות השגורים בהגות הפילוסופית; ויש שהוא גם מצביע בנושא על ההזדהות המסתמנת בו בין הפילוסופים והמקובלים. עצמות האל היא 'עילת העילות' — כינוי לאין סוף *25. "הוא קדמון מוחלט בלי התחלה... אין עילה להשם ית, אך הוא עילת כל" *26. עילת העילות היא "על הכל", היא אינה במספר עשר ספירות *27. המחבר מסתייג בהחלט מן הדעה המזהה 'אין סוף' עם הספירה הראשונה *28. כי עילת העילות "אין לו ראש וסוף", בניגוד לכתר עליון, שהכרנו שיש לו סוף (בספירה

*16 גם בפירוש כלולים דברים לא מעטים המכוונים לכתוב במו"ג, כמו שציינו בהערותינו.

17 ספר האשכול, עמ' 166.

*17 במקום אחד התקשיתי בכך, ראה פ"א, מ"א, הע' 13.

18 הנוסח המודפס במהד' מנטובה (וכן ווארשא) בסוף הספר.

19 ע"י פ"א, מ"ה, הע' 1 — ובמאמרי, 'סמירי'ן', א, עמ' מ', בח"ג; פ"ג, מ"ב, הע' 1; פ"ו, מ"א, הע' 9; מ"ח, הע' 13.

20 ע"י פ"א, מ"ב, הע' 6: כמן — במקום: כמין.

21 פ"א, מ"א, הע' 3: חקק וחצב; מ"ו, הע' 30: מעו' קודשו; מ"ז, הע' 1: צפיינו; מ"א, הע' 2: וחצב בה רום ותחת; מ"ג, הע' 7: מעון קדשו; פ"ו, מ"ג, הע' 2: ו' מזלות וצבאותיה; מ"ח, הע' 6: בלשון.

22 ע"י פ"ו, מ"א, הע' 1.

23 עדות ר"י בר ברזילאי בפירושו (עמ' 105): "ברב הנוסחאות הוא חלוק לחמשה פרקים", ועי' במאמרי, 'סמירי'ן', א, עמ' טז, הע' 33, ועמ' כג, הע' 49.

24 ע"י במאמרי הנ"ל, עמ' טז.

25 פ"א, מ"ז. — ועי' מ"ג, הע' 4, שכינוי 'עלת העלות' לאין־סוף הוא עפ"י ר' עזריאל.

26 שם, מ"ה. — 27 שם, מ"ז.

28 שם, שם. — ראה חילוקי הדעות בנושא, פרדס רמונים, שער ג.

הבאה אחריו), ידענו שיש לו ראש²⁹. גם ספירת כתר אין המחשבה מגעת בה, רק מידיעת הנמשכות ממנה [חכמה ובינה] "בודע שיש מקור"²⁹.

כדרך המקובלים רואה ר' יוסף^ל בעשרה השמות שבראש החיבור כינויי הספירות: "ה' — חכמה, "הו"ה' — בינה, 'צבאות' — גדולה [חסד] וגבורה, וכו'³⁰. אך יש לציין, כי בניגוד לאחרים מבחין מחברנו בהמשך הפרק הראשון בין שתי מערכות של עשר ספירות. עשר ספירות העליונות הן אלה המפורטות במשנת העמקים [עומק ראשית ועומק אחרית, וכו']. "עשר העמקים שמונה כאן הן קודש קדשי קדשים, עצמות ית' שאין לו סוף בכל העשר העמקים, ובכלן יש לנו לגעוץ טופו בתחילתו, ועליהם רמז בעשר אצבעות הידים. אבל י"ט [י' ספירות] שמוזכר בסמוך [אחת: רוח אלהים... שתיים: רוח מרוח' וכו'], אותן האציל השם ית' וקודש קדשי הקדשים, הם שזרח [י] גילוי כבודו וברא עולמו, ועליהן רמז בעשר אצבעות הרגלים... וכשם שאצבעות הרגלים מכוונות כנגד אצבעות הידים, כך י"ט השניות מכוונות עם י"ט הראשונות. וכל השמות המיוחדים לבעלי הקבלה מכוונים על אילו ואילן, ואין פרוד ביניהם"; והוא מסיים: "נמצא מבואר, שהעשר ספירות עליונות וי"ט התחתונות אחד הם"³¹. אכן, עשר ספירות העליונות הן בבחינת "סוד הייחוד", "י"ט על יחוד השם ית'", בעוד שעשר הספירות התחתונות, "הם לבריאת עולם"³², והעליונות כנוכח הן בגדר עצמותו ית', והתחתונות הן "שכינתו וגילוי אצילותו"³³ בתוך הבריאה. שיטת-הסבר זו של מערכת-העשר הכפולה המצויה בספר יצירה כוללת בחובה גם מענה על השאלה, שהיוותה כידוע סלע-מחלוקת בין המקובלים, אם עשר הספירות הן עצמות או כלים³³: אם קיימות שתי מערכות של עשר, אפשר כמובן לקבל את שתי הדעות גם יחד.

עשר ספירות העליונות של העצמות, הושארו בספר יצירה סתומות בהעלמן, ללא ביאורים. לעומתן עשר התחתונות, שהן שורשי הבריאה, מלוות הגדרות וצינוני תיפקודן בהשתלשלות ההווייה. אחת: רוח אלהים חיים' — זוהי הספירה הראשונה, כתר עליון, הנקראת גם 'מחשבה'. "ולא יוחס לה שום בריאה לרוב דקותה, רק אומר 'חיים' — כלומר, שכל חיים ממוצאה ובכללה, והיא 'היכל קודש' שמוזכר לקמן, שהוא 'מכוון באמצע', וכולם [כל שאר הספירות] בתוכו"³⁴. אצילות ההתהוות מתחילה איפוא בספירה הראשונה, אשר "היא פשוטה"³⁵, וממנה כאמור מוצא הכל. "וגם כן הסכמת הפילוסופים, שהשם ית' המציא תחילה רק שכל פשוט — וזהו שאמר... אחת: רוח אלקים חיים' — ואחרי כן ברא ויצר

29 שם, מ"ג.

29* שם, שם. וע"ש הע' 1 ו-3, שבביטויים אלה הולך המחבר בעקבות הרמב"ן.

30 שם, מ"א.

32 פ"ו, מ"ה. — השווה לזה מ"ש בפ"א, מ"ב: "חייבים אנו לומר שהוא יחיד ומיוחד, אך ש מ כ ו ח ה ע ש ר". ועוד שם: "השם ית' אחד בעשר ספירות".

33 פ"א, מ"ו.

33* על חילוקי הדעות בנושא ראה פרדס רמונים, שער ד, ופתרון הרמ"ק (שם, פ"ד), שהספירות הן גם עצמות וגם כלים.

34 שם, מ"ט.

35 שם, מ"ו.

הכל בהשפעתו על האמצעים" ³⁶. הספירה השנייה — 'שתים': רוח מרוח' — שהיא חכמה, היא המכונה בסתרי תורה גם בשם 'ראשית', "כי היא ראש הכל, כאשר אומר בסמוך, שחקק בה רום ותחת וד' רוחות" ³⁷, היינו שבה מתחילה התפשטות המציאות. הבאה אחרית בספר יצירה: 'שלש: מים מרוח', עליה אומר המחבר: "במקובלני, ד'מים מרוח'... נאמר על חסד" ³⁸. "ואל תתמה שמונה 'שלש: מים מרוח', ור"ל חסד כדפי', ואינו מונה בינה שהיא השלישית — כי אין מונה אותם לפי סדר אצילותם... אך לסדר בריאת עולם מונה אותם" ³⁷. בדרך זו פותר המחבר סבך, שהתלבטו בו רוב המפרשים, שנאלצו לומר, כי 'אחת: רוח אלקים', הכוונה בה לספירת חכמה — או (כמו הרמב"ן ועוד), כי 'שלש: מים מרוח', הכוונה בה לספירת בינה, ולא כמשמעות המקובלת של 'מים' לספירת חסד. והבאה אחרית: "ארבע: אש' — רומזו לדין", הכוונה בזה ספירת בינה. "ומפרש, שחצב בו כסא הכבוד — פי' השמים... שחצב כל העולם העליון. ואל תתמה שבשלישית [מים — חסד] ברא עולם התחתון, וברביעית [אש — בינה] ברא עולם העליון, כי סדר הבריאה ראוי כפי הנהגת המנהיג ית', שהעליון בדין והתחתון בחסד, ולא כפי סדר הראוי לעצמות האצילות, כי גבוהים וגבוה מעל גבוה. וכן פי' למעלה שהקדים חסד לבינה" ⁴⁰. ואכן כך כבר פירש המחבר גם בסדר העמקים — הספירות, אחר בירור מפורט ובניגוד למפרשים אחרים, שספירת בינה (הרמוזה לדעתו ב'רום') מוזכרת בו מאוחרת יותר במערכת ⁴¹. אולם ביסוד האצילות מקומה של בינה הוא כמובן אחרי חכמה, שממנה נאצלה. ושלוש העליונות (כתר, חכמה ובינה) [הם כנשמות", ושבע האחרונות [חסד — מלכות] [הם בנין של ז' ימי בראשית, וכללם שנוטות לחסד ולדין ולמכריע", במערכת משולשת-חוזרת זו, "ולא יחוברו בלי שלום" ⁴¹.*

אשר לביטויים 'חקק' ו'חצב' החוזרים בספר יצירה בתיאור תהליכי היצירה, מבאר ר' יוט"ל כי הכוונה בהם אינה אלא על דרך משל, "כלומר: ברא העולם מחוקק על חוק בלי להתמוטט" ⁴². וכן האמור בדבר רוחות העולם הוא משל בלבד, "שאין הי"ס [הי' ספירות] גשמיות לקבוע ממש מזרח ומערב, אלא שהם משתנים מפני העניין לפי אובנתא דליבא" ⁴³. והוא ממשיך להסביר, ש"גם לפי סדר היצירה" יש הגיון בשימוש מושגי-מקום כאלה במערכת זוגית משולשת כזו: "שהרי מזרח ומערב לבד — רק קו, וכאשר יצורף צפון ודרום — יהיה שטה, ורק כאשר יצורף עוד רום ותחת יעשה גשם" ⁴³! עם זאת מוסר לנו ר' יוט"ל גם קבלה רזית שהיתה בידו בדבר הרוחות: "אבל קבלנו תמונת העולם באדם, שראשו דרום... ותחת צפון... ופגיו מזרח... ואחריו למערב" ⁴⁸. בדומה למפרשים קודמים מדגים המחבר הדברים גם במשלים מוחשיים מתאימים לקוחים מן המציאות והחיים ⁴⁴. בכלל הוא חוזר להדגיש לכל אורך החיבור שהמושגים שבהם משתמש בעל ספר יצירה מכוונים כלשונות של דמיון ומשל להמחשת עניין הבריאה והשתלשלותה

36 שם, מ"א.	41 שם, מ"ו.
37 שם, מ"ו.	*41 שם, מ"א.
38 שם, שם.	42 שם, מ"א.
39 שם, מ"י.	43 שם, מ"א.
40 שם, מ"ב.	44 שם, מ"א ומ"ב.

(שלאמיתו חסרים לנו המושגים והמילים לתארו). זה כולל גם כל דבר הספירות והאותיות שבספר, שאין להבין אותן כפשוטן, והבאות רק לסמל בשבילנו מושגים של מערכי כוחות שבהם השתמש הבורא כדי לברוא את העולם: "מה שנקרא ככח ראשון 'ספירות' נקרא ככח שני 'אותיות', ומן ה'רוח' שבא מ'רוח אלהים' נחקקו ה'כ"ב אותיות'— ולא שהם דבר זולת ה'רוח'".⁴⁵ כי הפועל לאמיתו של דבר בכל הוא השם, אשר הוא-הוא רוח החיים הפועלת ומפעילה כל ה'אותיות'— הכוחות, "שהם אמצעים בבריאת העולם", "ומקבלים השפע מהשם ית' לפועל כרצונו".⁴⁶ "וביאור הדברים, שהשם ית' עילת כל ומנהיג הכל מראשית לאחרית לטוב ולרע... והוא נושא הכל... וכוחו מיוחד לסבודו, ל'רוח אלהים חיים', אבל הוא ית' ויתעלה האצילים".⁴⁷ וכל האמור בשימוש ה'ספירות' וה'אותיות' אינו אלא לשון דמיון בלבד לשבר את האוזן: "והנה השמר מלטעות, ודע שבדברי משל הוא, וח"ו [וחס ושלום] שהקב"ה ית' יצטרך גילגול האן[תיות] לבריאת עולמו, מפני שהוא ית' פשוט מכל פשוט, ולא ראוי שיצא שפעל עולמו בלתי אמצעים".⁴⁸ להכין כמה מורכבים. על כן פי' לך למעלה שרות בכל ל"ב נתיבות [י' הספירות וכ"ב האותיות] לקבל שפע הקודש ממנו ית' ולהיות אמצעים; והוא המכוון בתיאור שבא בספר, שהנו "רומז סדר קבלת השפע שקבלו האמצעים".⁴⁹

סידרת הלשונות ב"כ"ב אותיות: 'חקקן חצבן שקלן והמירן וצרפן, רומזת על שלבי-הדרגה שונים שבתהליך הבריאה: "וסידר דבריו דרך מדרגות וזיווגים שניים רבות להוציא פירות. ועד כאן דיבר מן העליונים, ועתה מדבר [מן] הנפרדים [השכלים הנפרדים מן החומר], ובכללם הנשמות העתידות להיות, כמה שנאמר: 'וצר נפש כל היצור ונפש כל העתיד לצור'. 'וצר בהם'— ר"ל באותיות עצמן עשה צורה, כדי שיצייר מהם צורה אחרת למטה. וכן כל דבר סיבה מסיבה, עד שמגיע לנפרדים של מטה מהעשר ספירות, ויוגקים מהם כפירות מאילן. ובגמר בשולם יפלו ממקום יגיקתם, ויתחדשו אחרים במקומם. ופעמים יפלו הגופלים במקום שיתחדשו אילנות גדולים, שיוציאו פירות ופיריהן[!] פירות... לצור במ רוחות היות דקות. וכולן הכוחות עשויות מבראשית... והצורות המורגשות באות מהסיבות מורגשות, שהם כלי הנשמות".⁴⁹ כל הכתוב בשני הפרקים הראשונים של הספר דן בהשתלשלות ההוויות הרוחניות, והחל מן הפרק השלישי "מדבר מן העולם המורגש"⁵⁰, היינו כלל הבריאה החמרית שבמעשה בראשית. המזהב משלב בפירושו מאמרי חז"ל העוסקים בענייני הבריאה, כשהוא מפרשם בתיאור עם המצוי בספר יצירה והשקפת הקבלה.⁵¹ תיאור סדר שליטת שבע המשרתים (שצ"ם חנכ"ל) בימי השבוע⁵² מכוון על פי האמור בזה בפרקי דרבי אליעזר, וכן שזמן שליטת המזל בחודש הוא ל' יום, עשר שעות ותק"מ חלקים (= ודצי שעה)⁵³, היינו כמידת חודש החמה.

47 פ"ד, מ"ב.

46 פ"ב, מ"א.

45 שם, מ"ח.

*47 בזאת משתקפות דעות-יסוד של הרמב"ם, שהבורא הוא 'פשוט בתכלית הפשטות' (מו"נ, ח"א, גח), ושכל פעולותיו הן רק בדרך אמצעים (שם, ח"ב, ד, ו).

51 כמצויין בהערותינו לפירוש.

48 פ"ג, מ"ט.

52 פ"ד, מ"ה.

49 פ"ב, מ"ג.

53 פ"ה, מ"ח; ע"ש בהערה.

50 שם, מ"ד, בסוף הפרק.

כדאי להשלים, שאם כי ר' יוט"ל, כמו שראינו, מפרש שימוש הקב"ה באותיות בבריאת העולם כדברי משל', הוא מקבל שאדם יכול להשתמש באותיות למעשה יצירה. וז"ל: "אבל אדם שצר בהם [באותיות], כדאמ' בירושלמי: 'רבא ברא גברא',... הוצרך לדיבור גילגול אותיות"⁵⁴, "ועל כל אבר ואבר יש לצרף אמ"ש ובג"ד כפר"ת הו"ז חט"י לג"ס עצ"ק עם חשבון כל השערים"⁵⁵ [היינו רל"א הצירופים הזוגיים של אותיות הא"ב]. ולכך מכוונת גם הקבלה שיש בידי בנידון: "מקובלני שצריך לצרף השם המיוחד בין כולם בכל קריאתו על נוטריקון[!]⁵⁶ כשם אחד, כי כל הצירוף אינו כ"א [כי אם] חשבון אחד של הקב"ה. גם כל שער [צירוף שתי אותיות] שם הוא"⁵⁶.

ובעניין האותיות עוד ציון פוגטי. בקשר לבג"ד כפר"ת מעיר המחבר⁵⁷: "דע, שבני צרפתי' מדגישים ומרפים הדל"ת, ובני טבירא הרי"ש". בעניין האחרון העיד כידוע רב סעדיה גאון בפירושו לספר יצירה⁵⁸, שהטבריינים מבחינים במקרא במבטא הכפול של הריש. ההפרדה הקפדנית בין אות דלת דגושה ורפה בפי יהודי צרפת הקדומים מאושרת אף היא בטרוסקריפציות מהימנות באותיות לאטיניות מהמאה ה-13, אך במשך הדורות הלכה ונשתקעה⁵⁹.

*

מתוך הקשרים שבין הפירוש על ספר יצירה לכתבים אחרים של המחבר מסתמן גם זמן חיבורו. בפירוש מתייחס ר' יוט"ל כמה פעמים למה שכתב ב'ספר האשכול'⁶⁰ — שסיומו רומז על שנת קע"ג⁶¹. מאידך הוא מצטט את הפירוש שלו על ספר יצירה, כמוזכר, ב'ספר אלפא ביתא'⁶² — שאת כתיבתו אין להקדים כנראה לשנת קפ"א⁶³. מתקבל איפוא מועד משוער לחיבור הפירוש: בין השנים קע"ג—קפ"א (1413—1421)⁶⁴. זה יכול להתיישב גם עם העובדה שצויינה לעיל, כי ר' יוט"ל כבר הכיר והשתמש בפירוש ר"מ בוטריל (שלפי הרשום בו⁶⁵ נכתב בשנת קס"ט).

כמו שמסרנו בפתיחה, נתגלה החיבור במצב מבולבל, כשדפיו מעורבבים בינם לבין עצמם ובכתבים אחרים של המחבר⁶⁶. בפנים הספר ובגליונותיו מצויים לרוב תיקוני-לשון,

54 פ"ג, מ"ט.

56 פ"ג, מ"ט; התייחסות לכך גם בפ"ו, שם, ע"ש.

57 פ"ד, מ"א.

58 פ"ב, סוף הלכה ג (במוד' הרי"ק אפחה, עמ' עט), ופ"ד, סוף ה"ג (עמ' קט"ז).

59 י.ג. גומפרץ, מבטאי שפתנו (תשי"ג), עמ' 9—11.

60 פ"א, מ"ה, מ"ו, מ"ז, מ"י; פ"ד, מ"ב. בנוסף לאלה חזר המחבר בפירוש בעוד כמה מקומות על מה שכתב בס' האשכול מבלי להזכירו, כמו שהעירות על כך בהערות.

61 קופמן, עמ' 62, 121, ובסיום הספר, עמ' 175: שנת 'יום טוב' לפרט [=ע"ג].

62 ראה לעיל, הע' 6.

63 קופמן, עמ' 74.

64 עם זאת יתכן, שר' יוט"ל התחיל לכתוב הפירוש לספר יצירה עוד זמן מה לפני השלמת ס' האשכול, ושבוה האחרון כבר התייחס למה שכתב בפירוש (ראה בס' האשכול, עמ' 141/42, שורות 21, 25, 30, ובהערות המהדיר שם); או אפשר שההתייחסויות הסתמיות ההן ('כמו שפי') הוסיף אותן המחבר בס' האשכול לאחר מכן.

65 פ"א, מ"ז.

66 סדר-הדפים הנכון של החיבור הוא כדלהלן: 233/34, 213/14, 217/18, 223/28, 235/36.

גם השלמות, דרך כלל קצרות (רק במקום אחד נרשמה בגליון השלמת-פירוש צרה וארוכה, כ-20 שורות, שנשטטשה ברובה⁶⁶), כתובים באותה יד עצמה כמו גוף הפירוש. כל אלה אינם לפי מהותם מסוג התיקונים של מעתיק המתקן משגי העתקתו; כך מעשה מחבר המתקן ומשלים דברים בחיבורו תוך כדי כתיבתו. מאידך מצויות בטקסט גם פליטות-קולמוס לא מעטות שלא תוקנו^{66*} — כאילו המתבר, אחרי שגמר כתיבת חיבורו, לא חזר עליו להגיהו. במקומות בודדים השלים המחבר בפנים פירוש על קטע קודם, אחרי שכבר פירש מה שבא אחריו⁶⁷. במובאותיו מספר יצירה או מן המקרא מצטט המחבר לפי השיגרה, דרכו לקצר הלשון, וקרה גם שזכרנו הטעהו⁶⁸.

נדמה, שאין מקום רב לספק, כי זה הפירוש על ספר יצירה של ר' יוט"ל מילהויזן ששרד והגיע לידינו (כמו הדפים מסביב, שבהם הוא מעורבב, והכתובים באותה יד), הנו אוטוגרף של המחבר, והחתימה בסיום [טב יומי] היא חתימת ידו. לפי הסימנים שעמדנו עליהם, נשאר החיבור במצב של טיוטא, טיוטא טובה למדי (ואולי שנייה, מורחבת⁶⁹), שהמחבר אכן הכניס בה תוך כדי הכתיבה תיקונים והשלמות, אך לא עבר עליה להגיהה כראות. אך פגם זה אין בו כדי להפחית מערכו המיוחד של פירוש זהוגה המקורי.

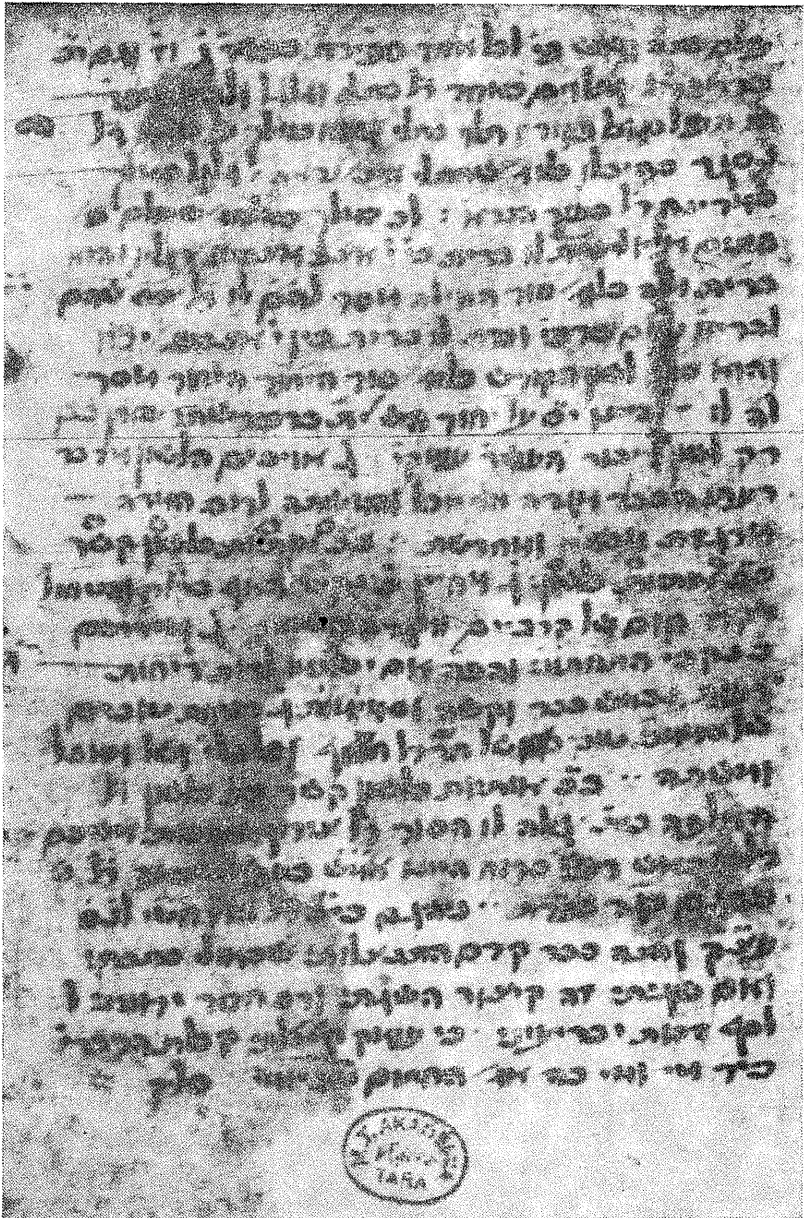
66 פ"ג, מ"י, הע' 1.

66* במקום שהבחין בשגיאת תוך כדי כתיבה, סימן אותה בנקודה למעלה או למטה.

67 פ"ו, מ"א, הע' 9; שם, מ"ח, הע' 5.

68 ראה עירבוב שני פסוקים דומים, פ"א, מ"א, הע' 13.

69 ראה פ"א, מ"ו, הע' 5; והמקומות שבהע' 67.

סיום פירוש ספר יצירה לר' יום טוב ליפמן מילהוין
אוטוגרף עם חתימת המחבר (טב יומי), כ"י בדפשט — קאופמן 259 A

[פת י ת ה]

233 ברייתא של ספר יצירה מקבלת אברהם אבינו היא שורש של כל ספרי קבלה. ואל תתמה שמוזכר בה פסוקים שאברהם אבינו קדם להם, כי סדר הספר שהבבות האחרונות מפרשות הראשונות, ועיקר ברייתא של אברהם רק הראשונות, ואחרי כן נתוספו הבבות האחרונות לפרשם. והנה פירושים רבים שונים ראיתי עליה, אך לא זכיתי למקובל שהיה יודע לפרש לי פה אל פה, שיהיה מוסכם פשוט הספר לחכמת הקבלה 234 שבידינו, ולא יהיה סתירה מתוכה, ויהיה מוסכם¹ || עם השכל, והדבר עמוק כאשר יבין המשכיל מתוך דבריי. על כן אפשר הספר הזה באולי² לפי השגתי מצורף לאשר מצאתי, ואלהי אברהם אבינו יהיה בעזרי.

[פ ר ק ר א ש ו ן]

[א] ל"ב נתיבות — ר"ל דרכים, כמו שמפרש לבסוף. פליאות החכמה¹ — כלומר חכמה מופלאה שאין כמוה². חקק וחצב³ — כפל לשון, כמו שמפרש, ומשל הוא, כלומר ברא⁴ העולם מחוקק על חוק בלי להתמוטט. י"ה יי"ן⁵ — הקדים שם י"ה לפני שם המיוחד, כי ב"י"ה ברא העולם, שני⁶: ב"י"ה צר עולמים, כדאיתא במנחות⁷. והה"א שבשם פירושה כמו: 'הא לכם זרע'⁸, ר"ל הא לכם מקום⁹. והיו"ד מורה על י' ספירות, וזהו שאסיק במנחות: ביו"ד ברא העולם הבא. גם ראוי להקרא שם י"ה לפי סדר הי"ס⁹, שהרי הזכיר כל שמות אילו לרמוז אותם¹⁰. וי"ה רומז לחכמה, יו"ד ה"א ויו"י ה"א לבינה¹⁰. צבאות ל' רבים — לזרועות עולם, גדולה וגבורה¹¹. אלהי ישראל — תפארת יעקב. אלהים חיים ל' רבים — נצח ודוד¹¹. אל — יסוד. שדי —

- 1 ולא ... מוסכם — נכפל בכ"י.
- 2 הכוונה בדרך ספק והשערה, וכך בסוף החיבור, ע"ש.
- 1 הנוסח השגור 'חכמה', ויש גם 'החכמה'; עי' לבירור הנוסח וכו', עמ' לב.
- 2 בכ"י: כמוהו. — הפירוש כר"ם בוטריל.
- 3 וחצב — ליתא כאן בנוסחאות.
- 4 בוטריל: חקק — שהוא לשון ברא; ועי' הע' 15.
- 5 יי' — אחת הצורות הקדומות לכתיבת שם הויה. בנוסח ס' יצירה שבפירוש רס"ג בכ"י (אוסספורד-בודלי 1533) כתוב בזה: יוי. הרמז הוא בסוד המגין [כ"ו] לשם הוי"ה.
- 6 הכוונה לפסוק ישעיה כו, ד, כפי שנדרש בגמרא.
- 7 כט ע"ב; ולפי הגירסא שבתוס' ברכות נא ע"א ד"ה זוכה: אל תקרי צור אלא צר.
- 8 בראשית מז, כג.
- *8 בראה כרמז סמוי, שחכמה היא המקום, 'מקומו של עולם', כמ"ש הרמב"ן בפירושו לס' יצירה, קרית ספר, ו, עמ' 409. ועי' לחלק, משנה ד', הע' 4, ופ"ד, מ"ב.
- 9 הי"ס = ה' ספירות, וכן לרוב בהמשך החיבור.
- *9 וי"ל בוטריל: משום שרוצה למנות עשר ספירות בלימה נקט נמי עשרה שמות של הקב"ה.
- 10 יהו"ה — בניקוד אלהים. כך מיוחסים שני שמות אלו, י"ה יהו"ה, לחכמה ובינה בפירוש הרמב"ן, שם, עמ' 403; שערי אורה, שער ט' וח'.
- 11 כלשון הרמב"ן, שם.
- *11 גם זה כרמב"ן.

מלכות **11. רב ונישא — מחשבה ¹², המתנשא לכל ראש [1] ¹³. ובסוף הספר ¹⁴ מפרש אותם. ¹⁵ בספר ופפר ¹⁶ ופיפור — יש מפרשים: בינה גדולה וגבורה, וי"א ¹⁷: ספר — אותיות אמ"ש; וספר — בג"ד כפר"ת; וסיפור — הו"ז חט"י לנ"ס עצ"ק. וי"א: בספר — היינו האלפא ביתא; וספר — היינו מספר צירופם; וסיפור — היינו הקריאה. ור"ל שבמספר סיפור אותם האותיות, יכול אדם לצור בו ור... [2] האות, שרוח ¹⁸ השם בכולם, כאשר נאמר לקמן ¹⁹. והאותיות כלל התורה, ומרוח הקודש נאצלו ²⁰, שבא מרוח אלהים (נאצלו), וקדמו לעולם, שג' ²¹: 'ה' קנני ראשית דרכי. ומהם גברא העולם, ר"ל באמצעותו, כדמפרש לקמן. וגם כן הסכמת הפילוסופים, שהשם ית' המציא תחילת רק שכל פשוט — וזהו שאמר לקמן ²²: אחת רוח אלהים חיים — [ב] ואחרי כן ברא ויצר הכל בהשפעתו על האמצעים. ²³ | עשר פפירות בלי מוה. וכן הוא אומר ¹ 'תולה ארץ על בלימה, ר"ל שאין להרהר ע"ד ² [2] מהותם. במספר עשר אצבעות — כלומר, כמו לאדם הפועל. ופריית יחוד — ר"ל שבועה ³ היא. ולשון שכלשונים [?] חייבים אנו לומר שהוא יתב' יחיד ומיוחד, אך שמכווח העשר. מכוונת באמצע — למעלה בין עשר אצבעות הידיים הלשון, ולמטה בין עשר אצבעות הרגלים המילה, זהו המעור, מלשון 'ממער' ⁴ וגו'. והדבר לדמות ומשל ⁵, כשם שהלשון אחת תוך עשר אצבעות וכן המילה אחת תוך עשר אצבעות, כן השם ית' אחד בעשר ספירות. | ולא פ' — ר"ל שגם כתר עליון בכלל, שאין המחשבה מגעת בה ¹, רק

- **11. כך בשערי אורה, שער א' וב'.
 12 כינוי לספירת הראשונה, כתר עליון; ר' מערכת האלהות, פ"א (נ ע"א). וכן פירש בספר האשכול, עמ' 170, ע"ש.
 13 עפ"י דבה"י א כט, יא.
 14 פ"ו, מ"א.
 15 המילים 'ברא את עולמו', המצויות בזה לרוב בנוסח הארוך, כנראה לא היו לעיני המחבר. ועי' לבירור הנוסח וכו', עמ' לג—לד, הע' 5, 17.
 16 וספר — השלמה בגליון.
 17 וי"א = ויש אומרים. זה הפירוש אצל ר"מ בוטרייל; כך פירש ר"ש דונולו.
 18 שרוח — השלמה בגליון.
 19 להלן, משנה ח.
 20 הכותב מחק המלה שכתב להלן והשלים אותה כאן בין השיטין. — וראה מ"ש בזה להלן, משנה ח'.
 21 משלי ח, כב.
 22 להלן, משנה ט'.
 23 שכל פעולות ה' הן רק בדרך אמצעים, ראה להלן, פ"ג, מ"ט, ע"ש.

- 1 איוב כז, ז.
 2 = על דבר.
 3 כ"ה פירוש בוטרייל.
 4 מלכים א ז, לו. בכ"י: וכמער [?].
 5 בוטרייל (במשנה הבאה): והכל דוגמא לבשר ודם, דלא שייך עשר אצבעות כלפי הבורא וכו'.
 1 לשון הרמב"ן (שם, 406): שאין המחשבה משגת בו.

מידיעת (המחשבות) משכות [?] ² הנחשבות נודע שיש מקור ³. ולא י"א — ר"ל שיש להוציא מן המניין עילת העילות ⁴, כי מאחר שהכרנו לכתר עליון סוף, ידענו שיש 213 לה ראש, נמצא עילת העילות, שאין לו ראש וסוף, אין || בכללם. הפן בחכמה — ומזכיר עשרה דברים כנגד הי"ס ⁵. והע"פ — ר"ל ניתן לך רשות שתחשוב ותבין שעשר הן, כמו שמפרש. וצור — כלומר, אע"פ שנתתי לך רשות, מ"מ תצור בליבך האמור למעלה שרק דמיון ומשל הוא. וצור מלשון 'צור תעודה' ⁷. והע"פ דבר על פוריו — שהדבר משל לספירות ⁸. והע"פ יוצר על מכונו — שעצמות השם ית' אין להמשל בו. הוא יוצר ובורא: יצירה שייך על שנעשה ממש, ובריאה על מה שנעשה מאין ⁹. ור"ל [ד] כדפי' ¹⁰ שהאציל וברא יש מאין, ואחר כך יצר באמצעות. | בלוב לפי ¹ מלחמה — ואם עברת והירהרת, על זה מסיים: בלוב פיך מלדבר — כלומר, מ"מ לא תדבר. ואם רץ ליבך — כלומר, ואם לא ¹ יכולת לאמץ [?] לפיך ³, על זה מסיים: שוב למקום — כלומר, תחזור למקום הראשון שפירשתי ⁴. כמו שני' ⁵: והחיות יצוא ⁶ ושוב' — כלומר, ממהרים לחזור, כן חזור מהר מן הרהורך ⁷. ועל דבר זה נפרת פריית — ר"ל שבועה ⁸. | [ה] מידתו עשר שאין להם סוף — ר"ל לעומק. נעוץ סופו בתחילתו ¹ — כלומר, אם הרהרת על אחרית השם ית', כך וכך אלפים שנים ² ראוי להיות בסוף: נעוץ אותו סוף בתחילתו, וחשוב ששמה דומה להתחלה, שהרי אחרי כן יהיה עד אין סוף. וכן להפך:

- 2 הכותב מחק המלה 'המחשבות', ובמקומה רשם בגליון: משכות[?]; ואולי צ"ל: המשכות.
- 3 'מקור' ככינוי לכתר, בפירוש הרמב"ן (שם, 403).
- 4 'עלת העלות' — כינוי לאין-סוף, בפירוש ר' עזריאל (המיוחס לרמב"ן). להוציא א"ס — כך ר' עזריאל והרמב"ן ועוד. ועי' להלן, משנה ז'.
- 5 באמרו 'הבן בחכמה וחכם בבינה' מעורר בעל ס' יצירה את המעיין להתבוננות בעשרה דברים שבהם נברא העולם, בחכמה ובתבונה וכו' (חגיגה יב ע"א), שהם כנגד י' ספירות.
- 6 = מכל מקום.
- 7 ישעיה ת, טז.
- 8 כדלעיל, הע' 5.
- 9 כדברי הרמב"ן לבראשית א, א.
- 10 בסוף משנה א.
- 1 בכ"י: פיך.
- 2 לא — השלמה בין השיטין.
- 3 אצ"ל: לבן; ובפירוש הרמב"ן: 'ואם רץ לבך — להסתכל במחשבה'; היינו להרהר בכתר עליון.
- 4 עי' לעיל, מ"א, הע' 8: מקום = חכמה; כפירוש הרמב"ן כאן: 'שוב למקום — הוא מקומו של עולם, שהוא חכמה'.
- 5 יחזקאל א, יד.
- 6 בכ"י: רצו.
- 7 מעין פירוש בוטריל.
- 8 פירוש בוטריל. וכן לעיל, מ"ב, הע' 3.
- 1 ה סופו בתחילתו... תחילתו בסופו (במקום סופו וכו') — זה הנוסח שהיה מקובל בקרב חכמי אשכנז הקדומים; עי' לבירור הנוסח וכו', עמ' מ, בח"ב.
- 2 גם כאן ובהמשך זיקה בולטת בתוכן ובלשון לכתוב בפירוש ר"מ בוטריל.

נעין תחילתו בפופו — אם תהרהר כך וכך אלפי ריבות שנים ראוי שהיה³ תחילתו, חשוב ששמה דומה לסוף מרוב ריחוק, שהרי הוא קדמון מוחלט בלי התחלה. עומק מזרח⁴ — אם תהרהר⁵ כך וכך אלפי רבבות פרסאות ראוי להיות סוף היותו במזרח, חשוב ששם דומה להתחלת מזרח לפי ריחוק סופו, שהרי אין לו סוף⁶, וכן כולם. ו בספר אשכול⁷ ביארתי הדבר. משלהפת קשורה בגחלת — ר"ל כשהשלחבת חוזרת על [!] הגחלת בלי איתור, כן תחזור מיד מן אותו היררהור⁸. ולפני אחד מה אתה סופר — כלומר, אין שייך להתחיל ולמנות דבר קודם אחד, כן אין עילה להשם ית', אך הוא עילת כל. | עומק ראשית וכו' — ומונה עשר עומקים¹ כ"ס. ונפלאות בעינינו, אשר בסמוך מונה י"ס אחרות, שהרי כאן מונה ראשית ואחרית טוב ורע ושש קצוות, ובסמוך מונה רוח ורוח ומים ואש ושש קצוות, ומפרש עליהן מספר עשרה: אחת שתיים וכו'². ולכן אומר, שזהו שרמוז למעלה³: מכון באמצע במילת לשון ובמילת המעור, ופי'⁴ שהלשון באמצע עשר אצבעות הידים והמעור באמצע עשר אצבעות הרגלים. ור"ל ששני מילות עשר ספירות הן, זו למעלה זו. עשר העמקים שמונה כאן (כמו)⁵ הן קודש קדשי קדשים⁶, עצמותו⁷ ית' וית' שאין לו סוף בכל העשר העמקים, ובכלל יש לנו לנעין סופו בתחילתו⁸, ועליהם רמוז בעשר אצבעות הידים. אבל י"ס שמוכיר בסמוך, אותן האציל השם ית' וקודש קדשי קדשים, הם שזרח [!] גילוי כבודו 214 וברא עולמו, ועליהן רמוז בעשר || אצבעות הרגלים. ועל שתייהן אומר 'בלי מה',

- 3 בכ"י: שיהיה — והכותב מתח קו על ה' הראשונה למהקה.
- 4 אחרי שהובהר בקודם מושג אינסופיות השם בייחס להתפשטות הזמן, מצרף המחבר בזה הביטוי 'עומק מזרח' מהפסיקה הבאה, להשלמת המושג המקביל בייחס להתפשטות המקום.
- 5 תחילה כתב הכותב 'הרהרת', אח"כ הוסיף נקודה אחת על ה'ת' ושתי נקודות על ה'ה' הראשונה, לתקן המלה ל'תהרהר'.
- 6 בכ"י: סופו.
- 7 קופמן, עמ' 169, 174, ע"ש.
- 8 עפ"י פירוש בוטרייל.
- 1 עומקים — כתיב שנוהג בו בוטרייל. לפעמים כותב מחברנו גם 'עמקים' או 'עמקים'; השארנו הכתיב בכ"מ כצורתו.
- 2 וכו' — השלמה בין השיטין.
- 3 במשנה ב'.
- 4 ופי' — השלמה בגליון.
- 5 המלה (בראש השורה) נמחקת; במקומה הוסיף הכותב (בסוף השורה הקודמת): כאן.
- 6 הכוונה במונח זה, תחזור גם בתמשך, היא לכלל האצילות של עשר הספירות בייחודן. וכ"ה בס' האשכול, עמ' 172, ע"ש. נדמה שישנה בזה הקבלה מכוונת לביטוי המשולש 'מלך מלכי המלכים' בתפילת 'עלינו לשבח', שאותו פירשו המקובלים הקדומים כידוע: מלך — כתר; מלכי — חכמה ובינה; המלכים — הספירות התחתונות. עי' לדוגמה 'פירוש עלינו לשבח' בס' מאור ושמש, ליוורנו תקצ"ט, י ע"א. והשווה באדרא (ח"ג, קצח ע"ב) הלשון "קדש קדשים וקדשיא" והביאור שבא עליו להלן בפירוש של ר' יוסף נ' טבול, כא ע"ב.
- 7 עצמות ה', לשיטת המחבר, זו עילת העילות (אינסוף), אשר היא מעל — ומתפשטת בתוך — עשר הספירות, שהן אמצעי הבריאה. ר' מ"ש להלן, משנה ז.
- 8 כמו שפירש בפסיקה הקודמת: עומק מזרח.

כי לא נתחדש. יש רק גילוי כבודו, ככל אשר פירשתי בספר האשכול⁹. וכשם שאצבעות הרגלים מכוונות¹⁰ כנגד אצבעות הידים, כך י"ס השניות^{10*} מכוונות¹⁰ עם י"ס הראשונות¹¹, וכל השמות המיוחדים לבעלי הקבלה מכוונים על אילו ואילו, ואין פרוד ביניהם. לכן תדע, שעומק ראשית רומז למחשבה¹². ועומק אחרית אי אפשר לפרש על מלכות, דא"כ מה יהיה עומק תחת שאסביר בסמוך. גם אי אפשר לפרש עומק ראשית על בינה, דא"כ מה יהיה רום שאפרש בסמוך, שבא מרות השיני^{12*}. גם אין לפרש רום על חסד, דהא אומר כאן עומק רום ועומק טוב, וטוב זה חסד. ועוד במקובלני דמים מרות שאומר בסמוך נאמר על חסד¹³. על כן צ"ל דרום נאמר על בינה, ותחת נאמר על מלכות, ואחרית נאמר על חכמה¹⁴, ונקראת אחרית מפני שרק שתי רוחות מזכיר בסמוך, והיא האחרית. אבל בינה ואור, כי האור בא מן הרוח כדאמר לקמן¹⁵. אמנם חכמה נקראת גם ראשית בסתרי תורה¹⁶, כי היא ראש הכל, כאשר אומר בסמוך^{16*}, שחקק בה רום ותחת וד' רוחות. אבל מצאתי, שרום ר"ל מחשבה¹⁷. ואל תתמה שאומר שרום בא מן הרוח השיני, כי לרוב דקותה אין לייחסה לסדר הבריאה עד שתמשך מכח לכות, שתאור[?] ליחס לה ישות הקצות. ולפי זה רוח אלהי חיים¹⁸ — חכמה, ותהיה נקראת¹⁹ ראשית כדברי חכמים הקדומים; ורוח מרות — בינה, ותהיה נקראת אחרית, ונאמר שרוח ואור עניין אחד. עומק מזרח — תפארת; עומק מערב — יסוד; עומק דרום — נצח; עומק צפון — הוד; עומק טוב²⁰ — חסד; עומק רע — ר"ל העדר הטוב, דין. ועומק טוב — ר"ל באור²¹ ובאור שנקרא²² טוב, שני²³: ו'ירא...

9 זה היה כנראה בפתיחת ס' האשכול החסרה לפנינו. וכעין זה מתייחס המחבר גם בס' כוונות התפלה (קופמן, עמ' 186) למ"ש בס' האשכול בדבר גילוי כבוד ה' ושפע אור השכינה בג' העולמות: ר' להלן, פ"ד, מ"ב, הע' 4.

10 בכ"י: מכווני'. 10* בכ"י: השניים.

11 בכ"י: הראשונים.

12 כתר; עי' לעיל, מ"א, הע' 12.

12* ראה משנה יא, הע' 2.

13 וכ"כ בס' האשכול, עמ' 141; וכ"ה בפ"י ר' עזריאל (מ"ב, ע"ש). עיקר התפיסה של מים — חסד יסודה בס' הבהיר, סי' מה, גא, ועוד.

14 בפירוש המיוחס לראב"ד, מ"א: שהחכמה העליונה היא ראשית כל הנמצאים ואחרית הכל.

15 פ"ג, מ"ג.

16 עי' רמב"ן לבראשית א, א, בראש.

16* משנה יא.

17 היינו כתר; ר' המובא מלשון הרמב"ן, לעיל, משנה ד, הע' 3. וכך לרוב בפירושי המקובלים, הקוראים לכתר 'רום מעלה'.

18 במערכת העשר השניות, להלן, משנה ט.

19 כאן, במשנת העמקים.

20 גם בנוסח ר"מ בוטריל בא עומק טוב ועומק רע אחרי עמקי הקצוות. ועי' לביורר הנוסח וכו', עמ' לח, בח"ב והע' 5.

21 בפ"י בוטריל: באור שהוא טוב, ע"ש.

22 בכ"י: שנקראת.

23 בראשית א, ד.

את האור כי טוב. ועומק רע — העדר האור, שנ' ²⁴: 'יוצר [אור...]. ובורא רע, העדר הטוב ²⁵. ור"ל בתוך כל הגשמיים ככתו' [?] וכהרי' [?]. וכנגדם בי"ס השניות מים ואש ²⁶. והנהיג עולמו בטוב וברע, ולגמול חסד וטוב לעושים רצונו, לאור באור החיים' ²⁷, ולגמול רע לרשעים, ואשם לא תכבה' ²⁸. וכנגד עומק ראשית ועומק אחרית, שהוא ית' מנהיג כל ענייני עולמו מראשם לסופם. וכנגד עומקי שש הקצות, חותמו של הקצות ²⁹. נמצא מבואר שהעשר ספירות עליונות וי"ס תחתונות אחד הם. מעון ³⁰ קדשו ³¹ עדי עד — ר"ל מעון קודש בכל העשר עומקים לעולם ועד אין סוף 217 לבדו ית' וית', כמו שמפרש כאן. ועל זה נאמר ³²: 'עמוק || עמוק מי ימצאנו' ³³. [ז] צפייתו ¹ כמראה הבזק — כלומר, כשצופה בליבו יהרהר בהם, ימהר לחזור כמו שממהר הבזק, ר"ל הברק. ותפלתו ¹ אין קץ — כלומר, כשתהרהר על סופו תשים אל לבך שאין להם קץ כדפי'. דברו בהן ברצוא ושוב — כלומר, כאשר יגיע הרצון מאת הש' ית' ², שיוחס לדבור כמו שנ' ³: 'בדבר ה' שמים' ⁴ נעשו' כו', ברצוא ושוב — כלומר נעשה מהר, הן להיות הן לבטל. סופו הדבר ואמ' [?] ולמאמרו בסופה ירדפו ולפני פסאן — פי' גדולתו ⁵, כמו ⁶: 'רק הכסא אגדל ממך'. משתחווים — כמו ⁷: 'וצבא' ⁸ השמים לך משתחווים. ועניין השתחוויה גבי אדם, כלומר שמגיע ⁹ מידותיו ואינו עוסק בהם כי אם במחשבה לבד, ומרומם השכל ומשפיל הגוף. וכאן הוא רק משל, ר"ל שעצמותו ¹⁰ ית' על הכל ¹¹, וי"ס שכינתו וגילוי אצילותו כדפי' בספר האשכול ¹² ע"ש. ומהנה הוכחה, שעילת העילות ¹³ אינה במספר העשרה ¹⁴, ולא כאותן שפירשו ¹⁵

24 ישעיה מה, ז.

25 שנ'... הטוב — השלמה בגליון.

26 מים ואש — השלמה בגליון.

27 איוב לג, ל.

28 ישעיה כו, לד.

29 באותיות השם, כמבואר במשנה יד.

30 הנוסח המקובל: ממעון.

31 ליתא: ועד — וכ"ה בנוסח בוטריל (ונ"ש).

32 קתלת ז, כד (ועמק).

33 בכ"י: ימצאנו.

1 הנוסח המקובל: צפייתו, וכן: ותכליתו; והשווה לעיל, מ"ה, הע' 1.

2 עפ"י הרמב"ן (שם, 408): דברו... הוא הרצון [= כתו'] היוצא מאין סוף.

3 תהלים לג, ו.

4 בכ"י: השמים.

5 וכן בס' האשכול (עמ' 172): כסא עניין גדולה, ומראה לכתוב בזה במו"נ, ח"א, פ"ט.

6 בראשית מא, מ.

7 נחמיה ט, ו.

8 בכ"י: וכל צבא.

9 שמגיע — תיקון בגליון.

10 בכ"י: שעצמותיו.

11 עי' לעיל, מ"ו, הע' 7.

12 עי' שם, הע' 9.

13 בכ"י כאן ובהמשך: העילת.

14 עי' לעיל, מ"ג: ולא י"א.

רוח אלהי' בסמוך על עילת העילות, ור"ל שמחשבה עילת העילות¹⁶, וזה אינו. וכן
 [ח] מפרש בהדיא במשל לבסוף¹⁷: מלך יחיד בעולמו וכו'. | י"פ וכ"ב אותיות — פ'
 אילו הל"ב נתיבות שהחבור התחיל, ומפרש הכ"ב שהם: ג' אימות¹ וז' כפולות וי"ב
 פשוטות, וכולן מפרש לקמן מה טיבן. ורוח ככל אחת מהם — והשם ית' נתן רוחו בהם.
 כי מה שנקרא ככת ראשון 'ספירות', נקרא ככת שני 'אותיות'. ומן הרוח שבא מרות
 אלהי' נחקקו הכ"ב אותיות², ולא שהם דבר זולת הרוח. וכאן אומר ג' יסודי 'אימות',
 [ט] אבל לבסוף³, אצל התולדות, קורא אותם 'אבות'. | אחת רוח אלהי' — ר"ל מחשבה¹.
 ולא יוחס לה שום בריאה² לרוב דקותה, רק אומר: חיים — כלומר שכל חיים ממוצאה
 ובכללת. והיא 'היכל קודש'³ שמוכיר לקמן⁴ שהוא מכוון באמצע, וכולם בתוכו, כמו
 [יא] שאפרש בע"ה. | רוח מרות הקודש¹ — ר"ל חוכמה¹. וחצב פה רום ותחת² —
 וכבר פ' לדעתי³, שאי אפשר לפרש רום כי אם בינה. ואל תתמה שמונה 'שלש מים
 מרות', ור"ל חסד כדפ"י⁴, ואינו מונה בינה שהיא השלישית, כי אין מונה אותם לפי
 סדר אצילותם, תדע שהרי מונה מיד אחר רום תחת, אך לסדר בריאת עולם מונה
 אותם. אך לפירוש שני⁵: אחת רוח אלהי' — חוכמה, ורוח מרות — בינה. וכל הפירושים
 מים מרות — חסד, ואש ממים — גבורה. ויש לך לדעת, שהעולם נברא בחסד ובדין,
 218 שני⁶: ביום ברא || הש' אלהי' שמי' וארץ. ובכאן מוכרח שבי"ס נברא העולם. וידוע
 להמקובלים, שאין לייחס בריאת שמים⁷ וארץ וכל אשר בהם שלש עליונות, שהם
 כנשמות⁸, כ"א [כי אם] לז' אחרונות, שהם הבניין של ז' ימי בראשית. וכללם שנוטות
 לחסד ולדין ולמכריע. על כן ראוי יצירת העולם ממים ואש ומכריע. וזהו רוח כאשר
 מפרש בסמוך: שלש יסודות אמ"ש, וביאורו אש מים שלום, — פ"י כי (רוח) אש ומים

15 בוטריל: רוח אלהים חיים — היינו הבורא עצמו.

16 היינו, שכתר הוא-הוא אין-סוף; היא הדעת שדוחה אותה הרמ"ק, פרדס רמונים, שער ג.

17 פ"ו, משנה ב.

1 בכ"י: אותיות.

2 זה עפ"י הכתוב בנוסח הקצר להלן, משנה י.

3 פ"ו, משנה ג.

1 הספירה הראשונה, כתר, כאמור לעיל. וכך בפירוש הרמב"ן (שם, 409), ועוד.

2 שלא כתוב בה 'חקק וחצב', כמו אצל הבאות.

3 עפ"י ס' הבהיר, ס' קיז, ועוד.

4 פ"ד, משנה ב.

1 הקודש — תוספה בנ"ש; עי' לבירור הנוסח וכו', עמ' מד ומז.

*1 פירוש רמב"ן, שם.

2 רום ותחת — גירסה חריגה. הנוסח המקובל בזה (בנוסח הארוך): וחצב בה ארבע רוחות

השמים; עי' לבירור הנוסח וכו', עמ' מז-מח, בח"נ ובהערות.

3 לעיל, משנה ו.

4 שם.

5 כך בפירוש ר' עזריאל (המיוחס לרמב"ן) ובמיוחס לראב"ד, ועוד. ועי' ס' הבהיר,

ס' קמג.

6 הכוונה לבראשית ב, ד: ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים (נתערבב בלשון ברא' ה, א).

7 נמחקה מלת 'עולם', ונכתב עליה: שמים.

8 וב"כ בס' האשכול, עמ' 140, 168, 170.

הפוכים, ולא יחולו בלי שלום. והרוח שבצד ליחות דומה למים, ובצד חמות דומה לאש, עושה שלום ביניהם. אמנם לפי גירסת הספרים שבידינו⁹ אפש' [?] לבסוף אמ"ש: אויר מים אש, וצ"ל [?], שהשי"ן מחוברת אל אל"ף. והנה גם לפי הטבע ראוי יצירת אש ומים, שיש להם איכות חם ויבש קר ולח. וע"כ מים ואש דומי' [?] לחסד ודין, ורוח יש ליחס לכלל העליונות. ולמחשבה אין ליחס שום דבר, כי היא פשוטה כדפי¹⁰. ובינה אוירית לפי פי' שלי¹¹, ועל כן אין ליחסה רק לחכמה, והוצרך לזנג בינה. וכי תאמר, איך שייך מסדר היצירה מים מרוח ואש ממים? דע, שיש לו אויר היוצא מן הרוח מלחלה, וכאשר זורח אור הנכבד [?] תוך המים ומבהיקים, יצא אש, כאשר נראה דוגמתו לעין מהחמה הזורחת אספקלרי' עמוק ששורפת. וכן אשר חקק מן הרוח שש קצוות, המשל¹² להזוג המנפת בהזכוכית עד שמרחיבו כרצונו, כן ה' ית' תרחיב הרוח לשש הקצוות עד שאמר לעולמו די. והנה כ"ז [כ"ד?] הסדר לפי יצירת העולם: מחשבה או בינה — רום; מלכות — תחת. אבל קבלנו תמונת העולם באדם¹³, שראשו דרום, שהוא מקום התסד וגמול הטוב; ותחת — צפון, מקום הדין והעונש, שאל תחתית; ופניו — מזרח, ואחוריו למערב. ולפי סדר זה יהא מלכות דרום; ומחשבה או בינה לצפון. וזהו מאמר רז"ל¹⁴: עולם כאסדר' [ר"ל אינ' מסוככת¹⁵], כמו שנאמר באיוב¹⁶: 'תולה ארץ על בלימה'. נוטה צפון על תוהו¹⁷, כי מפני שאפילו בינה אוירית, הרי צידה נגד האחרים כאינה מסוככת, ושניהם נכונים בלתי סתירה. ואל תתמה כי הוכחתי בספר האש כול¹⁷, שאין הי"ס גשמיות לקבוע ממש מזרח ומערב, אלא שהם משתנים || מפני העניין, לפי 'אובנתא דליבא'¹⁸ ברות הקודש. וגם לפי סדר היצירה שייך למנות תחת אחר רום מיד, כי המת עיקר הגשם. שהרי מזרח ומערב לבד רק קו, וכאשר יצורף צפון ודרום יהיה שטח, ורק כאשר יצורף עוד [יב] רום ותחת יעשה גשם. | שלש מים מרוח — בזה רומז לחסד כדפרשתי¹. ומפרש שחצו רפשי וטיט הראוי מן המים ע"י ההום. המשל²: המרתיה מים בכלי עד שנתייבש, ימצא עפר דבוק בתחתית הכלי. וזהו עולם התחתון. עשאו כמין³ ערוגה — מצויינת

9 מתכוון כנראה לכתוב בפ"ג, מ"ג.

10 לעיל, משנה ט.

11 לעיל, משנה ו: אבל בינה אויר וכו'.

12 זה המשל הוא מוקצר מתוך פירוש ר"ש דונולו, המובא בפירוש ר' אלעזר מגרמיוזא (פרעמישלא 1883); וכנראה משם לקחו המחבר (ר' מ"ב, הע' 12).

13 סדר הרוחות הבא אינו מובן לי, ובפרט כפילויות דרום וצפון שבו, והניגודים לכתוב לעיל במשנת העמקים (ו').

14 בבא בתרא, כה ע"ב.

15 השלמה בגליון. בגמרא שם: ורוח צפונית אינה מסוככת — לפ"ז יתכן, שהשלמה היתה מכוונת כפירוש למלה 'תוהו' בשורה הבאה.

16 איוב כו, ז.

17 ט' האשכול, עמ' 169: שאין אצילות האלהות גשמות וכו'.

18 עבודה זרה, כה ע"ב; ופירושו: הבנה, השגה.

1 ככ"י: כפרשתי; משנה ו, ומי"א.

2 מעין הכתוב בפרוש המיוחס לרס"ג.

במצרית בתוך שדה גדול⁴, כן אוקינוס מיצר העולם, הציבו כמון חומה — ר"ל המים⁵ הגביה סביבו. כמו⁶ מעזיבה — כמו ריצפה זו קבועה באבנים, כן הארץ מסביב חזק כנגד המים שלא ימחה⁷. ויצק שלג עליהם — משל כאדם המביא מים ומשליך לתוך קמח⁸ שיעשה עב, כן קבע הצורה בחומר. קו ירוק — זה הים שמקיף העולם, כי מעבר לאוקינוס חוץ לעולם⁹, כי שמה יסוד עולם האויר¹⁰ * ולא ארץ. אבנים מפולמות — כלומר מסותתות, שקבעם בסוף הארץ נגד המים כדיפירשתי, ובין האבנים נכנס המים לעולם¹¹ * — אך קיבלתי פי' הפסוק¹² 'היתה תוהו', כלומר שהייתה תוהו וחזר להיות בוהו¹³ — ר"ל שמן החסד התחלת הבניין, וזהו קו הירוק שמקיף העולם, כי בכוחה האבנים [יג] הששה הנאצלים ממנה. ומפולמות — ר"ל מלוחלחות, שהרי מן המים נאצלו¹⁴. | ארבע אש — רומזו לדין, ומפרש, שחצב בו פסא הכפוד — פי' השמים¹, שנ²: 'השמים כסא', וכתב³: 'השמים מספרים כבוד אל', נמצא מפורש שהשמים כסא כבודו. ותדע שעל השמים קאי, שהרי השמים לא הוזכר כאן, ולבסוף מפרש אותיות אמ"ש, שהמליך שי"ן וברא שמים⁴. ושי"ן ברביעית, היינו אש. ומפרש כאן, שחצב כל עולם העליון. ואל תתמה שבשלישית ברא עולם התחתון וברביעית ברא עולם העליון, כי סדר הבריאה ראוי כפי הנהגת המנהיג ית', שהעליון בדין והתחתון בחסד, ולא כפי סדר הראוי לעצמות האצילות, כי גבוהים וגבוה מעל גבוה⁵. וכן פי' למעלה⁶ * על שהקדים חסד לבינה. ומשלישתו⁷ * יסד מעון קדשו⁸ — כל העולם הנ"ל נקראו [!] מעונו מפני חשיבותם שהם שלו, כמו שנ⁹: * 'אבדו גוים מארצו'. והלא כל הארצות שלו, אך

3 בכ"י: בגי' [?].

4 בוטריל: כשדה גדול המצויין בכל חלקיו ובכל מצריו.

5 בוטריל: הציב המים סביב לארץ.

8 בוטריל: כאדם המביא מים ואח"כ קמח. לפ"ז יתכן שצ"ל כאן: ומשליך לתוכו קמח.

7 בכ"י: 'מחא.

8 בוטריל: כאדם המביא מים ואח"כ קמח. לפ"ז יתכן שצ"ל כאן: ומשליך לתוכו קמח.

9 בוטריל: פירוש ים גדול... כי מעבר לים אין בגין.

*9 לפי מערך היסודות, המים מקיפים את הארץ, והאויר מקיף את המים.

*9 כלשון ס"י: ומביניהם המים יוצאים.

10 בראשית א, ב.

11 מאמר ס' הבהיר, סי' ב; ואף הוא מובא שם בפירוש ר"מ בוטריל. ומ"ש 'קבלתי',

כוונת המחבר שכך קיבל פירוש למאמר הבהיר הנזכר, שב'תהו' — הרמז לספירה

חסד, 'וחזר לבהו' — רומז לאצילות שש האבנים — הספירות היוצאות ממנה. וכך פירש

בס' האשכול, עמ' 141. וכאמור לעיל, מ"ו (הע' 13), חסד מכון למים.

12 בפירוש ר' אלעזר מגרמזא, ג ע"ד: אבנים מפולמות ומלוחלחות... כי ממים נבראו.

1 כך גם בס' האשכול, עמ' 128, 162. וזה כדברי הרמב"ם במו"ג, ח"א, פ"ט.

2 ישעיה סו, א.

3 תהלים יט, ב.

4 פ"ג, מ"ח.

5 עפ"י קהלת ה, ז.

*5 לעיל, במשנה יא.

6 בכ"י: וממשלתו.

7 מעון קדשו — הנוסח המקובל: מעונו.

8 תהלים י, טז.

מפני חשיבות ארץ ישראל מיוחס לו⁹. או ר"ל שמן קדשו יסד המעון, אבל הוא ית' מקומו של עולם, כמו שמפרש לקמן¹⁰, ונאמר¹¹: 'ה' מעון אתה'. והשלש, ר"ל מרוח ומים ואש הכל נברא, שני¹²: 'עושה מלאכיו רוחות'—פי' באותה פר' מזכיר [יד] שלשתן. | רום ותחת וד' רוחות השמים, ומונה אותם להשלים הי"ס¹, כמו שמפרש לקמן שספירות הם, והקב"ה חתם בהם העולם, ר"ל מקיים השש קצוות באמצעותם. חמש וכו' ומונה עד שמשלים הי"ס כדפי'. בדרך שלש וחתם שש קצוות²—כי שלש תיבות ששה היפוכים בשוה³. ספ"א [סוף פרק א'].

[פרק שני]

[א] כ"ב אותיות — אחר שפי' הי"ס, מפרש האותיות, || להשלים הל"ב נתיבות. 224 וכולן חקוקות בקול — בקולו של השם ית' שמשפע¹ [שמשפיע?], ומשל הוא, מפני שהקול מחלק האותיות, ור"ל שמשפע [שמשפיע?] רוח קודשו על כולן. חצובות ברוח — ר"ל שבא מן רוח אלהי' כדפי'². בזה נחצבו לבן [?] בכל אחת רוח חיים³, ומקבלים השפע מהשם ית' לפעול כרצונו⁴ ית'. וקבועות בפה ולשון⁵ ביה' מקומות — כדמפרש. כשלהבת בנחלת — כלומר, אי ליכא גחלת ליכא שלהבת, הכי גם⁶ עשרה כנגד י"ס. וקבועות בפה ולשון לדבר במ ולגלגל אותם כדמפרש, לצור בהם בריאה. [ג] וזה מופת על הכת שנתן השם ית' בהם, שהם אמצעים בבריאת העולם. | כ"ב אותיות חקוקו חצבו שקלו והמירן וצרפן — חקיקה פנימית מן חציבת, ושניהם עינין יצירה. אבל רשימה דקה יותר, ומזה לא (דבר) דיבר¹, כי הרשימה אינה צורה [יצירה?]. שקלן והמירן עינין זיווג², אלא שהשיקול פנימי מן המרה, והמרה פנימי מן צירוף.

- 9 מעין לשון רס"ג, אמר"ד, מ"ב, פ"ט (מהד' הר"י קאפח, עמ' צח): כשם שלו כל הארצות וכבד אחת מהן באמרו זו ארצי.
- 10 פ"ד, מ"ב.
- 11 תהלים צ, א (אדני וכו').
- 12 שם ק"ד, ד.
- 1 בכ"י: הי"ב.
- 2 קיצור לשון המקור, וכיו"ב במקומות אחרים בחיבור.
- 3 ראה פ"ד, מ"ד.

פ"ב

- א 1 בוטריל: בקול של הבורא ית'.
- *1 המלה מיתרת, אחרי שהמחבר נמלך להוסיף כאן תחילה הסבר משל, וחזר עליה בשורה הבאה.
- 2 פ"א, מ"ח.
- 3 בוטריל: יש רוח חיים בכל אות ואות.
- 4 או: ברצונו.
- 5 ולשון — ליתא לפנינו. ואולי צירף המחבר המלה כאן מלשון ההמשך.
- 6 בכ"י: הרי גם; אצ"ל: הכי נמי.
- 1 תיקון כתיב מלא במקום החסר.
- ג 2 בכ"י: זיוג. הכוונה חיבור אותיות שתיים שתיים, במערכת מסוימת. וראה להלן: ושקלן איזוהי ראויה להיות בת זוג.

והמרה: והיה הוא ותמורתו קודש³; גם כאן אין הראשון בטל. וסידר דבריו דרך מדרגות וזיווגים שנויי רבות [!] להוציא פירות. ועד כאן דיבר מן העליונים, ועתה מדבר [מן] נפרדים, ובכללם הנשמות העתידות להיות, כמה שנאמר: וצר נפש כל היצור ונפש כל העתיד לצור. וצר בהם — ר"ל באותיות עצמן עשה צורה, כדי שיצייר מהם צורה אחרת למטה. וכן כל דבר סיבה מסיבה, עד שמגיע לנפרדים של מטה מהעשר ספירות, ויוגקים מהם כפירות מאילן⁴. ובגמר בשולם יפלו ממקום יגיקתם, ויתחדשו אחרים במקומם. ופעמים יפלו הגופלים במקום שיתחדשו אילנות גדולים שיוציאו פירות ופיריהן [!] פירות. וחשובות הפירות העתיד [?] לצור במ רוחות היות דקות. וכולן הכוחות עשויות מבראשית, תחילה נשמת אנשים וא"כ [ואחר כך] נשמת נשים. ושקלן איווהי ראויה להיות בת זוגו. והצורות המורגשות באות מסיבות [ד'] מורגשות, שהם כלי הנשמות. | נמשא הוודות חלילה ברל"א שערם *¹ — כל שתי אותיות נקראות שער, ויעלו ההיפוכים לרל"א שערים. כי כשתצרך אלף עם כולם — פי' שהאלף בסוף, ויעלו לכ"א שורות של כ"ב שערים. וכשתהפוך כן אותיות של כל האלפה ביתה [!] כולה, ויהיה מגנין השערים תס"ב. ומפני שההיפוכים פנים ואחור, מנה רק תציים שהם רל"א. ואילו הם ²:

אב בג גה דה הו וז זח טי יך כל למ מן נס סע עפ פץ צק קר רש שת | תא
אג בד גה דו וז זח טי יך יל כמ לך מס בע סף עץ פק צר קש רת | שא תב
אד בה גו דו הח וט זי חך טל ים כן ² לס מע גף סץ עק פר צש קת | רא שב תג
אה בו גז דת הט וי זך חל' טם ין כס לע מף גץ סק ער פש צת | קא רב שג תד
או בז גח דט הי וך זל חם טן יס כע לף מץ נק סר עש פת | צא קב רג שד תה
אז בח גט די חך ול זח הן טס יע כף לץ מק נר שש עת | פא צב קג רד שה תו
את בט גי דך הל ום זן חס טע יף כץ לק מר נש סת | עא פב צג קד רה שו תז
|| 225 אט בי גך דל חם ון זס חע טף יץ כק לר מש נת | סא עב פג צד קה רר שז תח
אי בך גל דם הן וס זע חף טץ יק כר לש מת | נא סב עג פד צה קו רו שח תט
אך בל' גם דן חס וע זף חץ טק יר כש לת | מא נב סג עד פה צו קו רח שט תי
אל' בם גן דס חע וף זץ חק טר יש כת | לא מב גג סד עה פו צו קח רט שי תך
אם בן גס דע חף וץ זק חר טש ית | כא לב מג נד סה עו פז צח קט רי שך תל
אן בס גע דף חף וץ זר חש טת | יא כב לג מד נה סו עז פת צט קי רך של תם
אס בע גף דץ חק ור זש חת | טא יב כג לד מה גו סז עת פט צי קב רל' שם תן
אע בף גץ דק חר ור שז | חא טב יג כד לה מו גז סח עט פי צץ קל רם שן תס
אף בץ גק דר הש ות | זא חב טג יד כה לו מז נח סט עי פך צל קם רן שס תע
אץ בק גר דש חת | וא זב חג טד יה כו לו מח נט סי עך פל צם קן רס שש תף
אק בר גש דת | הא וב זג חד טה יר כו לח מט גי סך על פם צן קס רע שף תץ
אר בש גת | דא חב וג זד חה טו יז כת לט מי גך סל' עם פן צס קע רף שץ תק
אש בת | גא דב חג וד זה חר טז יח כט לי מך גל סם ען פס צע קף רץ שך תר
את | בא גב דג הד זה וז חז טח יט כי לך מל גם סן עס פע צף קץ רק שר תש

3 עפ"י ויקרא כז, י.

*3 שכלים נפרדים מן החומר.

4 נשמות פירות מאילן הספירות, בס' הבהיר, סי' קיט.

*1 גירסה חריגה (ואולי קיצר לשון המקור).

1 עפ"י מ"ש בוטריל (בשם ר' אהרן — מא ע"ב); וכ"ה אצל ר"ש דונולו. — הוספנו בדפוס קו מפריד בין מערכות 'פנים' ל'אחור'.

226 || ועתה מדבר מן עולם המורגש. מקובלני שצריך לצרף השם המיוחד בין כולם³ בכל קריאתו על נוטריקון (!) כשם אחד, כי כל הצרופ אינו כ"א חשבון שם אחד של הקב"ה. גם כל שער לבדו שם הוא. ספ"ב [סוף פרק ב'].

[פרק שלישי]

- [א] אמ"ש: כף זכות — כי מים חסד, וקף חופה — כי אש דין, ולשון חק מכריע¹ — כי הרוח שבא מרוח אלהי שופע דרך קו האמצעי לתפ"2, מידה³ שנקראה חק, כמה שני⁴: 'חק לישראל הוא', וזהו רחמים. ורחמים מכריעים, כלומר מה כף⁵ זה מושך אליו וזה מושך אליו, ולשון של המאוזנים (!) מעמידים בשוה, כאמרם [?] אש ומים [ב] לא⁶ ידבקו בלתי רוח, ר"ל שפע הקודש, כדפי'. | סוד גדול מופלא ומופלא¹ — הזכיר 'גדול' נגד גדולה, 'מכוסה' נגד גבורה², כי עומק הדין נעלם, 'מופלא' כנגד הרוח שבא מרוח אלהי חיים³. וכנגדם אותיות אמ"ש. וחתום בשש טבעות — ר"ל הרי ג' אותיות אמ"ש, וחתום בו' טבעות, שתוכל לגלגל לששה היפוכים⁴. ויוצאים מהם אש מים ורוח ומחתול בזכר ובנקבה — ששלושתן נוחות [?] יחד בזכר ובנקבה. [ג] יצור שהאש נושא המים⁵ — כלומר, שסובל אותם שניהם יחדיו. | חוק מכריע¹ בנתיב — שהאוויר בין השמים ובין הארץ. מ"ם דוממת, שי"ן שורקת, א' מכריע — פ"י גם קריאתו מוכיח כדפי', כי: מ"ם דוממת — פ"י אין אדם יכול לקראתו אם לא יסגור פיו; שי"ן שורקת — כלומר בקריאתה, שצריך אדם לפתוח פיו ביותר; אל"ף [ד] מכריע — כי בקריאתה אדם פותח פיו דרך בינוניות. | שלש אמות אמש — פ"י שהם [ח] אימות לעולם ולשנה ולנפש כדמפרש ואזיל. | המליך א' — כלומר, התחיל לצרף

2 כצ"ל; בכ"י: כל.

3 וכן כתב גם להלן, פ"ו, מ"א.

פ"ג

- א 1 בכ"י: מכריעו — והכותב שם נקודה מתחת ל'ו' למחקה.
2 וכן בס' האשכול, עמ' 142: המשיך קו האמצעי היונק ממקור החכמה אל התפארת וכו'.
3 בכ"י: מידת. — 'חוק' במנה בשערי אורה (שער ב') על כינויו ספי' יסוד.
4 תהלים פא, ה. — 'ישראל' הוא מכינויי הספירה תפארת, שהיא רחמים; ר' שערי אורה, שער ד, ומערכת, פ"ד (סב ע"א).
5 בכ"י: חקף.
6 בכ"י: לו.
ב 1 נוסח הר"א מגרמיזא ועוד; ברוב הנוסחים: מופלא ומכוסה.
2 שני אלה כפירוש ר' עזריאל.
3 היינו ספי' חכמה, כדלעיל פ"א, מ"א. במערכת האלהות, פ"ד (נא ע"א): ונקראת 'פלא'... ואולי שעליה אמרו: במופלא ממך אל תדרוש.
4 בוטריל: שמתגלגל בששה גלגולים. וכ"כ לעיל, סוף פ"א.
5 הנוסח המקובל: מים.
ג 1 בכ"י: מכריעו. השווה לעיל, מ"א, הע' 1.
2 פיסקה זו מופיעה כאן בכמה מן הנוסחים, וגם אצל בוטריל.
ח 1 לעיל, מ"ב.

[ט] בה השש היפוכים שפירש למעלה¹, כמו: | אמש אשם מאש משא שאם שמוא, זכר באמש נקבה באשם. וכל דבר שבעולם, חי ואינו חי, זכר ונקבה¹. ולבראות^{1*} רוחו של זכר כדמתחיל באמ"ש, אבל לנקיבה סמך השי"ן לאל"ף, מפני שתולדות האשה אש יותר מן האיש. וזהו מאמר רו"ל²: 'אשה מזרעת תחילה יולדת זכר'. כי ג' שותפין באדם, הקב"ה אב ואם³. ואיך⁴ חלק הקב"ה, (א"ל⁵) עם⁶ האחרון. לכן כשהאשה מזרעת תחילה, אש בא, אחרי כן האיש משליך עליו מים עם הרוח ומכבה האש, וגשמת זכר נכנסת. אבל כשהאיש מזריע תחילה, מים בא, אחרי כן האשה משלכת עליו האש עם הרוח ומפעפע⁷ המים, וגשמת נקיבה נכנסת. — והנה השמר מלטעות, ודע שבדברי משל הוא, ות"ו שהקב"ה ית' יצטרך גילגול האו[תיות]⁸ || לבריאת עולם...⁹. מפני שהוא ית' פשוט מכל פשוט¹⁰, ולא ראוי שיצא שפעל עולמו בלתי אמצעים להכין כמה מורכבים. על כן פי' לך למעלה¹¹, שרוח בכל ל"ב נתיבות, לקבל שפע הקודש ממנו ית' ולהיות אמצעים. ועתה רומז סדר קבלת השפע שקבלו האמצעים. אבל אדם שצר בהם ביצירה¹², כדאמ' בירושלמי¹³: 'רבא ברא גברא', והוא הוצרך לדיבור גילגול אותיות, אבל לברוא יש מאין, הוא ית' נשגב לבדו. | נוצר עפ' אל"ף רוח אויר וכו' — כלומר, התחיל לצרף עם אל"ף, ולפי הסדר יגיע כף זכות למים וכף חובה לאש. לכן נותן הטבע, שאדם מאריך לעמוד בקור הקרה יותר מבאש. וכן הסדר, שצר בכל אחד שלשה דברים, אחד בעולם ואחד בשנה ואחד באדם¹. ספ"ג [סוף פרק ג'].

- ט 1 ע"פ בבא בתרא, עד ע"ב.
*1 בכ"י: ולבראות.
2 ברכות, ס ע"א.
3 קדושין, ל ע"ב.
4 ואיך — השלמה בגליון.
5 נמתח קו על המלה למחקה.
6 ה'ה' — השלמה למעלה.
7 ומפעפע — תיקון בגליון.
8 בסוף השורה והעמוד, וניכר רישום תחילת ה'ת' הראשונה.
9 מטושטש.
10 עפ"י מו"ג, ח"א, פנ"ח: פשוט בתכלית הפשטות. וכך ההמשך, שכל פעולות ה' רק דרך אמצעים, שם, ח"ב, פ"ד ופ"ו.
11 לעיל, פ"א, מ"ח, ועוד.
12 כתב בפנים: בדיבור, מחזקו ותיקון בגליון: ביציר' — והכוונה: בספר יצירה.
13 המאמר בבבלי, סנהדרין, סה ע"ב (שם: רבה). ואולי הכוונה לס' הבתיר (סי' קצו: רבא...), המכונה בפי חכמים גם בשם 'ירושלמי'; עי' "במעגלי הנגלה וכו', עמ' 16, ועמ' 45, הע' 63—65.
י 1 בסוף פיסקה זו רשם הכותב השלמה ארוכה בגליון (19 שורות, כל אחת בת 2—3 מילים). היא מטושטשת ברובה, אך אפשר להכיר בה מילים בודדות מלשון הפיסקה כגון: אויר, רויה, גויה, ראש).

[ט] בה השש היפוכים שפירש למעלה¹, כמו: | אמש אשם מאש מושא שאם שמא, זכר באמש נקבה באשם. וכל דבר שבעולם, חי ואינו חי, זכר ונקבה¹. ולבראות^{1*} רוחו של זכר כדמתחיל באמ"ש, אבל לנקיבה סמך השי"ן לאל"ף, מפני שתולדות האשה אש יותר מן האיש. וזהו מאמר רז"ל²: 'אשה מזרעת תחילה יולדת זכר'. כי ג' שותפין באדם, הקב"ה אב ואם³. ואיך⁴ חלק הקב"ה, (אל"ל⁵) עם⁶ האחרון. לכן כשהאשה מזרעת תחילה, אש בא, אחרי כן האיש משליך עליו מים עם הרוח ומכבה האש, ונשמת זכר נכנסת. אבל כשהאיש מזריע תחילה, מים בא, אחרי כן האשה משלכת עליו האש עם הרוח ומפעפע⁷ המים, ונשמת נקיבה נכנסת. — והנה השמר מלטעות, ודע שבדברי משל הוא, ות"ו שהקב"ה ית' יצטרך גילגול האון[תיות]⁸ || לבריאת עולם...⁹. מפני שהוא ית' פשוט מכל פשוט¹⁰, ולא ראוי שיצא שפעל עולמו בלתי אמצעים להכין כמה מורכבים. על כן פי' לך למעלה¹¹, שרוח בכל ל"ב נתיבות, לקבל שפע הקודש ממנו ית' ולהיות אמצעים. ועתה רומז סדר קבלת השפע שקבלו האמצעים. אבל אדם שצר בהם ביצירה¹², כדאמ' בירושלמי¹³: 'רבא ברא גברא', והוא הוצרך לדיבור גילגול אותיות, אבל לברוא יש מאין, הוא ית' נשגב לבדו. | נוצר עם אל"ף רוח אויר וכו' — כלומר, התחיל לצרף עם אל"ף, ולפי הסדר יגיע כף זכות למים וכף חובה לאש. לכן נותן הטבע, שאדם מאריך לעמוד בקור הקרח יותר מבאש. וכן הסדר, שצר בכל אחד שלשה דברים, אחד בעולם ואחד בשנה ואחד באדם¹. ספ"ג [סוף פרק ג'].

- ט 1 ע"פ בבא בתרא, עד ע"ב.
 1* בכ"ו: ולבראות.
 2 ברכות, ס ע"א.
 3 קדושין, ל ע"ב.
 4 ואיך — השלמה בגליון.
 5 נמתח קו על המלה למחקה.
 6 ה'ה' — השלמה למעלה.
 7 ומפעפע — תיקון בגליון.
 8 בסוף השורה והעמוד, וניכר רישום תחילת ה'ת' הראשונה.
 9 מטושטש.
 10 עפ"י מו"נ, ח"א, פנ"ח: פשוט בתכלית הפשטות. וכך ההמשך, שכל פעולות ה' רק דרך אמצעים, שם, ח"ב, פ"ד ופ"ו.
 11 לעיל, פ"א, מ"ח, ועוד.
 12 כתב בפנים: בדיבור, מחקו ותיקו בגליון: ביציר' — והכוונה: בספר יצירה.
 13 המאמר בבבלי, סנהדרין, סה ע"ב (שם: רבה). ואולי הכוונה לס' הבזיר (סי' קצו: רבא...), המכונה בפי חכמים גם בשם 'ירושלמי'; עי' "במעגלי הנגלה וכו', עמ' 16, ועמ' 45, הע' 63—65.
 י 1 בסוף פיסקה זו רשם הכותב השלמה ארוכה בגליון (19 שורות, כל אחת בת 2—3 מילים). היא מטושטשת ברובה, אך אפשר להכיר בה מילים בודדות מלשון הפיסקה כגון: אויר, רוייה, גוייה, ראש).

[פרק רביעי]

[א] בגי' כפרית ז' כפולות¹ — שכל אחת מקבלת דגש מדינה^{*1} ורפה, ומשמשות שבע מיני טובות וחילופן. כי דע, שבני צרפתי' מדגישים ומרפים הדל"ת, ובני טביריא הרי"ש. אבל הי"ב פשוטות, אע"ג שגם מקבלים דגיש [!] ורפה לפעמים, וזה רק בצירוף אות עימהם או בראש דיבור ולא מפני עצמן כמו אילו. ואע"ג שאומר על הפשוטות תמור ריח תתרנות^{**1} וכו', אין התתרנות סיבה בפני עצמה ואינה כ"א [כי אם] העדר הריח. וזה נוהג בהם, שהרי גם לפעמים רפה ודגש בהם. אבל בגי' כפרית, לכל אחת שתי סיבות מדרך [2?] וחילופי' מרע לטוב. וכשאדם³ דבוק בטוב, הטוב משמרו⁴ [?] בדין מן הרע, וכשאינו דבוק בטוב, חל עליו דין משפטים גדולים. לכן [ב] רע תמור'...⁴, גם על החסיד חל רע לטובתו. ! ו' צלעות — ר"ל קצוות. לז' פדריים — המה השש¹ ספירות. והיפל קודש — ר"ל קדושתו על ספירה ראשונה קאי כדפי'.² ומפני שמשמעתן [!] שקדושתו במקום, מסיים: ברוך כבוד ה' ממוקמו — פי' בריכת⁴ שפע כבוד השם בא ממוקמו של עולם, כלומר מרוח אלהי' חיים, כאמור למעלה^{*4} שהוא מקומו של עולם. וביאור הדברים, שהשם ית' עילת כל ומנהיג הכל מראשית לאחרית לטוב ולרע באותן מקומות. והוא נושא הכל, שנ'⁵: 'מתחת זרועות עולם'. זרועות — ר"ל כת, כמו⁶: 'זרוע נטויה', כלומר תחת כוחו העולם עומד. וכוחו מיוחס לכבודו לרוח אלהי' חיים, אבל הוא ית' ויתעלה האצילים, כדפי' בספר האשכול⁷.

פ"ד

- א 1 סירס לשון המשנה, לפרש 'כפולות'.
*1 מפאת עצמה, כמו שמסביר בהמשך.
*1 במקביל לתמורות המתייחסות לשבע כפולות (פ", מ"א): חכמה — אולת, עושר — עוני וכו', ניתוספה בנוסח הארוך מערכת תמורות גם לגבי י"ב פשוטות (פ"ה, מ"א): ראה — סמיות, שמיעה — חרשות, ריחה — תחרות (ב"א: תחרות, סרחות, תתרנות), וכו'; ר' להלן, פ"ה, מ"א, הע' 1.
2 כנראה הושמטה כאן מלה.
3 תיקון בין השיטין.
4 מחיקה או טשטוש.
ב 1 בכ"י: הששה.
2 לעיל פ"א, מ"ט.
3 בכ"י: הש'.
4 זיל המחבר בס' כוונות התפלה (קופמן, עמ' 186): כבוד השי"ת, פי': גילוי שכינתו, נקרא בריכה, והוא שאמר הכתוב: ברוך כבוד ה' וגו'. ... ברוך מלשון בריכה... שהוא ית' שמו — מקור הברכות, וכבודו נקרא בריכה עליונה, ומגילוי כבוד שכינתו מתברכים הג' עולמות שהוכרתי, ומן השפע קיומם.
*4 כדלעיל, הע' 2; והשווה פ"א, מ"א, הע' 8, ע"ש.
5 דברים לג, כז.
6 שם ד, לד, ועוד.
7 אולי היה זה בפתיחת הספר החסרה לפנינו; ר' לעיל פ"א, מ"ו, הע' 9.

[ד] | שתי אבנים פונות שני פתים — כמו: א"ב ב"א. שלש פונות שש — כמו: אב"ג
 [ה] אג"ב בג"א בא"ג גב"א גא"ב, וכן כולם. | המליך ב' וכו' — והגילגול בג"ד כפר"ת
 228 כמו שפי' על אמ"ש¹. וצר ג' דברים || עולם שנה נפש. (כי²) המליך — כי צר בו
 שבתי וש[בת]³, כי ממשלתו ביום השבת וליל רביעי⁴. ואעפ"י שכל שעה מש[טרן]⁵,
 מ"מ המזל המתחיל היום או הלילה כוחו מושך⁶ עם האחרים כל אותו יום או אותו
 לילה. ואי מזל היום או מזל השעה מתגבר, פליגי בה ר' יהושע ב"ל ושמאל בפרק
 בתרא דשבת⁷. וכוכב צדק מתחיל ביום ה' ובליל ב', ומאדים ביום ג' ובליל שבת,
 וחמה ביום א' ובליל חמישי, נוגה ביום ו' ובליל ג', כוכב ביום ד' ובליל ראשון, לבנה
 [יג] ביום שני ובליל ו'⁷. | חיצה העדים¹ — כלומר, הבריות² עולם נפש ושנה [!],
 וחיצם — פי' וחילקם כל אחד לבדו להעיד על השם ית' שהוא יחיד, ר"ל כל אחד
 לבדו מורה שמן יחיד באו. ספ"ד [סוף פרק ד'].

[פרק חמישי]

[א] י"ב פשוטות הז"י חמ"י לנ"ס עז"ק יסודן ראייה ושמיעה וכו' — ומונה י"ב דברים
 [ב] שנבראו בהם. תשמיש — ר"ל הרגשתו והנאתו¹. לעיטה — פי' אכילה. | י"ב אלכסונים
 מפוצלים לששה סדרים — כי בעולם שש קצוות, וכל קצה שני אלכסונים¹ שמלמעלה.
 ארבעה צדדים: מזרח ומערב צפון ודרום. נמצא שיש לו שני אלכסונים: מקרן מזרחית
 דרומית לקרן מערבית² צפונית אלכסון אחד, מקרן מזרחית צפונית לקרן מערבית
 דרומית אלכסון שני, הרי לצד אחד שני אלכסונים. נמצא לשש קצוות י"ב אלכסונים.
 ומרחיבין והולכין עדי עד — כלומר, עד סוף העולם, ומשל לשפע [?] ³ כעין נקר [?] ⁴
 [ג] להיות כבריחים לעולם. | י"ב מנהיגים באדם¹: שני עליזים² — פי' שנים שעושים

ה	<p>1 לעיל פ"ג, מ"ח. והשווה מ"ש להלן, פ"ה, מ"ח, ביי"ב פשוטות.
2 נמתח קו על המלה למחקה.
3 מטושטש.
4 סדרי ממשלתם של שצ"ם חנכ"ל, כמבואר בפרקי דרבי אליעזר, פ"ו, ע"ש.
5 בכ"י: מושכת.
6 קנו ע"א, ע"ש.
7 ו' — כצ"ל; בכ"י: ה'. ראה פדר"א, שם.</p>
יג	<p>1 המילים 'חיצה את העדים' חסרות כאן בדפוס (לפני 'והעמידם'), אך ישנן בכתב-יד,
בדומה לכתוב בפ"ה, מ"כ.
2 בכ"י: הבריות — ונקוד על ה"י הראשונה למחקה.</p>
	פ"ה
א	1 בוטריל: היינו הרגשת התשמיש שיש לאדם הנאה בו.
ב	<p>1 גם זה בכללו עפ"י בוטריל, אלא שהמחבר הוסיף הפירוט הבא.
2 נכתב 'מזרחי' ונמחק, ותוקן מעליו: מערבי.
3 בסוף השורה.</p>
	4 נקוד על המלה לציון שגיאה, אך התיקון שנרשם בגליון מטושטש.
ג	<p>1 באדם — במקום 'בנפש' שבנוסח.
2 עליזים — כצ"ל; בפנים: עליצים — התיקון שנרשם בגליון מטושטש.</p>

עלץ ושמחה, ור"ל האסטומכא במזון והטחול בשחוק³. שני לועזים — פי' מפרידים השמחה, ר"ל והכבד והמרה שמרגיזים וגורמים לאדם לעז³. שני נועצים — פי' נותנים עצה⁴, ור"ל הכליות. שני עלצים — מבטלין ה[...]⁴ וקראן קורקבנין, ר"ל הוושט באכילה ושתיה והקיבה בהוצאת ריעי ומי רגלים. שני פורפים⁵ — הידים. שני צידים⁵ — הרגלים. עשאו פמין מריבה — כדפי' שכולם דבר — והיפוכו, ומפרש הטעם מפני שתולדות [ד] מריבה. כי | השלשה אחד אחד לבדו — ר"ל ג' יסוד' אמ"ש¹: אויר מים רוח, שכל [ה] א' ||² [לב]דו. | שלשה חלוקין על שלשה — ר"ל בג"ד כפר"ת, כי במניין ל"ב 235 [ג] תיבות אינ¹ [כפולות, על כן הקריאה שלשה דגושי' טלובה³ ושלשה חלוקין [רפוי] לרע, ואחד מפריע — הכ"ף שהיא באמצע, שאין לקראות³ לא דגושה ולא רפוייה אלא הציה בדגש והציה רפוייה, וכן קראתו [?]: פ.כ. ויהיו דוגמת הבניין: חסד ודין, ורחמים מכריעים. וי"ב עומדים⁴ במלחמה — של [ר"ל ?] הו"ז חט"י לג"ס עצי"ק, שגם הם אילו כנגד אילו, שמפרש: ג' אויבים ג' אוהבים⁵ ג' מחיים ג' מומתים⁶, ומפרש לבסוף מי הם. | המליך ה' וקשר לו כתר — כלומר, בה' התחיל לצרף הגילגול, וה' קבע בראש הדיבור: הו"ז חט"י לג"ס וכו'. המליך ו' וקבע בראש: וה"ז חט"י וכו'. והמליך ז' וקבע בראש: ז[ה] והט"י. המליך ח' וקבע בראש: ח[ה] וזח"ט וכו' וכן גילגול כל ה"ב פשוטות. ויצר ג' דברים עולם שנה נפש כדמפרש בפנים. טלה וניסן — לאו מחידוש הלבנה מתחיל אלא מן התקופה¹, ומושל ל' יום עשר [כ] שעות תק"ם חלקים². | חיצה הערים — כדפי'¹, וחזור ומפרש שנית המליך ה' וכו'²,

- 3 כלשון בוטרייל. — פירוט האברים עפ"י הכתוב מפורש בגוסס הארוך.
- 4 תיקון בגליון; בפנים: עלייה — נמחק.
- 4 בקצה השורה.
- 5 איתא בנוסחי כ"י — ליתא בדפוס.
- ד 1 תיקון בגליון; בפנים משובש.
- 2 מטושטש.
- ה 1 מטושטש.
- 2 תיקון בגליון; בפנים: ושלש' — נמחק.
- 3 בכ"י: לקראותו.
- 4 בכ"י: עמודי'.
- 5 בכ"י: אוהבי'.
- 6 וכ"ה להלן, פ"ו, מ"ב. — כתיב חסר זה (במקום 'ממיתים') מצוי בכמה כ"י; ויש לו יסוד במקרא (ירמיה כו, טו).
- ח 1 שימוש מזל טלה מתחיל בראשית התקופה לפי שנת החמה, ולא בחידוש הלבנה. ראה המובא מפדר"א בהערה הבאה.
- 2 פדר"א, פ"ו: כל המזלות משרתים את ימות (ה) חודש החמה, וימות חודש החמה שלשים יום עשר שעות ומחצה [= תק"ם חלקים].
- כ 1 לעיל סוף פרק ד.
- 2 כלומר, היצירות שנאמרו לעיל בסידרת ההמלכות בכל אות מ"ב הפשוטות, הולך ומסכם אותם כאן שנית (בגוסס הארוך) — בתוספת הפעולות כאמור בהמשך.
- 3 כפירוש בוטרייל: "בטוב וברע: ראיות וסמיות היינו טוב ורע. וכן ריח ותחרות", וכו'.

[כא] ומפרש ה"ב דברים, ראייה ושמיעה וכו', ולטוב ולרע.³ | ריח ותחרות¹ — פי' ריח: מה שאדם מריח ברצון [?]², ותחרות: פי' שסולדת³ נפשו ממנו⁴. פרישות — פי' שאינו טועם טעם ביאה⁵. ריגז וניטל... — כלומר, הכבד כועס, וכשהיא בטולה אינה כועס. שחוק וניטל... — טחול שחוק, וכשהיא בטולה אינה שחוק שחוק לעולם. וישיבת מרעות⁶ — פי' שאין לו רגלים. ופולח אדוקין בתלי — כדמפרש לקמן.

[פרק ששי 1]

[א] שבהם יסד השם² וכו' — עתה הוא מפרש העשר שמות³ שבתחילת הספר. ובהם שש⁴ שמות. ארבע שמות: י"ה ה"י ו"ה ה"ו⁵. ואילו כמו כן יש לצרף, כמו שכתבתי⁶, בראש כל חשבון. ועל כל אבר ואבר⁷ יש לצרף אמ"ש ובג"ד כפר"ת הו"ז חט"י לנ"ס עצ"ק עם⁸ חשבון של השערים. קק"ק⁹ [קדוש קדוש קדוש] — ג' פעמים, ר"ל שאומרים שהוא ית' למעלה מקדש כל היצורים המורגשים¹⁰, ומקדושת¹¹ השכלים

- כא 1 ותחרות — גירסה (משובשת) זו שבפירוש בוטריל מצויה בכמה כ"י, וגם בדפוס. הנכונה היא: תחרות; ונ"א: תתרנות (אותה הזכיר המחבר כבר לעיל, ריש פרק ד, ע"ש).
- 2 השלמה (בלתי ברורה) בגליון; בוטריל: מריח ונהנה.
- 3 תיקון בין השיטין.
- 4 לשון בוטריל.
- 5 לעומת 'תשמיש', כמו שפירשו לעיל, משנה א.
- 6 שיבוש. הגירסה הנכונה בזה, גם בנוסח הדפוס, היא: ושינה ונעור. המלים נשתבשו בהעתקות בצורות שונות, כגון: וישיבה ומעות (ומעוות, ומרעות), ועוד.

פ"ו

- א 1 כך לרוב, וגם בנוסח הדפוס. אך בטפסי כ"י שונים קשורים הפרקים ה—ו כאחד, וכן מזכירים קדומים שהספר נערך בחמשה פרקים; ראש מ"ש בזה במבוא, הע' 23. משלא הוסיף כאן המחבר ציון לסיום פרק ה', בדומה לקודמים, נדמה שכך היה גם לפניו. עם זאת הוספנו כאן הציון, כדי להתאים את מיספור הפסקות למצוי בנוסח הדפוס.
- 2 בגוף הנוסח: ית יהו"ה.
- 3 בוטריל: י"ה... וקדוש שמו, הרי צירוף עשרה כנגד י"ס". עניין עשרה השמות שבראש הספר ובמשנה זו, כבר עמדו עליו הקדומים; ע"י לברור הנוסח וכו', עמ' לג, הע' 8.
- 4 שש — השלמה בגליון. הששה הם, כמבואר בנוסח: י"ה — שני שמות; ית וה — ארבעה שמות.
- 5 וה הו — כצ"ל; בכ"י: ית הי (פעמיים). בפירוש הר"א מגרמיזא: שם של ד' אותיות ד' שמות הם: ית הי וה הו (וכ"ה בפירוש דונולו).
- 6 לעיל סוף פרק ב.
- 7 הכוונה, בשימוש ספר יצירה לבריאה.
- 8 בכ"י: אם.
- 9 קק"ק... הל"ב נתיבות — פיסקה זו, שבאה בכ"י משום מה (אולי גילגול השלמה בגליון) לפני 'שבהם יסד' וכו', העברנו לכאן, כי כאן מקומה. קטע הנוסח הביא המחבר בס' הנצחון, סי' רכד (ר' קופמן, עמ' 82, הע' 121): "לשון ס' יצירה: משרתיו קדושים, ולו אומרים בכל יום: קדוש קדוש קדוש" — והוא כנוסח שבפירוש הר"א מגרמיזא בכ"י (מזו. הברטי 737, עמ' 736, 848), הדומה למצוי אצל ר"ש דונולו.
- 10 בכ"י: המורגשו.
- 11 אצ"ל: ומקדש את — וכן בהמשך.

[ב"ג] הנפרדים, ומקדושת הל"ב נתיבות. | מלך יחיד פעולמו | ג' אבות ותולדותיהן¹
ז' מזלות² וצבאותיהן — מזלות מלשון יזל מים³, כלומר שופעת. וי"ב גבולי
236 [אלכסון] וראייה לדבר עדים נאמנים || עולם שנה ונפש — פי' לכל אחד
[ד"ה] | ספירתו בעשרה ג' וז' וגם י"ב כדמפרש, ותלויים באחד, ר"ל | בתלי וגלגל ולב
כדמפרש. כי העולם וכל פקודיו תלוי בתלי¹, והוא כמלך על פסא — ר"ל נסגר בתיכלו,
כלומר, שתתלי אינו נראה². גלגל כמלך במדינה — ר"ל בעיר, הנראה. לב כמלך
[ח] במלחמה — שכולם פונים אליו. | זכרת¹ לו ברית בין י' אצבעות רגליו והוא ברית
מילה² — כלומר, סוד המילה מסר לו, ר"ל י"ס¹ שהם לבריאת עולם כדפי³. זכרת
לו ברית בין י' אצבעות ידיו והוא ברית לשון הקודש² — כלומר, סוד היחוד מסר
לו, והיינו י"ס על יחוד השם ית' כדפירשתי³, שאין רק לשון⁴ בדיבור העשרה עומקים.
⁵ (כ"ב אותיות בלשון) קשר כ"ב [אותיות] בלשון⁶ — ר"ל האלפה [!] בית. גילה לו
הסוד — ר"ל צירוף אותיות. משכב במים דלסן באש רעשן ברוח — היינו אמ"ש.
בערן בשפעה — ר"ל (ניהגם) בג"ד כפר"ת. ניהגם ב"ב — ר"ל הו"ו חט"י לנ"ס
[יב] עצ"ק. | ג' אצבעים: הלשון — מדבר רעתו¹, הכפר — מגרה המאכל והמשתה לרוב,
המרה — מרגזת מסמא ומחרשת¹. ⁽²⁾ כ"ב אותיות בלשון קשר כ"ב אותיות בלשון²
ג' מחיין: ב' נקבי האף — בריח³, והמחול — מקרר חום של קרביים ומגרה השחוק¹.
[יג] ג' ממתים⁴: ב' נקבי התחתונים והפה — אם יסתמו לרוב ימיתו⁵. ג' ריחות רעות:
נבאש כפר וקשה² ופמי מות. ג' ריחות³ טובים — של סממנים⁴ טובים, היינו
כמו של חרדל חריף ופלפליון ושל מאכל ומשתה.

- ג 1 בכ"י ותולדות.
2 חלופי הנוסח השכיחים בזה הם: שבעה כובשים: כוכבים, בשינויי כתיב שונים. הגירסה
'מזלות', שהיתה כנראה בזה לעיני המחבר, לא מצאתי בנוסחים.
3 במדבר כד, ז.

- ה 1 בוטריל: וכל פקודי העולם תלויין בתלי.
2 בוטריל: ואין תלי נראה לעולם. . . ואין נראה לעין בני אדם.

- ז 1 תיקון בגליון.
2 והוא וכו' — תוספת העולה בשנו"ס.
3 לעיל, פ"א, מ"ו.
4 ה'ב' שבראש המלה הושלמה בין השיטין.
5 הקטע מכאן ועד 'לנ"ס עצ"ק' השלים המחבר בסוף (אחרי 'מאכל ומשתה'), בציון מתאים
בגליון (שהוא מטושטש). והעברנו אותו לכאן, כי כאן מקומו.
6 השווה הלשון הכתוב ונמחק להלן. בלשון — הנוסח הרגיל: בלשוננו.
יב 1 לשון בוטריל — מתוך פי' הר"א מגרמיזא.
2 מילים אלה מסומנות למחקן.
3 בפנים: ברות — נידק על ה'ו, ורשם בגליון: י.
4 ר' לעיל, פ"ה, מ"ה, הע' 6.
5 השלמה בגליון (גם זה לפי בוטריל).
יג 1 ג' — השלמה בגליון. — עניין הג' ריחות, הגעדר לרוב בנוסחים, ישנו בפי' ר"ש דוגליו
והר"א מגרמיזא.

[סיום]

והנה כבר קדם התנצלותי שבאולי¹ כתבתי, ואם שגיתי, זה קיצור השגתי. ורב חסד ידוניני לכף זכות יכריעיני, כי עומק קבלת הדברים ביד מי ומי². כה אמר החתום טב יומי³.

סליק

2 בנוסח שבפירוש הר"א מגרמיזא (טו ע"ב): דבר קשה.

3 בכ"י: רוחות.

4 סממנים — דונולו: בשמים, הר"א: המים.

1 כלשונו בסוף הפתיחה.

2 בדומה לכך כתב המחבר בס' האשכול, בביאור סדר המרכבה בספירות (עמ' 174): אך מי

הוא זה ואיזה הוא אשר יודע פשר יושר הכוונה בדבר עמוק כזה, ע"כ רק באיפשר אמרנו.

3 מעין זה הלשון חתם המחבר גם בסוף ספר האשכול (עמ' 175), וכוונות התפלה (שם,

עמ' 190); וכן בפירושו לפסוק 'תורת ה' תמימה', המצוי בכ"י שלנו (לפני התחלת הפירוש לספר יצירה), עמ' 233, ושנדפס ב'סיני', כרך פד (תשל"ט), קכו—קלב.

פירוש האדרא רבא לר' יוסף 'ן טבול

מאת

ישראל וינשטוק

פירוש האדרא לר' יוסף 'ן טבול, המוגש בזה לקורא, נשחמך בכמה כתבי־יד¹. להתוויית מקומו וערכו של זה החיבור, נקדים לטקסט אי־אלו קווים כלליים מהידוע על המחבר והרקע סביבו^{*1}.

ר' יוסף אבן טבול — או כמו שכונה רבות בפי בני זמנו, ר' יוסף המערבי, או המוגרבי — הנו אחרי ר' חיים ויטאל הגדול והחשוב מבין תלמידי האר"י. הוא היה היחיד מבני החוג אשר שמר לחלוטין על עצמאותו ולא נכנע, כשם שנכנעו שאר החברים, למרותו התקיפה של רח"ו. שמו נעדר משורת החותמים על שטר ההתקשרות הידוע², בו התחייבו החברים בשבועה שלא לגלות מאומה ממה ששמעו מפי האר"י, מבלי קבלת רשות תחילה מאת רח"ו. כנמסר³, אסף רח"ו אחרי פטירת האר"י רשימות החברים שומעי לקחו של הרב אשר רשמו לעצמם מתורותיו; גם בזה אפשר להניח שלא היה חלקו של ר"י 'ן טבול עמם. לא בכדי התייחס אליו רח"ו כאל מתחרהו במסירת תורת הרב, ובכל מקום שמזכיר את שמו — ולעתים אפילו כשאינו מזכיר אותו במפורש — ניכרת הכוונה הברורה לדחוק את רגלי יריבו⁴. בכתבים שיצאו מתחת ידי רח"ו (במתכונתם המקורית) אין אף מובאה אחת מדברי ר"י 'ן טבול, כשם שאין זכר למאמר מאת רח"ו בכתבי 'ן טבול.

לפי המסתמך במקורות, היה ר"י 'ן טבול מקובל דגול ונערץ⁵, ונחשב בעיני בני החוג

1 ראה מ"ש בזה ג' שלום, כתבי יד בקבלה, עמ' 115.

*1 הנושא נידון באורח מפורט על ידי ג' שלום במחקרו הידוע שטר ההתקשרות של תלמידי האר"י, 'ציון' שנה ה (ת"ש), 133—160, שעליו אנו מסתמכים בהמשך.

2 שם, עמ' 149.

3 על כך הודיע ר' שלומיל מדרוניץ באגרותיו. ראה המובאה בס' החזיונות לרח"ו, ירושלים תשי"ד, עמ' רנו.

4 בהקשר זה מספיק להצביע על העובדות הבאות: בכל מקום שרח"ו מפרט את חברי 'הכת הראשונה' של תלמידי האר"י, ערוכים בשמותיהם לפי סדר מעלתם, מופיע שמו־הוא, כמובן, בראש, ואילו ר"י 'ן טבול כאחרון ברשימה... ואם לא די בזה, מודיע עוד רח"ו, שלפני פטירתו החליט האר"י בכלל להדיח את ר"י 'ן טבול, ולהוריד אותו מן הקבוצה הנבחרת. ראה ס' החזיונות, עמ' נו, ריה, רכב.

לפי השערת ג' שלום (שם, עמ' 149, 152), יתכן שהמגמה הסמוייה בשטר ההתקשרות היתה הרחקתו של ר"י 'ן טבול.

5 בשנים הראשונות לפעולתו הוא מכונה על ידי אחד מתלמידיו־מעריציו "החכם המקובל, איש האלהים" (שם, 156). ואלה התוארים מעטיר לראשו בימי זקנתו ר' שולמאן 'ן אוחנא, גם הוא

(ואם לקבל עדותו של רח"ו⁶ — גם בעיני עצמו) כבעל רוח הקודש. שנים מעטות אחרי פטירת האר"י אנו שומעים, כי ר' יוסף המערבי דולה ומשקה מתורת האר"י לחבורה של בני עליה מועטים בצפת, וזאת — כיאה לרוי-האמונה המקודשים — בגדרי זדירות וטהרה חמורים, ו"רק על פה ובשבועה שלא לגלות בלי רשות".⁷ זאת היתה למעשה תחילת ההפצה של הקבלה הלוריינית למקובלי הזמן שלא ישבו לפני הרב (כי הרח"ו כידוע נהג בהסתגרות מוחלטת). דרך הרצאתו של ר"י⁸ טבול במסירת תורת האלוהות של האר"י, כפי שמעיד בהערצה אחד מתלמידיו, ר' שמשון באקי, הצטיינה בבהירותה.⁹ מעלות השגתו והסברתו משתקפות גם בשיטה התמציתית בה העלה את עיקרי תורת האר"י בספר ה'דרשות' שלו, החיבור שאליו הוא מראה כמה פעמים בפירוש האדרא שלפנינו.¹⁰

תורתו של האר"י הועברה לדורות הבאים כמפורסם באמצעות בחיר תלמידיו, ר' חיים ויטאל. היה זה ר' חיים ויטאל אשר ריכוז את כלל העזוב הרוחני של הרב, החל מן הכתבים הפרגמנטריים המעטים שיצאו מתחת ידו¹¹, ולרבות רשימות התלמידים שזכו לקבל תורה מפי האר"י לפני הזמן בו הגיע אליו הוא, רח"ו, וכמובן כל מה שהוא עצמו שמע ורשם מפי הרב. ביגיעות עצומות, וכניכר במידה מרובה של דייקנות ונאמנות, שקד הרח"ו על כל אוצרות החומר המגוון והמערוב, למיין אותן, לגבשו ולסדרו על כלליו, פרטיו ופרטי פרטיו, במערכת שיטתית, עריכה אחרי עריכה, מהדורה אחרי מהדורה, בעבודה ללא ליאות בה התמיד במשך חמישים שנה, עד קץ חייו — ובמתכונת זו התפשטה תורת האר"י בכללה בקרב האומה.¹²

המורשת של האר"י, אשר הועלתה בכתובים באורח עצמאי על ידי תלמידו המובהק השני, ר"י¹³ טבול, לא היה ידוע דרך כלל על קיומה, כי היא נשארה טמונה בהעלמה בגנוזים. כאשר החיבור העיקרי של ר' טבול, ספר ה'דרשות' הנזכר, זכה סוף-סוף לפני כששים שנה לצאת לאור העולם¹⁴ הוא נתייחס בדפוס, עפ"י הכותרת שהופיעה בכ"י — אירוגיה של גורל — דווקא ליריבו של המתבר: "דרוש חפצי בה ממרחק" ו"ל"ל...¹⁵

מגורי האר"י, באגרת שהפנה אליו: "איש אלהים קדוש הוא... המקובל אלהי"; א.ל. פרומקין, תולדות חכמי ירושלים, ח"א, עמ' 15.

6 'ציון' שם, עמ' 151: "... כמו שהוא אומר, שהשיג רוח הקודש". — בהקשר לכך יש אולי עניין בביטוי החורר ונשנה בפירוש (ח ע"ב, כב ע"ב): "עד יערה עלי רוח ממרום..."

7 'ציון' שם, עמ' 150.

8 שם, שם: "ומי שזכה לשמוע... הדברים מאירים לפניו ברורים כשמש".

9 ה ע"ב, ט ע"א, כ ע"א, כא ע"א.

10 גרשם שלום: כתביו האמתיים של האר"י בקבלה, קרית ספר, שנה יט (תש"ב—תש"ג), 184—199.

11 תורת האר"י שהופצה לראשונה באיטליה ע"י ר' ישראל סרוג, יסודה אף היא, כמסתבר, מהעתקה קדומה מכתבי רח"ו, בהוספות שהוסיף בה ר"ס משלו. ראה מ"ש בזה ג' שלום, במאמרו ב'ציון', שנה ה (ת"ש), 214 ואילך. כתבים ששרדו מאחרים מתלמידי האר"י, כמו ר' משה יונה, ר' יוסף ארזון ור' יהודה משען, כמעט ולא זכו לתפוצה.

12 על ידי ראש מקובלי 'בית אל', ר' מסעוד הכהן אלחאדאד, שהציבו בראש ספרו 'שמחת כהן' (ירושלים תרפ"א).

13 כתב-היד שעל פיו נדפס החיבור, נעתק לפי הרשום שם מטופס קדום ("מכת"י המעתיק הראשון"). אם הכותרת היתה אף היא כבר במקור, יהיה בכך משום סימן, כי ייחוס חיבורו

עד שהודיע הפרופ' גרשם שלום את זהות החיבור ומחברו¹⁴. הסיכום התמציתי של תורת האר"י שיצא מידי נ' טבול ממלא בדפוס סך-הכל 20 דפי פוליו, והטקסט הנדפס לקוי בשיבושים הרבה, אך משמעותו מרובה עד מאוד. בכך מצוי בידינו מסמך אחר מתורת האלהות של האר"י, כפי שקיבלה חימנו והבין אותה אחד מתלמידיו המובהרים ביותר; מקור אותנטי כשלעצמו, כשם שהיה לגמרי בלתי תלוי בר' חיים ויטאל. גם אם אין לקבל בהכרח כל הכתוב בזה הקונטרס כ'תורת משה', ודאי שהוא יכול לשמש מכשיר-עזר ממדרגה ראשונה בידי המחקר, להידוד העיון, הבדיקה ואף הביקורת של המסכת שהגיש ר' חיים ויטאל מתורת האר"י.

ואכן, כמו שאפשר היה לצפות, מתגלים שינויי-תפיסה בתורת הרב בין שני תלמידיו הגדולים והמובהקים. ישנן נקודות בעלות-משקל בהרצאתו המרוכזת של נ' טבול, בעיקר בתורת הצימצום ושורש הרע — שאתה מחפש אותן לשוא בתיאורים הנרחבים והמפורטים יותר לאין ערוך של רח"ו, או שאפשר להשפן, רק אחרי עיון רב, אי-שם בים-כתביו, כשהן מובלעות אצלו (כנראה במכוון) רק על דרך הרמז בלבד, ובמיעוט דמות וקומה. זאת ועוד, יש ובנושא מסויים ניתן למצוא בכתבים האותנטיים של האר"י סמוכין לגמסר על ידי נ' טבול, לעומת המצוי בזה אצל רח"ו. השוואות בכיוון זה נערכו עד כה רק במסגרת נושא מוגבל¹⁵; אין ספק כי בדיקה שיטתית ויסודית של החומר במלוא הקפו עשויה לתרום תרומה חשובה לאימות תורת האר"י ולהבהרתם של כמה מקווה הבעייתיים והמסתסיים ביותר¹⁶.

לספר ה'דרשות' של ר"י נ' טבול, שהיה בידינו מכבר, מצטרף עכשיו פירושו לאדרא רבא, המוגש בזה לראשונה, על-פי שני כתבי-יד¹⁷. הקטע הפרגמנטרי (29 דפים קטנים בכ"י) מבאר סך-הכל את הדף הראשון בלבד בנוסח הדפוס של האדרא (ת"ג, כז ע"ב — קכ ע"ב*)¹⁷, וזה כנראה הכל שהספיק המתבר להעלות על הכתב¹⁸. בדומה למה שכבר

של ר"י נ' טבול לרח"ו נעשה עוד לא רחוק מזמנם ומחוגם; בדומה למה שנשמע להלן בנוגע לפירוש האידרא.

14 'ציון' שם, עמ' 153 — עפי' המופיע בזה בכ"י קדומים.

15 'ישעיה תשבי בספרו המצויין 'תורת הרע והקליפה בקבלת האר"י' (ירושלים, תש"ך).

16 כמובן שמן הראוי, שההשוואה תתבסס על הטקסט השלם והתקין של ה'דרשות', כפי שנשתמר בכ"י הקדומים והמעולים. ואולי גם נזכה שיימצא גואל להוצאת החיבור החשוב על פיהם במתכונתו הניאותה.

17 כמפורט להלן.

17* פה ושם לשון הווה הכלול בפירוש שונה במקצת מנוסחי הדפוסים (מגטובה וקרימונה). מסתבר, איפוא, שלפני המחבר היה טקסט הווה בכ"י. התקונים היו לפניו 'בכתיבת יד' (ג סוף ע"ב), והוא אף מעתיק מתוכם קטע 'במה שחסר' בנוסח הדפוס (י ע"א, הע' 86).

18 מלשון התלמיד ('ציון' שם, עמ' 156) בדברו על פירוש האדרא "וכבר עשה וחיבר כמ"ע ט כל פירושו" משמע אמנם, שהפירוש הקיף יותר מזה; ואולי לא ידע הדבר בבירור (אם לא נאמר שעלה שיבוש בלשון, וצ"ל: 'מעט מפירושו' — אך זה לא נראה. מגוף החיבור על כל פנים ניכרת כוונת המחבר, להמשיך בפירוש האידרא רבא מעבר למה שמצוי ממנו לפנינו (כגון באמרו, כב ע"א: "ומה שנתתן ז"א בתיקוני א"א לקמ"א בארנו בס"ד" — בכך מדובר בוודאי בדף ק"ה ואילך, ועוד כיו"ב). במקום אחד משמע אולי, שהיה בדעתו לכתוב גם פירוש לאידרא זוטא (כט ע"ב — ל ע"א, שם מעתיק פיסקה מתוך האדר"ו, כשהוא

שמענו אצל חיבור ה'דרשות', נעשה גם בפירוש האדרא מאמץ מכון, וזאת עוד בשלב די קדום, לטשטש ולהשכיח את זהות מחברו. לידי ר' יעקב צמח, שהיה בן-זמנו הצעיר של ר' טבול, כבר הגיע מזה הפירוש טקסט אלמוני ומסולף: בחלק הגדול שכלל ממנו בספרו "זהר הרקיע", בשם "מאמר על אדרא רבא", נעדרים הביטויים שבהם מדבר המחבר על עצמו (כגון "ולי נראה אני יוסף" ¹⁸ * וכיו"ב), המצויים לפנינו בפירוש ושהושמטו מתוכו (באותו טקסט) באורח שיטתי; יתרה מזאת, במקום אחד הוסיף המזייף ציון שמשמע ממנו כביכול, שבעל המאמר היה תלמיד של רח"ו ¹⁹.

תלמידו הנזכר של ר"י טבול, ר"ש באקי, מחשיב זה החיבור כמעולה ("המבואר ביותר") שבין פירושי האדרא ²⁰; לעומת זאת בן-זמנו, ר' מנחם די לונזאנו (שכידוע חיבר פירוש רחב משלו על האדרא ²¹), מותח עליו ביקורת חריפה (כשם שמבקר גם את ביאור רח"ו) ²². בכמה מקומות בפירוש מזכיר טבול את רבו, האר"י, בשמו ²³, ואף מעתיק מדבריו קטעי-לשונות, שאכן מצויות לפנינו בכתביו האותנטיים ²⁴. והוא מוסיף עוד הצהרה כוללת, שכל מה שהוא כותב הנו מתוך ה'הארה' שזכה לקבל ממורו ורבו ר' יצחק לורייא ולה"ה ²⁵. ערכו המיוחד של פירוש האדרא שהוא מצטרף להומרה-השוואה החשוב מידו של ר' יוסף טבול, שיש להשתמש בו בבירור האימות וגקודות-מחקר שונות של תורת האר"י.

*

מהדורת הפירוש מבוססת על כ"י הספריה הלאומית ירושלים 8° 452 [A], תוך השלמת תיקונים וחסרות וציון שינויי-נוסח מכ"י מוסיוף 160 [= M]. במקום שנכלל נוסח מל בפנים, צויינה גירסת A בהערה. מילים שבאו בכ"י בקיצורים (פי', הנק', בג"ר, וכיו"ב) נעתקו בדפוס במלואן; עם זאת, בשמירה על אופי החיבור, הושארו בתוכו הקיצורים המקובלים של שמות הפרצופים והספירות (הפירוט להלן). בהערות ניתוספו קצת ביאורים קצרים, וגם מראי-מקומות למובאות ולשונות מתוך ספרות הזוהר בציון שינויים מנוסחי-הדפוס, שעליהם אפשר להוסיף. חשבנו להשוות שיטת ר"י טבול המשתקפת בפירוש עם האמור בנושאים אלו בכתבי רח"ו. אף מאחר שעיקרי הדברים — כמו שמציין המחבר גם בפירוש ²⁶ — ערוכים

מוסיף: "וביאור המאמר במקומו יתבאר בס"ד, שלא הבאתי אותו אלא להביא ממנו ראיה" (וכו.). — לפי ההוכחות שמביא ג' שלום (שם, עמ' 157), כתב ר' טבול את הפירוש לאדרא לפני שנת שמ"ה (היינו עוד בדמי ימיו).

¹⁸ * כת ע"א.

¹⁹ שם, 154/55.

²⁰ שם, 156.

²¹ 'עמר מן' על האדרא וזוטא, בס' שבעת המאורות (ווילנא תרמ"ג, תרע"ג). הנדפס אינו אלא קיצור מתוך הפירוש הרחב המצוי בכ"י.

²² בספרו 'אמרי אמת', שג' שלום ראהו בכ"י; 'ציון' שם, עמ' 158.

²³ כד ע"ב, כז ע"ב, כח ע"א.

²⁴ בפירוש האר"י לספרא דצניעותא; שם, עמ' 155.

²⁵ כד ע"ב.

²⁶ ט ע"א: "ומי שרוצה לעמוד על שורש הענין יעיין בדרושים... ובכאן ארמוז קצת מן הדברים למבין ולמאן דעאל ונפק, כדי שיוכל להבין פירוש המלות בס"ד".

בספר ה'דרשות' שלו, מקומה היאות של השוואה כזו הוא במהדורה מדעית של החיבור
ההוא²⁷.

קיצורים

חב"ד = חכמה בינה ודעת	א"א = אריך אנפין
נר"ה = נצח והוד	או"א (או"י) = אבא ואימא
נה"י = נצח הוד יסוד	בי"ע = בריאה יצירה עשיה
ע"ק = עתיקא קדישא	ז"א = זעיר אנפין
ת"ת = תפארת	זו"נ = זעיר ונוקביה

בוזהר: נ"ד = נוסח-דפוס; ד"ק = דפוס קרימונה ש"ך.

27 לפי מ"ש גרשם שלום (אנצ' יודאיקה, כרך 10, 244) נפטר ר"י טבול בחברון (אחרי שנת ש"ע). — ראיתי בס' 'יוסף חי — נר רבי יוסף מערבי' (גרבה תק"ה), שמודיע המחבר, ר' אליהו חואתי הדמרי, רבה של אל-חממה, כי נמצא בעירם קבר של צדיק בשם ר' יוסף מערבי, מבלי שיהא ידוע אצלם משהו על האיש ומתי חי. אלא שמנהג אבותיהם בידיהם מימים קדומים, שמדי שנה בשנה בר"ח טבת (כנראה יום ההילולא המקובל) מתאספים ובאים קהל גדול, אנשים ונשים וטף, "מכל ערי התוניסי והכפרים הקרובים והרחוקים", להשתטח ולהתפלל על קברו של אותו צדיק וכו' וכו'. מאחר והמחבר מצא זה השם מוזכר כמה פעמים בשבחי האר"י כשם תלמידו של הרב, הוא מצדד שהוא-הוא הצדיק הקבור בעירם. אך כניכר, מלבד השם אין לו שום סמוכין להשערותיו.

פֶּה־הַדֹּרֶה וְרֵבָה שֶׁל פְּרִשּׁוֹת נִשְׁאָן וְ
לִהְיוֹת הַמְּקוּבָּל כְּמִהְרֵר יוֹסֵף טַבּוּל זִלְהָה.

[illegible]

פתיחת פירוש האדרא לר' יוסף נ' טבול, כ"י ירושלים 452 8°

פירוש האדרא¹ רבא להר"ר יוסף טבול

ג ע"א

זהר ח"ג,

קכז ע"ב

ס תניא: אמר ר' שמעון לחבריא: עד אימת נתיב בקימא² דחד סמכא. פתיב: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" וגו'. ירצה: נתיב בחד קימא, לומר שמצינו לקמן שר' שמעון אמר לחברים שיתקנו תקוני דאריך אנפין, והיה [כל] אחד מהחברים מתקן תקון אחד, והיה רואה אותם התקונים ומתישבין במקומם, כדפירש הוא ע"ה. והטעם, שר' שמעון וחבריו היו רומזין לעשר של זעיר אנפין, ולזה היו מכוונים שיהיו³ עשרה, כדי להיות הם מרכבה לו"א, והיה מאיר ג"כ א"א. וכל מה שהיו דורשין היה בוזעיר. ואע"פ שהיו דורשין ג"כ באריך⁴ ובאבא ואימא, עכ"ז לא היו מרכבה לו"א אלא היו ממשיכין אור ג"כ ולא מרכבה לתיקוני דא"א⁵. ועתה רצו לפרוש עצמם ולהכנס באידרא קדישא ולקדש עצמן וליכנס יותר למעלה להיות מרכבה לתיקוני דא"א⁶. ולזה אמר: "עת לעשות [לה'] וכו', הכוונה כמו שמפורש⁷ לפנים⁸, שהוא עת לתקן תיקוני דאריך, שאם הוא לא יתקן, תתבטל תורתו, שהוא ז"א. ולזה רצה לתקן תקוני דאריך ולהיות מרכבה להם⁹ ולהיות להם תרין סמכין, אריך וזעיר. מהצדי חקלא. 'חקל' נקראת המלכות¹⁰. ונקראת 'חקל', שהם: הוי"ה | ואהי"ה הוי"ה¹¹ ואדני¹². ונקראת שדה הראויה לזריעה. ונקראת שד"ה¹², על שם שהיא דבוקה מאחור של זעיר כנגד נה"י¹³; ונה"י הם שלשה כנגד שי"ן שיש בה ג' ענפים [ומלכות היא 'דל'ת'¹⁴] וה"א היא חמש גבורות¹⁴. ולפי שמקבלת השמות שאמרנו,

ג ע"ב

- 1 רמזים מאדרא מל. — המשך הכותרת ע"פ מל. לשון הכותרת ב"א: פי' האדרא רבה של פרשת נשא להרב המקובל כמוהר"ר יוסף טבול ולה"ה — כניכר הרחבת המעתיק.
- 2 ג"ד: בקימא.
- 3 להיות מל.
- 4 בא"א מל, וכן הלאה.
- 5 לו — ליתא א.
- 6 לתיקוני דא"א — ליתא א.
- 7 ועתה רצו... לתיקוני דא"א — ליתא מל.
- 8 שמפורש מל.
- 9 בעמוד הבא מבאר, כי "לה" רומז לאריך אנפין, ע"ש.
- 10 ולהיות מרכבה להם — ליתא מל.
- 10* חקל דתפוחין קדישין, זוהר ח"א, רכד ע"ב.
- 11 הויה: ואלקים והויה א.
- 12 ארבעה השמות הם כמנין חקל — 138.
- 12* שם, קכב ע"א.
- 13 נה"י — כצ"ל. א נהירי; מל: נהי"מ.
- 14 חסר כאן בכי", והושלם עפ"י הכתוב להלן, יט ע"א. הכינוי 'דלת' לספירת מלכות בדרשות זוהר יסודו בכך, שמלכות היא הכניסה והשער לספירות, וגם שהיא דלה, ולית לה מדגרמה כלום. ועליה רומזת גם האות ד'. ראה להלן, ו ע"א—ע"ב.
- 14* זוהר, ח"ג, קלז ע"ב, ועוד.

בוה היא מתתקנת. וכבר ידעת, ששורש הדינים התחתונים בה, וע"ז נקראת 'טוב ורע' כנודע¹⁵. לזה, אותם שזומרים ממנה ומתקנים אותה ויודעים להוציא ממנה אור ולקצור ממנה כל שורש פורה רש ורע, אותם נקראים 'מחצדי חקלא'. וזעירין אינון ואנון¹⁶ בשולי ברמא. ירצה: כיון שהם מועטים, הם כולם יושבים בצדי הכרם, שאינם יודעים איזה דרך ישכון אור. או יאמר: 'ואינהו' הם כת אחרת, ו'בשולי' מלשון בישול, רוצה לומר שיש כת שיש להם מעט בישול, כמו הענבים שמתחילים להתבשל, אבל אינם יודעים ידיעה אמיתית איזהו דרך הנכון. אודרוו בתקוניכו. שיתקנו עצמם¹⁷ ויכינו עצמם להיות מרכבה לתקוני דאריך כדפירישי, וזה רמו במלת 'תקוניכו'. בעיטא¹⁸. רמו לכתר, שנקרא יועץ. בחכמתא, בסוכלתא¹⁹. אבא ואימא, שתבונה נקראת סוכלתא, שתרגום 'גבון'²⁰ סוכלתא. ברעטא, בחיזו. דעת — רמו לעמודא דאמצעיטא²⁰, שבמקום עליון משמש בדעת, שמוזוג בין אבא ואמא, וכ"ש למעלה באריך. וחיוו²¹ — יסוד, שנקרא 'לשון למודים'²², כמו שמפורש בתקונים²³ בכתבת יד, | והוא המגלה כל מצפונים, ועל זה נקרא 'צפנת פענח'²⁴, באופן שעל ידו מתגלים המצפונים העליונים, והוא מראה ומגלה אותם במלכות. פירין, פרנלין. חסד וגבורה, נצח והוד. ומלכות רמו למה שאמר: אמליכו עליכון למאן דברשותיה חיי ומותא, רמו לעילת כל העילות²⁵, שנאמר בו²⁶: "אני אמית ואחיה", על ידי ספירן, כמו שמפורש בפ' בראשית²⁷. ועל ידי המלכות הוא שמקבלים עליהם כל העולמות מלכותו, שבה נעשה חיי ומותא, שהיא "עץ הדעת טוב ורע"²⁸. אמנם בו בעצמו אין מיתה ח"ו, כי ע"י המלכות מעניש למי שראוי להעניש ומחיה למי שראוי להחיות, ומקבלים אותו עליהם לתת להם יכולת. ולמגור מילין דקישוט. ולגלות מה שגילו אח"כ בתקוני דאריך אנפין.

ד ע"א

- 15 'עץ הדעת טוב ורע', ראה בעמוד הבא.
- 16 נ"ד: ואינהו; וכך כאן בהמשך.
- 17 עצמם — ליתא א.
- 18 בעצת. מכאן ממשיך לפרש תיקוני הספירות דאריך.
- 19 בכ"י: בחכמה ופוכלתא.
- 20 בראשית מא, לט. בתרגום: סכלתא.
- 20* רע"מ, ח"ג, רעג ע"ב, ועוד.
- 21 חיזו = מראה.
- 22 ישעיה ג, ד. 'לשון למודים' הוא מבאר ומבהיר את הכל.
- 23 תקונא ג"ה [מהד' הר"ר מרגליות, פט ע"א]: איהו צדיק, עליה אתמר ... 'לשון למודים'.
- 24 בראשית מא, מה. כינוי ליוסף, שספירתו כידוע ספירת יסוד.
- 25 היינו אריך אנפין.
- 26 דברים לב, לט.
- 27 זוהר, ח"א, כב ע"ב: "אני אמית ואחיה" — בספירן. וכפי שרומז שם בהמשך (כג ע"א), המלה 'אני' מעידה, שהפעולה בזה באמצעות השכינה, היינו מלכות.
- 28 ראה בעמוד הקודם (הע' 15); והוא על פי דרשות זוהר, ח"א, כו ע"א, לה ע"א, ועוד.

קכח ע"א

° כתיב: "אשריך ישראל", וכתיב: "מי כמוך". פירוש: ראית שזעיר מתיקוני אריך נתקן, שהרי מצינו שאמר: "אשריך ישראל מי כמוך". ולמה אין כמותו, הרי אבא ואימא גדולים ממנו, ומלכות היא כמותו קודם המעוט, אלא ודאי שכיון שתקוני זעיר מאריך נתקנו, אמר בו 'מי כמוך', כמו שנאמר באריך עצמו: "מי כמוכה באלים ה'", "ה' הוא ²⁹ עתיק, כמו שפירש ³⁰ "עת לעשות לה'".

ד ע"ב

קרא לר' אלעזר. ופירוש אנו ³¹ כללות הכל: אריך ואבא ואמא. התם יאות הוא למחזי דחיל ³². פירוש, שהנביא אחר שנסתכל בתקוני דועיר, באומרו: "שמעך" וכולי | כדמפרש לקמן ³³, ועלה עוד לעתיק, שאמר: "בקרוב שנים" וכו' עיין לקמן ³⁴, שאל ואמר: "חייהו". ומי שנכנס ורואה ואינו שואל, לא יפתח. אמנם הוא אחר שנסתכל שאל שיתנו לו, לזה אמר: בדחילו תליא מלתא. אבל הוא ותביריו אינו שואל אלא מתדבק למעלה הוא ותביריו, ובאהבה עזה להדבק שם בנשמתם הטהורה, ולזה אמר: ברחימו תליא מלתא, אינו שואל אלא מתדבק ברמו לבד. יהא רעוא ³⁵ ולא יתחשב לחובא. פירוש: בין מה שאני מגלה בין מה שמגלים התברים, יהי רצון שלא יחשב לעוון. והנה הרגיש בפסוק שתי קושיות: אחת, שהרי מצינו כמה מלכים מלכו קודם שהיו בני ישראל בעולם, ולמה אמר בכאן, באדום, קדמו לבני ישראל, שנראה שאין אחרים קודמין לבני ישראל? ועוד, אעפ"י שתרצה לדקדק ולומר, מה שלמד לי הפסוק אינו אלא לפני מלך וכו', שישראל היו אבל קודם שימלוך עליהם מלך מלכו באדום אלו המלכים, ג"כ יש קושיא: למה זכר מלכי אדום לבד שהיו קודם שמלכו מלכים מבני ישראל? ועוד, שא"ת שבא ללמד, והוא שקודם שמלך מלך לבני ישראל מלכו מלכי אדום, מה ענינו בכאן? במקום שיתחיל לדבר במלכות שואל, שהוא המלך הראשון לבני ישראל, יאמר: דע לך, שקודם שמלך שואל מלכו מלכים באדום. וזה אחר שנדחוק עצמנו לומר, שזכר אדום | ולא אחרים, לפי שיעקב ועשיו אחים, וכשיזכור מלכי יעקב יאמר מלכי אדום קודם להם. א"כ, אפילו שנדחוק לומר כך, עכ"ז לא היה ראוי לאומרו אלא במקום שיזכור מלכי ישראל כדפירשנו. ואמר, שבזה יש סוד גדול, שאין האדם יכול לידע אותו, לא ידיעה אמיתית ולא היכר לבד. לאשתמודע. תרגום 'יכיר' ³⁶ ואשתמודע.

ה ע"א

29 ה' הוא: והוא א.

30 בעמוד הקודם.

31 אנו א.

32 הוא למחזי דחיל: למחזי ב.

33 בזמנך האידרא, קלח ע"ב.

34 שם, ע"ש.

35 יהא רעוא — ליתא ב. ופ' — הוסי' ב.

36 בראשית לח, כו.

ואפילו במחשבה לבד, שאינה ידיעה כל כך אלא במחשבה ורעיון, לא יעלה בידו כלל. והנה רמז כאן דעת ובינה וחכמה.

ועתה התחיל לפרש מעט מעט ממה שיתכן לגלות. ואמר: תאנא: עתיקא דעתיקין, פמירא דפמירין, עד דלא³⁷ זמין תקוני דמלכא ועטורי עטורין, שירותא ופיומא לא הוה, והוה מגליף וכו'. עתיקא דעתיקין, רמז לרישא תניינא³⁸. ולפי שתקוני אינם אלא ע"י חכמה סתימא דביה, כדפירש לקמן, לזה כפל הלשון ואמר: פמירא דפמירין, מורה על החכמה שהיא גנוזה בו, והוא מקיף אותה בסוד אור מקיף, אפילו קודם התקונים שנעשו לו אח"כ, וכ"ש אחר התקון שהוא מכסה אותה והיא גנוזה בו, ושבעה תקונים סובבים אותה. ולזה נקראת 'פמירא דפמירין', שהם חכמה דאבא ואמא וחכמה ובינה של זעיר. וכתר של אריך, שהוא הראש השני, נקרא 'עתיקא דעתיקין', לרמזו שאעפ"י שהוא אחד מן הנאצלים, אין לו שייכות עם הנאצלים, ואין העולמות | יכולים להבראות ולהיות נוצרים ונעשים על ידו אלא ע"י אבא ואמא וזעיר ונוקביה. ואפילו אבא ואמא וזעיר ונוקביה אינם יכולים לקבל ממנו אלא ע"י תקוני שנתקן כגודע. ולזה נקרא 'עתיקא', ר"ל ישן נושן שבערך השאר. ואמר: עד דלא זמין תקוני. ירצה: קודם שנתגלה רישא דלא אתידע³⁹, שהוא סיבה להתגלות המתקלא⁴⁰ ולהתתקן אריך בז' תקונין דיליה, שנעשו ע"י ז' דרישא דלא אתידע. ועטורי עטורין. רמז לשרשים של אלו התקונים הו', שהם תקוני גולגלתא וטלא דבדולחא וקרומא דאורא וכו' — נקראים 'תקוני'; ו'עטורי' הם שרשים שלהם, שהם הו' דרישא דלא אתידע, ושורשם בתוך המוח — נקראים 'עטורי'. ואמר: תקוני דמלכא. ירצה: תכסיסי המלוכה, שאין העולמות יכולים ליהנות מאורו כלל לרוב העלמו. וכל זמן שאינם יכולים לקבל ממנו וליהנות ממנו, אין לו עליהם מלוכה. אמנם אחר שנעשו אלו התקונים, אז נקרא מלך עליהם, לזה אמר: 'תקוני דמלכא', ר"ל: תקוני המלוכה. שירותא ופיומא לא הוה. צריך לידע, שמתחלה, כשהיו בסדר נקודות⁴¹ היה הכל בתוך הכתר, ואח"כ חקק בתוך החכמה ונתן בתוכה כל העיסה והוציא אותה לחוץ, ונשאר הכתר,

ה ע"ב

37 לא מ.

38 'עתיקא דעתיקין', כפי שהולך ומבאר, הוא כתר — הראש השני במערכת 'שלושה הראשים', שבהם מצוייר 'עתיקא קדישא' באידיא זוטא (זוהר, ח"ג, רפח ע"א—ע"ב). הראש הראשון, הנוצלם מכל, הוא 'רישא דלא אתידע' = אין-סוף, שאינו בחשבון הספירות, והשלישי — הוא חכמה, הנקראת 'חכמה סתימא' או 'מוחא סתימא'. וראה מ"ש בזה המחבר להלן, כה ע"א.

39 הוא הראש הראשון — 'אין סוף'; ראה ההערה הקודמת.

40 'מתקלא' (מאונים) — הסמל של האצילות ה'מתוקנת'—המאוזנת של הספירות על ניגודיהן, שבאה במקום האצילות הבלתי-מאוזנת הקודמת שנתבטלה, 'העולמות שנחרבו', 'המלכים הראשונים שמתו' (בראש ספרא דצניעותא, זוהר, ח"ב, קעז ע"ב).

41 פסוד נקודות מ. — באצילות הקודמת היו הספירות ערוכות זו מתחת זו כמו נקודות, שאינן קשורות אחת לחברתה.

ו ע"א

כמו שפירשתי בדרושים בס"ד⁴², ולזה אמר: מגליף ומשער פיה. ירצה:
בתוך הכתר מגליף ומשער | מציאות החכמה, עם השאר כלול בה. ובאותו
המציאות⁴³ לא היה גלוי חכמה ומלכות כלל, שהחכמה נקראת 'שירותא'
ומלכות 'סיומא'⁴⁴. והטעם שלקח שתים אלו, לפי שכל הנאצלים נאצלו ע"י
חכמה וכל הנבראים ע"י מלכות כגודע, לזה לקח שתים אלו שהם כללות
כל העולמות. ובעודם נקודות אי אפשר להיות שירותא וסיומא, לפי
שבאצילות הראשון היו כל מדה בפני עצמה, וכשיצאו כולם מחכמה ונכנסו
לבינה, היו משגיחין אחר באחור, וכל שרשי הדינים שהיו בחכמה הוציאה
אותם בבינה, שהוא סוד קין, שיצא עמו כל הוהמא, ונשאת חכמה רחמים
גמורים, אעפ"י שלא נתגלה עדיין סוד הפרצוף, ואימא היא מציאות כל
הדינים היו בתוכה. וכשהיתה חכמה מאירה לבינה בסוד אחר, לא היתה
מאירה אלא בסוד אור שצריך לעצמות הבינה לבד, לא למה שצריך לשבעה
כלל. וזאת היתה השבירה, כיון שלא נשאר בחכמה שורש כל הו'. ולזה
אמר⁴⁴: "וחכם באחור ישבחנה", ישבחנה לה לעצמה. וכיון שכן, לא יש
התחלה וסיומ. בשלמא, כשנעשו פרצוף⁴⁵, מתחלת החכמה להתגלות ומתפשטת
מעט מעט בכל הפרצוף עד המלכות. ולזה היא יו"ד⁴⁶, ד' בסופה⁴⁷, לרמוז
שזאת היו"ד היתה מן המוח ובאה עד כאן במלכות, אלא שלמעלה היא
גדולה ולמטה היא קטנה ביסוד, ומתגלית במלכות. כדפי' בתקונים דף ס"ג⁴⁷,
שביסוד הם קטנות האותיות, ולמעלה בחכמה הם גדולות, | שהאור כל מה
שמתפשט מתמעט, אמנם הוא קשור בשורשו העליון. ולכן מתחלה, שהיו
כל אחת לבדה, ולא היו קשורות זו בזו, לא נשאר שורש שום אחת בחברתה,
ולזה נשברו. אמנם אחר התקון שורש כלם בחכמה, בסוד יו"ד במילואה,
שהוא ו' רמז לשורש זעיר, ודל"ת רמז למלכות, שנקראת 'סיומא'; וכן
בבינה, שורש זעיר בה"א, שהוא רגל השמאלי⁴⁸; שכלם היו קשורות כל
המדות זו בזו. ולזה אמר: 'שירותא וסיומא לא הוה' — אעפ"י שהיו כל
העשר, והיתה חכמה, אינה נקראת 'שירותא', כיון ש'סיומא', שהיא מלכות,

ו ע"ב

42 דרוש תפצי בה, דרוש ג (בספר שמחת כהן, ירושלים תרפ"א, דף ד ע"א).

43 המציאות הראשונה.

44 ר' זוהר, ח"ב, קנ"ג ע"ב.

44 משלי כט, יא.

45 באצילות החדשה התקינה, שבה כלולה בכל אחד מן חמשת הפרצופים (אריך, אבא ואמא, זעיר ונוקבא) מערכת שלמה של עשר ספירות, מכתר ועד מלכות.

46 חכמה היא אות י' של שם הויה — ובמילוייה: יו"ד.

47 ד' — רומזת למלכות. ראה לעיל, ג ע"ב הע' 14.

47 עי' זוהר, ח"ג, רכ ע"א, וש"נ.

48 בינה היא ה' ראשונה של שם הויה, וברגל השמאלית של אות זו רמוזה התפשטות הוה"ו, היוצאת מבינה. עי' זוהר, ח"ג, יא ע"ב: "הרי בן דבנפי מניה לתתא"; ומלכות רמוזה שם, רג ע"ב, ב'פסיעה לבר' המתפשטת מרגל הבינה, ע"ש. ור' פרי עץ חיים, שער תפלין. פ' יד — טו, קוץ קטן היוצא מרגל שמאל של ה' ראשונה בשם.

אינה נקשרת עמה כלל, שכל ראש יש לו סוף. וזהו מגליף ומשער. פירוש: כמו שבשם ס"ג⁴⁹ העליון עשה המאציל סוד הטרפיש⁵⁰, כדי שלא תהיה שבירת הכלים הרבה, כך למטה בגקודה ג', שהיא בינה, אחר התקון עשה בה טרפיש, ויוכלו להתקיים. וקודם התקון היתה בסוד גקודה, ובתקון חקק אותה בסוד גקובה. 'משער' — אור החכמה. פירוש, שבחכמה לא נתגלו סוד ה' גקודות, לא בתקון ולא אח"כ, אלא ברשימו לבד, באמצעות הכלי, ובבינה נחקקו כולם, שהיא חותמת⁵¹. ודע, שבשלשה אלו לא היה להם מלוכה לאלו הכלים, שם אינם נראים אלא בהעלם, פירוש האור שלהם, שאין מקום לדינים שם כלל, עד שיצאו מהבינה. ולזה אמר: 'ואלה המלכים, בואו', להורות שמלבד ג' ראשונות, וה' לא מלכו עד שיצאו משם. וכשאר⁵² "אלה בני שעיר" וגו', אמר בלא וא"ו, שפסל | את הראשונים, פירוש קודם שנכנסו בכתר, ולא היו בשום רשימו כלל, ולא היה אפשר לשערם. ולא התחיל השעור והחקיקה אלא מחכמה ובינה ומעט בכתר, שהתחילו הנקודות, אבל קודם הנקודות לא היה קיום לדינים אפילו ברשימו. ועוד אפשר לומר: 'זהו מגליף' הכתר החכמה ושאר העיסה, ומשער אותה. וכן ג"כ האור שהיה בא להתלבש, ג"כ הוה מגליף ומשער אותו הכתר בתוכו, מה שצריך לחכמה, והשאר נותן בתוכה. וזהו: פריס חד פרסא. ופרוכת, שהחכמה של אותו האצילות נינעשית אחר כך, חכמה סתימאה, נקראת פרסא ופרוכת, שאין אור הכתר אלא על ידה. לפי שהכתר פתוח ומשפיע אפילו כשהיה בסוד גקודה, וכשמכה בחכמה סתימא, היא סתומה ואינה מנחת האור לעבור. ולזה נקראת פרוכת ופרסא, שאור העצמות אינו אלא עד זאת החכמה, וכשמכה האור בה אז מתחלק לכל המדות. וכן הכלים על ידו נעשו, שאחר שהוציאה ממנו ונתן לה שעור, וחקק להיות לה בית קבול, גליף ושעיר בה כל השאר, שבו אי אפשר; אמנם היא, שהיא תקוני ידיה, נחקקה בתוכו. וזהו: גליף ושעיר בה כל המלכים ולא אתקיימו. ומי שגורס⁵³: 'כל תקוני להווא פרסא', ירצה: אפילו אחר התקון שנתקן הכל ונתקשרו זו בזו, לא האיר הכתר להם אלא על ידי חכמה זו והתקונים שעשה לעצמה, שנעלם אורו בחכמה זו, ועשה תקונים לכסותה, שיהיה⁵⁴ אורו גנוז בה. הכל נעשה על ידי שאורו הכה בה כשמש במראה מלוטשת, ובוה נעשו | תקונים של אריך, שהם הכיסויים שנעשו לה. ומה שכינה אותם לה, לפי שהכסויים הם נעשו לה. לפי שאור גנוז

ז ע"א

ז ע"ב

49 שם ס"ג — שם הויה במילוי 'יוד ה' ואו ה' (63), שממנו יצאה התפשטות קדומה של אורות 'האדם הקדמון'. ראה להלן, י"ב, (הע' 104).

50 טרפיש — מסך, להכחות הקרנת האורות החזקים. וראה האמור בזה להלן, ט ע"ב.

51 *תק"ו, ת' ע, קלה ע"ב: "... דאימא עלאה דאיהי 'חותם'... וכלהו מצוירין בה ומתגלפין בה".

52 בראשית לו, כא.

53 בזהר קרימגות: ובה גליף ושעיר מלפין ותקוני להווא פרסא.

54 בכ"י: שדיה.

בה, והם תקונים לו וכסויים לה. הח"ד: "ואלה המלכים". פירוש: כל מה שאמר בתוספתא רמוז בפסוק מלך לבני ישראל: מלכא⁵⁴ קדמאה. היא חכמה שהיא מתפשטת ומולכת על האצילות, וזהו: 'שרותא'. לפני ישראל קדמאה, הם זעיר ונוקביה, וזהו: 'וסימא'. ובאור הדברים, שקודם התקון מלכו המלכים בארץ אדום. וזהו: 'ושעיר'⁵⁵ מלכין. וזאת המלוכה קודם שמלכה החכמה ונתפשטה בכל האצילות, לתת מוחין לזעיר ליוזוג עם נוקביה להוציא פרי ולהיות העולמות. וזהו: 'שירותא וסימא לא הוה'. וזהו: 'ואלה המלכים אשר מלכו'⁵⁶ — קודם שמלך שום מלך ולא נתפשטה לא חכמה שהיא מלך ולא בינה שנקראת ג"כ מלך כנודע. נמצא שהפסוק כלל הכל כדפיר'י. הח"ד: "ואלה המלכים" וכו'. ירצה: ארץ אדום היא מקום הדינים, והוא רומז לאצילות הראשון, שהם הכלים שנעשו בסוד הדין כולם, לזה רמז 'ארץ אדום'. ואעפ"י שבמקום אחר⁵⁷ מפרש ארץ אדום 'אתר דדינין מתקטרין ביה', ונראה מרוב המקומות שהוא רמז לבינה, דדינים מתערים מינה. עיקר הפירוש של ארץ אדום היא מציאות הדין, שהם בחינת הכלים, ולפי שאין בוצינא דקרדינותא מתגלה אלא בבינה, לזה לוקח מקום ארץ אדום בבינה. ואמר: פולחון בשמהו אתקריאו⁵⁸, לרמוז ששמותם מורה על מה שאמרנו, שהיו בבחינת הכלים. כל הכלים: 'בלע' — שגבלע | בו דין קשה ורפה. ו'חשם' — מארי דיבבא. ו'יובב' מארי דיללא, וכדא' לקמן בס"ד⁵⁹. דאנח להו ואצנע להו, או: דחי להו⁶⁰. ירצה: 'אנח להו', שהאור ירד ליכנס לתוך כל אחד, וכשמכת בכלי אחד ואינו יכול לסובלן, חוזר אותו האור למעלה למקומו, וזהו⁶¹: "והחיות רצוא ושוב", שהוא חיות ממש, והכלים נדחו למטה מקום הבריאה. 'ואצנע לון', שהם עתה ירדו ממלכותם, והצניע אותם עד שהגיע זמן התחיה, שהוא זמן התקון. ודע, שירידתם לבריאה נקראת מיתה, כמ"ש לקמן⁶². וכן כתיב: 'וימת' ו'ימת', ופירושו: הסתלקותם מעולם האצילות לעולם הבריאה, שירדו ממדרגתם, כמו⁶³: 'וימת מלך מצרים', שירד ממדרגתו⁶⁴, כך אלו ירדו למטה. ומה שירד עמהם כדי שלא יאבדו, הוא רפ"ח נצוצים⁶⁵, שהם ארבעה ע"ב, אחד של ע"ב

ח ע"א

54 בכ"י: מלך; אבל להלן, יב ע"א, הועתק כיאות: מלכא קדמאה.

55 בכ"י: ומשער; לעיל כיאות: ושעיר.

56 אשר מלכו — בכ"י: שמלכו.

57 ראה המובאה בעמוד הבא.

58 שונה מגירסת הדפוס.

59 בהמשך האידרא, קלה ע"א.

60 ראה הגירסה שם, קלה ע"א: עי' דדחי לון ואצנע לון.

61 יחזקאל א, יד.

62 ראה בהמשך האידרא, קלה ע"ב.

63 שמות ב, כג.

64 גם דרשה זו בזהר, שם.

65 כדי לתת חיות וקיום כלשהו לכלים השבורים, ירדו עמהם רפ"ח ניצוצין דקדושה, מארבעה

ואחד של ס"ג ואחד של מ"ה ואחד של ב"ן, כנודע⁶⁶. וזהו⁶⁷: "ורוח אלהים מרחפת על פני המים" — מת רפ"ח. וכשהם למטה נרקבים, שהם מעורבים בשרש הקליפות וכל העולמות. ולזה, כשהיה התקון אינם עולים כלם אלא החסד שבהם, ר"ל הרחמים שיש בהם ודין המתוק. וזהו מה שאינו נרקב, וממנו מתפשט כל הפרצוף על ידי עלייתו לבינה, שמגדלת אותו במעיה כל זמן העבור כמו הולד. וזה נקרא העצם הנשאר בקבר ואינו נרקב, ונקרא 'לוח'⁶⁸, שהוא קשה להתרסק, כך זה הדין שאין הקליפות יכולים לתפוס בו, ותוא שאור שבעיסה שמחמץ כל העיסה. וזהו ג"כ רמז מחמצת שמת בניהם וירד למקום המיתה. ולזה | אמר 'אצנע להו', ר"ל: גזו אותם, כמו המת, שירדו ממדרגתם ומעלתם, והמלכות שמלכו לא נתיקמה כלל. לפתר זמנא, שהוא זמן התחיה כדפי. ואחר שהאור של המאציל יורד ולא ימצא מקום שיכיל אותו, יחזור לעלות לאותה הפרוכת, שהיא חכמה סתימאה, ויתתקן בתקונו, שהם ז' דגלגלא. ואז יהיה שייכות לתחתונים, שהם אבא ואמא וזעיר ונוקביה. לזה לא בא לגלות לנו אלא מציאות הכתר וחכמה סתימא קודם התקון ואיך יצאו המלכים ממנה ולא יותר, כדי לבאר שבאלו בעצמם היה התקון. ודי בזה לפי שטחיות הלשון עד יערה עלי רוח ממרום ויורנו מדרכיו.

ח ע"ב

אחר שכתבנו זה, האיר ה' עיני בואת התוספתא, וכן לקמן⁶⁹ דף קל"ה ע"א. בתחלת תקוני זעיר הביא: 'תאנא בספרא דצניעותא', ואמר 'עתיקא דעתיקין' ולא זכר 'טמירא דטמירין' כמו בכאן. וכן בכאן אמר 'תקוני דמלכא', ושם לא דבר במלכא כלל. ועוד למה לא אמר 'עד דלא אתתקן ואודמן' כמו שאמר אחר זה⁷⁰ 'אתתקן ואודמן', וכן ג"כ בספרא דצניעותא⁷¹ אמר 'אתתקן ואודמן כחד גולגלתא' וכו'. ועוד 'בארץ אדום' לא פירש בכאן מהו, ושם⁷² פירש: 'ארץ אדום' — אתר דדינין מתקיימין ביה⁷³. ועוד גם זה בעצמו שמביא לקמן, למה כפל להביא אותו ג' פעמים? שהרי בתקוני דנוקבא⁷⁴ הביא ג"כ זה הענין, ופי' ארץ אדום ג"כ, אם כן למה יטרח להביא אותו שלש פעמים?

השמות. וראה מה שהאריך בזה רח"ו בעץ חיים, שער רפ"ח גיצוצין.

66 בעניין השמות ראה לעיל הע' 49, ולהלן הערות 78, 105, 109.

67 בראשית א, ב.

68 בראשית רבא כח, ג.

69 בזהר, בהמשך האידרא.

70 בפתחת הפיסקה הבאה.

71 בתחילת פרק א, תרומה, קעו ע"ב.

72 בהמשך האידרא, קלה ע"א.

73 ביה: ג"ד: תמן.

74 בהמשך האידרא, קמב ע"א.

ט ע"א

| ועתה, בני, פקח עיניך וראה והבן רעיוןך ומתשבתך וטהר עצמך לשמוע עתיקין. והנה הרשב"י ע"ה בעצמו אמר קודם זאת התוספתא. אחר שהקשה בזה הפסוק "ואלה המלכים" וכו', סיים דבריו ואמר: 'אלא רזא דרזין הוא דלא יכלין בני נשא למגדע... ולמרחש בדעתייהו בהאי'. עכ"ל. ואם אכתוב הדברים באורך נצא מן המכון, וצריך להאריך הרבה. ומי שרוצה לעמוד על שורש הענין יעיין בדרושים⁷⁵. ובדרוש זה בעצמו במקומו שם אבארנו בס"ד, ובכאן ארמוז קצת מן הדברים למבין ולמאן דעאל ונפק, כדי שיוכל להתבין פירוש המלות בס"ד.

דע, בני, כי המאציל העליון ית' היה הוא אחד ושמו אחד⁷⁶, והיה כל העולמות כלם אור אין סוף. וכשעלה ברצונו הפשוט להאציל עולם האצילות ובריאה ויצירה ועשיה, צמצם אורו, וגשאר מקום פנוי, שבו האציל העולמות כלם. ותחלה האציל אדם קדמון לכל קדמאי, והמשיך בתוכו חוט קטן של אור מאורו ית'. וזה האדם, מתחלה האציל אותו כלי אחד גדול עם פנימי ומקיף, ואח"כ נתפשט ונעשה פרצוף גדול, והיה האור נכנס בו בשוה. ואם היה עשר כלים של האצילות ומציאותם מסוף הפרצוף כמו שהוא עתה, לא היה אפשר לעמוד הכלים בשום אופן כלל, שהאור גדול הרבה ובתוקף. לזה מה עשה? סילק האור של הפרצוף כולו למעלה, ועשה מסך באמצע | הפרצוף, כמו הטרפש שבאדם, וכשירד האור למטה היה ע"י מסך. ועשה תקון בעשיית האור, שיצא מהאזן ומהעינים ומהחוטם ומהפה, מדרגות זו למעלה מזו, ר"ל האור של האזן אינו שוה עם של העינים ושל החוטם, שכ"א⁷⁷ יותר עב ממה שלמעלה ממנו, ובוה תקון לאור, שיוכלו העולמות התחתונים לקבל אותו. ועכ"ז לא יכלו לסבול אותו וגשברו, אבל לא נאבדו לגמרי, כמו שהיה נעשה קודם שיעשה הטרפש, וזה התקון. ונעשה זה הכלי מבחינה אחרונה שבו, שהיא שם ב"ן⁷⁸ מה"א אחרונה של המלוי, נאצל כלי אחר, כולל כל עשר נקודות של אצילות ובריאה ויצירה ועשיה, וכל השרש של הקליפות. וזאת היא מתחלה לא היה בו בחינת פרצוף כלל, אלא בחינת כלי עם פנימי בלא פרצוף. ועל זה, כל מה שהאצילה לא נתקיים, שהם העולמות שגששו מתחלה ונחברו. וזהו⁷⁹: "בהבראם" — בת"א בראם, "שת"א נעשתה 'אלהים', שהם ה' אותיות. וזהו⁸⁰: "בראשית ברא אלהים", שכלם בסוד אלהים. ולפי שהיתה בחינת נשמה שיש בה סוד הפרצוף גנוז בפרצוף העליון, ולא ירד אל בחינת

ט ע"ב

75 חפצי בה, דרוש ג (ד ע"ב ואילך).

76 לשון מדרש הנעלם (זהר חדש, ירושלים תשי"ג, ב ע"ד): "קודם שברא הקב"ה את העולם היה הוא ושמו אחד". והוא מבוסס על האמור בפדר"א פ"ג ע"ש. ראה גם להלן, י ע"א (הע' 88).

77 = שכל אחד. בכ"י: שא.

78 שם ב"ן — שם הויה במילוי 'יוד הוה וו הוה' (52). והוא האחרון מארבעה שמות המילויים של הויה: ע"ב, ס"ג, מ"ה, ב"ן. ראה לעיל, הערות 49, 66.

79 בראשית ב, ד; הדרשה במנחות, כט ע"ב; בראשית רבה פ' י"ב, ועוד.

80 בראשית א, א.

הכלי בלא פרצוף, כ"ש⁸¹ לזה נשברו כלם, כמו שנבאר במקומו בס"ד. וכשירדה אותה הה"א, ירדה בחינת יו"ד⁸², שכל העשרה היו כלולים זה בזה, כלי ופנימי ומקיף. והיתה המלכות חופפת על הכלי. והקליפה, שהיא מלכות החצונית, היתה למעלה מכל העיסה, שמקפת אותה, שסוד הקליפה קדמה לפרי לעולם, וכל מה שמתרחקת מן המאציל העליון | מתעבה אורה, שמתברר האור הקדוש. כמו שהקליפה של הלוחים, מתחלה היא נאכלת, והפרי הוא כמו המים. וכל מה שגדל, שואב כל הכת של הקליפה, עד שנשארה הקליפה אינה ראויה לאכילה כלל. כך בכאן, למעלה היא מתוקה, וכל מה שמתפשט מתעבה אורה, עד שירדה למטה בתהומא רבא. ולזה כששאל הכתוב, אמר⁸³: "והארץ" — מה נעשה ממנה? והשיב: "היתה תהו ובהו". ולמה לא שאל על השמים אלא על הארץ? — שהיתה למעלה מן הכל, שנקרא "קו ירוק דאסחר עלמא"⁸⁴, שמקפת כל הוצעיר, וזאת "האדמה אשר אררה ה'"⁸⁵. ועדיין נשאר בה בצוצות הקדושה שמתבררים באכילתו ובתפילתו כנודע במקומו.

ובזה יובן הלשון של התקונים, תקון י"ג, במה שחסר ב'תשיעאה ברנה'⁸⁶, וז"ל: — "קב"ה, קודם דברא עלמא, הוא סתים בכתרא הוה⁸⁷, הוא ושמה אחד⁸⁸. לבתר, אתפשט ה' לתתא. ואתמר בה⁸⁹: "והארץ היתה תהו ובהו". ורוא דמלה: "תולדות השמים והארץ בהבראם" — בה' בראם"⁹⁰. הרי לך דהוה לבושהא תהו. ובגין דא, 'כי לא המטיר ה' אלקים על הארץ'⁹¹, לא הוה גביעו נחית עלה, בגין ד'אדם אִין'⁹², דהוה לעילא, סתים ב'אִין'⁹³, עד דאתפשט ו' מן יה"ו, דאיהו בינה ׀?⁹⁴, דאיהו מקורא דנביעו, דאיהו

81 כ"ש: כמו שאמר מ'.

82 יו"ד = ה"ה, במנין עשר. ע"י הע' 78.

83 בראשית א, ב.

84 לשון הוזהר, ח"ג, שה ע"ב (תוספת): "והארץ היתה תהו. מאי 'תהו'... איהו קו ירוק דאסחר עלמא, ומאן איהו קליפה דאגוזא, ודא איהו קליפא דלבר דאיהו ירוק". והוא עפ"י דרשת חז"ל, חגיגה יב, א.

85 בראשית ה, כט; היינו שהכוונה בכך לקליפה, כדברי הוזהר דלעיל.

86 'תשיעאה ברנה' — כותרת פיסקה בשיליה תקון יג (כט ע"ב). ושם חסרה בנוסח הדפוס הפיסקה דלהלן שמביא המחבר, שכנראה היתה לפניו שם בתיקונין נוסח כתבייד. ואכן, פיסקה זו נעדרת לפנינו בתיקונין.

87 א': הויה — תוקן: הוה; מ': יהוה.

88 השוות לעיל, הע' 76.

89 בראשית א, ב.

90 לעיל הע' 79.

91 בראשית ב, ה.

92 המושך הפסוק הנ"ל.

93 'אדם' — האדם הקדמון, כמו שמפורש פסוק זה בזהר, ח"א, כה ע"ב: "הוא דאקרי 'אדם', דאיהו יו"ד ה"א וא"ו ה"א" (= מ"ה — כמנין אדם); ו'אין', כמו שמבאר להלן, ספירת כתר.

94 אולי הכוונה להתפשטות ה' מתוך ה'ה' שהיא בינה; כדלעיל, הע' 48 ע"ש. וראה האמור להלן יב ע"ב — יג ע"א על התחלת ההתפשטות.

נקודה סתימאה. מיד 'והשקה את כל פני האדמה'⁹⁵. קודם דהוה נחית, הוה קב"ה באני עלמין ומחריבן⁹⁶, בגין דלא נחית גביעו על גבי ה'. בהוה זמנא הוה שרותא מחסד, הה"ד⁹⁷: 'אמרתי עולם חסד יבנה', ובגין דא: 'לא תהו בראה לשבת יצרה'⁹⁸. ואתמר ביה⁹⁹: | 'לא טוב היות האדם לבדו'.

י ע"ב

ע"כ. הנה בפירוש אמר, שקודם שברא הקב"ה העולם, לא היה מתגלה שם היות, שהוא בחינת פרצוף. ונתפשטה ה"א ראשונה והאצילה הכל, והלכוש שלה היה 'תהו', שהיא הקליפה שאמרנו. ומ"ש שהיה הו"ה גנוז למעלה ב'אין' ובכתר¹⁰⁰, רומז לאותו הפרצוף העליון הנקרא 'אין'¹⁰¹. ונקרא כתר, שלא נתגלה בו מתחלה אלא כתר אחד, כלי גדול¹⁰², אח"כ נתפשט ונעשה פרצוף. ומ"ש בעלה שהוא הוא"ו היה בבינה, שה' יה"ו מדבר בבינה של אדם, קודם שהכלים נאצלו מן ה' אחרונה של המלוי. אבל בעלה, שהוא בחינת הפרצוף, היה למעלה בבינה נקודה דיליה. ומת שקרא לו נקודה סתימאה, והיא י', לפי שבבינה היא מתגלית החכמה, ובעודה בבינה אינה ו' קטנה, ושרשה, שהוא הנשמה של הוא"ו, רמוז בקוץ של דל"ת, דא נשמתא ודא רוחא, והבן זה. והענין הוא, שכל זה הפרצוף, כל מה שמתפשט ממנו אינו¹⁰³ אלא משם ס"ג¹⁰⁴, ששם ע"ב¹⁰⁵, מוחא סתימאה, אין רשות לדבר בו. ומשם ס"ג נתפשט כל מציאות העולמות שנחרבו, ר"ל מבחינה אחרונה שבו. ולפי שיצא בלא זיווג לא נתקיים. ולבחינה אחרונה שבו אנו קוראים שם ב"ן¹⁰⁶. ואחר שיצא אור המאציל להתלבש בכלים, כדי שימלך ויכול העולמות ליהנות מאורו, שסיבת הגילוי הוא ההעלם, הכתר והחכמה והבינה יכלו לסבול, והשבע¹⁰⁷ נשברו. וכיון שנשברו, חזר האור לעלות למעלה בג' ראשונות, ונסתלק עד | למעלה, בסוד מיין נוקבין¹⁰⁸, ונעשה זיווג למעלה, שם ס"ג

יא ע"א

- 95 בראשית ב, ו.
- 96 מה שכתוב בתחילה (בפסוק ד): "אלה תולדות השמים והארץ", מדבר בעולמות הקודמים, שהקב"ה בנה והחריבן. גם זה בוהר שם, כד ב; עפ"י הדרשה הידועה של ר' אבהו, בראשית רבה ג, ט, ושם"ל, ג.
- 97 תהלים פט, ג.
- 98 ישעיה מה, יח.
- 99 בראשית ב, יט.
- 100 פעם כתוב: 'סתים בכתר א', ופעם: 'סתום באין'.
- 101 משום שאין בו שום השגה כלל.
- 102 פלי גדול א': בלי גבול מ'.
- 103 אינו — ליחא מ'.
- 104 ראה לעיל, הע' 49.
- 105 שם ע"ב — שם הויה במילוי 'יוד הי ויו הי' (72). הוא העליון מארבעה שמות המילויים של הויה; סודו בגולגולת של האדם הקדמון, והתפשטותו כולה נעלמה.
- 106 ראה לעיל, הע' 78.
- 107 שבע הספירות התחתונות.
- 108 'מיין נוקבין' — גורם לעורר הזיווג, מהתעוררותא דלתתא, הנקבא. ר' הלל, יב ע"ב ויו ע"ב. כדברי הוהר (ח"א, כט סוף ע"ב): "ומיין תתאין, קראן לעלאין נוקבא" וכו' ע"ש.

עם שם ע"ב של מוחא. והוציאו מביניהם אור מעט עב מן הראשון, שהראשון היה אור ס"ג יותר דק ונעשה בלא זיווג, אלא שם ס"ג נתפשט משם ע"ב, שהבינה יוצאה מן החכמה, אמנם זה נעשה ע"י ע"ב וס"ג. וזה האור נקרא שם מ"ה¹⁰⁹, שאחר ס"ג מ"ה. והוא המלך השמיני¹¹⁰, שנתקיים. ולפי שנתעכב בה חמשה ימים נתקיים. ואלו הם חמשה ימים, שאנו חושבים אותה שנה; שבכ"ה באלול נברא העולם, ואנו חושבין בהר"ד¹¹¹. ולזה נקרא¹¹² 'הדר', שדר ה' ימים בה"א, ויצא ע"י ס"ג וע"ב. ולזה יצא בו בחינת זכר ונקבה, שהם חסדים וגבורות, אמנם גבורות אין להם גלוי, שהחסד גובר עליהם, וכולו נקרא חסד, וזהו אדם¹¹³. וכשיצא, יצאה נקודה אחת כלולה מעשר, ונתחלקה לעשר. ועלה מן הכלי של כתר ושל חכמה ובינה שנשארו בלא שבירה, לעשות לו ולבנות לו שלשה שלו, ומתכתרים של ז' שנשברו, עלה ג"כ לעשות לו השבעה. וזה מוכרח, שאם היה נשאר הכתר גדול, וכן אבא ואמא כפי גדלם, יבא האור ויצא ג"כ בריבוי, וישבור לו. ועוד הטעם הנכון שכבר אמרנו, שאלו הכלים משם ב"ן, והם בחינת הנקבה. עתה שבא הזכר עם שורש הנקבה, צריך להתחבר יחד, ויקראו אדם, זכר ונקבה. וע"ז אמר בלשון התקונים שהבאתי, שעתה מתחיל הבנין מתסד, שהראשון לא היה מחסד אלא מסוד הדין. והראשון היה ה' בראם¹¹⁴, ובכאן אמר לא¹¹⁵ 'בה' בראם, מתחלה היה כך אבל עתה לא, אל תקרי אלא: | 'באברהם'¹¹⁶, שהוא מתחלה ברא העולמות בסוד הדין, וראה שאינו יכול להתקיים, ושתף עמו הרחמים ונתקיים¹¹⁷. באופן שזה האדם נתקן ע"י מה שעלה עמו מן בחינת

יא ע"ב

- 109 שם מ"ה — שם היה במילוי 'יוד הא ואו הא' (45). הוא השם השלישי במילויי היה.
- 110 בסידרת מלכי אדם (בראשית לו, לא ואילך), כתוב בשבעה מהם 'וימלוך'... 'וימת'; אלו הם 'מלכין קדמאין שמתו', 'העולמות שנחרבו', 'הכלים שנשברו' — ז' הספירות התחתונות של האצילות הראשונה שנתבטלו. אצל המלך האחרון, השמיני ('הדר'), לא נזכרה מיתתו. זה תרומו על העולם של האצילות החדשה, שהוא בר קיימא.
- 111 בהר"ד — מולד תשרי "הראשון" לחשובו היצירה. הכוונה לתשרי של פני יום כ"ה באלול, אשר בו — לדעת ר' אליעזר — נברא העולם. לפי חישוב חכמי העיבור הקדמונים, חל אותו מולד תשרי הפרייהיסטורי (המכונה "מולד תוהו"...) ביום ב, ה שעות, ר"ד חלקים — סימנו: בהר"ד. המועד הזה משמש נקודת-המוצא לכל חישובי-המולד הבאים. נמצא, שאותם חמשת הימים בסוף אלול נחשבים שנה ראשונה ליצירה, ואילו א' בתשרי שבו נולד אדם הראשון, מסמן כבר תחילת שנת-היצירה השנייה. ראה רמב"ם, הל' קדוש החדש, פ"ו, ח.
- 112 המלך השמיני הנ"ל; ראה הע' 110.
- 113 האדם הקדמון (שדוגמתו משתקפת באדם שלמטה): מתחלת ברייתו הוא יצא בחינת 'זכר ונקבה' (חסד ודין), כשהצד הנקבי (הדין) שבו טרם בא על גילוי הנ"ל; ומניין אד"ם כמניין השם החדש, פרי הזיווג של מעלה, שאורו קורן בזאת הבריאה: שם מ"ה.
- 114 פירוש: הבריאה הראשונה היתה מכוח ה'ה' — מידת הדין.
- 115 לא: אל תקרי א.
- 116 לשון הוזהר, ח"א, פו ע"ב: "אל תקרי 'בהבראם' אלא: באברהם; באברהם מתקיים עלמא" — היינו במידת החסד שהיא מדרו של אברהם. 'סוד הדרשה בבראשית רבה, פ' יב, יב: "'בהבראם' — באברהם, בזכות של אברהם".
- 117 גם זה בבראשית רבה שם, בסוף הפרק. אלא שניכרת הזיקה ללשון רש"י בראשית א, א:

הכלים, וזהו תקון, שהתקון הוא שיכסה האור ויוכלו ליהנות ממנו. וזהו מ"ש לקמן¹¹⁸, דעד רישא דעמא לא אתתקן, כולא לא אתתקן, רומז לזה, ולכתר ג"כ שיתקן, כשיעלו אלו הבחינות ממנו למעלה בשם מ"ה יוכל להתתקן. ודי בזה בכאן, שבמקומו יתבאר בע"ה.

עתה בזה גבין התוספתא: 'עתיקא דעתיקין, טמירא דטמירין'. לפי שהוא מדבר באותו הפרצוף, אמר שני הכנויים: 'עתיקא דעתיקין' — זה הכתר הראשון לכמה¹¹⁹ כתרים למטה ממנו, ולא דוקא עתיקא אלא להרבה עתיקין; וכן חכמה שבו לכמה חכמות שלעולם. חכמה, כיון שהיא בחינת מותא, נקראת 'טמירא'¹²⁰. קודם שהזמין 'תקוני דמלכא' שיעשה פרצוף ויעשה אותו המסך כדי שיעלה האור ויצא מהתפה ומהאון וכו' כשפ"י, לא הוה 'שירותא וסיומא'. 'פרס קמיה חד פרסא', שהוא הכלי השני, שהוא פרסא ופירות, לפי שהוא חשך מאד מן הראשון. וכיון שהוא חשך, מחליש כח האור, ויוכלו העולמות לסובלו. ולזה ג"כ קורא לחכמה סתימא 'פרסא', כמו שפ"י למעלה. לפי שהשרש הראשון שורש העצמות, והשני שורש הכלים, והשלישי כולל שניהם, והוא מכלם. ועל זה סותם האור, ואינו מבהיק כל כך. ובה הוה גליף ומשער, שהוא כל[?] כלי | אחד לבדו עד עשרה כלים. וכן היה משער אותם, שלא היו כולם בשוה, אלא של הכתר גדול ושל חכמה קטן מעט וכן של ו' קצוות כל אחד כפי שעורן, שהם המלכים. 'ותקוני להווא פרסא'¹²¹ — התקון שלה שנתלקה לעשרה, ויתלבש האור בתוכם, כמו שמצינו שמלכו, אלא שאותו התקון והמלוכה שמלכו לא נתקיימו. וקורא 'תקון' אפילו לעולם התהו, שהרי נאמר בהם 'וימלוד' ואח"כ 'וימת', אותו הרגע שמלכו נקרא 'תקון'. וכן אמר לקמן¹²²: 'ואסתלקו מהווא תקונא עד דייתי תקונא דאדם'. ע"כ. 'הה"ד': ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדם. ולא פירש כמו לקמן¹²³, שבכאן¹²⁴ אינו מקום מסויים, אלא ר"ל 'אשר מלכו', כשהיה הכל בבחינת הדין, שהיא בחינת מלכות שבאותו פרצוף הגדול. ולפי שהוא מקום נעלם, לא פירש אותו. אמנם לקמן¹²⁵ היא בינה, שיצא ממנה זעיר, ששם¹²⁶ הדינים מתקיימים, שדינין מתעריין מנה. וע"ז אמר: 'מלכא

יב ע"א

... שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין; וראה שאין העולם מתקיים, והקדים מדת הרחמים ושתפה למדת הדין".

118 בהמשך האידרא, קלה ע"א: "כל רישא דעמא" וכו'.

119 כצ"ל. בכ"י: כמת.

120 כי המוח מכוסה הוא ומוסתר.

121 ראה לעיל, ז ע"א (הע' 52).

122 בהמשך האידרא, קלה ריש ע"ב.

123 כאן, בתיקוני דאריך, לא פירש השם 'ארץ אדם', כמו שפירש אותו בהמשך הדברים, בתיקוני דועיר ובתיקוני דנוקבא: 'אתר דדינין מתקיימין תמן'. ראה קושיית המחבר לעיל, ח ע"ב, ע"ש.

124 כאן, בפרצוף העליון והנעלם של האריך, לא שייך להגדיר ולפרש 'אתר' וכו'.

125 לקמן, אצל הועיר והנוקבא, אכן שם יש להסביר, כי 'ארץ אדם', תכוונה בה ממש לבינה.

126 כצ"ל. בכ"י: שלשם.

קדמאה לבני ישראל קדמאה, שרומז לאצילות הראשון, שהוא קדמון בערך השני, שהוא בסוד התקון, ולא אתקיימו עד דאנח להו ואצנע להו וכו', כדפירי' למעלה. הוא אסתלק בהוא פרסא ואתתקן בתקונו'. פירוש: שאחר שנשברו הכלים, ולא מצא האור מי שיכיל אותו, חזר למעלה לג' ראשונות, שלא גשברו ונקראים פרסא ופרוכת. ומשם עלה להיות מיין נוקבין¹²⁷, להוציא המלך השמיני שנתקיים, ואתתקן בתקונוי כדפי', שיעלה בתיגה מג' ראשונות ולהתתקן בסוד פרצוף.

יב ע"ב

ותאנא: כד פליק ברעותיה למברי אוריתא וכו'. | פירוש 'סליק ברעותיה' הוא שכל מציאות העולמות נעשו על דרך חסד, בלא מיין נוקבין. ולזה אמר 'סליק ברעותיה', שאור שלו שנתפשט למטה, כשחזור ועולה למעלה להכלל בשרשו, מעורר אותו להשפיע. וכך בענין זעיר ונוקביה. אחר שנתפשט א"א למטה, חזר להכלל ג' בגו ג'¹²⁸ כדי להתעורר, שהאור שבעטרה שלו נעשה לו מיין נוקבין לעורר כל מציאות העולמות. כך קודם שיברא א"ה¹²⁹, שבתפלותיו עושה מיין נוקבין. ולזה אמר 'סליק ברעותיה', שנתפשט בשרשו, שנקרא רצון. והוא דק, שלעולם הרצון דק מן המחשבה, ולזה כינה אותו לרעותא, לרמוז שהוא דק מאד. ואמר: ואפקה, ר"ל שיצאה ממקום שרשה. והתורה היא החכמה, שהיא שרש זעיר ונוקביה, ולמעלה היא גנוזה בכתרא עילאה, שהוא הראש השני¹³⁰, ומתגלה בחכמה סתימאה. וכבר ידעת, ש"נובלת חכמה של מעלה תורה"¹³¹, וכשהיא בחכמה סתימאה מתחלת להתגלות. בסוד "ואהיה אצלו אמון"¹³²: אומנותו של הקב"ה¹³³ למטה, ולמעלה הייתי מופלא ומכוסה, שרומז לנשמתו, שהם המוחין שלו, והם ג' מוחין: מופלא ומכוסה ומוצנע¹³⁴. ויש אומרים אף אמון רבתי¹³⁵, רומז לשורש הנקבה. ולפי שמציאות הנקבה לשם אינו מתגלה, לזה אמר: ויש אומרים, שאינו מוסכם אלא יש אומרים; לפי שאומרים, שורש הנקבה שם אלא שאינו מגולה, אבל מכל מקום הוא שם השורש, שחכמה סתימאה נתקנה כעין זכר

127 ראה לעיל, הע' 108.

128 זעיר אנפין, כידוע, הוא כלל שש הספירות מחד ועד יסוד. אלא שתהליך התיקון אצלו מלמטה למעלה. כך שבראשיתו מתתקנות בזעיר שלוש הספירות האחרונות, נצח, הוד ויסוד, ובתוכן כלולות השלוש שלמעלה מהן, חסד, גבורה ותפארת.

129 = אדם הראשון.

130 ראה לעיל, הע' 38.

131 בראשית רבה מד, יד.

132 משלי ח, ל.

133 בראשית רבה א, א.

134 ב"ר שם: "אמון מכוסה, אמון מוצנע"; "אמון מופלא ומכוסה" בתק"ז, ת"ע (קכ ע"א), ועוד. הלשון "מופלא ומכוסה", בספר יצירה פ"ג, מ"ב. וראה להלן, כו ע"א.

135 ב"ר שם: "אית דאמרי אמון רבתיא".

יג ע"א

ונקבה. א"כ 'ואפקה' הוא יציאתה מן הכתר לחכמה סתימאה. וכשיצאה, לא היתה אלא כעין | אל"ף, ועד שנתפשטה לכעין דכר ונוקבא, ר"ל היא היתה חכמה, ונתפשטה לבינה ודעת. זהו: **תרי אלפי שנין** ¹³⁶ — בינה ודעת, שמציאות חכמה מתלבש אורה בבינה ודעת, שממנה נתפשטו ויצאו שלעולם. חכמה כוללת הכל בסוד יו"ד, שהם חכמה ובינה ודעת כלולים בחכמה. ואלו הג' מוחין של זעיר, שהיו גנוזים למעלה בחכמה סתימאה. ומתחלת יציאתה מן הכתר, בינה ודעת כלולים בחכמה, וממנה יצאו, שיצאו הר' והד' מן היו"ד. וא"כ מה שנתעכבה גנוזה אלפים שנה, הוא אינה יוצאה מן חכמה סתימאה תכף כשנתגלתה בה מן הכתר, אלא מתעכבת עד שמתפשטת לבינה ודעת של אבא, שהם שני אלפים. וכשיוצאה מוחין של אבא, ג"כ מתעכבת עד שתצא מאבא שהוא אל"ף ואמא אל"ף, וכשיוצאה מתבינה לזעיר, אז מתגלית. לזה כשיצאה מן הכתר, אמרה: **מאן דבעי לאתתקנא** ¹³⁷ ולמעבד. זאת היציאה הכונה בה לתקן הכלים שנשברו ולחזור לעשותם מחדש, וזהו: 'ולמעבד'. או יאמר: 'ולמעבד', פירוש: לתקן הכלים של אצילות ולעשות שאר העולמות, שהם בריאה ויצירה ועשיה. ואי אפשר לתקנם ולעשותם בתקוני האור, לזה צריך לתקן תקוני ב' דגולגלתא מתחלה, כדי שיוכלו ליהנות ממנו.

קב ע"ב

תאנא בנצניעותא דספרא: עתיקא דעתיקין, סתרא דסתריין, אתתקן ¹³⁸ ואודמו. ירצה: 'אתתקן', ואחר שנתקן נודמן, שיכולים לקבל ממנו שפע, אחר שנתלבש בו' מסכים. ומי שפירש ¹³⁸: | 'אשתכח ולא אשתכח', ירצה לומר: אעפ"י שאמר 'אתתקן' אינו נמצא, אלא ע"י תקוני לבד נודע, ולא עצמות אורו כלל. ובא ללמד לנו, שמלת 'אתתקן' אינו מדויק, אלא בערך מה שהיה מתחלה תוקף אורו, שלעולם אינו מושג. **מחר סבא דסבין**. לרמוז שבתקונים אלו נתגלו שורש זכר ונקבה ¹³⁹. וא"כ יש דין ח"ו? ¹⁴⁰ לזה אמר: כדמיון הזקן, שהכעס נחלש כחו בו, ואינו כמו הבחור שכל דבורו הוא בכעס מרתיתת הדם שיש לו. אמנם לעולם יש לו כעס, שאם יעוררו אותו ויקניטו אותו הרבה, יכעוס ויוציא מה שהיה כפוף בו. כך למעלה בחכמה סתימאה יש שורש כל הדינים, אבל הם שקטים ואינם נרגשים כלל. כדאמר לקמן ¹⁴¹: חורר גו חורר, תריין עיינין — וכלא חד. ירצה: הם מציאות שניים, אבל אינו

יג ע"ב

136 הדרשה שהתורה קדמה אלפים שנה לבריית העולם, בראשית רבה, ת, ב, ועוד: בספרות הקבלה מבואר 'אלפים שנה' רבות כמתייחס לשתי הספירות חכמה ובינה וכדומה. — לפי פירוש המחבר היו לפניו המילים 'תרי אלפי שנין' סמוך אחר י 'ואפקה' (לפי חילופי הנוסחאות כאן, וזהי כנראה הגהה שהווססה לפנים במקומות שונים).

137 נ"ד: **לאתקנא**.

138 מתכוון לתוספת הפירוש שנכללה בדפוס קרימונה.

139 חסדים וגבורות, כמו שביאר לעיל.

140 כבר בשורש של מעלה — בתמייתה.

141 בהמשך האידרא, קט ע"ב: "תרי עיינין אינון ואתחזרו לחד עינא דאידי חורר בגו חורר" וכו'.

גרגש אלא אחד, שהדין כפוף מאד ואינו יכול להרים ראש. דכתיב ¹⁴²: "מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש", כשישתה מימי הבינה, ששם מתעורר בוציגא דקרדיגותא בסוד אל"ף של אהי"ה, אז ירים ויתחיל להתגבר. ו'נחל' היא בינה כנודע. ואמר 'בדרך', לאפוקי מקום הנתיבות ¹⁴³, ששם הדין אינו מתעורר. ומ"ש עתיק מעתיקין וכו', כבר פירשתי למעלה. מארי דחור כסו. ירצה, שכל אלו המלבושין שנתלבש עדיין כולם הם לבנים, ו'כסוי' תרגום "ובגד ללבוש" ¹⁴⁴, שכוונתו להרחיק ממנו מציאות הדין, אעפ"י שנתלבש באלו המסכים כלם. וחזיו דבוסיטא, או: דבוציגא ¹⁴⁵. פירוש, שבועיר הפנים | שלו מורים דין, ומצחא דיליה; וזה אינו כמותו, אפי' בצורת פניו המראה שלו הם רחמים, וכופפים הדין. וזהו: יתיב על כורסייא דשביבין לאכפייא לון. שכל שורש הדין נקרא 'כורסיא' דבינה, ופירושו בכאן: הרחמים גוברים על שורש הדין, שנקרא 'כורסיא', לכפות אותו. ארבע מאה אלפי עלמין. ירצה: אעפ"י שכל כך הרחקות עשינו, ואמרנו: לא אשתכת וחזיו דאנפוי, אפילו הכי בחורא דגלגלתא נתפשטו ארבע מאות, ששורשם ד' אלפין עלמין. ובאו בזה החשבון, לרמוז שד' מוחין, שהם חכמה בינה חסד גבורה, בכאן נתגלו. בתוך חכמה סתימאה הם נכללים בג', חב"ד ¹⁴⁶, שחסד וגבורה שניהם נקראים דעת. ובכאן בחורא הם ד', מאות אלף לכל אחד. וממה שמאירים למטה, יורשים הצדיקים לעתיד לבא, אחר התחייה, ד' מאות עולמות. ולפי שהגלגלת היא בינה של אריך, נקראת 'עלמא דאתי', והוא 'עובר לסוחר', שמקפת המות, שהוא יוצא מן המות ועובר כל המסכים ויוצא לבינה, שנקראת 'סוחר', שהיא מקפת המות. ולזה דקדק 'שקל כסף', ששקל היא היו"ד, שהיא הנביעו, והוא רחמים שהוא הכסף, ולא זהב שהוא בחינת דין. אעפ"י שהוא בבינה, מקום הדין, שם כולו רחמים, באותה הבינה. ואלו ד' מאות אחר התחייה, שהפסוק מורה ע"ז, שאמר ¹⁴⁷: "וישקול אברהם לעפרון", שהוא רמז לאותם שוכני עפר, כדפירש במדרש הנעלם ¹⁴⁸. ושם פירש: מאתים לעוסקים | בתורה, שנאמר ¹⁴⁹: "ומאתים לנוטרים את פרי", ומאתים למוסרים עצמם על קדושת השם. ופי' העוסקים בתורה — מזווגין בין וא"א ¹⁵⁰, שדעת המזווג ביניהם בתורה שלומד. ובמה שמוסר עצמו על קדושת השם — שמוסר גופו לחצונים, כמו שעשו העשרה הרוגי מלכות, כשראו שהעולם מתמוטט, מסרו

יד ע"א

יד ע"ב

142 תהלים קי, ז.

143 מקום (או: מקור) מוצאו של הנחל — בחכמה.

144 בראשית כח, כ.

145 בוציגא מ.

146 חכמה, בינה, דעת.

147 בראשית כג, טז.

148 ח"א, קכד ע"ב.

149 שיר השירים ח, יב.

150 אבא ואמא = חכמה ובינה.

גופם לסטרא אחרא, כדי שיניחו נשמתם לעלות. וזהו סוד נפילת אפים¹⁵¹ וסוד עזאזל¹⁵², כדי שיניח התפלות לעלות ולא יקטרג. ובוזה מיחדים שמ"ו: שם עם ר'. וזהו סוד ייחוד שמע ישראל, שמיחד חתן וכלה, וזוכה לשתי אותיות, ו"ה. וכשמיוחדם החתן גותן הקדושין לכלה. שזהו: 'מוסרים עצמם', שהוא גופם, שזעיר יתן קדושין לכלתו, שהיא מלכות. וזהו: 'קדושת השם', מקדש מלכות, שהיא נקראת 'שם'^{152*}. נמצינו למדין, שאלו הארבע מאות לאחר התחייה, ומתענגים בהם אותם שעסקו בתורה ומסרו עצמן על קדושת השם, כדפירשית. בגולגלתא יתבין תריסר אלפי רבוא עלמין, דנמלין עלוי ופמכין עלוי. פירוש 'תריסר', הוא מה שפי' למטה¹⁵³, וכן באדרא זוטא¹⁵⁴ אמר, שהמות העליון אתפשט לתלת זמנין ארבע ארבע. וכן למטה¹⁵⁵ אמר: לארבע עיבר לכל סטר. והענין הוא, שהמות העליון, כד אתתקן כעין דכר ונוקבא, נתפשט לחב"ד, שהם ג' שמות הוי"ה, שכל אחד יש בו ארבע אותיות. וכנגדם אנו משימין י"ב ככרות בשבת, כדאיתא בתקונים¹⁵⁶. וכנגדם¹⁵⁶ אנו אומרים ג' פעמים קק"ק, שכל אחד עולה קדו"ש. יש בכל | אחד ארבע יו"דין¹⁵⁷, עולים ת': כל אחת כלולה מעשר ועשר מעשר — הרי ת', ועשר אותיות¹⁵⁸ — הרי קדו"ש. וע"ז אמר: 'בגולגלתא יתבין' וכו', ר"ל בגולגלתא, שהיא בינה דאריך המקפת המות כדפירשי', יתבין שנים עשר, שהם הג' הויית. ואעפ"י שהם ט' היות, ג' בחוורתא וג' בשערות הראש וג' בשערי דדיקנא, שרשם הם ג' לבד, שהם בתוך המות. ולזה לא אמר בחוורתא כמו לעיל, שאמר: מנהירו דחוורתא¹⁵⁹, אלא 'בגולגלתא' סתם, ר"ל בתוך הגולגלתא, שהם השרש. ולזה אמר ג"כ: 'יתבין', ר"ל מיושבין ושקטין, לא התפשטות השרש.

טו ע"א

- 151 עפ"י האמור בזוהר ח"ב, קטש ע"א, רסב ע"ב, וה"ג, קכ ע"ב, שנפילת אפיים, יש בה משום מסירות נפש, ולכן התפילות מתקבלות, ע"ש.
- 152 וזהו ח"ג, סד ע"א, ועוד.
- 152* שם, רעה ע"ב, ועוד.
- 153 ראה להלן, כא ע"א.
- 154 רפח ע"ב.
- 155 תק' מז (פד סע"ב), שם מוזכר עניין י"ב חלות בסעודות שבת — במערכת של שש לעומת שש. וכך אכן היה מנהג האר"י, ראה ספר תולדות האר"י, לר' מאיר בניהו, ירושלים תשכ"ז, עמ' 330; ושם, בסדר ליל שבת (עמ' 340) הזכיר גם את כוונת ג' הויית המוזכר כאן. — ברע"מ פ' פנחס (רמא ע"א) כתוב לעומת זאת, שצריך לסדר על שלחנו ארבע ככרות בכל סעודה לשלוש סעודות, שהן בכללן שתיים עשרה. וכך נהגו כמה חסידים בצפת; ראה בס' תולדות האר"י, עמ' 350, סי' 25. (לפי לשון המחבר לעיל, 'תלת זמנין ארבע ארבע', אין מן הנמנע שגם הוא פעם נהג ככה — אף שהוא מתייחס במפורש לדברי התיקונין ולא הרע"מ.)
- 156 כנגד ג' ההויית שבגולגלתא.
- 157 שם הוי"ה שבגולגלתא הוא שם ע"ב (ראה לעיל, הע' 105), שמילוי ביו"ד, כך שיש בכל אחד מג' השמות ד' יודיין. לדרשה שלפי זה החשבון עולה השם במניין קדו"ש, השווה נגיד ומצוה (ליוורנו תקנ"ה) פח ע"א, וצה ע"א.
- 158 שם הוי"ה הג"ל במילוי יש בו עשר אותיות.
- 159 הלשון לפנינו: ומנהירו דהאי חיזורא.

דנטלין עלוי'. ירצה: שנוסעים על ידם, שמהם מתפשטים כל האחרים. ואע"פ שמתפשטים ומתרחקים מהם ומן הגולגלתא, שהיא שרש לאלו הי"ב, שהגולגלתא כוללת הכל, וכשהם מתפשטים על ידה מתפשטים, לפי שמציאותם במות הוא נעלם מאד, וכשיוצאים מן הגולגלתא, שהיא מסך, מתעבים מעט, ומתמעט אורם, ואז מתגלית בהם מציאות י"ב — א"כ כשאמר: 'סמכין עלוי', חוזר בין על הגלגלת, ר"ל אותם שהם שורש ומתגלים בה, בין מציאות העלמם בתוך המוח בפנים, שהוא שורש השורש. ואמר כשהו נוסעין ומתפשטים על ידם, אל תחשוב שלא נשאר להם שייכות עם שרשם, לזה אמר: 'וסמכין עלוי', אין להם על מה שיסמוכו ואין להם העמדה למטה אלא בהסתכלות השרש בהם, ומאיר בהם תמיד.

ומהאי גולגלתא נמיף טלא לההוא דלכר. דע, שא"א מתפשט | בכל האצילות והוא נשמה להם, ואבא מלביש אותו מן הגרון ולמטה, ולמעלה מאבא אימא, שהיא מלבוש העליון, ולמעלה מן אמא זעיר ונוקביה. נמצא אריך מבפנים נשמה לכל, ואבא נשמה לכל השאר, ואימא מכסה לאבא, וזעיר מכסה לאו"א. ולזה אמר ¹⁶⁰: "ערות אביך וערות אמך לא תגלה", שגורם להסתלק אריך ואוסף רגליו, וכן אימא מסתלק ממנה אבא, וכן היא מסתלקת מן הבנים, דהות רביעא עליהו — ומתגלה ערות האב שהיתה מכוסה באימא, ומתגלה ג"כ ערות האם שהיתה מכוסה בזעיר. וכשיעשה תשובה, חוזרים להתלבש כל א' במקומו, זה בתוך זה. כמו שפירש בפרשת ויקרא ¹⁶¹, וז"ל: "דחניא, כד סגי יצרא בישא" וכו', ובסוף הלשון: "וכד אתתקן עלמא לתתא, אתתקן כולא, עד דסלקא תקונא לאמא קדישא, ומתתקנא ואתכסייא ממה דאתגליא, ובגין כך כתיב ¹⁶²: 'אשרי נשוי פשע כסוי חטא', וכדין אקרי תשובה [תשובה ¹⁶³] ודאי". עכ"ל. הרי בפירוש אומר, שאימא מתגליא מסבת העון ומתכסה מצד התשובה. וכן כולם באופן זה, אריך ואבא, כל אחד מסתלק, ובתשובה חוזרים, וזהו תשובה. וכתב אחר זה ¹⁶⁴: "א"ר יאודה, אימתי אקרי תשובה, כד אמא מתכסייא וקיימא בחזוהי, דכתיב ¹⁶⁵: 'אם הבנים שמחה', [ותבת ¹⁶⁶] בקיומא, ומאן דהוה סגיר תב לאתריה, וכלהו תבין חד לחד, ומתברכאן כל חד וחד. וכדין אתקרי תשובה שלימתא, תשובה סתם, [תשובה ¹⁶⁷] לאכללא כולא. א"ר יצחק, כד מתקשר עלמא כוליה כהדא, כתיב ¹⁶⁸: 'כי גדול מעל שמים

טו ע"ב

160 ויקרא יח, ז.

161 זוהר ח"ג, טו ע"ב, בשינויים קלים.

162 תהלים לב, א.

163 תשובה תשובה — כך בנ"ד.

164 זוהר, שם, טו ע"א, בשינויים קלים.

165 תהלים קיג, ט.

166 המלה שישנה בנ"ד, חסרה כאן בכ"י, אבל המחבר מצטט אותה להלן פעמיים.

167 כך בנ"ד.

168 תהלים קח, ה.

חסדך' — 'מעל שמים', דסלקא לעילא מאתר דאקרי 'שמים'¹⁶⁹. ר' יאודה אמר,
 | דייקא דכתיב 'מעל שמים'. אלמלא כתוב על שמים, משמע שהוא אתר
 דקיימא¹⁷⁰ לעילא לעילא. וזאי איהו? איהי אמא, והיינו דאקרי תשובה¹⁷¹.
 תאנא, בההוא זמנא דמתכשרין עובדין לתתא, ואמא בחזוונתא, אתגלייא
 עתיקא קדישא, ותב נהורא לזעיר אפין. וכדין כלא בחזוונתא, כולא בשלימון,
 כלא אשתכחו בברכאן, ורחמין זמינין, ועלמין כולוהו בחזוונתא. הה"ד¹⁷²:
 'ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו'. מאן ישוב? ישוב עתיקא קדישא לאתגלייא
 בזעירא. ישוב לאתגלייא, דהוה סתים בקדמיתא. וכלא אתקרי תשובה. א"ר
 יאודה, כלא בכלל, כלא סתם. וכתיב¹⁷³: 'למען ישוב ה' מחרון אפו ונתן
 לך רחמים'. א"ר יצחק, כלא הוא ודאי. והא אוקימנא מילי קמיה דרבי שמעון.
 ע"כ. באור הדברים, שר' יאודה אמר: אימתי אקרי תשובה? כשהבינה מתכסה
 בבנים¹⁷⁴, שמתלבשת ונכנסת בתוכם כגשמה בתוך הגוף. כך הבינה נכנסת
 בתוך הועיר, והוא מכסה ערותה, ואז היא שמחה. לפי שכשהיא רובצת על
 הבנים, ג"כ אבא מלוכש בתוכה¹⁷⁵ בסוד מוחא, והיא נעשית גופא לאבא,
 כמו שזעיר נעשה גופא לה. ומאותה החדוה שנתן לה אבא בעודו מלוכש
 בתוכה, נותנת ומשפעת לבניה, ואם הבנים שמחה¹⁷⁶, שיש [לה]¹⁷⁷ במה
 לשמח בניה¹⁷⁸, כדי שיכבדו¹⁷⁹ אותה ויעשו לה כבוד, שמלבישים אותה
 ומכסים ערותה, ויכולה לעמוד על עומדה ולהתפשט כל הפרצוף בשלימות.
 | וזהו: 'ותבת בקיומה'¹⁸⁰. וכשהיא מסתלקת מחמת העונות, מתגלה ערותה,
 והעולמות התחתונים מתרחקים למטה¹⁸¹ ויורדים ממדריגתם, העליונים
 מסתלקים והתחתונים¹⁸¹ כאלו הם גופים לגבי האור העליון. וכשעושין
 תשובה, חוזרים כל אחד למקומו, ומי שהיה סגור וגוף חוזר למקומו. וכפי
 מה שמתפשטים העולמות העליונים למטה, עולים התחתונים לקראתם, ועולים
 למדרגה עליונה שלא היה עד עתה. ולזה אמר¹⁸²: "תפלה לעני כי יעטוף",
 שהעני לעולם הוא כפוף, וקומתו קצרה, שהולך כפוף לעולם. וכשמתעשר

169 בג"ד מוסיף: וזאי איהו, דא איהו אימא, והיינו דאקרי תשובה.

170 בג"ד מוסיף: על השמים.

171 מילים אלו בג"ד לעיל, הע' 169; כנראה הגהה שנכנסה בשני מקומות.

172 מיכה ז, יט.

173 דברים יג, יח.

174 כצ"ל; בכ"י: פרינים.

175 כצ"ל; בכ"י: פתוח.

176 תהלים קיג, ט.

177 לה — ליתא בכ"י.

178 כצ"ל; בכ"י: לשמחה פניו.

179 שיכבדו: שיכבדו.

180 ותבת בקיומה כל (כמו ד"ק): ותאפת בקיומא א; וראה להלן (הע' 184).

181 ויורדים... והתחתונים — ליתא א (א) ממשיך: ופאלו.

182 תהלים קב, א.

ירים ראש למעלה וילך בקומה זקופה. כאומרם ו"ל: "כל היקום" ¹⁸³ — שמקים את בעליו, מקים אותם בקומה זקופה. וזהו ג"כ: 'ותבת בקיומה' ¹⁸⁴. וכולם שבים זה בתוך זה, ואז נקראת תשובה שלימה. א"ר יצחק: כשהעולמות כולם מקושרים זה בזה ומלוכשים זה בזה, עולים מדרגות התחתונים של זעיר לעלות למעלה, ומה שהיה חסד וגבורה של זעיר נעשה חכמה ובינה, ומה שהיה נצח והוד נעשה חסד וגבורה, וחכמה ובינה עולים במדרגת אוא"י. ור' יאודה אינו חולק, אלא מביא ראיה ממה שאמר: 'כי גדול מעל שמים חסדך', שעולים חסד וגבורה, שהיו על התפארת שנקראת 'שמים', ועולים להיות חכמה ובינה, כי גדלו ועלו למעלה, למקום חכמה ובינה. ואע"פ שת"ת עולה ג"כ, כשעולה משמשת בסוד דעת, הם חכמה ובינה והוא דעת, ולעולם עלו ממדרגה הנקראת 'שמים', שהיא הת"ת במקומה. בא ר' יאודה ואמר יותר מזה, שלא תחשוב שעלייתם היא להיות חכמה ובינה של | זעיר, והם למטה מבינה, זה פשיטא. אלא עולים להיות במדרגת חסד וגבורה של אוא"י כנודע. וזהו מ"ש: על שמים — שעלו על שמים וגדלו לבד במדרגת זעיר; אמר 'מעל שמים' — אתר דקיימא לעילא לעילא, שהיא בינה. ובאור הדברים, שזעיר הוא בגדל כמ"ש, שעולים חסד וגבורה להיות חכמה ובינה; וזהו 'מעל שמים', כדפי' 'מעל שמים' — ממי שהוא מעל ¹⁸⁵ שמים, שהיא הבינה, והיא למעלה מזעיר. ועולה זעיר ומלביש כל הששה קצוות של בינה, ונעשה חסד וגבורה של אבא ואימא, חכמה ובינה לזעיר. א"כ מה שהיה ראשו תחת רגלי הבינה, עתה עלה למעלה ומכסה אותה עד חסד וגבורה. וזהו מ"ש בפרשת משפטים ¹⁸⁶: "רישא דמלכא אתתקן בחסד וגבורה" ¹⁸⁷, שנעשו לו חכמה ובינה. א"כ בואת העלייה שמכסה לאימא ומלביש אותה נקראת תשובה, שחוזרים כולם כאחד. והביא התוספתא, שבשעה שמעשה התחתונים מתוקן, כל העולמות בשמחה, ואפי' עתיקא קדישא מתגלה אורו בזעיר, להורות שבמעשה התחתונים ¹⁸⁸ תלוי הכל, שכשמעשיהם ¹⁸⁸ אינו מתוקן, מסתלק גם עתיקא שהיה מאיר לזעיר, וכשעושי תשובה, כולם חוזרין למקומן. וראיה מן הפסוק שאמר: "ישוב ירחמנו". למה אמר 'ישוב'? אינו אומר ישוב אלא למי שהיה מתחלה מרחם, שמתחלה היה מרחם על העולמות, ובעונות נסתלק ובתשובה חוזר להאיר לכולם ¹⁸⁹, שבתשובה גורמין למתק מציאות כח הדינים שהיו | גוברים בעולם, וממשיכים הרחמים מאריך, וכובשים שורש הדינים למעלה. והטעם,

יו ע"א

יו ע"ב

183 דברים יא, ו; הדרשה בפסחים קיט ע"א ועוד: "זה ממנו של אדם שמעמידו על רגליו".

184 בקיומא מ'. בקיומא א'. וראה לעיל (הע' 180).

185 כצ"ל (לפי לשון הוזהר); בכ"י: על.

186 בריש אידרא דמשכנא, קכב ע"ב.

187 בחסד וגבורה אתתקן מ'.

188 תלוי... שכשמעשיהם — ליתא מ'.

189 בכלם מ'.

שהאדם בכח התשובה מחליש כח הדין שנתפשט בעולם, שבמעשיו הטובים גורם להכניע כחם למטה, ונשמתו ותפלתו עם מעשיו בוקעים ועולים למעלה בסוד מיין גוקבין¹⁹⁰, ומיין דכורין¹⁹¹ ג"כ יורדים, בעלייתם מכניע ומשפיל כח הדינים שנתפשטו, ובירידה מכניע שורש שיש למעלה. וזהו: 'ישוב ירחמנו' — כשישוב לרחמנו — 'יכבוש עונותינו', כח הדינים העליונים. ולפי שמסתמא תשובה היא לעולם בבינה, וכך מורה מלת 'תשובה' — תשוב ה', ולפי זה ראוי שיאמר: תשוב תרחמנו, בלשון נקבה, ש'ישוב' לשון זכר. ולזה שאל ואמר: 'מאן ישוב'? ותירץ: עתיקא ג"כ ישוב להתגלות בזעיר, שגם הוא נסתלק בסבת העונות וסותם אורו, ועתה חוזר להאיר. וכלא נקרא תשובה, שגם האריך¹⁹², שפירושו עתיקא, נקרא תשובה. 'אמר ר' יאודה, כלא בכלל, כלא סתים'. פירוש: במלת תשובה הכל נכלל, אפילו עתיקא כדפרי'. דאמנם¹⁹³ הכל סתום, שאריך הוא בעלם, ולזה הוא¹⁹⁴ נרמז במלת תשובה¹⁹⁵. אלא תשוב לבד, שמשם מתחילים העולמות להתגלות, שהיא אם הבנים. וזהו שאמר למעלה: 'תשובה סתם, ר"ל: מסתמא כל המציאות נכלל במדה זו, אעפ"י שפירושו אינו מורה כן, כיון שעולמות העליונים בעלמים לא הוזכרו¹⁹⁶, אלא מסתמא הכל נרמז בה. ולהורות על התגלות אריך בזעיר אמר וכתוב 'למען ישוב ה'', שהוא זעיר, 'מחרון אפ', שכל הדינים הם מתגלים בו, שמצחא דזעיר | מתגלים בו דינים, וכן כל מדרגותיו, מקום שמתגלים רחמים באריך מתגלים דינים בזעיר באותם המדרגות עצמן, כדפירש באדרא רבא וזוטא. ולזה אמר, כשמתגלה עתיקא בזעיר, ועושים רצון קונם, אותם הדינים שנתגלו בזעיר בסבת מעשה התחתונים הרע, מתגלה בו עתיקא במעשהם הטוב, וישוב מחרון אפ', ובמקום שהיה משפיע דין ישפיע רחמים, וזהו: 'זיתן לך רחמים'. וכבוש העונות, שהם הדינים שנתגלו בו, כדפי' לעיל. והנכון א"ר יצחק, 'כי גדול מעל שמים חסדך' הוא, כשהעולמות מתקשרים זה בזה, גמשך החסד הגדול, שמתרבה מלמעלה ונעשה גדול בבינה, ומשם מתפשט בזעיר. וזהו: 'מעל שמים חסדך', מאותו מקום שהוא על שמים, והוא תבונה, שהיא למעלה מן זעיר שנקרא 'שמים' בכל מקום. וע"ז אמר: 'מעל שמים' — דסלקא לעילא מאתר דאקרי שמים'. שבא לתרץ, והרי תבונה היא בתוך הזעיר, לזה אמר: 'דסלקא לעילא', מצד העונות, ועתה כשהעולמות מתקשרים, גמשך אורה ואותו החסד העליון למטה. וזהו: 'כי גדול מעל שמים'. ודקדק

יח ע"א

190 ראה לעיל, הע' 108.

191 מיין דכורין = שפע הזכר (זעיר אנפין).

192 כצ"ל; בכ"י: באריך.

193 בכ"י: האמנם.

194 הוא א': לא מ'.

195 נראה, שישנה בזה השמטה מ'תשובה' ל'תשובה' (כי ההמשך מדבר בבינה ולא באריך).

196 נזכרו מ'.

יותר ואמר דיקא מלת מעל שמים, אלמלא אמר על שמים, הוא מה שאתה אומר שנמשך תחסד מאותו שהוא על שמים, ודא תבונה; כיון שאמר 'מעל שמים', מאותה מדרגה שהיא למעלה מאותה שעל שמים, והיא בינה עליונה שנקראת אימא עילאה, שהתשובה גורמת להמשיך אפי' מבינה עליונה ולא מתבונה לבד, ולזה דקדק ואמר: 'לעילא לעילא'. ואח"כ פירש אפי' מעתיקא נמשך בסבת התשובה, וכולא אקרי תשובה כדפירשי'. | הרי בפירוש מזה המאמר נראה, שכל העולמות מלוכשים זה בזה, ומי שגורם להסתלק כל אחד, גורם גלוי ערוה שהיתה מכוסה במה שלמטה ממנה. ולפי שהאדם דוגמא דזעיר, צוה לו שלא יגרום בחטאו להסתלק אימא מזעיר ויתגלה ערותה. והנה בספרא דצניעותא אמר בפרקא קדמאה¹⁹⁷, וז"ל: "אבא יתיב ברישא, אמא באמצעיתא, ומתכסין מכאן ומכאן. ווי למאן דמגלי ערייתהון". ע"כ. הנה זה מורה על מה שפירשתי. ואמר: 'אבא יתיב ברישא', שהוא פנימי ונשמה, ונקרא 'עליון', שהוא יותר מעולה ומדרגתו עליונה. כמו הנשמה שהיא עליונה ומתלבשת ברוח, כך אבא ברישא, מלוכש באימא, שנעשית לו גופא. ואמא באמצעיתא, שזעיר¹⁹⁸ מבית ומחוץ. אוי למי שגורם שאבא יסתלק מאימא, ואמא תסתלק מזעיר, ויתגלה ערות האב שהיתה מכוסה באם, וערות האם שהיתה מכוסה בזעיר תתגלה.

יח ע"ב

נמצינו למדין מכל זה, שאריך הוא פנימי של כולם, וזעיר הוא חיצון של כלם, ולזה נקרא 'ההוא דלבר', שהוא המלוכש החיצון. ומאריך נטיף לרישא דזעיר, וממה שיורד מזעיר למטה יתערוך צדיקייא¹⁹⁹ לעלמא דאתי. והביא ראיה להיותו יורד מעתיקא לז"א ממה שאמר "גמלא טל" ולא אמר מלאתי או מלא. שאלמלא כתוב מלאתי, נראה שזעיר יש לו טל מעצמו, שלא ע"י עתיקא, וזהו מלאתי טל, ר"ל שאני מלא טל. כיון שאמר 'גמלא', הוא ע"י אחר, שמעתיקא יורד לו. וראיה היות המתים מתערים בטל של אריך בעצמו שיורד | למטה, כי טל אורות נהירו דחוורתא. ופי' הפסוק, שמדבר עם העתידים להחיות²⁰⁰. ואמר כי טל של אורות, ר"ל של נהירו דחוורתא שנקרא אורות, זהו²⁰¹ הטל שלך שמאיר²⁰² אותם. ומ"ש 'אורות' ולא אמר אור לבד, לפנים יתפרש בס"ד, שבירידתו בזעיר נעשה שניים, סוד חסדים גבורות, אמנם למעלה באריך אין גבורות נראין, כמו שמפרש: וכלהו חורי, שאפי' הגבורות שם הם רחמים, ולמטה בזעיר הם מתגלים, ולזה אמר 'אורות'. ואולי לזה רמו

יט ע"א

197 זוהר, ח"ב, קעו ע"ב, בשינויים קלים.

198 לקוי כנראה בהשמטה (שזעיר מכסה אותה מבחוץ ואבא מבפנים, נמצאת אמא מכוסה מבית ומחוץ?).

199 צדיקייא — כלשון הזהר לעיל; ג"ד: מתייא.

200 ככתוב שם: 'יחיו מתיך . . . הקיצו ורגנו שכני עפר כי טל אורות טלך'.

201 בכ"י: זהווא.

202 שמעיר?

נ'הירו דחורתא, ר"ל: מה שמאיר ומתפשט מחורתא הוא נעשה אורות, ולא מה שהוא בחורתא עצמה. ואמר, שזוהי נעשה המן הגנוז²⁰³ לצדיקים לעתיד לבא, בהתפשטותו²⁰⁴ למטה, ומתגשם נעשה מן. ויורד הטל לחקל תפוחין, שהם נצח והוד²⁰⁴. ולפי שמציאותם הם לצורך הנקבה, והיא דבוקה בהם, וכל מוחותיה וכל פרצופה בהם, ולזה נקראת 'חקל תפוחין'. והנה חסד וגבורה נקראים 'תפוחין', וחכמה ובינה נקראים 'קדישין', ונצח והוד נקראים 'חקל', על שם מלכות שנקראת 'שדה'. ונקראת 'שדה', לפי שנה"י הם שלשה ענפים דשי"ן, והיא נקראת דל"ת, ומקבלת ה' גבורות שהם ה', הרי 'שד"ה'²⁰⁵. וזה הטל יורד עד נצח הוד, ומשם נעשה מוחין לנוקבא דזעיר. ומה שלא פירש מתחלה שיורד לחקל מרישא דזעיר, קודם שיאמר שממנו נעשה המן לצדיקים? לפי שהתחיל לדבר בפסוק שאמר "יחיו מתוך" וכו', השלים בפסוק, וחזר לומר שקודם שיעשה המן, יורד לחקל תפוחין וכו', ומשם מתחיל לירד להיות מן, | שעד כאן אינו נקרא עדיין 'מן' אלא 'טל', שהרי מוחין נה"י²⁰⁶ כדפי'. והביא ראיה מן הפסוק שאמר "ותעל שכבת הטל", שעלתה אותה שירדה שנקראת 'שכבת', על שם שירדה עד היסוד, ואח"כ חזרה לעלות. ובאור הדבר, האור כשיורד מלמעלה יורד עד מקום שהמאציל רוצה, וחוזר לעלות, שמכה כמו נצוץ השמש וחוזר לעלות. ובהכאתו מניח רושם, ומאותו רושם נעשה מה שראוי לעשות. שאם לא היה חוזר, לא היה נעשה מה שראוי לעשות, לפי שהוא אור גדול בתוקפו. אמנם כשחוזר ומניח רושם, כבר נתמעטו, וכיון שנתמעטו, נעשה מציאות המן. וזהו: "ותעל שכבת הטל", שחזר לעלות מה שירד מן הטל, ואז "יהנה על פני המדבר דק מחפפם דק כפפור על הארץ", שנעשה גרגירין של מן, ויצא ממדרגת הטל. ולפי שהמוח לעולם אינו יורד אלא המוחין, שהם נצח והוד שנעשו מוחין לנוקבא²⁰⁷, לזה אמר: 'נחית לחקל תפוחין', ולא זכר חסד וגבורה, שכוונתו לומר עד המוחין, ולזה לא זכר חסד וגבורה. ומכה בפרקים ראשונים של נצח הוד ויסוד, שהם מוחין, וחוזר לעלות. או יהיה פירוש "ותעל שכבת הטל" באופן זה. וקודם צריך לתקדים הקדמה אחת. דע, שהפסוק אמר²⁰⁸: "ותרד העינה ותמלא כדה ותעל", ופירוש הדברים, כשתבינה מתלבשת בזעיר, מגיע יסוד תחתון שלה עד חזה של זעיר כנודע. וזהו²⁰⁹: "חזה ציון²¹⁰ קרית

יט ע"ב

203 גראה שכצ"ל. נעשה המן בל: המן גנוז א.

204 בכ"י: בהתפשטותם.

204*: תק"ו, ת' יט, לט ע"ב, ועוד: תרי סמכי קשוט.

205 לדרשה זו ראה לעיל, ג ע"ב.

206 כצ"ל, בכ"י: יחיו.

207 כצ"ל. א: לנוקביה: בל: לנקבה.

208 בראשית כד, טז.

209 ישעיה לג, כ.

210 קרית... היא — ליתא א.

מועדנו" ר"ל 'חזה ציון' — שמקום ציון שהוא יסוד הבינה שהיא מלכות שבה בחזה, ושם היא ²¹⁰ 'קרית מועדנו' — שהיא מלכות, רחל אשת יעקב, שהיא ג"כ דבוקה מאחור כנגד החזה, | כמו שמביא באדרא רבא ²¹¹. ויסוד הבינה יש בו ה' חסדים וה' גבורות. וכבר נודע, שה' חסדים הם ה' הויית, וכן ה' גבורות ה' הויית, ועולין ק"ל, כחשבון ²¹² עי"ן שעולה ק"ל. והנקבה אין לה אלא עי"ן אחת. ולזה דעתה קל"ה: ק"ל ה'. ולזה אמר בפרשת משפטים ²¹³: עולמתא שפירתא דלית לה עיינין, שאין לה אלא עין אחת, שהם ה' גבורות. ולזה אמר: "ותרד העינה" לשון נקבה, ולא אמר העין, לומר: עי"ן ה', שהיא הבינה, שהגבורות יורדין ליסוד של זעיר עם החסדים ומתמתקים שם, כמו שפירשתי בדרושים הענין באורך. ואח"כ חוזרים הגבורות לעלות ליסוד הבינה, ומכים בחזה ונוקבין ויוצאין לאחור, ששם ראש המלכות כנגד החזה, ובוגים ומגדלים אותה, שכל בנינה על ידי הגבורות. והיא נקראת גבורה תתאה ^{213*}, שהיא כוללת חמש גבורות. ואם היו הגבורות ביציאתם מיסוד הבינה נכנסין בתוכה, היו מחריבין העולם. לזה צריך שירדו ליסוד זעיר, ומתמתקים עם החסדים, ואז עולה ליכנס לתוכה. וזה: "ותרד העינה, ר"ל: ה' גבורות שנקראות עי"ן ה', ירדו ליסוד, ונתמלאו במים, שנמתקו במים שהם חסדים, אז: 'ותעל'. ואמר 'ותעל', ולא אמר ויעלו שהוא לשון רבים, שהם כלם נכללים בגבורת גשמים, כמ"ש לקמן בפ"י. ואמר 'כדה', לפי שחסד של תפארת נחלק לג' חלקים, וכל חלק עולה כ"ד. ובזמן הגלות אינו הולך לה אלא כ"ד אחד שהוא שלישי, ולעתיד לבא נאמר ²¹⁴: "ושמתי כ"ד-כ"ד שמשותיך", שהם שני עיינין, שנעשו לה ג"כ ב' עיינין, שנכנסים בה ה' חסדים ג"כ. א"כ 'ותמלא כ"ד-ה' ותעל', שחזרו לעלות ליכנס לה מן | הנקב, אחר שנמתקו. ולזה אמר כאן: 'ותעל שכבת הטל', שזה הטל מקבלת אותו המלכות ג"כ עי"ן זעיר, ואחר שירדו חסדים וגבורות ביסוד זעיר וגמתקים, אז עולים כמ"ש, שהטל כולל חסדים וגבורות כדפירשי' ²¹⁵ 'אורות' — תרי, וכשמתמזגים ²¹⁶ אלו באלו נכנסים למלכות. ומשם נעשה המז, שנקרשו החסדים והגבורות יחד. וזה: 'ותעל שכבת הטל', שעלתה שכיבת ²¹⁷ הטל כדפי'. או יהיה פירוש 'שכבת הטל', ש"ך דינים שיורדים למלכות מלמעלה מאבא ואימא. ולזה רמז 'ש"ך-ב"ת', פירוש ש"ך דינים

כ ע"א

כ ע"ב

211 קמא, ע"ב.

212 כמנין מ.

213 זוהר, ח"ב, צה ע"א.

*213 ח"ג, יא ע"ב, ועוד.

214 ישעיה נד, יב.

215 לעיל, יט ע"א.

216 וכשמתמזגים מ.

217 שכיבת: ירדת מ.

שורדים לב"ת, שהיא מלכות. ולזה נקראת ג"כ 'שכינה' — ש"ך יינה, היין המעורר אותה ומשמח אותה הוא הש"ך ניצוצין, שהם ה' פעמים אדנות כנודע. והנה "על פני המדבר", נקרא 'פני מדבר' כל גוף זעיר מצד פנים, מחוזה ולמטה, כל מה שכנגד יעקב. ואמר, בעליית הגבורות באותו החלל של הגוף, כדי להכנס למלכות, נעשה המן שהיה מקודם זה. והשני פירושים קרובים הם.

והיו דההוא מלא חֲזוֹר כהאי אפנא²¹⁸ דבדולחא. דע, שהבדולח הוא לבן ומראה שלו לבן, אמנם כשמסתכלין בו הרבה, מתראים בו כל הגוונים. ולזה לקח משל מהבדולח, שהטל כשהוא למעלה באריך, הוא יתיב על כורסייא דשביבין לאכפייא לון, ואין שם גלוי לדינים כלל, כדפי' לעיל²¹⁹. אפילו שיש שורש הדינים, אותו השרש הוא לבן, ואין הפרש בין החסדים והגבורות כלל, אמנם בירידתם לזעיר, מתגלים חסדים וגבורות. כך הבדולח, המראה שלו לבן, אבל כשמסתכלין בו הרבה, נראים²²⁰ בו הגוונים²²¹. א"כ, באריך אין בו הסתכלות, לזה אין נראה הכל²²² אלא לבן, ובזעיר שיש הסתכלות ומתגלים הגבורות, נראה²²³ בו שורש הגוונים, לא הגוונים עצמם ח"ו, כי אין גוונים אלא למטה מן האצילות, אמנם באצילות ח"ו אין שם אלא כחם לבד. וזהו: 'כעין הבדולח', כפי מה שנראה כבדולח, כך מראה זה הטל.

האי גולגלתא, אתפשט אור של חוורתא שלה ואנחור תליפר²²⁴ עיפר, גליפין וחוקקים לארבע עיבר לכל סטר, שהם ד' אותיות הוי"ה, כדפי' לעילא ד' אותיות הויה²²⁵ לכל צד, ואחד כולל אותם שהוא הגולגלת, והם ג' שמות כמ"ש. ומהאי אתפשט אורכא דאנפוי לש"ע רבוא עלמין. ומת שאמר 'ומהאי', ירצה: מאלו של חוורתא, לאפוקי של דיקנא ושל שער דרישא. ודע, ששם ע"ב פ"כ מ"מ[?] עולה דפ"ק, עם הכללות עולה הק"ף. והב' שמות שנכללים באמצעי, שרומז לדעת, מתפשטים לשני צדדים דרך ירידה, ומהם מתארכים הפנים, ששניהם עולים ש"ע²²⁶ נהורין, שמאירים הפנים מהם ומתארכים. ומזה נעשה סוד המלבוש לזעיר ונוקביה, שהוא החשמל, כדפי' בדרושים, ע"ש במקומו. וההוא אתקרי אריך אפין²²⁷ וכו'. פירוש, זה

כא ע"א

218 נ"ד: כהאי גוונא דאפנין.

219 לעיל, יד ע"א, ויט ע"א.

220 בכ"י: נראה.

221 (לא הגוונים עצמם ח"ו) — הו"ס מ'; ראה הלאה.

222 לכל מ'.

223 בכ"י: נראים.

224 נ"ד: תליפר.

225 כדפי' ... הויה — ליתא א. ראה לעיל, יד ע"ב.

226 ש"ע = ב' פעמים קפ"ה. — בעניין ש"ע נהורין ראה מה שהביא רח"ו, עץ חיים, שער אריך אנפין, פרק יד, (לא ע"ב) בשם האר"י.

227 נ"ד: ארך אפנים; ובד"ק מוסיף: כלומר אורכא דאנפין. וכך נראה עיקר.

התפשטות שנקרא אריכא דאנפין, ²²⁸ וכשנקרא ארך אפים ע"ש שמתפשט בו זה האור שנקרא אורכא דאנפין ²²⁸, שהוא ²²⁹ שם הדבר בעצמו. והאי עתיקא. פירוש, לאפוקי עתיקא ²³⁰ עילאה, רישא דלא אתידע, שנקרא 'עתיקא דכל עתיקין' ²³¹ (שהביא בתוספתא הראשונה למעלה ²³²). וזהו ²³³ עתיקא שאמר | בתוספתא ²³⁴ 'אשתכח ולא אשתכח' וכו', שהוא אריך וכו' מדבר עד עתה, שם היא הגולגלת וכל מה שאמר. לזה אמר: אתקרי אריכא דאנפין, שזה יש לו שייכות עם זעיר ונוקביה. לפי שלא מצינו תקוני דאריך בזעיר ²³⁵, ושל זעיר נתקנים ע"י של אריך, שמתפשטים בהם ומתקנים אותם. וכדי שלא נטעה לומר שזעיר מקבל מאריך, כיון שנתקן ממנו ומקבל ממנו אלא ע"י אמצעי, לזה אמר: זה נקרא 'אריך אנפין', ואותו דלבר נקרא 'זעיר' כערכו. וזהו 'לקבליה', פירוש: כנגדו, שאעפ"י שמתפשטין כל התקונים בזעיר, והש"ע נהורין נעשים מלבוש לזעיר ונוקביה בסוד חשמל, זה נקרא 'אריך' וזה נקרא 'זעיר', ומה שמקבל ממנו הוא על ידי אוא"י. וזהו: קדש קדשים דקדשיא ²³⁶, קדש — עתיקא, קדשים — אבא ואימא, דקדשיא ²³⁶ — זעיר ונוקב ביה, וע"י התלבשותם ²³⁷ מקבל כנודע. ואפשר לומר קדש וכו', פירוש, שהוקשת לו מה שקרא לו 'הוא דלבר'. בשלמא, כשהיה לאדם מלבושים רבים, יאמר המלבוש החיצוני, לאפוקי אחרים, אבל אם לא יש אלא מלבוש אחד, לא יאמר 'דלבר'. לזה אמר, יש מלבושים אחרים ²³⁸, ועל ידם מקבל, ולזה נקרא 'דלבר', שהוא חיצון לכל המלבושים. והנכון ²³⁹ 'והאי עתיקא' וכו', שאריך הוא הראש השני, כתרא עלאה, וכל התקונים אינם [אלא ²⁴⁰] בראש השלישי, חכמה סתימאה, וממנה מתתקן זעיר. ולזה אמר 'והאי עתיקא', פירוש לאפוקי הראש השני שאין בו תקונים שתיקונים ידידיה על ידי רישא דא

כא ע"ב

- 228 נראה, שחל כאן שיבוש בהגהה שהוכנסה שלא במקומה, וצ"ל: נקרא על שם שמתפשט בו זה האור שנקרא 'אורכא דאנפין' (הגהה: ארך אפים).
- 229 כצ"ל; בכ"י: שהם.
- 230 עתיקא — ליתא מ. פירוש: ההדגשה 'והאי' עתיקא דעתיקין, באה להוציא את העתיק שלמעלה הימנו, הראש העליון-הראשון שהוא בעלם לגמרי ("אין סוף"). ראה לעיל, הע' 38.
- 231 באידרא זוטא, רפח ע"א, ע"ש.
- 232 שהביא... למעלה — הגהה משובשת שהוכנסה לפנים.
- 233 עתיקא שבו מדובר כאן, הכוונה בו לזה שהגדיר אותו למעלה (יג ע"ב, הע' 138) כ'אשתכח ולא אשתכח' — היינו הראש השני, "כתר".
- 234 בכ"י הוס': שאמר.
- 235 בכ"י: וזעיר.
- 236 בכ"י: דקדשיא.
- 237 ע"י התלבשותם של אוא"א, היינו חכמה ובינה, מקבל הזעיר השפע מן האריך.
- 238 בכ"י כתובה עוד המלה: הרבה, ונמתח עליה קו למוחקה.
- 239 כאן עובר המחבר לפירוש אחר, כי 'והאי עתיקא', הכוונה בו איננה, כמו שאמר תחילה, לכתור — אלא לחכמה. (אולי לא היה לפניו 'והאי עתיקא דעתיקין' אלא 'והאי עתיקא' סתם, כמו שחזר לשון המובאה בפירוש כל פעם, ועל כן נטה לפירוש האחרון.)
- 240 אלא — ליתא בכ"י.

כב ע"א

אתתקנו, כדמפרש לקמן בס"ד, לפי | שהוא גבוה מאד, ואין האצילות יכולין לקבל ממנו כלל. לזה אמר 'והאי', שהוא הראש השלישי. ולזה אמר ג"כ 'אתקרי', שאינו אריך ²⁴¹, אלא לפי שאריך מתתקן ומתלבש בה ²⁴², 'אתקרי אריכא דאנפין'. וגם לזה הוצרך לעשות הפרש בינו ובין זעיר, שמהניקן תיסק אדעתין שיש לו שייכות עמו, כיון שאפילו הוא אינם יכולים לקבל ממנו, ואין בו השגה כלל. אבל בהיות שמדבר בראש השלישי, וכל התקונים ותקוני זעיר מתיקוני דיליה אתתקנו, כדמפרש לקמן, לזה הוצרך לומר, זה נקרא 'זעיר', והוא נקרא מלבוש חיצון, אפילו לגבי ראש זה, ואינו מקבל ממנו אלא ע"י הוא". וג"כ ידוקדק בזה 'קדש קדשים דקדשיא', שמדבר בחכמה סתימאה שנקראת 'קדש' ^{242*}, שכל חכמה נקראת 'קדש'. ובשעה שזעיר מסתכל באריך, כל מה שלמטה מתתקן. וזהו: פד אסתפל להאי, פלא ²⁴³ אתתקן. ומה שנתתקן ²⁴⁴ ז"א בתיקוני א"א לקמן אבארנו בס"ד ²⁴⁵, ומהאי גולגלתא נפיק חד עיבר, לתקן הראש של זעיר. לפי שהגולגלת של זעיר נעשית משורש החסדים והגבורות, כמו שמפרש באדרא זוטא ²⁴⁶, שמתערב אורא דכייא עם נצוצא תקיפא, על ידי חבור הוא", ונעשית הגולגלת של זעיר. ועתה מפרש, שיורד מהזורא חד עיבר לתקן הגולגלת, למתקן דיגיה שהיא תקיפא, ואחר שנתקנה ממנה, יתתקנו כל שאר הגולגלות שאין להם חשבון. וכל גולגלתן יהיין אגרי אורא ואתא לעתיק יומין. ירצה, שכל האצילות, כפי מה שמשפיעין למטה, כך מוסיפים בהם אור מלמעלה. וזהו בסיבת מיין נוקבין שעולין מלמטה למעלה | כשמקבלים התחתונים עולים ומשבחים, ואותו השבח עולה בסוד מיין נוקבין, שעולים מלמטה למעלה ²⁴⁷ ומעוררין הסיבה העליונה להוסיף אור בכל העולמות העליונים. והוא שכל האור שהשפיעו בהן, והם עתיק יומין ואוא". פד עאלין פחושכנא תחות שרביטא. לפי הפשט נראה, שמדבר בשאר גולגלתין, שהם ב"ע, שנאמר במלאכים ²⁴⁸: 'המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא', וכשחוזרים ונכנסים ונכללים כל העולמות זה בזה להיות מיין נוקבין למלכות, ובפרט בשעת התפלה כמו שמפ' בהיכלות בראשית ²⁴⁹ ופקודי ²⁵⁰, נכנסין כלם במספר. ולקח לשון 'תחות שרביטא' שהוא לשון

כב ע"ב

241 כי עצם האריך הוא כתר.

242 בה — בחכמה; ואצ"ל: ביה.

242* זוהר, ח"ג, רצו ע"א, ועוד.

243 חסר: דלתתא שבנ"ד.

244 כצ"ל; בכ"י: שנק'.

245 קלה ע"א: תקוני דזעיר אפיין מתקוני דאריך אפיין אתתקנו.

246 רצב ע"ב; והשווה גם אד"ר, קלה ע"ב, ע"ש.

247 כשמקבלים... למעלה — ליחא.

248 ישעיה מ, כו.

249 מא ע"א — מה ע"ב.

250 בפרט רס"א ע"ב ואילך.

מושאל, כמו שנאמר ²⁵¹: "כל אשר יעבור תחת השבט", כדי לידע העשירי יהיה קדש, גם כאן ²⁵² לקח אותו לשון ²⁵³, לומר שכשהם נכנסים לעלות למעלה, נכנסים תחת השבט, שיכנסו במספר ולא יתערב בהם זר, שהחצונים מתדבקים בעשייה בפרט ורוצים לעלות עמה. כמ"ש ²⁵⁴: "בפרות רשעים כמו עשב", כדי לעלות, אז גוער, ומתפרדים מן הקדושה ונשארים למטה בנוקבא דתהומא רבא, וזהו: "תפרדו כל פועלי און" וכו'. ולקבל דא בקע לגולגלת. כנגד זה האור, שמתפשט מעתיק יומין לכל הגולגלתין. אפי' הגולגלתין של בני אדם, אין להם קיום והעמדה אלא בזה האור, שבוקע הגולגלת ויורד. לזה נקרא למטה 'בקע לגולגלת', לשון בקיעה ועדיין אני צריך למודעי בלשון זה, עד יערה עלי רוח ממרום ברחמי הרבים. | וכבר עלה על דעתי לפרש, 'דלית לון חושבנא', שאין להם חלק באור התכמה. שאור התכמה אינו מתפשט אלא עד סוף האצילות לבד ולא יותר, וכשנכנסים העולמות באצילות, בסוד מיין נוקבין כדפי', 'עאלין בחושבנא', שהוא אצילות, שנקרא בערך העולמות התחתונים 'מחשבה' וכדפי', שמתלבשת בו תכמה, שנקראת מחשבה. ועדיין אין דעתי נוחה בהבנת הלשון.

כג ע"א

בהללא דגולגלתא [קרומא ²⁵⁵] דאוירא דתכמתא עילאה סתימאה דלא פסיק, והאי לא שפית ולא אתפתח. והאי קרומא אתחפיא על מוחא. פקח עיניך וראה כפל הלשון ושנוי בלשון הזה. ובאור הדברים, שמות א"א הוא בהפך ממוח ז"א, שמות ז"א נחלק לג' חללים, כמו שמפרש לקמן בע"ה ²⁵⁶, ומוח א"א כולו מוחא חדא. ואע"פ שאמרנו ²⁵⁷ שמתחלק לתלת זמנין ד' ד', עכ"ז כולם בתלל אחד. וגם מוח א"א סתום בקרום, ושל זעיר פתוח, כדמפרש ואזיל. והנה מציאות הדינים שורשם בזה שנקרא 'מוחא סתימאה', ואמנם ²⁵⁸ הם נעלמים תכלית העלם, כמו שמפרש ואזיל. וזה המוח נסתם בקרום. זה לשתי סבות: האחת, כדי שלא יתפשט האור למטה, והתחתונים לא יוכלו לקבל מציאות אור זה שהוא גדול מאד. וגם מצורף לזה, שמציאות המוח יש בו דינים כדמיון היין השקט על שמריו ²⁵⁹, שהיין למעלה והשמרים למטה. ואם היה פתוח, היו יוצאים השמרים לבדם, ששולי התביות הוא המוח. והשנית, הוא להעלימה, שהיא 'נעלמה מעיני כל חי' ²⁶⁰, לזה צריך קרום

251 ויקרא כז, לב.

252 כצ"ל; בכ"י: פן. ראה התערה הבאה.

253 לשון: כאן — הוס' א' (הגהה בגליון למלה 'כן', שהוכנסה לפנים).

254 תהלים צב, ח.

255 קרומא — המלה, שישנה בנ"ד, ליתא כאן בכ"י, אבל חוזרת להלן.

256 קלו ע"א.

257 לעיל, יד ע"ב.

258 בכ"י: האמנם.

259 "שמרי היין" הוא אחד מן המשלים שמשתמש בהם הוזהר, לציין את מוצא הדינים והרע מאצילות הקדושה: "מגו דורדיא דחמרא נפיק" וכו', סתרי תורה, ח"א, קמח ע"א.

260 איוב כח, כא; המדובר שם הוא בחכמה.

נג ע"ב

לסותמה | כולה מכל צד להעלימה. וצריך לדעת, שהיין יש בו שמרים לשתי תועלות. האחת שכל זמן שהוא שקט על שמריו לא יפסד, ואם יסירו השמרים יפסד. כן יש יתרון לחכמה מן הסכלות, כדמפרש בפר' תזריע²⁶¹. ועוד, שלא יוכר שבת היין אלא ע"י שמרים, כיתרון האור מן החשך. ובאור הדברים, שהחסד טבעו לעולם הוא מתפשט, וטבע הדין להפך. ואם לא יש דין, יתפשטו כ"כ הרחמים, ולא יהיה קיום בעולם. וגם לא יודע מעלת הרחמים מרבויין, שכל דבר שבא בלא טורח וברבוי אינו חביב כלל. ובהשתתפות הדין עם הרחמים, לא יתפשטו כ"כ, ויהיה להם יתרון כיתרון האור מן החשך. וגם צריך לדעת, שהזקן טבעו הוא שלא יהיה לו כעס, שכבר תשש כת רתיחת הדם, ואפיסת הכחות, אבל כשמעוררים אותו הרבה ומכעיסים אותו, הוא מתכעס²⁶¹. כך מציאות הדינים למעלה, בחכמה סתימאה. שם יש שורש הדינים, אבל הם שקטים וכפופים מרוב הרחמים. ובהתעוררותם בסוד הבטישה שבוטש בתוך המות הבוצינא, מתעוררים הדינים ויוצאים מעורבים דין ורחמים, כמו שנצטרף היין עם השמרים יחד בתוך החבית.

ובאלו ההקדמות נבין פירוש המאמר שאמר 'בחללא' וכולי. שכבר נודע, שיש ז' מסכים שמכסים לזה המוח, שנקראים ז' תקונים לפי שבאמצעותם יכולים העולמות ליהנות מאותו האור שבתוך המוח²⁶². ובלא מלבוש אלו הז', אי אפשר ליהנות ממנו²⁶³, לרוב העלם האור ותוקפו וגדולתו. והנה קודם אלו השבעה תקונים, כנגדם נשברו ז' כלים, לפי | שחסרו אלו השבעה שהם שבעה מסכים לתוקף האור הגדול. א"כ זה התקון שהוא קרומא דאוריא, הוא התיקון השלישי. שהתיקון הראשון הוא גולגלתא והשני הוא טלא דבדולחא, והשלישי הוא קרומא דאוריא. לזה אמר: 'בחללא דגולגלתא'. אמנם פירוש 'קרומא דאוריא' הוא, לפי שיש אויר בין הגולגלתא ובין המוח, והקרומא נתפשט באותו אויר, לזה נקרא 'קרומא דאוריא'. והוא נעשה מת"ת, שנקרא 'אור' ²⁶³. עוד נקרא כן, שג' מוחין דאתכללו²⁶⁴ במוחא וחללא חדא דא"א, אי אפשר לאבא ואימא לקבל מהם כלל כדפירשני, אלא ע"י חסד שבאריך, שנקרא 'חסד עילאה'²⁶⁴. ושורש זה החסד מחסד של רישא דלא אתידע²⁶⁵, שמחסד מתחילים הז' תיקונים שפי', והוא מתחיל להתלבש בכתר של אריך, וגבורה בחכמה, ות"ת בבינה. וכשזה הראש²⁶⁶, שהוא הכתר,

כד ע"א

261 זוהר, ח"ג, מז ע"ב.

261* כדלעיל, יג ע"ב.

262 המוח — ליתא א.

263 בכ"י: מהם.

263* זוהר, ח"ג, כח ע"א: "... באוריא — ודא עמודא דאמצעותא" [ת"ת], ועוד.

264 דאתפלילין מ.

264* בהמשך האידרא, קלח ע"ב, ועוד.

265 הוא הראש הראשון של ג' ראשין — איז"סוף; ראה לעיל, הע' 38.

266 הראש שבו מדובר אצלינו כאן, הוא הראש השני, כתר.

מתקן עצמו ע"י מוחא סתימאה²⁶⁷, מתפשט בה²⁶⁸ מזה החסד, שהוא נשמה
לכתר של אריך. ובחכמה מתתקן בסוד המלבושים, ויוכלו העולמות ליהנות
ממנו. ואפילו היה מתפשט מן המוח לחסד, לא היו יכולים לסבול, עד שעשה
קרום בין המוח, שנחלק לחלת זמנין ד' ד'²⁶⁹, והפסיק בין המוח ובין החסד.
ושורש החסד נשאר במוח ומוכר הקרום ומאיר לתוך, ר"ל לחלל שבין
הגולגלת והמוח, ובאותו החלל הוא החסד. וכשיצא נהירו ע"י קרום, מאיר
בתוך החסד שנקרא 'אורא'. ואותו אורא מתלבש בשורש החכמה, שהיא
אבא, ונקרא 'רוחא דגניז'^{269*}, שהאור מתלבש בתוך הרוח ונעשה גופא אליו.
ומשם מתגלה במצחא ומשם למזלא²⁷⁰ | ומשם לאבא ואימא. ולפי שהקרום
מודרך ע"י החסד שמכה בו מן המוח, וגם החסד שבחלל הגולגלת מקבל ע"י
הקרום, לזה נקרא 'קרומא דאורא'. ועתה הוא מפרש, שזה המוח הוא
עילאה²⁷², וגם הוא פתימאה דלא פפס. ולפי שתאמר: מלמטה ראוי שיהיה
סתום לסיבה שאמרנו, אבל מן הצדדים יהיה פתוח, לזה אמר: לא שפיה ולא
אתפתח, להורות שאפילו מן הצדדים אינו נמצא ולא פתוח. ונתן טעם
לדבריו שלמה סתום מן הצדדים, לזה אמר, שאפי' מלמעלה יש עליו קרום,
כ"ש מן הצדדים. והטעם, כדי שלא יצאו השמרים לבדם שהם שורש הדינים,
וגם מלמעלה להעלימה תכלית העלם. ולזה אמר: ופגיני כך וכו'. ואח"כ נתן
טעם למה אינה פתוחה מן הצדדים, כיון שממנה נאצלו או"א וכו', ואמר
הטעם שהמוח שקט על שמריו, ואם יפתח ירדו שמרים לבדם כדפי'. והביא
מן הזקן לב' סיבות הנזכרות, להעלימה: דעתיו פתיים, ולסבת השמרים אמר:
מוחיה פתיים.

כד ע"ב

וכל זה הוא מדברי הרב מורינו²⁷² יצחק לוריא
ז"ל ה"ה²⁷³, אלא שהרחבתי לשונו ולא כתבתי הלשון שלו, אבל זה כוונת
לשונו, ונכלל בזה, וכל מה שאני אומר הוא בזכותו והארתו. אח"כ נסתכלתי
מעט בלשון המאמר, והאיר ה' עיני ופתח שכלי לדקדק מעט בו בזכות הרב
ז"ל²⁷⁴. ומצאתי שאמר מתחלה: 'חכמתא עילאה סתימאה, ואח"כ אמר:
'אתחפייא על מוחא דהאי חכמתא', ואח"כ אמר: 'האי מוחא דאיהו האי

267 היינו חכמה, הראש השלישי.

268 אצ"ל: בו.

269 כדלעיל (הע' 257).

269* באד"ן, רצב ע"ב.

270 למזלא ומזלא י"ג ב': שמוני ומזלא י"ג א. — כנראה נשתבשה בזה הגהה, המראה לשמיני
ולשלשה-עשר (מ"ג תקונים), שבהם מופיע המזל; ראה בהמשך האידרא, קלד ע"א—ע"ב,
ובספד"צ פ"ב, תרומה, קעז ע"א.

271 בל' הוס': ומשם — ונקוד למחוק.

272 ז"ל הוס' ב' (ואולי השם הוא הוספת מעתיק?).

273 ב': זצ"ל.

274 ב': ע"ה.

חכמתא' וכו'. | ואח"כ מצאתי בתחלת אדרא זוטא ²⁷⁵ שאמר: 'אקרי מוחא עילאה, מוחא סתימאה, מוחא דשקט ושכיד'. קרא לו ג' כנויים, וגם קרא לו 'מוחא' ולא חכמה עילאה. ופירוש המאמר הוא בזה האופן. וקודם צריך להקדים הקדמה אחת והיא זאת. כבר ידעת, שביציאת הכלים נשברו הו', והג' לא נשברו, שהם היו מובחרים מכל העשר וקרובים למאצילם, ואור העצמות נכנס בהם ומוכך אותם עד שנעשו כמו עצמות. ועכ"ן, תחלת יציאתם היתה על ידי בחינת ה"א עליונה, שהיא שורש הדינים, והכלי הפנימי שלהם היה בשורש הדין. ואחר שנתקן עתיקא קדישא בתלת רישין, נתגלה בזה המוח, שהיא נקודה מעשר נקודות, אור העצמות. וזהו ²⁷⁶: 'עתיקא קדישא אשתכח בתלת רישין, שנמצא אורו בשלשה ראשים אלו, שיוכלו התחתונים לסובלו: והשלשה ראשים אינם שוים, אלא כל אחד יש לו מדרגה על חברו. שהראש הראשון הוא שורש העצמות, והראש השני שורש הכלים, והמוחא תליתאה, שהוא הראש השלישי, שורש שניהם יחד, שכולל שניהם. והנה נמצא בו שורש הדין והרחמים, ולזה נתקן כעין דכר — שורש הרחמים, ונוקבא — שורש הדין. ואור עצמות שנמצא בשלשה ראשים אלו, הוא בלא מסך כלל. לא יש הפרש אלא בריחוק, שרישא דלא אתידע קרוב יותר למאציל וכו'. ונמצא שזאת החכמה סתימאה, שהיא הנקודה השנייה, אחר שנתפשטה ונעשית פרצוף, ונתלבש בתוכה כל המדרגות של אריך חוץ מן הכתר שבו, שהוא נקרא רישא תניינא, נעשית חכמה שבה מוח אליה, שלעולם חכמה של פרצוף הוא | מוחא, שכל הו' שלה מתלבשים בכל האצילות, ונעשה גשמה לכל האצילות. והראש נשאר מגולה. ואותו הראש יש פנימי, שבא מתחלה בסוד הנקודות שבמציאות ²⁷⁷ הכלי הפנימי ²⁷⁸, ועוד אור החיות, שהוא גשמה לכלי זה. ועתה, בתיקון, בא אור העצמות בסוד פרצוף, שהראשון לא היה בסוד פרצוף כלל. ונמצא, שזה הראש יש בו מציאות מוח שהיה בו מתחלה, ומוחא שבא עתה בסוד פרצוף. וכשבא האור בסוד פרצוף, בא עמו ג"כ שורש הגבורות הנעלם תכלית העלם. ואותו השורש מכה באור שהיה בו מתחלה, ומגלה מציאות הגבורות בתוך חכמה זו. ומאור הבא נעשה מציאות חסדים. ולפי שהכלי מתחלתו נעשה ה"א עליונה, שהיא שורש הגבורות, לזה מסייע להיות מציאות הגבורות מפנימיות הכלי, לפי שזה הראש כולל השני ראשים העליונים כדפי', א"כ כשבא הקרום, סתם מציאות כל אור הפנימי שבחכמה זו, ראשון ואחרון, כלם נסתמו בקרום שעשה לה.

ובזאת ההקדמה נבא לביאור המאמר. התחיל מתחילה ואמר: חכמה עילאה, לרמוז שהיא עליונה, ואין חכמה אחרת למעלה ממנה. ולפי שיתכן שאע"פ

275 ח"ג, רפה ע"א.

276 שם, ע"ב.

277 שבאמצעות מל.

278 כצ"ל; בכי"י: ופנימי.

כו ע"א

כו ע"ב

שתהיה עליונה אפ"ה תהיה פתוחה, לזה אמר: סתימא דלא פסק. ולב' אלו אמר: והאי לא שכיח, פירוש שמציאותה אינו נמצא אפילו במקומה, שהיא סתומה בין למטה בין למעלה ²⁷⁹. ומה שדקדק ואמר: והאי, והיה די שיאמר: ולא שכיח וכו'. לפי שעתה מדבר בכללות הנקודה השנייה אמר: זאת, שהיא כללות חכמה | סתימא. לזה אמר: זאת, אפי' שהיא מתלבשת בכל האצילות, שכל הו' שלה מתפשטים ²⁸⁰ בכל האצילות. וזהו פירוש ²⁸¹: 'מתקלא' — שהם אבא ואימא, 'קאים בגופא' — ר"ל בגוף זאת החכמה, שמתלבשת באריך ומחסד ולמטה מלבש כל האצילות. לזה אמר: 'לא שכיח', שאינה נמצאת, שהיא כנשמה בתוך הגוף, ואין הגוף משיג נשמתו כלל. כך זאת באצילות. ולא אתפתח, שהאור שהוא גנוז בחכמה שבה, שנקראת 'מחשבה', אינו נפתח ²⁸², ומה שנתפשט ²⁸³ באלו הו' שבה, שמחיים כל האצילות, אינו אלא הארה לבד. והאי קרומא. אמר ג"כ 'והאי', לאפוקי זעיר, שנפסק הקרום שלו שיש לו, וברושם האותיות נפסק, כדמפרש ואזיל. אתחפייא על מוחא דהאי חכמתא. פירוש: אלולי שבא מחדש אור עתיקא קדישא דאשתכח בתלת ראשין, והוא אור גדול שאין האצילות יכול לסובלו, אפילו שהוא בסוד פרצוף, לא היינו צריכין לזה הקרום מצד שתי סבות. האחת, לפי שזאת הנקודה, כיון שלא נעשית פרצוף להתלבש בכל האצילות, אורה סתום בתוכה, ואינה משפעת אלא לבינה, ובינה יכולה לקבל האור, והכלים שלא יכלו לקבל בשברו. אבל עתה, שלא נעשית פרצוף, וצריך להתלבש, אם היה המוח שלה מתפשט בכלה, אין האצילות יכול לסבול האור כלל. ועוד, שהאור שהיה בכלי שלה מתחלה, שבא עמה מתחלת האצילות, אפילו היה מתפשט, לא היה הפסד והיו ²⁸⁴ יכולים לסבול האור בהתפשטותו, והאור מתמעט למטה בהתרחקותו מהאצילות. אמנם | עתה, שבא אור חדש גדול ונתוסף על מה שהיה, אפילו בהתפשטותו לא יוכלו לסבול מרוב צחותו ובהיקותו. לזה צריך המוח שבא עתה ממולא לסתום אותו בקרום, כדי שלא יתפשט בתוקפו כדפי'. וכיון שהוצרכו לעשות זה הקרום למוח שבא עתה ממולא, נסתם ג"כ מה שהיה בא ²⁸⁵ מתחלה. לזה אמר: 'והאי קרומא אתחפייא' וכו', פירוש הוצרך לסתום מוח זאת החכמה, מוח מה שבא עתה מחדש, שנעשה נשמה לזאת החכמה, פירוש מה שהיה גנוז בחכמה שלה מתחלה. ובגיני כך, ובשביל כך, שצריך לכסות זה המוח, אתחפייא האי חכמתא וכו'. והאי מוחא

279 כך ב'; א': בין מלמעלה בין למטה — ומסומן בנקודות להפוך סדר המילים כנ"ל.

280 מתלבשים א'.

281 ח"ב, קעו ע"ב. וראה האמור על 'מתקלא' לעיל, הע' 40.

282 כצ"ל; בכי"י: אינה נפתחת.

283 שמתפשט ב'.

284 ולא היו א'.

285 אצ"ל: בה.

דאיהו דאי חכמתא. פירוש, זה המוח, שהיה גנוז בתוך זאת החכמה, שהיה לה למוחא מקדמת דנא. ואמר: 'דאיהו האי חכמתא', לאפוקי המוח שאמר מקודם זה, גם הוא נסתם, ושורש הדינים שממנו נתגלו, שקטו ושכחו מרוב האור הגדול שבא מחדש. באתריה. ר"ל שם במקום שיש תוקף האור הוא ששקטים, אבל למטה, ביציאתם משם מתגלים. ושם באדרא זוטא ²⁸⁶ קרא לו 'מוחא עילאה', ולא אמר: חכמה סתימא ²⁸⁷ עילאה, להורות על מה שכתבנו. ומה שקרא ²⁸⁸ שלשה כינויים, פי' 'מוחא עילאה' — רמז לאור הגדול שבא מחדש; 'מוחא סתימא' — רמז למה שהיה מתחלה, שנקרא ג"כ 'מוחא', כמו שפירשנו; ו'מוחא דשקט' ושכיך ולית דידיע ליה בר איהו' — רמז למציאותם יחד, שנגזזו מהם מציאות שורש הגבורות והחסדים יחד, להיות בשמה למוחא תתאה, ר"ל היא אבא ²⁸⁹ שנקרא 'אתה', כדפי' באדרא זוטא ²⁹⁰. ובאותה העליונה, ר"ל | חכמה סתימא, המדרגה הב' ²⁹¹, שהיא בשמה לזאת החכמה התחתונה, נקראת 'הוא' ואינה נקראת 'אתה' ²⁹², שאינה נקראת 'אתה' עד בואה למטה באבא ממש. וגמצינו למדין לפי דרכינו, שבתכמה סתימא יש שלשה מדרגות, זו למעלה מזו: חכמה עילאה, שהיא השורש הגדול; ומה שהיה מקודם ²⁹³ ומשמש לחכמה שלה, בשבילו קרא לה 'חכמה' אפי' בזמן הנקודות. וזה מוכרח, דאי לא תימא הכי, למה נקרא 'חכמה' יותר מאחרת. אלא ודאי שהיה בה אור יותר גדול משל בינה, והיתה משפעת בה בסוד אחר באחור. וגם יש בה בחינת השיתוף ²⁹⁴, שהוא כללות חסדים וגבורות, והוא בשמה לאו"א וזעיר ונוקביה. וזהו דאיתתקן כעין דכר ונוקבא, שהתיקון הוא, שיש שורש שניהם יחד. אבל כשתיו כל א' לבדו, לא יקרא תיקון, התבסמות דא בדא ²⁹⁵. ואם לזה, אנו אומרים שיש תלת מוחין: "אמון מוצנע", "אמון מופלא", "אמון מכוסה" ²⁹⁶, שהם רומזים לד' אותיות הוי"ה, שהיו"ד — חכמה, וה"א — בינה, ו"ה — סוד חסדים וגבורות, סוד הדעת שכולל שניהם, שהו"ו הוא חסדים שורש זעיר, והה"א שורש המלכות שנקראת גבורה. ואח"כ מתפשטין ד' ד', כדאיתא לעיל ²⁹⁷, ותלת זמנין לבד, לפי שהג' שהוא הדעת כולל שניהם יחד. א"כ השורש הגדול הוא רמז לחכמה, ומה שהיה מתחלה

כו ע"א

286 ח"ג, רפח ע"א.

287 או הוס' מל.

288 באדרא זוטא, שם.

289 היא אבא — ליתא א.

290 שם, רצ ע"א.

291 כצ"ל; בכ"י: הג'.

292 באדרא זוטא, שם.

293 זאת הדרגה השנייה.

294 זאת הדרגה השלישית.

295 בהמשך האידרא קמג א.

296 ראה לעיל, יב ע"ב, והע' 134.

297 לעיל, יד ע"ב, כג ע"א.

כו ע"ב

הוא משמש לבינה, והוא מדריגת בינה שבחכמה, שעיקר חכמה של כל פרצוף אינה מתגלית אלא אחר התפשטותה בבינה שלה בעצמה ²⁹⁸. א"כ זאת הה"א היא בינה, האור שהיה משמש | מתחילה לחכמה, ועתה נעשה בינה, להיותו מלבוש לאור הגדול. ודעת הוא מה שנעשה משניהם יחד, שהוא שורש התחתונים. ולעולם שורש התחתונים אינו אלא דעת, שדעת כולל חכמה ובינה, וכשמתפשט למטה יחלק לשניים ונעשה ממנו חכמה ובינה ודעת שחזור וכולל שניהם, וכן לעולם. והאי קרומא אתפסק מזעיר אנפין, ופגוני כך [מוחיה] אתפשט וכו'. פירוש: כיון שאנו רואים שהחכמה שלו מתפשטת לתלתיו ותריין שבילין, ודאי נפסק הקרום לגמרי, ואפילו מלמעלה. וזהו: "נהר יוצא מעדן", שבינה של זעיר נתפשט מחכמה שבו, שנקראת עדן תתאה. וממלת 'יוצא', שנמשך ממנה, הגג של ה"א שנמשך מן ה"ד" ²⁹⁸, נבין שנפסק מלמעלה, וממה שאמר 'להשקות' נבין ג"כ שנפסק למטה. והנכון מה שפי' הרב ז"ל, שפי' 'יוצא' מן ה"ד מציאות שהיא הבינה, ואח"כ היה נמשך ²⁹⁹ ומשקה לכל העולמות. ואלמלא לא נפסק לגמרי, לא היתה יכולה להשקות ³⁰⁰, שההשקאה מורה על המים ולא יתכן אלא כשאינ דבר מעכב למים ביציאתם. ולזה אמר: מ"ט ³⁰¹ — בשביל שנפסק הקרום ואינו מכסה על המות. ואם תכחש ותאמר: לעולם לא אתפסק ואפילו לעילא על מוחא, ומאי 'יוצא' — מנהירו דביה ³⁰² לזה אמר: ועפ"פ, למטה לפחות מוכרח שנפסק, ממה שכתוב להשקות, שמורת על התפשטותו למטה להשקות. כך פי' מורינו הרב ז"ל בזה הלשון. ועוד פירש: אי נמי הכי קאמר: הה"ד 'נהר יוצא מעדן' וכו'. וממה שאמר 'יוצא' ולא אמר יצא, משמע | שתמיד יוצא ואינו נפסק. ומ"ט יוצא תמיד, מפני שאין שם קרום כלל המעכב ותמיד יוצא. ואף אם תאמר דיוצא לאו דוקא, א"כ ³⁰³ דיוצא מנהירו דביה, עפ"פ פסיק לתתא, מדכתיב להשקות וכדאמרינן. והיינו דתנינן ברישומי אתוון תי"ו. פירש [הרב ז"ל, שהאותיות הנרשמות אחת מהן תי"ו שהיא סוף אותיות, ופירושה רושם מלשון "והותית תו" ³⁰⁴. ובעלמא דאתי ³⁰⁵

כח ע"א

298 בעצמה: בבינה עצמה א.

298* ע"פ זוהר, ח"ג, י ע"ב.

299 נמשך — ליתא א.

300 להשקות — ליתא א.

301 = מאי טעמא — כלומר, מה גרם לכך, שיצא נהר השפע של החכמה ויתפשט למטה?

302 כצ"ל; בכי": הביא.

303 אצ"ל: א"י = או דילמא; ואולי: ב"א = כי אם.

304 יחזקאל ט, ד.

305 "עלמא דאתי" [עולם הבא] הוא בינה. וחכמי הקבלה הקדומים כבר תפסו את השם הזה במובן: עולם האותיות. וזאת עפ"י הכתוב בספר יצירה (פ"א, י): "שתים רוח מרות חקק וחצב בה עשרים ושתים אותיות". ו'רוח' שנייה זו פירשו דרך כלל שהכוונה בה לספירת בינה.

האותיות כסדרן, ובירידתן למטה מתחלת התיו לירד³⁰⁶, שהיא סוף האותיות, בסוד תשר"ק, ועשתה רושם בקרום ונפסק. ולפיכך נקראה 'תי"ו', לשון רושם, לפי שעשתה רושם ביציאתה. עכ"ל. ול"ב, אני יוסף, שכבר אמרתי שכל מה שאני מפרש הוא בזכותו, ואין כונתי בזה התכור אלא להבין דבר מתוך דבר, במקום שדבר ובמקום שלא דבר³⁰⁷, לפרש כפי מה³⁰⁸ שה' חנני ברחמיו. ובזכותו ז"ל אני אומר מה שאני אומר.

אמר: והאי קרומא וכו'. פירוש, שזה הקרום, שאמר למעלה שסתם החכמה העליונה בכל בחינותיה, הוא נפסק לגמרי מזעיר, פתח כל בחינות שיש בזה המות. שזה המות, כמו העליון שכלל חכמה ובינה וחסד וגבורה, ג"כ זה כלל אותם, וכשנפתח, נתפשטו כלם ויצאו ממנו. ולז"א³⁰⁹: תדע איך נפסק הקרום³¹⁰, לפי שמתפשט לל"ב שבילין, והביא ראיה מהפסוק שאמר: "ונהר יוצא" וכו'. והיכן נרמז בפסוק ל"ב שבילין, מתחלה היל"ל: אתפסק, דכתיב 'ונהר' וכו'? ³¹¹ אלא הכונה ³¹² כמ"ש, שהמות של זעיר כולל ד', וכשמתפשט מחכמה | עד מלכות כל הד' בחינות נמצאו ל"ב, כל אחת ד' ³¹³. והביא ראיה מ"מ"ש 'להשקות את הגן', הנה מתפשט עד הגן, שהיא המלכות. ולפי שהוקשה לו מלת 'יוצא', שנראה שיצאה בינה מן החכמה, ממה שדבר בלשון יציאה, וכבר נודע דלא מתפרשן לעלמין³¹⁴, אפילו מציאותם³¹⁴ בועיר, ואיך אמר 'יוצא'? וזהו מה ששאל: מ"ש? ותירץ ואמר, שהקרום נפסק ואינו מכסה המות, לזה יצאה ממדרגת 'עדן'. שגם הבינה היתה במדרגת עדן, שכולם היו שוים. ולמה יצאה היא מזאת המדרגה, לפי שנפסק הקרום, והיא יוצאה 'להשקות את הגן', שאור החכמה אין המדרגות יכולות לקבלו אלא ע"י בינה. א"נ, הבינה שהיתה גנוזה בתוך החכמה, עתה יצאה ונעשית היכל לאור החכמה ונעשה חיצון פנימי ופנימי חיצון. א"כ יצאה ממנה, ונבנית על ידה, ואח"כ מתלבשת בה. וא"ת, לעולם מן הפסוק נראה שהבינה יוצאה מן החכמה³¹⁵ וזהו 'ונהר יוצא', הנהר הוא שיוצא מן העדן, אבל לעולם הקרום מכסה על שניהם, כמו שהיה מקודם, שהיתה הבינה בתוך החכמה,

כח ע"ב

306 כמפורש בהקדמת הזוהר, ב ע"ב, ועוד.

307 במקום... דבר — ליתא א.

308 מה — ליתא ל.

309 ולז"א = ולזה אמר.

310 הקרום — ליתא ל.

311 בפסוק "ונהר יוצא" וכו' אפשר למצוא רמז לפסיקת הקרום (כמבואר לעיל), ולכן הית לו להביא הפסוק מיד אחרי שאמר "והאי קרומא אתפסק מועיר אנפין". ולזה כתבו אחרי עניין ההתפשטות לל"ב שבילין, כאילו הפסוק רומז גם על כך?

312 היא הוס' ל.

313 כל אחת משמונה הספירות מבינה ועד מלכות כלולה מארבע הבחינות הנ"ל, הרי ל"ב.

313* זוהר, ח"ב נ ע"ב, נו ע"א ע"ש, ועוד.

314 מציאותה ל.

315 החכמה — ליתא א.

ג"כ (שחכמה) ³¹⁶ [כש] יצאה הבינה ממנה, הקרום חופה עליהם, וכולם נקראים מוחא. ומהיכן נאמר שנתפשט לל"ב שבילין וכו' ? לזה אמר: ועכ"פ, פירוש, מוכרח שנאמר שנפסק למטה, ממה שאמר 'להשקות את הגן', שהיא מדרגה אחרונה. ואם הקרום חופה עליהם, איך יכולה בינה להשקות למטה, אלא ודאי כדאמרין. או יאמר: | ועכ"פ, נקשר והיינו דתנינן וכו'. פירוש ועכ"פ, אעפ"י שלא יהיה ראייה מן הפסוק, מן הסברה הייתי אומר כך, ומלתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא. לפי שמצאתי משנה שאמרה: פרשמי אתוון תי"ו, שהתי"ו נקראה רושם, כדפי' לעיל. וכיון שהאותיות נרשמות ואחת מהן תי"ו, (מוכרת ³¹⁷) כשיצאו מהבינה ויתפשטו בכל הפרצוף, מוכרח שיפסק הקרום ביציאתם. וזהו 'עכ"פ', בלא פסוק. ומי שגורס: כלומר ברשימותא, יובן בשתי פנים. הא' שהביא ראייה לכל המאמר ממה שאמרה המשנה, שהאותיות רשומן נראה דדוקא ³¹⁸ בז"א, אבל באריך לא פסיק כלל. מדאצטריך מתניתא למימר שבזעיר רושם התי"ו, שהוא מקום האותיות, נראה שבא ללמדנו דוקא בכאן ולא באריך, כיון שאין לו אותיות. ואין הלשון של המשנה סובלת לא זה הפירוש ולא הפירוש שאומר ג"כ כדבריו ³¹⁹, שלעולם ר' שמעון כשהביא המשנה הוא ראייה למה שפי' בז"א ולפי דבריו היה על א"א, ולז"א ³²⁰: לעתיק ³²¹ יומיו. ובמה שפי' בלשונו אפשר שיתישב מעט לשונו בדוחק שנאמר: רשים רשימו, פי' הרשימו שזכרה המשנה הוא ללמד מן הדיוק לעתיק יומין. ואפשר עוד שכונתו היא זאת, שהמשנה שאמרה רשימו דאתוון, היא חזרת על א"א, ששם אין ³²² אלא רושם אותיות, א"כ אינו נפסק כלל. ומינה נשמע, שבזעיר שיש אותיות ממש נפסק. ועכ"ז אין הלשון סובל, שאינו חוזר אלא | לזעיר דאיידי ביה. ולא לאריך, וכן משמע ³²³ מדבריו ³²⁴. בגולגלתא ³²⁵ דביה תלייא תמים דעות, שלים מכל פטרוי וכו'. פירוש שז"א נקרא 'אל דעות', שמקבל בדעת שלו יסוד של אבא מלובש בתוך יסוד של אמא. וכמ"ש באדרא זוטא ³²⁶ וז"ל: "כתיב ³²⁷: 'כי אל דעות ה', דעות

כט ע"א

כט ע"ב

- 316 המלה החסרה לעיל (ראה ההערה הקודמת) צויינה כנראה בגליון, ובהעתקה הוכנסה לפנים שלא במקומה, בשיבוש הלשון כמקובל.
- 317 מנוקד למחוק.
- 318 דוקא?
- 319 כונתו בזה אינה מהוורת לי.
- 320 ולז"א (זל: ולזה) = ולזה אמר.
- 321 כצ"ל; בכי"י: ולעתיק.
- 322 אינו א.
- 323 וכן משמע — ליתא זל.
- 324 בדבריו זל.
- 325 המלה מובלסת בכ"י כלשון תווהר, ואינה לפנינו.
- 326 דף רצ"א וז"ל א: וז"ל דף רצ"א זל (ציון הדף הוא כניכר תוספה בגליון שתוכנסה לפנים בשני מקומות). השווה הע' ³⁴⁶.
- 327 שמואל א ב, ג.

ודאי, הוא דעת בדעת כל פלטרוי אתמליין, דכתיב³²⁸: 'ובדעת חדרים ימלאו'. ובגין כך דעת אחרא לא אתגלייא, דהא טמירא אויל בגוויה, ואתכליל ביה במוחא בגופא כלא, 'כי אל דעות ה'.' בספרא דאגדתא תנינן, 'כי אל דעות ה'.' אל תקרי דעות אלא עדות, דהוא סהדותא דכלא, סהדותא דתרין חולקין, כד"א³²⁹: 'זיקם עדות ביעקב'. ע"כ. וביאור דבריו הוא, שזעיר נקרא 'אל דעות', לפי שמתלבש בתוכו יסוד של אבא מלוש³³⁰ ביסוד של אמא. ויסוד של אבא מגיע עד יסוד של זעיר, שהעטרה שלו מתלבשת ביסוד זעיר, ויסוד של אמא אינו מגיע אלא עד³³¹ החזה שלו. ולזה נקרא יוסף יתום מאמו³³², שאין מגיע לו מיסוד של אמא כלום. ולכן אמר 'דעות ודאי', פירוש, שהם שניים, לפי שהוא נקרא דעת, א"כ הדעת של אבא ודעת של אמא שמקבל הם 'דעות'. ולפי שאבא לעולם טמיר וגניז, לזה הדעת שנמשך ממנו הוא נעלם. לזה אמר: 'ובג"כ דעת אוחרא לא אתגלייא, דהא טמירא' — שהוא גניז³³³ בתוך הגוף ובמוחא. | א"כ ע"ז נקרא 'אל דעות'. וא"ת, והרי אומר 'דעות', ואיך אמר: 'ובגין כך... לא אתגלייא'? אלא שפסוק אחר אמר: 'ובדעת חדרים ימלאו', שהוא מתפשט במוח ובגוף ובכל החדרים, ולא אמר אלא דעת אחד, לזה אמר 'לא אתגלייא'. ולעולם הם שניים ונכללים באחד שהוא כולל אותם. ולזה אמר במקום אחר: 'תרין עטרין דירית מאו"א', רמז למה שכלול ביסוד אבא ומה שכלול ביסוד אמא. ואמר 'עטרין', שכל מה שיש בכל היסוד נכלל בעטרה, וכן ביסוד אימא, לכן קרא אותם 'תרין עטרין'. יתבאר במקומו בס"ד. ומה שהביא מספרא דאגדתא, הוא מורה על מ"ש הוא עצמו, שהוא כולל השני יסודות, ולזה נקרא 'אל דעות', ונכללים כולם באחד. שכך תנינן: אל תקרי דעות אלא עדות, שהוא עדות על תרין חולקין, שהם חלק אבא וחלק אמא. וזהו: 'זיקם עדות ביעקב', שבו נכללים. ולפי שאין עדות פחות משניים, הביא מכאן, אל תקרי דעות אלא עדות, שהם שני עדים מעידים מגידים על מה שמקבל³³⁴, לפי שהם מתפשטים בכל אדרין ואכסדרין. ולזה נתכווננו ז"ל שאמרו³³⁵: כל מקום שנאמר 'עד' סתם הם שניים, לפי שהשניים נכללים באחד. שיסוד של אבא נעלם מאד ואינו נזכר, ולזה כתבה התורה³³⁶ "עד אחד", כדי שלא לגלות האחד, אבל לעולם צריך שנאמר שהם שניים. וביאור המאמר במקומו יתבאר בס"ד, שלא הבאתי אותו

ל ע"א

328 משלי כד, ד.

329 תהלים עח, ה.

330 מלוש — ליתא מ.

331 עד — ליתא א.

332 ראה בראשית מג, לג, ברש"י ובמדרשים.

333 כצ"ל; בכי"י: שהיא גניזה.

334 שמקבל א: שמקיים מ.

335 סוטה, ב ע"ב, ע"ש.

336 דברים יט, טו.

אלא להביא ממנו ראיה, איך זעיר נקרא 'אל דעות', שמתפשט בו דעת או"א, | ואריך נקרא 'תמים דעות', לפי שהוא סותם בו הדעות ואינם נפתחים כלל. שלים מכל פטרוי. פירוש, בין מלמעלה בין מלמטה בין מהצדדים סתום בקרום. או יאמר: 'שלים מכל סטרוי', ששם אין גלוי למציאות שש קצוות, שבחינת למעלה נקראת דעת, לזה אמר מציאותם בו סתומים ואינם נפתחים. ולזה נקרא 'תמים דעות', שהדעות מציאות חסדים ומציאות גבורות. לזה אמר: שפיך ושקוט וכו' שהכל סתום שם.

תנא: בגולגלתא דרישא תליין אלף אלפין רבוא ושבעת אלפין וחמש מאה קוצי דשערי חוור ונקי, כהאי עמרא כד איהו נקי דלא אסתבך דא בדא. הכוונה היא לומר, שהמות העליון יש בו ג' מוחין התחתונים גנוזים כדפי' לעיל ³³⁶, והם: חכמה ובינה ודעת. והם כלולים במותא חדא, אחר שיוצאים משם מתפשטים לג', וכשיצא האור מן המות ומתגלה בגולגלת בסוד השערות, מתגלה מעט בחינת ג' מוחין. וכפי בחינתם יוצאים ג' מיני שערות, וכלם כנגד חכמה. ומ"ש: 'דביה תלייא תמים דעות', פי' עתיק יומין הוא אריך ומציאות המתקלא כשמתחיל להתגלות היא בחכמה סתימאה, כדאמר באדרא זוטא ³³⁷, כעין דכר ונוקבא. וא"כ חכמה סתימאה נקראת 'תמים דעות' שממנה מתחיל הרושם של מתקלא. והמתקלא בעודו שם נקרא 'דעות', אבל למעלה הוא בסוד הדעת שכל המוחין מתפשטים מזאת החכמה, אחר שבוקע ויוצא מן הקרום, ונמצא שהוא בסוד רושם. אבל בע"ק, | חכמה שלו שהיא נשמה בתוך חכמה של חכמה סתימאה, אין המתקלא נרשם אפי' ברושם, וכ"ש בכתרא עילאה דאתקרי עתיק יומין, שאפילו חכמה סתימאה עצמה אינה שם אלא בסוד תלייא, שחכמה סתימאה היא כללות השני ראשים, שהיא כוללת העצמות ושורש הכלים. וא"כ, שורש העצמות בהתוא עילאה, ובו שורש הכלים, הכל אינו שם אלא בתלייא בעלמא. שהרי כתרא עילאה אינו מתוקן אלא בחכמה סתימאה, וכל התקונים הם בה, אבל הם בסוד תלייא. ומה שקרא לו 'תמים', שכל המוחין ממנה יוצאים ע"י הקרום, וכל מציאות מוח הוא ממנו הדעת שמחיה הכל. לזה אמר: 'דביה תלייא תמים דעות', פי' מעתיק יומין, שהוא רישא תניינא, תלייא חכמה סתימאה וכל התקונים שבה. ואעפ"י שמכה האור שלו בתוך חכמה סתימאה, ומכה בקרום שלה ומודכך, ויוצא לאו"א ע"י מצחא ומוחא, אין זה רושם חזק כמו של זעיר פסוק הקרום, אלא הוא 'תמים דעות', זאת החכמה, שכל הדעות סתומים בה, ואינם מתפשטים. שאפילו היא עצמה, שמכה האור שלה בקרום להודכך ולצאת, עכ"ז כל זמן שהראש שלמעלה ממנה מכסה אותה, כמ"ש 'דא לגו מן דא', שהיא מוקפת מן הכתר, לפי שחכמה שלו גנוזה בתוכה, וכל זמן שחכמה של כתר בתוך חכמה של

לא ע"א

³³⁶* יג ע"א, ועוד.

337 ח"ג, רצ ע"א.

חכמה סתימא, עדיין חכמה סתימא נקראת 'תלייא', ואין בה רושם ע"כ³³⁸. ואין מתחיל להתגלות אלא בחצוניות חכמה, שכל שנכנס בה גבורה | דרישא דלא אתיידע, ונעשה טלא דבדולחא, הוא יה"ו דעתיקא, שנתגלה בתוורא ובשער ובזקן מות דעתיקא, שנוצר באדרא זוטא³³⁹ ובספרא דצניעותא³⁴⁰. אמנם מבפנים בקרום³⁴¹ עתיק יומין, מקום שמתלבש חסד עילאה שנקרא יומא³⁴² דכולהו, הכל בתלייא, אפילו חכמה שבחכמה סתימא. ואולי בזה יובן הלשון שאמר 'תלייא' לעתיק יומין, פירוש, כיון שיש מעט רושם בקרום של מוחא סתימא ויפסק הקרום, לזה אמר אינו בועיר, לפי שבזה תלוי 'תמים דעות שלים מכל סטרוי', ואין בו פתיחה ע"כ³⁴³. ומ"ש דתלייא, אפילו בגולגלתא אינו אלא תליא לבד, מכ"ש בפנים בחכמה. וכשיצא אמר: 'אלף אלפין רבוא', שהוא המספר יותר גדול. וכנגד בינה אמר 'שבעת אלפים', שהיא כוללת ז' ספירות, וכד תלייא למטה, לזה נתמעט חשבונם. ואמר³⁴⁴: "ואת האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה ווים לעמודים". האלף כנגד החכמה, ושבע מאות כנגד הבינה, וחמשה כנגד דעת, ושבעים כנגד שבעת ימי המ[עשה]³⁴⁵. ובאריך לא נזכרו השבעים, דלא אתגלייא אלא רישא חדא. 'עשה ווים לעמודים', ר"ל שמאלו המוחין של זעיר נתפשטו ו"וים לעמודים, שהם שש הקצוות, כדמפרש בפרשת פקודי³⁴⁶ וז"ל: "וי"ו — דא רוא דדכורא דקיימא למיהב מזוני לנוקבא. ובג"כ כל אינון ווין דעבד בצלאל למיהב לון לאשראה על נוקבי, ונפקי מרוא דאלף, דאיהו חושבן שלים, ושבע מאות דאיהו רוא שלים, וחמשה | חכי גמי ושבעים, כולא רוא חדא. ועל דא מרוא דנא וחושבן דא עשה ווים, וכולהו ברוא דוי"ו ובדיקנא דוי"ו אתעבידן, וכולא ברוא חדא³⁴⁷ עילאה". ע"כ. וזה מבואר במה שכתבנו, וז"ל כולא ל ש ו ן ה ר ב ז"ל. ואומר, כנגד זה נאמר³⁴⁸: שתא אלפי שני הוי עלמא, שהיא נקראת עלמא "מן העולם ועד העולם"³⁴⁹. ודע שבבינה יש ד' אהיה. ע"כ מצאתי כתוב³⁵⁰.

לא ע"ב

לב ע"א

ע"ב א: ע"ד בל(?). 338

ח"ג, רצג ע"א, רצה ע"א. 339

ח"ב, קעו ע"ב. 340

במקום א. 341

יומא א: אימא בל. — בחסד נאמר, שהוא "יומא דכל יומין כלילין ביה"; זוהר, ח"ג, קצא ע"ב. 342

ע"ב(?) — השווה הע' 338. 343

שמות לה, כח. 344

נראה שכצ"ל; בכ"י המן (המ'?). הכוונה לו' הספירות התחתונות. 345

ד' רב"ז ע"ב — הוס' א, ליתא בל; השווה לעיל, הע' 326. 346

חדא — ליתא בנוסחות הדפוס. 347

ראש השנה, לא ע"א; סנהדרין, צו ע"א. 348

תהלים קו, מה. 349

ע"ב מצאתי כתוב א: ת"ו ש"ל ב"ע [תם ונשלם שבח לאל בורא עולם] בל. 350

שירת האר"י

מאת

אברהם מאיר הברמן

רושמי רשימות, ובעיקר ישראל דוידסון ב"אוצר השירה והפיוט" (כרך ד' עמ' 422), רשמו ארבעה עשר שירים ובקשות המיוחסים לר' יצחק לוריא (האר"י), שנולד בירושלים בשנת רצ"ד, נתחנך במצרים, חזר לארץ-ישראל בשנת שכ"ט והשתקע בצפת, ונפטר שם בשנת של"ב.

שלושה משיריו נתחברו בארמית, כולם שקולים ושמו וכינויו (לוריא) חתומים בהם, והשירים העברים המיוחסים לו אינם שקולים. בשלושה מהם חתום השם: יצחק (אלי אלי למה עזבתי [אני יצחק] יום זה דר במרומים; מה לך יצרי) ואחד חתום בו השם: חיים (חומל טוב צורי).

ומעניין כי זמר אחד המיוחס לו במתדורות מאוחרות לרוב: "יום זה לישראל אורה ושמחה", ובו אנו מוצאים את החתימה יצחק לוריא חזק, אינו שלו. שיר זה נדפס לראשונה במחזור ארם צובא, וינציאתא רפ"ז, היינו לפני לידתו של האר"י, והוא לפיטן יצחק חנדלי בן המאה החמש-עשרה מן האי קרים. דוידסון יחס אותו ב"אוצר השירה והפיוט" (=אוצהשוה"פ) (ס"ה 1727) לאר"י, אם כי הביא בין המקורות גם מחזור ארם צובא הנ"ל, ולא שם לב לכך. והוא אומר שם: "ברוב הדפוסים חסרות אותיות 'וריא' מסי' לוריא ואותיות 'יק' מסי' חזק". וזה שמעון ברנשטיין להקים שם הפייטן על נחלתו, ובמאמרו "שיר המיוחס בטעות לאר"י", שנתפרסם ב"ספר הדאר למלאת לו 35 שנה", ניר-יורק תשי"ז עמ' 83—85, הוכיח כי מחברו הוא יצחק חנדלי שחמישה מפיוטיו, ובתוכם "יום זה לישראל", נדפסו במחזור מנהג כפא, השווה "זכרון לאברהם אליהו [הרכבי]", פטרבורג תרס"ט (ז"י מרקון, מאמר על אודות מחזור מנהג כפא), עמ' 460.

ברנשטיין הכיר לנכון, כי יש כאן תוספת מאוחרת, מה שאנו מוצאים לפרקים גם בפיוטים אחרים. והוא אומר: "באיזה מקום בזמן מן הזמנים חי איזה יהודי נלהב ש"התאהב" בזמר לשבת שלנו "יום זה לישראל", והצטער על קיצורו עד שבא לידי הכרת ש"יצחק" זה "מן הדין הוא" ר' יצחק לוריא, ובאותו למ"ד הגומרת את הזמר בשורה 17 מצא "ראיה ברורה", שעל פי איזו סיבה נשמטו המחרוזות המשלימות את שמו של האר"י הקדוש ומיהר למלא את ה"חסרון". איזה מדפיס נפל על "המציאה" והכניסה לסידור שבהוצאתו וממנו לקחה מדפיס זה או אחר."

כעת נתברר לי, כי המדפיס הראשון של אותו זמר בסי' "יצחק לוריא חזק" הוא ר"

בנימין משה מעלי הכהן בסידור "תפלת ישרים", אמשטרדם תקל"ט. בדף מ"ג, א מובא זמר זה, ונאמר שם עליו: "פזמון זה ר"ת צריך להיות יצחק לוריא חזק, כי לא נדפס עד היום בכל המחזורים כי אם ס' יצחק וחרוז ל' וחרוז ח'. ואני בחפשי מצאתי כולו מלא, ולזכות את הרבים הוצאתי אותו לאור עולם".

אמנם אין אנו יודעים מי הוסיף את המחזורות הנוספות, ואפשר שהמהדיר עצמו הוסיפן ומחמת עניונו לא גילה את הסוד. הוא גם העיר ב"אסדר לסעודתא" (דף נו, ב—גז, א) במחזורות "רבו יתיר ירגי": "נראה כאן חסר שני בתים משם המשורר ולכן שמנו אותיות הללו [בת זוגיה] גדולות", ולא הרגיש כי ההמשך הוא "ידי אסחי אנא", המשלים את הסימן לוריא.

שלושת השירים העברים נדפסו לראשונה בספר יפה נוף, ויניציאה חש"ד (1572—1576), ומאז ברוב הסידורים, ב"זמירות של שבת" וב"תיקוני שבת". בעל "חמדת ימים", (אזמיר תצ"א—תצ"ב), פירסם ופירש גם הוא את השירים האלה. וכך הוא אומר בספרו ח"א: "פי' פיוט אומר בשבחין": "ועודני עסוק בחיבורי זה לזכות בו את הרבים, האלהים אינה לידי פיוטי הרב זלה"ה [האר"י] שיסד לכל סעודה וסעודה של שבת להיות כל איש שוֹרֵר בביתו מ(י)די שבת בשבתו, מדובר בם נכבדות והן אומר והן דברים שעומדים ברומו של עולם, כוונת סוד השבת וסדרים שלה וכולא רמיז' בחכמתא ליונקים בסוד תנחומיה. ולמען לא יחסר כל בו בחבור זה אביאנו אל בית חמדת לזכות את נפשך ותעלוונה כליותיך ואבא' יושר אמרתיו פה לתשוק' המשכילי'. וקודם יושר השיר תאמר בנועם קול: אתללה שם אלהים בשיר ואגדלנו בתוד' ה' עוזי ומגיני בו בטת לבי ונעזרתי ויעלו לבי ומשירי אהודנו. ואח"כ יאמר לחן 'מתי יבושר עם'¹: אומר בשבחין".

אחרי הבית "שביתין ושביתין" מובא שם: "והנה מנהג רבינו הקדוש האר"י ז"ל היה לזמ' בשבחין אלו בתו' הסעודה קודם ברכת המזון, להיות כי הוא היה מלא רוח חכמה ומתכוין לפני הקידוש כוונות וייחודים אשר לא נגלו אלינו, ולא פנה אל סדר הפיוט הבנוי ע"ד הכוונות הפשוט' לרואי השמש, ועל כן אחז מזה וגם מזה לא השיב ידו הוא ותלמידו מהרח"ו, שהיה סועד אצלו בכל שבת ולא זזה ידו מתוך ידו כל השבת כולו ככתוב בכתבים. וזה על יתר הכוונות שלא נמסרו לו אז היו הרב והתלמיד יוצאים בשיר ונמשכין בשי"ר המקודש לפני בת"מ [ברכת המזון]. וכן עיקר יסודתו של פיוטים הללו יסד המלך לומר אותם לפני הקידוש דבר השווה לכל נפש, ומשפר נוסחו תשכילתו 'בחמרא גו כסא' וכו' וישיבנא תתעטר בשי' נהמי לסטר' וכו', שהן מן הדברים הנאמרים לסוד הקידוש ולסידור לחם הפנים ההולכי לפנינו. וכן נהגתי וכן נהגו חבירי, וכן נכון לנהוג". ועל החלק הבא "למבצע על ריפתא" נאמר שם: "וישב בשלחנו, אחריו לצפון ופניו לעומת הנרות לדרום, ויקח הב' הלחם האמצעיים העליוני' של ימין כנגד הי"ד של שמאל כנג' הוא, ויחב' אחוריה' ביתה ופניה' הוצת. ובכן אז ישיר תהלתו שיסד הרב ז"ל בסוד המוציא בנוי לתלפיות. וכל המרבה לספר הרי זה משובח: למבצע על ריפתא"...

ועוד נאמר שם: "ואחר גמר סעודתו יכון עצמו לקראת אלהיו לברך על מזונו, ולא יעבור מליטול מים אחרונים אף בשבת ויאמר: 'ידי אסתי אנא'".
ולפני "אסדר סעודתא" נאמר: "ובקחתו הב' אגודות של הדס בידו יאמר כוונת הריה ככתוב בפר' ז'. ושוב יצלה דברו בנועם קולות בזמר הרב לחן 'מתי יבושר עם' וזה תוארו 'אסדר לסעודתא' וזה עד הבית 'רבו יתיר יסגי'".

וכך נאמר על "בני היכלא": "והיה בשבתו על השלחן אשר לפני ה' יאמר: דא היא סעודת' דו"א [דועיר אנפין] ויקיף ויריה בהדס ויחזור ויקיף בסדר שאר הסעודות, ויאמר פיוט הרב ז"ל לחן 'אלהי עזו תהלת'י², וזה תוארו: 'בני היכלא דכסיפין'".

לאחרונה נדפסו שירים אלה בניקודם לפי המשקל עם תרגום עברי, שינויי נוסחאות ופירוש על ידי נפתלי בן-מנחם ב"זמירות של שבת", ירושלים תש"ט עמ' י"ז—י"ט, קי"ח—קכ"ד: מ"ז—מ"ח, קנח—קס; ע"א, ק"פ—קפ"א, ועל ידי יהודה ליבס ב"מולד" חוב' 23 (233) כרך ד' (אדר תשל"ב—פברואר 1972) עמ' 540—555. אני מביא פיוטים אלה לפי נוסחם ב"יפה נוף", הדפוס הראשון והיחיד שנדפס על יסוד כתב-יד. וכיוון שכבר זכו לפרסום מדעי ולניקוד לפי המשקל, ראיתי את עצמי פטור מלנקדם ומלבארם.

העובדה שכל השירים בארמית הם שקולים וחתום בהם מלבד השם יצחק³ גם הכינוי 'לוריא' ורוח התקבלה מרחפת על כולם, ואין הדבר כך בשירים העבריים, אומרת דרשני ומעוררת ספקות אם אלה הם באמת שיריו של האר"י. ולא עוד אלא שבאחד השירים המיוחסים לאר"י (חומל טוב צורי) חתום השם 'חיים'. אבל העדות על בעלות האר"י על שירים אלה היא חזקה. מעיד עליהם "ספר יפה נוף", שנדפס שנים מעטות אחרי פטירתו של האר"י (וינציאה חש"ד—1572—1576), וכן מעידים עליו הדפוסים שלאחריו. יכול להיות, כי לשירים הארמיים לא חשש להתאים משקל ערבי וגם להכניס בהם כינוי לעזי, ולא כן בשירים העבריים. אבל אני מודה, כי טעם זה אינו מרחיק את הספק. ומעניין, כי דווקא השיר "יום זה לישראל" שקול במשקל השירים הארמיים ולא השירים העבריים האחרים.

נחזור לפיוט "חומל טוב צורי", שחתום בו 'חיים'. אם הוא באמת לאר"י, יכול להיות שחתם בו שם תלמידו הוותיק והחביב ר' חיים ויטאל. ואם מתקבלת השערה זו נוכל לומר, כי גם הפיוט 'חי ה' וברוך צורי', שחתום בו: חיים יצחק, הוא מאותו מחבר. איננו יודעים שום פייטן בשם חיים יצחק. אפשר גם כן כי האר"י חיבר גם את השיר הזה ומשום חיבתו לתלמידו חתם בו גם את שמו הוא. כולי האי ואולי. ר' חיים נתקרב לאר"י מייד עם בואו לצפת, והאר"י העדיף אותו על כל "גורי האר"י"³. ר' חיים היה מוסר את תורת רבו לתלמידים ואצלו היו גם כתבי האר"י. והוא הזהיר: "אל תסתכל בשום קונטרסים הנכתבים בשם מורי זל"ה וזל"ה שכתבנו בספר הזה... דברי בנויים על הקדמות נפלאות שנתגלו לו למורי ברוח הקודש". באותו זמן, אחרי פטירת האר"י, התהלכו בארץ העתקות שונות בשם האר"י ולא מפיו נכתבו.

2 לפייטן בשם אליקים, אוצהשוה"פ סי' 4507.

3 וכבר קראנו לעיל כי ר' חיים ויטאל "היה סועד אצלו [אצל האר"י] בכל שבת ולא וזה ידו מתוך ידו כל השבת כולו".

ואשר לבקשות המיוחסות לאר"י — אותן לא הכנסתי לאוסף זה, משום שעניינן שונה מן השירים, ואין שום סימן עליהן. ואלו הן הבקשות הללו: "אדון העולמים" (אוצהש"פ סי' 528); "אנא ה' אלהי" (סי' 6114); "אתנפל ואתחנן" (סי' 8970); "רבון העולמים" (סי' 341); "רבוננו של עולם מלא" (סי' 553). בקשות אלו נדפסו רובן ככולן בספר "שערי ציון" ב"ליקוטי צבי" ובשאר אספים מסוגם. ובעניין הבקשות השווה גם "שערי ציון" חמוש"ד (פרנקפורט 1689—1711) דף י"ב, ב ("בע"ה אתחיל לכתוב תפלות חשובות על דרך הקבלה לשבעת ימי השבוע מהאר"י זלה"ה אשכנזי לוריא") ודף י"ד, ב — כ"א, א ("תם ונשלם שבה לאל בורא עולם התפלות של הרב ק"ק⁴ האלהי מוהר"ר יצחק אשכנזי לוריא זלה"ה"). מסתבר שהיו גם בקשות אחרות שייחסו אותן לאר"י.

השירים מתפרסמים כאן לפי ספר "יפת גוף" דף ל"ט, ב, שהוא מקורם הראשון ונדפסו על פי כתב יד, ואני מדפיסם לפי סדרם שם. השיר "יום זה דר מרומים" נדפס לראשונה ב"מחזור מראש השנה ויום כפור" עם פירוש הר' משה קורדואירו, קושטנדינא שלי"ו בערך דף ל"ה, ב, ואני מדפיסו מתוך "תפלת ישרים", אמשטרדם תקל"ט, דף כ"ו, ב. צירפתי גם כן את השיר "חי ה' וברוך צורי" (אוצהש"פ סי' 207), שחתום בו: 'חיים יצחק ק', שכן אין ספק שהוא שייך לסוג השירים המיוחסים לאר"י אם כי לא נאמר כך במפורש. ברוב ספרי "תיקוני שבת" (כגון: ויניציאה תנ"ח, אמשטרדם תס"ז, טוריני תק"ט, פיסא תקנ"ו, ריגיו תקפ"ד ועוד) הוא בא מייד אחרי "אסדר לסעודתא" (לפני "ידי אסתי אנא") בלי שום ריווח, כאילו הוא המשך של "אסדר לסעודתא". ואם נקבל, כי "חומל טוב צורי", שחתום בו השם 'חיים', הוא לאר"י, ניתן לומר, כי משום חיבתו של הרב לתלמידו חתם בשירו את שם תלמידו וגם שמו שלו. ונראה לי כעת, כי כל השירים העבריים נתחברו על ידי אחד מגורי האר"י, ומשום חיבת הרב והתלמיד חתמו בשירים את שמותיהם. וכיוון ששרו אותם בחוגו של האר"י יש שייחסו אותם לאר"י עצמו.

ואשר לבקשות המיוחדות לאר"י — אותן לא הכנסתי לאוסף זה, משום שעניינן שונה מן השירים, ואין שום סימן עליהן. ואלו הן הבקשות הללו: "אדון העולמים" (אוצהשוה"פ סי' 528); "אנא ה' אלהי" (סי' 6114); "אתנפל ואתחנן" (סי' 8970); "רבון העולמים" (סי' 341); "רבונו של עולם מלא" (סי' 553). בקשות אלו נדפסו רובן ככולן בספר "שערי ציון" ב"ליקוטי צבי" ובשאר אספים מסוגם. ובעניין הבקשות השווה גם "שערי ציון" חמוש"ד (פרנקפורט 1689—1711) דף י"ב, ב ("בע"ה אתחיל לכתוב תפלות חשובות על דרך הקבלה לשבעת ימי השבוע מהאר"י זלה"ה אשכנזי לוריא") ודף י"ד, ב—כ"א, א ("תם ונשלם שבח לאל בורא עולם התפלות של הרב ק"ק⁴ האלהי מוהר"ר יצחק אשכנזי לוריא זלה"ה"). מסתבר שהיו גם בקשות אחרות שייחסו אותן לאר"י.

השירים מתפרסמים כאן לפי ספר "יפה נוף" דף ל"ט, ב, שהוא מקורם הראשון ונדפסו על פי כתב יד, ואני מדפיסם לפי סדרם שם. השיר "יום זה דר מרומים" נדפס לראשונה ב"מחזור מראש השנה ויום כפור" עם פירוש הר' משה קורדואירו, קושטנדינא שלי" בערך דף ל"ה, ב, ואני מדפיסו מתוך "תפלת ישרים", אמשטרדם תקל"ט, דף כ"ו, ב. צירפתי גם כן את השיר "חי ה' וברוך צורי" (אוצהשוה"פ סי' 207), שחתום בו: 'חיים יצחק ק', שכן אין ספק שהוא שייך לסוג השירים המיוחדים לאר"י אם כי לא נאמר כך במפורש. ברוב ספרי "תיקוני שבת" (כגון: ויניציאה תנ"ח, אמשטרדם תס"ז, טורינו תק"ט, פיסא תקנ"ו, ריגיו תקפ"ד ועוד) הוא בא מייד אחרי "אסדר לסעודתא" (לפני "ידי אסחי אנא") בלי שום ריווח, כאילו הוא המשך של "אסדר לסעודתא". ואם נקבל, כי "חומל טוב צורי", שחתום בו השם 'חיים', הוא לאר"י, ניתן לומר, כי משום חיבתו של הרב לתלמידו חתם בשירו את שם תלמידו וגם שמו שלו. ונראה לי כעת, כי כל השירים העברים נתחברו על ידי אחד מגורי האר"י, ומשום חיבת הרב והתלמיד חתמו בשירים את שמותיהם. וכיוון ששרו אותם בחוגו של האר"י יש שייחסו אותם לאר"י עצמו.

אלי אלי למה עזבתני

אלי אלי למה עזבתני / שמתני בשביה
ביד אויב מכרתני / חנני צור יה
אזעק לך מבור תחתיה: חנני צור יה...

נפלאות עשית לאבותינו במצרים
5 אותנו הקית עד מאד כפלי כפלים: חנני צור יה...

ים סוף בקעת להעביר את בניך
ובידך חזקה טבעת את אויביך: חנני צור יה...
יורדי הים ראו את גבורותיך
עתה שמתנו ביד מחריב ביתך: חנני צור יה...

10 צללו כעופרת במים אדירים
ישראל עברו דגלים דגלים: חנני צור יה...

חמול עלעמך ועל עם נחלתך
ופדת כנאומיך בעבור דוד עבדך בן אמתך: חנני צור יה...

קולי שמעה ועל עמך הופיע
15 ושלח מושיע למען יי: חנני צור יה...

התוכן: בקשה לגאולת ישראל ולעשיית נסים כבימי יציאת מצרים.
הסימן הוא: אני יצחק.

אוצהשוה"פ סי' 9409 ע"פ צונץ, ליטראטורגשיכטה עמ' 553. יפה נוף דף קלט, ב; תפלת החדש,
ליוורנו תרי"ז. ב"יפה נוף": "פיוטים נאים לזמר בבוקר לאל חוקר נאמנם השלם המקובל האלדי
מהרר יצחק אשכנזי".

- 1 אלי אלי, תהלים כב, ב. שמתני, י"ק: שמתני.
- 2 ביד אויב, ע"פ שופטים ב, יד. מכרתני ... חנני, ליוורנו: נשתנו ... חננו, ושם גם:
עזבתנו... שמתנו.
- 3 מבור תחתיה, ע"פ תהלים פו, יג.
- 4 נפלאות, ע"פ מיכה ז, טו. 5 אותנו הכית, ע"פ ישעיה מ, ב.
- 6 ים סוף, ע"פ נחמיה ט, יא ותפילת "עזרת אבותינו".
- 7 ובידך, ע"פ שמות יג, ט.
- 8 יורדי הים, הלשון ע"פ תהלים קז, כג—כד.
- 9 שמתנו ... ביתך, י"ג: ששתנו ... ביתך.
- 10 צלל, שמות טו, י.
- 11 דגלים, מחנות.
- 12 חמול, ע"פ דברי הימים ב לו, טו, ועל, אפשר צ"ל: אם.
- 13 בעבור, תהלים קלב, י. כנאומיך, י"ג: נאומיך.
- 14 קולי, ע"פ תהלים קל, ב וישעיה יט, כ. הופיע, י"ג: הופיעה.
- 15 ושלח, ליוורנו: ושלח לנו משיח בעבור כבוד שמך.

מה לך יצרי

מה לך יצרי תמיד תרדפני
ולאויב לך כל יום תשימני: מה לך...

יום ליום תטמון חנם פח יקושים
עד אשר תוף פח מוקשה תלפדני: מה לך...

5 צר ואויב לי אתה מנעורי
תחרוק עלי שן ותשטמני: מה לך...

חשקה נפשי לנטות אחריך
כי בצל ידך מצר תצרני: מה לך...

קדמו עיני לבכות באשמורות
10 כי באף ספות ותרדפני: מה לך...

אם אדמה פי תהיה לי לעזרה
כי ביום צרה אקרא ותעני: מה לך...

צוף דבש אמרי נועם חכך לי
הן בחכך עד דכא תמשכני: מה לך...

התוכן: פנייה קצת מזורה ליצר הרע על שהוא רודף אחרי אדם וימשוך אותו "בחכה עד דכא".
הסימן הוא: יצחק.

אוצהש"פ ס"י 481. "יפה נוף" (י"ב) דף לט, ב; "זבחי שלמים" (ז"ש); "תפלת החדש"
ליוורנו תר"ל (ליוורנו); "סדר תפלות", ויגיציאה תט"ז (ס"ת). דף כט, א. ב"יפה נוף":
"אחרים מיסוד הרב הג"ל הנז"ל" [האר"י]. ב"ז"ש: "פיוט נאה לומר בבוקר מהרב החסיד האלהי
כמות"ר יצחק לוריא אשכנזי זלה"ה".

1 ולאויב, ע"פ איוב יג, כד, והכוונה היא: בהתנגדותי אני הופך להיות אויב לך.
3 יקושים, ז"ש: יקושים.

4 פח מוקשד, ע"פ יהושע כג, יג, והשווה ישעיה יח, כב.

5 לי אתה, ב"ז"ש: אתה לי.

6 תחרוק, ע"פ איכה ב, טז.

7 חשקה, ישעיה לח, יז. חשקה, ס"ת: חשבה.

8 כי בצל, ע"פ ישעיה מט, ב; חשבתי כי אתה תשמרני מצר.

9 קדמו, ע"פ תהלים קיט, קמת. ס"ת: קדמוני.

10 כי באף, ע"פ איכה ג, מג. ס"ת וליוורנו: בעב.

11 אם, אפשר שצ"ל: גם.

12 כי ביום צרה, ע"פ תהלים פח, ז.

13 צוף דבש, ע"פ משלי טז, כד.

14 בחכה... תמשכני, הלשון ע"פ איוב מ, כה. י"ב: הן בחכך עד דק תמיד תמשכני; ב"ז"ש:
הן בחכך (=בחכך) עד דק תמשכני.

חובל טוב צורי

חֹמֶל טוֹב צוּרִי / אֶל תִּסְתַּר מִמֶּנִּי / וּבְמִצּוֹק עֲזָרְתָּ אֶשָּׁאֵל: יְהִי עֲנִי!
 מְתִי אֵלַי לַעַם דָּל / תִּפְדֶּה וְשִׁמְךָ יִתְגַּדֵּל / וְאַרְוַחַת מִיָּנֹנִי, שְׁמַחְנִי: מְתִי אֵלַי...
 יָד צוֹרְרִים כִּי גְבֵרָה תִּלְמְנִי / גַּם רֹב חֲרָפְתָּם שִׁבְרָה לִבּוֹת הַמּוֹנִי
 וְאַשְׁבַּחַת קוֹל נְגִינּוֹת, וְקִינּוֹת חֲלָף רִנָּנוֹת / הֵן שׁוֹדְרֵי תְּבִיאֹנִי בְּכוֹר עֲוֹנִי: מְתִי אֵלַי...
 יוֹשֵׁב שְׁחָקִים יְהִי, אֶל תִּרְף יָדֶיךָ / מִהַשְׁמִיד אוֹיְבִים מוֹרְטֵי יָדֶיךָ
 גּוֹלָה בְּצָר כָּלוּא בְּבוֹר / עוֹל מִצְרוֹ יְהִי שָׁבוֹר / מִמֶּתְקוֹמִי פָּצְנִי חֲלָצְנִי: מְתִי אֵלַי...
 מֵאֲרִבַּע כְּנָפּוֹת תִּאָּרֶץ קִבֵּץ אֶת פְּזוּרֵי עֲמֶךָ וְאֶל נֹהַ הַדָּס יְהִי נְזוּרִי
 חֲנֹן וְגֵן פְּלִיטִי / וְגֵאל שְׂאֵרִית מִיַּעֲזִיטִי / יְהִי אֶל מְעוֹנִי שׁוֹכְנִי שֶׁם תִּנְחַנִּי: מְתִי אֵלַי...

התוכן: בקשה על ישראל הנתון בצרה ובצוקה והאויבים מחרפים ומגדפים אותו.
 הסימן הוא: חיים.
 אוצהשוה"פ סי' 90. "פה נוף" דף קלט, ב.

- 1 חומל טוב, כינוי להקב"ה, והוא צירוף מחודש. אל תסתתר, ע"פ תהלים פט, מז.
- 2 לעם דל, ע"פ שופטים ו, ו וירמיה לט, י. ושמן, ע"פ ש"ב ז, כו. וארוחת מיגוני, אצא לרווחת מצרתי.
- 3 יד צוררים, ע"פ איכה א, טז. שברה לבות, ע"פ יהזקאל ו, ט.
- 4 בכור עוני, ישעיה מח, י.
- 5 אל תרץ, יהושע י, ו. מורטי, המענים את ישראל.
- 6 בצר, היינו בצר לו. עול מצוארו, ע"פ בראשית כז, מ. חלצני, ע"פ תהלים קמ, ב.
- 7 מארבע, ע"פ ישעיה יא, יב. נוח הדס, כינוי מחודש לבית המקדש. נזורי, קשה לפרש. ושמא הכוונה כי אלה שהורחקו משם על ידי האויבים; והניקוד הוא לשם חרוז.
- 8 שוכני, שוכן שמים. ושמא יש לגרוס שכני, היינו משכני.

לסעודה ראשונה של שבת לנוקבא דזעיר אנפין לעטרה בסוד מטה מוצע[ת] ושלחן ערוך
 ונר דלוק וקדוש על היין וטוב לאמרם קודם הקדוש:

אומר בשבחי / למיעל ביה פקחין

בחקל תפוחין / דאינין קדישין.

נזמן לה השתא / בפתורא חדתא

ובמגרתא טבתא / דנהרא על רישין.

5 ימינא ושמאלא / ובינייהו כלה

בקשוטין אזלא / ומאנין ולבושין.

יחבק לה בעלה / וביסודה דילה

דעביד נייחא לה / יהא כתיש כתישין.

צוחין אף עקתי / בטילין ושביתי

10 ברם אנפין חדתי / ורוחין עם נפשין.

חדו סגי ייתי / ועל חדא תרתי

בהורא לה ימטי / וברכאן דנפישין.

אברהם מאיר ברמן

- קריבא שושבינן / עבירו תקונין
לאפש זינן / ונונין עם רחשין.
15 למעבד גשמתין / ורוחין חדתין
בתרתין ותלתין / ובתלתא שבשין.
ועטורין עלה / ומלאך דלעילה
דיתעטר כלא / בקודש קדשין.
רשימין וסתימין / בגוה כל עלמין
20 דבה עתיק יומין / הלא בטיש בטשין.
יהא רעוה קמיה / דתשרי על עמיה
דיתענג לשמיה / במתיקין ודובשין.
אסדר לדרומא / מגרתא דסתימא
ובפתורא נהמא / בצפונא ארשין.
25 בחמרא גו כסא / ומדאני אסא
לארוס וארוסא / להתקפא חלשין.
נעבד להו כתרין / במילין יקירין
בשבעין עטורין / דעל גבי חמשין.
שביתין ושביקין / מסאבין דרחיקין
30 חבילין דמעיין / וכל זיני חבשין¹.

ואלו מדבריי[ם] בסוד המוציא ומה טוב שיאמרם על לחם משנה קודם שיברך :

- למבצע על רפתא / כזיתא וכביעתא
תרין יודין נקטא / סתימין ופרישין
משח זיתא דכיא / דטחנין ריחיא
ונגדין נחלייא / בגוה בלחישין.
35 הלא גימא רזין / ומילין דגניזין
דליתהון מתחזין / טמירין וכבישין.
אתעטרת כלה / ברוזין דלעילא
בגו האי הלולא / דעירין קדישין².

ואלו בסעודת שחרית דעתיקא קדישא :

אסדר סעודתא / בצפרא דשבתא

1 בספרי הדפוס שלאחר "סדר תקוני שבת", פראג תי"א נוספה מחירות זו:

שכינא תתעטר / בשית נהמי לסטר
בוזין תתקטר / וזינן דכנישין.

המחרות הזאת מיותרת לפי האקרוסטיכון.

והשווה דברי נ' בן־מנחם ב"מירות של שבת" עמ' קיט.

2 בראש השירים הארמיים נאמר ב"יפה נוף": "שירים מעולים כספירים אשר שר החכם החסיד האלהי מהר"י יצחק אשכנזי זצ"ל לכבוד השבת ושלוש סעודות שלו".

- ואזמן בה השתא / עתיקא קדישא.
 נהוריה ישרי בה / בקדושא רבא
 ובחמרא טבא / דביה תחדי נפשא.
 5 ישדר לן שופריה / ונחזי ביקריה
 ויחזי לן סתריה / דמימר בלחישא.
 יגלה לן טעמיה / דבתריסר נהמי
 דאינין את בשמיה / כפילא וקלישא.
 צרורא דלעילא / דביה חיי כלא
 10 דיתרבי חילא / ותיסק עד רישא.
 תדו חצדי חקלא / בדבור ובקלא
 ומלילו מלה / מתיקא כדובשא.
 קדם רבון עלמין / במילין סתימין
 תגלון פתגמין / ותימרון חדושא.
 15 לעטר פתורא / ברזא יקירא
 עמיקא וטמירא / ולאז מלתא אוושא.
 ואילין מלייא / יהון לרקיעי
 חדתינ ושמייא / בכך בהתוא שמשא.
 רבו יתיר יסגי / לעילא מן דרגיה
 20 ויסב בת גוזיה / דהות פרישא.

וכשבא לטול ידיו אחר הסעודה יאמר :

ידי אסחא אנא / לגביה חד מאנא
 לסטרא חורינא / דלית בה מששא
 אזמן בתלתא / בכסא דברכתא
 לעילת עילתא / עתיקא קדישא.

לזעיר אנפין בסעודה שלישית :

- בני היכלא / דכסיפ[ין] / למחזי זיו / זעיר אנפין
 יהון הכא / בהאי תכא / וביה מלכא / בגלופין
 צבי לחדא / בהאי ועדא / בגו עירין / וכל גדפין
 חדו השתא / בהאי שעתא / דבה רעוין / ולית זעפין
 5 קריבו לי / חזו חילי / דלית דינין / דתקיפין
 לבר נטלין / ולא עאלין / הני כלבין / דחציפין
 והא אומין / עתיק יומין / למצחיה עד / יתון חלפין
 רעו דיליה / דגלי ליה / לבטלה / לכל עלמין.
 ישוי לון / בנוקביהון / ויטמרון / בגו כיפין
 10 ארי השתא / במנחתא / בחדוותא / דזעיר אנפין.

יום זה דר במרומים

יום זה דר במרומים / צור מבין כל נעלם
שמתו לדין עמים / לפקוד כל מעללם
אנא זכור לישראל ברית תמים / ושמע והקשב קולם
העת יאמרו כלם / זה היום הרת עולם.
היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם. 5

צדקת איתן יום זה / ויחיד נעקד כשה
תזכור לדל גבוה / אל רם ומתנשא
על דל ורזה / הופע והנשא
אל ישוב דך נכלם.
היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם. 10

חמול בנים לב שופכים / המשלתם לעפר
בפסה היום ממליכים / בזכרונות ובשופר
ברכות תשע עורכים / תקיעות כן על מספר
ותיטב לך משור פר / תהלתם ומהללם.
היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם. 15

התוכן: בקשה בהזכרת זכות אבות וקיום מצוות תקיעת שופר.
הסימן הוא: יצחק.

אוצהשוה"פ סי' 1718. "תפלת ישרים", אמשטרדם תקל"ט דף כו, א; זבחי שלמים, ירושלים תרמ"ג
דף כט, ב; מחזור אהלי יעקב, ירושלים תרס"ח דף קטז.

- 1 יום זה, היינו ראש השנה. מבין, ע"פ תהלים מז, כה.
- 2 לפקוד, ע"פ ירמיה כא, יד.
- 3 ברית תמים, ברית אברהם, ע"פ בראשית יז, א. הקשיבה, ע"פ תהלים ה, ג.
- 4 היום הרת עולם, ע"פ ירמיה כ, יז ומשלי כט, ד. ועיקרו לשון הפיוט הידוע בסופי התקיעות.
- 6 איתן, אברהם. ויחיד, יצחק.
- 7 לדל גבוה, לישראל בגלותו. אל רם, ע"פ ישעיה נז, טו.
- 8 על דל ורזה, שוב כינוי לישראל, וחסר בז"ש. הופע, ע"פ תהלים צד, ב.
- 9 אל ישוב, תהלים עד, כא.
- 11 לב שופכים, ע"פ תהלים סב, ט. המשלתם לעפר, ע"פ בראשית יג, טז.
- 12 בכסה, ע"פ תהלים פא, ד. בז"ש: בכסא רום ממליכים. ממליכים וכו', היינו מלכויות,
זכרונות ושופרות.
- 13 ברכות תשע, בתפילת מוסף. תקיעות כ"ו, שבעים תקיעות כדין.
- 14 ותיטב, ע"פ תהלים סט, לב.

קול שופר בהשמיעי / יעלה במעונה
 בתביעי בהריעי / תטה נא אונה
 משפטי צור ישעי / יצא מלפניה
 מלכי עיניה / אל נא תתעלם.
 היום יצמיד במשפט כל יצורי עולם. 20

- 16 יעלה, קול השופר. במעונה, בשמים.
 17 הטה, ע"פ מ"ב יט, טז.
 18 משפטי, ע"פ תהלים יז, ב.
 19 עיניה, ע"פ ויקרא ד, יג וישעיה א, טו.

חי יי וברוך צורי

חי יי וברוך צורי / ביי תתהלל נפשי
 כי יי יאיר נרי / בהלו גרו עלי ראשי.

יי רועי לא אחסר / על מי מנוחות ינהלני
 נותן לחם לכל בשר / לחם חקי הטריפני.

5 יהי רצון מלפניה / אתה אלהי קדושי
 תצרוך לפני שלחנה / תדשן בשמן ראשי.

מי יתן מנוחתי / לפני אדון השלום
 והיתה שלמה מטתי / החיים והשלום.

ישלח מלאכו לפני / לליתי ליה

התוכן: עניין חמש המצוות שאדם מ ישראל חייב להכין בערב שבת: נר, לחם משנה, שולחן ערוך, מיטה מוצעת וכוס יין לקידוש.
 הסימן הוא: חיים יצחק.
 אוצהשוה"פ סי' 207. "תפלת ישרים", אמשטרדם תקל"ט דף נו, א; אוצר התפלות, ווילנא תרפ"ח דף שפב, א. זמירות של שבת, מהדורת נ' בן-מנחם, ירושלים תש"ט עמ' מט ועמ' קס—קסא.

- 1 חי, תהלים יח, מז ולד, ג.
 2 כי, ע"פ תהלים יח, כט. בהלו, איוב כט, ג.
 3 ה' רועי, תהלים כג, א—ב.
 4 נותן, תהלים קלז, כה. לחם, ע"פ משלי ל, ה.
 5 יהי רצון, כלשון כל התפילות המתחילות ב"יהי רצון". והשווה תהלים יט, טו. אתה, ע"פ חבקוק א, יב.
 6 תצרוך, ע"פ תהלים כג, ה.
 7 מי יתן, ע"פ ישעיה סו, א.
 8 והיתה שלמה, ע"פ תורת כהנים בחקותי ב, ח: "מלמד שמיטתו של יעקב אבינו היתה שלמה".
 9 והשווה גם שבת קיט, ב. החיים, מלאכי ב, ה.
 ישלח, ע"פ בראשית כד, ז.

10 בְּכֹס יְשׁוּעוֹת אֲשָׁא פָּנַי / מִנֶּת כּוֹסֵי רִיחָה.

צִמְאָה נַפְשִׁי אֶל יְיָ / יִמְלֵא שִׁבְעַת אֲסָמִי
אֶל הַהָרִים אֲשָׁא עֵינַי / כְּהִלֵּל וְלֹא כְשָׁמִי.

חֲדוֹת יָמִים וְשָׁנוֹת עוֹלָמִים / עוֹרָה כְּבוֹדִי עוֹרָה
וְעַל רֹאשִׁי יִהְיוּ תַמִּים / נֵר מְצִיָּה וְאוֹר תּוֹרָה.

15 קוֹמָה יְיָ לְמִגְוִיחָתִי / אֶתָּה וְאֶרֶן עֲנֵה
קַח נָא אֶל אֶת בְּרַכָּתִי / וְהַחֲזוֹק מִגֵּן חַוִּיחָה.

- 10 בכוס ישועות, ע"פ תהלים קטז, יב. כוסי, שם כג, ה.
11 צמאה נפשי, ע"פ תהלים מב, ג. ימלא, ע"פ משלי ג, י.
12 אל ההרים, ע"פ תהלים קכא, א ומדרשו. כהלל, במחלוקת בעניין זמן ברכת היין, ע"פ ברכות פ"ח מ"א: "בית שמאי אומרים מברך על היום ואחר כך מברך על היין. ובית הלל אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על היום".
13 חדות ימים, מעין "חמדת ימים", והכוונה לשבת. עורה, תהלים נז, ט.
14 ועל ראשי, ע"פ שמות כו, כד. נר, ע"פ משלי ו, כג.
15 קומה, ע"פ תהלים קלב, ח.
16 קח, ע"פ בראשית לג, יא. נ' בן־מנחם הביא בשם "מטה יהודה" (קראקא תרנ"ה), כי הוא גרס: "חוסיד" במקום "חוייד", ע"פ הכתובים בתהלים לה, ב (החזק מגן) ושם יח, לא (מגן הוא לכל החוסים בו).

האר"י בשירת המקובלים ותיקון חמשה באב ליום פטירתו

מאת

מאיר בניהו

השירים על האר"י שנדפסו ושנשתמרו בכתבי־יד הם מעטים ביותר. אין הם שירי־קינה ותילולים מן הסוג המצוי ואף לא כשירים שנכתבים על גדולי הדור. דמותו של האר"י נצטיירה כקדוש קדמון דלאו מעלמא הדין הוא, ושיווה לדמותו של ר' שמעון בר יוחאי. חכמי צפון אפריקה למן ר' שמעון לביא ועד סמוך לזמנינו, ויותר מכולם ר' משה ז' מוסה בדיוואן שלו בכתב־יד, הרבו לקשור לרשב"י כתרים כמארי דקבלה שכל סודות התורה נגלו לו וממנו בא השפע לישראל. דומה שגם בשירים על האר"י נוטלים מקובלי מארוקו מקום בראש.

שיר ראשון לכבוד האר"י הידוע לנו הוא "שיר ללידת הרב ז"ל ה"ה" שנדפס בס' שער הגלגולים, חלק ב, והוא לקוח מס' משיבת נפש לר' יעקב חיים צמח שנמצא עמנו בכתב־יד הרבה. יותר משיש בו שירה יש בו חרוז. בעלותו של ר' יעקב צמח עליו איננה מוטלת בספק. מקומו בראש סיפור תולדותיו של האר"י מידי הרח"ו שכונה 'אלה תולדות יצחק', וגם בסופו נמצא שיר אחר שבראשו כתוב: "וישא קולו יעקב ויקונן על פטירת הרב ז"ל". דומה שזהו השיר היחיד שהגיע לנו מידי ר' יעקב צמח, וכנראה לא היה כוחו גדול בשירה. אין השיר ללידתו של האר"י, אלא אם כן נאמר שהכוונה היא לעצם בואו לעולם הזה. תוכנו הוא, שעל כל הצדיקים, כלומר החסידים והמקובלים, לפצוח בשירה ולהודות לה' על ששלח להם את האר"י לגלות תעלומות התורה, והמשורר מדמהו לבית המקדש. לעומת החלק הראשון שהוא הודאה על עצם הופעתו המופלאה, החלק השני הוא קינה על אבידתו. הוא היה אור השמש, ובהסתלקותו חשך היום וכל מה שנתגלה בזמנו החל להתכסות.

בדור שלאחריו חיבר ר' פנחס ב"ר יצחק חרירי שיר על האר"י. חכם זה נקרא על שם העיר חריר שבכורדיסטאן, היה מקובל ופייטן שנתפס לשבתאות (נפטר אחרי תע"א)². השיר "אור זרח מיושב תחכמוני, הרב לוריא עדינו העצני"³ הוא בדרך הקבלה וכתוב עברית וארמית. בראשו יאמר על האר"י ותלמידו הרח"ו "זה דרכנו לילך בדרך חכמתם הקדושה וקבלתם האמיתית".

1 פרמישלה תרל"ו, דף ב, א.

2 עיין עליו א' בן־יעקב, קהלות יהודי כורדיסטאן, ירושלים תשכ"א, עמ' 100.

3 שם, עמ' 174–175.

עשרת הדברים

באמת וצדק נאמרים: טפיו חנכוהו: ועליון יתן קולו: קול
 ה' הוצב להכות אש: כיום צוהו את בני ישראל עם קרובו:
 במעמד הנבחר בחר טיני: במשת בני ישראל אל הקדש:
 הנחונם לקרות כיום נתינתם: ככלל בתי כנסיות בק"ק
 הוגם יע"א: בלשון תרגום: וכתוב ונפודש בלשון
 ערבי צהומצחצח: והבא לרפס לזכות את ישראל:
 ע"י החכם השלם כנן של קדושים מטה"ר
 יהודה אריה פרץ נר"י זכות הריבם
 תלוי בו לעבוד ה' ולדבר
 בו:

נרפס

באמשטרדם

כנית וכרפוס

הגביר אברהם בן הישיש הנבחר
 רפאל חזקיהו עמיאש זצ"ל:
 בשנת צ"ו א"ת בני ישראל לפ"ק:

סמוך לזמנו כתב ר' משה ב"ר יצחק נ' צור מחכמי סאלי ופאס⁴ שיר: "מי האיש התפץ חיים יקרא ספר אוצרות חיים" שנכלל בספר שיריו צלצלי שמע (נשלם בשנת תע"ב)⁵. בראשו: "שיר המעלות שחדשתי לכבוד שבת רב האר"י זלה"ה נר ישראל וכתביבותיו". לאמיתו של דבר הוא שיר לס' אוצרות חיים ומדבר בשבח האר"י, הרח"ו ומסדרו ר' יעקב צמח. ר' משה נ' צור הוא מחברו של ס' מערת שדה המכפלה, קיצור ס' אוצרות חיים בשיר עם שני פירושים (ירושלים תר"ע). השיר אינו אלא הקדמה לספרו מערת שדה המכפלה. בהקדמתו לספר הוא כותב: "לפתיחת הספר בניתי בתים מלאים כל טוב שבח האר"י זלה"ה וספריו ותלמידיו בדרך שיר וקר' שמו מבא פתחים... וסי' משה נ' יצחק בן צור חזק"⁶. ואכן שיר זה ממש נדפס גם שם בראש הספר⁷.

שירו של ר' משה נ' מושה "בר יוחאי לפני כסאך יוחק" הוא השיר הראשון על האר"י שנדפס, אלא שנתייחס עליפי האכרוסטיקון לר' חיים אבואלעפייא. הוא נכלל במהדורה הראשונה של 'עשרת הדברים', אמשטרדם תצ"ו (דף טו, א—ב). ספר זה נדיר ביותר וטופס, כנראה יחיד, נמצא בגנוי הסמינר לרבנים בניו יורק⁸.

כיצד נתייחס השיר לחכם נודע בן הזמן ונדפס בימי חייו בימים שכיחן רב בקהילת איזמיר, שומע אתה מהקדמתו של ר' משה נ' מושה לשיר זה בדיואן שלו שבכתב-יד באוסף בניהו. את השיר חיבר בתוניס, בלי ספק בשנת תצ"ו או בשלפניה, אחרי שבחצות ליל מוצאי שבת ראה בחלומו את ר' חיים אבואלעפייא. ולא משום שנגלה אליו בחלום ייחסו לו אלא מסיבה אחרת מאלפת ביותר: "שהדור הרע הזה הולכים אחר מי שיצא לו שם בעולם ושארית הפליטה כלא חשיבין". אבל בגוף השיר בבית יד רמז לשמו. משנודמן לו למחרת בבוקר "ת"ח אשכנזי והוא כהן לאל עליון", מסר לידו את השיר וביקשו לומר שהובא ממרחקים, מאיזמיר, כדי שיתקבל ויתפשט. ואכן תלמידי חכמים ובעלי בתים "שמחו בו... שמחה רבה".

באותם הימים עמד ר' יהודה פרץ לנסוע לאמשטרדם להדפיס ס' עשרת הדברים. נטל עמו חזיר והדפיסו. וזה נוסח השער:

עשרת הדברים... הנהוגים לקרות ביום נתינתם בכל בתי כניסיות בק"ק תונס יע"א בלשון תרגום וכתוב ומפורש בלשון ערבי צח ומצוחצח. הובא לדפוס לזכות את ישראל ע"י החכם השלם בנן של קדושים כמהר"ר יהודה אריה פרץ נר"ו... באמשטרדם בבית ובדפוס הגביר אברהם בן הישיש הנכבד רפאל חזקיהו עטיאש זצ"ל בשנת צ"ו א"ת בני ישראל לפ"ק⁹.

4 עיין עליו ר' יוסף נ' נאיים, מלכי רבנו, דף צא, ג.

5 צלצלי שמע, אלכסנדריה תרנ"ד, דף לד, ב.

6 הקדמה, דף ד, ב. 7 דף ז, א.

8 תודתי אמורה לפרופ' מנחם שמלצר, מנהל הספרייה הנ"ל, שנעתר לבקשתי ושלח לי צילום ספר זה. [מאמר זה נמסר לעורך בשנת תשל"ה. בינתיים הופיע מאמרו של המחבר "רבי אברהם אבן מושה ובנו רבי משה מראשי המדברים בקבלת האר"י בצפון אפריקה", מיכאל, ה, תשל"ח, עמ' ט—קלג].

9 בספר הסכמה מחכמי תוניס מ"ח שבט תצ"ו וממנה אנו למדים שר' יהודה פרץ ביקש להדפיס גם את אוהרות ר' שלמה נ' גבירול ור' יצחק ב"ר ראובן הברצלוני, "אף כי נדפסו פעמים שלש בערי הדפוס וינייזיא לגורנה ואמשטרדם", לפי שאולו "ולא נשאר בהם עד אחד".

כיוון שבית יד הוא סתום שינהו המהדיר, ועל-ידי-כך טישטש את זהותו של המחבר. ס' עשרת הדברים הגיע לידי ר' משה ן' מוסה וכעבור שנים, בהיותו באלג'יר בשנת תק"ה, חזר על השיר והוסיף בו עוד יז בתים וקראו ל"ב חכם, כמניין הבתים. ר"י יהודה אריה פרץ, ספק אם הוא האיש שהיה מקורב לשבתאי נחמיה חייא חיון ותביא לדפוס את ספרו רזא דיחודא (וינציאא תע"ב)¹⁰.

ר' משה ן' מוסה שיווה נגד עיניו את דמותם של רשב"י והאר"י ודבק בהם ובתורתם. בשיריו תרבים קבע מדור לעצמם, ובכל שיריו על ירושלים יזכירם. שירו "בר יוחאי לפני כסאך יוחק" הוא לכבוד האר"י, אבל בכל בית הוא פותח בבר יוחאי. הוא מעמיד את זה לעומת זה, בדלת את רשב"י ובסוגר את האר"י. כיון שתורתו של בר יוחאי לא היה מי שיבינה אלא האר"י, היא ירושה לו, משל היה האר"י בנו יחידו של רשב"י. בשירי הגעגועים שלו לארץ-ישראל הוא מתחנן לה' שיזכתו להשתטח על קברי הצדיקים רשב"י והאר"י ושתעמוד להם לישראל זכותם. בשירו "אשורר שיר בעצלתים" (24א), יאמר:

חֹזֶק, אֱלֹהִים חַי / הִרְאֵנִי טְבִירָה...
 רַב שְׁמֵעוֹן בֶּן יוֹחַאי / וְרַב יִצְחָק לִוְרִיָּא
 קִבְּרֵי אֲבוֹת, אֲחִי, / עֵינֵי צוּפִיָּה
 וְכָל יְהוּדָה יִירוּשָׁלַיִם.
 וכך בשיר "אצפה לך קוני" (28ב):
 יִדְעָתִי גּוֹאֲלִי חַי / רַב שְׁמֵעוֹן בֶּן יוֹחַי
 אֲזַמְּרָ בְּשִׁבְחִי / תוֹךְ יִירוּשָׁלַיִם...
 זְכוּת רַב יִצְחָק לִוְרִיָּא / יַעֲמֹד [לְשִׁבְיָה]
 עִם גְּבִירָא יִתְלַל יָהּ / תוֹךְ יִירוּשָׁלַיִם.

כל רצונו לעלות לארץ-ישראל כדי לזכות להגות בתורתם ולהבינה. בשיר "אקוה יושב שמים" (20ב) הוא מתפלל:

אֵמֶת חֲפָצִיתִי בְּטוּחִי / לְרֹאוֹת אֶת צִיּוֹן בֶּן אִישׁ חַי
 הוּא רַבִּי שְׁמֵעוֹן בֶּן יוֹחַי / תְּבוֹנֶה יִירוּשָׁלַיִם.
 אֶהְיֶה שָׁם סוֹד יְפִיפִיָּה / תּוֹרַת הָרַב יִצְחָק לִוְרִיָּא
 עֵינֵי תָמִיד תִּיא צוּפִיָּה / לְיוֹשֵׁב יִירוּשָׁלַיִם.

כיוצא בזה בשירו "אין סוף המופלא ומכוסה מכל רעיון" (23א):

בְּטַחוּנִי בַּעֲשֶׂר סְפִירוֹת, רַעֲיָ וְאַחִי,
 לַחֲזוֹת נֹעַם צִיּוֹן רַבִּי שְׁמֵעוֹן בֶּן יוֹחַי...
 רַב יִצְחָק לִוְרִיָּא בְּצֵל שְׂדֵי יִתְלוֹן
 תְּרַאֲיָה עֵינֵי בְּנוֹה שְׁאָנָן

ויבא משה בתוך הענן
קרית מועדנו [חנה] ציון.

ובשיר "נפשי נכספה יושב שמים" (א25):

בפרש שדי / יסודו אל חי / תגיל תשיש נפשי / תשיר בשבחי
בתורת רבי / שמעון בן יוחי / ויזון את יושבי ירושלים.
רזי לי רזי לי / רב יצחק לוריא / כל רו לא אניס ליה / הוא אחד היה
אנה בתורתו / בעיר יפיפה / את יהודה ואת ירושלים.
שם שום שיש לי שם / שמם יתנו טל / באור פני מלך / רב חיים ויטאל
עני סמוך דוד / כי פול לא יוטל / שם אמו יכליה מן ירושלים.¹¹

בשיר "שירה אחדש בארצות החיים" (א24) הוא מבקש מה, שבזכות רשב"י והאר"י יגאל את ישראל ויבנה את ירושלים:

סומך יסוד שכנה / רב שמעון בן יוחי / עיני תחזינה / אז אשר בשבחי
קול ישע ורנה / בתוך רעי ואחי / מנחות בכל פנה / בירושלים.
השקיני מי רב חיים / ויטאל זה הם / גדול ורחב ידיים / אשתה מבאר מרים¹²
באר מים חיים / כי גדול כים / כל הכתוב לחיים / בירושלים.
חזק דיין אלמנות / הוזה יתיה היה / רעה בין תפנות / קבץ משביה
תן לי התבוננות / בדברי רב יצחק לוריא / להשיב ולבנות / ירושלים.

עוד זאת יאמר בשיר "יהיו אהי"ה יה"ו נתן תמיד בעזרתי" (א27):

איש אלהים קדוש הוא רבי שמעון בן יוחי / וחבריו וכל רעי ואחי
מיחל לחזות, אז אשר בשבחי, / ישראל באו ירושלים.
אחזה איש חיל רב פעלים רב יצחק לוריא / צדיק חסיד עליון מבני עליה
יחיד מיחדי סגלה אחד היה / הוא בקש את ה' צבאות בירושלים.
לרב חיים ויטאל מקור מים חיים / ישר אחזה פנימו יפה עינים
צדקה עשה עמנו יושב בשמים / לספר בציון שם ה' ותהלתו בירושלים.

ובבקשה שסידר לראש השנה ויום הכפורים כדי שיפייטוה לפני חזרת מוסף (א123):

ה' זכור וכות חזק רב יצחק לוריא
אחד העם היה מבני עליה
וברר הברורים אשר בשביה
אסוף אסיפם נאם ה'.

11 אם עזויהו המלך. דברי הימים ב כו, ג.

12 האר"י לקח את הרחמי לטברית והשקוה מים מבארה של מרים. עיין תולדות האר"י, ירושלים תשכ"ז, עמ' 257.

השיר האחרון שנתחבר על האר"י הידוע לנו הוא "עין תדמע כמעין מים" שנדפס ב"תקון שבעה באדר וסדר תיקון חמשה באב" (ליוורנו תרל"ד)¹³. שיר זה הוא קינה על פטירתו, משל נפטר באותה העת, ואף צויין ה"לחן, קינה גרושים מבית תענוגיהם" הנאמרת בתשעה באב. עניינו של הפיוט שבחי האר"י. אין בשיר שם מחברו ואף לא נרמז בראשי תבתיים. ולא זו בלבד, תיקון שבעה באדר זה הוא שונה מכל המתדורות הקודמות, וסדר תיקון חמשה באב לא נדפס אלא במתדורה זו. בכל הספר אין למצוא כל ידיעה שתסייע בידינו לזהות את המחבר, מלבד זאת שהספר נתחבר סמוך להדפסה¹⁴. וברור שמחברו של זה הוא מחברו של זה. תחילה נביא תוכן השער:

סדר תקון שבעה באדר וסדר תקון חמשה באב... יום פטירת... מרע"ה ולחמשה באב יום פטירת מורינו ורבינו נר ישראל צדיק יסוד עולם אר"י החי... ואשרי האיש המגדל שינת מעיניו בלילות אלו לעסוק בתורה בקדושה ובטהרה כפי הסדר הכתוב בספר הזה.

תיקון זה נדפס שוב בשנת תרס"ב בדפוס שלמה בילפורטי בליוורנו, והחלק השניך להאר"י הוא בדפים קד—קמח. המסדר כתב בהקדמתו (ב, ב):

"גם בזה הלימוד צריך לזוהר בכל שנה ושנה לעשות תיקון כרת בליל חמשה לחדש אב להיות נעורים כל הלילה... והגם כי לא נהגו להתענות ביום זה, אך הלימוד הוא צורך גדול ותמשכיל יבין כי כח הבן ארי החי הוא מכח האב רעיא מהימנא מרע"ה. ולכן החיוב מוטל על כל איש ישראל לקדש עצמו בליל חמשה באב... ותדדנה עיניו דמעה בזכרו פטירת הרב זיע"א, ותועיל לנו לכפרת עונותינו ולתיקון נפשנו. ולא נהיה כפויי טובה ח"ו לבלתי נזכור ונצטער על פטירת צדיק יסוד עולם אשר האיר עינינו בסודות התורה ובכמה תקנות ומנהגים ישרים. ואם עונותינו גרמו לבלתי נוכל להשיג הסודות אשר גילה לנו עכ"פ הנה אנחנו טועמים מן המן אשר הוריד לנו איזה הקדמות יקרות אשר ישיג שכלנו. ואפי' עניי שבישראל הנה הוא אוכל מפת בג המלך איזה הקדמות יקרות הקרובות לפשט. באופן כי כולנו בית ישראל הנה אנחנו אוכלי לחמו של רבינו הארי החי זיע"א ומימיו אנחנו שותים, מה שלא זכו לשנות דורות אשר היו טובים מדורינו".

תוכנו של התיקון הוא כתובכם של כל סדרי הקריאה והתיקונים: משנה, גמרא, זוהר (והוא תחלק הארי) ואדרא וזוטא. הדבר המיוחד והמפלאי בסדר זה הוא שמכלל הקריאה "יאמר שבחי האר"י זיע"א"¹⁵ וקודם להם תפילה מיוחדת. והו נסיון מעניין לכתוב תולדות האר"י והנהגותיו לא על-פי המתדורות הידועות של ס' שבחי האר"י אלא על-פי כתבי הרח"ו ועמק המלך בסדר ושיטה אחרים.

וראוי להביא תפילה זו בשלימותה בשל העניין שבה:

רבש"ע הרי אנחנו מוכנים ומזומנים לזכור בפינו שבה עבדך הצדיק רבי יצחק בן שלמה

13 דף קמח, א. ובמתדורת ליוורנו תרס"ב, בדף קנד, א. ורשמו דוידזון באוצרו, ע 369.

14 בדף קמה, א נזכר שער הגלגולים דף מב, א, והוא שנדפס בירושלים תרכ"ג.

15 גם התימנים נהגו לצרף ס' שבחי האר"י נוסח תימן לתיקון ליל שבועות. ר' תולדות האר"י, עמ' 141, 143.

ז"ל, כי ידענו שרצונך הוא לספר בשבח הצדיקים כי תהלתם היא תהלתך ותפארתם היא תפארתך, ותזכנו בעבור זאת שימשך עלינו קדושת עבדך הצדיק ר' יצחק בן שלמה, ותטהר מחשבתנו ותסיר ממנו כל מחשבות זרות והרהורים רעים ורעיונים פגומים. ותזכנו למוחין גדולות, ותסייענו ותעזרנו בכל עת לעלות לעולם המחשבה הקדושה ולחשוב מחשבות קדושות בתורתך ועבודתך ובגדולתך, ותזכנו להתדבק בך ובתורתך תמיד במחשבות קדושות וטהורות זכות ונקיות, ותזכנו להתפלל לפניך כראוי בכונת הלב. ותזכנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תורתך באהבה ובשמחה רבה וברעותא דליבא. יהיו לרצון אמרי פי וגו'. ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו' ¹⁶.

מיהו, איפוא, מחברו של תיקון חמשה באב? דומה שתכונת הספר, השיר ונוסח התפלה הולמים את דמותו של ר' יוסף חיים מבגדאד. גאון ומקובל זה נוהג היה להדפיס ספרים בעילום שמו ואין כמוהו מי שחיבר ספרי תיקונים. שנה לפני כן הדפיס בבגדאד "ממלכת כהנים", "והוא סדר לימוד... על מצבת אדונינו יחזקאל הנביא... יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול... עזרא הסופר... ביום עשרה לחודש טבת". ושנה אחר-כך, כלומר באותה שנה שנדפס בליוורנו תיקון חמשה באב, נדפס בבגדאד ס' אור זרוע "והוא ליקוטי הלכות של... רבי עקיבה... ועוד בו מאמרים השייכים לאדונינו" לאומרם בעת ההשתטחות על קברו וביום הכיפורים. אף זאת חיבר ר' יוסף חיים ספרי תיקונים מסוגים שונים. בשנת תר"ל נדפס בבגדאד ס' רפואת הנפש "לתקן השנים... אשר עברו בחטאים ומכשולים בכל הגלגולים", ובספר זה ובממלכת כהנים וכן ב"סדר הקפות לשמחת תורה" (ליוורנו תרל"ה) נמצאים גם פיוטים שלו. גם בספרים אלה העלים את שמו ¹⁷. אכן יגעתי ומצאתי עדות מסיח לפי תומו. ר' יצחק בדאבהב כותב בפשטות שר' יוסף חיים הוא מחבר התיקון ליום פטירת האר"י ¹⁸.

לא ידוע אם נכתבו על האר"י שירים וקינות בזמן פטירתו. גם על הרמ"ק אין ידיעות שירי-קינה מלבד: ריב לי זמן עמך אשר סלית, והוא "שיר למעלות מנוחת החסיד האלהי כמוהר"ר משה קורדואירו זצ"ל אשר שר תחכם כמהר"ר שמואל ארקולטי נר"ו". קינה זו הדפיסת ר' גדליה קורדובירו בנו של הרמ"ק, בסוף ספרו של אביו פירוש סדר עבודת יום הכפורים (ויציאת שמ"ז) ¹⁹. מפליא, איפוא, הדבר שהשירים בשבחו של האר"י שהגיעו לידינו, נתחברו זמן רב אחר כך. ושמא היא הנונת. לאו כל בן תמותה נחשב

16 דף קמ, ב.

17 על ס' ממלכת כהנים וס' אור זרוע העיר כבר א' בן-יעקב. ר' ספרו יהודי בבל, ירושלים תשכ"ה, עמ' קצח. ויש להוסיף שני הספרים האחרים לרשימת חיבוריו של ר' יוסף חיים, שם. בספרו שירה ופיוט של יהודי בבל הוא כותב שלר' יוסף חיים מיוחסים הספרים רפואת הנפש וממלכת כהנים (ירושלים תש"ל, עמ' 317).

18 "והגאון רב מבבל כמוהר"ר יוסף חיים ז"ל סידר לימוד ליום פטירתו ונדפס יחד עם לימוד גדול שסידר הרב הגו' ליום ז באדר ונדפס בליוורנו". זמרת הארץ, ירושלים תרס"ט, דף ז, ב. [אחרי כותבי דברים אלה נודמן לידי סדר תקון שבעה באדר, מהדורת ירושלים תשט"ו, ומצאתי שהמהדירים יחסוהו לר' יוסף חיים ולא נאמר על סמך מה. — בינתיים נדפס מאמרו של המחבר "תיקון שבעה באדר", תרביץ, מח, תשל"ט. ועיין בעמ' 134—137.]

19 דף מ, א; י' דוידון, אוצר השירה והפיוט, ר 875. השיר נמצא גם בראש מפתח לס' עסיס רמונים, כ"י קויפמן 187 (תצלומו במכון לתצלומי כ"י עבריים, ס' 14535), עמ' 22.

כמותו בעיני חכמי הדורות, ולמצער המקובלים שבהם. מעמדו היה כשל מחבר ס' הוזהר, והרי אמרו עליו שהוא גילגולו של משה רבינו. ספרי התיקונים שנתחברו מכת תורתו ומנהגיו של האר"י הם לימים טובים ורק בעקבותם נתחבר התיקון לשבעה באדר ליום פטירתו של משה רבינו. בעקבות ס' חמדת ימים בסדר "תקון לליל ל"ג לעומר" ליום פטירתו של רשב"י, מידי ר' יצחק ב"ר אברהם די שיגורה (איזמיר תקי"ד), שנדפס פעמים הרבה ונקרא גם "שבחי רשב"י"²⁰. נשאר חסר, איפוא, תיקון ליום פטירתו של האר"י. בא ר' יוסף חיים המקובל מבגדאד והשלים ועשה זאת כמה דורות אחר-כך. אין זאת אלא שבעיניהם של שלומי אמוני ישראל נשתזרה ונתחברה דמותם זה בזה²¹.

א. שירו של רבי יעקב צמח

שיר ללידת הרב ז"ל ה"ה²

נְשִׁיר לִידִיד אֵל בְּלִמְנַצַּח ³	שְׁהוּצִיא חֲכָמָה הָאֲמֶת לְאוֹרָה
נוֹכַל לֹמַר עָלָיו צִפְנָת פְּעוּנָה	מְגִלָּה עֲמִיקָתָא וּמִסְתַּתְרָא ⁴
לֹא הֵיחָל גִּלְגַּל שָׁמֶשׁ וַיִּרְחַ	פֶּשֶׁט דְּרֵשׁ סוּד מִכָּל תַּחֲוָרָה.
שִׁירֹו ⁵ כָּל צְדִיקִים בְּלֵב שִׁמְחָה	שְׁגִלָּה אֲלֵיכֶם הִר הַמּוֹרִיָּה
וְנִתְּנוּ דְּבָרָיו פְּרִי וְרִיחַ	וְזֶה הַחֲכָמִי יִצְחָק לִוְרִיא
וְתֹאמְרוּ כּוֹלֶכֶם בְּפֶה מְלָאָה ⁶	זְכַר צְדִיק וְקָדוֹשׁ לְבִרְכָּה.

20 עיין מ' בניהו, הנהגות מקובלי צפת במירון, ספונות, ספר ו (=ספר צפת, א), תשכ"ב, עמ' לג—לד, לב.

21 ואכן מצאתי בהקדמת ר' משה ו' צור לס' מערת שדה המכפלה שכתב: "יש בה ח' בתים מתחילים בשם משה... וכוונתי בה לפאר... מרע"ה וגם ליחס את הבוצינא קדישא הרשב"י ע"ה ומאור עינינו גר' יש'... המקובל האר"י וזה"ה אחר מרע"ה". דף ו, א.

1 השיר נדפס בשיבושים בשער הגלגולים, חלק ב, פרמישלה תרל"ו, דף ב, א; ה, ג. ונמצא בכתבייד הרבה של ס' משיבת נפש לר' יעקב צמח, וגם בהם אין הנוסח מתוקן. הנוסח נקבע על-פי השוואה עם כתבייד אלה: א. כ"ה ציריך, סי' 183 (מכון לתצלומי כ"י, ס' 10382). נעתק בוואיידסלב בשנת תס"ב. דף 319, א321; ב. כ"י ירושלים 8°2970, דף ב, א; ד, ב. הסופר הוא מנחם מענדל בהר"ש כהנא ז"ל, והעתקתו נשלמה ביו"ד תמוז תע"ה (דף קנ, א); ג. כ"י ירושלים 4°831, דף 84. נעתק מכ"י הנ"ל בשנת תקס"ט (דף 83א); ד. ביהמ"ד לרבנים בלונדון, סי' 106 (מכון, ס' 4772), דף 178א. נכתב בהמבורג בשנת תפ"א בידי ר' יחיאל מיכל ב"ר שמעון, הוא מעתיק גם כ"י בודליאנה, סי' 1714 בשנת תפ"ג (קטלוג גויבאיר, עמ' 588). בדף השיר כתוב: "אמר המעתיק מרדכי במוהר"ר שמשון זצ"ל. הנה יגעתי ומצאתי תאמין, שכמה מאמרים שהביא הבעל משיבת נפש בכתב, הלא המה נדפסו בספר נוף עץ חיים ע"י מהר"ר דוד גרין הוט גר'... י"ג תמוז... פד"ת לפ"ק. פה ק"ק המבורג". הכוונה היא לס' הגלגולים, פרנקפורט תמ"ד; ה. כ"י היברו יוניון קולג' בסניסינגי, סי' 579 (מכון ס' 20379), דף 1א. נעתק באמסטרדם בשנת תק"ב.

2 בכ"י ירושלים, לונדון וסינסינגי נוסף: בג"ע זכותו.

3 בכ"י ירושלים ולונדון: למנצח.

4 בכל כתבי-יד: ומסתרוא. עמיקתא ומסתרוא מגלה. ותוקן בשל החרוז.

5 בדפוס: ישירה. 7 שם: חכמת.

6 בכ"י סינסינגי: הצדיקים. 8 בדפוס: מלא.

[בסוף אלה תולדות יצחק]:

וישא קולו יעקב ויקונו על פטירת הרב ז"ל:

יצחק ק"ץ ח"י הוא ח"י נחש"ך ק"ץ

דעו שחסר לנו נר ואורה⁹

שחוק לו, ולגו¹⁰ בכי וקינה.

נחשך בחצי היום אור השמש

על שאבדנו כל תואר נוצץ וחזור[ה] להתמעט הלבנה.

ונעלם לנו פרדס מן התורה.

יהי רצון שיאיר לנו כאמ"ש¹¹

קרעו לבבכם ואל תלבשו שש

ויהי זכר לנו לברכה¹².

ב. שירו של רבי משה אבן מוסה

[108ב] מעשה שהיה כך היה. ויהי היום שבת קדש במ"ש. ויהי בחצי הלילה גים ולא גים הוינא תיר ולא תיר¹ הוינא, חזי הוית ואראה את המראה הגדולה הזאת אספקלריא דנהרא הרב חיים אבולעאפייא נ"ר, ואיקץ והנה חלום. הקיצותי כי ה' יסמכני² מרוב השמחה ששמחתי בראיית פניו כראות פני אלהים ותרצני³. חברתי שיר חדש על הרב יצחק לוריא ז"ל בס"י אני חיים אבולעפייא חזק, ורמזתי שמי בבית י"ד וז"ל: בר יוחאי איש בארץ היה. מש"ה ב"א נ"ר רב יצחק לוריא מו"ס'דות הארץ ופריה, ויברך אלהים את יצחק. ופי' הענין שהרב הנ"ל היה גלגול משה[ה] ר' ע"ה כמ"ש בס' הגלגולים⁴ ע"ש. ובשני תיבות ב"א נ"ר ר"ת [בן ר'] ובמלת מו"ס'דות מו"ס' ובמלת הארץ ה' הרי מוסה.

והבקר אור מצאתי ת"ח אשכנזי והוא כהן לאל עליון, אמרתי לו [קח נא את] [109א] ברכתי אשר הבאתי לך, שיר זה, וכה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל, שזה הפומון הובא על ידך מארץ מרחקים⁵ של הרב הגו"ל. וכן עשה. ושמחו בו האנשים האלה שלמים הם, אנשים חכמים ונבונים וידועים, שמחה רבה. ובכוונת מכוון עשיתי זה כי ידעתי בני ידעתי שהדור הרע הזה הולכים אחר מי שיצא לו שם בעולם ושארית הפליטה כלא חשיבין. ופוק חזי וזיל בסי ודוק ותשכח. ולא כך היא המדה. אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. ובאותו שבוע הלך חכם א' מתונס, שמעשה זה שם היה ושם נמצא, להדפיס עשר הדברות של ערבי הקורים ביום שבעות. ושם האיש אלי מלך מפרץ קאת, מלכא תוק, החכם ה"ר

9 בכ"י ירושלים: כי לאורה.

10 שם: ולא.

11 לא ידעתי פירושו. ואולי כאשר האיר אמש, לפנים.

12 בנדפס: דעו ויהיה לנו זכר ולברכה.

1 פסחים קכ, א. 4 ס' הגלגולים, פרנקפורט תמ"ד, דף מב, ד.

2 תהלים ג, ו. 5 איזמיר.

3 בראשית לג, י.

יהודה פרץ נ"ר ואסתייעא מילתא. ואחר' חזרתי מתלמסאן לתונס מצאתי שנדפס פזמון הנ' בעשר דברות הנ' ⁶, ובבית י"ד כתוב בזה הל': איש וגו' כארית שאג רב יצחק לוריא תהלה לאלהים דומיה וגו'. ולהיות שהמזל גרם שנדפס שיר זה והמדפיס לא הבין מהו פי' משה בא נר וגו' והחליף השיטה, ואז"ל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם ⁷, ספרתי לך קושט אמרי אמת מעשה שהיה. וזאת התקדמה הנדפסת וז"ל:

אנכי לה' אנכי אשירה בשיר חדש אשר פשטו פשטיי. ממלל על אלין תרין גברייא. חד הוא (בדרא) רשב"י חבריה דר' חייא. וחד הוא הרב יצחק לוריא. מדכר שבחיהון אתיאי ותמהיאי. דבשבילי דנהר דעא ידעי שבילי דשמיא. וכולא צריכין למארי חטיאי הדין חברייא. ראיתי בני עליה. ירושלים הבנויה. ירושלים של מעלה מיוסדת באבנין דספיריא. מגלי רזיאי. וסוד שיר זה על עשר ספיריא. ס"ל אני חיים אבלע[פ]יאי חזק. לחן בר יוחאי עיני אלין תהיה צופיה. ואקרא את שמו כס י"ה. ע"כ נדפס.

ואצלי עוד כתוב וז"ל: חמרא למאריה וטיבותא לשקיה ⁸ אבן השתיה. והחכם עיניו בראשו ⁹ כי י"ד על כס י"ה אש... ריה. מש"ה בא נר מו'ס'דות הארץ מתון מתון ארבע מאות [זווי שויה] ¹⁰ אחד היה. ואם בת היא וחיה ¹¹. ועתה בני שמע [בקולי ויהי] אלהים עמך ¹², דמשמיא מיהב יהבי מי שקל לא שקלי ¹³.

[109ב] על כן מה שהיה כבר היה, ואכתוב שני הבתים של בית י"ד. ובתחלה קראתי שם שיר זה כס י"ה לפי שיש בו ט"ו בתים כמנין י"ה וזה היה בתונס, והיום בארגיל יע"א שנת תצא חמה מנרת' קיה' וצדיק באמוג'תו יחיה, נצנצה בי רוח הקדש ביום רביעי נפש שבעה שבת ויגפש, ויגפש בן אמתך, הוספתי עוד שבעה עשר בתים... ¹⁴ וקראתי לשיר זה שיר חדש ל"ב חכם, לפי שיש בו ל"ב בתים כנגד ל"ב נתיבות חכמה... בר"ח אלול חמשה ועשרים בו... שמעו אלי אבירי ל"ב ¹⁵, השיבו פושעים על ל"ב ¹⁶, אמרו לגמחרי ל"ב ¹⁷, כי אין איש שם על ל"ב ¹⁸. דברו על ל"ב ירושלים ¹⁹ לעסוק בחכמת הקבלה, המצלת אתכם בחיותה מהגלות הרע הזה ולהחיות ל"ב נדכאים ²⁰ ל"ב חכמים בבית אבל ²¹, ואבד ל"ב המלך ול"ב השרים ²², כל א' עוסק במלאכתו שלא לשמה והניחו תורת ה' מושלכת בעפר, עם סכל ואין ל"ב ²³ ונתתי להם ל"ב חדש ²⁴ להבין בין טו"ב לרע... אחר חזק עשיתי שמי בפ' מ[שה בן] מוסה המחבר, ובבית א"ל עשיתי יחיה חיים טובים, ובבית ל"ב עשיתי אמן. ודוק.

6 אמשטרדם תצ"ו. 10 ברכות כ, א.

7 אבות ו, ו. 11 שמות א, טו.

8 בבא קמא צב, ב. 12 בראשית כז, ח.

9 קהלת ב, יד. 13 תענית כה, א.

14 כאן הביא פסוקים שבהם המילה טוב, כנגד שבעה-עשר הבתים שהוסיף, ולהלן פסוקים שבהם המילה לב, כנגד שלושים ושניים הבתים.

15 ישעיהו מו, יב. 20 שם, נז, טו.

16 שם מו, ח. 21 קהלת ז, ד.

17 שם לה, ד. 22 ירמיהו מ, ט.

18 שם נז, א. 23 שם ה, כא.

19 שם מ, ב. 24 יחזקאל לו, כו.

[110א] פזמון לחן בר יוחאי. סימן אני חיים אבולעפיא חזק משה בן מוסה המחבר יחיה חיים טובים אמן. ובה ל"ב בתים ובבית ל"א יחיה חיים טובים ובבית ל"ב אמן. [משקלו: ט הברות בטור והשוואים והחטפים במניין].

ב"י	בר יוחאי	לפני פסאף יוחק	יחידה ²⁵ , אהבת את יצחק.
ב"י	אשרי ילדתך	נרות השלום הנרתך ²⁶	נרות השלום הנרתך ²⁶
ב"י	ירושלם אבות הנחלתך	ירושלם אבות הנחלתך	ירושלם אבות הנחלתך
ב"י	חמדתך חמודת	חמדתך חמודת	חמדתך חמודת
ב"י	אגודתו על ארץ יסדה ²⁸	לא יירש בן אמה עם יצחק ²⁹	לא יירש בן אמה עם יצחק ²⁹
ב"י	יפה נוף משושל כל	הארץ ³⁰ , ודרדע וכלכול ³¹	הארץ ³⁰ , ודרדע וכלכול ³¹
ב"י	גם דודי מצאתי לי אשכול	ואת בריתי אקים את יצחק ³²	ואת בריתי אקים את יצחק ³²
ב"י	יךך תמזבח	הוד הדר לבשת משיח	הוד הדר לבשת משיח
ב"י	ראה ריח בני פריח	שדה, ויצא לשחי יצחק ³³	שדה, ויצא לשחי יצחק ³³
ב"י	מקור צרור תמור	לך נאה למנצח שיר מזמור	לך נאה למנצח שיר מזמור
ב"י	זכור את יום שבת ושמור	תקח אשה לבני יצחק ³⁴	תקח אשה לבני יצחק ³⁴
ב"י	אבקת ריכל עזרת	אם אריה שאנ מי לא יירא ³⁵	אם אריה שאנ מי לא יירא ³⁵
ב"י	ליושנה חיש תחזור עטרה	הוכחת לעבדך ליצחק ³⁶	הוכחת לעבדך ליצחק ³⁶
ב"י	בנבירה נאזרת	על פמותי ארץ הרפכת	על פמותי ארץ הרפכת
ב"י	עלית למרום שבית ³⁷	שרה אמו יביאה יצחק ³⁸	שרה אמו יביאה יצחק ³⁸
ב"י	ותלכך וייןך	שתית, דבש על לשונך	שתית, דבש על לשונך
ב"י	אתה בית מצודות מעונה ³⁹	מבאר חי רואי בא יצחק ⁴⁰	מבאר חי רואי בא יצחק ⁴⁰
ב"י	לוי כאם רובצת	עלי האפרוחים, הם ששת	עלי האפרוחים, הם ששת
ב"י	כנפיה, עליהם פורשת ⁴¹	בארץ ההיא יורע יצחק ⁴²	בארץ ההיא יורע יצחק ⁴²
ב"י	עין אב תרחמים	נשר ⁴³ הגדול בתכמים	נשר ⁴³ הגדול בתכמים
ב"י	נודע הוא לעולמי עולמים	ימל אברהם את יצחק ⁴⁴	ימל אברהם את יצחק ⁴⁴

- 25 האר"י הוא יחידו של בר יוחאי.
 26 בנדפס: גשת נא יאמר אליו יצחק. ור' בראשית כו, כו—כו.
 27 עמוס ט, ו.
 28 בראשית כא, י.
 29 תהלים מה, ג.
 30 מלכים א ה, יא.
 31 בראשית יז, כא. ובנדפס: הקים.
 32 שם כו, כו; כד, סב.
 33 ר' ישעיהו לג, טו. ורומז על דוד המלך שנאמר בו: וישב דוד במצדה. שמואל ב ה, ט.
 34 בראשית כד, סג.
 35 ר' דברים כב, ו; ישעיהו ו, ב: שש כנפים שש כנפים לאחד.
 36 ר' בראשית כו, יב.
 37 שם כא, ד. ובנדפס: ויגש יעקב אל יצחק.
 38 בנדפס: השר.
 39

ב"י	פ' לאות מובאין ⁴⁵	הנה צין ח' אל יראין ⁴⁶
ב"י	המלך את יוסף הוא יתאין ⁴⁷	אברהם הוא הוליד את יצחק ⁴⁸
ב"י	יוני תמתי	אתה הוא נאמן בביתי ⁴⁹
ב"י	בצלך חמדתי ושבתי ⁵⁰	יצא יעקב מפני יצחק ⁵¹
ב"י	יודוך כל איש חי	אזמרח בזמירות שבת
ב"י	תוך טוהי ורעי ואחי,	רב שמעון, אברהם ויצחק.
ב"י	איש בארץ היה	כאריה שאג, רב יצחק לורי
ב"י	תהלה לאלהים דומיה ⁵²	כי יקרא זרע ביצחק ⁵³
ב"י	איש בארץ היה	משה בא נר ⁵⁴ רב יצחק לורי
ב"י	מו' ס' דות הארץ ופריה	ויברך אלהים את יצחק ⁵⁵
ב"י	חזק נא ואמץ	מתניך להאיר השמש
ב"י	וכפתח ⁵⁶ יהיה אור הקמץ	אשיר יום ⁵⁷ הנמל את יצחק.
ב"י	מאביע הרק	ברכה, כי נטעתוך שזרק ⁵⁸
ב"י	אתה תעמוד על הפרק	ויספר העבד ליצחק ⁵⁹
ב"י	שיר המצפה צופה	אור אין סוף שפה יהיה לפה ⁶⁰
ב"י	תקנת חוט השני איש יפה	נערי אתו ואת יצחק ⁶¹
ב"י	הזהיר צור עולמים	אדם קדמון לכל קדומים
ב"י	עלת כל העלות הרמים	וקראת את שמו יצחק ⁶²
ב"י	ב' עשר ספירות	משתעשע ובו מאירות
ב"י	מזהירות עשר הדברות	אשר ילדה לו שרה יצחק ⁶³
ב"י	נר חמש פרצופין	אור עתיק ואור אריך אנפין
ב"י	בשלוש עשרה מדות אור מצפין	אתלים, ויאהב יצחק ⁶⁴
ב"י	מ' אור האדמה	חכם בבינה והבין בחכמה

45	ר' יחזקאל מג, יא.	49	ר' במדבר יב, ז.
46	תהלים לג, יח.	50	שיר השירים ב, ג.
47	ר' שם מה, יב.	51	ר' בראשית כז, ל.
48	בראשית כה, יט.	52	ר' תהלים סה, ב.
53	בראשית כא, יב. בנדפס: וימל אברהם את יצחק. ובית זה הוא משל המהדיר שקבעו במקום הבית שלאחריו.		
54	נפש רוח, ושיעורו שהאר"י היה גילגולו של משה. ור' הפירוש לבית לב.		
55	בראשית כה, יא.	56	בנדפס: והפתח.
57	בנדפס: ביום ואשיר — ליתא. בראשית כא, ח.		
58	ירמיהו ב, כא.	62	שם יז, יט.
59	בראשית כד, סו.	63	שם כא, ג.
60	על־דרך שמות לט, כג.	64	שם כה, כה.
61	בראשית כב, ג.		

תַּעֲרִי אֶשֶׁר ה' שָׁמָּה ⁶⁵	נִתְּנִי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק ⁶⁶ .
ב"י רְוִי הַעֲמֹדִים	הַחֲזִיק וְעָלוּ חֲסִידִים
יִשְׁמַח יִשְׂרָאֵל לְבוֹשׁ הַבָּדִים	כִּימִי אַבְרָהָם וְגַלְיָהּ יִצְחָק ⁶⁷ .
ב"י סוֹס עֲגוּר יִצְפָּצֶף ⁶⁸	מִים מִנְבֵּא אֲדוֹן חֲשֵׁף ⁶⁹
וְיִלְקֹט יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף ⁷⁰	וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק ⁷¹ .
ב"י הוּא מִחֲשׁוֹף תִּלְבֵּן ⁷²	יָבִין מִפְּרִשֵׁי עֶבֶב סִג מֶה בֶּן
ב"י אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קָרֵבִן ⁷³	אֶשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וּיִצְחָק ⁷⁴ .
ה' מִחֵיה עוֹלָמוֹת	עוֹלֹת תְּמִיד נִשְׁגָּבוֹת רָמוֹת
ב"י הֵם אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת	וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק ⁷⁵ .
ב"י מִזְוָג נִשְׁמוֹת	הַנִּהְרָסוֹת הַנִּשְׁמוֹת ⁷⁶
אֵת וְהָב בִּסְפָר מַלְחָמוֹת ⁷⁷	לוֹ לְאִשָּׁה, וַיַּעֲמֵר יִצְחָק ⁷⁸ .
ב"י חִי כְתָר לִי זַעִיר ⁷⁹	שְׁלִיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּעִיר
חֲכָמָה תַּעֲזוּ לְחֹכֶם ⁸⁰ צָעִיר	זְכוֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק ⁸¹ .
ב"י בִּלְב גִּבּוֹן חֲכָמָה	תְּנוּחַ ⁸² , הָאֶרֶץ נַעֲמָה ⁸³
חֲסֵד אֶל מִיָּמִים יְמִימָה	וַיְהִי כִּפְאֲשֶׁר כָּלָה יִצְחָק ⁸⁴ .
ב"י רֶ'ב חֲסֵד וּגְבוּרָה	וּבְאוּנוֹ אֶת אֱלֹהִים שָׁרָה ⁸⁵
תַּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל עֲטָרָה	נִצָּח יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדוֹת יִצְחָק.
ב"י יַחֲיֶיהָ חַיִּים טוֹבִים	הוֹד מְלָכוֹת יְסוּד הָאֱהוּבִים
כְּתָר מְלָכוֹת אֶצֶל הַכְּרוֹבִים	רוֹעֵי גֵרִי עִם רוֹעֵי יִצְחָק ⁸⁶ .
ב"י אֶמֶן הָאוֹמְנִים	גֵּר נִשְׁמַת חִי לַעֲשׂוֹת פְּנוּיִם ⁸⁷
בִּקֵּשׁ עַל יֵת קֵץ אִישׁ אֱמוּנִים	אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק ⁸⁸ .

וזהו הפי' של ט"ו בתים שהיה כתוב אצלי בתונס יע"א בקיצור נמרץ:

בית א'. סוד נעוץ תחלתו בסופן וסוד שע"ו נהורין היורדין מתרין תפוחין דא"א
ונשפעים מהם או"א וזו"ן. ודע שסתם יצחק גבורה וגם כן נק' יסוד קץ ח', ויעקב נק'

65 ר' יחזקאל מח, לה.	77 ר' במדבר כא, יד.
66 בראשית לה, יב.	78 ר' בראשית כה, כא.
67 שם כו, א.	79 איוב לו, ב.
68 ישעיהו לח, יד.	80 קהלת ז, יט.
69 ר' שם ל, יד.	81 שמות לב, יג.
70 בראשית מז, יד.	82 משלי יד, לג.
71 שם לה, כו.	83 בראשית מט, טו.
72 שם ל, לו.	84 שם כז, ל.
73 ויקרא א, ב.	85 הושע יב, ד.
74 בראשית לה, כו.	86 בראשית כו, כ.
75 שם כה, ה.	87 ירמיהו ז, יח.
76 יחזקאל לו, לה.	88 תהלים קת, ט.

הַעִיר אֲשֶׁר ה' שָׁמָּה ⁶⁵	נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק ⁶⁶ .
רִי הַעֲמוּדִים	הַחַיִּיק, יַעֲלוּ חֲסִידִים
יִשְׁמַח יִשְׂרָאֵל לְבוֹשׁ הַבָּדִים	כִּימִי אַבְרָהָם וַיִּלָּךְ יִצְחָק ⁶⁷ .
ס'וֹס עָגוּר יִצְפָּצֵף ⁶⁸	מִיָּם מִבְּנֵי אֲדוֹן חֲשֹׁף ⁶⁹
וַיִּלְקֹט יוֹסֵף אֶת הַפֶּסֶף ⁷⁰	וַיָּבֵא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק ⁷¹ .
ה'וֹא מַחֲשׁוֹף הֶלְבֵן ⁷²	יִבִּין מִפְּרִשֵׁי ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן
אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קֶרֶבֶן ⁷³	אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וּיִצְחָק ⁷⁴ .
ה' מְחִיָּה עוֹלָמוֹת	עוֹלָת תְּמִיד נִשְׁבּוֹת רָמוֹת
הֵם אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת	וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק ⁷⁵ .
מ'זוּג נִשְׁמוֹת	הַנְּהַרְרוֹת הַנִּשְׁמוֹת ⁷⁶
אֵת הָהָב בְּסֹפֶר מַלְחָמוֹת ⁷⁷	לוֹ לְאַשָׁה, וַיַּעֲמֵר יִצְחָק ⁷⁸ .
ח'י כְּתִיר לִי זַעִיר ⁷⁹	שְׁלִיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּעִיר
חֲכָמָה תַּעֲזוּ לְחֹכֶם ⁸⁰ צָעִיר	זְכוֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק ⁸¹ .
ב'לֵב גִּבּוֹן חֲכָמָה	תְּנוּחַ ⁸² , הָאָרֶץ גַּעֲמָה ⁸³
חֶסֶד אֶל מִיָּמִים יְמִימָה	וַיְהִי כֹאֲשֶׁר פָּלָה יִצְחָק ⁸⁴ .
ר'ב חֶסֶד וּגְבוּרָה	וּבְאוּנוֹ אֶת אֱלֹהִים שָׁרָה ⁸⁵
תַּפְאֲרֹת יִשְׂרָאֵל עֲטָרָה	נִצָּח יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדוֹת יִצְחָק.
יחִיָּה חִיִּים טוֹבִים	הוֹד מַלְכוּת יְסוּד הָאֱהוּבִים
כְּתָר מַלְכוּת אֶצֶל הַכְּרוֹבִים	רוֹעֵי גָרָר עִם רוֹעֵי יִצְחָק ⁸⁶ .
אֶמֶן הָאוֹמְנִים	גִּר נִשְׁמַת ח'י לַעֲשׂוֹת כְּנֻגִים ⁸⁷
בְּקֶשׁ עַל עַת קֶץ אִישׁ אֱמוּנִים	אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק ⁸⁸ .

וזוהו הפי' של ט"ו בתים שהיה כתוב אצלי בתונס יע"א בקיצור נמרץ:

בית א'. טוד נעוץ תחלתן בסופן וסוד שע"ו גהורין היורדין מתרינ תפוחין דא"א ונשפעים מהם או"א וזו"ן. ודע שסתם יצחק גבורה וגם כן נק' יסוד קץ חי, ויעקב נק'

65 ר' יחזקאל מח, לה.	77 ר' במדבר כא, יד.
66 בראשית לה, יב.	78 ר' בראשית כה, כא.
67 שם כו, א.	79 איוב לו, ב.
68 ישעיהו לה, יד.	80 קהלת ז, יט.
69 ר' שם ל, יד.	81 שמות לב, יג.
70 בראשית מז, יד.	82 משלי יד, לג.
71 שם לה, כו.	83 בראשית מט, טו.
72 שם ל, לו.	84 שם כו, ל.
73 ויקרא א, ב.	85 חושע יב, ד.
74 בראשית לה, כו.	86 בראשית כו, כ.
75 שם כה, ה.	87 ירמיהו ז, יח.
76 יחזקאל לו, לה.	88 תהלים קה, ט.

זעיר וגם 'המ' נק' יעקב, ואבות הם חג'ת, וגם נה'י דו'א נק' חג'ת כי הם אבות דנוק' חג'ת שבה ושלז'ם עולה שע'ו. ופי' הרוח מלשון כגן רוה⁸⁹ ותוציאנו לרויה⁹⁰ ודוק. בית ב'. חמדה נק' המ' וכן יהודה ה'ס המ' וכן נק' אגודה כי בה נאגדים האורות העליונים, ולפעמים אגודה על ז'א בסוד ואגודתו על ארץ יסדה⁹¹, כדאי' בזהר צו: כד אודווג מלכא וגו' ⁹² ע"ש. דמשמע דאגודה על ז'א. וכן כתב יאיר נתיב⁹³, וכאן אני מתחיל מלמטה למעלה ודוק.

בית ג'. יפה נוף הוא היסוד, דודי ת'ת, אשכול סוד הבינה, והבינה נק' לי סוד חיות הת'ת וראשו הוא... מנה'י דאימא נעשים בו חב'ד ודוק.

בית ד'. ירך המזבח, מזבח החיצון, מ' סוד המ', הוד הדר הם נ'ה, משיח מצד השכינה ואיתירה בה (?) כל המוסיף גורע מן תחסד... מתערבים ודוק.

בית ה'. מקור חכמה דאיה נצח באור חוזר, למנצח סוד הנצח, מזמור סוד תחסד, שיר סוד הגבורה, זכור יסוד דאי', שבת סוד המ' ואימא שומרת אותה ודוק.

בית ו'. אבקת רוכל סוד הת'ת, אריה סוד הת'ת, ועליה אתמר אריה שאג מי לא יירא, כד אריה רברבא תבע לבת זוגיה ודוק.

בית ז'. במות הארץ חג'ת דבינה, שביה מציל עשוק מיד עושקו סוד רפ"ח ניצוצות ודוק. בית ח'. חלב ויין סוד חו"ג, דבש דינים תממותקים ש'י⁹⁴ דגדלות, לשון נק' היסוד

שבפה ובינה נק' לשון כמו אתה בית מצודות מעונך, בסוד אתה אבינו, אבא יסד ברתא. וכן הת'ת הנק' אתה בונה המ', מבאר חי רואי בא יצחק ר"ל מזיווג או"א חזיר יסודות

זו"ן, באר יסוד בינה, חי רואי יסוד חכמה. בית ט'. כנף ע"ה קנ"א⁹⁵ מאימא.

בית י'. אב הרחמים אבא, נשר הגדול בינה ודוק.

בית י"א. פלא כתר הנפלא, פלא יסוד דאבא שביל המעורב בבינה אלף אאלפך חכמה אלף בינה, עין ה' הא אוקמות בזהר על אריך, המלך שהם זו"ן מתאווין לא"א, אברהם הוא הוליד את יצחק פי' שהעליון נק' עילה שלמטה ממנו וכל הי"ס נשפעים מא"א ודוק.

בית י"ב. הבית הזה יהיה עליון סוד נעוץ סופן בתחלתן יונה סוד המ' בעת גדלותה, יונה תמה אתה אבא מלביש חסד דא"א אב רם יקרא, אתה נאמן סוד הת'ת, ביתי סוד המ', בצלך סוד חו"ב, יצא יעקב מפני יצחק סוד כשמזדווגים זו"ן יצא יעקב ממקומו עד אחר הזיווג ודוק היטב. עיין בא"ח⁹⁶.

בית י"ג. פי' שאין עליה לעולמות אלא ע"י שירות ותשבחות.

91 עמוס ט, ו.

89 ישעיהו נח, יא.

92 זוהר ויקרא דף לז, א.

90 תהלים סו, יב.

93 לר' נתן נטע מנהיים, בספרו מאורות נתן, פרנקפורט דמיין תס"ט, דף ג, א.

94 גימטריה של דבש.

95 כנף עם הכולל גימטריה קנא.

96 באוצרות חיים.

בית י"ד. איש בארץ היה, ר"ל בזמן האר"י ו"ל היה חיבור גדול בין זו"ן, והאר"י ו"ל הוא גלגול מרע"ה⁹⁶. אלהים סוד... כל חירו מיובלא קא אתי ודוק.

בית ט"ו. פי' הבית האחרון ל"ל יאיר עלינו אור... אבא שבזמן הזה יש בר השגה קצת משא"כ (?) באח'... סוד כתר ושוש אשיש בה' ביום [112]. הישועה ביום המילה שבורחים הקלי' ומתגלים החסדים, ככה ביום הישועה בלע המות לנצח וה' יהיה לך לאור עולם⁹⁷. ע"כ.

ואחר שנדפסה כתוב שם אצלי: אמר המחבר משה בן מוסה כשם שזיכני ה' שראיתי בר יוחאי זו מודפסת וששתי כעל כל הון, כן יזכני ה' לראות ספרי א"א ו"ל וספרי מודפסים ואעביד יומא טבא לרבנן סבוראי העוסקים בתורה לשמה חכמת הקבלה. ולך ה' הוחלתי אתה תענה ה' אלהי⁹⁸. ע"כ בתונס יע"א. וכאן בארגיל יע"א יום כ"ו לאלול שנת וצדיק באמו"נתו יחיה, אפ' לך בקיצור הבתים כאן בארגיל יע"א.

בית י"ז. ויספר העבד ליצחק כמו מספרת של ש"ס⁹⁹ שהוא לשון זיווג, ועבד היא מלכות, ויצחק יסוד, שכשריד השפע מאבי"ע או יש זיווג בכל המ' עם כל היסודות ודוק. בית י"ח. אור א"ס שפה יהיה לפה בסוד במופלא ממך אל תדרוש¹⁰⁰, בלום פיר, יפה שתיקה לחכמים¹⁰¹ ועוד. ר"ל שא"ס הוא מקיף כל העולמות שבתוך החלל, תקות חוט השני ה"ס הקו הנמשך מא"ס אל תוך החלל, נעריו וגו' פי' שהוא יפה עם הספר שהיה עושה ברכתו וכלם נק' נערים אצלו, וכל זה ע"י יצחק סוד היסוד בו קץ חי ודוק. בית כ"ב. מאור האדמה חלל א"ס ב"ה, חכם וגו' בסוד חכם בבינה והבן בחכמה, העיר וגו' ועיר הנדבק באו"א ודו"ק.

בית כ"ג. ווי העמודים סוד ג"ה בסוד איהו בנצח ואיהו בסוד חסידים או"א ודוק.

בית כ"ה. סוד הקרבן הוא מקשר כל העולמות עד א"ס ודוק.

בית כ"ו. סוד חיות העולמות דלא פסיק.

ובבית כ"ז. סוד זיווג נשמות דפסיק ודוק. ופי' את וגו' או כמ"ש רש"י יהב לשון נתינה או כמ"ש בש"ס שני מצורעים¹⁰² כך שמם וכאן ה"ס הנשמות העשוקות הנק' מצורעים שיחזרו למקורם הא', ספר מלחמות עד מ' דא"ק או עד מ' דא"ס... ודוק.

בית כ"ח. דע שלמעלה התחלתי מא"ס ורמותי... והי"ס סתם, וכאן מכאן ולהלאה אני רומז י"ס... חי יסוד הוא עשו, כתר לז"א ועמו יבואו חב"ד המסתלקים...

[113] בית כ"ט. בלב נבון ז"א מצד הבינה, תנות חכמה יבואו מוחי אבא שהם עיקר שאז הארץ מ' נעמה ולא תפחד עוד, שכל עוד שאין באים מוחי אבא עדיין יש פחד מהחיצונים, ונעמת מצד הבינה ומוחי אבא ע"י הבינה, חסד אל שיביאו זו"ן חסדים אף מא"ק ומה למעלה, ויהי כאשר כלה יצחק שתחלה באים הגבורות ואזו"ך באים החסדים, ותחלה קטנות א' וקטנות ב' ואח"ך גדלות א' וגדלות ב' ודוק.

100 חגיגה יג, א.

101 פסחים צט, א.

102 ברכות גז, א.

96 ר' למעלה והע' 4.

97 ישעיהו כה, ח; ס, יט.

98 תהלים לח, טו.

99 ברכות ג, א.

בית ל"א. רועי גרר עם רועי יצחק כשהעולמות מזווגים ומושפעים אז רועי גרר הניצוצות הנגדרים בקלי' ונק' על שמם יתחברו עם הניצוצות הנגררות כבר הנק' רועי יצחק קץ חי ודוק.

בית ל"ב. דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב. נ"ר נשמת ח"י סוד ה' נשמות נפש רוח ונשמה חיה יחידה, ר"ת נ"ר נפש רוח, ר"ת ח"י חיה יחידה. ואם תוכה בני לחכמה זו תבין ל"ב נתיבות חכמתי עמדה לי. ¹⁰³ תועבת ה' עקשי ל"ב ¹⁰⁴ ונעוה ל"ב יהיה לבו ¹⁰⁵ הרוחק ואיו עוסק בחכמת הקבלה, ועבד אויל לחכם ל"ב ¹⁰⁶ העוסק בחכמת הקבלה... לבעל החוטם ¹⁰⁷ אני מתפלל לבעל החוטם אני מתהנן שישפיע עלי ממקור החיים מעין החכמה ויטרפני לחם חקי לחם לאכל ובגד ללבוש, ויטע בלבי אהבה ואחות לעובדו שכם אחד בלב שלם ובנפש חפצה ואחריו נרוצה. [ידעתי] בני ידעתי שאם תבין כל מלה ומלה שחברתי בל"ב בתיים אלו ותבין [המלים] שבבר יוחאי הא' שחברתי בדרך תלמסאן ¹⁰⁸ תעביד יומא טבא לרבנן סבוראי בעלי חכמת הקבלה חכמת האמת במה שהוא אמת... [א]פים מ"מ צריך לכתוב להבין הענין על מתכוונתו... וס"י רל"ב שיעורי קומה עם ד' אותיות הוי"ה ר"ת... דוק היטב היטב הדק.

103 כאן קיבץ פסוקים שבהם נמצאת המילה לב והשמטנו את רובם.

104 משלי יא, כ.

105 שם יב, ח.

107 כינוי להקדוש ברוך הוא (ראה זוהר נשא, דף קל, ב ובמאמר הנז' בהע' 8, עמ' נו).

108 בשנת תצ"א—תצ"ט.

תפילות וייחודים להשגה של רמח"ל *

מאת

מאיר בניהו

ה"מגיד" שנתגלה אל רמח"ל השפיע עליו שפע יצירה רב. חיבורים גדולים ומקיפים כתב רמח"ל מכוח השראתו בלשון הוזהר, וכולם בענייני המשיחים והגאולה. משנתפרסם הדבר ברבים, נשתנו דפוסי חיבוריו, אבל לא נסתתמו צינורות השפע, והיה מוסיף וכותב מוסיף ומחדש בכוח מתגבר והולך. ענייניו של המגיד גלויים היום בפנינו. נתגלו הגילויים הראשונים שלו, שכתבם רמח"ל בעצם כתב־ידו בשעת החוויה, וידענו מהן הדרכים שבהן דרך לזכות במגיד¹. ייחודים היה עושה מלפני שניגלה אליו המגיד, ולא זו מעשייתם כל זמן שיחתל להופעתו. אחרי התגלותו, היה המגיד עצמו מוסר לו את הייחודים. מתנגדיו תלו בו עון ה"השבעות", ואמרו שלא ממקור קדוש יהלכו אלא מסטרא אחרא. על הייחודים ומה דמות היתה לו לרמח"ל בשעה שנפתחו לו שערים של סודות עליונים, ידענו, אבל טיבם וענייניהם נעלמו מאתנו. עד היום טרם נתגלה ייחוד משלו. דומה היה שהכל אבד עם גניזת כתבי הקבלה של רמח"ל והכרזת החרם עליהם. כל המבקש להבין עניין זה לאשורו היה עליו, איפוא, להיוון מהאשמות מתנגדים והתגוננויות רמח"ל. האמת היתה מיטלטלת בין הא לזא, וקשה היה להעמידה על כנה.

אוצר גנוז הקרה ה' לפני, ודומה שיכול הוא להוציאנו מן המבוכות. באוספי כתבים בקבלה, מהם ידועים ומהם בלתי ידועים, עלתה בידינו למצוא תפילות וייחודים ולהוכיח שמבית מדרשו של רמח"ל הם, ושמוכחם נקנה לו המגיד. מהם נמצא אתה למד גם על אופני הפעולה, וכיצד נצטיירה תופעה זו בעיני רמח"ל; ועניין רב יש בהם להופעת המגידות בדרך כלל.

א. הייחודים וטיבם

הייחודים של רמח"ל וטיבם העסיקו את ר' ישעיה באסאן, רבו של רמח"ל, וכל מתנגדיו. ואין פלא בדבר, מכוחם נתגלו לרמח"ל סודות הקבלה, ועשה מה שעשה. למן פירסומי של דבר בקיץ תפ"ט² ועד סופו של הפולמוס הראשון עלתה שאלה זו על שולחנם של כל מי ששיג ושיח היו לו בפרשה. אימתי תחל רמח"ל לייחד ייחודים? בתוכנית ת"צ כתב

* מאמר זה נמסר לעורך בשנת תשל"ו. בינתיים פירסם המחבר כמה מאמרים על רמח"ל וכן ספר "כתבי הקבלה של רמח"ל", ירושלים תשל"ט.

1 מ' בניהו, ה"מגיד" של רמח"ל, ספר זכרון לישעיהו זנה (=ספונות ה), תשכ"א, עמ' רצט"שלו.

2 ר' משה חיים לוצאטו, אוסף אגרות ותעודות, כינסן ש' גינצבורג, תל-אביב תרצ"ו (להלן אגרות רמח"ל), עמ' יח.

לר' בנימין הכהן מריג'יי: "כי שנים שקדתי על ענין היחודים, ליחד יחודים כמעט בכל רביע שעה יחוד א', כאשר אני מתמיד גם עתה ת"ל [תהלה לאל]. וגם ראיתי לעמוד בטהרה, אך תעניות לא עשיתי הרבה, כי אם זאת היתה לי התמדת היחודים, ושרש הכל הארת המדרגה אשר שלטה בזמן ההוא"³. כלום אתה למד שומן רב בטרם נגלה אליו המגיד עסק בכך? גם באיגרתו לר' ישעיה באסאן, חתנו של הרב"ך, כתב רמח"ל (בשמונה בניסן) ש"ענין היחודים" גילה לרבו "עודי מסתופף בצל חכמתו"⁴. יכול בעודו לומד אצלו בפאדובה, כלומר בטרם מלאו לו ט"ו שנים? חיווק לסברה זו מוצא אתה בדברי תלמידו ר' יקותיאל גורדון מוילנא. באיגרתו לר' מרדכי יפה מווינה, שבה פירסם לראשונה מעשיו של רמח"ל, כתב עליו: "גם קודם, כשהיה בן י"ד שנים היה יודע כל כתבי האר"י בע"פ והיה נחבא אחרי הכלים ולא הגיד זה הדבר אף לאביו"⁵. קרובים לזה דבריהם של רבני פאדובה, שאחרי צאת רבו מפאדובה, "בבית מדרשו הרבה התבודדות ופרישות ותורתו אומנותו, יום ולילה לא שבת", והסתיר זאת מכל אדם "כי מתחבא ומתעלם ישב כשנתיים וחצי"⁶. רוצה לומר מראשית שנת תפ"ה. גם מן הלשון "שנים שקדתי" דומה שעבר זמן מעת שהחל רמח"ל נוהג בייחודים לבין גילוייו של המגיד בראש-חודש סיוון תפ"ז. הייחודים היו תכופים ומרובים "כמעט בכל רביע שעה יחוד א'". ואין זה מסתבר שכך עשה בכל שעה מן היום ומן הלילה, אלא באותם זמנים שהיה מכין עצמו לקבל השפע. ההכנות לא היו כדרכם של מקובלי צפת. מתנגדי רמח"ל טענו עליו, שאין הוא מרבה בטבילות, אינו מסגף עצמו ולא יושב בתעניות הרבה.⁷ כנגד זה העידו עליו חכמי פאדובה ור' רפאל ישראל קמחי, שלוחה של צפת, שבדאי מפיהם שמע, שהיה רמח"ל "פרוש ומתבודד"⁸. דבריהם נוסחו בכללות, כדי שמתוכם תישמע תשובה ליריביו. ברם, רמח"ל בדרכו הלך ולא רצה לתלות בעצמו מה שאין בו ולא שם פניו לטשטש דברים אלא אדרבה ביקש לפרשם ולבררם. טענות מתנגדיו לא תכחיש, אבל דבק בדעת שאין הסיגופים והטבילות עיקר וכי גם בהיעדרן תושג הארה. ושני אופנים לגילויים: אליהו יתגלה פנים בפנים "לאשר יהיה לו התקון לבקוע הס"א ולצאת ביד רמה, ויתגלה בטמירו לאשר יהיה לו התקון לקבץ אור וכה בתוך גלותו... כן ימצא איש אשר יזכה להשגות ע"י רוב סיגופים ופרישות, הוא יהיה לקרוע הס"א ולצאת כנ"ל. וימצא איש אשר לא בדרך הזה ידרוך ותיקונים ינתנו לו בדרך האחר הנ"ל"⁹. תיקון התיצוניות מצריך "יותר

3 שם, עמ' לט.

4 שם, עמ' קיב. ברם, רמח"ל השתמש בלשון זה גם לזמן ביקורו אצל רבו בריג'יי בשנת תפ"ט. בשהה בכסלו ת"צ כתב רמח"ל לרבו: "על הדבר הידוע אשר הגדתי לך" גם בהיותי מסתופף אשתקד בצל כ"ת" (שם, עמ' כו). ומכאן אתה למד שהמדובר הוא בענין הייחודים.

5 שם, עמ' יט. ור' דברי ר' ישעיה באסאן, שם, עמ' נט.

6 שם, עמ' פז.

7 חכמי ויניציאה, דרך משל, שאלו: "היכן הם ההכנות הצריכות להמשיך שפע הקדושה מהניצורים. היכן הם הטבילות והסיגופים והיסורים?" שם, עמ' רעג. ור' גם עמ' רפא. ועיין המגיד של רמח"ל (הנו' בהע' 1) עמ' ש—שא.

8 ר' הע' 6, ואלה דברי השליח: "ירא שמים מנעוריו ונז"ר אלקים... ואינו רוצה לידע מתענוגי העוה"ז. פרוש ומתבודד בבית מדרשו עם ההברים שלו". שם, עמ' כא.

9 שם, עמ' קיב.

כח" מתקון הפנימיות, ולכן העושה זאת עליו להרבות בסיגופים ופרישות: "ע"כ השיג האר"י ולה"ה יותר ממני הרבה מאד וגם יותר ממני הרבה פרישות". מכאן שרמח"ל לא ביטל ערכם של סיגופים, תעניות וטבילות, אלא שסבר שאין הם עיקר החסידות ולאו כל אחד ואחד צריך לכך¹⁰. אלה ואלה ממבקשי ההשגה צריכים "להיות זהירים בכל דקדוקיה של תורה ולבם דירה למקום, פונה אליו ביחוד". הווי אומר שגם הוא עצמו, שלדבריו לא ביקש לבקוע את הסטרא אחרא, ראה עצמו מחוייב להיות נשוא עון וגקי מכל חטא ושלא יהיה לבו פנוי אלא לבורא. הלשון אינה ברורה כאן ומפורשת בשאלת רמח"ל לרבו מה חשש יש לו מן הייחודים: "ושויתי ה' לנגדי תמיד כתוב, וספרי המוסר יורונו להיות שם ההויה לפני העינים תמיד ובאמירת אמן לכיון יאקדוקי¹¹, ומה יחוד יותר מזה ויאסר עתה?¹². כלומר עליו לזכור את הבורא בכל שעות היום, לחשוב עליו ולהיות קשור בו ולא יסיח דעתו ממנו אפילו לרגע. כך הורו מקובלי צפת ובייחוד ר' אלעזר אזכרי בעל ס' חרדים¹³. ההיטהרות שבעיקרה היא בנפש, להיות נקי מכל חטא ועון, היא, איפוא, לדעת רמח"ל הדרך הסלולה לקבלת הארה, ולאו דווקא בגוף על-ידי טבילות וסיגופים.

טיבם של הייחודים לא נתפרש, אף-על-פי שרמח"ל לא העלים את עובדת היותו עושה ייחודים. ולא רק רבו וחותנו של רבו ידעו עליהם, אלא הם נמצאו גם בידי ר' דוד פינצי

10 מאלפת היא עדותו של ר' יעקב בלליוס מויניציאה, ממעוררי המחלוקת על רמח"ל, שמשביקשו החכמים שנמצאו אצל רמח"ל באב ת"צ "אות ומופת", אמר להם שעליו "לעשות הכנה שלשה ימים... בטבילות ושאר דברים לרצות את המלאך השפיע השפע ולהשפיע קול דבריו" (שם, עמ' רסא). ברי שהלשון "ושאר דברים" שנקט פותחת פתח לבעלי דמיון. אכן, רמח"ל עצמו תמיד על ר' יקותיאל: "שם עצמו בעובי הקורה להרבות תשובה ופרישות ככל התיקונים אשר ניתנו לי אליו, ואתמול שלמו לו מ' יום בתענית ושתיקה, שלא לדבר דבר אלא בלשון קדש ובדברי קדש" (שם, עמ' לא). על הוראת רמח"ל לתלמידיו בעניין התעניות והסיגופים ר' גם במאמר הנו' לעיל (הצ' 1), עמ' שכל—שכת. וחזרוני בי חזרוני ממה שיחסתי תפילה לרמח"ל שנמצאה באוסף כתבים שלו ושל תלמידיו שבה נזכרת תענית וטבילה. תפילה זו היא של יעקב שלום, תלמיד תלמידיו. [עיין בספר הנו' בהע' *, עמ' 49]. שמא ראוי להביא דבריו של ר' מרדכי שמואל גירונדי בעניין זה. בתולדות רמח"ל שכתבן במליצה סבוכה כהקדמה לס' דעת תבונות הפליג במידות החסידות של רמח"ל ויאמר: "מתנהג בחסידות וזהירות... ישיש כגבור לעשות סיגופים למאות ולאלפים... ונפשו החסידה אותה ויעש בתי הנפש והלחצים... בשר רק מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו ומיין ושכר יזיר למען ענותו ליצר תאוותו... שהדיר לאסור איסור מתענוגות בני האדם... ורוב ימיו ישיבת לחם ומזון נאה דורש ונאה מקיים דברי הצומות וזעקתם, ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח לנפשו. וכל ישעו וכל חפצו להמשיך אליו בכל שעה קדושת הגוף שלא פקעה. ובצינת שלג כי כבדה תבר גזיזי בדברדא וטבל והחזק בקדושה ובטהרה ולא בטלינהו לטבילות...". ההקדמה בכתב ידו של גירונדי מצויה בכ"י וארשה 174 (צילומם במכון לתצלומי כתבייד עבריים בירושלים, ס' 30449), דף 35. בס' דעת תבונות, וארשה תרמ"ט, עמ' 6. קשה לדעת אם מסורת היתה בידי גירונדי או שלמד זאת מעצמו.

11 בנפס: אמ"ץ אקדונר. ותיקנתי מעצם כתביידו, כ"י ביהמ"ל בניוירק Mic. 8250 (תצלומו ס' 29827), איגרת 30. ור' בנוסח התפילה, אגרות רמח"ל, עמ' צו.

12 אגרות רמח"ל, עמ' קיג.

13 עיין בס' תבורת החסידים והחבורות לתשובה מיסודו של ר' אלעזר אזכרי (בכתובים). ור' להלן והע' 78.

במנטובה, שנה לפני שנשא רמח"ל את בתו¹⁴. כל זה ואין אתה מוצא דבר על מהותם. כלום ייסדם רמח"ל על הייחודים של האר"י או שהיה להם אופי מיוחד? חכמי ויניציאה שביקרו בביתו של רמח"ל בשנת ת"צ אמרו שמצאו "בתיבת מגדלו ספר א' כתיבת יד מלא השבעות ובכללם השבעות לס"מ"¹⁵. על-ידי השבעות אלו היה סמאל נכנע ומתגלה למשביע, תחילה בדמות אריה ורק אחרי שש שעות היה מופיע "בדמות אדם... כעבד כפוף לגלות לך כל מה שתצוה". אין ספק שלשונם היתה מכוונת לאמת מה שהיה עליה בליבם. מדבריהם אין ללמוד שרמח"ל היה מחברן של השבעות אלו או שהיה משתמש בהן. אם היה בידי רמח"ל חיבור כזה, לא היה חיבור שלו אלא העתקות מספרים אחרים. ובלאו הכי כבר נתערערה חזקתה של עדות זו בשעתה¹⁶, ועתה מתאמת ומתאששת עדותו של רמח"ל זאת: "כי באמת לא השתמשתי ואיני משתמש בקבלה מעשית כלל כי רב איסורה, אך לא זה הדרך לדבר עם המגיד קדוש, כי כאשר ישיבי איש את רעהו ובדרך כבוד לרבו, כן הדבר הזה להביא הדברים על תוכן בוריים"¹⁷. השבעה יש כאן אלא בנוסח של כבוד ללא אמצעים מאגיים, ואין בין זו להשבעות שבקבלה מעשית דבר. כל העדויות שבידינו ובייחוד נוסח התפילות והייחודים שאנו מפרסמים כאן עדים הם כמאה עדים על אמיתות דבריו של רמח"ל.

14 בכ"ה לעומר ת"צ כבר כתב ר' דוד פינצי: "הייחודים כמוסים אצלנו טמונים באהלנו". איגרתו לר' שמשון מורפורגו מאנקווא. שם, עמ' קלא. ור' דברי ר' שמשון מורפורגו לר' משה חאגיז. שם, עמ' קלו.

15 שם, עמ' רסב.

16 על ספר ההשבעות עיין המגיד של רמח"ל (הנז' בהע' 1), עמ' שב. בהמשך העדות נאמר: "עוד מצאנו תוך תיבת המגיד הנז' כמה השבעות מכתבת יד מח"ל הנז', ובפרט דף א' של נייר גדול מסודרים בו יחד כל ההשבעות הנז' לס"מ המפורים בדפים של הספר הנז'". בדף זה בלבד נזכרו השבעות לס"מ, וכנראה היה מפתח לכתב-היד ואפשר שרמח"ל עשה אותו. ובניין הכהשת העדות הוצא עיין אגרות רמח"ל, עמ' רסו, רעג, רעה, רצב—רצג, שג, שלח—שלט, שנו. גם יוסף אלמנצי, שעיסוקו של רמח"ל בקבלה היה לו לזר, סבר שרמח"ל לא האמין בהשבעות. את העדות הנז' קיבל וכדי ליישב זאת עם הנחתו לא גמנע מלטפל על רמח"ל מידת דו־פרצופיות. בא, איפוא, אלמנצי לתקן ונמצא מקלקל. ואלה דבריו: "אני מאמין... שלא כתב רמח"ל ס' השבעות הזה כי אם לשבר און האנשים אשר כורעים לדברי הבל... ואולם כמוהו כמוני שלא להאמין להשבעות...". כרם חמד, ג, עמ' 155, הע' 89.

17 אגרות רמח"ל, עמ' צ. ור' דברי ס' חסידים על האיסור בשימוש בהשבעות שר' משה חאגיז הזכירם באיגרתו לרמח"ל (שם, עמ' עט), בהערותיו של גינצבורג, עמ' תס. בספר דרך ה' מוזכר רמח"ל עניין השימוש בשמות שעל-ידם רצה ה' להמשיך לברואיו הארת והשפעה, ובכוח השמות אפשר לפעול פעולות גדולות וחזקות (חלק ג, פרק ב, אמסטרדם תרנ"ו, עמ' סג). לעומת זאת הוא מעמיד את הכישוף וכוחות הטומאה כפעולה נגדית: "והנה ע"פ הדרך הזה כמו שהמציא לאדם דרך להשיג בי הארה והשכלה ורוה"ק שלא כדרך הטבע הגשמי, כן הוצרך שימצא לטוב הגדול הזה ההפך, והוא שיוכל האדם להמשיך חשך ועכירות ורוח טומאה שלא כדרך הטבעי והוא ענין טומאת הכישוף והדרישה של המתים... וענינם הוא, המשיך ע"י הזכרות בתנאים ידועים השפעות הטומאה וזוהמא מה שהוא הריחוק היותר גדול ממנו ית"ש הפך הדביקות בו ממש... וכן ע"י השדים יעשה מעשים כאלה" (עמ' סו). השימוש בשמות הקודש "אינו ראוי והגון להדיט... אלא לקדושים הקרובים לו ית' ודבקים בו, שישתמשו בזה למה שילול ממנו קידוש שמו ית' ועשית רצונו... וזולת זה... ענוש יענוש...". (עמ' סה). והשווה הדברים שבסוף יחוד היראה המובאים לתלן.

משנתגלה המגיד היה הוא מוסר לרמח"ל "ייחודים פרטים לכיון בכל יום" ומבטיחו ש"אז יבא", ואחרי כשלושה חודשים נתן לו "תיקונים פרטים לעשות בכל יום" כדי שיזכה לגילוי אליהו¹⁸. בעת הייחוד היה רמח"ל מתבודד בחדר לבדו¹⁹: "וכל הדברים האלה בנפלי על פני אני עושה ורואה את הנשמות הקדושות כמתוך חלום ממש בצורת אדם". היטיב לתאר זאת ר' רפאל ישראל קמחי, שלוחה של צפת, שראה את רמח"ל בשעת מעשה, וכתב: "ובעיני ראיתי היחודים שעשה בנפילתו על פניו סמוך על ידיו על השלחן כמו חצי שעה, ואח"כ עמד והקולמוס בידו מהיר כותב... דברים עליונים בתכלית... מה שאין כח בשכל ולא ביד וקולמוס אנושי. וכן עשה כמה פעמים"²⁰. עניין נפילת אפיים דומה שאינו רק פעולה גופנית לריכוז המחשבת והגברת הכוח המדמה, אלא שהיתה עמה אמירה כלשהי, כגון קריאת פסוקי י"ג מידות בכוונות המיוחדים להם. וכך אתה מוצא בייחוד שלהלן שפסוקים אלה נאמרו שלוש פעמים "בניגון הטעמים"²¹. על-ידי הייחודים היה מופיע המגיד. לא מליבו היה מפרש לרמח"ל סתרי תורה, אלא שליח היה, אמצעי בין מתיבתא דרקינא לרמח"ל: "כי לא כל סוד תחת ידו, אלא שבכת היחוד עולה ומקבל כיון שכבר ניתנה רשות"²².

עשיית הייחודים, ובייחוד בנפילת אפיים, עוררה חששות גדולים אצל חכמי ויניציאה ואיטליה בכלל. ר' יעקב בליליוס מויניציאה עורר את ר' ישעיה באסאן לתהות בכך²³, לכן כתב לרמח"ל: "שמא ח"ו בנפילת אפים כח אחר יתערב בך?"; "ולחיותך חביב עלי עד לאחת, ע"כ יגורתי עליך פן ואולי יתערב איזה חול בקדש"²⁴. גם המקובל הנודע ר' יוסף אירגאס, תלמיד הרב"ך, שהיה נוהג בייחודים, פנה לר' ישעיה באסאן ושאלו: הכיצד יעשה רמח"ל ייחודים, "שבעת היחוד והתבודדות אפשר שרוחות הטומאה ידבקו בו ויטעוהו". דברים אלה ציטט משער הנבואה (הוא שער רות הקודש) להרח"ו וסמכם למה ששמע מר' יעקב ווילנא "שהוא לא היה מתעסק בייחודים", מטעם זה²⁵. רמח"ל דחה בתקיפות חשש זה: "לא שמעתי שנתערבה ס"א בנבואת א"א... וכל הנביאים שהיו נופלים ערומים ארצה, אעפ"כ הב"ה היה המדבר ולא ס"א. וענין נפילת אפים נאמר בדברי האר"י זלה"ה על נפילת אפים שבתחינה, שבה מכונים למסור נפש למיתה ולהורידו לס"א לבדו, או אפשר להסתכן, אך לא להיות עומדים כפופי ראש על פניהם, שלא לזקוף

18 אגרות רמח"ל, עמ' לט.

19 ר' לשונו: "השתדלתי להיות בחדר לבדי". שם.

20 שם, עמ' כא.

21 להלן עמ' ריט. ור' דברי הרח"ו להלן והע' 64.

22 שם, עמ' קטז. ור' גם הלשון בגביית העדות בויניציאה. רמח"ל הודיע שעליו לעשות הכנות "לרצות ולפייס את המלאך המגיד להשפיע השפע ולהשמיע קול דבריו" (למעלה והע' 14). גם ר' דוד פינצי כתב באייר ת"צ, ששמע מאיש גאמן "כי עשה לו כנפים ע"י א' מן הייחודים קול לו קול אליו מהמגידים". שם, עמ' קלא. ור' גם עמ' קלו. והשווה דברי רמח"ל על הפעולה באמצעות המלאכים בספרו דרך ה', שם, עמ' סה.

23 ואלה דברי רמח"ל לרבו: "כאשר העיר בלבבו המבוהל בליליוס וכאשר חשדני גם כ"ת בראשונה". מכתבו מי"ד שבט תצ"א. שם, עמ' רכג.

24 שם, עמ' פו, קג.

25 שם, עמ' קא-קב. דברים אלה דחם ר' ישעיה באסאן. ר' עמ' קה.

משנתגלה המגיד היה הוא מוסר לרמח"ל "ייחודים פרטים לכוין בכל יום" ומבטיחו ש"אז יבא", ואחרי כשלושה חודשים נתן לו "תיקונים פרטים לעשות בכל יום" כדי שיזכה לגילוי אליהו¹⁸. בעת הייחוד היה רמח"ל מתבודד בחדר לבדו¹⁹: "וכל הדברים האלה בנפלי על פני אני עושה ורואה את הנשמות הקדושות כמתוך חלום ממש בצורת אדם". היטיב לתאר זאת ר' רפאל ישראל קמחי, שלוהה של צפת, שראה את רמח"ל בשעת מעשה, וכתב: "ובעניי ראיתי היחודים שעשה בנפילתו על פניו סמוך על ידיו על השלחן כמו חצי שעה, ואח"כ עמד והקולמוס בידו מהיר כותב... דברים עליונים בתכלית... מה שאין כח בשכל ולא ביד וקולמוס אנושי. וכן עשה כמה פעמים"²⁰. עניין נפילת אפיים דומה שאינו רק פעולה גופנית לריכוז המחשבה והגברת הכוח המדמה, אלא שהיתה עמה אמירה כלשהי, כגון קריאת פסוקי י"ג מידות בכוונות המיוחדים להם, וכך אתה מוצא בייחוד שלהלן שפסוקים אלה נאמרו שלוש פעמים "בניגון הטעמים"²¹. על-ידי הייחודים היה מופיע המגיד. לא מליבו היה מפרש לרמח"ל סתרי תורה, אלא שליח היה, אמצעי בין מתיבתא דרקיעא לרמח"ל: "כי לא כל סוד תחת ידו, אלא שבכח היחוד עולה ומקבל כיון שכבר ניתנה רשות"²².

עשיית הייחודים, ובייחוד בנפילת אפיים, עוררה חששות גדולים אצל חכמי ויניציאה ואיטליה בכלל. ר' יעקב בליליוס מויניציאה עורר את ר' ישעיה באסאן לתהות בכך²³, לכן כתב לרמח"ל: "שמא ח"ו בנפילת אפים כח אחר יתערב בך?"; "ולהיותך חביב עלי עד לאחת, ע"כ יגורתי עליך פן ואולי יתערב איזה חול בקדש"²⁴. גם המקובל הנודע ר' יוסף אירגאס, תלמיד הרב"ן, שהיה גוהג בייחודים, פנה לר' ישעיה באסאן ושאלו: הכיצד יעשה רמח"ל ייחודים, "שבעת היחוד והתבודדות אפשר שרוחות הטומאה ידבקו בו ויטעוהו". דברים אלה ציטט משער הנבואה (הוא שער רוח הקודש) להרח"ו וסמכם למה ששמע מר' יעקב ווילנא "שהוא לא היה מתעסק בייחודים", מטעם זה²⁵. רמח"ל דחה בתקיפות חשש זה: "לא שמעתי שנתערבה ס"א בנבואת א"א... וכל הנביאים שהיו נופלים ערומים ארצה, אעפ"כ הני"ה היה המדבר ולא ס"א. וענין נפילת אפים נאמר בדברי האר"י זלה"ה על נפילת אפים שבתחינה, שבה מכונים למסור נפש למיתה ולחורידו לס"א לבדו, אז אפשר להסתכן, אך לא להיות עומדים כפופי ראש על פניהם, שלא לזקוף

18 אגרות רמח"ל, עמ' לט.

19 ר' לשונו: "השתדלתי להיות בחדר לבדי". שם.

20 שם, עמ' כא.

21 להלן עמ' ריט. ור' דברי הרח"ו להלן והע' 64.

22 שם, עמ' קטו. ור' גם הלשון בגביית העדות בויניציאה. רמח"ל הודיע שעליו לעשות הכנות "לרצות ולפייס את המלאך המגיד להשפיע השפע ולהשמיע קול דבריו" (למעלה והע' 14). גם ר' דוד פינצי כתב באייר ת"צ, ששמע מאיש נאמן "כי עשה לו כנפים ע"י א' מן הייחודים קול לו קול אליו מהמגידים". שם, עמ' קלא. ור' גם עמ' קלו. והשווה דברי רמח"ל על הפעולה באמצעות המלאכים בספרו דרך ה', שם, עמ' סה.

23 ואלה דברי רמח"ל לרבו: "כאשר העיר בלבבו המבוהל בליליוס וכאשר חשדני גם כ"ת בראשונה". מכתבו מ"ד שבט תצ"א. שם, עמ' רכג.

24 שם, עמ' פו, קג.

25 שם, עמ' קא—קב. דברים אלה דחה ר' ישעיה באסאן. ר' עמ' קה.

במנטובה, שנה לפני שנשא רמח"ל את בתו¹⁴. כל זה ואין אתה מוצא דבר על מהותם. כלום ייסדם רמח"ל על הייחודים של האר"י או שהיה להם אופי מיוחד? חכמי ויניציאה שביקרו בביתו של רמח"ל בשנת ת"צ אמרו שמצאו "בתנית מגדלו ספר א' כתיבת יד מלא השבעות ובכללם השבעות לס"מ"¹⁵. על-ידי השבעות אלו היה סמא"ל נכנע ומתגלה למשביע, תחילה בדמות אריה ורק אחרי שש שעות היה מופיע "בדמות אדם... כעבד כפוף לגלות לך כל מה שתרצה". אין ספק שלשונם היתה מכוונת לאמת מה שהתרחו עליו בליבם. מדבריהם אין ללמוד שרמח"ל היתה מחברן של השבעות אלו או שהיה משתמש בהן. אם היתה בידי רמח"ל חיבור כזה, לא היה חיבור שלו אלא העתקות מספרים אחרים. ובאלו הכי כבר נתערערה חזקתה של עדות זו בשעתה¹⁶, ועתה מתאמת ומתאששת עדותו של רמח"ל זאת: "כי באמת לא השתמשתי ואיני משתמש בקבלה מעשית כלל כי רב איסורה, אך לא זה הדרך לדבר עם המגיד קדוש, כי כאשר ישביע איש את רעהו ובדרך כבוד לרבו, כן הדבר הזה להביא הדברים על תוכן בוריים"¹⁷. השבעה יש כאן אלא בנוסח של כבוד ללא אמצעים מאגיים, ואין בין זו להשבעות שבקבלה מעשית דבר. כל העדויות שבידינו ובייחוד נוסח התפילות והייחודים שאנו מפרסמים כאן עדים הם כמאה עדים על אמיתות דבריו של רמח"ל.

14 בכ"ה לעומר ת"צ כבר כתב ר' דוד פינצי: "הייחודים כמוסים אצלנו טמונים באהלנו". איגרתו לר' שמשון מורפורגו מאנקווא. שם, עמ' קלא. ור' דברי ר' שמשון מורפורגו לר' משה חאגיו. שם, עמ' קלו.

15 שם, עמ' רסב.

16 על ספר ההשבעות עיין המגיד של רמח"ל (הנז' בהע' 1), עמ' שב. בהמשך העדות נאמר: "עוד מצאנו תוך תיבת המגדל הנז' כמה השבעות מכתבת יד מח"ל הנז', ובפרט דף א' של נייר גדול מסודרים בו יחד כל ההשבעות הנז' לס"מ המפוררים בדפים של הספר הנז'". בדף זה בלבד נזכר השבעות לס"מ, וכנראה היה מפתח לכתב-היד ואפשר שרמח"ל עשה אותו. ובעניין הכוונת העדות הזאת עיין אגרות רמח"ל, עמ' רסה, רסו, רעג, רעח, רצב—רצג, שג, שלח—שלט, שנו. גם יוסף אלמנצי, שעיסוקו של רמח"ל בקבלה היה לו לזר, סבר שרמח"ל לא האמין בהשבעות. את העדות הנז' קיבל וכדי ליישב זאת עם הנחתו לא נמנע מלטפל על רמח"ל מידת דו־פרצופיות. בא, איפוא, אלמנצי לתקן ונמצא מקלקל. ואלה דבריו: "אני מאמין... שלא כתב רמח"ל ס' השבעות הזה כי אם לשבר און האנשים אשר כורעים לדברי הבל... ואולם כמוהו כמוני שלא להאמין להשבעות...". כרם חמד, ג, עמ' 155, הע' 89. 17 אגרות רמח"ל, עמ' צ. ור' דברי ס' חסידים על האיסור בשימוש בהשבעות שר' משה חאגיו הזכירם באיגרתו לרמח"ל (שם, עמ' עט), בהערותיו של גינצבורג, עמ' תס. בספר דרך ה' מזכיר רמח"ל ענין השימוש בשמות שעל-ידם רצה ה' להמשיך לברואיו האלה והשפעה, ובכוח השמות אפשר לפעול פעולות גדולות וחזקות (חלק ג, פרק ב, אמסטרדם תרנ"ו, עמ' 30). לעומת זאת הוא מעמיד את הכישוף וכוחות הטומאה כפעולה נגדית: "והנה ע"פ הדרך הזה כמו שהמציא לאדם דרך להשיג בי הארה והשכלה ורוח"ק שלא כדרך הטבע הגשמי, כן הוצרך שימצא לטוב הגדול הזה ההפך, והוא שיוכל האדם להמשיך חשך ועכירות ורוח טומאה שלא כדרך הטבעי והוא ענין טומאת הכישוף והדרישה של המתים... וענינם הוא, המשיך ע"י הזכרות בתנאים ידועים השפעות הטומאה וזוהמא מה שהוא הריחוק היותר גדול ממנו ית"ש הפך הדביקות בו ממש... וכן ע"י השדים יעשה מעשים כאלה" (עמ' 10). השימוש בשמות הקודש "אינו ראוי והגון להדיוט... אלא לקדושים הקרובים לו ית' ודבקים בו, שישתמשו בזה למה שילד ממנו קידוש שמו ית' ועשית רצונו... וזולת זה... ענוש יעשו...". (עמ' סה). והשווה הדברים שבסוף יחוד היראה המובאים להלן.

משנתגלה המגיד היה הוא מוסר לרמח"ל "ייחודים פרטים לכוין בכל יום" ומבטיחו ש"אז יבא", ואחרי כשלושה חודשים נתן לו "תיקונים פרטים לעשות בכל יום" כדי שיזכה לגילוי אליהו¹⁸. בעת הייחוד היה רמח"ל מתבודד בחדר לבדו¹⁹: "וכל הדברים האלה בנפלי על פני אני עושה ורואה את הנשמות הקדושות כמתוך חלום ממש בצורת אדם". היטיב לתאר זאת ר' רפאל ישראל קמחי, שלושה של צפת, שראה את רמח"ל בשעת מעשה, וכתב: "ובעניי ראיתי היחודים שעשה בנפילתו על פניו סמוך על ידיו על השלחן כמו חצי שעה, ואח"כ עמד והקולמוס בידו מהיר כותב... דברים עליונים בתכלית... מה שאין כח בשכל ולא ביד וקולמוס אנושי. וכן עשה כמה פעמים"²⁰. עניין נפילת אפיים דומה שאינו רק פעולה גופנית לריכוז המחשבה והגברת הכוח המדמה, אלא שהיתה עמה אמירה כלשהי, כגון קריאת פסוקי י"ג מידות בכוונות המיוחדים להם. וכך אתה מוצא בייחוד שלהלן שפסוקים אלה נאמרו שלוש פעמים "בניגון הטעמים"²¹. על-ידי הייחודים היה מופיע המגיד. לא מליבו היה מפרש לרמח"ל סתרי תורה, אלא שליח היה, אמצעי בין מתיבתא דרקינא לרמח"ל: "כי לא כל סוד תחת ידו, אלא שבכח היחוד עולה ומקבל כיון שכבר ניתנה רשות"²².

עשיית הייחודים, ובייחוד בנפילת אפיים, עוררה חששות גדולים אצל חכמי ויניציאה ואיטליה בכלל. ר' יעקב בליוס מויניציאה עורר את ר' ישעיה באסאן לתהות בכך²³, לכן כתב לרמח"ל: "שמא ח"ו בנפילת אפים כח אחר יתערב בכך?" ; "ולהיותך חביב עלי עד לאחת, ע"כ יגורתי עליך פן ואולי יתערב איזה חול בקדש"²⁴. גם המקובל הנודע ר' יוסף אירגאס, תלמיד הרב"ך, שהיה גוהג בייחודים, פנה לר' ישעיה באסאן ושאלו: הכיצד יעשה רמח"ל ייחודים, "שבעת היחוד והתבודדות אפשר שרוחות הטומאה ידבקו בו ויטעותו". דברים אלה ציטט משער הנבואה (הוא שער רוח הקודש) להרח"ו וסמכם למה ששמע מר' יעקב ווילנא "שהוא לא היה מתעסק בייחודים", מטעם זה²⁵. רמח"ל דחה בתקיפות חשש זה: "לא שמעתי שנתערבה ס"א בנבואת א"א... וכל הנביאים שהיו גופלים ערומים ארצה, אעפ"כ תב"ה היה המדבר ולא ס"א. וענין נפילת אפים נאמר בדברי האר"י זלה"ה על נפילת אפים שבתחינה, שבה מכונים למסור נפש למיתה ולהורידו לס"א לבדו, אז אפשר להסתכן, אך לא להיות עומדים כפופי ראש על פניהם, שלא לזקוף

18 אגרות רמח"ל, עמ' לט.

19 ר' לשונו: "השתדלתי להיות בחדר לבדי". שם.

20 שם, עמ' כא.

21 להלן עמ' ריט. ור' דברי הרח"ו להלן והע' 64.

22 שם, עמ' קטז. ור' גם הלשון בגביית העדות בויניציאה. רמח"ל הודיע שעליו לעשות הכנות "לרצות ולפייס את המלאך המגיד להשפיע השפע ולהשמיע קול דבריו" (למעלה והע' 14). גם ר' דוד פינצי כתב באייר ת"צ, ששמע מאיש נאמן "כי עשה לו כנפים ע"י א' מן היחודים קול לו קול אליו מהמגידיים". שם, עמ' קלא. ור' גם עמ' קלו. והשוות דברי רמח"ל על הפעולה באמצעות המלאכים בספרו דרך ה', שם, עמ' סה.

23 ואלה דברי רמח"ל לרבו: "כאשר העיר בלבבו המבוהל בליליוס וכאשר חשדני גם כ"ת בראשונה". מכתבו מ"ד שבט תצ"א. שם, עמ' רכג.

24 שם, עמ' פו, קג.

25 שם, עמ' קא—קב. דברים אלה דהם ר' ישעיה באסאן. ר' עמ' קה.

מפני כח ההשראה"²⁶. דומה שמקור החשש היה שרמח"ל משתמש בייחודי נתן העזות. ואכן אין ספק שענין בכתביו וקרוב לודאי התבודד בייחודים שלו, אבל לא היה מייחד אל הספירות והכוונות של השבתאים אלא לאין סוף במשמעו אצל האר"י²⁷. לא בכדי הזהירו רבו ממה שאירע בימי שבתי צבי, שבעת נפילת אפיים "הגדילו לעשות חיבורים בוראים"²⁸, ושאלו: "מה תפרש בין זה לזה?", והוא עצמו השיב: "שר' נתן כל קוי דבריו היו גמשיכים אל נקודת הצבי, משא"כ בדבריך. אבל מ"מ מי מפסי?". רוצה לומר שהפעולות שמכוחן היה המגיד מופיע עוררו חששות יותר מעצם הופעתו, שמא בייחודים היה רמח"ל מכוון לאלהות אחרת ומשתמש בהשבעות שלא ממקור קדוש. כל שנוכחים בייחודי האר"י הם לעניין התנאים שאינם מצויים ברמח"ל, אבל לא נמצא מי ששאל אם הוא נוהג בהם. לדעת ר"י באסאן לא נאמרו בייחודי האר"י אלא לעשותם "בהשתטחות על קברי הצדיקים", ועוד "שהכוונות לא נכונות בה"ל, מפני טומאת אויר ארץ העמים וכו'".²⁹ נימוקים אלה לא נאמרו בלשון נחרצה ופסקה אלא לסבר את אוזנו של רמח"ל, שלספיקות יש בסיס נאמן ואין הן צומחות משנאה ומקנאה או מרוע לב: "ואין לך להתרעם כ"כ על הבלתי מאמינים או על המסתפקים" — כתב ר"י באסאן לרמח"ל — "כי מי שנכוה בחמין מתיירא מן הפרשיון".

תשובת רמח"ל לרבו היתה זו שכבר הובאה למעלה, שהתנאים שלא נמצאו בו נדרשים לעניין ההשגה מצד הפנימיות³⁰. ושוב אין הוא שולל טענה שכנגדו, שפורץ הוא דרך לרבים לעשות כמותו, ומביא ראיה מספרי המוסר שהורו "להיות שם הוהיה לפני העינים תמיד", וכי "יש מגידים מגידי אמת, אך לפי שרש האדם הפרטי ויתנו לו תיקונים והנהגות ויתנו הדברים רק לפי שרשו"³¹. רוצה לומר שלא לכל אחד מגלים סודות גדולים. דברים שנמסרו בשם האר"י דוחם רמח"ל בשתי ידיים: "אך מאור עינינו האר"י זלה"ה, אשר דבריו להרח"ו לכלל ישראל הם נאמרים, לא הוציא דבר זה מפיהו, כי לא מצאנוהו בכל כתביו".

על עניין הסטרא אחרא, כנראה לא היתה לו לרמח"ל תשובה קולעת. כבר מראשית הפולמוס הוכיח מן הטעון הוכחה: הוא שכל שהוא סתום בקבלת האר"י נגלה לו, "ויד

26 שם, עמ' צה. וענין להלן והע' 64.

27 הדברים יוצאים מכלל. לרבו כתב רמח"ל: "ויחודי ר' נתן דבריו לא אומר בכתב כי אם פה לפה" (שם, עמ' מב). כיוצא בזה על כתבי נתן: "ומי חכם יכול לאכול תוכם וקליפתם יזרוק" (עמ' קנב). וענין המגיד של רמח"ל (הנז' בע' 1), עמ' שכא, שב.

28 שם, עמ' קד—קה.

29 שם, עמ' קה. ור' להלן והע' 72, 74. דבר זה שמע ר' ישעיה באסאן "מפי חסיד עליון שעבר דרך וירוגה ללכת לא"י ושם מת ונקבר והוא היה תלמידו של הגאון ב' מג"ע", כנראה בעל מגלה עמוקות, ר' נתן שפירא מקראקא שנפטר בשנת שצ"ג, שבאיגרת אחרת יאמר ר' ישעיה באסאן שהיה לו מגיד (עמ' נט), ואיני יודע מיהו התלמיד. ברשימת החכמים העוברים והשבים בביתו של ר' אברהם רוויגו לא מצאתי מי שיהלום חכם זה. ואולי הוא "החכם השלם הזקן החשוב כמוהר"ר מרדכי שתדלן מפולין", שנתארח בביתו בשנת תנ"ד, "ותלך כדי לילך לירושלים." י' זנה, עוברים ושבים בביתו של רבי אברהם רוויגו, ספונות, ה, עמ' רצג.

30 ר' למעלה והע' 9.

31 אגרות רמח"ל, עמ' קיג.

ס"מ תעשה זאת?³² בכל דבריו אין אלא התלהבות עצומה מן החידושים המתגלים לו ממקור עליון. לכו נדלק באש אמונתו בכוהו זה, ודבריו עולים ומתלהטים: "הנה הס"א... עיקר כונתה הוא לזרוע בעולם השקר התוא... אבל עתה ת"ל [תהלה לאל] הכל להפך, כי הדברים כלם קדושים... כלם דוקא נגד הס"א בכל עניניהם, ואותות ומופתים לא ניתן לי כח ורשות לעשות כלל וכלל, ואיך תהיה הס"א העושה זאת?... ומה רוח היה לה בזה להשיב רבים מעון ולהוסיף אומץ כל טהרי ידיים? מה נרצה היום לסתום עינינו, נתעור, נתחשר להתעקש ולסור מגי אורח רק לאמר בפה, בצפצוף עופות פורחים באויר: דילמא ס"א? הכבר השיב כל חכמים אחר ודעתם יסכל?"³³. ושוב בפעם אחרת השיב "כי אין ד"ת [דברי תורה] מקבלים טומאה"³⁴. עתה חזר וטען ממין הטענה הקודמת. המגיד עולה בכוח הייחוד ומקבל "כיון שכבר ניתנה רשות והנה ענין זה לא יתכן בס"א"³⁵.

ברי שהצעקה מנהמת הלב לא היה בה כדי להשיב על החשש. כבר בחודש שבט ת"צ נתוועדו עם רמח"ל רבנים מויניציאה. הם לא הסתפקו בתשובות רמח"ל ודרשו ממנו לשאול מן המגיד אם אין בדבריו תערובת סטרא אחרא. לפי עדותו של נחמיה הכהן מפירארה³⁶, הודה המגיד בשמו ונשבע שהוא ואליהו ושאר בשמות הצדיקים הם שמתגלים עליו ולית הכא ס"א כלל". כעבור חצי שנה באו ר"י באסאן ועוד שלושה חכמים מויניציאה ופירארה לפאדובה לבחון עניניו של רמח"ל. רבו יעצו להימנע מן הספק, ורמח"ל השיב להם, בודאי ממין הטענות שכבר טען לפני כן. בסופו של דבר נשמע רמח"ל לרבו וקיבל עליו לבל יוסיף לעשות ייחודים. בשלושה באב כתב את נוסח השבועה המפורסם, שבו אמר דברים אלה בענין הייחודים:

"עוד לימדני מורי הגד' שענין הייחודים שהרגלתי עצמי בהן ושעל ידיהן יראה לי שבאה אלי השגה ואורתי כת לחבר החיבורים הנזכרים, איננו מסולק מיתדות דרכי חשך, בפרט באויר ארץ העמים וחמירא סכנתא, אשר על כן צוני מורי הנזכר להיות ידי מסולקת מחיבורים וייחודים כאלה"³⁷. דבר זה אינו נכלל כלל בנוסח הראשון שנעשה באותו יום³⁸, ומסיבות שונות חזרו וכתבו נוסח אחר שנכללו בו חומרות יתירות³⁹. גם בכתב ההודאה

32 איגרתו מכ"ב באדר ת"צ. שם, עמ' צג.

33 שם, עמ' צד.

34 [לשון חכמים, ברכות כב ע"א. ובהקשר דומה לזה של רמח"ל — שבכת ד"ת להציל ולהוציא אדם מהשפעות כוחות הטומאה — חזורים הדברים בזה, ח"ג, פ' ע"ב, ע"ש. — העורך].

35 שם, עמ' קטז.

36 שם, עמ' סד. גינצבורג נתן עניינה של איגרת זו לשבט ת"צ, והדין עמו. ר' עמ' עו.

37 שם, עמ' תי. ותיקנתי הנוסח על-פי המקור. כ"י ביהמ"ל בניו-יורק Mic. 8250 (תצלומו ס' 29827).

38 שם, עמ' קעו.

39 ר' במאמר: שבועת רמח"ל לחדול מלחבר ספרים על-פי מגיד, מהותה ותוצאותיה, "ציון", מב, תשל"ז, עמ' 26—28.

בפני חכמי פרנקפורט שנעשה בשנת תצ"ה ונוספו בו תנאים קשים⁴⁰, אין זכר לעניין הייחודים, ודאי משום שמכללא אתיידא.

ביטול הייחודים קשה היה לרמח"ל: "הלא דבר הוא", כתב לרבו בל"ג לעומר תצ"א, "אשר נשתנו עלי סדרי עולם לאסור עלי יחודים וכיוצא"⁴¹. לא יצא זמן מרובה ור' ישעיה באסאן גמר בדעתו שלא היה לחשש על מה לסמוך. בי"ד בשבט תצ"א כתב רמח"ל אליו: "שמחה אלי כי ידע כ"ת שהיחודים אשר ת"ל אמצו לי כה, דברי קדושה הם ותולדותם קדש ודאי"⁴². אך את הנעשה אי-אפשר להשיב. החשדות וההסתה כנגד רמח"ל גברו, ומתן היתר לרמח"ל לעשות ייחודים היה מבטל כל אשר הושג לפי שעה. אכן עד כמה דיקדק רמח"ל לשמור את שבועתו: בספרו דרך ה', שחיברו אחר-כך, דיבר בדרגות ההשגה וקבלת השפע ובאמצעים להשגתם, ולא הזכיר דבר מעניין הייחודים.

ב. התפילות והייחודים שבכתב יידי

מכאן נבוא לעניין התפילות והייחודים שבכתב יידי, כיצד הולמים הם עניינים שבחליפת האיגרות ובמקורות האחרים. הייחודים כללו תפילות שבהן נזכרו גם שמות מלאכים. בסערת רוחו על החשד שטפלו על הייחודים שלו שמא הם מסטרא אחרא, פלט קולמוסו של רמח"ל דברים שהם יכולים להעיד על מעשיו. להסרת החשד הביא ראיה מ"כמה וכמה תפילות נאמרו בתוך הספרים מאליהו ז"ל ושאר הצדיקים", והללו "כלן על סוד היחוד נתקנות ובפה מלא נאמרות להעביר רעת הס"א וקלקולה — וס"א תוליד אותה? אוי לנו מיום הדין... אם עד פה תבא הטומאה ועד הנה ישיג השטן בעולם, כלנו אבדנו ואין תקווה"⁴³. ואכן בתפילה ובייחודים מקום נכבד ניתן לעניין העברת קלקול הסטרא אחרא ואזהרות לבל לתערב בקדושה ולבל תצא תקלה מצד המייחד. כבר בתפילות שנמסרו לרמח"ל על-ידי המגיד, ששלחן לרבו יותר מחמשה חודשים לפני השבעה, מוצא אתה שנושא זה הוא בעיקרה של תפילה. בתפילה שנמסרה לו בשם רעיא מהימנא, נאמר: "שתעורר האהבה בכל המדרגות הקדושות... וכת הרע יפרד מהם... צא תאמר לו לאותו הכה הטמא לעבור מן העולם. ויהיו שלמים בכל בסוד סגדלפון והכל יתקרב אל אותו העבד הנאמן מטטרון השר הגדול... ויפרוש כה הרע מהם... ויעלה למעלה אל אותו העליון אכתריאל יה' ה' צבאות הכולל את כסא הכבוד"⁴⁴. דומה שגם "פעולה כ"י" לרמח"ל ולר' משה דוד וואלי שראה אלמנצי בפאדובה אין עניינה אלא זה. לדברי אלמנצי

40 אגרות רמח"ל, עמ' רפד—רפה.

41 שם, עמ' רלב. ור' להלן עמ' ריא והע' 90.

42 שם, עמ' רכג.

43 שם, עמ' צד.

44 שם, עמ' צו. הנוסח הוא בלשון היותר והבאתיו על-פי תרגומו של ג' שלום, שם, עמ' תסא. התפילה השנייה היא לגאול את השכינה. תפילה ארמית ובקשה בעברית, מעין זו, מזכיר אלמנצי ואומר שהתפילה היא נטילת רשות מה' "לנחם השכינה האבלה", והבקשה היא מן השכינה "כדי שתקבל הנחמות... ורמח"ל הוא הדובר אליה עם שמואל הנביא ואחיה השילוני... ועל ידי עזריאל עבד ה', הממונה מרמח"ל בהשבעתו, תבאנה אליה כל הנחמות אשר ברא מלבדו" (כרם חמד, ג, עמ' 131). אין ספק שגם כאן התפילה היא לה' ובה בקשה שיצוה על המלאך עזריאל לעשות שליחותו.

היתה מגמתה "לזרוק אבני בליסטראות להכות את האויבים מערכה המישית וארמילוס הרשע, והאבנים האלה תהיינה אחר כך אבנים גדולות ליסד הבית"⁴⁵. הדעת נותנת שאין זה אלא "ויכוח" בין רמח"ל לרמד"ו, כפי שיוצא מדברי אלמנצי, והוא כינה "פעולה" לפי שלדעתו כל ענייני הקבלה הם תוהו ובגדר מעשה כשפים. כיוצא בזה הוא ה"ויכוח לתקון מכירת יוסף" שמגמה מעשית לו, אבל מבחינה ספרותית אינו תפילה או ייחוד אלא ויכוח שבו המשתתפים הם רמח"ל, רמד"ו וחבריהם. הצד השווה שבכולם שעל-פיהם ביקשו לנער את השכינה מעפרה ולהכשיר את הגאולה.

התפילה שבכתב-יד תוכנה ומהותה נעוצים בראשה: "שתשפיע עלי שפע רב מקדושתך הרבה... ותסיר ממני כל ס"א וקליפת". זו בקשה אחת שהיא שתיים והא בהא תלייא. אחריה וידוי ובקשת סליחה וכפרה ותיקון הפגמים במידות הקדושה שהעונות גרמו להם. חלקה השני היא תפילה: "שתצוה למלאכיך הקדושים שמועיאל מטטרון יהואל להביא תפילתי זאת משער לשער בעד שערי הרחמים". כיוצא בזה לשלוש קבוצות אחרות של מלאכים שכל אחת פועלת בתחום אחר. הדעת נותנת שבהמשך צריך היה לחזור לנושא המרכזי, שכן כל שדובר הוא בשלבים הקודמים לפעולה עצמה שלשמה נתקנה התפילה. דומה שהמעתיק לא השלים את הנוסח, וראייה לכך שאין בסופה ממטבע החתימה ואין פסוק לסיום.

התפילה נקייה מסוג ההשבעות המצויות בספרים של קבלה מעשית. אין כלולים בה דברי מאגיה ושמות ממקורות יווניים וזרים. החלק השני כולו לקוח מן התפילה שבס' ברית מנוחה⁴⁶. הנוסח מקוצר ומעובד והשינוי החשוב הוא, שבס' ברית מנוחה הפנייה היא אל המלאכים ואילו בתפילה זו המתפלל פונה אל ה' שיצווה על המלאכים, ואין הוא אומר "מלככם ומוראכם" אלא "מלכנו ומוראנו". אין ספק שרמח"ל גיוון מס' ברית מנוחה והופעת המגיד בבית-מדרשו הושפעה ממנו. שם המגיד של רמח"ל היתה שמועיאל. הקבוצה שמועאל, מטטרון ויהואל גודע לה תפקיד נכבד כבר בתיקוני הוזהר⁴⁷, ובייחוד בס' ברית מנוחה. מלאכים אלה רק הם רשאים "לראות גאון תפארתו" של הקב"ה. משמעיאל "קבלו אברהם ומשה כאשר ירדו לסוף החכמה". ושמו נדרש בפרקי היכולות: "ולמה נקרא שמו שמעיאל מפני שהוא עומד בכל שער ושער ומשמיע קול שירות ותשבחות העולים מן הארץ" מבתי כנסיות ומבתי מדרשות. והוא "מקבל צלותהון דישראל"⁴⁸.

שמועיאל היה האמצעי בין מקור השפע ורמח"ל, והוא עצמו אמר לרמח"ל: "אנא איהו שמועיא"ל עבדא דאלהא חייא דמ(ח)ליל בפומך"⁴⁹. שמועיאל היה, איפוא, עולה למעלה, מקבל השפע ומורידו לרמח"ל. בכוח הייחודים היה הקב"ה גזור עליו לעשות את פעולתו.

45 אלמנצי, שם.

46 ברית מנוחה, ירושלים תשי"ט, דף מג, א-ג. [על יחסו של רמח"ל לספר זה, עיין כתבי הקבלה של רמח"ל, עמ' 88, 99, 131].

47 תיקוני הוזהר, תיקון נה, מהדורת ר' מרגליות, ירושלים תשי"ח, דף פט, א.

48 ברית מנוחה אמשטרדם ת"ח, דף ב, ג; כד, ג; כז, ב; נג, ג. ור' במאמר המגיד של רמח"ל (הנו' בהע' 1), עמ' שד.

49 אגרות רמח"ל, עמ' סד.

כידוע מנע האר"י מתלמידיו לעיין בספרי הקבלה שלאחר הרמב"ן מלבד ס' ברית מנוחה שהבדילו לטובה ואמר עליו: "הוא אמיתי וחברו חכם גדול בתורה ובחכמה ונאמן רוח"⁵⁰. בא רמח"ל ולא זו בלבד שהלך בעקבותיו אלא צימצם צימצום אחר צימצום כל שיש בו אפילו אבק השבעות ופולחן למלאכים.

יחוד היראה, מוצא אתה גם בו מכל הסממנים של פעולת רמח"ל כפי שנשתקפה מחליפת האיגרות שלו. שמו מעיד עליו. היראה מביאה לידי השגה: "והנה הדרך האמיתי להמשיך האורות הגדולי" מלמעלה והידיעות העמוקות הוא דרך היראה... ואז מיד השכינה מקרבתו ונותנת לו ישוב בסוד השיבויות... ויתגלו לו סודות גדולים... ישיג חכמה עליונה והמעשים הטובים שיעשה יהיו מעשי' גדולי' מאד"⁵¹. התישתרות שומרת לבל יצא המייחד לתרבות רעה, וככל שיתעצם ביראת ה' כך יעשה קרוב יותר אליו.

העניינים האחרים הכלולים בייחוד הם: תיקון החטא הקדמון, להסיר המסכים המפרידים, התבודדות ועצימת העיניים כדי להמשיך על עצמו הארה. המייחד מוסיף לעשות כוונות עד שתהיה לו "שייכות למעלה" ואחר-כך "בית כניסה למעלה", ומשם בשמתו תיכנס "בא" מן הדיוקנאות לפי מה שהוא שרשה", אחר-כך יאיר בו אור האין סוף ולבסוף יוציא "גילוי היחוד מה שמגיע לעת ההוא"⁵². אין ספק שהמדובר בגילוי רזי התורה, שהרי נאמר שיש לכיין "לצרף כל התורה בא"ת ב"ש" ומהו עניינה של ההארה אם לא זה?⁵³

מאמר הייחוד הוא מאלף ביותר, ודומה שראוי הוא שיצא לאור בשלימותו. ואנו לא נביא אלא קטעים המסבירים את דרך התהוות הגילויים. תחילה יבאר בו סדרם של דברים כיצד הם משתלשלים וגמשיכים ואחר-כך את "הפעולה והתולדה של כל א'". שומע אתה מי הוא ראוי לזכות בשפע ומי לא. הירא "רק יראת העונש אין הסודות מתגלי' אליו אלא נמשך בענייני העולם בהבלי' הס"א", ומי שהוא ירא ואינו חוטא "שורה עליו החותם בכח, ואז יודע הדברי' על בוריים מראש ועד סוף ועומד בידיעת האמיתית".

עניין רב בהסבר כיצד האורות מתפשטים ומאירים לשיבויות של מעלה וכיצד פועל האין סוף בדרך שלימותו "ושם לפניו מסך הצמצום", בדרך משל תזכוכית⁵⁴. מה שהקב"ה עושה בדרך אחת אינו נתפש בשכל אנוש, אלא נראה לנו בדרכים אחרות ובגוונים שונים. משל זה מצוי בספרי הקבלה, כגון בס' עבודת הקודש לר' מאיר ׳ גבאי ובס' פרדס רמונים להרמ"ק⁵⁵.

50 הזקדמה לס' עץ חיים, ווארשה תרנ"א, דף ה, א.

51 השווה לשונו של רמח"ל: "התמדת היחודים ושרש הכל הארת המדרגה אשר שלטה בזמן ההוא" (למעלה, הע' 3), והלשון שהובא למעלה והע' 31. ועיין להלן והע' 77.

52 בסוף החלק הראשון של הפירוש נרמז לתכלית, שהיא לעשות "חידושים יותר יפים" (קו, א).

53 והשווה דבריו בדרך השגת הנביא "ע"י אמצעים שלא יתדבק האדם ולא ישיג את כבודו ית"ש כמו שרואה את תבירו לפניו אלא ע"י משרתים ישמשו להשגה שימוש תזכוכית לעין, שעל ידם יושג הכבוד" (דרך ה', עמ' 10).

54 עבודת הקודש, חלק הייחוד, פרק יב, קראקא של"ז, דף יד, ב. ר' מאיר ׳ גבאי מביא זאת בשם א' מחכמי הקבלה; אני מודה לד"ר משה אידל שהעירני על כך. פרדס רמונים, שער עצמות וכלים, פרק ד, קראקא שנ"ב, דף כג, ד. כללים ראשונים של רמח"ל אינם אלא קיצור הכללים שבס' פרדס רמונים. ר' דברי ר' יוסף אירגאס, אגרות רמח"ל, עמ' קב.

עניינים שבתפילה ובייחודים אלה חוזרים גם בתפילות רמח"ל ובהיבור אחר שלו שבכ"י גינצבורג. התפילות שבקובץ זה עניינם גאולה, אבל גם בהן אתה מוצא תפילה כגון זו: "יהי רצון מלפניך לעטרינו באורך ולפתוח לנו שערי נפלאות שערי חכמה חן וחסד השכל וטהרה"⁵⁵. התבודדות, התייחדות והיטהרות יש בהן, ואין בהן זכר לסיגופים ולתעניות. החיבור "ארבע פינות המרכבה" שבראש כתב־היד יעסוק גם הוא בדרכי השגת הטהרה והשפע. אין ספק שגם חיבור זה מושפע מ' ברית מנחה. הקריאה בתצלום היא קשה ביותר וקטע קטן זה, עם הספיקות שבקריאתו, יעיד על כך: "הב"ה מדבר וכל דיבור נעשה ממנו מלאך ועל זה נאמר המלאך הדובר בי"⁵⁶. וזה המלאך מביא לו המראה [צריך] להביא וה"ס (?) א' בדרך הנעלם לפי האור העליון של א"ס ב"ה אן שר אין] מהותו מושג, ואז לב הנביא מדמה לו הדבר שיבין בדמיון [הנבואה] ולא המהות עצמו, כי אינו מושג רק בדמיון הנבואה...⁵⁷. דומה שלשון זה הולם יפה מה שמצאנו במאמר הייחוד, ויבא זה וילמד על זה ותימצא נתינתם עניין לרמח"ל מאוששת.

ג. בין ייחודי האר"י לייחודי רמח"ל

מה היה מקורם של הייחודים שרמח"ל היה נוהג בהם? כלום הלך בעקבות האר"י ומייחודיו נטל או מספרות ההיכלות והרוזים, ושם אחז בזה וגם בזה, או אינם אלא ממטבע שהוא עצמו טבע להם? בדין ובדברים שהיו לרמח"ל עם רבו ועם מתנגדיו נזכרו ייחודי האר"י אבל לא נאמר שמקור הייחודים של רמח"ל בכתבי האר"י. מכאן פתח לסברה שרמח"ל אחז בדרך אחרת. ברם, פרשת הייחודים כפי שעלתה בפנינו והשוואתה עם ייחודי האר"י שבשער רוח הקדש, מביאתנו לידי תשובה אחרת.

כבר נאמר למעלה שמרובות ההכנות שעל־פי האר"י, ולא בכולן נקט רמח"ל. לייחודים קדמו תעניות, סיגופים וטבילות לצורך התשובה, "לזכך ולתקן ולקדש את הנשמה", להתרחק ממדות העצבות והכעס, לא להשיח שיחה בטילה, להרבות בעסק התורה ובעיון ההלכה וללמוד בזהר דרך בקיאות⁵⁸. הייחודים כוללים שמות הקודש, אותיות וציריהן, ניקודן, צירופן ושילובן, ראשי־תיבות וסופי־תיבות, קו ישר והפוך וגימטריאות. האר"י התנגד לקבלה מעשית ולשימוש בשמות מאגיים וקמיעין ואף גם לספרות ההיכלות, אבל רח"ו בהיותו בדמשק לא נמנע מלעסוק בשימושים אלה⁵⁹. כלומר הייחודים הם רחוקים תכלית ריחוק מן הלחשים וההשבעות, אין בהם דבר על שדים וכוחות הטומאה ושימושים זרים. אדרבה, מוצא אתה בייחודים שלו הרחקת הסטרא אחרא והעלאת הניצוצות שבתוך

55 ארבע פינות המרכבה, כ"י גינצבורג 745 (ס' 2799), פינה ב, דף א31.

56 זכריה א, ט ועוד. הגיגה יד, א.

57 כ"י גינצבורג, דף 9ב. והשווה דרך ה', עמ' סז.

58 ר' שער רוח הקדש, מהדורת הרב אשלג, ירושלים תשכ"ג, דף כד, ב—מ, א. ועיין תולדות האר"י, ירושלים תשכ"ג, עמ' 290—297.

59 תולדות האר"י, עמ' 290. שימושים אלה רווחו מאד בקרב חסידי אשכנז וצרפת במאה הי"ב. ואף מוצא אתה בחוגים אלה שימושים ללימוד התורה שמושפעים מן השימושים של המאגיים היווניים. ועיין ג' שלום, סדרי דשמושא רבא, תרביץ, טז, תש"ה, עמ' 206 ואילך.

הקליפות⁶⁰. אף האר"י חיבר תפילה לאומרה לפני הייחוד, שבה אתה מוצא לשון זה: "רבש"ע... ותדחה מעלי ומעל כל עמך בית ישראל כל המקטרגים וכל המשטינים וכל מיני קליפות וכל החיצונים... ולא יקטרגו עלי בעת אשר אני מייחד אורות העליונים"⁶¹. אף גינוני הטכס: התבודדות, התפשטות מן הגשמיות, עצימת העיניים ונפילת אפיים הם מתנאי הייחוד. בייחוד "שיוכל שישרה בפיו רוח המדבר", דרך-משל, כותב הרח"ו: "ותחלה צריך שתסגור עיניך ותתבודד שעה אחת"⁶². כיוצא בזה ב"ייחוד העליון של חו"ב": "צריך כונה גדולה, ושיפנה לבו מכל מחשבת ושיפשוט גופו מעל נשמתו"⁶³. האר"י אמר להרח"ו שייחוד זה יש לעשותו "בעת כל תפלה משלשה תפלות... בנפילת אפיים של שחרית ומנחה ובק"ש של ערבית... כי כל בחינת נפילת אפיים הוא בעולם האצילות"⁶⁴. גם מועדי הייחוד הם רבים ושונים ולכל ייחוד זמן ועניין לעצמו. יש ייחודים שיכול אתה לעשותם "בכל שעה שתרצה"⁶⁵, יש אחר חצות לילה⁶⁶, יש בשלושה ימים⁶⁷, יש בליל שבת⁶⁸, ויש שצריך לכווין בו בכל חודש אלול⁶⁹. האר"י התקין תפילה בארמית לאומרה לפני עשיית הייחוד: "יהי רעוא מן קדם עתיקא דכל עתיקין", "דיתמשך שפע רב" ו"נהורא רבא"⁷⁰. הייחודים לרוב הם על-פי פסוק, ויש ייחודים שנוסדו "כנוסח תפלה"⁷¹.

כבר ממה שהבאנו למעלה שומע אתה, שטענת ר' ישעיה באסאן שלדעת האר"י יש לעשות את הייחודים על קברי הצדיקים, לאו דווקא הוא, ויפה השיבו רמח"ל. דבר זה מפורש בכמה וכמה מקומות בשער רוח הקדש. כגון בלשון זה: "אם תייחד אותו בהשתטח על קבר הצדיק ממש, צריך שתכוין כי ע"י השתטחותך עליו אתה גורם שגם הצדיק ההוא ג"כ ישתטח נפשו ותתפשט בעצמותיו אשר שם בקבר וחזור לחיות... ואם אתה מייחד הייחודים בביתך שלא ע"י השתטחות אין צורך אל הכונה הנז' "⁷². גם ר' שמואל ויטאל בנו של הרח"ו יאמר בראש הייחודים שהם "לטהר ולזכך נפשו ולהשיג מעלת גבואה קטנה", "אשר ייחד אותם האדם בין בהיותו מתבודד, בין בלכתו על קברי הצדיקים"⁷³.

60 כגון: "ייחוד לעלות ניצוצות נשמות שנשתיירו בגיהנם בתוך הקליפות". שער רוח הקדש, דף פו, ג.

61 ובכותרת לתפילה כתוב: "לסלק את החיצונים שלא יתאחו ביחוד זה שייחוד, באיזה ייחוד שיהיה", שם, דף קצו, א.

62 שם, דף קיו, ב.

63 שם, דף קיא, א.

64 שם, שם. ור' למעלה והע' 16, 21.

65 שם, דף קיח, א.

66 שם, דף קח, א.

67 שם, דף קא, א.

68 שם, דף קיט, א.

69 שם, דף קכא, ב.

70 שם, דף קצד, א—קצו, ב.

71 ר' התפילה "לסלק את החיצונים", שם, דף קצו א—ב.

72 שם, דף עה, א. ור' למעלה והע' 23.

73 שם, דף קז, ב.

אם כן, איפוא, על יסוד מה אמר ר' ישעיה באסאן את הדברים הנ"ל לרמח"ל? ברי שלא עיוות את הכתוב כדי להשפיע על תלמידו. לא זו היתה דרכו. דומה שלמד זאת מלשון ס' תולדות האר"י, שבו נאמר על האר"י ש"היה יודע לעשות יחודים בקברי הצדיקים"⁷⁴ ותו לא. אף-על-פי שקשה לומר שחתנו של הרב"ך ראש למקובלים באיטליה, ידיו לא משמשו בשער רוח הקדש.⁷⁵

המטרות אף הן זהות. הרח"ו מוסר בשם האר"י ש"עיקר היחודים האלה טרם שישן על מטתו בהתבודדות ובכונה ועי"כ תעלה נשמתו למעלה ותקבל הארה נוספת"⁷⁶. זו הארה זו השגה. עשיית היחודים לפני השינה היא כדי שהגילוי יבוא בשינה דרך חלום. מה אצל רמח"ל אתה מוצא הארת המדרגה אשר שלטה בזמן ההוא, כך בכתבי הרח"ו⁷⁷. ההפשטה בדרך עשיית היחודים אצל רמח"ל, כבר יוצאת היא מדברי האר"י, ועניין "שויתי" מפורש הוא בשער רוח הקדש. וזה לשונו: "טוב לאדם שיצייר אותיות שם הוי"ה תמיד בציורם לנגד עיניו, ודבר זה גורם להביא בלב האדם יראתו יתברך וגם לזכך הנפש. וז"ש דהע"ה: שויתי ה' לנגדי תמיד"⁷⁸. למד אתה שייחוד זה מביא לידי יראה, ויראה מביאה לידי השגה.

מאלפים הדברים על התלבשות נשמות הצדיקים בנפש המייחד, שכתב הרח"ו בהקדמה לייחודים לשם השגה. ואלת הם: "הנה האיש המייחד יחוד עליון יתדבק בו הנשמות של הצדיקים... הן לסבת היותם משרש נשמתו, או גם משרש איש אחר, או שבאים בו בסוד העיבור לסייעו מחמת שעשה איזו מצוה מתייחסת אליהם... גם היו צדיקים... כמו מרע"ה ורב המנונא סבא ורב ייבא סבא ע"ה וכיוצא", שהיו מייחדים ייחודים עליונים בעת רצון העליון ולפי ש"זכו למדרגה זאת בחייהם, לכן גם אחרי פטירתם בכל מקום שרואים שני ת"ת עוסקים בתורה ומייחדים יחוד עליון הם מתגלים ונמצאים שם עמם, או בהסתר עומדים שם ומתדבקים עמם תמיד... ומגלים להם סתרי תורה"⁷⁹. והלא נשמות אלו היו מתגלות לרמח"ל ועל-פיהן חיבר את התיקונים החדשים וזוהר תניינא שלו.

שער רוח הקדש הוא, איפוא, מצע ובסיס לכל אשר עשה רמח"ל בייחודיו ותפילותיו. שורש כל דבר בתורתו של האר"י, למן ההכנות והתפעולות הטכסיות ועד הצורה והתוכן. לא בכדי אמר עליו על רמח"ל ר' יקותיאל גורדון מה שנאמר בהאר"י: "והוא יודע כל הגילגולים והתיקונים של כל אדם, חכמת היד ופרצוף" וכי גילה לו "שורש נשמתו

74 תולדות האר"י, עמ' 157.

75 מתשובת ר"י באסאן לדברים שכתב לו ר' יוסף אירגאס בשם ר' יעקב ווילנא (אגרות רמח"ל, עמ' קב) נראה, אולי, שאכן לא היה הספר תחת ידו (שם, עמ' קה). ור' למעלה והע' 25. לעומת זאת היה לו ס' תולדות האר"י. עיין תולדות האר"י, עמ' 133.

76 שער רוח הקדש, דף קט, א.

77 ר' למעלה והע' 51. הרח"ו יאמר שהאר"י היה משיג כל איש מקום שורשו בתורה וכשהיה מתגלה באיש פי' פסוק מסויים היה האר"י מלמדו "פי' פסוק ההוא שנתגלה אז כפי השעה ההיא בנשמתו". שער רוח הקדש, דף קה, ב.

78 שם, דף קמב, א. וכן הוא אומר: "כל אדם מישראל יכול לחדש חידושים בתורה כפי חלקו מה שאין חברו יכול לחדש". שם, דף קה, ב. ור' למעלה והע' 13.

79 שם דף עד, א—ב.

וגלגולו ותיקונו"⁸⁰. הצד השונה הוא קטן: הסיגופים והתעניות שרמח"ל נתן עניין לתיקון הפנימיות שהוא קשה מן החיצוניות. המגיד הופיע על רמח"ל בכל שעות היום ובכל עת שקולמוסו היה בידו היה המגיד עמו, ולא בשינה⁸¹. אזכרת תרין המשיחין בתפילה והתייחדות נושאי הגילויים בעניין המשיח⁸² מיוחדים הם לרמח"ל, וכן אתה מוצא שינוי באחד משמות המלאכים. בייחוד "להתיר הפה שיוכל שישירה בפיו רוח המדבר"⁸³ יזכיר האר"י שמות המלאכים: פסקין, סגרון יהואל ומטטרון, ורמח"ל — שמעיהל יהואל ומטטרון. נמצא אתה למד עד כמה צדק רמח"ל שאין בייחודיו מן התשבעות וכל דבר הנוטה אל הסטרא אחרא, אלא היפוכו של דבר — בקיעתה ושלילתה והוצאת ניצוצות הקדושה ממנה.

ממילא באים אנו לשאלה: כלום ייחד רמח"ל את ייחודי האר"י או שחיבר ייחודים המושתתים על כתבי האר"י? מזהות העניינים נוטה הדעת לומר כמונח הראשון. ברם, הייחודים שנתרו ממנו אינם כדמותם ממש, ואין ספק שרמח"ל נטל גם ממקורות אחרים, בייחוד מס' ברית מגוחה, והוסיף משלו ובכך הטביע חותמו עליהם.

אכן, בס' מגלת סתרים, שנדפס בשמו של רמח"ל⁸⁴, מוצא אתה בסופו בפ' תהלים שני ייחודים היוצאים מפסוקים שבתהלים: "ייחוד של אור זרוע" ו"ייחוד של אמרתי אשמרה דרכי"⁸⁵. ייחודים אלה כתובים בכתב־ידו של ר' משה דוד ואל, מבני חבורתו⁸⁶, וספק הוא אם משל רמח"ל הם. והנה, שני הייחודים האלה מצויים בשער רוח הקודש. הראשון מסרו האר"י לתלמידו ר' גדליה הלוי, והוא כפי שורש נשמתו⁸⁷, והשני הוא ממש הייחוד להבא על אשת איש⁸⁸. ברם, הייחוד הראשון עיבדו רמד"ו ובמקום "וס"ת אור" זרוע" לצדיק' הוא ש"ע נהורין", כתב: "וס"ת אור זרוע לצדיק אותיות קרע שטן והוא השם הידוע לקרוע גופי הקליפות ולהוציא מתוכם כל הניצוצות שבלעו והשם הזה עולה ש"ע כמנין ש"ע נהורין". תוספת זו היא תמצית תורת הגאולה של רמד"ו המונחת ביסוד חיבוריו הגדולים שבכתב־ידו בגנוי המוזיאון הבריטי, ואין ספק, איפוא, שמידדו היא.

אם יכולים אנו ללמוד מחכם זה שמקום נכבד נודע לו בחבורת רמח"ל על רבו וחבריו, בא אתה לומר שאכן נעשו בחוגו של רמח"ל ייחודי האר"י. תלמידיו ראו את רבם הנהג ונהגו כמותו. הם הלכו בעקבותיו גם בחיבור תיקונים חדשים כמתכונת תיקוני הזהר וגם בשאר חיבורים שלהם⁸⁹. שומע אתה כך גם מהעתקת הייחודים שבכתב־היד שלא רק רמח"ל נהג בהם והם נשלחו לצנועים שהיו מקורבים לחבורה. אבל מן האזהרות שיש לכמוס

80 אגרות רמח"ל, עמ' יט. ור' ה"מגיד" של רמח"ל, ספונות ה, עמ' שיא.

81 ר' למעלה ליד הע' 76.

82 אגרות רמח"ל, עמ' פו ודברי רמח"ל בעמ' צד. ועיין גם במאמר הנ"ל עמ' שיד.

83 שער רוח הקדש, דף קיז, א.

83* [וכפי שהוכח בס' כתבי הקבלה שלרמח"ל (עמ' 28—32) אינו אלא מחיבורו של תלמידו ר' מיכאל טירני].

84 מגילת סתרים, ווארשה תרמ"ט, עמ' [20—21].

85 כ"י ירושלים 5217, דף 53 א—ב.

86 יחוד כא, דף קסה, ב ור' דף קנד; קסא, א.

87 שם, דף ק, ב. גם בדף צג, ד נמצא ייחוד על פסוק זה, אבל הוא שונה.

88 [ר' בספר הנז' בהע' 83*, עמ' 39—41].

ולגנו אותם ולא לגלותם אלא למי ששומר התורה בדיקדוקה ונוהג בטתרה, למד אתה שרמח"ל לא התכוון לפתוח פתח לעשות ייחודים לכל דורש.

כל שנתברר ונתחזר לנו מקשה על הבנתנו בדבר אחד: אם אמת נכון הדבר, מדוע נסבו הוויכוחים בין רמח"ל לרבו וליריביו מסביב לעניין ולא נסתייע רמח"ל בכל שאלה ושאלה שנשאל בס' שער רוח הקודש שהיה בידו? ⁸⁹ משאילצו רבו לחדול מעשיית הייחודים צעק מנהמת לבו כלפיו: "הלא דבר הוא אשר נשתנו עלי סדרי עולם". ⁹⁰ ולמה לא השמיע באוזנו דברי האר"י שהנמנע מלייחד הייחודים "גורם לו נזק גדול... ויגרום שאותם הנשמות שרוצים להתדבק באדם יבדלו ויתרחקו ממנו. ואל תאמר שעסק התורה גדול ואין ראוי לבטלו, כי ענין הייחודים הנז' הוא גדול מעסק התורה, כי הוא מייחד העולמות העליונים, וגקרא עסק התורה והייחוד". ⁹¹ מה משענת גדולה וטובה מזו יכולת היתה להיות לו לרמח"ל? באמצעותה יכול היה להזוף כל טענות מתנגדיו אחת לאחת. כלום ריתחת הוויכוח וסערת הפולמוס הוציאו רוח זו ממפרשיו ועניינים שברגש הפכו עיקר? ושמא זו היתה דרכו של רמח"ל בעל הנפש הפיזית, שברוח וברגש דבק ולכן לא מדד ליריביו במידה שהם מדדו לו?

המקורות

א. תפילה לקבלת "שפע רב". שלשה דפים קטנים, בגודל הקונטרסים שנהג רמח"ל לכתוב בהם, נתגלגלו לידי ר' מרדכי שמואל גירונדי בפאדובה, והוא הכלילם בקובץ גדול של כתבים ושטרות מפאדובה. כ"י ספריית כל ישראל חברים בפאריס, סי' H149A, דפים 118—120.⁹² כתובה בעצם כתב־ידו של רמח"ל.

ב. יחוד היראה. כ"י תפילות ושירים של רמח"ל שבאוסף גינצבורג, סי' 745,⁹³ דפים 167—169. כתב־היד נכתב בלי ספק בחיי רמח"ל בידי אחד מתלמידיו, ר' אהרן ב"ר יעקב שלום. בדף 225 ציור בדמות אילנות לעניין קבלת האורות. הכתב לא נראה בצילום ודומה שהצייר שייך לייחוד זה.

ג. סדר היחוד בקצרה ומאמר היחוד. נמצא בשני כתב־יד: א) באוסף כתבים בקבלת האר"י ורמח"ל כ"י האוניברסיטה קולומביה X893 K17,⁹⁴ דפים צח, ב—ק, א; ב) כ"י מנטובה 112, דפים 30—31א. בכ"י קולומביה נרשם בזמן מאוחר, כנראה בידי הספרן,

89 ר' למעלה ליד הע' 31.

90 אגרות רמח"ל, עמ' רלב, ור' למעלה והע' 41.

91 שער רוח הקדש, דף עה, א.

92 כתב־יד זה ואחרים ראיתים במקורם בספריית שבהן הם מונחים, ונעזרתי בצילומים שבמכון לתצלומי כתב־יד עבריים של בית הספרים בירושלים. תודתי אמורה לספרייות ולהנהלת המכון ועובדיו על עזרתם. כ"י כ"ח סימנו במכון ס' 3215; פ' 149. [ור' תיאורו בס' כתבי הקבלה שלרמח"ל, עמ' 52—54.]

93 תיתי לו לפרופ' אברהם י' כץ, נשיא דרופסי אוניברסיטה, שהמציא לי תצלומו. העתק ממנו נמצא גם במכון הג"ל ס' 27999. [ור' תיאורו בס' הנז' בהע' הקודמת, עמ' 99.]

94 תצלומו ס' 23377. [תיאורו בספר (הנז' בהע' 92), עמ' 66—71.]

שהוא לר' שם טוב מפארו, ונתחלף לכותב בחיבור אחר, סוד הייחוד להנ"ל, שנשתמר בכתב-יד הרבה⁹⁵. ולא קרב זה אל זה. שייכותו לרמח"ל אינה רק מכך שסדר הייחוד הזה אינו אלא ייחוד היראה הנ"ל ושהוא בכלל בין כתבים של רמח"ל, אלא גם משימושי לשון ועניינים שאינם הולמים אלא את תקופת רמח"ל. הכינוי א"ס ב"ה [אין סוף ברוך הוא] שגור בלשונו של רמח"ל, וכן התואר אחד יחיד ומיוחד שבייחוד שלהלן — מצוי בכל תפילותיו של רמח"ל. ראוי להעיר גם על מטבעות לשוניות מיוחדות: הידיעה הברורה, הבתים של הידיעות, ויאירו הידיעות (יב), והידיעות העמוקות (קטו, א) וכן: מסך הצמצום (קטו, ב).

כתב-יד קולומביה נעתק מטופס שנשלח בידי תלמיד לחכם אחר עם אזהרות לבל יגלהו לאיש, מלבד "לאנשים גדולים צדיקים וחסידים" ושלא יכווין בזה הייחוד עד שיהיה שגור על פיו, ויעיין בביאור ויבינהו היטב. בכ"י זה נחלק הסדר לט"ו סעיפים ושינויי נוסח קלים מצויים בו. אבל חשיבות נודעת לו בשל הביאור על הייחוד (ק, ב—קית, א), שעניין רב בו להבנת תופעת הגילויים. אף בכלל בו בכ"י זה ייחוד אחר להיטהרות (קלו, ב—קלח, ב), שיודפס אף הוא במאמר זה.

מאמר הייחוד נשלח חציו עם סדר הייחוד עצמו "והשאר מעט מעט", דומה בשלושה פרקים. סופו של החלק הראשון בסוף דף קו, א, בלשון: "ועיין בזה היטב ואז תעשה בע"ה חידושי' יותר יפים". החלק השני נמשך מדף קז, ב ועד קיג, א ומסתיים בלשון: "ואשלים עתה לבאר הסדר של כל הדברים איך משתלשלים ונמשכים, אח"כ אפשר הפעולה והתולדה של כל א'", והשלישי בדפים קיג, ב — קית, א. אין הדבר צריך לפנים שלא רמח"ל כתב זאת אלא אחד מתלמידיו. אם רשאים אנו לדרוש סמוכין, מפירוש ספר היצירה שבכתב-יד זה, שאף הוא נשלח לשיעורין בצורת איגרות, כי אז העמדנו רגליים לדבר שר' יקותיאל גורדון שלח חיבורים אלה אל אחד מנאמני החבורה שנמצא בסמיכות מקום לפאדובה. ואולי אמורים הדברים בר' יעקב קאסטיל-פראנקו. הייחוד נעתק כמה פעמים ולפיכך מוצא אתה שבעל כ"י קולומביה מציין בכמה מקומות נ"א. וזה פישרו של השוני שבין כ"י גינצבורג לכ"י קולומביה.

ייחודים אלה אימתי נעשו? דומה בתקופה הראשונה, כשהיה רמח"ל מחכה להופעת המגיד, ולא נשתמרו אלא משום שאחד התלמידים שלחם למיודעו. גם ספר התפילות נשר בלי ספק מחיקו של ר' יקותיאל⁹⁶. ברם, כ"י זה אינן ספק שנעתק אחרי השבועה, ואם כן כיצד לא גזזו את ייחוד היראה בשעה שכל הכתבים שעניינם המגיד נגזזו? יכול שכ"י זה נעלם מעיניו של רמח"ל ויכול שייחוד זה, שעניינו היראה, לא נמנה על הדברים שחלה עליהם השבועה.

95 כגון בספריית אמברוזיאנה במילאנו, סי' 66 נעתק בשנת רפ"ז (תצלומו ס' 14622) ור' גם סי' 57 (ס' 14620), 62 (ס' 14614).

96 ר' בספר הגז' לעיל, הע' 92.

[תפילה לקבלת שפע]

בהנו"א¹

[118א] ירמיו"א² ה' מאציל כל נאצל, בורא כל נברא, יוצר כל נוצר, עושה כל נעשה, שתשפיע עלי שפע רב מקדושתך הרבה, מקדש ישראל, ותסיר ממני כל ס"א³ וקליפה, בזכו' שמך הקדוש הגבור קרע שטן (וישלב שמו עמו, דרך משל דוד: ד' קרע שטן, ו' קרע שטן, ד' קרע שטן. וכן כלם), ובזכות שמך הקדוש והגבור לאי⁴ רעו ולא ישח יתו בכל הרק דשי כימ' לאה האר צדע האת יהו הכמ ימל' יממ' כסי מיה, ובזכות שמך הקדוש והגבור אגלא⁵, וחפץ ה' בידי [118ב] יצלה, ותאציל עלי מקדושתך [מטהרתך]⁶ ורוח נדיבה תסמכני⁷, ואל תפן [לאשמותי] וחטאתי כי רבו, כי אתה רב [חסד מטת] כלפי חסד, מרבה מחילה לחטאים [וסליחת] לפושעים. והנני מודה לפניך ה' [אלקי] חטאתי עויתי פשעתי וישר הע[ויתי]. הנני שב ומתחרט על כלם, ח[וזה] ומתודה ה' אלקי לפניך עליהם, ולא [אשוב] עוד לכסלה. ואתה אלוק סליחות ברחמיך הרבים, כי לא על צדקותי [אני] מפיל תחנתי לפניך כי על רחמיך [הרבים]. ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה [ועשה אל] תאחר למענך אלקי⁸. ותסלח ותמחול [ותכפר] לי על כל חטאתי ועונותי ופשעי שעויתי ושפשעתי לפניך מיום ה[ויתי על] האדמה עד היום הזה, למען ק[דושת] שמותיך [119א] הקדושים נמם⁹ ייל הרח מצר ומב יהה ענר (ע"כ¹⁰ לא יאמר בשבוע?). ויצא נא אור גדול ושפע רב ממקור הכל א"ס ב"ה¹¹ ויתפשט בכל העולמות ובכל מדות קדושתך, וע"י יתוקן את כל אשר פגמתי בהם מיום היותי על האדמה עד היום הזה, תיקון גמור. והאלילים כרות יכרתון, ויאתיו כל לעבדך. והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד¹².

ירמיו"א¹³ וְדָוָד, שתצוה למלאכיך הקדושים שמועיאל מטטרון יהואל¹⁴ להביא תפילתי זאת משער לשער בעד שערי הרחמים הפונים עבר דרום, עד שיביאות ויעמידו' [199ב] בהיכל ק"ק כמו מנחת מקובלת.

- 1 בעזרת ה' נעשה ונצליח אמן.
- 2 יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו.
- *2 סטרא אחרא.
- 3 הפסוק: לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר' קדשי וכו' (ישעיהו יא, ט) מתולק לשלוש אותיות.
- 4 אתה גבור לעולם ה'.
- 5 מילים שבקצה העמוד לא יצאו בתצלום; הן הושלמו על-פי ס' ברית מנוחה והענין והושמו בסוגריים מרובעים.
- 6 תהלים נא, יד.
- 7 על דרך דניאל ט, יח.
- 8 השמות מנוקדים בכתב-היד.
- 9 עד כאן.
- 10 אין סוף ברוך הוא.
- 11 זכריה יד, ט.
- 12 מכאן ועד הסוף עיבוד התפילה שבס' ברית מנוחה. ר' למעלה.

וירמיו'א בעבור שמך אהיה [אשר] אהיה הנכבד והנורא, שתצות אלי השרים המקיפים את [המרכבה] התחתונה השומרים את דלתות [השערים] יופיאל רפאל שפטיאל [שימהרז] להביא את תפילתי ולהעמידה ב[מכון] שבתה.

וירמיו'א בעבור שמך אהיה, שתצות אל השרים יש[ראל] יהושעאל צדקאל שיכניסו תפילתי לפניך צור איום מלכנו ומוראנו, ויוציאו את שאלתי לפניך כאשר יש ברצוני והנני מבקש מ[מך] אלוה הרחמן, בזכות שמך הנורא [120א] והאמיץ אכתריאל יהו יאהדונהי, שתענני ולא למעני, כי אני עפר ורמה, ואתה שומע תפלת כל פה.

ולכם אני אומר שרי קדש הגבורים, זהרם כוזהר הרקיע [ו]ממשלתם בכל קצה, אבירי כח וגבורים ודמיונם כדמיון הברק, באים ורצים ושבים. הם מחנה התרשישים, חכמים מחוכמים וקדושים, עולים במעלות השכל, ומעשיהם מעשה נורא, ומזיו זוהר פניהם מתפשט ויוצא האורה. ממליכים עליהם מלך בעטרה גדולה בראשו, כורעים ומשתחווים לפניו, מעריצים ומקדישים גבורתו, בראשם גבורים וקדושים על מלאות. וכאשר התפלה עולה ומגיעת עד קצה גבולם [120ב] שם הם מתאמצים ומשמיעים את קולות מהללם. תרשיש קדישאל שרשיאל, לכם אני אומר, המתפלל לפני אלקי, שתכניסו את תפילתי זאת לפני צור שוכן מעונה.

ב. יחוד היראה¹

[167א] בתחלה תתבודד לבדך ותתודה אם הוא יום שאין אומרים תחינה.

תאמר פ' זה ליראה את הש"ם הנכבד והנורא הזה את ה' אלקיך².

א אז תתחיל³ לשים לבך לחשוב רוממותו של א"ס ב"ה, שהוא [מרומם מן הכל ו]שלם בכל שלמות, שאינו צריך כלל לבריותיו. ותתבונן שהוא עומד ומשגיה משם עליך, כי הוא תמיד בכל מקום. ותחשוב כאלו היית יכול לראות הדרת כבודו [עומד עליך] אעפ"י שא"א [לשום נברא לראות אותו], רק כך תחשוב להמשיך עליך יראה ובשת. ב אז תכוין [כי] כמו שאתה מכוין ברוממותו, כך⁴ מקרב אותך [להאיר לך].

אז תכוין בסוד הכתר העליון להעביר תחשך שגרים אדה"ר⁵, ושדרך⁶ הפרגוד תהיה מאירה יו"ד עליינה של א'⁷.

אז תבוש מלפני רוממותו ית"ש⁸ ולא תרים פניך [כלל], אלא תסגור עיניך ותכוין להמשיך יותר הארתו.

אז תזכור הטאריך בלבך ותבוש ממנו.

1 בכ"י קולומביה (p=) ומנוטבת: זה סדר היחוד בקצרה.

2 דברים כח, נח.

3 בכ"י ק: א' הנה בתחלה תתבודד לבדך ותתודה אם אינו יום שנופלים על אפים, ואח"כ תאמר... ואז תתחיל. כל שבסוגריים מרובעים הוא מכ"י ק.

4 ק: הנה הוא. 7 ק: ה' (שיבוש).

5 אדם הראשון. 8 יתברך שמו.

6 ק: או דרך.

ג [167ב] אז תכוין שתתעורר השכינה, שבה עילת העצילות מוריד יחודו, והיא תשלוט בשליטה גדולה. [ותכוין מיד שבסוד זה עולים כל העולמות ונמשכים כלם למל' א"ס ב"ה].

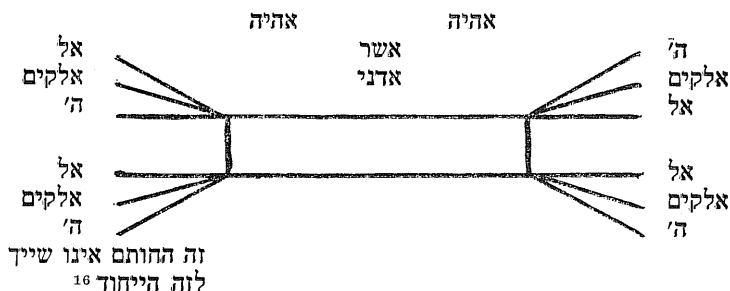
ד אז תכוין בשם אדנ"י, שהוא במלכות ומורה אדנותו ית'. ובסוד זה עומד כל ענין זיו, שה"ס⁹ הספירות כידוע [כמבואר בפ' המאמר, וז"ס¹⁰ אדון יחיד מושל בכלם].

ה אז תכוין להאיר סוד התורה, שהיא המשך כל המאורות לבחי' העבודה השייכת אל הנשמה¹¹ ויהיה לך שייכות למעלה.

ו אז תכוין בשם קדנ' ותכוין תש"ך אורות ביסוד, בסוד ח"י שנעשה ע"ב. ואח"ך תש"ך שבהם יורדים ח"י החיים מא"ס ב"ה ע"י שני אורות מע"י¹². ותכוין באלה השני אורות שהם סוד היראה אהיד אהיד ובוטשים זה בזה, ונעשים ד' בטישות שהם ד' אותיות אדני.

ז אז תכוין אקיק אשר אקיק אדני, ותכוין בח"ס¹³ נכללים כל אלה הדברים. והיראה והחכמה בוטשים זה בזה, ויוצא משם קנה [168א] בסוד הידיעה הברורה.

ותכוין שהוא שם בכח אח"כ¹⁴ תרד משם לת"ת דו"א¹⁵ שהם שם ידו"ד, ותכוין לעשות מאק"ק אשר אק"ק אדנ"י היראה (?) בסוד חותם הקצוות [כזה:].

יעשו ניקוד יראה לשם [הויה] בפועל קדנ"ד.

תכוין שהנקודים עולים מ"ו כמנין אק"ק אשר אקיק¹⁷ וד' אותיות אדנ"י בסוד אדנ"י במ. ואז יעשו יראה ה' בסמיכות אל השם.

ח אז תכוין במלת ליראה [שבפסוק] שהנקודות⁸¹ יעשו תרי"א אורות [והיינו] כי עתה יהיה נכלל כאן סוד התורה.

11 ק: הנשמות.

12 מעתיק יומין.

9 שהוא סוד.

10 וזה סוד.

13 ק: שבכח"ב. ג"א שבח"ס. בחכמה סתימאה.

14 ק: לבד משם.

15 ק: לז"א לת"ת שלו. לזעיר אנפין לתפארת שלו.

16 בק' אין הציור, ושכמותו בביאור, דף קה, ב.

17 ק: אהיה ב' פעמים.

[168] ותכוין שהשם עצמו ה"ס אנכי ולא יהיה לך וגשורים תרי"א בנקודות. אז תכוין שאנכי הוא יק ולא יהיה לך הוא וק, אח"כ מתחלפים בסוד שמי וזכרי וגשולם תרי"ג.

אז תכוין שתרי"ג ה"ס הגוף ¹⁹ וב' מתעלים בסוד נ"ר ²⁰, בסוד אברהם ויצחק, בסוד תרי"ג משיחין ²¹. וזה בסוד נשמותיהם של ישראל. ובס' זה יהיה לך בית כניסה למעלה. אז תכוין שאלה התרי"ג עושים תרי"ג דיוקנאות בנוק'.

ותכוין ששרש נשמותיהם של ישראל בז"א הוא בסוד מ"ה, ותכוין בסוד יעקב מלבר, משה מלגו. ובסוד זה תעשה התרי"ג בסוד אדם, וזה אדם היושב על הכסא. ותכוין שעיקר הוא בסוד יעקב.

יו"ד אז תכוין לחלק התרי"ג דיוקנאות אלו בסוד שנאן.

אז תכוין במלת את של הפ' ²² שהוא כמנין [169] שנאן.

יא אז תכוין להכניס נשמתך בא' מן הדיוקנ' לפי מה שהוא שרשה.

אז תכוין שיוכל האור לשלוט על הנ"ר.

אח"כ תכוין לתת ישוב לגשמתך ותכוין ח"י ותש"ב, ותכוין שב ביראת ה'.

יב אח"כ תכוין לעשות הבתים של הידיעות.

אז תכוין שיורד חי החיים ויאיר האור של הנ"ר.

תכוין שישלוט מ"ה בסוד משה ויאירו הידיעות.

ותכוין במלת הש"ם [שבפ' ליראה את השם] שהוא מש"ה בסוד בכל ביתי נאמן הוא [בסוד אלה הבחינות]. ותכלול גר"ן שלך בהכנעה גדולה, ויאיר בך אור הא"ס ב"ה.

יז ואז תכוין באור הזה לתקן כל השם ב"ה בסוד כבוד ומורא. והיינו יק בכבוד.

תכוין יווי וק במורא

ותכוין ג ע"ב

ועוד תכוין א.

יד ואז תכוין לכלול כל השם בסוד א יוי בסוד היחוד העליון, ותחבר ראש וסוף

ואמצע בסוד [169] אני ראשון וכו' ²³, ויו"ד עליזנה של א' תשלוט ותאיר.

טו אז תכוין אַת לצרף כל התורה באת בש, ותמשיך עליך היראה והבשת פנים להיות תמיד על פניך.

ותכוין בניקוד שם זה שהו מ"ו בניקוד יראה.

ואז תכוין להוציא מזה גילוי היחוד מה שמגיע לעתה שהוא בסוד יאהלותהים, וזהו ה' אלקיך.

18 ק: ואז תכוין שהנקודות. וכאן תחילתו של ס' ח.

19 ק: הנק' הנז' (?). ונראה: הנקובא.

20 נפש רוח.

22 ק: שבפסוק ליראה את.

23 ישעיהו מד, ו.

21 ק: ממין. נ"א משיחין.

[כ"י קולומביה]

[ק, א] הנה²⁴ לך היחוד הגדול והנורא הזה, בצרהו כי היא חייך²⁵, ותזכור שכל זה א' רשב"י ע"ה: וי אי אימא ווי אי לא אימא²⁶, כי מי שאינו טהור במעשיו יכול ח"ו לערב חול בקדש ורע בטוב, כאשר תבין מפי המאמר שאני שולח לך, חציו היום והשאר אשלח לך מעט מעט עד שאגמור אי"ה. ותזהר שלא ללמד זה היחוד הנורא כי אם לאנשים גדולים צדיקי' וחסידי', הוזהר מאד ושמור את נפשך.

ולא תכוין זה היחוד עד שתדעוהו היטיב בע"פ. ותחזור עליו כמה פעמי' עד שתהיה שגור ביותר בפיו, ותדע מקדם כל פירושו של מאמר, כי אינו מובן היחוד הזה כפשוטו עד שיודע' ביאור כל המאמר, ושם תרוה צמאונך. ועד שאגמור כל המאמר, ביני וביני²⁷ תלמוד היחוד ליקח אותו בזיכרון. אחי ורעי שלוי' לך מעתה ועד עולם.

ג. [מתוך "פי' הקצר על הייחוד"]

[ק, א] — — — והנה בני אדם היראים, מיד ב' שמות אלה בוטשים זה בזה והחותם שורה עליהם, וניתן להם ידיעת חכמה וסודות עליונו. וסוד זה סוד ה' ליריאי. אך יש בכאן ג' מינים: שמי שאינו ירא אלא מן העונש ואז כל התעוררותו אינו רק בסוד שם אדני', והס"א מלמטה מתעוררת כי היא המשרתת את הדין [ק, ב], ומי הירא רק יראת העונש אין הסודות מתגלי' אליו אלא נמשך בענייני העולם בהבלי הס"א... והנה מי שירא וגם אינו חוטא שורה עליו החותם בכח, ואז יודע הדברי' על בוריים מראש ועד הסוף ועומד בידיעת האמיתית — — —

[ק, א] — — — והאמת שלמע' מן הכל יש ז' ניצוצין סודם ז' ניצוצין דאלקים, והם מתפשטים לע' אורות שהם המאירים אח"כ לישיבות²⁸ בכח התכלת הפרוש עליהם, וזהו סוד ה' ליריאי. וה"ס ע' תיקוני' שפי' רשב"י על בראשית להאיר ע' אורות אלה באלה הע' מתפשטים לס"ר²⁹ ומשם ס"ר²⁹ פירושים לתורה שמאירים בישיבות, וע"ז נאמר ומצדיקי רבבים ככוכבים³⁰, שהם סוד הכוכבים ממש — — — ואשלים עתה לבאר הסדר של כל הדברים איך משתלשלים וגמשיכים, אח"כ אפשר הפעולה והתולדה של כל א'.

[קיד, ב] — — — אבל מי שמחזיק ביראת הרוממות, אז [קטו, א] השכינה מעצמה מייסרת אותו לפי סדר הישיבות שזכרנו, ואז מתגלים לו הסודות הפנימי' המתגלי' לפי היראה... והם ממשיכי' הידיעות הגדולות מלמע'. והנה הדרך האמיתי להמשיך האורות

24 מכאן ואילך רק בכ"י ק.

25 לשון מעין זה מצוי הרבה בנוסחאות של ייחודים והשבעות.

26 הקדמת הזוהר, דף יא, ב. לדברים אלה השווה דברי רמח"ל בס' דרך ה' המובאים למעלה במאמר, הע' 17.

27 בינתיים.

28 העלינויות.

29 לסיבה ראשונה.

*29 ס"ר=ס' רבוא.

30 דניאל יב, ג.

הגדולי' מלמעל' והידיעות העמוקות הוא דרך היראה, שישים אדם דעתו לחשוב רוממותו של א"ס ב"ה ויירא ממנו, ואז מיד השכינה מקרבתו ונותנת לו ישוב בסוד הישיבות הג"ל... ושם צריך עיקר הכוונה להמשיך דרך ראשית הדעת בסוד הישיבות העליונות ולא בסוף הדעת, ואז מיד חי החיים ישרה ויתגלו לו סודות גדולים... ואם ירגיל עצמו בזה בודאי ישיג חכמה עליונה, והמעשים הטובים שיעשה יהיו מעשי' גדולי' מאד, אפס כי צריך לטהר עצמו מעונות, שאל"כ³¹ יכול להשיג החכמה אך יכול להגיע לו כמו אלישע אחר ח"ו, כדואג ואחיתופל שאמרו טינא היתה בלביהו³² [קטן, ב]. אך אם יטהר עצמו ודאי זה הדרך היותר חזק לתיקון נפלא... שאין שיעור לכתו כלל, כי אין לו גבול כמו בספירות, ושליט בסוד היחוד השולט על הספירות, ועכ"ז הוא השרש של כל העולמות, שכל העולמות אינם אלא גילוי מה שמתקן כבר בשלימות הא"ס ב"ה. וכלא קמיה כלא חשיבי. הוא מה שנתפרש בסוד היראה והבחירה, שכל מציאות העולמות אינם אלא כמי שחולם תלום ורואה דבר כדמיון, דרך הדמיון, כך הכח השלם של א"ס ב"ה שאין בו זמן נראה לפי' דרך הדמיון, וכשרוצה להאיר מזה הדמיון הרי אין המציאות כלום וה"ז כחלום בהקיץ ה' בעיר צלמם תבזה, כי אין מעשה ס"א כלום כי כבר עובר צד דמיון זו ואינו כך...

כלל הענין הזה כמו מי שיסתום חלון חדר א' בזכוכית³⁴ בעל' גווני' והשמש מכה בו לפי עצמו בלי שנוי, וגראי' בחדר כמה מיני גווני' וריקומי' יוצאי' מן גיצוצי השמש עצמו כאלו הוא מרוקם כך, ומי שהוא בחדר לא יכול לראות ולא כך להבין הגיצוצי שהוא בדרך אחר, כן הא"ס ב"ה פועל בדרך שלימותו ושם לפניו מסך הצמצום שבו תלויים כל הגווני' האלה, והם כל חקות הטבע מראש ועד סוף, וכל הדברים האלה הם לפי הא"ס ב"ה בדרך אחד ממש, שא"א לנו להבין אותם איך הם. אלא זה ידענו, שכל אלו [קטן, א] הדברים הנראי' לנו במציאות שהם כך, אין זו ענין הדברים ההם כלל, כי ענין נעלה מזה חמה, אלא לפי הזכוכית הסותם השמש הוא נראה לנו כך. כך ענין תומן³⁵ איננו כלל אלא מה שאנו מדמים הטבע כמו שנראה לנו לפי הצמצום, הלא נר' בחלום עצמו יראה לנו שעברו ימי' ושני' בתוך חלום א', והחולם נראה לו שהוא כך ממש, כן אנחנו בהקיץ בענייני הטבע אנו משערי' מה שאנו רואי' וקוריי' לזו השיעור זמן, וכאלו יכול להיות שעה א' או רגע א' כשני החלום שהם באמת רגע א'. והבן היטב —

ד. יחוד

[קלוי, ב] ג"פ³⁶ ביום יכוין לזה היחוד אך בטהרה ובחדר לבדו. זכרני ה' ברצון עמך³⁷. כל הפ' בניקוד פתח, אח"כ בניקוד סגול, ואח"כ בניקוד צירי, אח"כ בניקוד חולם, אח"כ בניקוד ו' שורוק.

31 שאם לא כן. 35 מס' משכן העדות לר' משה די ליאון.

32 תגיגה טו, ב. 36 ג' פעמים.

33 הקריאה מסופקת. ואולי: עורר ? 37 תהלים קו, ד.

34 משל זה לקוח מס' פרדס רמונים, ר' למעלה, עמ' רו, הע' 54.

ואחר היחוד יאמר זאת התפילה:

ויעבור ה' על פניו ג"פ בניגון הטעמים.

רב"ה³⁸ לפניך יהללו כל המעשים ויזכירו זכרך בקול רנה ובקול תהלה, לפניך יפארו ירוממו ויעריצו ויקדשוך כל צבאות שרפי קדש ויכבדוך כל חיילי, עוז ומדע יתנו לך בלאר³⁹ וזמרה, כי אל מלך גדול אתה. כל הנשמה תהלל יה הללויה.

אתה ה' לבדך מושל בכל יצורך, נותן כח ועצמה לקוראים בשמך, כן תגבירני ותאמצני ותאיר עיני ותגיה חשכי, ואת לבבי תפתח לעבדך ותסיר ממני כל ערלת לב, ותחתום זורתך בתוך מעי ותזכרני בזכרון קדושתך, ולא ימוש דברי תורתך מפני כל [ימי] השמים, כי אל מלך גדול וקדוש אתה, ואזכור ולא אשכח תורתך ומצותיך תמיד, כי אתה ה' מעוז חיי, ויכלתך אין קץ, ולעצתך אין משיב, חסד ואמת יקדמו פניך וקדמני בחסדך לעולם. ה' צבאות גורא [קלת, א] ואיום ענני ברחמיך הרבים ואל תשיבני ריקם מלפניך. ילאפוליצ"ו⁴⁰. ואני תפילתי⁴¹ ג"פ.

ובשבת וי"ט לא יאמר ויעבור אלא רב"ה עד הללויה.

רב"ה ממ"ה⁴² הקב"ה, הוא א' והוא אחרון ומבלעדי אין אלקים, אחד ויחיד ומיוחד⁴³, שמע ישראל ה' אלקינו ה' א'. אין כמוך אלקים ה' ומושיע אין בלתיך, סולח עונות ומוחל פשעי' ככתוב על יד נביאך: מי אל כמוך נושא עון י' ישיב ירחמנו י' תתן אמת ליעקב⁴⁴.

אנא⁴⁵ ברוב גבורתך ידך תכריע צוררי

קבל רנת ענייך שמך טוב נחמנו

נהל גוע דורשיך יחיד באמרתך שמחנו

בשר טהרת רחמיך צדק תעננו גאלינו

חמול קרב בניך טוב נגד עמך

יגלה גדלך למענך פדנו זכנו קרבתך

שמע קבל וענה צדק יודעי תהלתך.

אנא מלך צור העולמים, קבל תפילתי היום הזה ברחמים ובתוקף כלום (?) תאמ' להעביר אשמ' פפב⁴⁶ אשר הטא לפניך חטאים גדולים אלו ואל תאבדהו לעולמי' (?), כי אותב עמך אתה הוא ה' וחושב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, כן תרחם עליו ה' אלקים ותמחה כעב פשעיו ותתקן את אשר עותו ואל תמאסהו וישוב אפך [קלת, ב] וינחמהו, ככתוב כי כאשר ייסר איש את בנו כו'⁴⁷. ילאפוליצ"ו.

תפילה זאת יאמר בכל יום חוץ מימים שאין בהם תחנה.

38 רבון העולמים.

39 כך כתוב וגראה שצ"ל בשיר.

40 יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי. תהלים יט, טו.

41 שם סט, יד.

42 מלך מלכי המלכים.

43 עיין בס' כתבי הקבלה שלרמח"ל, עמ' 185.

44 מיכה ז, יח—כ. האות י באה לסמן על דילוג במקום וכו'.

45 תפילה מיוסדת על שם מ"ב, אבגית"ן וכו' על-דרך אנא בכח.

46 פלוגי בן פלוגי.

47 דברים ה, ה.

פירוש [מחוג ?] הרמח"ל למשנה הראשונה בספר יצירה

מאת

ישראל וינשטוק

החיבור הקצר המתפרסם בזה הוא מתוך אוסף כתבים בקבלת האר"י ורמח"ל, כ"י האוני-ברסיטה קולומביה X893 K17¹. בקובץ נעתק חומר אשר תלמיד של רמח"ל שלחו לחבר הנמצא בקרבת מקום. הכותב, כמו שהבהיר מאיר בניהו², הנו ר' יקותיאל גורדון מוילנא, שבא ללמוד תורת הרפואה בפאדובה, שהה שם במחיצת רמח"ל מקיץ תפ"ט עד תחילת תצ"ג, והיה מראשי תלמידיו ומפיצי תורתו³. המקבל, כמשתקף בפתיחה ("כל החברים דורשים שלומיך, גדולים וקטנים"), נמנה אף הוא על בני החבורה, אך זהותו מוטלת בספק; אפשר זה ר' יצחק מאירני שיצא מפאדובה ושהה תקופה מסויימת בפירארה, ואולי ר' יעקב קאסטיל-פראנקו שעבר לריג'יני ואח"כ למנטובה⁴.

מציוני-לווי בסמוך אנו למדים, שהכותב, ר' יקותיאל, עמד בעת ההיא לפני סיום לימודיו וקבלת התואר (שהוענק לו ב-16 בנובמבר 1732 — כז' חשוון תצ"ג); זה החומר נכתב אפוא בשלהי שנת תצ"ב⁵. מפאת דוחק הזמן, שהיה "מטופל הרבה מספרים חיצונים", הוא העתיק את הקונטרס שלפנינו (בדומה לכתבים אחרים שבאותו קובץ⁶) לקטעים, שאותם שיגר מיד לחברו — כמסתמן, בארבע איגרות; מהפתיחה של האגרת השנייה יוצא, כי הראשונה נמסרה למיועד בידי הרב. כמו שמדגיש הכותב, נזהר הוא מלהעתיק ולהעביר שום דבר מן הכתבים שתחת ידו בלי רשותו של הרב, שלא נמצא אותה שעה בביתו, אלא, שפירוש המשנה של ספר יצירה נמנה על הדברים ש'מותר' לו להעלות בכתובים⁷. כידוע, נאלץ

1 תיאור הכ"י ותוכנו, מאיר בניהו, כתבי הקבלה שלרמח"ל (ירושלים תשל"ט), עמ' 66 ואילך. על פירוש ספר יצירה, שם, עמ' 70. החיבור חוזר (בשינויים בלתי-משמעותיים) גם בכ"י מנטובה 112; שם, עמ' 71, סי' 5.

2 שם, עמ' 75 ואילך.

*2 זה משתמע גם מלשון הכותב (בראש אגרת ב') "כי צריך אני להכין תדושים ללילה כידוע לך".

3 שם, עמ' 78/79.

4 עמ' 76/77.

5 כגון סדר היחוד, שם, עמ' 67, סי' 6: "... המאמר שאני שולח לך חציו היום והנשאר אשלח אליך מעט מעט אי"ה". גם חיבורים נוספים בקובץ (סי' 7, 9, 11) הועתקו ונשלחו בצורת איגרות.

6 הכותב אינו מדייק בלשונו (ראה שם, עמ' 130). באמרו "מן הספרי" שלי" אינו מתכוון (כפי שאפשר לחשוב) לחיבורי-הוא, אלא סתם לכתבים המצויים אצלו, ובזמן שהוא בעיקר מה

רמח"ל כשנתיים קודם לכן (ג' מג"א ת"צ) להתחייב בשבועה, שלא יצאו כתבים משלו החוצה. כמו שחוזר ומציין באגרותיו, חל איסור זה רק על חיבורים חדשים של עצמו, אבל לא "מה שהוא פירוש על דברי אחרים" (וזהר, כתבי האר"י וכיו"ב)⁷. לתחום מותר זה שייך איפוא גם הפירוש הגידון.

זה החיבור, לא קיימת שום התייחסות אליו במקורות, אין הוכחה מפורשת לבעלותו, ואין אנו יודעים עליו אלא הכתוב בו. סימנים ניכרים בתוכו מורים על רמח"ל — עד כמה שאפשר לסמוך על כגון אלה (כי כידוע חיקו התלמידים את רבם הרבה גם בדברים שבלשון וסגנון)⁸. הרי מערכת של ביטויים וצירופי-מילים משימוש המובהק של המקובל, החוזרים במתכונת זהה או דומה בטקסט שלפנינו: השם ברוך הוא, סוד שם הויה ברוך הוא, אין-סוף ברוך הוא; 'אורות' — כנינוי לספירות, 'שורש' — כנינוי לאין-סוף או לכתר; התפשטות האלהות בסוד עשר ספירות, התפשטות התכמה והתלבשותה בבניה, הנבראים לבושים של האורות, התגלות הכוחות העליונים בצורות הגשמיות, התחלקות הפרצופים של האותיות, גילוי והארה — אם להזכיר כמה מן הבולטים, שבהצטברם ודאי נודע להם משקל בבירור שאלת המתר. נוסף לכך התופעה הלשונית המוזרה, שכבר הכירו בה כאופיינית לרמח"ל, שהוא משתמש במילים ארמיות של הוזהר כמילים עבריות במשמעותן המקורית, ביניהן המלה 'מתפרש' במובן: נפרד⁹ — היא החוזרת בקונטרסנו הקצר פעמיים: "הרשימו עצמו... המתפרש [שנפרד] ועושה הצורה בנבראים"¹⁰; "ואת"כ מתפרש"י [נפר-דים, מתחלקים] כל סדר ההשפעה למשרתים להיות מנהגים אותם"¹¹. באגרת האחרונה בא ציון מפורט של 'פעולה' לקבלת שפע ותשובה לשאלות על ידי רשימת סידרה מסויימת של שמות והשבעה של מלאך — גם זאת מעין הידוע מכתבים אחרים של רמח"ל¹². לעומת זאת נעדרת בחיבור ההשפעה הדומיננטית של תורות האר"י, המסמנת את חיבורי הקבלה הרמח"ליים. כך, שאם אכן נקבל את ההשערה שזה הפירוש של המשנה הראשונה בספר יצירה הנו חיבור של רמח"ל, נצטרך אולי לומר, שהוא נמנה על ביכורי יצירתו. תודתי נתונה לפרופ' מאיר בניהו, שמידו בא לי החיבור, ואף היה לי לעינים בהעתקתו של כתב-היד, ובבדיקת כ"י מנטובה, שקריאתם מאוד כבדה עלי.

- 7 שהעתיק מתורת רבו. מעין זה הוא מוסר באגרת אחרת "וכתבתי מספרי דף א" וכו', והכוונה לפירוש מאמר הפקודין של הרמח"ל; שם, עמ' 76 והע' 25. ויתכן שהשתמש במכוון בביטוי המוסווה, מחמת התלונות הידועות של המתנגדים, כי רמח"ל מפר שבועתו בהפצת כתביו. ואף בתקופות מאוחרות יותר יש שמעתיקי כתבי רמח"ל העלימו במכוון את שם המתבר; שם, עמ' 104 (כ"י מוסד הרב קוק) 139, 174, 187.
- 7 ראה המקומות מאגרות רמח"ל שרשמו בכך תשובי, דרכי הפצתם של כתבי קבלה לרמח"ל וכו', 'קרית ספר', מה (תשל"ל), עמ' 137, הע' 44*; בניהו, שבועת רמח"ל וכו', 'ציון', מב (תשל"ו), עמ' 44, הע' 82, וכתבי קבלה, עמ' 174.
- 8 בניהו, כתבי קבלה, עמ' 34, הע' 20, ועמ' 257, ועוד. ומתוך ומתוך כך אין פלא, שכתבים שונים נחלקו בהם החוקרים אם לרמח"ל הם או לאחד מתלמידיו.
- 9 ישעיה תשובי, קובץ של כתבי קבלה מגני רמח"ל, 'קרית ספר', נג (תשל"ח), עמ' 172.
- 10 באגרת א.
- 11 בתחילת אגרת ב.
- 12 ראה לעיל, עמ' רטז.

[אגרת א]

פ"י ל"ב נתיבות חכמה וכו'

[קצט, א]

כתיבתך קבלתי, ומה מאד הקיפוני צרות מבית ומחוץ, ממך שיצאת כך גקי מנכסיד, ועד פה חברנו ¹ וכו' מטופל בצרות בדברי ריבות, והלואי שלא יאבד המשפטים בל ידועים ח"ו [חס ושלום] שהקיפוהו מכל צד, ואין לו מנוחה. והיה בדעתי לכתוב לך איזה דבר מעמקי החכמה, אך לפי שמ"ו [שמורי ורבי] ² אינו עדיין בביתו לא רציתי להעתיק שום דבר ³ בלי רשות, אפי' דברים המותרים באגרת, וכאשר יבא אכתוב לך כל מה שאוכל, כי גם אני מטופל הרבה מספרים חיצונים ⁴ בעת הזאת. אין כל חדש (תחת השמש) ⁵ עתה, כ"א [כי אם] לקרות את ה' בכל לבנו, וה' הטוב בעיניו יעשה. כל החברים דורשים שלומיך, גדולים וקטנים. עכ"ו לא אמנע ממך היטב מה שמותר לי לכתוב מן הספרי שלי ⁶ פ"י 'משנה ס"י [ספר יצירה]:

ב"ב נתיבות חכמה חקק י"ה דעת, כל העולמות הנפרדים נעשו בסוד האותיות העליונות לפי כל הבחי' שיש בהם. ועוד, כשרצה א"ס ב"ה ⁷ [אין סוף ברוך הוא] לברוא אלה העולמות התחתונים, אז קשר כל הספי' [רות] של האצי' [לות] ביחד, וגק' 'חותם העולם' ⁸. ואז המציא מציאות חומר א' היולי, וסודו: מל' [כות]. והוא חומר נפרד, אלא שנק' מל' [כות], כשנקה כל המציאות כלו, ובערך א', שאז כל התפשטות האלקות הוא בסוד ה"ס [הי' ספירות], וכל הנפרדים בסוד מל' [כות]. וזה החומר היה בלתי צורה, אלא שהיה מוכן לקבל הצורות, והוא סוד התוהו ⁹. ובחי' החומר הזה נק' 'עפר', להיותו בסוד ה' ¹⁰ של ה' [שם הויה] ב"ה, וו"ס [וזה סוד]: "הכל היה מן העפר" ¹¹. ואז יצאו כל בחי' [נות] האותיות בסוד אותיות חקוקות על החותם. והוא מה שנגלת מבחי' [נות] האותיות למע' [לה] בקשר הספי' [רות] שזכרתי, שאח"כ ניתן זה על חומר היולי, ונעשו בו מיד כל הצורות, וגק' רשימו דחותמא דעתיקא ¹². והנה זה הבחי', ה'רשימו' עצמו, [קצט, ב] הוא מבחי' א' מן המל' [כות] של האלקות עצמו, המתפרש ועושה הצורה בנבראים, שהוא החומר הוה. וה"ס [וזהו סוד] "שימגי כחותם" ¹³, שהחותם הכללי הוא בבחי' שאר השמות שהם

- 1 הכוונה לאחד החברים מחוג תלמידי הרמח"ל — אם לא רמו מוסווה במכוון לרב עצמו, שהיה אז אכן מוקף מכל צד בצרות ודברי ריבות.
- 2 בזה הלשון מתייחס התלמיד הכותב-המעתיק בכל מקום לרבו, הרמח"ל.
- 3 מכתבי הרב.
- 4 הכותב, ר' יקותיאל, היה עסוק בלימודי רפואה ופילוסופיה.
- 5 כך בכ"י, שתי המילים בסוגריים.
- 6 מכתבי עצמו — או מהעתיקותיו מכתבי רמח"ל? ראה מ"ש במבוא.
- 7 ממטבעות-לשון השגורים של הרמח"ל; ראה לעיל, עמ' ריג.
- 8 בוותר, ח"ג, רפא ע"א: 'איתו חותמא דעלמא' (המדובר שם בספי' בינה).
- 9 עפ"י הרמב"ן לבראשית א, א; וזהו, ח"א, טז ע"א.
- 10 ה' אחרונה — מלכות.
- 11 קהלת ג, כ. והוא הנדרש בוותר, ח"ג, לד ע"ב, על ספי' מלכות.
- 12 מתכוון אולי לאמור בוותר, ח"א, רמז ע"ב. על ה'רשימו' של החותם. שם גם נדרש הפסוק 'שימגי כחותם' המובא כאן בסמוך.
- 13 שיר השירים ח, ו.

של מל[כות]. והיינו שהפרצופי' של אותיות עצמן מתחלקים כל הכנויי' בבחי' מל[כות], וה[שם] הויה ב"ה בבחי' ת"ת [תפארת]. והחותר הנחתם הוא בשם אלקים, וכל כנויו בשם אלקים, בסוד הטב"ע כמנין אלקי"ם¹⁴. אך חותם האצי[לות] הוא בסוד שם הויה ב"ה. נמצא החותר עצמו הוא יסוד. והמל[כות] נחלקת לב' בחי[נות]: בחי[נה] א[חת] הוא החומר הנ"ל, וזה נפרד, ונק' ג"כ מל[כות]. וה'רשימו' של החומר נק' ג"כ מל[כות], חלק עליון שבה, שהוא אלקות והשכי[נה] למע[לה] במקומה הוא¹⁵ בבחי[נה] עטרה בראש צדיק¹⁶. והוא ממש חותם אות ברית¹⁷ קדש בסוד ה' ¹⁰ של שם [הויה]. והבין היטב¹⁸ כל חלוקי המדרגות שיש בכאן. עטרת הברית הוא החותר, והוא השכינה למע[לה], ונק' חותם של יסוד, כי נחשבת לחלק א[חד] מן היסוד. ומל[כות] עצמה יש בה ב' בחי[נות]: החומר, והוא חלק התחתון; ה'רשימו' שבחומר, והוא חלק העליון. והנה חקיקת הכ"ב אותיות בחותרם נעשו ע"י הל"ב נתיבות חכמה, והם הל"ב נתיבות שיש באותיות עצמן. וסוד הענין, כי החכמה עצמה היא סוד י'¹⁸ אחת, וז"ס [וזה סוד] פליאות חכמה. ועשתה לה נתיבות בהתפשטותה, והם כל הקוים הנמצאים באותיות עצמן. וז"ס, כי בהיות אותיות נחקקות, נשאר מקום אל הקוים כמו נתיבות ממש. והנה מקום היודין נק' 'פליאות חכמה', כי הי' מורה היותה מאירה מתגלה. אך מקום הקוים נק' 'נתיבות'. וזה צורת האותיות עם הנתיבות. א' צורתה: א. הרי יש בה ב' נתיבות ופליאה אחת: ¹⁹ — נתיב א', < נתיב ב', כי במקום שאין צד א[חד] נמשך חוץ מהצד אחר, נחשב הכל נתיב א[חד]. ב' יש בה ב' נתיבות, דהיינו ר נתיב א', — נתיב ב'. וכן שאר כל האותיות: מקום היודין — 'פליאות', מקום הקו' — 'נתיבות'. [ר, א] — ואסדר לך כל האותיות¹⁹: ג — וי, ד — וי', ה — דו, ו — ז — וי, ח — דו, ט — כי¹⁹: כ' הפוכה, י' פליאה; כ — הצע[2] ¹⁹*** ב, ל — כו, מ — כו, נ — ג, ס — ע, פ — גו, צ — ני, ק — כו, ר — ר, ש — כו¹⁹***: כ' כפופה, ו' בתוכה; ת — ריו. נמצא שחקיקת כל האותיות כצורתם היה בסוד פליאות נתיבות חכמה. והנה הפליאות אינם עולים מן המנין, כי באמת הם מופלאי, כ"א [כי אם] הנתיבות. שם יש התפשטות שלהם, ושם מתפשט[ים] את"כ כל ענייני האותיות בראש הל"ב נתיבות

- 14 כלשון הרמ"ק, בפרדס רמונים, שער י"ב, פ"א (גימטריה זו רווחת הרבה בכתבי המקובלים וההוגים).
- 15 הוא — כך בכ"י, וכן הלאה.
- 16 עטרה — מלכות; צדיק — יסוד.
- 17 כלשון הוהר, ח"ג, רנו ע"א ועוד: אות דא צדיק; ח"א כה ע"א ועוד: יסודא איהו ברית.
- 18 והבין היטב — בכ"י זהו סיום פיסקה, ובמלות הבאות (כל וכו') מתחילה פיסקה חדשה. לפי התוכן זוהי כנראה טעות של מעתיק, שהפריד בין הדבקים.
- 18* לשון שערי אורה, שער ט: חכמה היא סוד יוד של שם המיוחד.
- 19 בכ"י בא בזה קו משופע [המסמן קו האלכסון של האל"ף] — שהוא נתיב א'; וקו כפוף [המסמן רגל שמאל שלה] — שהוא נתיב ב'. מחוסר קווים אלה בדפוס, הוצבו במקומם אלה שבפנים.
- 19* בכ"י רשומות האותיות מעל לציורי החלקים שלהן (כגון: ג מעל וי); מסיבה טכנית של הדפוס נאלצנו לשים אלה בצד אלה.
- 19** בכ"י רשומה ה'כ' בזה שכובה (פתוחה כלפי מעלה).
- 19*** הכוונה כנראה: בדומה לאות ב' — היינו: ר' וקו.

עליונות. וסוד הל"ב נתיבות הם הם 'אלקים' דמ"ב [דמעשה בראשית] ²⁰. הל"ב נתיבות עושה[?] ד' ענייני' באותיות עצמם: א' — נתיבות לכל א[ות] וא[ות] הוא ענין המילואי של כל האותיות, וענין כל אלה כתנות שיש לכל אות; ב' — ענין כל המספרים של כל האותיות; ג' — ענין כל התמורות; ד' — ענין כל הצרופי' בר"ת וס"ת [בראשי תיבות וסופי תיבות] ואמצעי תיבות. וזהו ²¹: חקקן — חקיקה כללית; חצבן — הוא כל א[ות] עם מילואים ועם מרגנותיה[!]; שקלן — בסוד המספר; והמירן — בסוד התמורות; צרפם — בסוד הצרופים.

ונאמר עתה באיזה שמות נעשו הדברים האלה: השמות שם י"ה ה' צבאות אלקי יש[ראל]. וז"ס "בי"ה ה' צור עולמים" ²², "ביה שמו ועלוזו לפניו" ²³. והנה החכמה העצומה שמה י"ה" ²⁴. וזה רשום[?] העושה כל החקיקות. ומיד באו כל הסדרים תחת סדר שם הויה ב"ה, ואז נתחלקו לח' ח' ²⁴. והכל בסוד י"ה, כי ב"י נעשו ד' היות לזכר, ובי' ד' היות עצמם בסוד נקבה, בסוד אמ"ש ואש"ם ²⁵. ואז הם ח' היות ²⁵, שבהם ל"ב נתיבות ג"כ, וכל זה בסוד חכמה. (אך כדי לצאת הציור ממש ...) ²⁶.

למחר אם ירצה ה' אשלים לך הענין, כי אני טרוד הרבה. ואתה יש לך פנאי יום ולילה לא בכל זמן ועיין ²⁶ בדברי ריבות, שיש לך עת וזמן לעבודת ה'. הקל אצלך לכתוב הענייני' שם[?] ששלחתי לך. ²⁷ ולא תהיה עצל בדבר זה. כפי אשר תכתוב לי, כך אטריח גם אני בעדך ²⁷ — הגם כי אין לי זמן כלל. ואני זה ראשונה [ר, ב] שכתבתי לך הרבה נגד המעט אשר כתבת. בעת אחר אשר תכתוב מעט, אפחות אני מכתיבתי, כי לטובתיך ג"כ אני מתכוין, שלא תתירשל [ב]מתן התורה, ותכתוב כל מה שתוכל. עכ"פ לא יבצר ממך שעה א' ביום ושעה א' בלילה. ואני אכתוב לך ענייני' גדולים, וסודות נפלאי' אברר לך, אשר לא יערכם זהב.

[אגרת ב]

הנה עדיין לא קבלתי ממך אגרת היום. והנני מכין עתה בבקר, כי אחר חצות אין לי פנאי, כי צריך אני להכין החדושים ללילה כידוע לך. עתה בא מ"ו [מורי ורבי] לביתו בשלם, וא"ל שנתן לך האגרת שכתבתי לך אשר שם ה' פי' משנת ס"י [ספר יצירה]. ולכן עתה אשלים לך במקום שהנחתי אלה המלות:

אך כדי לצאת הציור ממש, צריך שיתלבשו הנתיבות בבינה. ולכן בחכמה נק' 'שבילים', אך מצד מה שמתגלים בבינה נק' 'נתיבות'. והנה י"ק עושה כל הנתיבות שזכרתי, יקו"ק עושה כל הד' סדרים שאמרתי, והם דין. ואת"כ מתפרשי' כל סדר ההשפעה למשרתים

20 ל"ב 'אלהים' שבמעשה בראשית... אלו הם ל"ב נתיבות" — לשון הרמ"ק בפרדס רמונים, שער י"ב, פ"א.

21 ספר יצירה, פ"ב, מ"ב. 22 ישעיה כו, ד. 23 תהלים סח, ה.

24 שערי אורה, ריש שער ט, ועוד. 24* ראה הע' 51.

25 כלשון ספר יצירה בנוסח הארוך (סוף דפוס מגטובה). פ"ג [מ"ח]: זכר באמ"ש נקבה באש"ם.

25* שהן ל"ב אותיות.

26 בזה תפסיק הסופר המעתיק באמצע הפירוש, ומכאן הוא ממשיך בראש האגרת הבאה.

26* אצ"ל: תעיין, והכוונה תתעסק ותבלה את זמנך.

27 המילים 'ולא תהיה'... בעדך' ניתוספו כהשלמה בשולי העמוד.

להיות מנהגים! אותם, וזהו צבאות — אות הוא בצבא שלו²⁸. והנה כאן שולטות שמותיהם של יש[ראל] בסוד "עם המלך במלאכתו ישבו שם"²⁹, וזה: אלקי יש[ראל]. וכל הנשמות הנקראים כאן 'אלקי יש[ראל]' מורים שהם הולכי על ענין הנשמות. ועוד הוא התפשטות החכמה, ואח"כ מתלבש בבינה, בסוד: אלקים חיים. ועוד מגיע לז"א [לזעיר אנפין], שיסודו הוא החותם, והוא: מלך עולם. והנה ע"כ הרכבת החותם. וח' שמות מאירים מסוד הל"ב אלה³⁰, והם: אל רחום וחנן רם ונשא שוכן עד מרום וקדוש — עוד ל"ב אותיות, ושולטי בסוד הל"ב אלה. ואח"כ יש: שמו³¹, והוא בחי' א' שבו שורים [רא, א] הצורות על החומר. וז"ס [וזה סוד]: "בי"ה שמו"³². וכאן יוצא שם ישמוקוקיקו³², ובו חוזרים ונכתבים למע[לה] הצורות כמו שנעשו.

ותבין בכאן סוד גדול, שהוא ענין "וכל מעשיך בספר נכתבים"³³. ותראה שספר עולה כמנין ש"ם³⁴. וזה כי אחר שנצטיירו הצורות למטה, חוזרים ונרשמי' למע[לה], והיינו: "גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו"³⁵. וכן: "ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו"³⁶. בסוד זה נעשה ג' ספרים, שבהם נכתבים כל החותמות שנחתמים. כי החותמות נחתמים כולם בג' בחי[נות]: עולם, שנה, נפש³⁷. וענייני הנפש³⁸ נכתבים בספר א[חד] בפ"ע [בפני עצמן], והיינו 'גלמי', והיינו "ועל ספרך כלם יכתבו". דברי עולם נק' ס[פר] הזכרון[ת]; דברי השנה — 'דברי הימים'. וה"ס [והוא סוד] "מי יספר שחקים בחכמה"³⁹. והענין כי הנה כל הנברא הוא הודעת פעולותיו ית"ש, שזה מורה על ענין א[חד], וזה מורה על דבר אחר. והוא כמו ה' [שם הויה], שאינו השרש עצמו⁴⁰ אבל מורה עליו, כך כל הנבראי[ם] כלם הם ממש שמו של הקב"ה. וזהו "כל הנקרא בשמי"⁴¹. וזה בבחי' השראת הצורה על החומר, שפי' למע[לה], שאז חוזרים כלם להיות רק שמו של הקב"ה, ואז בבחי' זאת נרשמים למע[לה] בשכינה עצמה, בסוד 'ספר'⁴². וזה כדי לקבוע ההנהגה על ידיהם בחר[?]. עוד חסד⁴³ (כאן צריך הפי' של 'אדני שפתי תפתח', ואניח חוץ, כי אינו צריך לך כ"כ, ואלך לפני')⁴⁴.

28 לשון ספר יצירה בנוסח הארוך, פ"ו, מ"א; וכך היא הגירסא שבעין יעקב לחגיגה טו ע"א: ה' צבאות שמו — אות הוא בצבא שלו.

29 דהי"א ד, כג. והכוונה בדרך דרשת חז"ל לפסוק, ב"ב, צא ע"ב, ע"ש.

30 כלל האותיות של "יה... מלך עולם" הן ל"ב (מלבד 'יקוק' שהוא כלל החותם כנ"ל) — וכן "אל רחום... וקדוש"; ובכולן התפשטות הל"ב נתיבות. לסדר השמות המובא כאן ראה 'טמירין' א, עמ' לג, בשנו"ס.

31 כצ"ל: בכ"י: שמות. 32 *ראה להלן בפנים והע' 62.

32 תהלים סח, ה. 33 אבות פ"ב, מ"א.

34 גימטריה ריוחה בכתבי ר"א אבולעפיא ומקובלים אחרים ע"פ מקורות יתיר קדומים.

35 תהלים קלט, טז. 36 שבימוש ס' יצירה מובנה: גוף האדם.

37 מלאכי ג, טז. 38 איוב לח, לו.

39 השורש הוא 'אין סוף'. 40 ספר יצירה, מפרק ג' ואילך.

41 ישעיה מג, ז. המשכו: ... בראתי יצירתי וכו'.

42 עפי' תוזהר, ח"ב נ"ו ע"א: אתר אית ליה לקב"ה דאקרי 'ספר' וכו'.

43 הסוגריים בכ"י; תוספת הערה של התלמיד המעתיק. לפי' הפסוק הנזכר, ראה בניהו, כתבי הקבלה שלרמח"ל, עמ' 85 (446—447).

ונמצא, כי בסוד י"ה נמצאים כל הל"ב נתיבות. ובהם כל מיני צרופים, מדרגות שאפשר למצוא האותיות, והיא חקיקת בחותם. ואח"כ יש הצורה עצמה הנרשמת על החומר. וזה נק' 'שם', כי זה שמו של הקב"ה. שכל צורה מן [רא, ב] הצורות האלה הגשמיות מראה אחת מן הכחות העליונים[ם]. אך לא שהם כך, אלא שהם משל אל הכחות (האלה⁴⁴). ואז נשרש במות וקרום של מות. כי המות הוא חכמה העושה כל הנתיבות, והקרום סובב עליה וחותם אותה כמו הלבוש⁴⁵. וזה שורש לבחי' השם הזה שמסתיר ענייני כחות העליוני, ואין נראה אלא החיצון שהוא השם בכל הצורות התלויים בו, ואעפ"כ דנים הפנימי על החיצון, וזה "בי"ה שמו" כנ"ל. וקרו"ם הוא למנין שמו"ו. נמצא לפ"ז כל הנבראי[ם] אינם אלא לבושים שלובשים האור[ות] עליונים על עצמם. ונק' 'לבוש' לפי ההתלבשות, והוא קרום. ולפי שאין זה לבוש אלא גלוי והודעת הכחות שבפנים, ע"כ נק' 'שמו'. וע"ז הענין נא': "אני ה' הוא שמי"⁴⁶, שצריך שכל הבר' סוף סוף תטהר מפני הארה אשר בהם. (והנה שם יק"ו...) ⁴⁷ לא אוכל עתה להאריך. אם יהיה אפשר לי באיזה צד, אוסיף עוד היום הזה. ועתה אצא בשלם.

[אגרת ג]

הנה אוסיף לך על הפי' הנ"ל: הנה שם יק"ו הוא החותם⁴⁸, והמחתים הוא י"ק. וכללם הוא כך: ב...⁴⁹ מתפשטי' הל"ב נתיבות בסוד הפלאות שהם ח', ונעשי' ת' היות⁵⁰, והגילוי בנתיבות שלהם. וכ"ז הוא בסוד הויה, שבו מתחלקים הנתיבות לד' סדרים⁵¹. ואח"כ יש כל ענין 'צבאות' ו'אלקי ישראל' הנ"ל. והנה כ"ז הוא בתחילה בסוד ה"י — שהוא חכמה; אח"כ בסוד ה'ה' — שהוא בינה, ואח"כ בסוד ה"י' — שהוא ז"א; וזהו 'אלקים חיים' [מ] ומלך עולם. כי כל מה שהוכן כבר ב"ה'⁵², כך חוזר ומקבל וידין יותר כלו ב'אלקים חיים, ואח"כ כלו ב'מלך עולם. והיינו יק"ו שלשתם שלמים, ואז נק' [רב, א] שהחותם שלם. ואז יוצאים הח' שמות שאמרתי שהם 'אל' וכו'⁵³. והם הל"ב שכבר נתגלגלו בג' גלגולים ביה"ו, ונשלם עניינם. ואז חותמים חותמם בחומר כנ"ל, ויוצאת הצורה שהוא 'שמו'⁵⁴ — והיינו: "בי"ה שמו". ולפי שבחותם נתגלגלו הדברים ג"פ [ג' פעמים], יוצאים ג' מיני חתימה, כל א' מהם שלם בכל האותיות וגלגוליהם, והם נכתבים בג' ספרי[ם]: עולם, שנה, גפ⁵⁵, מה שיש בזה יש בזה. וכלם יוצאים מן הרושם השלם, אלא שמצד י' נעשים כל דברי העולם בסדר זה, ומצד י"ה נעשה כל דברי השנה, ומצד י' נעשה כל דברי הנפש.

44 המלה מחוקה.

45 בזה, ח"ג, קצב ע"ב ועוד: והאי קרומא אתהפיא על מוחא דאיהו חכמתא סתימאה וכו'.

46 ישעיה מב, ח. 48 כמבואר בס' יצירה פ"א, מ"ג.

47 כדלעיל, הע' 26. 49 מטושטש.

50 ראה הע' 25.

51 כך חילקם הרמ"ק בפרדס רמונים, שער יב, בפרקים ג-ו, שמונה נתיבות בכל פרק (ע"ש במפתחות!).

52 יש בזה קצת טשטוש (כנראה התקשה המעתיק בקריאת הטקסט שלפניו).

53 ראה לעיל, הע' 30.

54 לעיל (הע' 34). 55 כדלעיל (הע' 37).

והנה ה' [השם] הוא א[חד] אלא שנכתב בג' ספרים. וזה צריך כדי לחדש לע"ל [לעתיד לבוא] ההנהגה לנצח ע"פ מה שנעשה עתה. ועל כן צריך כל הספרי[ם] האלה לחדש הכל על פיהם. והנה הנ"ה [הנצח הוד] הם עומדים לברר כל דבר לימין ולשמאל, וסימניך 'שחקים' — ששוחקות מן לצדיק[ים] [ם] *56 לע"ל, והטחינה אינה אלא הטחנת הדברים זה מזה. וע"כ בהגיע הדברים אל ג"ה, הם המחלקים כל הנתיבות האלה של החכמה להיות הולכי[ם] אלה לבחי' אדם, ואלה לבחי' עולם, ואלה לבחי' שנה. וז"ס 'נצח נצחים' — הוד הודות, רק בנצח נחשבים כל הדברי[ם] לימין, ובהוד כל דברים לשמאל *56. וע"ז נא' "מי יספר שחקים בחכמה" *57, כי בנ"ה נחלקים הספרי[ם] האלה לפי החכמה הנמשכת בהם, והיינו "סלו לרוכב בערבות — שהם ג"ה — ב"ה שמו" *58. (והנה ב' מינים יש לשם הזה...) *59. לא אוכל עתה להאריך.

[אגרת ד]

והנה ב' מינים יש לשם הזה: ההוראה ע"י האדם שהוא נכבד וגברא בצלם, וההוראה כי *59 כל שאר הבריות שאינם בעלי שכל, ויש שאינם בעלי חיות. ולכן ב' קרומי יש לו למות, [רב, ב] ועליהם נא' *60: "כנגדו בבצי' ניכר", כי שם מתגלים אלה לחלק החכמה לאלה הב' לבושים בסוד הספרי' כנ"ל *61. והשנה נמצאת בדרך אחר, כי הוא דבר שאינו במציאות מורגש, וה"ס האויר שבין קרום לקרום. ואעפ"י שלפעמי' נר' שהאויר שבאמצע הוא בחי' דעת *61, אך כאן אפשר בדרך אחרת, כמו שידעת שהאורות לפעמי' משמשי' לספי' א[תת] ולפעמי' לספי' אחרת כמו שצריך. והרי גשלם השם ישמוקוקיקו *62, כי הויה הוא המתגלגל בג' אותיות יק"ו, ואז יוצא ה' [השם], כלול מכלם.

והנה משם זה מקבל מט"ט, ואח"כ יושב וכותב בספר *63, והוא המעלה דברים להיות נרשמים בספר. והנה מלת 'ספר' מתפרש לג' לשונות: בל' ספר של כתיבה, בל' ספר של מגין, ובל' ספר של דבור *63. והספר של אדם הוא ספר ממש, והוא ענין 'ועל ספרך כלם יכתבו' *64. והספר של עולם הוא ספר כענין 'הספר אשר ספרם' *65. והספר של שנה הוא ספור, כענין 'זכור ימות עולם' *66, והוא ספור דברים ממש.

56 חגיגה, יב ע"ב. בשערי אורה, שער ג—ד, נצח והוד נקראים 'שחקים', וכ"ה ברע"מ, פנחס, רלו ע"א.

56 *שערי אורה, שם, שנצח פועל מצד החסד, והוד מצד הדין.

57 איוב לח, לו.

58 תהלים סח, ה. — ע"פ הוזהר, ח"ג, קצג ע"ב ועוד, שנו"ה הם 'תרי בדי ערבות'.

59 כדלעיל, הע' 26. *59 נראה שצ"ל: ע"י.

60 חולין מה ע"א.

61 היינו לשניים מתוך השלשה: עולם ונפש [= אדם].

61 *אולי התכוון לאמור בזוהר, ח"ג, קלו ע"א, שדעת חלליה "שרי... בין האי... ובין האי...".

62 צירוף 'שמו' עם 'יקוק' ו"יהו". וראה לעיל (הע' *32).

63 על מטטרון כספרא רבא של מעלה, ראה המקורות שערך הר"ר מרגליות ז"ל בס' מלאכי עליון (ירושלים תש"ה), עמ' עג, קב, קו.

63 *זהו הפירוש השגור לרוב של לשון 'ספר וספר וספור' בספר יצירה.

64 ראה לעיל, ליד הע' 38. 65 דה"ב ב, טז. 66 דברים לב, ז.

והנה אלה הם ג' מיני השגחות של אדם. יש השגחה פרטית בכל ענייניו, והכל נרשם
 אכב"י? בגופו ופניו נרשמים הדברים בס[פר] "זה ס[פר] תולדות (ה)אדם"⁶⁷. ונרשמים
 כלם בסוד זרהפ"ס השולטי' בו בה' מקומות ועושים רשומי', כמבואר במקומו⁶⁸. והימים
 הוא ממש רק ענין ספור דברים, שנודעים ונזכרים כל דברי הימים, בסוד "אתה זוכר
 מעשה עולם"⁶⁹, וכל יום ויום שתחתיו כל מה שנעשה. וזה מה שיגלה הקב"ה לע"ל
 [לעתיד לבוא]. אך שיתר הדברים מתנהגים בהנהגה כללית רק בסוד מספר [רג, א] מיניהם,
 שכלם ספורים ועומדים לפניו ית' להתפשט בהם הפעולה הצריכה. והנה שם הג' ספרים
 הוא הַקָּה⁶⁹, ועולים י"ה להורות שהם ספרי' של י"ה, שזכרנו למעלה בסוד 'ביה שמו'.
 והנה בתחילה יוצא רושם החותם כנ"ל, וסודו שדי יקוק, שהוא כמנין ש"ם. והנה
 הב' שמות כא[חד], שעליהם נא'⁷⁰: "וארא אל אברהם ואל יצחק ואל יעקב באל שדי
 ושמי" וגו'. כי אלו הב' שמות הנותני' צורה אל החומר, וכשהשלימו הצורה וחזרו לרשום
 אותה, אז נקראו הב' שמות 'ספר'⁷¹, שלהם ג' הוראות כנ"ל. ואז נתוסף בהם ה' א[חת],
 שמתחלקת לג' אך שרשה א', ואז יוצא השם מה"ש⁷¹. ולכן בכח השם היה הוא להודיע כל
 (שנכתב)⁷² שנחשב בג' ספרים אלה דבר יום ביומו.

ותדע עתה סוד גדול, כי מן זה השם יוצא ובא כל עשיית הצורות למטה, שיוכלו
 לקבל השפע מלמע[לה], להורות עתידות או שאר ענייני' על הגדה, יהיה עפ"י המזלות
 או עפ"י איזה כת אחר שיהיה. ואודיעך עתה פעולה גדולה בעשית בסוד זה השם⁷³:
 תכתוב בד' טורים י"ב צרופי הויות, י"ב צרופי אהיה וכ"ד צרופי אדני, ב' צרופים לכל
 בית. ולמע[לה] מהכל תכתוב שם מה"ש, ולמטה הַקָּה. וכשתרצה לדעת איזה דבר, תשביע
 למלאך ספריאל⁷³ בשם מה"ש, שיודיע לך הדבר ההוא אשר אתה מבקש בשם הַקָּה. והכתיבה
 צריכה שיהיה בקלף כשר. ואז תצייר עגול א' על ד"א [דבר אחר?], ואם היה ג"כ בקלף
 כשר היה יותר טוב. ובתוך העגול תכתוב ג' אלפי ביתות זו לפנים מזו בעיגול, ותסתכל
 בהם ותראה את האותיות כמו מתנענעות. אז תכתוב האותיות ההם לבדם, ותביט בהם
 ותראה הסדר [רג, ב] כמו שהם מתנענעות. וכן תחבר תיבות, ויצא לך תשובת שאלתך.
 הנה לא היה לי זמן. ובקשתי מהיותר נמרץ שיכתוב. וכך אעשה בכל זמן שאוכל.
 ותראה המצות⁷⁴ שאתה שולח אלי, שיהיה בהם יותר שרש בדרך חכמה. ותשלח הפי'
 בפני עצמו לא בתוך האגרת וכו'.

אלה השאלות בזמן הזה א"א לעשותם כמו שאכתוב בפנים⁷⁵.

67 בראשית ה, א. 68 איני יודע למה מתכוון.

69 תפילת ר"ה. 69 בניקוד: שוא, קמץ, חירק. 70 שמות ו, ג.

71 שהוא כמנין ש"ם, כנ"ל ליד הע' 34.

71 הוא השם החמישי משם ע"ב: ראה בזוהר, סוף ח"ב, רע ע"א (השלמה לפ' בשלח).

72 כך בכ"י. 73 ראה ע"ז במבוא.

73 שם מלאך זה אינו זכור לי ממקור אחר.

74 הכוונה בזה לחיבור על המצוות בדרך הקבלה שכתב החבר שאליו הופנו אגרות אלו. על שריד

מחיבור כזה ראה בניהו, כתבי הקבלה של רמח"ל; עמ' 89, מס' 11.

75 אלה ... בפנים — ציון בשולי העמוד.

ספר מקור מים חיים

מאת

הרב יוסף קאפח

ב ש ע ר

הספר "מקור מים חיים" שאני מגיש כעת לפני הקוראים, הוא אמנם חבור מאוחר יחסית, אך רבו בו הדעות שמקורן כנראה עתיק. הספר היה נדיר בתימן והיו ידועות ממנו רק העתקות בודדות. בארץ ידועות ממנו שלש העתקות בלבד, אחת ברשותי, ושתיים ברשות "מכון בן צבי" בירושלים, מס' 1141, 1142. את הנוסח בעמוד קבעתי על פי כתב היד שברשותי, כי נוסחתו נראית לי שלמה יותר ומדוייקת יותר. ובמקרים מעטים שנוס' כ"י מכון בן צבי נראית לי נכונה קבעתי בעמוד, ונוס' כה"י שלי הבאתי בהע' תחת הסימן ק. את נוס' כ"י של המכון הבאתי בהע' תחת הציון ב"צ. כה"י שברשותי אינו ידוע שם כותבו ולא זמן כתיבתו, אך מתוך מראה הניר והכתב נראה שנכתב לפני כמאה שנה. בשלשה מקומות בכה"י נמצאו שלש הערות שלא צויין שם המעיר, ומתוך כ"י של המכון נראה כי בעל ההערות הוא הרב אברהם ערשי ז"ל וכפי שצויין בעמ' ... הע' 29. ר' אברהם ב"ר משה ערשי היה ידוע כאחד המקובלים בדורו, הוא היה רבו של מהר"ר חיים קרח זצ"ל, כפי שציינתי ברשימתי עליו בחוברת "המסלה" (בטאון בני הישיבות יוצאי תימן) תשי"ז. ר' אברהם ערשי נפטר בשנת תרל"ז.

כתב היד שברשותי מתחיל מהקדמת המחבר. ובכה"י של המכון נמצא קטע זה לפני ההקדמה:

"זה ספר מים חיים שחבר החכם השלם האלהי מהר"ר חיים העזרי נע"ג, כתבו פרד"ס, המה משולבים הם מאירים כלפידים, ונהרין כבוצינין קדישין, הש"י יזכור לנו זכותו אמן. ואני הכותב הוספתי קצת מן הקצת איזה טעם מרבתי ממה שלמדוני, השי"ת יהיה בעזרי אכ"ר, כ"ד מהר"ר אברהם ערשי נע"ג."

המחבר עצמו אינו ידוע לרבים בתימן, ורק מתי מעט ידעו עליו. שמו היה: הרב חיים עזרי, משפחה ידועה מאד בתימן. בני משפחה זו היו גם בעיר צנעא גם בעיר ד'מאר גם בשאר ערי תימן וכפריה, ולפי שם המשפחה אי אפשר לדעת היכן התגורר המחבר, אך מפתחתו הקצרה של ר' אברהם ערשי נראה שהמחבר היה מבני צנעא.

זמנו המדוייק של המחבר אין אנו יודעים. ויש להניח שהוא חי במאה הששית לאלף הנוכחי. בספר הובאו דרשות ורעיונות קבליים רבים השאובים מכל רחבי הזהר, דברי המראה

יוסף קאפח

שהמחבר היה בקי מאוד בזהר, ולשונוותיו שגורים בפיו, או כלשון אבות דר' נתן "יוצאים מפיו מפורשים", ואת מקצתן ציינתי בהערותי. יש אמנם כמה דרשות תמוהות מבחינה מסוימת, אך אין זה גורע מערכו הכללי של החבור, בפרט להבנת הרקע של התקופה הנדונה בסביבה האמורה.

תודתי נתונה לאכסניה של תורה ותעודה, שספחו גם תעודה זו לאכסניתם הנעלה.

יוסף קאפח

הקדמה לספר הנקרא מים חיים

ברוך ה' אלהי ישראל אשר הפליא לעשות בחכמתו, וברא הכל בדרך חסד וצדקה, וגזר בחכמתו להיות העולם מתגלגל והולך, וגם משתלשל ויורד, ומתילד ומוסיף¹, והיה ונפסד, ומתפרד ומתפשט², ומסתובב ומתנועע, ומתעלה עד לא"ס ב"ה. והוא 5 בסוד בראשית, האי נקודה עלאה איהי ראשית חכמה יראת ה'³, איהי חלה ראשית עריסותיכם⁴, דאיהי נקודה עלאה, י' ברישא דאלף⁵, איהי מחשבה פנימאה בא"ס, דאיהו אוירא באר מים חיים. אלה הדברים יקרים עליונים, כוללים כל דברי החכמה וסודות התורה, וסוד הספירות, וסוד המקוה, והים, והלוחות, ושעור הקומה, והיסודות, גנוזים בתדרי התורה⁶, ומעין מבית ה' יוצא⁷ באר מים חיים לעוסקים בתורה ומיחדים 10 הייחוד ב"ה ושכינתיה בדחילו ורחימו. וזה הספר מעט הכמות ורב האיכות מחברו תנצב"ה חיים העזרי⁸ נע"ג אכ"ר⁹.

מקור מים חיים

ברוך ה' אלהי ישראל אשר נתן לנו תורתו על¹⁰ יד שלוחו נאמן ביתו, ובה כלולים כל רוי עליונים ותחתונים. בראשית כל הברואים, ברא השרשים בכסא כבודו 15 קבועים¹¹, השמים והארץ וכל צבאם בם כלולים, אמנם לא הוציאו תולדותיהם עד עתים קצוצים¹², כי לא ניתן בהם כח התולדה עד יצאו מגומרים, ואז יעלו בהדרים, ויצאו בששה ימים: בראשון כלולים, ובשני חלוקים, ובשלישי נעשו שלימים¹³, ונבראו הדשאים וכחותיהם במרומים¹⁴, וברביעי נתלו המאורות, ונתמנו מושלים להאיר לכל הברואים¹⁵, ובתמישי נבראו החיות רומשים, והעופות טסים, ובששי הבהמות מהיבשה

- 1 בכ"ב ב"צ מוסיף "והוא בחסד".
- 2 על התגלגלות והתפשטות העולם או העולמות ראה ספר התמונה, או התמונות. ויתכן שלא ראהו המחבר אלא קלט הרעיון מכלי שני.
- 3 תהלים קיא א. וראה זהר בראשית דף ג ע"ב.
- 4 במדבר טו כ. ועיין זהר שם דף קעד ע"א.
- 5 כלומר היוד הימנית של אות א.
- 6 כל הסודות הללו יתבארו להלן בפנים הספר.
- 7 עדה"כ יואל ד יח.
- 8 ר' חיים עזרי.
- 9 = נחלו עדן גן. אמן כן יהי רצון.
- 10 ק, ועל.
- 11 ראה בראשית רבה פרשה א ה. פסחים נד א. נדרים לט ב. שכסא הכבוד נברא קודם בריאת העולם. וראה רמב"ם מו"נ ח"ב פכ"ו.
- 12 ב"צ, קצובים.
- 13 ק, שלומים.
- 14 אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע מכה אותו ואומר לו גדל. בראשית רבה פ"ז.
- 15 ראה מגלה ט ב, אשר חלק ה' אלהיך אותם להאיר לכל העמים.

20 גבראים, והאדם אחרון לכולם ומחשבתו הקודמת ונשמתו¹⁶, וגופו באחרונה מארבע רוחות הגביל¹⁷, ונפה באפיו נשמת חיים, כדי לעמוד לשרת בשם ה'¹⁸ בג"ע, ובחר בו להיות מושל בכל הברואים¹⁹, בעבור שישמור דרכי בוראו. והשביעי קדש שבת לה' והוא סוד הכל, היכל הקדש עמודא דאמצעייתא, איהו שביעאה ואיהו אמצעייתא מקורא דכולא, איהו עדן, בראשית איהו ירא שבת, האי נקודה עלאה דאיהי ראשית חכמה יראת ה'²⁰, איהי חלה ראשית עריסותיכם²¹, דאיהי נקודה עלאה, יוד בראש אלה, ואיהו אוירא סתימא, דאיהי יוד בגו אויר. גם נתפשטה י' מתוך האויר בשאר אור דאיהו א"ס, והיוד הוא העולם שיש בו י' גלגלים²², והם ארבעה עולמות, (ו)הם עולם האצילות ועולם הבריאה ועולם היצירה ועולם העשיה. עולם האצילות עשר ספירות שהם כתר עליון ב"ה, ונקרא כתר עליון מכלל דיש כתר תחתון, שכולן נקראין כתרין, וכל אחד מהם כלול מעשר, שהכתר יש בו מ', והמ' ²³ יש בה כתר, עד שתמצא שהן ק'. והמאה יש בהן אלף, שכל אחד מהמאה עשרה עד שתמצא בתוך העשרה מאה, ובתוך המאה אלף, ובתוך האלף רבוא עד לא"ס שכולן יחד אחד והם שם אחד כתר מלכות כתר-חכמה מעלה שמים, בינה חסד פחד דרום צפון, תפארת נצח הוד יסוד [מזרח מערב] מלכות ארץ מטה. ובתוך עולם האצילות עולם הבריאה והם י"ס החיות, והכסא 35 ארבע חיות ושש מעלות לכסא²⁴ הרי עשר, ועולם היצירה י"ס והם עשר כתות המלאכים²⁵, ועולם העשיה עשרה גלגלים²⁶. ועליהם יש מושלים מתחת יד אדוני האדונים, והמושל בעולם האצילות שם יודו, והמושל בעולם הבריאה אכתריאל שר המרכבה, והמושל בעולם היצירה מטטרון שר הפנים, והמושל בעולם העשיה פנדלפון שר הגלגלים. ובתוכם ארבעה יסודות, וכל אחד מקיף חברו מששה צדדים, והם יסוד האש מקיף ליסוד הרוח, ויסוד הרוח מקיף ליסוד המים, ושלשתן מקיפין ליסוד העפר. 40 ד' ²⁷ ארצות נחלקין, ועליהם ממונים ארבעה מלאכים בארבעה דגלי²⁸ המרכבה, דגולים לאלפים ולרבבות אין מספרים, ומרום חביון עד ראש אפריון, כולם מפארין ומשבחין ומקדישין ומעריצין את שם המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא, והם מיכאל גבריאל

16 כלומר המחשבה לברוא את האדם ונשמתו קדמה לבריאת כל הברואים, וכולם לא נבראו אלא בעבורו לפי דרך מחשבת זו. והשוה רמב"ם מו"ג ח"ג פ"ב.

17 אם מארבע רוחות מוסב על גופו שהוצבר מכל העולם, ראה סנהדרין לח א. ואם גם על נשמתו כאשר נקרא "ונשמתו וגופו" איני יודע מקורו.

18 עדה"כ שמות יח ה.

19 בראשית ט ב.

20 השוה רמב"ם בהלכות יסודי התורה פ"ג הל' א.

21 מלכות, והמלכות.

22 מלכותא דרקיעא מעין מלכותא דארעא, וראה מלכים א י יט.

23 השוה רמב"ם יסודי התורה פ"ב הל' ז. וראה משנת חסידים, מסכת המלאכים והרקיעים פ"א הל' א, עשרה מיני מלאכים היוצאין מזווג הנשיקין דאבא ואמא.

24 משנת חסידים, שם הל' ג, הם סוד עשר מקיפי היושר דעשיה.

25 ב"צ, שבע. ואינו נכון.

26 ב"צ, רגלי.

אוריאל רפאל (על יסוד העפר). ובי"ס²⁷ נבנה כל בנין, נגדר כל גדר, נספר כל
 45 מספר, אין עוד בלתם לאין סוף ואין²⁸ תכלית, שהם מטבע²⁹ השי"ת עשרה מספרים³⁰
 ובהם רשומות כ"ב אותיות התורה, ואלו הן: אבגד הוז חטי כ(ך) ל(ם) נ(ו)
 סעפ(ף) צ(ץ) קרשת. דם³¹ וף ק, א. איק בכר גלש דמת הנך וסם זען חפף טצץ³²
 יקא, איק בכתר, בכר בחכמה, גלש בבינה, דמת בחסד, הנך בפחד. על כן נאמר למרע"ה
 זויג לי האותיות וזיווגן, יצאו הנך אין לו זיווג, א"ל הקב"ה למרע"ה הנך שוכב עם
 50 אבותיך³³, הנך בפחד ממדת הדין ואין לך להפטר ממנה. וסם בת"ת, זען בנצח, חפף
 בהוד, טצץ ביסוד, יקא במלכות. כמו בכתר איק ובעטרה יקא, כי הכל אחד הכתר
 והמלכות³⁴, כי אלף עולה איק³⁵, ואלף הוא הכתר ופלא במלכות³⁶.

וכן הנקוד הוא בס' המדות³⁷: קמץ איהו בכתר דאיהו סתים כקומץ. פתח איהו
 בחכמה. צירי איהו בבינה, סגול איהו בחסד, שבא איהו בפחד, חולם בתפארת, חירק
 55 בנצח, שורק בהוד, מלא פום ביסוד, מ' בלא נקוד כי היא מקבלת מכולם, כללא
 דכולהו, (תרע"א)³⁷ יחודא דכולהו³⁸, תרעא דכולהו, אספקלריאה דלא נהרא, ואיהי עניה
 יוד תתאה, ועליה נאמר והדל לא ימעט³⁹, דהא יוד איהי כ' במלואה⁴⁰, ועשרים עולה
 תק"כ⁴¹ כמנין כתר, האי⁴² יוד עלאה, וכתר בו מלכות. ומלוי יוד עולה עשרה⁴³,
 ועשרים עולה עשיר ודל, והוא דכתיב העשיר לא ירבה והדל לא ימעט⁴⁴ דאיהי
 60 מלכות, ממחצית השקל לתת את תרומת ה', להוסיף באצילותה מבית ה', שהתרומה
 אינה כמעשר, לפי שהמעשר אחד מעשרה, אבל התרומה חטה אחת פוטר את כל
 הכרי⁴⁵, שהיא רמו לאצילות שהוא אב לכל הספירות.

אמר הכתוב ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה⁴⁶, החכמה איהי אימא, ותבונה
 אבא⁴⁷, ארץ הא תתאה, שמים יוד עלאה, דעת איהו ברא, חיבורא דתרויהו איהו ואו

27 ובעשר ספירות.

29 מטבע שבהם טבע הקב"ה כל הבריאה.

30 שתי תיבות הללו נראה שאין מקומם כאן. אמנם מצרפים ל"ב נתיבות חכמה שהם כ"ב אותיות
 התורה ועשר ספירות, כמבואר בספר יצירה פ"א הל' א, בכ"ז נראה שנתגלגלו כאן דרך אגב.
 31 צ"ל דם.

32 אלף בית לפי צירוף אחדים עשרות מאות, כי כף סופית היא חמש מאות, ומם סופית היא
 שש מאות, וכן הלאה.

33 דברים לא טו. וראה מדרש מאור האפלה, שם הובאו הדברים בהרחבה.

34 ב"צ, פירוש הכתר והמלכות.

35 הפא הסופית כאלו היא כפופה, שמונים, ולא פשוטה שהיא שמונה מאות.

36 ב"צ, ואלף הוא בכתר, ופלא הוא במלכות. *36 בסדר הספירות.

37 "תרעא" מיותרת. 38 ב"צ, ל"ג תרעא יחודא דכולהו.

39 שמות ל טו. 40 י עשרה, ו ששה, ד ארבעה, הרי עשרים.

41 צ"ל תר"כ, וכ"ה בכ"י ב"צ. 42 צ"ל הא' וכ"ה בכ"י ב"צ.

43 צ"ל עשרים. 44 שמות ל טו.

45 חולין קלז ב. 46 משלי ג יט.

47 קצת תמוה דבר"מ פינחס דף רמח איתא: חכמה אבא, ארץ ברתא, כונן שמים דאיהו ברא עם
 אימא דאיהו תבונה וכ' ע"ש. אח"כ מצאתי בכ"י ב"צ "החכמה היא הנקראת אבא, ותבונה
 אימא".

65 ואיהו שמא שלים ידודי. הא אחרונה איהי אתרא לכולהו, תרעא לכולהו, זה השער לה' ⁴⁸, והיא היכל, ושמא הוא מתקלא דכולא, מאזני צדק ⁴⁹. ואיהו ואו עמודא דאמצעיטא, עמודא דארך מאזניא, תרין ההין כפות מאזניא, יוד אבן הקדש, ליטרא דדהבא. ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים ⁵⁰, הרים אלין הררי עולם דאינון חסד פחד, פלס דא ת"ת, וגבעות במאזנים אלין נצח והוד, כפות מאזניא דא יסוד, אבנא דמאזניא דא מלכות, אבן צדק אבן המלך. ואדם נקרא עולם קטן ⁵¹ נגד עולם גדול, והוא נברא בצלם אלהים ובדמותו ⁵², והוליד בצלמו ⁵³ ובדיוקנו דור אחר דור. ולא נבחר אלא אחר ימים מעטים מדורות הראשונים ⁵⁴, ונבחר אברהם וקצת מזרעו בהנתן לו המילה, ונבחר יצחק אחיריו, עד הבחור בחיר ה' יעקב אע"ה אשר נקרא שמו ישראל, ישראל סבא דמות אדה"ר, וגם דמותו במרכבה ⁵⁵, והוליד י"ב שבטים בחירי יה, ובם 75 נשלמה הבריאיה, ונבחנו בבחינתם, וגברו באחותם להיות עומדים באמונת אל אברהם ⁵⁶. אך הקנאה עמדה ביניהם בגזירה חתומה מימות אברהם ⁵⁷, ומכרו אחיהם פן ימלוך עליהם, ולא ידעו לפניהם ⁵⁸. יוסף מצרים הורד, ובא שבע גם רעב, וירדו אחי יוסף עשרה לשבור בר ⁵⁹ לבתיהם. והנה יוסף לקראתם מלך לעומתם, וישתחוו לו ארצה מיראתם, כי הוא מלך במעמדם. וידבר להם מאין באתם, ואמר להם מרגלים אתם ⁶⁰, ואמרו לו לשבר אוכל מארץ כנען ירדנו. ויאמר אליהם מה טבכם כנסתם שלא כדרך כל העם ⁶¹ אלא הייתם כבולשים ⁶², ויאמרו י"ב עבדיך אחים אנחנו ונפרד אחד ממנו ועליו ירדתינו נגזרה ממרומים, (כאן חסר) ⁶²*. ויאמר אליהם ואלהי אביכם יתן לכם

48 תהלים קיח כ. וראה הקדמת הוזהר דף ז ב.

49 ויקרא יט לו.

50 ישעיה מ יב. וראה זהר תרומה קעה ב.

51 ראה מדרש הגדול שמות כו ל, שם הביא הרבה מקבילות בין העולם־האדם־המשכן. וראה רמב"ם מו"ב ח"א פע"ב מהדורותי ה' ⁷².

52 בראשית א כו—כו. 53 שם ה ג.

54 משפט זה אינו ברור, ושמא כוונתו שכל הדורות הראשונים לא נקרא אחד מהם בחיר ה' עד שבא אברהם.

55 ראה בראשית רבה פ' סח יח, שאיקונין שלו חקוקה למעלה.

56 ק "עומדים באמונתם א"ל אברהם" ושבוש הוא.

57 גזרת בין הבתרים, ידוע תדע כי גר יהיה ורעך.

58 אולי צ"ל: ולא ידעו כי למחיה ה' שולחו לפניהם.

59 בראשית מב ג.

60 בכה"י העיר כאן הכותב: "אמר הכותב שמעתי מחכם אחד מארץ התימן טעם ר"ת כמדומה לי שאמר בשם בזה"ט, כי מרגלים ר"ת מבני רחל גנבתם לאורחת ישמעאלים מכרתם. רמז יוסף בחכמתו לאחיו מעשיהם במלת מרגלים". ובכ"י ב"צ מוסיף בנוסח זה "והם רמזו לו במלת כנים, כוונתו נבקש יוסף ממצרים. וע"ד רמז אמר שיוסף בחכמתו רמז לאחיו במרגלים אמר כשם שהמרגלים נתחייבו מיתה כך אתם נתחייבו מיתה, והוא ע"ד אמרם ז"ל שנתגלגלו בעשרה הרוגי מלוכה כיון שקבלו עליהם את הדין, ובשעת צער זהריגה פרחו נשמתן ונכנסו תחתם נשמת עשרה המרגלים לקבל הצער, בר מינו".

61 ע"פ המדרש שכל אחד נכנס בשער אחר משערי מצרים.

62 ב"צ מוסיף: פי' מחפשים.

*62 הערת הכותב.

רחמים בגלותכם, ושלח לכם את אחיכם בן יוסף ואת בן ימין, ואני כאשר שכולתי בבית ראשון שכולתי בבית שני לא אשכל עוד⁶³. וזה אינו מקומו כי לא באנו אלא לדרוש כי כל התורה כולה כלולה מפרדס, פשט רמז דרש סוד. ויוסף איהו יסוד, צדיק יסוד עולם⁶⁴. ובמכירת יוסף נתחייבו בתרבו מן ראשון ומקדש שני וגלות ישראל בין האומות, ובזכות יחוד קב"ה עם שכינתיה נגאלין. והקב"ה הוא היסוד, עם שכינתיה זו המלכות, והיחוד הוא בתורה ובמצות ובידיעת סודות התורה וסוד⁶⁵ המצות. כגון טעם השבת שהיא השביעית והיא הרביעית: היא השביעית לששה ימים, רמז למדת המן, 90 השביעית ממעלה למטה, השבת⁶⁶, והיא הרביעית שהיא שבת ת"ת⁶⁷, וגם הבינה היא שבת. והן ג' שבתות: שבת הגדול ושבת בנתיים⁶⁸ ושבת בראשית, שבת הגדול בבינה, ושבת בנתיים ביסוד, ושבת בראשית במלכות עם הת"ת. וד' רשויות לשבת: רשה"י ורשה"ר וכרמלית ומקום פטור. רשות היחיד ארכו י' ו⁶⁹ ורחבו ד', היחיד הוא יחידו של עולם, ארכו ידוד, ארכו י' הם עשר אותיות במלואו⁷⁰, ורחבו ארבעה הם ארבע אותיות כפשוטו. והמוציא מרשות היחיד לרשות הרבים⁷¹ שיוציא מחשבתו מן היחיד ומפריד בין הקב"ה ושכינתיה, ויוציא לרה"ר תחת השרים החיצונים שהם שרי האומות ונפרד מהשכינה, תפרד⁷² בפשו מעמו (רח"ל)⁷³.

וטעם ארבעים מלאכות חסר אחת⁷⁴, כי הם שפחות השבת ואין להן רשות לעשות פעולתן עמה, כי היא קדש והם חול, והיא חסרה⁷⁵ והיא משלמת אותם ארבעים. וכן 1 אלפים אמה תחום שבת⁷⁶, שבת היא השכינה, ואלפים אמה לכל רוח. אמה⁷⁷ היא מטרוניתא, ואלפים הם מיל, והמיל הוא בתחום שבת ותחום שבת הוא בבינה. ופרסה היא ארבעה מילין, כי אורך מחנה ישראל ג' פרסאות והם י"ב מיל⁷⁸. ופרסה היא יוד, ומיל הוא ואו, ואמה⁷⁹ היא הא, והא בתראה איהי שבת, וישראל זוג לשבת, דאיהי

63 תיבת "בן" מיותרת, או צ"ל בן פורת יוסף.

64 כאן העיר הכותב "אמר הכותב חוסר בינתי לא יכולתי להבין מליהם, כי תשואות חן חן להם, אבל לפי הצורך הוצרכתי לראות את הנוסח שכתב רח"ה נע"ג ואני כאשר שכולתי בבית ראשון שכלתי בבית שני לא אשכל עוד. ובמחילה מאת דעת המחבר יתכן כי הוא טעות סופר, וצ"ל ואני כאשר שכלתי בבית ראשון שכלתי בבית שני אבל בבית שלישי לא אשכל עוד".

65 משלי י כה.

66 ב"צ, וסודות.

67 "השבת" מיותרת.

68 מלכות היא 'שבת לה' / ה', כידוע, הוא ת"ת, לפי זה מלכות היא רביעית — לת"ת.

69 שבת שבין ראש השנה ליום הכפורים.

70 במלת ארכו, הכוונה כנראה גבתו עשרה. ובמלת רחבו כולל אורך ורוחב.

71 שם הויה הוא עשר אותיות במלואו, יוד הא ואו הא.

72 ק, חסר "לרשות הרבים". 73 ב"צ, תכרת.

74 ב"צ, רחמנא לישויבן. 75 שבת עג א.

76 צ"ל: והם חסרים. 77 סוטה כו ב.

78 אמה = בת זוגיה דמט"ט — וגם איהי מטרוניתא.

79 תחום שבת דאורייתא, וכ"פ הרמב"ם בהלכות שבת פכ"ז הל' א. והוא בירושלמי הביאו הרי"ף בפ"ק דערובין.

79* אימא, תיינו בינה כנ"ל, היא ה"א קדמאה של השם.

5 מלכות, וישראל הוא ת"ת. בחרור שבאבות **79 הוא סולם מוצב ארצה במלכות, וצבאות ישראל נצח והוד, וראשו מגיע השמימה ישראל סבא בכתר. וכנגדו חמה ולבנה, חמה איהי ת"ת ולבנה איהי מלכות, ויחוד בשבת, וחבור בחדש, ועבור בשנה. הכל אחד חבור עליון בתחתון, שחמה ולבנה היו בכתר אחד, וקטרגה הלבנה באמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד ⁸⁰, חשבה שתחסר החמה והיא תהיה שלמה, השיבה 10 הקב"ה לך ומעטי את עצמך שתהיי נכנסת עם החמה בגבולה ותסתרי עמה ותקבלי מאורה ותתיחדי במסתרים, ולא נתישבה דעתה עד שאמר לה הקב"ה צדיקים יקראו על שמך: יעקב הקטן ⁸¹ שמואל הקטן ⁸² דוד הקטן ⁸³. ואז רצתה להתעטף במעטה תהלה להסתופף באור החמה להיות כגברת עם אדונה, ככלה עם החתן בסוד כמוס וחתום, כי החמה עם שלמעלה ממנה כלבנה. ואז נתיחד הכל ביחוד אחד במעלה 15 ובמטה, כי הכל נאצל מהסבה הראשונה בדרך רחמים ודין, עליון ותחתון, אור וחשך, גדול וקטן, זכר ונקבה, משפיע ומקבל, מקיף וניקף, כדור ועגלה ⁸⁴, שמים וארץ, נשמה וגוף, ירא ונורא. אפילו הכתר שהוא אור בהיר הוא חשך לפני א"ס, וא"ס לרוב התעלומות ⁸⁵ נקרא חשך, ואור החמה יהיה כאור הלבנה לפני האור העליון. ושלשה שמות לחמה: חמה שמש חרס, ושלשה שמות ללבנה: לבנה ירח סהר, חרס וסהר גשפעים משמש 20 וירח, והם גשפעים מחמה ולבנה. וחמה בגלגל רביעי ⁸⁶ שבגלגל שמיני, שמש בגלגל רביעי שבגלגל רביעי, חרס בגלגל רביעי שבגלגל ראשון, כי כל גלגל הוא מעשרה עשרה גלגלים ⁸⁷. והיום והלילה יום אחד הם, אלא שהיום הוא השמש והלילה הוא הירח, וכל ארץ שמגיע אליה השמש הוא יום, שהשמש ביום בשלש ארצות ובלילה בשלש ארצות, ושביעית עם כולם ⁸⁸, כי הגלגל מקיף מו"ק ⁸⁹ על הארץ וגבוה מכל 25 הרוחות. והפסוק העיד על זה כמש"ב יום ליום יביע אומר ⁹⁰, מה המבוע הזה קולו הולך ומתגבר כך היום שהיא החמה הולך ביום ומסבב בלילה שהיא יום לשאר ארצות, והלילה ⁹¹ לבנה, ולילה ללילה יחזק דעת בחשאי, רזא דיחודא, יחודא ⁹² עולה כ"ט, אליו ימי ירחא. ויום ר' דעת חבורא ויחודא לעילא, דסיהא ליתה מתחסרא בסוף ירחא אלא מתכסיא ומתקשטא איהי בתקוניה והיא שלמה כמו בפלגות ירחא, אלא ירחא 30 דמתעברין אורין וניצוצין לעילא, ובהדין חבורא מתוספין נהורא מלעילא ומתנהרין עלמין לעילא ותתא.

**79 יעקב — הוא ת"ת.

80 חולין ס, ב.

81 עמוס ז ה.

82 תנא, אבות פ"ד מ"ט.

83 שמואל א טו יא. שם יז יד.

84 השוה שירת ר' יוסף בן ישראל: מי נשקני ואני שוכבת.

85 ב"צ, התעלמותו.

86 ק, החמישי.

87 ק, הוא מהעשרה גלגלים.

88 כנראה שבקוטב הדרומי הנהנית מאור אחד ממושך וחושך קצר מאד יחסית.

90 תהלים יט ג.

89 ממש קצוות, וכ"ה בכ"י ב"צ.

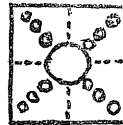
92 כצ"ל; בכה"י יוד הא ואו הא, וטעות הוא.

91 צ"ל ובלילה.

ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ובעים⁹³, שהע"ה הודיענו בפסוק זה כי בדעת האדם משיג חדרי התורה שהיא יקרה מדעת חכמת הוהב והכסף, וכל הון בתוכה ימצא. 35 השי"ת נתן למשה התורה⁹⁴ כלולה בה מצות שיוורה בהם השכל⁹⁵. ומצות חוקי השי"ת לא יורה עליהם השכל כי אם הם חכמה⁹⁶ לידע סודות התורה⁹⁷. והיא המקוה ארבעים סאה⁹⁸, מה אכפת להיות ארבעים או שלשים או חמשים, אלא הכל סוד גדול וייחוד עליון.

סוד המקוה:

40 המקוה ארבעים סאה, והרמז בתורה ורחצו במים את כל בשרם⁹⁹, במים בפתח ולא בשוא, כאלו אמר במים הידועים שהם חופין את כל בשרם שהם שעור ארבעים סאה, מי מעין¹. וסוד מקוה ארבעים סאין, העולם עולה מקוה קנ"א, העולם מקוה אחד והוא ארבעים סאה. הסאה עולה גלגל ס"ו, הגלגל הוא כסאה² לפני השי"ת, והמקוה³ ארבעים סאין ובעולם ארבעים גלגל⁴, ומקוה היא קומה, שהיא קומת השכינה היא 45 קומת העולם. וגם בעולם ארבעה עולמות אבי"ע, כל אחד עשרה גלגלים. ומקוה היא לאשה⁵ מטרוניתא, וארבעים סאה הם בתוכה, כך המקום יתברך מקום הכל⁶ השכינה בארבעה עולמות ועם הכולל עולה תתק"ס לוגין, ויש 50 כל⁸ ביצה עולם כגלגל עגולה, והיא בת חיים שממנה יוצא אפרוח, וסאה עולה גלגל, והיא אימא תתאה, והיא היכל הקדש. ויש בה ששה קבין שהן זכרים, שהם כנגד ששת ימי המעשה, והיא שביעי כוללת כולם. ויש בקב ארבעה לוגין, נמצא בסאה ששה קבין כ"ד לוגין, קמ"ד ביצים. והסאה היוד מלואה ו"ד⁹. ו' שבה ארבעה לוגין¹⁰, ובצירופה כזה: יוד ידו דיו

- 93 משלי כד ד.
94 ב"צ, נתן התורה למשה רבנו ע"ה.
95 המצות המכונות שכליות.
96 ק, החכמה.
97 המצות המכונות שמעיות.
98 מקואות פ"א מ"ז.
99 אין פסוק כן. וצ"ל ורחץ במים את כל בשרו, ויקרא טו טז, ואמרו מים שכל גופו עולה בהן, ושיערו חכמים ארבעים סאה. פסחים קט א.
1 תמוה כי מי מעין מטהרין בכל שהן.
2 ב"צ, הסאה.
3 ב"צ, ובמקוה.
4 ארבעה עולמות אבי"ע, ובכל עולם עשרה גלגלים, וכדלקמן.
5 כלומר לאשה להתירה לבעלה. אבל לענין טומאה היא לאיש כלאשה. ובכ"י ב"צ, היא ל' אשה. ואינו מובן.
6 ראה ספר יצירה פ"ב הל' ג, מהדורתי עמ' פ.
7 איני מבין שלש תיבות הללו.
8 ק, של.
9 "לוגין והסאה" מיותרות כנראה, והכוונה כי ארבעה לוגין וששה קבין הם עשר מדות, יוד, והיוד מלואה ואו דלת.
10 צ"ל ואו שבה ששה קבין, דלת שבה ארבעה לוגין.

55 דוי ודי ויד¹¹, סך הכל ק"כ, ושש תיבות וי"ח אותיות קמ"ד, והסוד קדם מפעליו מאז¹². ומקוה עולה שני שמות אדני אלהים¹³, ושלא תהיה מים שאובין, רמז לאמונת התורה שלא תהיה פרודה לחלוטין ח"ו ביחוד הבורא¹⁴, והמקוה תהיה מי מטר או מי מעין, רמז כי מעין מנהר, ונהר יוצא מעדן¹⁵.
סוד הלוחות:

60 וכן הלוחות, כי יש בהן ששה טפחים מארבעה צדדין¹⁶ הם כ"ד, וג' עובי מארבעה צדדין הם י"ב, על כ"ד, הרי ל"ו טפחים. ובלוח השני ל"ו עולים ע"ב. ובשני הפנים האחרים ע"ב והעובי ג', וג' מארבעה פנים יהיו י"ב, ואם תחברם יחד יהיו לח"ם, וששה פנים מל"ו טפחים שני פנים ואחור ע"ב, וג' עובי חברים יחד בשני הלוחות יהיו ל"ו מימין ול"ו משמאל. ושני פנים מעלה ומטה יהיו ע"ב, וג' ע"ב יהיו רי"ו¹⁷.
65 וזה סוד ויעבר¹⁸ ע"ב רי"ו. חסד גבורה שתי מדות, והעולם נברא בשתי מדות ידוד אלהים, בזכות התורה העולם מתקיים זהו בפשוטן. ובמלואן ארכן ששה, אורך כל טפח מהן ו"ט תמצאם ל"ו, ול"ו מד' צדדים עולים קמ"ד, וקמ"ד בפן השני, וג' עובי הלוח ואורך הג' י"ח, וי"ח מארבעה צדדין עולים ע"ב, וע"ב מהפן השני הרי קמ"ד, זה בלוח אחד. וקמ"ד טפחים כנגד קמ"ד ביצים בסאה וכן קמ"ד בצירוף היוד וזה סוד 70 והעומר עשירית האיפה הוא¹⁹, והאיפה שלש סאין היא, והאיפה כנגד הלוח, ושלוש סאין הם ג' יודין סגולתא²⁰ ובהם תל"ב ביצים ובלוח תל"ב טפחים. ובלוח השני תל"ב ובשניהם תתס"ד טפחים, שהן ששה פנים של לוחות. כשתמדוד אותן מששה פנים יהיו שש פעמים קמ"ד בלא עובי, שהעובי כלול בהם, וזה השעור הוא בלוחות העליונים ביד משה העליון שהוא מטטרון שר הפנים בעולם היצירה, והלוחות בידו אור בהיר 75 אש שחורה על גבי אש לבנה²¹, והלוחות התחתונים ביד משה רבנו ע"ה של אבן ספיר מכסא הכבוד²², הם תתס"ד טפחים תחתונים, שעור קטן נגד שעור גדול, שבטפת²³ ארבע אצבעות, וזרת היא קטנה שבטפת²⁴ והיא מהלך ארבע מאות שנה, ובלוחות עשרת הדברות בכללן, ובפרטן יש בהן ג"ן פרשיות²⁵, שנ' לוחות אבן²⁶, אבן עולה

11 לסוד צירופים הללו ראה ספר יצירה פ"ג מהדורתי עמ' צו והלאה.

12 משלי ח כב.

13 מקוה קנ"א, ושני שמות הללו קנ"א.

14 כי השואב מנתק את המים ממקורו.

15 בראשית ב י.

16 אורך ורוחב מעבר זה ואורך ורוחב מעבר זה. וראה נדרים לח א.

17 אם אין כאן טעות אין כל הצירופים הללו ברורים לי.

18 שמות לד ו.

19 שם טז לד.

20 עשויים כסגולתא. . על קדושת המשולש ראה מטפיסיקה לאריסטו ספר א, מהדורת ח"י רות עמ' 43 בהערה.

21 השוה ירושלמי שקלים פ"ו סוף הל' א. ודברים רבה פ"ג יג.

22 ראה יל"ש ח"א תתנד, ושם איתא מתחת כסא הכבוד.

23 ב"צ, שהטפת. 24 כלומר שביד.

25 הם ג"נ אם חושבים נצבים ויילך שתי פרשיות.

26 שמות לא יח.

ג"ן. והלוחות עליהם כל הדברים ואפילו מה שתלמיד קטן עתיד לחדש²⁷, והם דומים
 80 לים שמלא גלים שנ' ממולאים בתרשיש²⁸, אך אינו יכול להכנס בו אלא מי שהוא
 יודע לשוט²⁹, כך הלוחות אינו יכול לקרוא בהן אלא מי שהוא קדוש, שהם נוצצים
 כחיות המרכבה ניצוצות של אש ושורפים, אך הקדוש עולה ומשיג ויוצא בשלום,
 והלוחות עומדים בנס גדול שהרי אין להם בית אחיזה שיש להם ששה פנים ועל מה
 יונחו³⁰, והכל סוד גדול, שהטפה בארבעה פנים כחיות המרכבה.

85 סוד הים:

וכן הים שעשה שלמה המלך ע"ה כמ"ש ויעש שלמה את הים מוצק כמעשה שפת
 כוס פרח שושן אלפים בת יכיל³¹, מה בא להודיענו שהים מוצק ושהוא אלפים בת
 יכיל, אלא הכל סוד גדול, כי הים אלפים אמה³², מה איכפת יהיה אלפים או יותר, אלא
 שלמה ניתנה לו חכמה מאת השי"ת כמו שהעיד הכתוב ותרב חכמת שלמה³³, חכמת
 90 שלמה היא המלכות, ומשה ת"ת, ושלמה עשה כל מעשהו דוגמת מה שלמעלה, עשה
 הים אלפים כי העולם שתי מדות ידוד אלהים ונגד שני לוחות, מוצק כגון ויצקת³⁴
 בארון, דאיהו יחודא חד, כמעשה שפת כוס בג"ש כמעשה לבנת הספיר³⁵ היא המלכות,
 פרח שושן דאית בעלמא פרחיא ושושניא, אלפים בת יכיל, יכיל עולה שבעים, דעלמא
 אית ביה שבעין רברבין, שבעים שרים למעלה, שבעים שרים³⁶ שבעים זקנים לתתא³⁷
 95 שבעים פנים לתורה³⁸, אלפים בת יכיל, איפה היא בת, האיפה והבת תוכן אחד להם³⁹,
 אלא שבת בלח ואיפה ביבש. אלפים בת הם ששת אלפים סאה, וששת אלפים סאה
 הם ל"ו אלפים קבין, ול"ו אלפים קבין הם קמ"ד אלפים לוגין, וקמ"ד אלפים לוגין
 הם תתס"ד אלפים ביצים בים, ותתס"ד אלפים ביצים הם נגד תתס"ד טפחים בלוחות,
 וקמ"ד אלפים לוגין הם נגד קמ"ד טפחים בלוחות ול"ו אלפים קבין הם כנגד ל"ו
 1 טפחים בלוחות. וששת אלפים סאין בים נגד ו"ט בלוחות, ואלפים בת הם כנגד שני

27 ראה מגילה יט ב.

28 שיר השירים ה יד.

29 בכ"י ק, מהחילה הע' זו מן "אמר הכותב". אך בכ"י ב"צ צויין מי הוא בעל ההערה, וכך כתוב
 "ודע לך אתה המעיין ישכילך האל יתברך, שבענין סוד הלוחות דלקמן הגיה חי כמהר"ר מופת
 הדור אברהם בן משה ערשי תנצב"ה וות"לא וז"ל: אמר הכותב נלע"ד לפי דברי רבנו חיים
 העוזרי ז"ל מי שהוא יודע לשוט, רמז רמז לנו רבנו באמרו לשוט ולא דבר אחר, ר"ת ש'ונה
 ו'מבין ט'עמי התורה, והיה מבין כ"ה, ולא ידע אלא מבין מ' שנה בסודותיה ובסודות אלו, ואם
 לאו ח"ו להפכו שוטה. פי' לט"א עולה מ, נשאר ש"ה כי המקצץ בנטיעות יהיה כשה לפני
 סמאל. לפיכך אין לו רשות לדבר בסודות חז"ל אלא כשהוא יודע לשוט מבין מ' ואילך, ואם לאו
 יאחז בו כשה לפני השוחט, וזהו שאמר אך הקדוש עולה ומשיג ויוצא בשלום, וזה שנראה
 לענ"ד, עכ"ל".

30 אין הדברים ברורים, אדרבא מפני שיש להם ששה פנים עשויים להיות מונחים יפה.

31 צירוף כמה פסוקים, ראה מלכים א ז כג—כו.

32 צ"ל אלפים בת. 33 מלכים א י.

34 שמות כה יב. 35 שם כד י.

36 ב"צ ל"ג שבעים שרים. 37 במדבר יא טו.

38 זהר בראשית, לפסוק ויכלו השמים, וראה גם אותיות דר' עקיבה.

39 יחזקאל מה יא.

הלוחות⁴⁰. והים והלוחות בבינה וזהו הפשט. והסוד כל ביצה עולם בפני עצמו. והים שעשה שלמה בהיכל לכהן גדול⁴¹ ביוה"כ שטובל ה' טבילות כאשה הנטהרת לבעלה שטובלת במעין⁴², כן כנסת ישראל נטהרת ע"י כהן גדול, ומתיחדא שכינתא בסוד 5 שהקב"ה טובל בים⁴³, שאסור לטבול חוץ להיכל כי יחלל עבודתו⁴⁴, ומאין לו מים בהיכל והא כתיב ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים⁴⁵, מעין גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון⁴⁶, ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן⁴⁷, ונהר זו בינה, יוצא מעדן זו חכמה, להשקות את הגן אלו שבע מדות הבנין חסד פחד ת"ת נהי"ם. ועוד ונהר דא יסוד, יוצא מעדן דא ת"ת, להשקות את הגן דא שכינתא תתאה מ'. ובזכות 10 התורה היא נשקית, כי להשקות גי' עסק תורה⁴⁸, כי כשישראל עוסקים בתורה יורד השפע מן הא"ס אל הכתר, ומהכתר אל הת"ת, ומהת"ת לכ"י שהיא העטרה. וכשאין עוסקים בתורה כביכול ונהר יחרב ויבש⁴⁹. ועוד ונהר דא הא, יוצא מעדן דא יוד, להשקות את הגן הא בתרייתא ע"י ואו. והים יש בו ק"ן מקואות, כי הים בבינה, והמקוה במ', והבינה נקראת קן צפור, והרמז בתורה כי יקרא קן צפור לפניך⁵⁰ היא 15 בבינה שהיא ק"ן, הכל שכינתא עלאה.

סוד ציון וירושלים:

וכן ציון היא רמז לבינה, ציון ראש לירושלים, והיא עולה קנ"ו, והרמז כנשר יעיר קנ"ו⁵¹. גשר בבינה. וכן עוף עולה קנ"ו, שהכל ענין אחד. ועוף יעופף על הארץ⁵² זו ציון שהיא מעופפת ראש ההרים, וירושלם במ'. והיא נקראת שופר, שופר עולה 20 ירושלם⁵³, היא שמא דאדנות, עולה היכל ס"ה, אדני ס"ה, היכל ה' וכסא ה', והיא שופר דשופרא דארעא, והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול⁵⁴ בירושלם של מעלה, וציון קרן היובל, קרן בן שמן, ועליה נאמר אשירה נא לידידי בקרן בן שמן⁵⁵. ושר ירושלם שרפו⁵⁶, שר אלהים, ממשרון הנקרא אלהים, שהוא כח עליון. וגם המרכבה התחתונה והוא דמות אדם במרכבה, אדם דאצילות, שר העולם, ושמו סוד שבעים שמות⁵⁷, שהוא 25 יסוד שבעים שרים, כגון משה שהוא יסוד שבעים זקנים. והוא שכל הפועל⁵⁸, ושכל הפועל עולה ישראל שר אלי, תקמ"א שהוא בת"ת והבן.

40 כל החשבונות והציורפים הללו אינם ברורים לי.

41 בהיכל לכהן גדול? דברים תמוהים.

42 גם זה תימה, שאין נדה או זבה טעונה טבילה במעין, חוץ מן הזב הזכר שטבילתו במעין.

43 תמוה, וראת סנהדרין לט ב.

44 גם זה תימה, אלא אם נניח שכל דבריו כאן הם מונחים אליגוריים.

45 יואל ד יח. 46 שיר השירים ד טו.

47 בראשית ב י. ובכל זה השוה זהר שם. 48 כל אחת גימטריה תתמ"א.

49 איוב יד יא. 50 דברים כב ו.

51 שם לב יא. 52 בראשית א כ.

53 כל אחד תקפ"ו. 54 ישעיה כז יג.

55 שם ה א. 56 איני מבין מלה זו כאן.

57 ראה במדבר רבה פ' יד כד. ובפירוט במדרש הגדול סדר ויגש.

58 על שר העולם — השכל הפועל, השוה רמב"ם מו"נ ח"ב פ"ו.

וכן ⁵⁹ אדה"ר גברא בצלם אלהים, והוא אדם דעשייה, והצלם הנשמה ברמ"ח אבריה ושס"ה גידיה, והם כלבוש לאברי הנשמה, וכל אבר מהנשמה כנוס לתוך אבר מהגוף, ראש הנשמה [בראש הגוף] ורגלי הנשמה ברגלי הגוף, וכשתפרד בצורתה ובאבריה נפרדת מהגוף, והיא עולה ביד המלאך בצורת אדם, ואינה עולה עד שחובטין אותה 30 במקלות של עץ להפריד הקלפות שתעלה זכה ⁶⁰, ואז תכנס בג"ע אחר שתלבו בנהר דינור. ואם ⁶¹ היה עוסק בתורה בסודותיה זך וברור מכל עברה, ואם לאו דוחפין אותו לגהנם, הב"ה יצילנו בלא חבוט, שאין חביטה אלא לצדיקים להסיר מהם הנעורת כפשתן שמנפצין אותה, אבל הרשע הוא קליפה בעצמו ואינו ראוי אלא לאש. ואם חטאו בתאוות המאכל האסור וגם בתאוות המשגל האסור יש תרופה למכתו בשובו בתשובה, ויתענה כפי אשר נהנה. ואם חטאו בגזלת הענים ובשבועת שוא ובהריגת נפשות ובחלול השם ובכפירת עבודת השי"ת שאין לו תרופה אלא שימית עצמו בסוף ⁶² ואז יתכפר לו ויהא לו חלק עם הצדיקים בג"ע לא כחלק השומרים משמרת ה', וזה ברשיעי ישראל, אבל ברשיעי א"ה אין להם תשובה שלא רצו לקבל תורה ואינם יודעים לשוב, שכל היודע במלך ירא ממנו ונהר יוצק יסודם ⁶³. וחבוט הקבר אינו אלא בגוף הגשמי, ולא בקבר, כי הגוף הגשמי לא עולה לג"ע ולא יורד לגיהנם כי הוא כלבוש, והקבר שחובטין בו אינו הקבר עצמו אלא סמוך לקבורתו, ע"כ האדם ילך בדרכי התורה וידע סודותיה, כי אין הצדיקים שוים במדרגותיהם, העוסקים במצות ואינם עוסקים בתורה למטה, ומארי מקרא למעלה מהם, ומארי משנה למעלה מהם, ומארי הקבלה לעילה מכולהו, ק"ו מי שעושה המצות ועוסק בתורה לשמה. וידוע כי 45 בדרוש אדם בתורה בסוד פרדס ובקבלה מתעלית נפשו למעלה למעלה עד מחצבה ולא יותר, ואז ישיג בחיין מקום הנבואה, ובהפרד נפשו תעלה בלי פחד עד מקומה. הב"ה ידריכנו בדרך אהדותו, וינחנו במעגלי צדק למען שמו, וימלא משאלות לבנו לטובה, וכי"ר ונאמר אמן.

50 והחכמה מאין תמצא ואיזה מקום בינה ⁶⁴ בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ⁶⁵. והחכמה מאין, אין דא כתרא עלאה דאיהו סתים ⁶⁶, אני ⁶⁷ דא מ', האי חכמה תנאה לגבי חכמה עלאה וחכמה מציאותה מהכתר, ומאין האי א"ס לגאו מכתר, וכתר איהו בגו א"ס, חכמה מציאותה מהכתר. ואיזה מקום בינה דתתא אתפשט מלעילא, ואיזה מקום בינה, אי פעמים ו' עולה גלגל ⁶⁸, דגלגל לאו איהו אויל אלא ברזא דבינה, ולא 55 ידיע מה, ואויל ומקיף ותאיב וסליק וזווי דמאריה קאים ביקריה וסגיד ותאיב למיזל ברהיטו בדחילו ולא ניית, דלא אית ליה רישא לארמא, ותיאובתיה למהלכא למעבד

59 מכאן ועד ד"ה "והחכמה מאין" חסר בכ"י ב"צ.

60 השור רס"ג באמונות ודעות מאמרו ו פ"ו, מהדורתי עמ' ריג.

61 צ"ל אם.

62 הדברים מזהים, הלא מתחייב בגפשו, ושמא למד ממעשה דההוא קצרא, כתובות קג ב.

63 עדה"כ איוב כב טז. ⁶⁴ שם כח יב.

65 משלי כד ג. ⁶⁶ ראה זהר בשלח לפ' היש ה' בקרבנו אם אין.

67 צ"ל אין. ⁶⁸ שש פעמים אי עולה ס"ו כמנין גלגל.

רעווא דמריה, הרי נמצא בינה הוא כחול הים, כי הים הולך ומתגבר ומבקש לעלות ואינו יכול, כן העולם היה הולך ומתגלגל ומרחיב עד שא"ל הקב"ה די, והוא שדי ⁶⁹, והוא ת"ק, כי שדי במלואו שין דלת יוד, קח המלוי ין לת וד עולה ת"ק, כי מהלך 60 העולם ת"ק שנה ⁷⁰ ואין ידוע במהלך מי, אם במהלך אדה"ר הרי היה מסוף העולם ועד סופו ⁷¹, ואם במהלך המלאכים הרי טסין את העולם בטיסה אחת, אלא מן הכתוב אנו למדין שנ' לאברהם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה ⁷² ושנותיו של אברהם קע"ה ⁷³ שנים, והעולם ת"ק שנים, כמה ילך וישאר, אלא הפשט א"ל להלך בארץ ישראל שהיא מהלך ארבעים יום, וכל המהלך ד' אמות בארץ ישראל כאלו הלך כל 65 העולם ⁷⁴. והסוד הוא אברהם מדתו הת"ת היא החמה, וגלגל חמה ביום מהלך מהלך ת"ק שנה כמ"ש קום התהלך בארץ וקום עולה עולם קמ"ו מהלך העולם ביום מהלך ת"ק שנה, והשנה רמו למחשבה, כי מחשבה עולה ספירה, והעולם היסוד, ולמעלה ממנו הספירות, ובכל ספירה עשר, ובכל עשר עשר, הם מאה, בכולם ת"ק שהוא מהלך העולם, והארץ היא המ'. וכולם מקיפים אותה בנ' אקלימי הארץ שנ' בכל הארץ 70 יצא קום ⁷⁵, קום עולה קמ"ו, כל גי' ב', ב' אקלימים עם הארץ, והגלגל מקיף ביום ובלילה בשבע ארצות, ובהן חמשים אקלימים כנגד חמשים שערי בינה, שהיא הארץ העליונה. והרמוז בתורה חצר המשכן היא הארץ שהיא חצר העולם היא ת"ק, אורך החצר מאה באמה ⁷⁶, אמה היא מאה, וכאלו אמר אורך החצר מאה כאמה כמ"ש ורוחב חמשים בחמשים וקומה חמש אמות שש משור, כמו וקומה חמש אמות שש 75 משור, שקומת העולם משבע רוחות, וכן קומת המשכן היא כקומת המשכן העליון, הוא אורך הקרש אורך הקרש עשר אמות, אורך הקרש כמו עשר אמות אורך הקרש ומאות נגד אמות והוא עשר מאות אורך הקרש מקשרי המרכבה שהוא מטטרון שר הפנים, ומשה הוא עשר אמות למטה ⁷⁷, ומטטרון הוא עשר אמות למעלה, ובעשר אמות ששים טפחים, ובששים טפחים ר"מ אצבעות והן רל"ו, ובמשה עשר אמות הוא 80 שעור קטן נגד שעור גדול, ור"מ הוא רל"ו יותר ארבע נגד ארבע יסודות למטה וארבע אותיות הויה למעלה, והשם סוד שעור קומה, כי היוד אצולה מהא"ס דאיהי יוד מתוך אויר, דאיהו אויר הסתום. נתפשטה הנקודה ד' ⁷⁸ מתוך האויר, ונתעלה האור ונגזו. א"ס אדון עולם אחד יחיד ומיוחד ומיוחד הכל באחדותו מא"ס ועד אין תכלית. והנקודה הזאת מחשבה עלאה מחשבה סתימא בגו א"ס מקורא דכולא יחודא דכולא, 85 איהי היכלא עלאה, ובה כל עלמין טמירין, והיא אב לכולא, אצילותא דכולא, דיוקנא דכולא, כורסיא לא"ס, ומנה אתפשט כל עלמא אבי"ע, הרי לך כל הבנין לפניך מראש וע"ס כלול בנקודה העליונה.

69 ראה חגיגה יב א.

70 אין מקורו ברור, וראה חגיגה יג א מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה.

71 חגיגה יב א. סנהדרין לח ב.

72 בראשית יג יז.

73 שם כה ז.

74 איני יודע מקורו.

75 תהלים יט ה.

76 שמות כז יח.

77 בכורות מד א.

וכן ⁷⁹ אדם דוגמת הכל בעליונים ובתחתונים, בעליונים מטטרוין שר הפנים, ובתחתונים מרע"ה, והכל היו כלולים באדה"ר כי הוא שרש הכל, כי חנוך בן ירד מורעו והוא 90 עלה בארץ, ונשמתו היתה בראש האצילות, ואולם ירד לארץ להצטרף ולהבחן שהיה בין הרשעים, ועלה לשמים וישב על כסא המלוכה מלכות אדוניו להיות אמצעי בין העליונים ובין התחתונים. ונתעלה הבורא למעלה מהם בהיות העבד מושל בכל עניניו ובכל קנינו לשם רבו ⁸⁰, מגדולת העבד גדולת האדון נכרת ⁸¹, ואמנם קשר האמונה באל יתברך, כי יחשוב שהאל יתברך בידו היכולת לברוא גדול וקטן, ולהגדיל 95 הקטן ולהמעיט הגדול, והוא שוכן בעליונים כמלך רם ונשא על כל הרמים, ומתנשא על כל הנשאים, שהוא רוכב על המרכבה העליונה, וכמה מרכבות למרכבה, עד המרכבה התחתונה מרכבה שראה יחזקאל, ועל כל מרכבה ומרכבה יש שר משרי העולמות שמם כשם רבם, וכולם מתיראים ומתרעשים מפני המלך מלכו של עולם, שרואין הוד והדר שאומרים שהוא עמהם, וכשרואין שלמעלה מהם גם הם מתרעשים ומתנשאים 1 ברעש גדול יחד מתנשאים לעומתם משבחים ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו ⁸², שלא נודע איזה מקומו ⁸³. והוא מקום עולמו ואין עולמו מקומו ⁸⁴ והוא שאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי ⁸⁵, וכמה שמים לשמים וארץ לארץ, שהשמים העליונים הם ארץ לגבי שלמעלה מהם, וכן הבינה נקרא ארץ עפר, וז"ש הכל הולך אל מקום אחד הכל 5 היה מן העפר והכל שב אל העפר ⁸⁶ אפילו לגלגל חמה, עפר זו היא בינה ע"פ ראש מרכבה לא"ס לרוב התעלותו ולזכותו, דרך משל הזוכית היא זכה, ולמעלה ממנה הספיר והם עפר, הוא לבן עם שלמעלה ממנו הוא חשך, כן האדם נברא בצלם אלהים אינו הגוף אלא הנשמה, והשכל הוא למעלה. כן העולם התחתון נקרא גוף, והעליון נשמה, והשכל הוא הש"י השכל העליון שאין למעלה ממנו ⁸⁷, שכל השכלים, וממנו שכל המלאכים, ולמעלה מהם שכל הפועל, ולמטה מהם שכל הגלגלים, וכולם מהשכל העליון, 10 ולמטה מהם השכל האנושי, ומבחר המין האנושי הוא מרע"ה ⁸⁸, והוא קבל תורה מפי הגבורה, ונקרא ת"ת שתלמיד למטה מרבו, ולכך נקראו החכמים ת"ת שגם משה נקרא תלמיד וחכם. ה' ית' לא למד מזולתו כי הוא מקור החכמה.

והתורה יש בה סוד החכמה העליונה, כי משה הוא בסוד הת"ת בת"ת דיסוד וכבר

79 מכאן עד ד"ה והתורה חסר בכ"י ב"צ.

80 השוה זהר בראשית חנוך בטיל ליה קב"ה מארעא ואסקיה לשמי מרומים ואמסר בידיה כל גבזי עלאין וכו'.

81 כעין בטוי רשב"ג בכתר מלכות קטע המתאר חמה בגלגלה.

82 יחזקאל ג יב. וכנוסה ברכה שלפני ק"ש, וכנוס' תימן.

83 שוחר טוב תהלים קג.

84 ספר יצירה פ"ב הל' ג. מהדורתי עמ' פ.

85 ישעיה טו א.

86 קהלת ג כ.

87 יש כאן ערוב מושגים שאין כאן המקום לעמוד עליהם.

88 ראה רמב"ם בפיהמ"ש סנהדרין פ"י מ"א ביסוד השביעי מ"ג יסודות התורה "והוא בחיר ה' מכל המין האנושי".

15 כתבנו למעלה כי משה ר"מ אצבעות ומגיע לשעור קומה למעלה, שנ' עד באו לדבר אתו⁸⁹ שלא עלה לעשירית אלא מתוך הט' בדבר עמו מהעשירית שנ' עד באו עולה ט', (שלא עלה למעלה לעשירית כי באו עולה ט')⁹⁰ לדבר עולה רל"ו, וכן משכן במלואו מם שין כף גוף, סין ף ון גי' רל"ו. וכן בפרקי היכלות⁹¹ א"ר ישמעאל אמר לי מטטרון שרא רבא דסהדותא, עדות זו אני מעיד בה' אלהי ישראל אלהא היא 20 וקיימא מרנא ורבנא רחמנא, מבית מותב יקריה ולעילא קי"ח רבבות פרסאות, ומבית מותב יקריה ולתתא קי"ח רבבות פרסאות, מזורעו של ימין עד זרועו של שמאל ע"ז רבבות פרסאות שנ' תנו עז לאלהים⁹², וגותן שעור לקומה רל"ו אלף אלפים רבבות פרסאות כמנין ורב כח⁹³, ושעור זה הוא ביסוד. ואל תחשוב בלבך ותדמה בדעתך שהפרסאות האלו הם שעור כמותי ח"ו, אלא שהם תארים רוחניים⁹⁴ כחות אלהים 25 חיים שהם חלקי האצילות, שהאצילות מתחלק בהם, ופרסה מלשון פרס שהוא חלק, ועוד שהפרסאות הם כאבנים מההר, והפרסה ארבעה מילין, והמיל אלפים אמה, והאמה ו"ט, והטפח ארבע אצבעות, וזרת היא הקטנה שבטפח⁹⁵, והיא מהלך חמש מאות שנה, ועוד כי שעור קומה הוא בארבעה פנים. הרי לך כי לא יתכן לומר בהם שעור גשמי, אלא לקבל שכר על דרישתם, וגם כדי לזכך הגשמה בהיותה יודעת סודות 30 התורה. וגם אם יעסוק אדם בתורה ולא דרש במרכבה ובשעור קומה אומר לו הקב"ה צפית במרכבה⁹⁶ צפית בשעור קומה שלי, והכל סוד גדול. כי ס"ת רכ"ו דפים, ועם עשרת הדברות עולה רל"ו, ועוד גויל נכתב בדיו, גויל עולה מ"ט, ודיו הוא יוד, התורה כתובה בגויל נגד הבינה, וכן הלוחות גופן בת"ת והן אש שחורה כתובה ע"ג אש לבנה⁹⁷, אש שחורה היא המ', ואש לבנה היא בבינה, ושעור קומה הוא במטטרון 35 גופא דשכינתא, ושעור קומה שעור בזעיר אנפין וקומה באריך אנפין, זעיר אנפין המ' אריך אנפין הת"ת והוא כלל י"ס, וי"ס כלל העולם וכלל התורה. וכן נגד ארבעה עולמות, ד' יסודות הם יצוקים במצוקתם, והם יסוד האש נגד עולם האצילות, ויסוד הרוח נגד עולם המלאכים, ויסוד המים נגד עולם החיות, ויסוד העפר נגד עולם הגלגלים. וצורת הכל האצילות שהיא האש, האש עולה צורה, ומנורה היא האש שעולה שלש מאות 40 ואחת, צורת הכל היא האש צורת המשכן, המנורה היא האש לא הזהב, אלא הזהב דמות האש ולכך המנורה זהב, ובמנורה שבעה קנים, והעולם צורתו האש, והיא המנורה העליונה מכת⁹⁸ שצ"מ חנכ"ל הם נגד שבעה קנים, והצורה הבהירה חמה נגד אור מערבי שבמנורה, וצורת האדם הגשמה שהיא אש, ויש בה שבעה קנים בראש

89 שמות לד לה.

90 קטע זה נראה מיותר ולכן סגרתיו.

91 בפרקי היכלות הוצ' מוסאיוף לא מצאתי כל הלשון הזה. ובכל הנוגע לשעור קומה ולספר שעור קומה ראה רשימתי בקובץ "יהדות תימן" עמ' תז והלאה, ירושלם תשל"ו.

92 תהלים סח לה.

94 ק, היצוניים.

96 ראה שוחר טוב משלי י.

97 ראה ירושלמי שקלים פ"ו סוף הל' א. ודברים רבה פרשה ג, יג.

98 ב"צ, כנגד.

שתי עינים שתי אזנים שני נחירים והפה השביעי, ובכללן צורת הכל, התורה מאש, 45 וצורת הצורות האור העליון אור המאורות האל יתברך אחד אהבה ואו י"ג השלשה אחד הקב"ה אהבה⁹⁹, כי ואו חבור עליון בתחתון סוד המנורה. וכן אלהים כנוי כולל שוין בחשבון, שאלהים הוא כנוי לידוד כולל לכל השמות, וכן אלהים עולה כוס, כל המברך צריך שיתן עיניו בכוס¹ ובסוד באלהים², וכן כל הפוסע פסיעה גסה גוטל אחד מת"ק ממאור עיניו ובמה מתוירן בקדושא רבא³ בהסתכל בכוס ורואה נר בתוך הכוס, והנר עצמו, הרי שני נרות, ועולים ת"ק, ובזה מחזיר אור עיניו. וכמה יזהר האדם לעסוק בתורה, כי אדם מסתכל בנר והוא מחזיר אור עיניו ק"ו למי שמסתכל בתורה שמאיר עיני נפשו ושכלו ועומד לעד לעולם בבית ה', ויתקיים בו דשנים ורעננים יהיו⁴ ויתקיים בו מ"ש וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא יגעו ילכו ולא יעפו⁵, ובפרט בסוד המרכבה ושעור קומה, כי צריך אדם להתעטף בציצית וללבוש⁶ תפלין אחר שיתטהר במים ויכין להיעשות מרכבה לשכינה בעסקו בסודות הקבלה, ואז יתוסף לו נשמתא דאצילותא, ויוריך חיים בשלם, ויעלה במדת הקדושה עד המעלה העליונה מדת החסידות, ואז ינוח במנוחה עליונה בג"ע עם האבות, ויאמר עליו זה פלוני שעשה נחת רוח ליוצרו, עליו הכתוב אומר ישראל אשר בך אתפאר⁷ אכי"ר מלפני אבינו שבשמים שנזכה כולנו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו⁸ אמן. אלה 60 דברי המחבר צעיר התלמידים עפר רגלי החכמים חיים העזרי זצוק"ל⁹ שושר"ש¹⁰ תושלב"ע¹¹ אכי"ר¹².

99 אם אין כאן שבוש אין הדברים ברורים.

1 ברכות נא ב.

2 ב"צ, ב' אלהים. וצריך למחוק אות ב.

3 ברכות מג ב.

4 תהלים צב טו.

5 ישעיה מ לא.

6 אמנם "לבישת" תפלין הוא תרגום מערבית, אך גם הרמב"ם השתמש במלה זו, ראה הלכות

תפלין פ"ד הל' ז.

7 ישעיה מט ג.

8 תהלים כו ד.

9 זכר צדיק וקדוש לברכה.

10 שלים ולא שלימו רחמי שמיא.

11 תם ונשלם שבח לאל בורא עולם.

12 אמן כן יהי רצון.

ראשית העליה החסידית

מאת

יצחק רפאל

אין בידינו ידיעות מוסמכות על מספר היהודים בארץ-ישראל במחצית המאה השמונה עשרה. לפי אומדן פחות או יותר סביר לא הגיע מנינם אף כדי עשרת אלפים נפש. האוכלוסיה היהודית, ברובה ספרדית, זקנים וזקנות, שבאו לארץ-הקודש לחיות בה שנותיהם האחרונות, התרכזה בעיקר בירושלים, צפת, טבריה וחברון. היו גם עדות קטנות בעזה ועכו וכן מעטים מאד בישובים אחרים.

בסוף שנת תקל"ז (1777), בחודש אלול, הגיעה בבת אחת לחופי הארץ מערי וואלין, פודוליה, אוקראינה, רייסין וליטא שיירת חסידים של יותר משלש מאות נפש. היה זה מספר שיא באותם הימים. בראש העולים עמדו הצדיק רבי מנחם מנדל מוויטבסק וחבריו רבי אברהם מקליסק ורבי ישראל מפולוצק, מתלמידיו של רבי דוב בער, המגיד ממזריטש. נסיעתה של קבוצה מכובדת זו לארץ-ישראל עשתה רושם רב בכל ריכוזי החסידים, שהיו אז בתהליך הצמיחה והגידול. בהגיעם לארץ התישבו החסידים בצפת ובטבריה ותרמו בכך לחיזוקו של הישוב היהודי בגליל. הם גרמו גם להתארגנותה של הקהילה האשכנזית הקטנה. כבר ראשוני התלמידים של רבי ישראל בעל-שם-טוב, חולמי הגאולה, השתוקקו לעלות, אולם לארץ הגיעו רק בודדים. לנו ידוע רק על עשרות עולים, לרוב אנשים באים בימים, שהגיעו עד אותה שנה. על יסוד רשומות קטועות מותר להניח שעלו כמה עשרות נוספות, שאיננו יודעים עליהם. מפנה של ממש חל עם שיירת תקל"ז; היא פותחת שערים לעליה גדולה יחסית. לכן רואים בה בצדק ראשיתה של העליה החסידית.

הגאולה במשנה החסידית

רבי ישראל בעש"ט, מייסדה ומחוללה של התנועה החסידית, חי ופעל בתקופת משבר קשה במרכז הגדול של היהדות הדוויה. הופעתו על במת החיים (נולד בשנת תנ"ח) חלה בימים של דכאון ויאוש בקרב המוגי העם, שנתאכזבו קשות מהתבדות התקוה המשיחית שהחלה באיזמיר ובעזה, ובכשלונה הפילה חללים בגלויות רבות. הופעת הבעש"ט כמדריך ומעודד, תלמידיו המסורים מפיצי משנתו, והמסגרת הארגונית שיצר, בלמו והפסיקו הידרדרות ההמונים. האיש, שהפך אגדה עוד בימי חייו (נפטר בשנת תק"כ) הפיח רוח בעצמות היבשות וקבע מסלולים חדשים למהלכי ההיסטוריה. התנועה החסידית הצילה כבר בראשיתה אלפים רבים ממפולת ונתנה להם תוכן מרפא, רצון-חיים ותקווה העתיד.

היא הופיעה בשעה הנכונה כתגובה לאירועים טראגיים, וצמחה על רקע בשל לקליטתה. כשם שהתנועה החסידית, מבחינה ארגונית, לא נולדה בחלל ריק, כך אין ברעיונותיה ובהשקפותיה משום יצירה עומדת מכוח עצמה. הכל הוא המשך ותולדה של זרמים רעיוניים קודמים. החידוש הוא בבחירת דעות הולמות, בהחייאתן, הדגשתן ופירושן המתאים לצרכי הימים ורגשי הלב. ספרי הצדיקים ספוגים השפעות ישירות ועקיפות של ספרות הקבלה, שאף היא ינקה מהאוצרות העיוניים והמדרשיים שקדמו לה.

מורי החסידות ניסחו בכתביהם תפיסה עצמית מקפת בנושא הגאולה, אשר שרשיה בחזון הגאולה של הקבלה הלוריאנית. המושג "גלות" תופס מקום בולט בתורת החסידות והוא זוכה בה להתבהרות ולפירושים נרחבים.

בגלות ישראל כרוכה גם גלות השכינה, כי "כל מקום שגלו ישראל גלתה שכינה עמהם". הקיום הגופני קשור בקיום הנפשי. לא רק חיי מצוקה, עוני ומחסור, יודע עמנו בפיזורו בין הגוים. לא רק ענויי גוף ורדיפות הם מנת חלקו. חיי הרוח בגלות הם פגומים ולקויים. חלק מהמצוות אי אפשר לקיים בה בכלל, ואף האחרות קיומן ב"ארצות טומאת" הוא דל, חסר שלמות, וללא הארה עליה, שתתכן רק בארץ-הקודש, מקור התורה ומקומה. גם לימוד התורה בחוץ-לארץ הוא משולל עמקות וחסר שלמות. צדיקים אמרו: שורה אחת בארץ-ישראל עולה על ספר שלם בגולה, ורבי נחמן מקוסוב טען, כי אות אחת בארץ-ישראל שווה יותר מתפילה שלמה בגולה. אנו, שגלינו מארצנו מפני חטאינו, גורמים לסבל השכינה ויסוריה. בגולה גם כסאו של הקדוש ברוך הוא שבור. מחובתנו לכן לכוון מאמצינו "להקים את השכינה מעפרה". אם נצליח להעלותה משפלותה, לרפא את שבריה, לכוון לרזי תורה ולהדבק בקיום מצוותיה, נושע גם מבחינה חומרית. גאולת השכינה תביא עמה גם גאולת ישראל. באשר תלך ילכו עמה בניה. הדרך המובילה לגאולה היא השאיפה לארץ-ישראל וההליכה אליה. העולה לארץ ישראל עולה במדרגותיו. תפילתו מתבהרת, הבנתו מעמיקה, פנימיותו מיטהרת. רק בארץ-ישראל זוכים לאמונה טהורה, כי "בה חזק רושם הקדושה לעולם" (דגל מחנה אפרים, וישב), והיא לב האומה.

לדעת מורי החסידות חייב אדם להכשיר עצמו לקראת העליה לארץ האבות, למען יוכל לקלוט את רוח הקדושה שבה. שיפור מידות, תיקון לשון, זיקוק המחשבה — הם ממתכוני ההכשרה.

הבעש"ט עצמו תקפהו כיסופים לארץ-ישראל. עזה היתה תשוקתו להגיע למרכז הקדושה, ויש והוא נאנח מרוב צער: "מה אעשה ונפשי חשקה להיות נקבר בארץ-ישראל, כי משם יש לנשמה עליה גדולה" (מדרש ריב"ש טוב). הוא מחפש לעצמו שותפים למאמצי הגאולה. הוא חש ב"ניצוץ של משיח", שנדלק בירושלים על ידי רבי חיים בן עטר בעל "אור החיים" העולה מסאלי שבמרוקו, ומבקש לצרף אליו את כוחו. יחד אולי יצליחו, כי "אלמלי היה יכול עוד אחד לומר אל רחום שמך ועגנו כמו אני אזי הייתי מביא משיח" (דגל מחנה אפרים, בליקוטים). הוא עצמו כותב לגיסו "השם יודע שאין אני מיאש עצמי מבסיעה לארץ-ישראל אם יהיה רצון ה'". סיפורי חסידים מוסרים על נסיונותיו החוזרים לבסוע לארץ-הקודש. פעמים מספר יצא לדרך. פעם אף הרחיק בנסיעתו והגיע עד לקונסטנטינופול, אלא בכל פעם היו מניעות. בכל פעם חזר מדרכו, "כי מן השמים עכבתו".

עלייתו של רבי אברהם גרשון מקוטוב

משנתאכזבה תקוות הבעש"ט לעלות בעצמו, החליט לשלוח לארץ-ישראל את גיסו, חברו ותלמידו, הגאון רבי אברהם גרשון מקוטוב (ראה התוארים שמעטיר עליו רבי יהונתן אייבשיץ ב"לוחות העדות" ורבי יחזקאל לגדא בשו"ת "נודע ביהודה" מהדורה קמא, אה"ע סי' עג ועיין "פרי מגדים" או"ח הלכות ת"ב סי' תקס"א). הוא הטיל עליו לפגוש את רבי חיים בן עטר ו"להתאמץ להיות בישיבתו הנסתרת", בה למד עם תלמידיו תורת הקבלה ("סגולת משה"). עיקר השליחות של הגיס היתה הקמת מרכז חסידי בארץ-ישראל ויצירת קשר קבוע בין הארץ לריכוזי החסידים בגולה. הבעש"ט האמין שעל ידי מרכז ארצישראלי יצליחו יותר להפיץ את משנת החסידות ורעיונותיה בקרב יהודי כל הגלויות, כולל הקהילות בארצות המזרח, אליהן ביקש למצוא ציגורות וקשרים.

בשנת תק"ז יצא העולה החסידי הראשון לדרך. הוא התעכב חדשים מספר בקושטא ורכש לו שם ידידים בקרב גדולי הקהילה ונכבדיה. לפני חג השבועות אותה שנה הגיע לארץ. רק כאן נודע לו, כי בעל "אור החיים" נפטר כבר בשנת תק"ג. הוא התישב בחברון, בהעדיפו את אקלימה. כאן בחברון — הוא מספר — "שותים מים מהבארות של אברהם יצחק ויעקב, שחפרו להם, מים טובים ובריאים" ולא כן בירושלים ובצפת, בהן "שותים בסוף הקיץ מים מעופשים, ממי הגשמים שבתחתית הבור שם כל זוהמת המים". בחברון נתקבל בחיבה ובכבוד על ידי כל תושביה, וחכמי העיר היו מתרכזים סביבו ובאים לביתו בימי חג ומועד לשמוח במחיצתו. גם שר העיר התייחס אליו בכבוד, ואף הגויים אהבוהו ואמרו, כי בואו הביא מזל לעיר. מדי פעם היה עולה לירושלים לבקר במקומות הקדושים ולהתבשם מרוח הקדושה שבה. כאן היה מתעכב ימים מספר, שבוע ואף שבועיים, וחוזר לחברון. בירושלים התעוררו ראשי הקהילה האשכנזית למנותו לרב ומנהיג של עדתם, אולם הוא סירב, כי "אני באלה לא חפצתי כי למה לי הגאווה הזאת". בכל זאת העיקה עליו הבדידות, מאין קהילה אשכנזית בעיר "ואיש כלבבי לא מצאתי". הוא קשר קשרי ידידות עם החכמים הספרדיים ואף חיתן את בתו אסתר עם בנו של רבי מרדכי רובין שעלה לכאן מאיזמיר.

לאחר שש שנות ישיבה בחברון, כאשר עשה בירושלים שבועיים ימים בחודש אלול, נתפתה בסוף לבקשות וללחצים מצד אנשי ירושלים והחליט להתישב בתוכה. באגרת ארוכה הוא מספר על כך לגיסו הבעש"ט וכותב בין היתר: "בשבת הראשונה באו אלי כל חכמי ירושלים עם כל טובי וחשובי העיר לקבל פני ואני ידעתי מזה שרוצים לבוא כולם והלכתי לבית-הכנסת הגדול ועיכבתי עצמי בתפלתי כדי שלא ימצאו אותי בביתי ובאו כלם ולא מצאו אותי ואמרתי ב"ה שברחתי מן הכבוד. אח"כ כל האשכנזים מגדולם ועד קטנם נשאו את עיניהם עלי לאמור שבה עמנו ותהיה עלינו לרב ולנשיא, לאב ולפטרון, מבלי נטה מדבריר ימין ושמאל. הם הפצירו בי הפצרות הרבה. שמונה ימים לא רציתי. אמרתי בלבבי: כל ימי ברחתי מן הכבוד, בודאי עכשיו הוא מעשה פלוני (השטן), צד אותי במצודות הגאווה בירושלים — והם אמרו דבריהם, הכל לשם שמים. גם חכמי הספרדים הפצירו בי שאשהה בירושלים שמצאתי חן בעיניהם ולא הטיתי אזני לדבריהם. קודם

הליכתי נתאספו כולם בבית המדרש וכתבו כתבים וקראו אותי והתחילו לבכות לפני ממש בדברים המשברים את הלב עד שלא יכולתי לסבול עוד והסכמתי לדבריהם ושמחו כולם שמחה גדולה וצעקו: יחי המלך!" (האגרת נתפרסמה לראשונה ע"י ברוך דוד כהנא בספרו "ברכת הארץ", ובלי שידע על כך פירסם אותה בצורה קטועה א. כהנא בספר הזכרון לא. א. הרכבי).

בירושלים ליכד סביבו רבי אברהם גרשון את העדה האשכנזית הקטנה, אולם גם בקרב הספרדים השפיעה פעולתו. הוא עצמו קבע מקום לימודיו בשיבת-המקובלים של המקובל התימני שר-שלום שרעבי, המפרש המובהק של כתבי האר"י. שני בניו רבי חיים אהרן ורבי יקיר סייעו על ידו בניתול עניני העדה ובגיוס עזרה כספית מחוץ-לארץ.

בישוב בירושלים ניסה רבי אברהם גרשון לעשות נפשות לחסידות ולפרסם שיטתה ברבים, והיה מדווח על כך לגיסו, עמו עמד בחילופי מכתבים. במכתבו לבעש"ט הוא מספר: "שמך כבר נודע בשערי ירושלים והחכמים כאן בקשו ממני שאכתוב לך ואורזך שתבוא לכאן לקבוע דירה ותאבים לראות פניך". רבי אברהם גרשון הבין את חסיבות שתייבר השארותו של הבעש"ט בחוץ-לארץ, ואילו תלת משיב לו תוך נעימה של הצטדקות: "השם יודע שאין אני מישא עצמי מנסיעה לארץ-ישראל אם יהיה רצון השם להיות עמך ביחד אך אין הזמן מסכים לזה" (באגרתו, שנתפרסמה לראשונה בסוף הספר "בן-פורת יוסף" לרבי יעקב יוסף מפולנאה).

עד יום פטירתו (שנת תקכ"א בערך) ישב רבי אברהם גרשון בירושלים והיה מבקר לעתים בקהילות האחרות (צפת, עכו). מדי פעם תקפוהו געגועים עזים לגיסו ולכל אשר סביבו, והוא מבטא אותם באגרתו ואומר: "שימני כחותם על לבך וכחותם על זרועך, כי עזה כמות אהבה, קשה ונפלאה יותר מאהבת נשים ואל תקמץ ירך מאחיד התאב לשותות את דבריך הנעימים". עם כל זאת לא עזב רבי אברהם גרשון את הארץ ולא יצא ממנה (כסברת פרופ' א. י. השיל בספר השנה של היביון קולג', סינסינטי 1951). הוא נפטר בירושלים ומנוחתו כבוד בהר הזיתים. באחרונה נקבע מקום הקבר ונמצא שריד מצבתו.

נסיונות עליה של תלמידי הבעש"ט

חסידים ראשונים, מחוגי הבעש"ט, תוך כמיהה בלתי פוסקת לגאולה, האמינו, כי היא אמנם בוא תבוא על ידי הפצתה של תורת רבם. כשם שמקובלים בדורות עברו חשבו, כי על ידי החדרת ספר הזוהר יוכו לגאולה, כי "בספרא דא, ספר הזוהר, יפקון ישראל מן גלותא", כן היו החסידים משוכנעים, שהדרך המובילה לחירות היא דרך החסידות. הבעש"ט עצמו, כותב במכתבו האוטנטי לגיסו: "בראש השנה שנת תק"ו עשיתי השבעת עליית הנשמה וראיתי דברים נפלאים במראה מה שלא ראיתי עד הגה מיום עמדי על דעתי. אשר ראיתי ולמדתי בעלותי לשם בלתי אפשרי לספר — ושאלתי את פי משיח, אימתי אתי מר? והשיב: בזאת תדע בעת שיתפרסם לימודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך הוצה" (האגרת נתפרסמה באחרונה מחדש מתוך העתק אחר בצירוף הסברים והערות ע"י מ. ש. באומינגר ב"סיני" כרך ע"א).

בעקבות רבי אברהם גרשון נתעוררו גם אחרים מבין תלמידי הבעש"ט לעלות לארץ-

ישראל ולא עלתה בידיהם. אנו יודעים על נסיונות כאלה מצד סופר החסידות הגדול ומבסס השקפותיה האידאולוגיות, רבי יעקב יוסף מפולנאה, אלא שרבו הבעש"ט עיכב בעדו. מסופר, שכמה פעמים ביקש רבי יעקב יוסף לנסוע לאה"ק, והבעש"ט אמר לו שלא יסע, כי: "סימן זה יהיה בידך כל פעם שיפול לך חשק לנסוע לארץ הקודש תדע נאמנה שיש דינים על העיר והתפלל בעד העיר" ("שבחי הבעש"ט"). גם כשהסכים הבעש"ט בסוף להחלטת תלמידו הגדול וכבר צייד אותו במכתב המלצה לגיסו, רבי אברהם גרשון, בו בקשו "לקרב אותו בשתי ידיים ובכל מיני הנאות וגם לכתוב בעדו לגבירים לעשות לו הספקה טובה ולתמכו בישיבה שיש בה סמיכה" — לא יצאה תכניתו אל הפועל. רבי יעקב יוסף נשאר ליד רבו ושירת את החסידות במרכזה הגדול בכתביו המצוינים ובארבעה חיבורים גדולים יסודיים. הוא שדיבר על הגאולה בדרך תרמו והסוד ידע גם על גאולה טבעית, מובנת ואומר: "יש שתי דרכים בגאולה אחת בדרך הטבע ואחת למעלה מן הטבע, כמו שהיה בגלות מצרים וגאולתה כן יהיה הפעם, הכל לפי בחירת אנשי הדור" ("בן-פורת יוסף"). בעל ה"תולדות" נשאר בגולה עד יום פטירתו (תקמ"ב) ואילו אחד ממקורביו רבי יואל, המגיד מנימירוב, עלה לאחר זמן לארץ-ישראל ("שבחי הבעש"ט").

רעיונותיו המעמיקים של רבי יעקב יוסף על קדושת ארץ-ישראל ודבריו הנלהבים על הגאולה תרמו רבות לחיזוק הקשר בין התנועה החסידית לארץ-ישראל.

רבי פנחס מקוריץ, חברו של הבעש"ט, רצה אף הוא לעלות לארץ-ישראל. האגדה מספרת, כי כאשר עזב רבי פנחס את עירו אוסטראה בדרכו לארץ אמר עליו רב ייבא, מגיד העיר: "רבי פנחס חכם גדול הוא וחושב לקיים בעצמו: שני תלמידי חכמים הדריים בעיר, אחד מת ואחד גולה (סוטה מט, א) והוא רוצה להיות הגולה, אבל מסופק אני אם יובילוהו רגליו לארץ הקודש". ואמנם משהגיע רבי פנחס לשיפיטובקה חלה ונפטר לעולמו. גם רבי חיים מקראסני, מגדולי תלמידי הבעש"ט, שאף כל ימיו לעלות לארץ-ישראל. פעם כבר הובטח לו מקום בספינה, אלא שהספינה עזבה את הנמל בטרם הספיק לעלות עליה. ספינה זו נטרפה בלב ים. הדבר גרם לרבי חיים צער רב וכל ימיו התאבל על ישיבתו בגולה. לפני מותו צווה שלא יכתבו על מצבתו כל תואר ושבח, כי לא זכה בחייו להגיע לארץ-ישראל ("אמרי צדיקים").

על רבי וואלף קיצעס, מתלמידי הבעש"ט, מספרת האגדה החסידית, שכבר היה בדרך לארץ-ישראל ומסיבות בלתי תלויות בו חזר לבית רבו ("ספורי צדיקים החדש"). ואילו על רבי צבי מקאמינקא מתלמידי הבעש"ט, אף הוא, אנו שומעים כי כל ימיו השתוקק לעלות לארץ הקודש, אלא שמרוב עניות וחוסר אמצעים לא הצליח לגייס להוצאות הדרך. פעם ביום שוק, גודמן לביתו כפרי, שהשאר אצלו זוג נעליים לשמירה. הכפרי לא חזר והענין נשכח. ערב פסח, בשעת בדיקת חמץ, גילה רבי צבי את הנעליים מלאות דיגרי זהב. ראה בכך הצדיק רמז משמים ואמר לאשתו: "המעות הללו גיתנו לנו לצורך הוצאות הנסיעה לארץ-ישראל". ואמנם, מיד אחרי החג יצאו לדרך ("בית פנחס"). מקורו של סיפור זה נראה לי מאוחר ולא מצאתי לו אימות. מכל מקום הוא משתלב יפה במגמת החסידות לראות את צדיקיה הראשונים נוסעים לארץ-ישראל.

על עלייתם של אחרים אנו יודעים בודאות. רבי יעקב יוקל ממזבוז, ממקורביו הבעש"ט,

עלה לארץ־ישראל סמוך לפטירת רבו. כן ידוע לנו על עלייתו של רבי וואלף מראדזיוויל, מתלמידי הבעש"ט. הוא קבע מושבו בטבריה והיה מיודד עם רבי חיים פרחי, יהודי עשיר בעל השפעה בדמשק. רבי וואלף גייס אח"כ עזרתו של פרחי לרבי מנחם מנדיל מוויטבסק וקבוצתו.

קבוצת עולים ראשונה

שיירת חסידים צנועה עלתה לארץ־ישראל בשנת תקכ"ה. בראש קבוצה זו, בת כשלושים נפש, עמדו שניים מתלמידי המובהקים של הבעש"ט, אנשי מעמד בעולם החסידות, רבי נחמן מהורודנקה ורבי מנחם מנדיל מפרמישלין. פרטים על עליה זו נשתמרו לנו הודות לעולה אחר, שנודמן אתם יחד בספינה, רבי שמחה מזאלוויץ. רבי שמחה לא היה אמנם מתלמידי הבעש"ט, אולם קרוב היה ברוחו לתנועתו. הוא חיבר מספר ספרים, שרעיון הגאולה תופס בהם מקום מרכזי. בספר זכרונות "אהבת ציון" הוא מתאר את נסיעתו. לפי דבריו יצאו הוא ואשתו את עירם בכ"ז באייר תקכ"ד. נסעו דרך שניאטין ויאס לגאלאץ ומשם באניה לאורך הדאנובה לים השחור. בנמל נפגש עם קבוצת החסידים ויחד עמה הפליג ביום כ"ג בתמוז באניה לקושטא, אליה הגיעו, כעבור ארבעה ימים. בקושטא השתהו ימים רבים, עד להפלגת אניית "עולי הרגל", אשר מדי שנה היתה מוליכה יהודים מערי הבלקן לחגים לארץ־ישראל. האניה הפליגה ב"ח אלול, כאשר על סיפונה כמאה וארבעים יהודים. ליפו הגיעו בערב ראש השנה של שנת תקכ"ה. הספרדים ירדו ביפו, כדי להספיק להגיע באותו יום לירושלים ואילו האשכנזים המשיכו במסעם עד עכו.

מתוך תיאורו של רבי שמחה אנו למדים, כי רבי נחמן מהורודנקה היה ראש קבוצת החסידים ופעיל בכל עניניה. בראש השנה ערכו התפילה באניה ורבי שמחה מזכיר את שמות המשתתפים בה, ביניהם אנשי גליציה וליטא, ששמותיהם ידועים לנו גם ממקורות אחרים.

בדרך, בין יפו לעכו, התחוללה סערה בים, והנוסעים מצאו עצמם בסכנה. אז — מספר רבי שמחה: "בהגיע יום ב', י"ב בתשרי, בראות רבי נחמן הצדיק, שכלתה הרעה חלילה, קבצנו יחד למגין עשרה, נטל ספר תורה בזרועו והתפלל מעט בלחש, אחר אמר — אם ח"ו נגור עלינו בבית דין של מעלה שנאבד מן העולם, אנחנו בית דין, עדה קדושה בצירוף הקב"ה ושכינתיה, אין אנו מסכימים לגזירה זו ויהי רצון שתבטל גזרה זו. אנו ענינו אחריו אמן והלכנו איש למקומו בספינה, וציווה לנו לומר תהלים". עוד באותו יום, ב"ב בתשרי, הגיעו בשלום לעכו. קבוצת החסידים נתפלגה. אחדים בראשות רבי נחמן, התישבו בטבריה ויתרם, בראשות רבי מנדיל, עלו לירושלים והשתקעו בתוכה.

מסתבר שרבי נחמן עצמו, שהיה מחותנו של בעל "דגל מחנה אפרים", כבר ביקר קודם לכן בארץ־ישראל. משמו של רבי יחיאל מיכל, המגיד מזלוטשוב, מוסרת האגדה החסידית, כי בעקבותיו יצא לארץ־ישראל גם רבי אלעזר מאמשטרדאם בעל "מעשה רוקח", כי אמר "כשנתתי אנחנו שנינו בארץ הקודש נביא את הגואל". ואמנם רבי אלעזר יצא לדרך בחודש סיון ת"ק (נפטרו בתשרי תק"ב). כשראה רבי אלעזר את רבי שמשון, בנו של רבי נחמן, שאל אותו: היכן אביך? וכשהשיב לו שנסע לחו"ל נאנת ואמר: ווי ווי אני באתי בשבילו ("שבחי הבעש"ט").

כשחזר רבי נחמן לגליציה אירגן קבוצת עולים ועלה עמה שנית. רבי נחמן לא פיתח פעילות ממשית בטבריה, שהיו בה אז רק אשכנזים מועטים. הוא התבודד באהלה של תורה ובעבודת ה'. כפי הנראה הלך לעולמו עוד בשנת בואו בחודש תמוז. לפי מקור אחר עוד חי בתליו שנים מספר.

הר"מ קליערס מספר בספרו "טבור הארץ", כי רבי נחמן הספיק לעורר התפעלותם של כל תושבי העיר, לרבות הלא יהודים ושר העיר בראשם, על ידי גשמי הברכה שהביא בתפילתו באותה שנה, שנת בצורת.

גם על חיי רבי מנחם מנדל בירושלים אנו יודעים מעט מאד. נשתמרה מידו אגרת אחת, אשר שלח לאחיו רבי צבי חסיד מזלוטשוב, בה הוא כותב: "עד מתי אתה יושב בחוץ לארץ ואתה שומע בקול המדברים סרה על ארץ הקודש הזאת, אשר כל חללי עלמא כלא נחשבו. עליה צריך להתפלל תפילות הרבה להרגיש קדושתה ואי ידע ויחבב בעצמו שהוא הולך עם אלקים".

כפי שנמסר כתב מירושלים לאחד מאנשי שלומו עד כמה מחכים אוירתה של ארץ-ישראל, כי בטרם נסיעתו רגיל היה לומר הלואי ואזכה להתפלל תפילה אחת כתיקונה לפני השם ואילו עכשיו, באוירתה של ארץ-ישראל, הוא אומר הלואי ויזכה לומר תיבה אחת לפני בורא העולמים (סדר הדורות החדש).

נכדו של רבי נחמן מהורודנקה, הריהו הצדיק המפורסם רבי נחמן מברסלב, יצא אף הוא בדרך אביו-זקנו וביקר בארץ בשנת תקנ"ט. מאז ביקור זה הפכה ארץ-ישראל מרכז חייו.

שיירת חסידים יוצאת לדרך

לא עברו כי אם שלש עשרה שנה מאז עלייתה של קבוצת החסידים הראשונה ושיירת חסידים גדולה התכוננה לצאת לדרך. ההטפה האינטנסיבית של מורי החסידות וצדיקה על קדושת ארץ-ישראל והחשיבות בישובה, ורעיונות הגאולה שהשמיעו בעל-פה ובכתב, הכשירו את הלבבות למעשים משמעותיים. קבוצה גדולה יחסית התארגנה בערי אוקראינה, וואלין, פודוליה רייסין וליטה, בהן הספיקה החסידות להכות שרשים, במגמה לעלות לאה"ק ולייסד בה מרכז חסידי פעיל.

תוך עיון במקורות חסידיים ובעיקר במכתבים ששרדו מאותה תקופה, מסתבר כי המניע לעליה זו היו הגעגועים לארץ-הקודש והרצון לפתח בה חיים קהילתיים עצמיים. מפיהם אנו שומעים, כי כוונתם היתה: לעורר חסד עליון, להתפלל עבור כלל ישראל ולכונן מרכז לחסידות למען תתקדש תורתה בקדושת ארץ-ישראל (עיי' בספרי "החסידות וארץ ישראל" מעמוד סה) *.

* אם כי מאז הופעת ספרי זה, לפני כארבעים שנה, אני רואה כמה בעיות באור שונה, כפי שיוכח הקורא המעיין במהדורה החדשה והמורחבת של הספר, שאני מכין עתה לדפוס, אינה מוטלת בספק קביעתי, שיצאו עליה עוררין, כי נסיון זה כנסיונות הקודמים היה מכוון להקמת מרכז חסידי בארץ-ישראל, תוך תקוה, שמכאן תצא תורת החסידות ותתקבל על כל הגלויות ושבטי העם. באמתחתי ראיות מרובות לדעתי זו. אני דוחה לחלוטין את הדעה, כי רמ"מ וחבריו עלו לארץ בשל רדיפות המתנגדים. בימים אלה היתה תנועת החסידות בתהליך של גשוג והתחזקות ולא אישים כרמ"מ ור"א, תקיפי רוח ותקיפי דעת, יעזבו את המערכה ואכמ"ל.

המארגן של עליית השיירה וראש פעיליה היה רבי מנחם מנדיל מוויטבסק, שבימי צעירותו עוד הספיק לבקר אצל הבעש"ט ("עדת צדיקים") והיה מתלמידיו המובהקים של המגיד ממזריטש. אחר פטירת המגיד, בשנת תקל"ג, ריכו סביבו רבי מנחם מנדיל אלפי חסידים. רמ"מ, שהיה גדול בתורה, דמות מרשימה במראהו החיצוני, אשר לפי עדויות בני דורו היתה דמותו החיצונית דומה לזו של הבעש"ט, בהתנהגותו הצנועה ובנוסף דיבורו, זכה גם להערצת חבריו, אף הם מתלמידי המגיד, שקיבלו מרותו והנהגתו. עוד בעל "התולדות", רבי יעקב יוסף מפולנוואה אמר עליו, כי "בהידורו החיצוני נחבאת ענוותנותו הפנימית".

חצרו בעיר מושבו הורודוק, פלך וויטבסק, הפכה למקום מפגשים לאלפים, ביחוד מערי ליטא ורוסיה תלבנת. מרכז חדש זה גרם לגידולה ולהתרחבותה של החסידות בגלילות אלה, בהן שלטו המתנגדים ביד תקיפה. מפנה זה שחולל רבי מנחם מנדיל גרר אחריו תגובת המתנגדים, אשר ממרכזם בשקלוב ניהלו מלחמה עזה נגד "ראשי הכת" והנוהים אחריהם על ידי גל של רדיפות וכתבי-פלסתר.

רבי מנחם מנדיל, שהיה ממעריצי הגאון רבי אליהו מוילנה, אשר בשמו ובחסות גדולתו, המריצו המתנגדים את מאבקם, ביקש דרכים להפסקת מלחמת-האחים. הוא האמין שמגע אישי ופגישה עם הגאון יסירו אי-ההבנות ויישבו ההידורים. יחד עם חברו רבי שניאור זלמן מלאדי, בעל ה"תניא", רצה להתייצב בפני הגר"א כדי להסביר ולהוכיח, שאין אמת בהאשמות המוטחות נגד החסידות. השניים נסעו לוילנה, אולם בית הגר"א נסגר בפניהם. הוא סירב לקבלם. לא הועילו ההפצרות של המתונים מבין מכובדי ווילנה לקבל את שני הצדיקים. הגאון נסע מהעיר והפגישה לא התקיימה. גם הווכות הפומבי המתוכנן בין ראשי החסידים והמתנגדים בשקלוב לא יצא אל הפועל. נסיון ההידברות נכשל לחלוטין.

פניו של רבי מנחם מנדיל לא היו למאבקים פנימיים. הוא שוא מלחמות ולא ביקש הכרעות בדרך המריבה. הוא העדיף לגבור על מתנגדי החסידות על ידי הקמת מרכז להשפעתה בארץ הקודש. הוא האמין, כי "ארץ ישראל שהיא כביכול השכינה עצמה" ו"לב העולם ממנה תצמח ישועה ורחמים לכל הארצות" תסייע. לדעתו "האדם הישראלי החי בארץ ישראל הוא טהור וקדוש וגם מטהר ומקדש את האחרים ויש בכוחו להשפיע גם על אלה הגרים בחוץ לארץ". לכן היה בטוח, כי מתוך מרכזה באחת מערי הקדש הגבר השפעת החסידות ויפוצו רעיונותיה בעולם היהודי כולו.

רבי אברהם המלאך, בנו של המגיד ממזריטש, מעיד על רבי מנחם מנדיל, כי גברה עליו "תשוקה עזה לעלות לארץ ישראל" (קובץ מכתבים מקוריים). חבריו ובעלי השפעה בתנועה החסידית ניסו לעכב בעדו. הם טענו, כי נחוצה השארותו בחוץ לארץ "למען יגן על דרכנו" וכי בלעדי לא יוכלו לעמוד במערכה. גם רבי ברוך ממזבו' מבקש להשפיע עליו, שיסתלק מרעיון העליה וישאר יחד עם חבריו, כדי לעזור להם בתקופת גזרות, חרמות ורדיפות. רבי מנחם מנדיל לא נענה להפצרות. הוא עמד בשלו. בחודש אדר שנת תקל"ז יצא לדרך וכדברי רבי ברוך ממזבו' "לא הניח כמותו בחו"ל".

מסביב לרבי מנחם מנדיל נתלקטו יותר מ-300 איש, משפחות שלמות, זקנים וגם צעירים, היתה זו תופעה בלתי רגילה. בני הקבוצה הזאת עלו לארץ על מנת לחיות בה ולבנות חיים חדשים. מספר שנים קודם לכן כבר הרגיש בכך אחד העולים החסידיים,

רבי יוסף סופר, שעלה לבדו מהעיר ברסטצ'קה (וואלין). באלול תקי"ט הוא כתב מצפת: "מי שאומר שלא טוב להיות בארץ-ישראל בחיים מוציא לעז על ארץ-ישראל כמו המרגלים".

יחד עם רבי מנחם מנדיל יצאו שניים מחבריו רבי אברהם מקליסק (פלך וויטבסק), גדול בתורה מבית מדרשו של הגר"א מווילנה, שהפך חסיד נלהב ודבק במגיד ממזריטש, ורבי ישראל מפולוצק, מגיד מצטיין, שבדרשותיו הלהיב לבבות השומעים ועשה נפשות רבות לחסידות.

נסיעת השיירה "ברוב עם ופרסום" ("ירושלים", כרך ה') עשתה רושם רב בקהילות החסידיות. המונים מקרוב ומרחוק, יצאו ללוותם עד לגבול ובתוכם רבי שניאור זלמן מלאדי, שנפרד מהם רק בהגיעם לעיר מוהילוב. שיירה זו התנהלה לאטה בדרכים המשובשות מרייסיץ לווואלין, משם לאוקראינה ופודוליה עד למוהילוב אשר על גהר דנייסטר. הם עברו דרך וואלאכיה עד לגאלאץ שעל הים השחור. דרכו בספינה לקושטא ומשם שוב בספינה עד עכו. בדרך ניסו רבים גוספים להצטרף אליהם, ביחוד יהודים עניים, שביקשו להגר בשל נחשול הפורענויות שעבר על מדינת פולין בימים ההם. רבי מנחם מנדיל וחבריו לא ראו בעין טובה הצטרפותם של אלה, מהם שלא הכירם ולא היו חסידים, כי הם ידעו את כובד האחריות בעליה כזאת, ללא הכנה וללא אמצעים. לכן ניסו להשפיע עליהם לא לעלות בינתיים, אולם רבים לא שמעו להם "ויעפילו לעלות בתהלתבות לבבם לאה"ק ושאר פניות" ("חיבת הארץ"). יהודי תורכיה שכרו בכספם אניות עבור העניים, ואפילו השלטונות התורכיים נטו להם חסד.

מתוך האגרות המפורסות, ששיגרו ראשי השיירה וביחוד רבי ישראל מפולוצק אל המנהיגים בחו"ל, אנו יודעים כל תלואותיהם ואת אשר עבר עליהם בדרך. אנו מסוגלים לחוש את החרדות והתקוות, שמילאו את לב הנוסעים.

מרכז חסידי בגליל

בתחילת אלול תקל"ז הגיעה השיירה לעכו. לשמחת הבאים לא היה גבול. סמוך לבואם כותב רבי ישראל מפולוצק לראשי הציבור בוויטבסק: "זה היום שקוינו לו בגילה ונשמחה בארץ חמדתנו, חמדת הלבבות משוש הרעיונות הקדוש בכל מיני קדושות". מעכו יצאו רכובים על חמורים לצפת, אליה הגיעו ביום ה' באלול. העיר מצאה חן בעיני הבאים. רבי ישראל מביע תקוותו שיוכלו להקלט בעיר זו על אף העובדה, "שאין אנו מכירים בלשון ומנהגי המדינה". המקום הוא רחב ידיים ואפשר להתפרנס בו — "בשוק נמצא כל דבר אוכל להשיב נפש ושאר דברים. רק תבואת ביוקר מפני הרבה מלחמות שהיו והארבה שהיה". המתנגדים מווילנה ומשקלוב ניסו להרעיל את האוירה נגד החסידים גם בארץ-ישראל. מיד עם צאת השיירה שלחו ראשיה מכתבי הסתה נגד החסידים אל החכמים הספרדיים בארץ, אולם דבריהם לא עשו עליהם כל רושם. הספרדים אהדו את החסידים ודברי המתנגדים היו בעיניהם "ללעג ולקלס" ("בית רבי"). רבי מנחם מנדיל וסיעתו נתקבלו בכבוד ובשמחה על ידי כל חוגי הישוב המצומצם. מכל צד תראו כלפיהם סימני חיבה. שם החסידים נישא לתהילה. מירושלים ומטבריה פנו אליהם בהצעות לבוא ולהתישב בתוכם. רבי מנחם מנדיל

חיתן את בנו רבי משה עם בתו של אחד התכמים הספרדיים, עשיר ובעל השפעה. בכך נתהדקו עוד יותר הקשרים עם הספרדים*.

בתשובה לכתבי הפלסטר של המתנגדים הפנה רמ"מ אגרת "לשרי התורה וגאוני עולם" בליטא ובה קריאת נלהבת לשלום ולאחדות. הוא מסיים קריאתו בדברים נרגשים: "הנגו מוחלים במחילה גמורה, שרירה וברכה, לכל מי שהקניט איש את רעהו — ואין אנו מבקשים רק שלום כולנו פה אחד" (ירושלים, ה).

החסידים חזו בצוותא ורמ"מ דאג לפרנס את כל צרכיהם. עול ההחזקה הלך וגדל, הלך והכביד, כי עניים רבים הצטרפו אליהם וקשה היה לדחותם. הכסף שהביאו אתם מחו"ל אזל. לכן שיגרו מכתבים למרכזי החסידים בבקשת עזרה. תמיכה כספית החלה להגיע, אולם לא במידה מספקת. כשגברה המצוקה ורמ"מ נזקק לקבל הלוואות בריבית גבוהה ועם התיקרות צרכי המזון "עשרת מונים" (לפי עדות החיד"א ביומנו "מעגל טוב" היתה ההתיקרות פי עשרים וחמש), נאלץ רמ"מ לשלוח את עמיתו רבי ישראל מפולוצק לחו"ל לארגן מגבית מיוחדת.

רבי ישראל, שלפי עדות רמ"מ, "גם אם היו נותנים לו עשרת אלפים בחודש חליפות יציאת ארץ ישראל הקדושה היה בו לכל דבר" ("גנוי נסתרות") נטל על עצמו שליחות זו בליט ברירה.

ראשית דרכו היתה לקושטא. הוא בעצמו מספר כי "בעז"ה נשאנו חן בעיני הגבירים הרמים והשרים הגדולים בעיר זו. הוא השיג מידם סכום של 3,000 אריות (—גרוש טורקי). מהם שלחו 2,000 לפחה כתשלום מס השנה, 250 לקחו לעצמם להוצאות הדרך והיתר שלחו לצפת "להחיות לפי שעה".

בהגיעו לרוסיה לא התכוון רבי ישראל למגבית חד-פעמית. הוא רצה לייסד מכשיר כספי, לתמיכה קבועה, בשביל החסידים בארץ. לכן התחיל להתקין "מעמדות" בכל רחבי המדינה, מקור להכנסות קבועות. לפעולה זו הצליח למשוך מספר רבנים וגבאי-צדקה, שהתמסרו לה בכל חום לבם. בראש הפעילים התייצב רבי שניאור זלמן מלאדי. ה"מעמדות" הפכו למוסד צדקה בעל חשיבות, שאין לנגוע בו ואסור לבטלו או להקטינו. ראשי החסידות פירסמו כרוזים וקריאות ובכל מקום נשאו נאומים ודרשות למטרה זו.

רבי ישראל עשה רבות לביסוס מפעלו והתכוון לחזור לארץ הקודש. אולם בשהותו בעיר פאסטוב חלה לפתע ונפטר ואף נקבר בעיר זו ליד קברו של רבי אברהם המלאך, בנו של המגיד. המפעל לא נהרס עם פטירתו של רבי ישראל. אחרים המשיכו בפעולתו, ורמ"מ עצמו היה מעודדם ומחזקם על ידי אגרותיו.

גבאי הצדקה נהגו לאסוף את התרומות, ואחת לשנה היה בא שד"ר מהארץ לקבל את הכסף מידי הגבאים. הסכומים היו גדולים יחסית, כי אפילו עניים היו תורמים חלקם

* מן הראוי לציין, כי החסידים מצאו מסילות ללב הספרדים וקשרו עמהם קשרי ידידות ורעות. ראה בדברי החיבה של החיד"א על החסידים בספרו "ברכי יוסף" [ח"ב, יו"ד הל' כלאים סי' רצט] ובמיוחד על "תרי מינייהו רבנן" — והכוונה ללא ספק לרבי מנחם מנדל ורבי אברהם. ראה גם בדברי החיד"א בפירושו לתהילים "יוסף תהילות" (פרק ל"ב): "ושמעתי משם הרב החסיד מוה"ר מענדיל ז"ל, שהיה ר"מ דק"ק אשכנז בעיה"ק טבריה".

"ואף יותר מאשר בכוחם היו עושים" ("אגרת הקדוש"). השד"רים היו מביאים מכתבים מאת רמ"מ, שהיו משולבים חידושי תורה ורעיונות חסידיים מקוריים. מכתבים אלה היו מספקים סקרנותם של החסידים, שהשתוקקו לשמוע על חיי אחיהם בארץ הקודש. אנו יודעים על יותר משלשים איש, רבנים ולמדנים, שיצאו בהמשך הזמן בשליחות זו.

המתנגדים לא אמרו נואש. הם הוסיפו לשגר מכתבי הסתה. על אף מיעוט הצלחתם בקרב הספרדים, מצאו אוזן קשבת בקרב יוצאי ליטא מועטים, שישבו בצפת, ובראשם ר' שבתי ווילנר. הם נתפתו למלחמה נגד "אנשי הכת" והצליחו בסוף להעביר לצדם ספרדים אחדים. גם פקיד העיר, יהודי ספרדי, התחבר עמם והוא התחיל להתנכל בהם בעלילות דברים ואף איים "לשים כולם בכבלי ברזל". רבי מנחם מנדל סבל ממחלוקת זו, עדי כי חלה "ונפל על ערש דוי" לחדשים מספר. לכן החליט לעזוב את צפת, לאחר שישב בה שלוש שנים, ובשנת תקמ"א עבר עם חלק מחסידיו לטבריה. רבי אברהם מקליסק נשאר בינתיים בצפת בראש החלק האחר. אחדים מהם, יושבי כפרים בחו"ל, עברו לגור בפקיעין. גם בטבריה לא הלך הכל כשורה. בימים הראשונים סבל רבי מנחם מנדל גם כאן מרדיפות. פקיד העיר העריץ "עשה יד אחת עם הפקיד דצפת לרדוף אותו". לא היה במקום בית כנסת מיוחד לאשכנזים בשל חוסר רשיון מהשלטונות, והבדלי המנהגים בין בני שתי העדות גרמו לחיכוכים ביניהם. במשך הזמן רכש רמ"מ את אהדת הציבור ותמיכתו והונח לו. הוא עצמו מספר "שהספרדים של טבריה הם צדיקים ותמימים ובמיוחד הרב המובהק רבי דוד אשכנזי", ובעזרתו ניתן לו לגור בביתו של הרב רבי שלמה מלבוז בעל "מרכבת המשנה" על הרמב"ם, שגר בעיר בבית מרווח שניתן על פי המלצה מיוחדת מקושטא ועזבה. אנשי העיר התקרבו לרמ"מ והוקירוהו וכעדות עצמו "כל הספרדים נכנעים לפני" (ירושלים, ה). גם מצבו החמרי הוטב ועמידתו הכלכלית נתבססה. אפילו בשנות בצורת (תקמ"ה) הצליח להתגבר על הקשיים ולפרנס את אנשיו והנלוים אליו. במשך כל השנה קנו בני העדה הכל בהקפה וכשהגיע הכסף מחו"ל פרעו חובותיהם.

כאשר קרה והכסף איחר להגיע, קיבלו הלואות תמורת משכונות ובריית גבוהה, שהגיעה לעתים עד חמישים למאה. ההוצאות עלו וגדלו, וידוע לנו כי בשנת תקמ"ה, בשנת יוקר מיוחד, הגיעו עד לסכום של שבע מאות אדומים זהב ("חיבת הארץ"). למרות הכל הצליח רמ"מ לקיים את עדתו.

החסידים לא היו עוד גרים בארץ ישראל, הם חיו בה כתושבים, כשאר בני הישוב. מקצתם עוסקים בתורה ויראה ומתפרנסים מכספי החלוקה, ואחרים שולחים ידם במלאכה ובמשא ומתן ומקבלים תמיכה חלקית בלבד. היו גם כאלה, שעמדו ברשות עצמם ללא צורך בסיוע כלשהו.

ה"חלוקה" של האשכנזים היתה נפרדת מן ה"חלוקה" של הספרדים והכנסותיה באו משני מקורות, מאת הנשיא של ארץ ישראל בברודי ומהמגביות שזערכו ע"י אנשי שלומם בעיקר בתחום הכיבוש הרוסי. בימי מלחמת רוסיה-תורכיה (1787—1792) התחברו אנשי ספרד בטבריה עם האשכנזים וייסדו קופה משותפת. "חלק כחלק יאכלו למען לא יתראו עוד כשתי כיתות תבאים כל פעם לבקש טרף הם לבדם והם לבדם". שיתוף זה הפחית במידה מסויימת את תלותם הכספית של החסידים באנשי שלומם בחו"ל.

ברבות הימים התגבר רמ"מ על המכשולים, ששם בדרכו ה"פקיד", ובנה לעצמו בית כנסת גדול ומהודר. החסידים שכרו לעצמם גם "חצר" מיוחדת לשבת בה. "מקדש מעט" זה שימש מרכז חשוב לחסידות. הדרשות של רמ"מ, שהיה משמיע כאן בכל שבת ומועד, הדריכו את אנשיו בחסידות והכניסום לתוך עמקי סודותיה. רבים מבין תלמידיו היו רושמים הדברים היוצאים מפיו ושלחו העתקים למרכזי החסידות בחו"ל. העתקי הדרשות ומכתבי הרבי חזקו את הקשר בין המורה ותלמידיו, שנשארו נאמנים לו ולא רצו להחליפו באחר. עתה הרגיש רמ"מ, כי תורת החסידות היוצאת מארץ-ישראל תתקבל בכל קהילות הגולה והוא התחיל לראות עצמו כראש החסידים כולם או כשגרירם הראשי בבית המלכות, וכדבריו: "כמשולח משרי המדינה לפלטרין של מלך שלא נעלם ממנו שום דבר לתיקון המדינה בכל הענינים הן בגוף והן בנפש" ("אגרת הקודש"). חסידים ממרחקים היו מריצים אליו מכתבים בהם הביעו בקשותיהם, מספרים על מצבם וקובלים על צרותיהם. הרבי היה מתפלל לשלומם של כל אחד, זכר עניניהם "כאילו עומדים לפניי וחוקים על לוח לבי". בדרך זו נתגשמה התקווה של מרכז רוחני בארץ-ישראל, ממנו יצאה השפעת החסידות למרחבי גולה.

תורת הגאולה של רבי מנחם מנדל

במרכז דרשותיו והטפתו, שבחלקן נשתמרו בכתב, העמיד רמ"מ את רעיון הגאולה. בארץ-ישראל הבין עוד יותר את כוחה הרוחני המשפיע על כל הארצות, כי "ציון הוא המשביר לכל עם הארץ" ("מנחם ציון"). הוא העריך מאד את הישיבה בארץ וקרא את חסידיו לעליה. לא כל שכן, שאסור לרדת ולעזוב את הארץ. היושבים כאן מתחזקים באמונתם, שהגאולה קרובה לבוא, ואילו היוצא ממנה מתיאש מן הגאולה וגם "מתלון וכליון מתו מחמת יציאתם מא"י לחו"ל והתיאשו מן הגאולה" ("מנחם ציון"). רמ"מ ידע, כי דרושה הכנה מרובה לגאולה, כי "רק לאחר שיגיעו לדרגת דור דעה יזכו לגאולה" ("פרי הארץ"). הוא הרגיש, שהגאולה תבוא אם תהא אחדות ישראל ותתפשט דעת תורה, שהיא "החיבור והדבקות של כלל ישראל". רק אחר התעוררות מצדנו תבוא העזרה מלמעלה, כפי שהיה בגאולת מצרים "שתעם היה משועבד בגלות והתחיל להטתר והבא להטתר מסייעין לו" ("עץ פרי"). ללא שינוי מקודם אין הוא רואה את בוא הגואל. כך גם יובן הסיפור של הצדיק רבי ישראל מרוזין על אשר אירע בירושלים בימיו של רמ"מ. איש חסר-דעה נהג להשמיע קול שופר מתוך מחבוא בהר הזיתים בציפות, יום אחר יום. התחילו להאמין, כי אלה הן התקיעות המבשרות את בוא הגאולה. משנודע הדבר לרמ"מ אמר "אל תאמינו בכך, עדיין לא נתחדש דבר".

בצדיק ראה רמ"מ מכשיר מרכזי המסייע לקירוב הגאולה וההכנה לקראתה. "על ידי האדם הכשר (הצדיק) מתיחדים כל הברואים אל שרשם וגשפעים לטובה, מפני שעכשו קודם ביאת המשיח אי אפשר לשום אדם להשיג יחוד אמיתי בלי אמצעי—והצדיק הוא המקשר עליונים עם תחתונים" ("פרי הארץ").

גם מתוך מיטת חליו, אליה היה מרותק כשנה תמימה, המשיך רמ"מ להשמיע רעיונותיו החסידיים. אם כי "דל וכחוש היה גופו—יד שכלו היתה תקיפה, זך לקחו וברור מילולו,

בדעה מיושבת ושכל צח ומצוחצח, בשפת ברורה קולע אל השערה, כעדות חברו רבי אברהם, שעמד ליד מיטתו סמוך לשעת יציאת נשמתו. על כל מכתביו נהג רמ"מ לחתום "השפל באמת" וגם על המצבה נעדרת התוארים, שעל קברו בטבריה, רשום עפ"י צוואתו: פ"נ מוה"ר מענדיל בהרב רבי משה זלה"ה, בר"ח אייר יום ב' שנת תקמ"ה.

בתולדות החסידות נערץ שמו של רמ"מ לא רק כצדיק גדול וכמסביר רעיונותיה. גדולתו המיוחדת בפעולותיו למען ארץ-ישראל. הוא הראשון שהצליח לתת לרעיונות הארצישראליים של החסידות ביסוס מעשי. אישיותו הטביעה חותמה על השתלשלות המאורעות בחסידות, בזמנם ואחריהם.

עם כל ההערכה לתנופה הארצישראלית שנתן רמ"מ עם עלייתו מצאתי בכתבי ר' יאשי שו"ב בעל "מנחת יוסף", שהעתקם בכת"י מסובב בין חסידי קארלין וסלונים ולא נדפסו, כי הצדיק מרויחין אמר על עליית רמ"מ: "הוא נחפו במקצת עם נסיעתו, כי לולא זאת והיה ממתין קצת היתה ההתעוררות כ"כ גדולה, שכל ישראל היו הולכים עמו והיתה הגאולה".

הנהגתו של רבי אברהם מקליסק

אחר הסתלקות המורה הרגישה עצמה העדה החסידית עזובה ומיותרת. בכל זאת אספה כוחות נפשיים, כדי להתאושש מהדכאון ולהתגבר על קשיי המצב. על אף תכונותיו המצויינות של הבן רבי משה "נחמד ונעים מופלא ומופלג" (מכתבו של רשנ"ז) לא מינהו כממלא מקומו, כי כך ציוות עליו אביו "שלא תהיה לו שום התמנות".

עם תום שבעת ימי האבל קיבלו החסידים על עצמם מרותו של רבי אברהם, שהיה "יד ימינו" של רמ"מ ונשא עמו בעול ההנהגה. לאחר שעבר לטבריה ונטל לידי אהרן התפקיד, שלח רבי אברהם מכתב מקיף וממצה לאנ"ש בחו"ל, שהעתקותיו נתפרסמו גם בארץ. במכתבו הוא מסכם עיקרי תפיסתו בחסידות ומכריז על קבלת שרביט ההנהגה לידי. הוא קורא להפסקת המריבות בעם ולעומדים מרחוק להתקרב למחנהו. הוא מביע תקוותו, שממכון שבתו בארץ-ישראל יעלה בידיו להשפיע על קרובים ורחוקים, לקרב את הלבבות ולזקק את הנשמות.

שיאיותיו הפרוגרמטיות לא נתגשמו. קשים היו תנאי החיים בארץ. עצם תפקידו לכלכל את עניני עדתו ולפרנס את צרכיה החמריים והרוחניים, הטיל עליו מעמסה כבדה. עול המסים, שבני עדתו נאלצו לשלם, הכביד מאוד. עוד בשנה הראשונה להנהגתו סבלה עדתו מהמהומות שבאו על צפת וטבריה בעקבות המרד הכושל של יושבי הגליל נגד השלטון המרכזי. רבי אברהם עמד בפרץ. הוא המנהיג והמורה, הדואג לכסף ומחלקו, המזכיר והגזבר, המייסר והמנחם. עיניו בכל ועיני כולם נשואות אליו. מרוב טרדה לא יכול היה לתת דעתו לעניני התנועה בחו"ל. לכן וויתר על רצונו לשמש מרכז לתנועה כולה והחליט להצטמצם לעניני העדה בארץ. את הנהגת התנועה בגולה העביר לידי האמונות של ה"אור הגנוז", רבי שניאור זלמן מלאדי, וקרא באגרתו לכל נאמניו לשמוע בקול רשנ"ז וללכת לאור תורתו. בין השניים שררו יחסי ידידות ואחוות. כל אחד מהם עסק בתחומו תוך תבונה, כי אין מלכות נוגעת בחברתה, כי אם לצורך השלמה ועזרה הדדית. רבי שניאור זלמן הוסיף לדאוג לסיוע הכספי בשביל חסידי ארץ-ישראל — עד שקם הפירוד בין שני

המנהיגים. משהופיע בשנת תקנ"ז ספר ה"תניא" של רשנ"ז ראה ר"א ברעיונותיו סתיה מהחסידות הבעש"טית הטהורה. הוא לא גרס את הלבוש החדש, שניתן לרעיונות המגיד ממזריטש. "לא מצאתי בספר תועלת להצלת נפשות" — הוא כותב — "עיקר האמונה והיראה הוא מקור הברכות והטוב הגנוז וכל השכליים הם מקור הדינים" לכן "שומר נפשו ירחק מהם" ("אגרת הקודש"). אז התחיל רבי אברהם להתערב שוב בעניני התנועה בחו"ל. הוא מבקש מאת רשנ"ז לחזור בו משיטתו החדשה ובתוקף ישיבתו בארץ הקודש הוא רואה לעצמו זכות לדרוש זאת ממנו ומסיים אגרתו אליו כי "בעז"ה הרבה למדתי מרבותי גדול השימוש ששימשתי, כל ימי גדלתי בין החכמים ומאזירא דארץ ישראל קא רבינא, כדאי הוא כת"ר שישמעני" ("אגרת הקודש").

משלא נשמע לו רשנ"ז, שהיה ללא ספק משכמו ומעלה מכל צדיקי דורו, לא נרתע רבי אברהם מלצאת למלחמה חריפה בעד החסידות המקורית. במערכה זו לא נשאר בודד. הצטרפו אליו צדיקים אחרים בוואלין, פודוליה ואוקראינה, ובראשם רבי ברוך ממזבוז'. רבי שניאור זלמן השיב מלחמה שערה. נסיונו של רבי אברהם להשיב את השלום על כנו ע"י שלית מיוחד מבין מקורביו, רבי מאיר מביחוב, ששיגר אליו, לא עלה יפה, והקרע בין פלגי החסידות העמיק והתרחב. רבי אברהם החליט לשחרר עצמו מהתלות הכספית ברבי שניאור זלמן והוא מבקש ממנו במכתב מיוחד להעביר את הטיפול באיסוף הכספים למען החסידים בארץ ישראל לידי השד"רים ולמשוך ידו מכך. רבי שניאור זלמן סירב ואף לא מסר לידי השד"רים מטבריה הסכומים שנאספו בשנים תקס"ג ותקס"ד. רבי אברהם הדיחו לכן מכהונתו כראש גבאי הצדקה ומינה במקומו את רבי מרדכי מלכוביטש, מגדולי הצדיקים בפולסיה. חסידי לכוביטש והמקורבים אליהם התקשרו ברבי אברהם, ועל ידי כך גברה בחוגיהם ובקרב תלמידיהם התשוקה לעליה לארץ-ישראל.

גם בארץ נמצאו תומכים בבעל ה"תניא", ביחוד מבין העולים החדשים, שיצאו לנהל מלחמתו כאן. קבוצה זו בראשות ר' אליעזר מדיסנא (עיירה ממחוז ווילנא) התמרדה גגד רבי אברהם. ר' אליעזר זה אף השפיע על הצדיק רבי יעקב שמשון משיפיטובקה, שעלה בינתיים לארץ-ישראל והתישב בטבריה, להתרחק מרבי אברהם ולהפך לבר פלוגתא שלו, עד שהשלים ביניהם רבי נחמן מברסלב, בזמן בקורו בארץ בשנת תקנ"ט.

המחלוקת בין שני הידידים רבי אברהם ורבי שניאור זלמן שקעה בשנת תקנ"ט, בעקבות המאסר הידוע. רבי אברהם פסק מלהתערב בעניני התנועה בחו"ל וניסה לחדש יחסיו הידידותיים עם רבי שניאור זלמן. הוא קורא אליו לשכוח את אשר עבר ביניהם ועל אף חילוקי הדעות בתפיסת החסידות הוא כותב אליו: "לא יזכרו עוד ראשונות ומה שעבר עבר וכבר הייתי באמנה אתו מאז ומעולם כן יהיה לנצח". המחלוקת פסקה, אולם הידידות ביניהם לא שבה עוד למידותיה הקודמות.

על אף הטרדות המרובות בענינים מעשיים מצא רבי אברהם זמן גם לשמש מנהיג רוחני ומורה לעדתו. הוא העמיק במחשבת החסידות. בחידושים שהעלה, שרק מקצתם נתפרסמו בדפוס, הסביר את רעיונות רבותיו לפי הקו המקובל, בלי לסור ממנו. במערכת הגיונותיו תופסת מקום בראש ארץ-ישראל, לה הקדיש כל כוחו ומוחו. שבע פעולות ומעשים למען ארץ-ישראל וישובה ולמען הידוק הקשרים בין התנועה

החסידית לאה"ק נסתלק רבי אברהם בטבריה ביום ד' שבט תק"ע. עם פטירתו, אחר עשרים ושתיים שנות הנהגה ופעילות נמרצת, נסתיימה פרשה חשובה וסוערת בתולדות החסידות. גם אחרים מראשי החסידים נפטרו בינתיים, והפעילות בארץ-ישראל נעצרה ונחלשה.

ההשפעה לשנים הבאות

שיירת החסידים משנת תקל"ז עוררה תנועת עליה לארץ-ישראל. מן הצדק לראות אפילו את עליית הפרושים, מתלמידי הגר"א, בשנת תקס"ח, בראשות רמ"מ משקלוב, והבאים בעקבותיהם תוצאה מעליית חסידים זו. עלו קבוצות ועלו בודדים. רבים יותר ביקשו לעלות ולא ניתן להם. ההתעוררות לעליה, שהיתה גדולה הרבה יותר מהעליה בפועל, משכה תשומת לב של ממשלת פולין. ראשי המימשל לא ראו ביציאת היהודים פתרון לבעייתם, שהטרידה אותם, כי אם גרעון לקופות המלוכה ולקופות האצילים התקיפים. לכן החליטו בעקבות השלטונות הרוסיים, שהטילו על הקהילות לרשום את התושבים היהודים ולהוציא פספורטים לעוברים ממקום למקום, להוציא פקודה המגבילה את היציאה "לבל יעזו שום יהודי לעבור את הגבול בלי תעודת דרך מהקהל" (כנסת תרצ"ט, במאמר "תכנית של מדינה יהודית"). שיירת תקל"ז הספיקה לכונון ישוב של חסידים בגליל, שהיה היחידי בארץ עד שנוסד הישוב של חב"ד בחברון, בשנת תקפ"ג. ההדרכה הרוחנית באגרות וע"י שד"רים מהמרכז בטבריה הפכה את ארץ-ישראל למושג מוחשי, מעשי, בעולם החסידות, שקשריו עם ארץ-ישראל התחזקו לדורות הבאים.

כתבי רבי חיים וויטאל

רשימה ביבליוגרפית

מאת

נפתלי בן-מנחם

עד היום אין לנו רשימה מדויקת של כתבי רבי חיים וויטאל. כאן נעשה נסיון ראשון לרשום את ספריו וגם חיבוריו השקועים בספרים של אחרים. ספק גדול אם העבודה היא שלימה. אשמח אם יבואו אחרים וישלימו את החסר ויתקנו את הטעון תיקון. לא רשמנו אלא ספרי-דפוס. לא הגיעה עדיין השעה לרשום גם כתבי-יד. שיטת הרישום היא השיטה שנקבעה על-ידי מפעל הביבליוגראפיה העברית ורישום הספרים על-ידו שימשו לי יסוד בעבודתי. אילמלא עבודתו של המפעל, ספק אם הייתי יכול להגיע לשלימות זאת.

רוב הספרים שרשמתי ראיתי בעיניי בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, בספריית פרופ' ג' שלום, בספרייתי אני ובכמה ספריות ציבוריות אחרות. ספרים שלא ראיתי ושאלתי את הידיעה עליהם ממקורות ביבליוגראפיים שונים מסומנים בכוכבים וברובם מהם מטיל אני ספק בקיומם. בסוף הרשימה נתתי מפתחות של: א. נזכרים. ב. בעלי-דפוס. ג. מקומות דפוס. ד. המסכימים.

[1] ... ספר אדם ישר אשר חיבר... רבינו יצחק לוריא אשכנזי ז"ל... מפי הקבלה האמתית שקבל מפי אליהו ז"ל. והי' טמון בין כתבי... תלמידו... מוה' חיים וויטאל ז"ל. עד אשר קם הרב... יעקב צמח ז"ל והעתיק וסידר ספר... הוזה ועד היום לא בא בדפוס...

קראקא, דפוס יוסף פישער, בשנת תמ"ה"ר גאולה ותחיש ישועה [תרמ"ה], 1885. [2], צד דף 4°.

הסכמות: ר' יחזקאל שרגא הלברשטאם, ווישניצא, ו אמור תרמ"ה; ר' דוד הלברשטאם, קרשאנוב, ט ניסן תרמ"ה; ר' שלמה הלברשטאם, ווישניצא, ו ויקהל תרמ"ה. בראש הספר הקדמת המביא לבית-הדפוס, ר' אברהם ליי[נ] צייג, שהתקין את כתב-היד והוסיף הגהות והערות בשולי העמודים.

בשולי השער: "בספר... נמצאים... הגהות... אשר נקראו... אמר חיים" (ר' חיים וויטאל) או 'אמר צמח' [ר' יעקב צמח] או 'מזל"ך' גם ההגהות... בלתי שם האומרים... כאשר מצאתי אותם בכתב יד כן בדפסו".

כתב-היד מתוכו נדפס הספר, שנמצא בעזבון ר' חיים האלברשטאם, הובא מעיר מודינא שבאיטליה על-ידי ר' צבי הירש ליפשיטץ מקראקא ולאחר ש"אברך אחד הבקי בטוב קריאת כתב איטליא" העתיקו ל"כתב שלנו", נמסר על-ידי ר' שלמה הלברשטאם לידי ר' אברהם ליינציג שהוציאו לאור.

ר' אברהם ליינציג הוציא בשנת תרמ"ג גם את "מבוא שערים". עי' להלן, מס' 37. ובשנת תרמ"א הוציא בקראקא את מסלות חכמה, מאת ר' מאיר פאפרש. עיין על הספר דברי ג' שלוש ב"קרית ספר", כרך כו, תש"י, עמ' 192, הערה 43.

[2] ספר אדם ישר... (ספר לימודי אצילות...).

ירושלים, חסר שם מדפיס, תשל"א [1971].

דפוס-צילום של קראקא, כולל השער.

ספר לימודי אצילות הוא דפוס-צילום של מונקאטש תרנ"ז. עי' להלן מס' 29.

[3] ספר אוצרות חיים אשר יצק תלמיד על ידי רבו... ר' חיים וויטאל... מגוית האר"י רדה... בחכמת הקבלה... ודעת קדושים... מהגהות החברים... אנשי שם... קארעץ, דפוס יאהן אנטאן קריגר, בשנת ויצחק בא מבוא באר לחי רואי [תקמ"ג, 1783]. [1], קל דף. 40.

בראש "הגהות החברים": "קול תרמ"ז" או "נתן". הרי הם ר' משה זכות ור' נתן שפירא. תוכן הספר בהוצאה זו שונה מן ההוצאה השנייה, ליורנו תר"ד. בהקדמתו לספר עץ החיים, קארעץ תקמ"ב (עי' להלן, מס' 52), כותב ר' מאיר פאפירש, שר' יעקב צמח סידר פעמיים את "אוצרות חיים".

עיין: אריה טויבר, מחקרים ביבליוגראפיים, ירושלים תרצ"ב, עמ' 24, מס' 13.

[4] ספר אוצרות חיים... ר' יעקב צמח זצ"ל... אסף וקבץ כל הקונטרסים שהניח כמוהרצ"ו זצ"ל וסידר אותם כל חיבור בפ"ע [בפני עצמו]... בתוספת מרובה הגהות משלו... וכאן נמצאו וכאן היו הגהות... רבני... המערב... ר' אברהם אזולאי זצ"ל וכמהר"ר אברהם בן מוסא זצ"ל מתושבי עוב"י [עיר ואם בישראל] מראק"ס... אחרן שפר קדמן להדפיס קיצור ספר השפע טל מהגאון רבינו שעפטל בנו [!] של הגאון של"ה... נסדר מיד... ר' אברהם אנקאווא נר"י. והוא קדם לזכות... לשרת ולהגית עד שיצא... שפיר... ..

ליורנו, דפוס משה ישועה טובייאנא, שנת והדרת פני זקן לפ"ג [תר"ד, 1844] קד; מו דף. 40.

כאמור למעלה שונה הפנים מן ההוצאה הראשונה.

דף [ב]: הקדמת ר' אברהם ב"ר מרדכי אנקאווא.

קולופון (דף קד, ב): נגמר... בלי תוס' ומגרעת בכל ההגהות שבו מספר אוצ"ה כ"י דהועתק שנת והיה שכרי [תק"ל] על יד הרב... ר' משה מאימראן זצ"ל מעיר מקנאסא. נזכר ב"מלכי רבנן", מאת ר' יוסף בן נאיים, ירושלים תרצ"א, דף צ, ב.

מז דף, עם שער מיוחד: ספר חמר חדת ועתיק והוא קיצור מספר... שפע טל [לר' שבתי שעפטל ב"ר עקיבא הלוי הורוויץ]... להקדים ללמוד בו קודם חכמת הקבלה... ויקל עליו ליכנס לתוך... אוצרות חיים לרבינו מוה"ר"ו... ומפתח קשורה לו... ואם יש איזה דבר משלי תמצאהו כמו הגה ושמי חתום עליו... כ"ד... אב"א... ב"ם [כה דברי אברהם אנקאווא ב"ר מרדכי] ז"ל...

הקדמתו של ר' יעקב צמח חסרה בדפוס. קטע הימנה נדפס ב"אהל דוד" של ר' דוד סלימאן ששון, חלק א, אוקספורד-לונדון 1932, עמ' 437.
ר' אברהם אזולאי נולד בשנת ת"ך, 1660, ונפטר בשנת תק"א, 1741. חי במאראקש (מראקס) ובערים אחרות במארוקו.

ר' אברהם בן מוסא נולד בטיטואן, מארוקו הספרדית, ונפטר בתוניס. עיין: י"מ טולידאנו, נר המערב עמ' 159; ר' יוסף בן-נאיים, מלכי רבנו, ירושלים תרצ"א, דף י, ב.
ר' אברהם אנקאווא נולד בסאלי שבמארוקו בשנת תק"ע, 1810, בערך. לפני נסיעתו השנייה לליורנו, בשנת תרי"ח, 1858, ישב במסקר [Almascar] שבמארוקו. עי' מלכי רבנו, דף יז, ב.

ר' שבתי שעפטל הלוי הורוויץ נולד בפראג בשנת שכ"ו, 1566, ונפטר שם בשנת שע"ט, 1619. עי' עליו: צבי הלוי איש הורוויץ, תולדות משפחת הורוויץ, קראקא [תרצ"ה], עמ' 14.

[5] ספר אוצרות חיים... נתוסף בו הגהות השמ"ש [הרב שלום מזרחי שרעבי] וכמה פי... אשר אספתי מפיהן ש"ק [של קדושים] אשר עדיין לא עלו על מזבח הדפוס ועוד הוספתי נופך משלי... בשם איפה שלימה... חיים שאול [בן כמהר"ר אליהו] דוויך הכהן... ירושלים, דפוס יצחק נחום לעזוי ושותפיו, [תרס"ז, 1907]. [2], נז, [2] דף. 2°.

הסכמות: ר' צבי הירש שפירא ממזנקאטש, מרחץ ראנק, ג ואתחנן תרס"ז; ר' שלמה אליאשאו, שאוויל, כג תמוז תרס"ג; ר' מנחם מענכין היילפרין, [ירושלים].

[1] דף בסוף: הקדמת הרב המחבר איפה שלימה.
דף נז, ב: העתקתי זה הספר מג' ספרים אחרים... מקום שימצא כתוב... שמ"ן הוא שמי... מה שחנני אלהים המעט אם רב. חתום: שלמה מולכו. עם שיר ממנו הפותח: שורשא טמיר מטמירין. במולך אתכסון תרין עטרין.

בשולי דף [2], ב] שבראש הספר: וציון אותיות רש"י הוא על הגהות הרב"ש [ר' נתן שפירא] והרמ"ו [ר' משה זכות, שבאו בתוך הטכסט בהוצאה הראשונה, קארעץ תקמ"ג, וכאן נשמטו, שהם] המודפסים בסוף מבו"ש הנד"מ [ספר מבוא שערים הנדפס מקרוב, ירושלים תרס"ד]. עיין להלן: ספר מבוא שערים. מס' 35.

הוצאת זו דומה הרבה להוצאת קארעץ תקמ"ג.
"הגהות השמ"ש" שולבו ב"איפה שלימה" בשולי העמודים.

ח"ד פרידברג (בית עקד ספרים, א, עמ' 44, מס' 1055) רושם שני דפוסים-ירושלים: אחת חסרת שנת דפוס ואחת בשנת תרס"ז. עד כמה שידוע לנו אינה קיימת אלא מהדורת אחת שנדפסה בירושלים, זו שנרשמה למעלה.

ר' חיים שאול דוויך הכהן נולד בארם-צובא ביום יד במרחשון תרי"ח [1.11.1857], עלה

לירושלים בשנת תר"ן ונפטר בה ביום ד בטבת תרצ"ג [2.1.1933]. עי' עליו: מ"ד גאון, יהודי המזרח בארץ ישראל, חלק שני, ירושלים תרצ"ח, עמ' 215; יעקב גליס, מגדולי ירושלים, ירושלים תשכ"ז, עמ' רכד—רלא.

ר' שלמה מולכו גולד בשאלוניקי, חי באומיר תקופה קצרה ועלה לירושלים בשנת תקמ"ב, 1780. נפטר בירושלים ביום ו במרחשון תקמ"ח [18.10.1787].

עיני: מ"ד גאון, שם, עמ' 383; דוד ציון לאניאדו, לקדושים אשר בארץ, תשי"ב, [חלק ב], עמ' נו.

[6] ספר אוצרות חיים...

תונס, דפוס ציון וזאן, שנת כאיל תער"ג [תרע"ג, 1913], [1], מו, [1] דף. 4°.
דף מו, ב-[1]: מהקדמת הרב המחבר איפה שלימה [ר' חיים שאול ב"ר אליהו הכהן דוויר].

דומה לדפוס ירושלים. המדפיס השאיר את הגהות שמ"ן של ר' שלמה מולכו בתוך הכטסט והשמיט את הפירוש "איפה שלימה", כולל הגהות השמ"ש, ר' שלום מזרחי שרעבי. פרידברג (בית עקד ספרים, א, עמ' 44, מס' 1055) רושם בטעות תונס תרע"ב. הוא לא ראה את הספר.

[7] ספר ארבע מאות שקל כסף... תורת... ר' חיים וויטאל... מפה קדוש רבו האר"י... הספר... היה גנוז וחתום בכת"י באוצרות החיים אצל מארי' דקבלה בעיר הקדש ירושלים... ונתגלגל זכות... עי' יצחק דוד בן רבי ז"ל (מקרתא קדיש' דירושלי') ונטפלו לעושי מצוה זו אשר העיר ה' את רוחם... להביאו לבית הדפוס... ה"ה מוהרר יצחק דוד הנ"ל וה"ה... מאיר בהרב מוהרר שלמה וצ"ל מק"ק מאהליב במדינת רוסיא הסמוך לק"ק שקלאוו... הועתק מגוף הכתב וגם הוגה... עי' איש... אשר לו יד ושם בתכמ"ל וכו'...

קארעץ, דפוס המשותפים אברהם בן יצחק אייזק ואליהו בן יעקב סג"ל, לפרט בפוד ישרים [תקס"ד, 1804], [2], צא, [1] דף. 4°.

הסכמות: ר' חיים ב"ר יצחק, וואלזין, כ למב"י [ה אייר] תקס"ד; ר' מרדכי ב"ר פינחס, קארעץ.

דף [2]: הקדמות ר' יצחק בן [!] דוד רבי ור' מאיר ב"ר שלמה ממאהליב.
דף פו, ב—צא, ב: זו היא תשובה ששאל... הרב שמואל אלפודילא ז"ל אל... האר"י הקדוש... איגרת האר"י המקורית. בסופה: שאלה ששאל... ר' אברהם מונסון מעיר טניפיל דיבארבאריאה [ר' אברהם מונסון מעיר טריפולי די ברברית] להאר"י וצוק"ל.

עיין: ג' שלום, קרית ספר, שנה יט, תש"ב—תש"ג, עמ' 188.
הספר כולל הגהות ר' משה זכות ור' יעקב צמח. נראה שר' יעקב צמח סידר את הספר מכתבי המחבר.

ג' שלום, קבע שם, שכל הספר נתחבר בידי מזיית, שייחסו לר' חיים וויטאל. עי' גם: ג' שלום, שבתי צבי, כרך א, תל-אביב תשי"ז, עמ' 42, הערה 1.

דף סו, ב: וזה הסיפור שאני כותב לך כאן... היא בספר קהלת יעקב דף צו שחברתי. דף עט, א: ועיין בספר אוצרות חיים... ששם הארכתי ענין זה. הספר "קהלת יעקב" לא נדפס עד היום ונשתמר בכמה כתבי-יד: ע"י ג' שלום, קרית ספר, כרך כו, תש"י, עמ' 191, הערה 41.

ראיתי טופס שני שבו נדפסו במקום ההסכמות הנזכרות הסכמות אחרות: ר' לוי יצחק, בארדיטשוב, כד שבט תקס"ד; ר' יהודא ב"ר שלם סג"ל ממועב, וואלטישיסק, ה למב"י [כ ניסן] תקס"ב. על טופס זה העיר יצחק ריבקינד בספר היובל לכבוד פרופיסור אלכסנדר מארכס, ניו-יורק תש"ג, עמ' 37. בהקדמה של טופס זה תוקן שמו של המביא לבית הדפוס: יצחק דוד בן רבי. טופס כזה היה גם לפני שמואל ווינער. ע' קהלת משה, פטרבורג תרנ"ג, עמ' 108.

טופס שלישי שראיתי דומה לטופס השני, אלא שהקדמת ר' יצחק דוד נדפסה בשינוי קל ובמקום הקדמת ("ניב הגיון") ר' מאיר ב"ר שלמה, המזכירה לשבח את ר' חיים מוולוז'ין, שהיה תלמידו, נדפסה כאן הקדמה שונה ושמו של ר' חיים מוולוז'ין נשמט. נראה שהטופס הראשון היה מכוון לציבור המתנגדים. השני, לציבור החסידים. בהקדמה המזכירה את שמו של ר' חיים מוולוז'ין נדפסה כאן בטעות. בטופס השלישי, שאף הוא היה מכוון לציבור החסידים, תוקנה הטעות ונדפסה הקדמה אחרת. ההוצאה השנייה, קראקא תרמ"ו, דומה לטופס הראשון. עיין על הספר: אריה טויבר, מחקרים ביבליוגרפיים, ירושלים תרצ"ב, עמ' 40.

[8] ספר ארבע מאות שקל כסף... הובא מחדש לבית"ד ע"י... מוה' משה [פרידמאן] בהרב... מוה' אבא זאלקא ז"ל ונקח אותו בשלש עשרה נפה *... קראקע, דפוס יוסף פישער, תרמ"ו, 1886. [2], עט, [1] דף. 4°.

הסכמות: ר' יחזקאל שרגא הלברשטאם, שינאווא, ד וישב תרמ"ו; ר' דוד הלברשטאם מקרשאנאו, פאדגארזע, ז מנחם-אב תרמ"ה; ר' אליעזר סאפרין, קאמארנא, ד ברכה תרמ"ו, והסכמות ר' חיים מוואלזין ור' מרדכי ב"ר פינחס מן ההוצאה הראשונה. גם הקדמות המביאים לבית הדפוס הועתקו מן ההוצאה הראשונה. ע' למעלה.

בשולי השער: Verlag Von Herrn Moses Friedmann in Krakau.

[9] ספר ארבע מאות שקל כסף... עם ספר עולת תמיד... עם הוספות: הגהות מכל הדפוסים הקודמים עם מראה מקומות למאמרי חז"ל בש"ס ובוהר הקדוש ובכל כתבי רבינו תאר"ק... בעץ חיים ושמונה שערים פרי עץ חיים וס' הלקוטים. ובספר עץ החיים עם פנים מסבירות ותלמוד עשר הספירות למרן האלקי רבינו יהודה הלוי אשלג... מלוקט ומסודר ע"י הרב בעהמ"ה ספר מעלות הסולם פירוש על ס' תקוני תוהר [ר' יהודה צבי ברנדווין]...

* על-פי משנה מנחות ו, ז: העומר היה מגופה בשלש עשרה נפה. ע"י גם שם י, ד.

(תל-אביב, דפוס ליפא פרידמן), שנת יבאונו רחמיך ואחיה פי תורתך שעשועי [תשכ"ד, 1964]. [4], רפב, [2]; [2], קמט עמ'. 8°.
(סדרת כתבי רבינו האר"י, חלק יג).

[2]. קמט עמ', עם שער מיוחד: ספר עולת תמיד... עם הוספות א) הגהות הרמ"פ והם חדושים רבים מאת כבוד... ר' מאיר פאפירש... ב) הגהות ותקונים מכל הדפוסים הקודמים, עם מראה מקומות למאמרי חז"ל בש"ס ובזהר הקדוש ובתקוני זהר וזהר חדש ובכל כתבי רבינו האר"י... ובספר עץ חיים עם פנים מסבירות ותלמוד עשר ספירות למרן... ר' יהודה הלוי אשלג... מלוקט ומסודר ע"י הרב בעהמ"ת ספר מעלות הסולם פירוש על ספר תקוני זהר [ר' יהודה צבי ברנדווין]...

ר' יהודה הלוי אשלג נולד בווארשא בשנת תרמ"ה, 1885, בערך, ונפטר בירושלים ביום-הכיפורים תשט"ו [7.10.1954]. עלה בשנת תרפ"ג [1923]. עי' עליו: הצופה, יא תשרי תשט"ו.

ר' יהודה צבי בראנדווין נולד בצפת ביום יא באדר תרס"ג [10.3.1903] ונפטר בירושלים ביום יח בניסן תשכ"ט [6.4.1969]. עי' עליו: דוד תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוגיו, כרך יד, עמ' 4491; דבר, יט ניסן תשכ"ט.

[10] ספר ארבע מאות שקל כסף... נדפס מחדש בכמות מצומצמת...

ירושלים, תשל"א [1971]. [2], עט דף. 4°.

דפוס-צילום של קראקא תרמ"ו, כולל השער המקורי, בתוספת דפוסת חדשה.

[11] ספר בית שער הכונות מהאר"י"ל עם ביאור... אור פשוט המגלה כל עמק ופוחת כל סתום... מבעל המחבר הביאורים המפורסמים "פנים מאירות" ו"פנים מסבירות" על ספר עץ חיים מהאר"י... וספר הגדול "תלמוד עשר ספירות" [ר' יהודה הלוי אשלג] ונלוה עליו ספר האילן הקדוש מבעל המחבר הנ"ל המסודר ע"פ קבלת האר"י"ל, מתלמידו מהרח"ו ז"ל בלי עירוב מקבלת חבירים. חלק א...

ירושלים, בית אולפנא רבתיא "עטור רבנים" ללימוד והפצת חכמת הקבלה בירושלים, תש"א [1941]. [1], קי עמ'. 2°.

השער בלבד בדפוס; הטכסט כולו בשיכפול.

עם פנים שגלוקט מס' עץ חיים לר' חיים וויטאל, מתחתיו הפירוש "אור פשוט".

מעמ' צו ואילך: ספר האילן, חלק א.

[12] ספר הגדולות של... ר' חיים וויטאל... והם רנ"ו שאלות ומיוסד על יב מזלות ושבעה כוכבי לכת. גם כתובים בתוכו המלאכים הממונים על הז' כוכבי לכת... על יב מזלות... סוד הגלגול לידע גלגול של מי הוא... הביאו למשבח הדפוס החדש מכת"י עתיק הרב... יעקב ספיר הלוי...

ירושלים, דפוס השותפים יחיאל ברי"ל, מיכל הכהן ויואל משה בהר"מ [ב"ר מרדכי סאלאמאן], בשנת רב ל הושיע [תרכ"ג, 1863]. [2], מד, מט—גב דף.

עם קדם-שער: ספר גורל קדש. כך נדפס גם בראשי העמודים.

מעבר לשער, בהודעה, מאת יעקב סל"ה (יעקב ספיר הלוי): הספר... הנה עוד לא נראה לאור הדפוס והיה כמוס בכ"י פעה"ק... ביד מי מיחידי סגולה ולא בשלמותו. ואנכי מצאתיו בדרך אשר נחני' ה' חדרי תימן אחד בכ"י עתיק שלם ומוגה עם השער והתקדמה כאשר יצא מידי הרב המחבר...

מהדורה שנייה ושלישית נדפסה בשם ספר גורל קדש.

עיון: שושנה הלוי, הספרים העבריים שנדפסו בירושלים, ירושלים תשכ"ג, עמ' 46, מס' 65; M. Steinschneider, Die hebraeischen Übersetzungen, Graz 1956, S. 871; ר' יעקב הלוי ספיר נולד באושימיאני, פלך ווילנא, בשנת תקפ"ב, 1822, הועלה בהושענא-רבה תקצ"ג, 1832, ונפטר בירושלים ביום ו' בתמוז תרמ"ה [19.6.1885]. עי' עליו: ג' קרסל, לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, כרך ב, תל-אביב תשכ"ז, עמ' 534—535.

[13] ספר גורל קדש... הנמצא באמתחת כתבי קודש של... ר' שמעריל ז"ל מווערציווקא... הובא לבית הדפוס על ידי אמצעות נכד הה"מ הנ"ל מוה' נפתלי הירץ בר' יהודא ז"ל רב ומו"צ דק"ק בארדזען במאלדאווע...

J. M. Mik, דפוס Lemberg, שנת ה' מנת חלקי ופוס י אתה תומיך גורלי [תרל"ד, 1874]. [36] דף. 8°.

בראש הספר מכתב ר' אברהם יעקב [פרידמאן] מסאדיגורא (חתום: הירש ליב בילליג), מיום ג, כד לעומר תרל"ד.

[14] ספר גורל קדש של... ר' חיים וויטאל... טשערנאוויטץ, דפוס צבי הירש וואהל, תרנ"ט [1899]. [2], מו, מה—נד דף. 8°.

עם הסכמות ר' יוסף שאול הלוי נאטאנזאהן ושל ר' אברהם יעקב [פרידמאן], האחרונה מדפוס לבוב תרל"ד.

מעבר לשער: דפוס K. Lewicki.

עיון להלן: ספר הגורלות.

[15] ספר הגורלות... ויען כי לא נשאר מן ההדפסה הראשונה כ"א מעט... הוצרכתי להביאו לבית הדפוס פ"ב [פעם ב!...] כ"ד הצב"י [כה דברי הצעיר בישראל] יצחק נסים מ"ו [מורי ורבי] רחמים...

ירושלם, דפוס "מוריה" שעהנבוים-ווייס, [תרע"א—191], [1], מט דף. 8°.

עי' למעלה: דפוס ירושלם תרכ"ג. מס' 12.

ר' יצחק נסים, ששימש עד תחילת תשל"ג, ראשון לציון, רב ראשי לארץ-ישראל, נולד בבגדאד ביום כה בכסליו תרנ"ו [12.12.1895]. עי' עליו: דוד תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוגיו, כרך א, עמ' 265—266.

[16] ספר גורל קודש השלם... הוגה מכת"י עתיק, בלי השמטות, ומסודר על כנו, עם מפתח הענינים על סדר א"ב. ערך, חיבר וליקט מאיר בן יצחק בקאל... ירושלים, (דפוס "אלפא ירושלים"), תשכ"ה [1965]. 15, קי עמ' 8°.

"חוברת זו היא חלק מספר יליקוט הגורלות השלם, שהוא מהווה כרך בסדרת הספרים 'אוסף מקורות למחקר בפולקלור היהודי'."

[17] ספר הגלגולים מהרב... ר' חיים ויטאל זצ"ל שקיבל מפי... ר' יצחק לוריא והוא זצ"ל קיבל... מפי אליהו הנביא ז"ל הנראה אליו בהקיץ... הועתק מכ"י... ר' מרדכי עגמי ז"ל שהעתיק אותו מכ"י מוהר"ר חיים קלפריז הג"ל ז"ל בעצמו בירושלים... והוא גוף הרביעי מספר נוף עץ חיים שחיבר מהר"ח ויטאל קלפריז... והוא שער דרושי הנשמות והגלגולים והעיבור והייבום... עם תוספות נפך משל... ר' מאיר אייזן שטט נרו בקצת פי' הצריך במקומות שוני' ולהיות שבא לידי המדפיס בלשון עלגים... בלי שמירת הדקדוק... וטעויות ושגיאות רבות... חרף נפשו... לתקנו בהגהותיו... הוציאו לאור הדפוס והגיהו... ר' דוד במוהר"ר נתן גריין הוט מק"ק פרנקפורט... פרנקפורט [על נהר מאיץ], דפוס נתן גריין הוט, לפרט תמו"ד עיני ה' אלהיך בה [תמו"ד], 1683. [1], מה דף. 4°.

כולל לה פרקים ובסופם (דף לג—מה) "גלגולים ליקוטים". עי' להלן: ספר הגלגולים, פרעמישלא 1875.

שונה משער הגלגולים שנדפס בירושלים תרכ"ג.

ב"הקדמות המדפיס והמגיה"ה" שמעבר לשער מסופר על מתנגדים שקמו כנגדו על שהדפיס את הספר: "המה למלחמה... בקשו... להפוך הקערה על פיה להטיל מום בקדשי קדשים... אבל לא זו... הדרך כי יש לזה הספר שורש למעלה". עי' להלן.

בשער נאמר, שהוא "נוף הרביעי מספר נוף עץ חיים". נדפס אפוא מתוך כתב־יד שסידר ר' מאיר פאפירש. עי' להלן: עץ חיים, קארעץ תקמ"ב.

ר' מאיר אייזן שטט הוא בעל "משתה יין", פיורדא תנ"ז; שם תצ"ז; מזנקאטש תרס"ג. עיין: ישראל טוביה אייזנשטאט — שמואל ווינער, דעת קדושים, פטרבורג תרנ"ז—נ"ח, עמ' 190.

ספר הגלגולים נדפס ראשונה בשנת תמ"ב, אבל רבני פראנקפורט עיכבו הפצתו והשביעו את ר' דוד גריין הוט, שלא ימכור אותו בעירם ואף לא יתן אותו במתנה מחשש להתפרצות תנועה שבתאית. ר' דוד עבר אז לגור בהיימרדינגן [Heimertingen]. זמן מה שימש רב בגליל אידשטיין, אולם חזר לפראנקפורט, עיר מולדתו, ושימש "רב דקלויז" ב"בית־המדרש החדש" שיסד ר' דוד אופנהיים, רבה של פראג. נפטר שם ביום כב באדר־ב תפ"ג [29.3.1723]. עי' עליו: הרב מרדכי הלוי הורוויץ, רבני פראנקפורט, ירושלים תשל"ב, עמ' 65, 256.

[18] ספר הגלגולים... שנדפס בק"ק פראנקפורט בשנת מד"ת ועתה... נתעוררנו להדפיס פעם שנית... באותיות אמשטרדם...

זאלקווא, דפוס דוד בן מנחם מן, חיים דוד בן אהרן הלוי סג"ל ובן דודו זאב וואלף בן גרשון, לפרט הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר [תקל"ב, 1772]. [38] דף. 4°.
מעבר לשער "ליקוטים והוא מספר פירושי האגדות להאר"י ז"ל", מתוך שער מאמרי ר"ל של ר' חיים וויטאל, על בבא קמא.

[19] ספר הגלגולים... באותיות אמשטרדם...
זאלקווא, דפוס דוד בן מנחם מן, חיים דוד בן אהרן הלוי סג"ל ובן דודו זאב וואלף בן גרשון, לפרט הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר [תקל"ד, 1774]. ד, וימא, מג—מד דף. 4°.
הסכמות רבני זאלקווא: ר' צבי הירש ב"ר שמשון מייזלש ור' גדלי' ב"ר בנימין וואלף, כ אדר תקל"ד.
מעבר לשער "הקדמת המביא לבית הדפוס והמגיה"ה", מן ההוצאה הראשונה. דומה לדפוס פרנקפורט תמ"ד.

[20] ספר הגלגולים...
(זלקווא). חש"מ, לפרט הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר [תקנ"ו, 1796]. [38] דף. 4°.
הסכמה: ר' צבי הירש ב"ר שמשון מייזלש, זלקווא, ראש-חודש אדר תקנ"ו. דומה להסכמה של דפוס זאלקווא תקל"ד, פרט לתאריך.
דומה לדפוס פרנקפורט-תמ"ד.

[21] ספר הגלגולים...
[יוהאניסבורג], (המדפיס חיים ארי'), [תרי"ט, 1859]. [1], סד, סד—פב דף. 8°.
מעבר לשער: "יש ת"י הסכמות... שלא להדפיס שנית ספר... הלז עד שנת תרכ"ד".
היינו חמש שנים.
דומה לדפוס פרנקפורט תמ"ד.

[22] ספר הגלגולים... נתעוררנו להדפיסו שנית...
לעמבערג, ישראל אלימלך שטאנד, תרכ"ו, 1866. סז דף. 8°.

[23] ספר הגלגולים של האר"י זלה"ה. דרוש הנשמות והגלגול והעיבור והיבוס וכמה פרטים. חלק ראשון הכולל עד פרק לו שנדפס כבר כמה פעמים. וחלק שני מן פרק לו עד תשלום עג פרקים... (כת"י) אשר הקרה ה'... לפני בהיותי באה"ק [בשנת תרכ"ט]. והוצאתים לאור: אני תקי יחזקאל שרגא האלברשטאם אבד"ק סטראפקוב...
פרעמישלא, דפוס חיים אהרן זאפניק עט קנאללער, 1875 [תרל"ה]. [2], צט, [1] דף. 4°.
דף [2]: הקדמת ר' יחזקאל שרגא האלברשטאם: ראיתי שבחלק הראשון הנדפס מכבר נמצאו בו הרבה מקומות שחסר וחלוף כמה שיטות... ובכת"י הזה הוא כתוב ישר ומבואר

היטב... ועוד כי בכת"י זה יש הגהות מרנ"ש [ר' נתן שפירא] ועוד מחכם א' (הד"ס).
נראה שכתב-היד שהיה בידו זהה עם כתב-היד שהיה בידי ר' צבי מאיר רבינוביץ,
שהוציא את שער הגלגולים, פרעמישלא תרל"ה, שסידרו ר' נתן שפירא. ע"י להלן: שער
הגלגולים, פרעמישלא תרל"ה. חלק ב, שם, שונה מחלק ב זה.
ר' יהונקאל שרגא האלברשטאם נולד בשנת תקע"ג, 1813, בעיירה רודניק שבגאליציה
ונפטר בשיניווא ביום ו בטבת תרנ"ט [19.12.1898].

[24] ספר הגלגולים...

ווילנא, דפוס אברהם צבי קאצינעלינבויען, תרמ"ו (1885). עו דף. 8°.
דומה לדפוס פרנקפורט תמ"ד.

[25] ספר הגלגולים...

(ישראל), [תשכ"ז, 1967].

דפוס-צילום של ווילנא תרמ"ו, כולל השער המקורי.
ר' אברהם ברלינר מדבר על ספר הגלגולים דפוס פיעטרקוב, אולם עד כמה שידוע לנו
לא נדפס הספר בפיעטרקוב. עיין: A. Berliner, Aus meiner Knabenzeit — Jahrbuch
für jüdische Geschichte und Literatur, 16, 1913, S. 184.

[26] דרך חיים; ספר רפואות הנפש לרבנו ר' חיים וויטאל... יצא לאור ע"י מנהלי חברת
תורה ודרך ארץ... ירושלים...
ירושלים, דפוס "חורב", שנת הרפואות [תרצ"ח, 1938]. [1], כד עמ'. 8°.
דרך חיים.

ע"י גם להלן: שער קדושה, מס' 193.

ספר דרך עין חיים.

עיין להלן: עץ חיים.

[27] קונטרס הקדמת מוהר"ח לשער ההקדמות, מאת... רבי חיים וויטאל... נדפס
בהוצאות הישיבה... שער השמים...
ירושלם, דפוס לעווי ושותפיו, חש"ד, [1], כ דף. 8°.
שער-מעטפת.

נדפס תחילה בראש שער ההקדמות. ע"י להלן: שער ההקדמות.

ספר החזיונות.

ע"י להלן: שבתי ר' חיים וויטאל.

ספר טעמי מצות... לבאר טעם על כל תרי"ג מצות בדרך הסודות.

ע"י להלן: ספר ליקוטי תורה ונביאים וכתובים.

[28] ספר לימודי אצילות שנמצא בכתב יד מהרב... מוהר"ח... מה שקיבל מרבו... האר"י... היה... ספון וטמון... עד עתה שהקרה השם לפני ספר... הוזה בכתב יד... ר' משה סופר מק"ק פשעווארסק וצ"ל עם הגהותיו בכמה מקומות... הובא לבית הדפוס ע"י... דוד בעריש בן הרב מהו' טוביהו זאב ו"ל בהרב... מהו' דוב בעריש לוריא אבדק"ק זבארוב...

לעמבערג, דפוס M. F. Poremba, 1850 [תר"י]. כה דף. 4°.

ההקדמה שמעבר לשער היא אפשר של ר' משה סופר.

דף כג, ב—כה: תנא ספרא דצנועותא [!]. פירוש על ספרא דצנועותא שבזוהר.

ג' שלום הוכיח, שספר זה והפירוש על ספרא דצנועותא חיברם ר' ישראל סרוג, עיין:

ציון שנת ה, ת"ש, עמ' 227; שבתי צבי, כרך א, תל-אביב תשי"ז, עמ' 33.

הפירוש על ספרא דצנועותא נדפס בשלימותו בהוצאה השנייה, מונקאטש תרנ"ז. כאן נדפסו ההקדמה וראשיתו של הפירוש בלבד.

ר' משה סופר מפשעווארסק נפטר ביום יב בטבת תקס"ו [2.1.1806].

[29] ספר לימודי אצילות... נדפס פעם ראשונה מכ"י... ר' משה סופר מפשעווארסק... ויען כי רבו הטעותים... וגם... חסר... שני דפים ועתה הקרה השם... לפני הרב... ר' יוסף אלטר עפשטיין שליט"א שה' אבדק"ק מאגרוב [Magarow, גאליציה] וכעת הוא בק"ק אווראן הס'... הוזה בכת"י שה'... אצל... מהר"ש [ר' שלום רוקח] אבדק"ק בעלז... וגם מצא עוד כת"י (מו"ה דוד ג' געלבאנד... שבא לידו מזקנו... מו"ה נתנאל ו"ל בן הרב אבדק"ק קופין הסמוך לברדיטשוב) בהשלמות שני דפים החסרים וגם... טרח... להגיתו... מונקאטש, הוצאת שמואל זנוויל כהנא, דפוס השותפים בלייער עט קאהן, תרנ"ז [1897].

מה דף. 4°.

דף [ב]: הקדמת המעתיק מחדש, ר' יוסף אלטר ב"ר מרדכי עפשטיין מוידאטשוב.

דף לד—מה: הקדמה לספרא דצנועותא מהאר"י ו"ל; פירוש על ספרא דצנועותא; פירוש שני אל המאמר ספרא דצנועותא. הוא הפירוש תשלם שחיברו ר' ישראל סרוג והוא הרחבה ועיבוד פירושו של האר"י. עיין: ג' שלום, ציון, שנה ה, ת"ש, עמ' 227; קרית ספר, שנה יט, תש"ב—תש"ג, עמ' 191.

עמ' אחרון: דברים אחרים, מאת ר' דוד ב"ר חיים צבי געלבאנד.

ספר לימודי אצילות...

ע"י להלן, מס'.

[30] ספר ליקוטי תורה ונביאים וכתובים... מהו' חיים ויטל... מפי... כמהו' יצחק לוריא... והוא... קיבל... מפי אליהו הנביא... והוא נוף שני מספר נוף עץ חיים... מהם דרושים ע"פ סוד... ומהם דרושים ע"פ נגלה... ושניות... נסמך לו ספר טעמי מצות והוא נוף שלישי מספר נוף ע"ה... לבאר טעם על כל תרי"ג מצות בדרך הסודות... עדין לא עלה על מזבח הדפוס וגם בהעתקה נלאו ידי סופרים... ולזכות את הרבים הוציאו לאור הדפוס...

(זאלקווא), חש"מ, בשנת ליקוטי תורה וטעמי המצות [תקל"ה, 1775]. [8], קטז, קיח—קד, [1]; כה, כח—לא דף. 80°.

הסכמות: ר' צבי הירש ב"ר שמשון מייזליש זאלקווא, טו תמוז תקל"ה; ר' משה ב"ר הלל [אוסטרער] מזאמושט, בראד, כו אדר-ב תקל"ה.
דף [8, ב]: ב(ה)תנצלות המגיה והמסדר להביא לבית הדפוס: "שדרשתי אחר ספרי ליקוטי תנ"ך וטעמי מצות מתוקנים בכתיבה תמה והג"ה ומצאתי בהם קצת שינוי לשון ועמדתי אותם בלוח הטעות... גם לרבות שמצאתי בספרים אחרים ליקוטים אחרים אשר לא ראיתי עדיין כתבתי... בשם השמטה בלוח הטעות... כ"ד המעתיר והשפל ובשם איש לא יכונה ע"כ את שמי לא אכנה".

"טעמי מצות" שולבו בתוך הטכסט על התורה בלבד. לפי הקדמתו של ר' מאיר פאפירש בספר עץ חיים, קארעץ תקמ"ב, "טעמי המצות... כסדר הפרשיות" נכללו בענף ב של ספר עץ חיים, שסידר ר' יעקב צמח רבו, ולא כנו' בשער. הספירה השנייה: ליקוטי נביאים וכתובים. בשולי השער: באותיות יפות באמשטרדם. מקום הדפוס על-פי ההסכמה הראשונה והקולופון: "על ידי... הדרוקר יוסף משולם פייבול בהר"ר אברהם אבא ז"ל מק"ק זאלקווא". עי' להלן הוצאה שנייה.

[31] ספר ליקוטי תורה נביאים וכתובים... נסמך לו ספר טעמי מצות... שזה... ימים כבירים אשר נדפס (בק"ק זאלקווי) ... וספר גם תמו... אזורתי כגבור חלצי להביאו למזבח הדפס [!]. ונוסף בו כמה דברים חדשים גם ישנים מה שמצאתי בכ"י מהקדוש האר"י ז"ל (עזריאל יהודא ליב בהר"ר דוד... מפה לבוב)...
(לבוב), חש"מ, בשנת גם בין האמרים תלקט [תקס"ב, 1802]. [1], קכו; לו דף. 80°.
הסכמות: ר' צבי הירש ראזאניש, לבוב, יד אדר-ב, תקס"ב; ר' אברהם חיים ב"ר גדליה מזלאטשב, לבוב, כד שבט תקס"ב.
לו דף: ליקוטי נביאים וכתובים.
מקום הדפוס על-פי ההסכמות. פרידברג רושם: זולקוא. בשער מובלט "באמשטרדם".

[32] לקוטי תורה נביאים וכתובים... נסמך לו ספר טעמי מצות...
Lemberg, דפוס M. F. Poremba, בשנת להבין החכמות הקבלה [תרט"ו], 1854. מד,
[מה—קית]; לד דף. ספירת דפים משובשת. 80°.
עם הסכמות ר' צבי הירש ראזאניש ור' אברהם חיים ב"ר גדליה, שהועתקו מדפוס לבוב תקס"ה.
לד דף: ליקוטי נביאים וכתובים.
ח"ד פרידברג (בית עקד ספרים, ב, עמ' 517, מס' 683) רושם בטעות לבוב תרי"ד.

[33] ספר ליקוטי תורה נביאים וכתובים וגלות אליו ספר טעמי מצות... נדפס עד כה בשיבושים והשמטות ובלא סדרים, ועתה נסדר והוגה בעיון רב מכמה כת"י עתיקים, ובפרט

מכת"י שנמצא בעקד ספרי... מו"ה שמרי' צוקערמאן ז"ל ממאהליב אשר השיגו מבית הגאון ר' נתן אדלער...

וילנא, דפוס יהודה ליב מ"ץ, תר"ם (1879). 280 עמ'. 8°.

שני שערים. השער השני מפורט יותר.

בשער הראשון ברוסית: כמו שנדפס באמשטרדם 1774. מתכוון למס' 30.

פרידברג רושם בטעות "וילנה תר"ס" ומוסיף דפוס שאינו קיים: ורשה תר"ם!

[34] ספר לקוטי תורה נביאים וכתובים ונלוה אליו ספר טעמי המצות... עם תוספות הגהות מן הדפוסים הקודמים, עם מראה מקומות על רוב מאמרי חז"ל בש"ס ובזוהר, ומכל כתבי רבינו האר"י... בעץ חיים ושמזנה שערים. ומספר עץ חיים עם פנים מסבירות ותלמוד עשר ספירות למרן האר"י הלוי אשלג... מלוקטים ומסודרים ע"י בעהמ"ח ספר מעלות הסלם על תיקוני זוהר [ר' יהודה צבי ברנדווין]...

(תל-אביב, דפוס ליפא פרידמן), שנת יפואנו רחמיך ואחיה פי תורתך שעשועי [תשכ"ג, 1963]. [8], ששח עמ'. 8°.

(סדרת כתבי רבינו האר"י זצ"ל, חלק יב).

[35] ספר מבווא שערים אשר יצק תלמיד על ידי רבו... ר' חיים וויטאל... מגוית האר"י רדה... בחכמת הקבלה... דעת קדושים... מהגהות החברים... אנשי שם...

קארעץ, דפוס יאהן אנטאן קריגר, שנת ויצחק בא מבווא באר לחי רואי [תקמ"ג, 1782]. [1], קיח דף. 4°.

נדפס "מכתיבת יד הרח"ו". כולל גם הגהות ר' יעקב צמח ור' משה זכות (הרמ"ז).

מחולק לשבעה שערים ועם שער-נוסף בסוף: שער הקליפות. עי' להלן הוצאה שנייה.

[36] ספר מבווא שערים... ופתח לנו שערי אורה למאן דעאל ונפק בדברו' קדשו מרבו האר"י...

[שאלוניקי], חש"מ, תקס"ו [1806]. [1], קעו דף. 4°.

הפנים דומה להוצאה הראשונה, אלא שכאן נוספו בסוף (דף קג, ב—קעו): שער קליפות נוגה מהדורא בתרא, דרוש ברכת הלבנה, מאמרים דר"ה [דראש השנה], מאמרים דסוכות, הטבת חלום והגהות מרובות של ר' יעקב צמח (חלק מהגהותיו שבהוצאה הראשונה לא נדפס כאן) והגהות בודדות של ר' משה זכות (הרמ"ז). כן נוספו הגהות בודדות הפותחות "אמר אהרן", הוא ר' אהרן חזיון, כפי שתוקן בהוצאה הבאה, דפוס ירושלם תרס"ד.

המרפס הוסיף לפנים כמה פרקים מן ההוצאה הראשונה שחסרו בכתב-יד של הוצאה זו.

בראש הפנים (דף א): ספר תולדות אדם.

ר' אהרן חזיון הוא בעל "מחנה אהרן", ליורנו תקנ"ה. יליד תוניס ומגדולי הרבנים בירושלים. עי' עליו: תולדות חכמי ירושלם, ב, עמ' 163; מזרח ומערב, כרך ב, תרפ"ח—

תרפ"ט, עמ' 654—655.

[37] ספר מבוא שערים... מעת צאתו לאור מדפוס קארץ בשנת תקמ"ג... לא ראה אור הדפוס [!] ועתה אנה ד' לידי ספר... מוגה בכתובת יד... מזה שמחת ז"ל אב"ד דק"ק בבורקא... וההגהות הנ"ל המה בכתובים בין שני הצאי לבנה... הובא לביה"ד ע"י... אברהם ליינצייג נ"י מק"ק קרשאנאו הסמוך לקראקא...

קראקא, דפוס יוסף פישער ושותפו שאול דייטשער, בשנת ויזחק בא מבוא באר לחי רואי [תרמ"ג, 1883]. [1], ע' דף. 4°.

הסכמה: ר' דוד האלברשטאם, קרשאנוב, יב אדר"ב תרמ"ג.

דומה לדפוס קארעץ תרמ"ג.

ר' שמחה [ב"ר חיים] ז"ל אב"ד דק"ק בבורקא היה תלמידו של ר' משולם זוסיא מהאניפולי וחבר מובהק של ר' יוסף תאומים, בעל "פרי מגדים".

[38] ספר מבוא שערים... ועתה נדפס עם הגהות וביאורים אשר אספתי ולקטתי עם תוספות נופך משלי... מנחם מענכין בלא"א מו"ת שלום ז"ל היילפרין... ירושלם, דפוס יצחק נחום לעווי ושותפיו, שנת "כונה ירושלים ה'" [תרס"ד, 1904]. [1], עו, [1] דף. 8°.

דף סה, ב—עו: הגהות הרמ"ז [ר' משה זכות] והרנ"ש [ר' נתן שפירא]... על עץ חיים ומב"ש [ומבוא שערים! צ"ל: על ספר אוצרות חיים]. ע"י למעלה: אוצרות חיים, ירושלם [תרס"ז].

מעבר לשער: הקדמת המחבר והמאסף והמסדר את הגהות וביאורים.

ב"הגהות וביאורים" אסף המחבר (א) הרבה הגהות מהרנ"ש אשר מצאתי בספר מבוא שערים של דפוס קארעץ בכת"י. (ב) חידושים מהרב [ר' שלמה כהן, בעל ספר] יפה שעה [שאלוניקי תקע"ג]... ג... ספר כת"י הנקרא שפת אמת אשר מצאתי בו פירוש על שער ה' שבספר... מבוא שערים. (ד) ספר שמן ששון [לר' ששון ב"ר משה, ירושלם תרכ"ג]—תרנ"ו אשר הוא מראה מקומות ואיזה הערות על כל הספר... מבוא שערים". המחבר תיקן את השיבושים שנפלו "בדפוסים שונים... והמובחר שבכולם... שנדפס בסאלוניקי שנת התקס"ו". הפנים דומה לדפוס [שאלוניקי] תקס"ו. הגהות ר' יעקב צמח שבדפוס קארעץ תקמ"ג, נדפסו כאן בתוך ה"הגהות וביאורים".

ראינו טופס עם שער שונה: ספר מבוא שערים... שתשרה שכינה במעשה ידינו... שלמה ברוך בה"ר דוד צופיוף הכהן ס"ט, משה פנחס צופיוף הכהן ס"ט. מטופס זה נשמט מן השער שמו של ר' מנחם מענכין היילפרין והקדמתו מעבר לשער. בדף [2] שנוסף בראש הספר נדפסה "הקדמת בן המוציא לאור", ר' שלמה ברוך דוד צופיוף הכהן. בהקדמה הוא מזכיר את ר' מנחם מענכין היילפרין "אשר טרח ויגע... בהגהת הספר... וסידר ההגהות וביאורים" ומספר על פעולותיו הציבוריות של אביו, ר' דוד צופיוף הכהן.

פרידברג (בית עקד ספרים, ב, עמ' 540, מס' 329) רושם בטעות ירושלם תרמ"ד!

ר' דוד צופיוף הכהן נפטר בירושלים ביום יג בתמוז תרס"ד [26.6.1904]. ע"י: מ"ד גאון, יהודי המזרח בארץ ישראל, ב, ירושלים תרצ"ח, עמ' 587—588.

ר' מנחם מענכין היילפרין נולד בהורודנה בשנת תקצ"ד, 1834, בערך, ונפטר בירושלים

ביום ו בניסן תרפ"ד [10.4.24]. עלה בשנת תרס"א, 1901. ע' עליו: שערי ציון, שנת ד, תרפ"ד, חוב' ז—ט; דוד תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוגיו, כרך ב, עמ' 689—690 [שם בטעות, שנולד בשנת תר"ד].

[39] ספר מבוא שערים... הוספנו בסוף הספר הגהות על עץ חיים ומבוא שערים לר' משה זכותא זצ"ל ולר' נתן שפירא זצ"ל כמו שנדפס בעית"ק ירושלים... נדפס מחדש עם הגהות והוספות מן הדפוסים הקודמים: קארעץ וקראקא. וגם מראה מקומות מכל כתבי רבינו האר"י... ותלמוד עשר ספירות למרן האר"י הלוי אשלג זצ"ל, מלוקטים ומסודרים ע"י בעל המחבר ספר מעלות הסלם על תיקוני הזוהר [ר' יהודה צבי ברנדווין]... (תל-אביב, דפוס "אשל"), שנת ואחיה כ"י תורתך שעשועי [תשכ"א, 1961]. [6], שצד עמ' 8°.

(סדרת כתבי רבינו האר"י, חלק ד).

[40] מבוא שערים; ליקוטים.
בתוך: ספר אמת ליעקב... סידרת... אנא... יעקב שאלתיאל ניניו, ליורנו תר"ג.

[41] מחברת הקודש... והוא ספר הכוונות לשבתות וחדשים וזמנים... נוסף עליהם כל פרטי הכוונות אשר בספר פע"ח [פרי עץ חיים] לא נזכרים ובספר משנת חסידים [לר' עמנואל חי ריקין] בקיצור גדול נאמרים. כאן נמצאו הכל בביאור רחב... הכל מהאלקי מהרח"ו... בתוספו' מרובה מליקוטי החברים... [וגם] דברי המקובל... ר' נתן שפירא. וסביב לו... פליאות חכמה מפי... מו' מנחם עזריה [מפאנו]... והמה בכתובי' בבהמ"ד [בבית-המדרש] דק"ק מעזריטש גדול... הובא לבית הדפוס ע"י... ר' שלמה בהנגיד מוהרר אברהם יצו מליצק...

קארעץ, דפוס יאהן אנטאן קריגר, בשנת ג'ל עיני ואביטה נפלאות מתורתך [תקמ"ג, 1783]. [1], קנב דף. 4°.

הסכמת רבני מעזריטש: ר' צבי הירש, אב"ד, ר' אריה לייב ב"ר אברהם, ר' אברהם ב"ר מאיר סג"ל, ר' יצחק ב"ר צבי הירש, ר' יוסף ב"ר משה, ר' שאול ב"ר צבי, ר' אברהם ב"ר צבי, ר' נפתלי הירש ב"ר מאיר, ר' שמואל ב"ר משה ור' בצלאל ב"ר משה סג"ל הורוויץ, סיון תקל"ג.

ח"ד פרידברג (בית עקד ספרים, ב, עמ' 581, מס' 1275) רושם בטעות תקמ"ו. עיין: אריה טויבר, מחקרים ביבליוגרפיים, עמ' 24.

[42] ספר קיצור מחברת הקדש אשר לקטתי מספר מחברת הקדש... אולם מפני שאיז כל מוחא סביל דא לכוון כ"כ שמות ויחודים וסודות עמוקים, לקטתי ליקוטי בתר ליקוטי מה שהוא ע"ד מוסר וע"ד חסידות, ומה שהוא ע"ד שמות ויחודים לא העתקתי כ"כ... כל אלה לקט וחיבר והובא לבית הדפוס ע"י הצעיר מאיר בארענשטיין מראדום בהמנוח מו"ה מרדכי הלוי...

ווארשא, דפוס מאיר יחיאל האלטער ומאיר אייזנשטאדט, תרנ"ו, 1806. 74, [2] עמ' 8°.

הסכמות: ר' יצחק יעקב [ראבינאוויץ] מביאלא, ראדום; ר' ישראל [שפירא], גראדזיסק; ר' מאיר שלום [ראבינאוויץ], קאלישין, ד שלח תרנ"ו; ר' צדוק הכהן [ראבינאוויץ], לובלין, תרנ"ו; ר' מאיר יחיאל הלוי [העלשטאק], אוסטראווא; ר' אברהם איגר, לובלין, ד דברים תרנ"ו; ר' יחזקאל הכהן [ראבינאוויץ], ראדאמסק; ר' אלי' חיים מייזיל, לאדז, כז מרחשון תרנ"ו; ר' צבי מאיר הכהן [ראבינאוויץ], ראדאמסק, ג חיי תרנ"ו; ר' מרדכי הלוי הורוויץ, פיעטרקוב; ר' שמואל זנוויל קלעפפיש, ווארשא, ד קרח תרנ"ו.
 ר' מאיר בארענשטיין הוציא עוד: תורת נתן, ווארשא תרנ"ד; אמרי צדיקים, ווארשא תרנ"ו, שם 1902; מדרש כונן, ווארשא תרנ"ט; רמזי ישראל, ווארשא תרנ"ט; אורח מישור, ווארשא תר"ס. עי' עליו: ראדום, תל-אביב תשכ"ב, עמ' 116.

43] השער הרביעי ספר הליקוטים והוא חלק שני משער הפסוקים... וחלקתיו לשני חלקים שער הפסוקים חלק ראשון לבדו, וספר הלקוטים חלק שני לבדו, עם תוספות: הגהות וחיידושים והם מראה מקומות וחיידושים רבים אשר לקטתי מכמה וכמה ספרים... והגהות נכונות ממהרה"ו עצמו עם תוספות נופך משלי... זאב וואלף אשכנזי בלא"א מוהר"ר צבי הירש זלה"ה... נדפס בהשתדלות זאב וואלף הג"ל וראובן האז ב"ר ברוך... ירושלים, דפוס "האחים ליפשיטץ", תרע"ג [1913]. [2], צד דף. 20.
 עם הקדמות ר' חי רפאל ידידיה אבואלעפאי ור' זאב וואלף אשכנזי.

ר' זאב וואלף אשכנזי הוציא גם ספרים אחרים של ר' חיים וויטאל: ספר עולת תמיד, ירושלים תרס"ז. עי' להלן, מס' 45; שער המצות, ירושלים תרס"ה. להלן מס' 134; שער הפסוקים, ירושלים תרע"ב. להלן, מס' 137; שער קדושה ירושלים תרפ"ו. להלן, מס' 188.
 נולד בפניסק בשנת תרכ"ה, בערך, עלה בצעירותו יחד עם אמו והתיישב בצפת, אחר כך השתקע בירושלים ולמד בעץ חיים. האריך ימים ונפטר ביום ד בתשרי תש"ה [21.9.1944].

44] ספר עולת תמיד שחיבר הרב... מהר"י צמח והעתיקו מכתיבת יד הרב... חיים וויטאל... כפי מה שקיבל מפי רבו המקובל... הרב יצחק לוריא אשכנזי... שאלוניק, דפוס סעדיה הלוי, אתן שנת עולת תמיד העשויה בהר פניי [תרנ"ד, 1854]. [1]. עז דף. 40.

בראש הספר: "ולהיות כי ספר זה כולו מדבר בענין התפילות לזה קראתי אותו עולת תמיד... והנה כל הכתוב לכאן נעתק מכתיבת יד הרב כה"ר חיים ז"ל עצמו. ואע"פ שנראה שיש בספרינו קצת מן הכתוב כאן, עכ"ז הבקי וזוכר ימצא בכל ענין חדוש ותוספת סדר וביאור. ולכל עשיתי הגהת פה ירוש' ת"ו עם החברים... נאם יעקב צמח חיים".

45] ספר עולת תמיד... נדפס בשאלוניק בשנת תרנ"ד... הדפסתי אותו מחדש... ובהגהה מדויקת להסיר... הטעויות אשר... בדפוס הראשון. עם תוספות שני ביאורים (חדשים א) הגהת הרמ"פ... ר' מאיר פאפירש זלה"ה, אשר מצאתי... בכ"י ישן... ב) הגהות וחיידושים, והם מראה מקומות וחיידושים רבים אשר לקטתי מכמה וכמה ספרים... והגהות... מכ"י ישן עם תוספות נופך משלי... הק' זאב וואלף אשכנזי בלא"א מוהר"ר צבי הירש זלה"ה... מקרתא קדישא ירושלים...

ירושלם, [דפוס יצחק נחום לעווין], תרס"ו [1907]. [2], סב; ט, [1] דף. 4°.
דף סא, ב—סב: הגהות ותיקו' על שער רות"ק [רות הקודש] וע"ת [ועץ חיים] ושעה"ק
[ושער ההקדמות] ושה"פ [ושער הפוסקים] ... דברי ... מנחם מענכין היילפרין ב"ר
שלום ז"ל.

דף ד, ב—ט: אלו ההגהות להרב ... ר' נסים הררי זלה"ה והם על ספר עץ חיים.
דף אחרון: התעוררות להלהיב לב אחינו ישראל על סיבת הגלות.
ר' נסים הררי היה מחכמי ארם צובא ונפטר שם ביום טו בשבט תר"ל [17.1.1870]. עי'
עליו: דוד ציון לאניאדו, לקדושים אשר באר"ץ, ירושלים תשי"ב, עמ' ס—סא.
ספר עולת תמיד.

עיין גם למעלה: ארבע מאות שקל כסף, מס' 9.

*46] ספר עץ הדעת טוב, מאת ר' חיים וויטאל. דרשות על התורה בדרך פרד"ס ...
זאלקווא, תרכ"ו [1866]. קם דף.

[47] ספר עץ הדעת טוב ...
זאלקוויא, דפוס שמואל פינחס [שטיללער], בשנת אך עץ חיים היא להמחזיקים בו בכל יום
[תר"א, 1871]. [4], כו; כו; מו; [א—כב], כג—כו; כב; מה—גו; כה דף. 4°.
עם הסכמות ר"י יצחק אהרן איטינגא, ר' רפאל מאמאן, ר' משה שיראקי, ר' יוסף הלוי, ר'
חיים שמואל הכהן, ר' שמשון ענארי ור' יעקב אביאלעפיא, שהועתקו מן התוצאה הראשונה.
שני שערים. השער השני מפורט יותר.

[48] ספר עץ הדעת טוב חלק שני ... חידושים ... ודרושים ... על מארז"ל [מאמרי רז"ל]
ע"ד הנגלה וביאור על ס' משלי איוב דניאל וד"ה [ודברי הימים] ע"ד הפשט מאת ... רבנא
חיים וויטאל ... יצא עתה לאור ... מעצם כתב יד ... המחבר ... שה"י גנוז באוצר הספרים
בישיבתו של הרב ... שר שלום שרעב"י ... (גם מצוין בו כל המראה מקומות לכל המאמרים
המובאים בפנים) ע"י ... זלמן ליב הלוי לעווינטאהל בלא"א הרב ... ישכר דובער הלוי
לעווינטאהל ...

ירושלם [דפוס פרומקין], בשנת אור חדש תראינה עינינו [תרס"ו, 1906]. [12], קו דף.
הסכמות: ר' יעקב שאול אלישר, ירושלים, מנחם—[אב] תרס"ה; ר' יצחק בלאזער,
ירוש[לים], כד אדר תרס"ו; "בי דינא רבנא דקהל אשכנזים", [ירושלים]: ר"י חיים יעקב
ב"ר יצחק מנחם זונדיל שפירא, ר' משה נחום וואללענשטיין ור' ארי' ליב ברא"ד [ב"ר
אלימלך דוב הערשלער], ה [אלול] תרס"ה; "בי דינא רבנא דקהל חסידים ... ירושלים":
ר' ליפמאן דוד בר"י [ב"ר יעקב שוואקס], ר' יוסף יהודא בר"ד [דוב שטראסבערג] הלוי ור'
אברהם ב"ר דוד הכהן, כב מנחם—אב תר"ס; ר' אברהם יצחק הכהן קוק, יפו, יא שבט תרס"ו;
ר' שניאור זלמן סלאנים, יפו; ר' אהרן הכהן ארלאינסקי, פתח-תקוה, יד שבט תרס"ו.
דף [3, ב—4]: הקדמת המוציא לאור, ר' זלמן ליב הלוי לעווינטאהל: ותנה לפני ארבעים
שנה ... חלק הא' ... על חמשה חומשי תורה [גדפס בזאלקאווע שנת תרכ"ו].

ר' זלמן ליב הלוי לעווינטאהל נולד בירושלים בשנת תרל"ז, 1877, ונפטר בדטרויט, ארצות-הברית, בערב שבועות תש"ב [21.5.1942]. יצא בשליחות לארצות-הברית ונהרג שם בתאונת-דרכים. הובא לקבורה בירושלים בשנת תש"ז, 1947. ע"י עליו: דוד תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוגיו, כרך ט, עמ' 3255—3256.

49] ספר תהלים עם שני פירושים... עץ הדעת טוב מאת רבינו... הר' חיים וויטאל... אשר הי' מונח בכי"ק של המחבר בעצמו בבית עקד הספרים של כ"ק אדמו"ר שליט"א מגור. שפת אמת מאת... מרן יהודא ארי' ליב זצוקללה"ה מגור... אשר השאיר אחריו ברכה... פיעטרקוב, דפוס חנוך העניד פאלמאן (דפוס "וועגמיסטר, וורשה), שנת ופחרת בחיים [תרפ"ו, 1926], [4], 284 עמ'. 8°.

50] ספר תהלים עם שני פירושים... עץ הדעת טוב... שפת אמת... ווארשא, דפוס יצחק מאיר אלטער, [תרפ" — 192] "ד"ס.

51] ספר תהלים עם... עץ הדעת טוב... שפת אמת... לונדון, הוצאת שרגא [דזיאלאוסקי], חש"מ, תשי"ב [1952], [4], 284 עמ'. 8°.
דפוס-צילום.

ספר עץ חיים, קארעץ תקכ"ה.
ע"י להלן: עץ חיים, לאשצוב תקע"ה.

52] ספר עץ חיים שהיבר הרב... מו' חיים ויטאל זלה"ה כפי מה שמע מרבו... ר' יצחק לוריא אשכנזי... כפי הקבלה האמיתית שקיבל מפי אליהו... הועתק והוגתה בכמה ספרי עה"ח [עץ החיים] מוגהים ומסודרים (המגיהים)... ישכר בער במו' מנחם סג"ל... דוב בער במו' שלמה... העיר ה' את... ר' יצחק לבית לוי איש סטנאב... להעלותו על מזבח הדפוס)...

קארעץ, דפוס יאהן אנטאן קריגר, לפרט ועץ החיים בתוך הגן [תקמ"ב, 1782]. [1], קנב דף. 2°.

הסכמות: ר' חיים [ב"ר מנחם נחום] מצאנו, [בראדי], במ למטמונים [כו אייר] תקמ"א; ר' משה ב"ר הלל (אוסטריר) מזאמושטש, בראד, כו אייר תקמ"א; ר' אברהם מרדכי [היילפרין], אב"ד זאלקווי, בראד, כח אייר תקמ"א; ר' יוסף ב"ר יהודה ליב, אוסטרהא, ד מרחשוון תקמ"ב; ר' אשר צבי ב"ר דוד, אוסטרהא, ד מרחשוון תקמ"ב; ר' שמשון ב"ר אשר, [אוסטרעהא], ד מרחשוון תקמ"ב; "חכמי דק"ק אוסטרהא היושבים בקלויז": ר' ישראל ב"ר יוסף, ר' מרדכי ב"ר שמעון הלוי הורוויץ, ר' יואל ב"ר זאב וואלף ור' מרדכי [ב"ר אברהם לעמיל] ספרא ודיינא, ד מרחשוון תקמ"ב. ההסכמות ניתנו גם ל"פרי עץ חיים". ע"י להלן.

דף א: הקדמה לספר דרך עץ החיים להרב... ר' מאיר פאפרוש כ"ץ אשכנזי זלה"ה. כתב בין השאר: אחר פטירת מורנו [האר"י]... התחיל מהרח"ו ז"ל לעשות סדר למה ששם

מרב. וכן היה עושה לפחו' עשרים שנה או יותר. ומזה נמצא לפעמים סותרים דבריו זא"ז וכפולים ומכופלים ומתדורות שונות. עד אשר חיבר מהדור' בתרא שלו הנה הוא... בק"ק דמשק ביד בנו... מ' שמואל וויטאל... ונתגלו... למורינו... ר' יעקב צמח... והנה אנכי... זכיתי... ולמדתי ספריו... ומצאתי... מכתבת... מתרח"ו... שם הספרים: דרך עץ חיים, פרי עץ חיים, גוף עץ חיים... ואז סדרתי ספרי בסדר הנאות... וכתבתי... כל מה... שהיה שייך לדרושים... ושמתי בס' הזה שהוא התחלה לכל באי החכמה זאת וכניסה בדרך... האר"י ז"ל וקראתי שמו ספר דרך עץ חיים. ונחלק לשבעה היכלות וחמשים שערים... וכל מה שמצאתי... השייכים לס' הכוונות העליתים על ס' מסודר כפי סדר התפלה... והם ענף א' מהספר. ואח"כ סדרתי... טעמי מצות... והם ענף ב. ואח"כ סדרתי... תקוני עונות והוא ענף ג. ואח"כ סדרתי... עניני יחודים... והוא ענף ד... ושמתי שמם פרי עץ חיים... וכל שמצאתי... פירושי זהר... סדרתי בו ע"פ דפי הזהר דפוס מנטובה [שי"ח—ש"ך]... ושמתי שמם גוף אחד. ואח"כ סדרתי... כל פירושי פסוקים... והם גוף שני. ואח"כ סדרתי... אגדות בעין יעקב... והם גוף שלישי. ואח"כ סדרתי... כל מה שמצאתי מענין גלגולים... ושמתים אצל שער הגלגולים שמצאתי מכת"י הרח"ו זלה"ה מהדורא חמישית וזהו גוף הרביעי... ושמתי שמם גוף עץ חיים...

על ספר "פרי עץ חיים", ענף א, עי' להלן, מס' 72. ענף ב. (טעמי מצוות) נדפס בתוך ספר ליקוטי תורה ונביאים וכתובים, זאלקווא תקל"ה. ענף ג—ד נדפס בשם "שער היחודים ותיקון עונות", קארעץ תקמ"ג.

ספר "גוף עץ חיים" גוף ב (פירושי פסוקים) נדפס בתוך ספר ליקוטי תורה, זאלקווא, ובתוך ספר שער הפסוקים, ירושלים תרכ"ג. גוף ד נדפס בשם "ספר הגלגולים", פרנקפורט תמ"ד, ובשם "ספר שער הגלגולים", פרעמישלא תרל"ה.

דף ה, א: תפלה לאומר' קודם לימוד הקבלה. פותחת: יר"מ יאו"א [יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו] ששאים שאצים שר החכמה.

ר' יצחק לבית לוי איש סטנאב, שהוציא את הספר, נולד בסאטאנוב, פודוליה, ביום כט באולול תצ"ב [19.9.1732], ונפטר בברלין ביום כג בטבת תקס"ה [25.12.1804]. ישב זמן ממושך בקארעץ. בשנת תקל"א [1771—1772] בא לברלין.

[53] ספר עץ חיים...

קארעץ, דפוס יאהן אנטאן קריגר, לפרט ועץ החיים בתוך הגן [תקמ"ד, 1784]. [1], ד, קלה דף. 20.

עם ההסכמות מהוצאת קארעץ תקמ"ב בהשמטת ההסכמת האחרונה.

[54] ספר עץ חיים... נדפס פעם שלישית ((על-ידי) מוהרר שמעון [ב"ר יהודה ליב אשכנזי] מק"ק קארעץ)...

קארעץ, דפוס יאהן אנטאן קריגר, תקמ"ה—תקמ"ו [1785]. קלב דף. 20.

הסכמות: ר' יצחק אייזק הכהן, קארעץ, כד אלול תקמ"ה; ר' יעקב יוסף ב"ר יהודה ליב ועמו ר' אשר צבי ב"ר דוד ור' שמשון ב"ר אשר, אוסטרעא, נצבים תקמ"ה.

ההסכמות ניתנו גם ל"פרי עץ חיים". ע"י להלן, מס' 74.
 בשער: לפרט ועץ החיים בתוך הגן [תקמ"ה]. קולופון: תם ושלם... א"ך לחדש טבת
 לסדר ואלה שמות בני ישראל. [תקמ"ו].

[55*] ספר עץ חיים...
 קארעץ, תקנ"ו [1796].

[56] ספר עץ חיים... כפי אשר נדפס מקדם בק"ק קארעץ ועתה נדפס מחדש בכמה...
 המעלות על אשר היו לפניו אשר ראינו לסדרו בסידור הגון... ובתוספת הגה"ה מדויקת...
 שקלאוו, דפוס המשותפים שבתי בן בן-ציון, אר"י בן מנחם ואברהם בן יעקב סג"ל,
 תק"ס [1800], כמה דף. 2°.
 הסכמות: ר' חנוך הענוך ב"ר שמואל שיק ור' צבי הירש בר"מ [ב"ר מאיר], שקלאוו, ז'
 אלול תק"ס; ר' א"ש [אורי שרגא] פייבוש ב"ר ש[למה] זלמן, דובראוונג, ז' אלול תק"ס.
 מעבר לשער: התנצלות המגיהים בה אומרים שעשו "ריוח בין הפרקים" והציגו "פרקי
 המהדורה תנייגא לבדנה".
 בהסכמות נזכר המציא לאור, ר' יוסף ב"ר יהודא ליב מליובאוויץ.
 נדפס על נייר כחול.

[57*] ספר עץ חיים...
 דובראוונג, תקס"ד [1804]. 2°.

[58] ספר עץ חיים... ועתה נדפס מחדש... ע"י... ר' אברהם יצחק...
 לאשצוב, דפוס יהודה ליב רבין שטיין, בשנת ולקח גם מהעץ החיים ואכל וחי לעולם
 [תקע"ה, 1818]. [1], נא [צ"ל: קא] דף. 2°.
 ראינו טופס שממנו נשמטו מן השער מקום-הדפוס, שם המדפיס ושנת הדפוס. בדגל
 המדפיס נוסף ציור: כד ובו חמישה פרחים. בטופס נוסף שראינו נשמטו הציורים, השער
 בסדר בשינויים קלים והדפוסת: נדפס בק"ק קארעץ בשנת ולקח מעץ חיים ואכל וחי לעולם
 לפ"ק [תקכ"ה!].
 על ר' אברהם יצחק שהביא לדפוס את הספר ע"י גם מס' 78—79.

[59*] ספר עץ חיים...
 סדילקוב, תקע"ח [1818]. 2°.

[60*] ספר עץ חיים...
 חסר מקום דפוס, תקע"ח [1818]. 2°.

[61] ספר עץ חיים... ואלה מוסיף על הראשונים הגהות הרב... ר' שלום מזרחי

שרעבי זלה"ה והנם נדפסות בספרו... אמת ושלום [שאלוניקי תקס"ו]... הדפסנו כל הגהה והגהה במקום השייך לה... ושמנו בתח"ל כל הגהה... שם הרב... במלת השמ"ש... ועוד בה... תורה... מהרב... מהר"ם [משה ב"ר שלמה] מטראן ז"ל מחילופי גירסאות ותיקון הלשון במקום הצריך... ושמנו הכל במקום השייך... דברי... מגיה... דוד שירירו... שאלוניקי, דפוס דניאל פאראג'י, שנת ע"ן חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר [תר"ה, 1845]. [1], קעג דף. 2°.

בתוך הטכסט נוספו הגהות מרובות הפותחות : א"ה או א"מ [אמר המגיה, אמר מגיה] הוא ר' דוד שירירו.
דף יד, ב : מהר"ם מיטראן ז"ל בס' כ"י [כתב יד] בנה"י] שלו.

[62] ספר עין חיים... נדפס מחדש... ע"י... ר' אברהם יהושע העשיל דראקר... לבוב, דפוס S. L. Kugel, Lewin et Comp., תרכ"ה, 1864. [1], צט דף. 2°.
מעבר לשער : דברי המביא לבית הדפוס.

[63] ספר עין חיים... ואלה מוסיף על הראשונים הגהות הרב... שלום מזרחי שרעבי... ועוד... תורה... מהרב... מהר"ם [משה ב"ר שלמה] מטראן ז"ל מחילופי גירסאות ותיקון הלשון... כמו שנדפס במתא סאלוניקי שנת תר"ה... עתה... הוספנו עליו הגהות וציונים של מוריננו... שר שלום (מזרחי שרעבי)... אשר לא הובאו בספרו... נהר שלום [ע"י להלן] שנמצאו בכת"י בגליון הע"ה אשר למד בו... וכמו כן הגהות וציונים מהרב... הרא"ש (רפאל אברהם שלום מזרחי ידידי שרעבי)... מאשר נמצא בספרו... דב"ש [דברי שלום, ירושלים תר"ג] בשאלותיו... ובתשובותיו... גם ציונים בספר... תורת חכם (הנדפס בשלוניקי [תר"ח]) להרב... ר' חיים דילה רוזה... וגם... הגהות מהרב... (חד מן חבריא... בבית מדרשינו... בית אל...) יצחק (קאלאמארו) נ"י רשומים בציון [א"ה] [אמר המגיה]... וגם מפתחות על הס' תו"ח (תורת חכם)... אשר סידר הרב מו"ה אהרן (רפאל חיים משה ב' יצחק) פיריאר... ואף גם זאת לא נמנע הטוב מלהדפיס באחרונה תשלום הספר נהר שלום של מוריננו הרש"ש (הרב שר שלום מזרחי שרעבי)... אשר לא הובא בפנים העין חיים (ע"י... ר' יצחק קאלאמארו... כל אלה חוברו בס' ע"ח זה)... המביאים לבית"ד ה"ה הרב... ניסן ב"ק נ"י : והרב מו"ה יהודא בהרב מראמין נ"י (גיסו מראשי עדת ק"ק אשכנזים כולל חסידים) והרב מו"ה ברוך (במזוה' יהודה) מוועקסנא נ"י והרב מו"ה שמואל (במו' ברוך) משידלאווע נ"י (מכולל פרושים)...

ירושלם, דפוס ישראל ב"ק, תרכ"ו—(תרכ"ז), [1866—1867]. קנד דף. 2°.
בשער : בשנת ולקח גם מעין החיים ואכל וחי לעלם [תרכ"ו]. בקולופון (דף קמח, ב) : והשלמנו מלאכתנו... ולסדר למען תדע כי אני יהוה בקרב הארץ [תרכ"ז].
הסכמות : ר' חיים דוד חזן, (ירושלים), [אלול] תרכ"ו ; ר' חי רפאל ידידיה אבואלעפיא (היר"א), ירושלים, [מר] חשוון תרכ"ז.

דף ב, א : הקדמת המגיהים, ר' יוסף ב"ר שלמה ויטאל ור' יצחק ב"ר רפאל קאלאמארו.
דף קמט—קנד : קונטרס השמטות. בסוף הקונטרס : "הרהבנו... להגית עוד הפעם מרישא

לסיפא והוספנו כמה תיקונים והשמטות מס' עץ חיים כ"י של הרב שר שלום [מזרחי שרעבי] זי"ע וגם מאיזה כ"י אחרים". התומים: אבא מהוראדנא המכונה אב"ן ח"ן, שמואל במו' ברוד סידלאווער, ברוד במהר"ר יהודה מוועקסנא, אהרן רפאל חיים משה פירירא הי"ו. נדפס ובכרך יחד עם ספר נהר שלום לר' שלום מזרחי שרעבי, ירושלם תרכ"ז, כנו' בשער. ר' יצחק קאלאמארז נפטר בעשרה בתשרי [יום הכיפורים?] תרמ"ד [11.10.1883]. עי' עליו: תולדות חכמי ירושלם, ג, עמ' 311.

64] ספר עץ חיים... הוגה מכמה ספרי עץ חיים הן... בדפוס והן מכמה... כת"י... ועוד עשינו מעלות בקודש מוסיף על הראשונים... פירושים... והגהות... א) מהרב... מהר"ם [משה] מטרנא זללה"ה מחילופי גרסאות ותיקון... ב) השמש... מהרב... שלום שרעבי... כמשנ"ד [כמו שנדפס] בעיר סאלניקו שנת תר"ה... ג) תשלום הספר נהר שלום של... הרש"ש [שלום שרעבי]... ד) ספר... יפה שעה... מהרב... שלמה... כהן... [נדפס רק פ"א בשאלניקו [תרע"ג]... ה) חס'... חסדי דוד והוא קיצור מרוב עניני ע"ה [פעולת ר' דוד מאגא"ר]... ו) הגהות וביאורים אשר... לקטתי... מהספרים הקדושים... אנכי... מנחם מענכין היילפרין. נדפס בהשתדלותי מנחם מענכין... והרב... אהרן וואלדען ג"י מווארשא... חלק א—ג).

ווארשא, דפוס יעקב זאב אונטערהענדלער, תרנ"א, 1890. 2°.

חלק א (היכל א—ח; היכל ח, שער א—ח). [6], 8 [6], 9—224 עמ'.

הסכמות: ר' חיים דוד חזן ור' חי רפאל ידידיה אבואלעפיא מדפוס ירושלם תרכ"ו—תרכ"ז. עמ' [4—6]: "הודעה ואזהרה" (מרב מקובל אחד) על הרחקת הגשמיים הנראית במשלים שבאו בספרי הקבלה ובפרט בספרי האר"י ז"ל [נדפס בסוף ספר קל"ח פתחי חכמה [לר' משה חיים לוצאטו, ווארשא תרמ"ח], וכאן נסדר בסדר אחר ובהוספות]. שם כותב ר' שמואל לוריא, שהדפיסו מתוך כתב-יד ששלח אליו ר' אריה ליב ליפקין "האבד"ק קאראטיגען (כנראה שהיא מהרב הנ"ל ב"י)".

חלק ב (היכל ה, שער ט—היכל ז). 237, [1] עמ'.

עמ' אחרון: "קיצור דרוש מטי ולא מטי... להרב... דוד פארדו". הועתק מספר אמת ליעקב, עי' להלן.

חלק ג: ספר עץ חיים... הנקרא נהר שלום... אשר אסף... ר' שלום מזרחי ידיד שרעבי... ושלושה ספרים נפתחים בו: האחד נקרא אמת ושלום... וכבר הדפסנו אותם... בתוך העץ חיים [למעלה חלק א—ב]... שני... קרא שמו רחובות הנהר... שלישי... ונקרא שמו נהר שלום... סדרו אותו בסדר נכון... הרבנים... ר' יוסף ויטאל וכמהר"ר יצחק קאלאמארז... נדפס בהשתדלותי [עם הגהות וביאורים] מנחם מענכין היילפרין מהוראדנא. 111 עמ'.

עמ' 96—111: קונטרס חסדי דוד... פעולת... ר' דוד מאגא"ר... וכלל... כל... חכמת האמת... בקצ"ר אמיץ. הועתק מספר אמת ליעקב לר' יעקב שאלתיאל ניניו, ליורנו תר"ג, ובראשו הקדמת ר' יעקב שאלתיאל.

נהר שלום שבחלק ג דומה כולו לדפוס ירושלם תרכ"ז.

ב"הקדמת המסדר והמאסף את ההגהות וביאורים" (בראש חלק א) אומר ר' מנחם מענכין היילפרין, שהלך בעקבות דפוס ירושלם תרכ"ו—תרכ"ז והכל הדפסנו בשלימות, גם קונטרס ההשמטות שנדפס שם בסוף הספר, אלא שהפריד את ההוספות וההגהות השונות של ההוצאות הקודמות והדפיסן בשולי העמודים בשם "הגהות וביאורים": "ומצאתי גם אנכי איזה מקום להתגדר... כי נמצא תח"י הע"ת (כתב יד) של... מהרא"ז [אלכסנדר זיסקינד] מהוראדנא... ומצאתי בו נוסחאות שונות והגהות... הרבה". כן ליקט הגהות וביאורים מתוך "אמת ליעקב" הנז' ומתוך "שמן ששון" לר' ששון ק' משה, חלק א—ה, ירושלם תרכ"ג—תרנ"ו, ועוד "איזה הגהות... אשר שלח לי ידידי הרב... ר' שלמה ב"ר חיים חייקיל [עליאשאו]". בסוף ההקדמה תכנית לימוד של הספר, מה להקדים ומה לאחר: בשולי העמודים של חלק א—ב נדפסו, בפרד מן "הגהות וביאורים", הפירושים: השמש; יפה שעה.

"הגהות וביאורים" נדפסו גם בחלק ג.

ר' אלכסנדר זיסקינד מהוראדנא הוא בעל "יסוד ושורש העבודה", נאווי דוואהר תקמ"ב. נפטר בהורודנה ביום יח אדר-ב תקנ"ד [20.3.1794]. ע"י עליו: יוסף קלוזנר, ר' אלכסנדר זיסקינד מהורודנא — החסיד בין מתנגדים — ספר אסף, ירושלים תשי"ג, עמ' 427—432. ר' דוד ב"ר משה מאג'אר חי בירושלים ונפטר בה ביום כ באדר תק"ס [17.3.1800]. ע"י עליו: פרומקין-ריבלין, תולדות חכמי ירושלם, חלק ג, ירושלם תרפ"ט, עמ' 32—33; מ"ד גאון, יהודי המזרח בארץ ישראל, חלק ב, ירושלים תרצ"ח, עמ' 361. ר' שלמה ב"ר חיים חייקיל עליאשאו (אלישוב) היה מגדולי המקובלים. נולד בשנת תר"א, 1841, בואגר, ישב תקופה ממושכת בשאבלי, עלה באדר תרפ"ב ונפטר בירושלים בשבת פ' תצות, כז באדר תרפ"ו [13.3.1926]. ע"י עליו: ג' בן-מנחם, חכמי ליטא, ירושלים תשי"ט, עמ' 77—80.

65 [ספר עין חיים... הוגה מכמה ספרי עין חיים הן... בדפוס והן מכמה... כת"י... ועוד עשינו מעלות בקודש מוסיף על תראשונים... פירושים... והגהות... נדפס פעם שנית כדמותו וכצלמו ממש [של דפוס ווארשא תרנ"א]... בהשתדלות... השותפים מנחם מענכין היילפרין יצ"ו, רפאל ק' דוד אפרימא יצ"ו, משה ק' דוד אליגולא יצ"ו, משה חיים ק' ח' מאיר מנשרווי... חלק א—ג].

ירושלים, דפוס לעווי ושותפיו, בשנת עין חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאשר [תר"ע, 1910]. [10], 8, [6], 9—224; [1] 237; 111 עמ' 2. ד"ס. אוהרות [הסכמות] רבני ירושלם הספרדים: ר' משה אהרן טאג'יר, ר' יצחק לבטון, ר' אברהם עזריאל ור' חיים דוד סורנאגא, מנחם-אב [תר"ע]; רבני ירושלם האשכנזים: ר' משה נחום וואלענשטיין, ר' צבי פסח פראנק ור' חיים מענדל, ספרא דדייני, יד מנחם-אב תר"ע, והסכמות ר' חיים דוד חזן ור' חי רפאל ידידיה אבואלעפיא מדפוס ירושלם תרכ"ו—תרכ"ז.

66 [ספר... עין החיים מהאר"י ז"ל עם שני המאורות... מסביב לו מאירים ומסבירים

דרך עץ החיים ה"ה פנים מאירות: ביאור קצר ומספיק, לפרש דברי המחבר... פנים מסבירות: ביאור רחב... כראוי למתחילים בתוכן עשר הספירות והעולמות והפרצופין... ונותן דרכי... כתבי האר"י... הזוהר והתיקונים... מפעלות... ר' יהודה הלוי אשלג שליט"א רב ודמו"ץ בגבעת שאול... ירושלים... המו"ל דוד מינצבערג, משה ברוך למבערגער... המסתופפים בצל... המחבר... חלק א—[ד].

ירושלים, תרפ"ז—תר"ץ [1927—1930]. 2°.

חלק א (ענף א—ח). דפוס שמואל הלוי צוקערמן, תרפ"ז. [6], נו עמ'.
הסכמה: ר' אברהם יצחק הכהן קוק, ירושלים, "א אייר תר"ף (צילום כתב-היד). עמוד בודד שנשפח לספר).

חלק ב (ענף ט—כ). דפוס "יהודה וירושלים". תר"ץ. [4], נו—קם עמ'.
הסכמות רבני ירושלים: ר' חיים שאול דוויך הכהן; ר' אברהם יצחק הכהן קוק, טבת תר"ץ; ר' יוסף חיים זאנענפעלד, ערב ראש-חודש תמוז תרפ"ז.
ראינו טופס שנשמטה ממנו הסכמת ר' יוסף חיים זאנענפעלד.

חלק ג (ענף כא—לח). דפוס "יהודה וירושלים", תר"ץ [2], [קמא]—ריב; כ עמ'.
עם ההסכמות שבחלק ב.

כ עמ': השמטות. שער הכללים [שער א—ב]. "הדרושים הללו... שמקומם... בסוף הספר... נסדרו במוקדם בס' עץ חיים, וגם אנו תוכרחנו להציגם... כאן". עם פירוש פנים מאירות. עי' להלן.

חלק [ד] (ענף לט—צג). דפוס "יהודה וירושלים", תר"ץ. [2], ריג—שטז עמ'.

עם ההסכמות שבחלק ב.

[2] עמ' הראשונים כוללים: השער וההסכמות. בשער: "חלק שני [!]"... מחוסר אמצעים לא עלה בידינו להדפיס זולת ג חלקים [!]"... ראינו טופס ובראשו [4] עמ'. בשער: "חלק ב [!]"... לא עלה בידינו להדפיס זולת ב חלקים [!]"... לטופס זה צורפו [4] העמ' הראשונים מחלק ב.

בהקדמה שבראש חלק א אומר ר' יהודה אשלג (עמ' ב): "ובאתי בספרי זה, בגילוי יסודות החכמה... אשר המחברים שקדמוני... פורו הדברים... קבצתי אותם... כמו שתראה... שכל דברי כבר רשום וכתוב, בשמנה שערים, ובעה"ח [ובעץ החיים], ומבוא [ומבוא שערים]... ולא הוספתי עליהם אף מלה אחת". אין זה אפוא ספר עץ החיים כרשום בשער, אלא ליקוטים מספרי של ר' חיים וויטאל.

[67] ספר עץ חיים... ועוד... מוסיף על הראשונים... פירושים... והגהות... (א) מהרב... מהר"ם (ר' משה) מטראן... (ב) מהרב... שלום שרעבי... כמו שנדפס בעיר סאלוניקו שנת תר"ה... (ג) ... תשלום הספר נהר שלום... (ד) ... הדפסנו בסופו הס'... חסדי דוד... (ה) הגהות ומראה מקומות מבעל המחבר ספר מעלות הסלם על תיקוני הזוהר [ר' יהודה צבי ברנדווין, תל-אביב תש"ך]... חלק א—(ב).

(תל-אביב, "הוצאת כתבי האר"י וצ"ל", דפוס "אשל"), שנת פי תורתך שעשועי (תש"ך, [1960]. 8°.

חלק א: (היכל א—ה, שער א—ח). [6], כו; שלח עמ'.
 חלק ב: (היכל ה, שער ט—היכל ז) ... מוסיף על הראשונים ... ספר ... יפה שעה ...
 שיופיע בסוף חלק שלישי. [8], [ד]—תיז עמ'.
 עמ' תטז—תיז: קיצור דרוש מטי ולא מטי, מאת ר' דוד פארדו. ע"ל למעלה: דפוס
 ווארשא תרנ"א, חלק ב.
 בהקדמת המו"ל שבחלק ב: חלק שלישי יכלול, הקדמת רחובות הנהר ונהר שלום ... וספר
 "חסדי דוד" גם כל פירוש "יפה שעה". חלק ג לא נדפס.
 בשולי העמודים נדפסו: "השמש" פירוש של ר' שלום מזרחי שרעבי, ו"הגהות ומראה
 מקומות". מחבר הגהות אלו מביא הגהות ופירושים של מחברים שונים שנדפסו בהוצאות
 הקודמות. הגהות ר' משה מטראן הנזכרות בשער לא נדפסו.

68 [ספר עין חיים חלק ראשון להרב הגדול ... ר' חיים וויטאל ... עם פירוש כרם שלמה
 להרב ... ר'. סלמאן אליהו זצ"ל ... ואתם הצמ"ח והשמ"ש והגהות ...
 ירושלים, (דפוס "דעת"), תשכ"ו [1966]. רעה, [5] עמ', 8°.
 "הצמ"ח והשמ"ש" הם הגהות ר' יעקב צמח ור' שלום מזרחי שרעבי.
 ר' סלמאן אליהו חי בירושלים ונפטר בת ביום ב של ראש-השנה תש"א "ונטמן בהר
 הזיתים ליד מצבת הרש"ש". את פירושו חיבר בשנת תרס"ו והוא אז כבן מה שנה.

69 [ספר ... עין החיים ... נדפס מחדש ע"י הרב משה ברוך למבערגער ...
 ירושלים, תשכ"ט [1969]. [10], נו; [1], נז—קם; [1], קמא—ריב, כ; [1], ריג—שטז עמ'.
 דפוס-צילום של ירושלים תרפ"ז—תר"ץ בכרך אחד.

*70 [ספר עין חיים ...]

חסר מקום ושנת הדפוס. 2°.

עין החיים; שער נוגת.

עיין להלן: שערי קדושה. מס' 143.

71 [עין חיים: ליקוטים.

בתוך: ספר אמת ליעקב ... סידרת. ... אגא ... יעקב שאלתיאל ניניו, ליורגו תר"ג.

72 [ספר פרי עין חיים ... והוא ספר תכונות שחיבר הרב ... ר' חיים וויטאל זללה"ת
 כפי מה ששמע מרבו ... ר' יצחק לוריא אשכנזי ... כפי הקבלת האמיתית שקיבל מפי
 אליהו ... הועתק והוגהה מכמה ספרי פוע"ח (המגיתים) ... ישכר בער במו' מנחם סג"ל ...
 דוב בער במו' שלמה ... העיר ה' את ... ר' יצחק לבית לוי איש סטנאב ... להעלותו על
 מזבת הדפוס) ... חלק א—(ב).

קארעץ, דפוס יאהן אנטאר קריגר, לפר' חיים שאל מלך נתת לו ארץ ימי' [תקמ"ב, 1782].
 [2], קיח דף. 2°.

עם ההסכמות שבספר עץ חיים, קארעץ תקמ"ב. ע"י למעלה מס' 52.

דף [2]: הקדמת המחבר... אתחיל לכתוב ספר הכוונת... ובראותי אני הצעיר נתן שפירא הירושלמי בלא"א... מו' ראובן דיין וצ"ל היושב פה... ירושלים... הכוונת הנמצאות בידנו מהרב... יצחק לוריא אשכנזי... ע"י כתיבת... מוה' חיים וויטאל... מפוזרים אחד הנה ואחד הנה ודברי שארי התלמידים המה מעורבים עם דברי הרח"ו וזללה"ת אשר לא ניכר בין המאור הגדול למאורות הקטנים ואפי' ענין אחד של הרב מהרח"ו בעצמו הוא מפוזר ומפורד בתוך הספרים... לכן... לקטתי וחברתי זה הספר... וקראתי שמו... מאורו"ת נת"ן... מדבר בכוונת התפלה.

ר' נתן שפירא אף הוסיף הגהות מרובות, הפותחות "נלע"ד נתן". כן נמצאות בספר הגהות ר' יעקב צמח ור' משה זכות.

"ספר הכוונת" שסידר ר' נתן שפירא שונה בהרבה מן הספר שנסדר על-ידי ר' מאיר פאפירש.

על ר' יצחק לבית לוי איש סטנאב, שהוציא ראשונה את "עץ חיים", ע"י למעלה, מס' 52.

[73] ספר פרי עץ חיים שחיבר... מו' חיים ויטאל... הועתק והוגהה מכמה ספרי פע"ח... ועוד בהוספה יתירה... (חלק א—[ב]). קארעץ, דפוס יאהן אנטאן קריגר, לפרט איש יביא בפריז אלף כסף [תקמ"ה, 1785]. [1], קלב דף. 2°.

עם ההסכמות שבספר עץ חיים, קארעץ תקמ"ד. ע"י למעלה, מס' 53. הילכך רושם פרידברג (בית עקד ספרים, ג, עמ' 851, מס' 778): תקמ"ד-ה.

מעבר לשער: ואלה מוסיף על הראשונים אשר יגענו ומצאנו ספר פע"ח... המועתק מכתובת יד של הרב... מוה' שבתי ראשקובר ז"ל אשר כל כתביו בחזקת מתוקן... וגם נוסף... כמה הגהות מתלמידי האר"י ז"ל אשר לא שזפתן עין בעת הדפסה ראשונה... אך אם ימצא איזה קושי ותירוץ חתום שם שבתי [ראשקובר] ידעו כי משגה הוא באקראי כי לא צוינו להוסיף בתוך כתבי האר"י זולת הגהות תלמידיו המובהקים.

ההוצאה שלפנינו אינה קשורה להוצאה הקודמת, מהדורת ר' נתן שפירא, והיא "ספר פע"ח... של הרב... שבתי ראשקובר" שהוא ביסודו ספר הכוונות שנסדר על-ידי ר' מאיר פאפירש כענף א מספר פרי עץ חיים. וכן כתוב בראשו: ענף הא' מן ספר פרי עץ חיים והוא כולל כל הכוונות של כל השנה חול ושבת וי"ט ור"ת ויה"כ והנוכה ופורים. ובסופו: נשלם ענף ראשון מן פרי עץ חיים. ע"י למעלה: עץ חיים, קארעץ תקמ"ב.

בספר הגהות מרובות מר' יעקב צמח, רבו של ר' מאיר פאפירש. אמנם ר' שבתי הוסיף כאן הגהות גם של ר' נתן שפירא וביניהן הגהות שאינן בהוצאת קארעץ תקמ"ב.

[74] ספר פרי עץ חיים... נדפס פעם שלישית ([על-ידי] מוהרר שמעון [ב"ר יהודה ליב אשכנזי] מק"ק קארעץ)... (חלק א—[ב]).

קארעץ, דפוס יאהן אנטאן קריגר, לפרט ועץ תחיים בתוך הגן [תקמ"ו, 1786]. קכא דף. 2°.

עם ההסכמות שבספר עץ חיים, קארעץ תקמ"ה—תקמ"ו. ע"י למעלה, מס' 54.

על-פי קארעץ תקמ"ה.

[75] ספר פרי עין חיים...

אוסטרהא, חש"מ, לפרט ועין החיים בתוך הגן [תקנ"ד, 1794]. קכא דף. 2°. עם ההסכמות שבעין חיים, קארעץ תקמ"ה—תקמ"ו, שתאריכיתן נשתנו: כד אלול תקנ"ד; נצבים, תקנ"ד.

[76] ספר פרי עין חיים... וגם בתוספת מרובה מהחברים אשר לא נמצאו בדפוסים הראשונים... ובתוספות הגה"ה מדוייקת... (חלק א—[ב]).

דובראוונא, דפוס ברוך בן אליהו ויצחק בן שמואל, בשנת כי חיים הם למוצאותיהם ותומכיה מאושר [תקס"ג, 1803]. קו, [1] דף. 2°.

הסכמות: א"ש [אורי שרגא] פייבוש בר"ש [שניאור] זלמן, דובראוונא, יד כסליו תקס"ד; ר' חנוך הענוך בר"ר שמואל שייק ור' צבי הירש בר"ר מ[איר], שקלאוו, יד כסליו תקס"ד. נוסח ההסכמות שבספר עין חיים, שקלאוו תק"ס, בשינוי שם מקבלן ותאריכן.

מעבר לשער התנצלות המגיה, ר' משה בר"ר מאיר מדובראוונא: "וגדפס פעמים שלש בק"ק קארץ אך לא ראי זה כראי זה כי בפעם שלישית שגדפס נמצא תוספת מרובה מהחברים. וגם זה שנמצא, בסגנון אחר ובנ"א [ובנוסחא אחרת]... בעת הדפסה הזאת נתתי אל לבי לקרבה אל המלאכה ולברר הנוסחא האמיתית". האמת, שהמגיה שם לו יסוד ההוצאה השנייה והשלישית והוסיף דברים ממקור-נוסף. כן הוסיף את הקדמת ר' נתן שפירא ועניינים שונים (כגון שער הנהגת הלימוד, בסוף חלק א) שבאו בהוצאה הראשונה ולא נדפסו בהוצאה השנייה והשלישית.

הספר הובא לדפוס על-ידי ר' ישראל בר"ר ישעיהו מלאדי. עי' בהסכמות.

[77] ספר פרי עין חיים... ועתה נדפס מחדש... בתוספות מרובה מהחברים... (חלק א—[ב]).

דובראוונא, [דפוס ברוך בן אליהו ויצחק בן שמואל], בשנת ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעין החיים ואכל והי לעולם [תקס"ד, 1804]. קו, [1] דף. 2°.

עם ההסכמות שבדפוס דובראוונא הקודם.

שם הדפוס על-פי דגל המדפים.

דפוס-סטיריאויטי של הקודם.

בטופס שראיתי ברשות מר יוסף הלפרט, תל-אביב, נוספה בשער שורה: בבית ובדפוס של הרבני הראש מוהר"ר ברוך בהמנוח הרבני במו' אליהו ז"ל.

[78] ספר פרי עין חיים... כפי אשר נדפס מקדם בק"ק קארץ [תקמ"ה]... נדפס מחדש... ע"י מוהר"ר אברהם יצחק... (חלק א—[ב]).

הרובשוב, דפוס מנחם מענדל פינקל שטיין ומשה ציקור מלאשצוב, בשנת כי הפרי העין החיים היא [תקע"ט, 1819]. [1], צה דף. 2°.

דומה אל קארעץ תקמ"ה, אף-על-פי שנוסח השער דומה אל דפוס דובראוונא תקס"ג. פרידברג רושם משום מה: לשצוב! עיין: אברהם יערי, הדפוס העברי בהרובשוב — קרית ספר, שנה כ, תש"ג—תש"ד, עמ' 226, מס' 22.

[79] ספר פרי עין חיים... נדפס מחדש... ע"י... ר" אברהם יצחק... (חלק א—[ב]). קארעץ, חש"מ, [אחר תקע"ט, 1819]. [1], צה דף. 2°. ד"ס של דפוס הרובשוב תקע"ט. בשער הפרט פי הפרי העין החיים [המ"ס אינה מובלטת] היא [תקל"ט], אך בקולופון: "השלמנו מלאכת... הקודש... ביום... ג שבט לסדר ולכל בני ישראל היה אור במושבנותם" [תקע"ט]. נוסח השער וה"מודעה רבה" שמעבר לשער, הועתקו מדפוס הרובשוב. אף עיטורי המדפיס בשער ומעבר לו הם כבדפוס הרובשוב. אין ספק שמקום הדפוס (קארעץ) בדוי. הספר נדפס בהרובשוב.

א' יערי, קרית ספר, כרך יב, תרצ"ה—תרצ"ו, עמ' 247, משער, שמקום הדפוס הוא לאשצוב. [80*] פרי עין חיים... זאלקווא, תקפ"ז [1827]. 2°.

[81*] פרי עין חיים... אוסטרעא, תקפ"ח [1828]. 2°.

[82*] פרי עין חיים... סדילקוב, תקפ"ט [1829]. 2°. קיצור מחברת הקדש. ע' למעלה מס' 42.

[83] ספר פרי עין חיים... הובא לביה"ד ע"י... אברהם יהושע העשיל נ"י בהרב... יהודה גרשון זצלל"ה... לבוב, דפוס M. F. Poremba, הפתר [תרכ"ה], 1864. [עב], לב דף. 2°. הספירה הראשונה של הדפים משובשת.

[84] ספר שבחי ר' חיים וויטאל... ראו זה דבר חדש הובא מארץ הקדושה אשר עוד... לא נדרשת. עד התראה אלינו איש חסידא ופרישא אשר כעת חנייתו בארץ הקדושה... והסכמנו להדפיס אותה [!] מחדשה... ועד הגה היה... כתוב בכתב מעשיט"א * בין אנשי ארץ הקדושה. וגם השליח... העיד... איש מפי איש (אשר הועתק מכתובת יד... רבינו)... המקובל הר"ר חיים וויטאל נשמתו בגנוי רום...

* ע' על "כתב מעשיטא" בספרו של משה שטיינשניידר, הרצאות על כתבי-יד עבריים, ירושלים תשכ"ה, עמ' 44.

(אוסטריה, דפוס אהרן בן יונה, בשנת לפדותינו אמן [תקפ"ו, 1826]). [26] דף. 8°. הסכמת דייני אוסטריה: ר' יהודה ליב ב"ר מתת' ור' אלעזר ב"ר נפתלי, כא אייר תקפ"ו. קיצור ספר החזיונות. ע'י להלן. ההסכמה ניתנה למדפיס, ש"רועה להדפיס בל' הקודש וגם בל' לעז בכתב אשורית ונקודית". כאן עברית בלבד. דף [24, ב]: "אמר המעתיק חיים הלוי גם פה מצרים...". הערה נוספת ממנו בדף [13, ב].

[85*] שבחי ר' חיים וויטאל...
[לבוב], תקצ"ב [1832].

[86*] שבחי ר' חיים וויטאל...
[לבוב], תר"י [1850].

[87*] שבחי ר' חיים וויטאל...
ווארשא, תר"י [1850].

[88] ספר שבחי ר' חיים וויטאל... נדפס עתה מחדש...
לעמבערג, (דפוס U. W. Salat et J. M. Nik, 1862 [תרכ"ב]). 56 עמ' 8°.

[89] ספר שבחי ר' חיים וויטאל... כל קורות ימי חייו וכל המוצאות אותו עם רבו רבינו האר"י ז"ל...
[לבוב], תש"מ, בשנת נודע פשערים [תרכ"ב, 1862]. לב דף. 8°. עם הסכמת ההוצאה הראשונה, מקוצרת, ובמקום תקפ"ו נדפס כאן תקנ"ו. ב"דבר אל הקורא" שמעבר לשער: הספר... הזה... נקרא שמו בין חכמי ארץ הקדושה ספר החזיונות ו"דבר אל הקורא"... אכן המדפיסים הראשונים דאוסטריה... הדפיסוהו בשם שבחי רח"ו. וע"כ הגהו גם עתה בשם הזה.

נראה שגם מהדורה זו נדפסה בלבוב.
[90] ספר שבחי ר' חיים וויטאל...
Lemberg, דפוס S. L. Kugel, Lewin et Comp. 1863 [תרכ"ג]. לב דף. 8°. עם ההסכמות ו"דבר אל הקורא" מדפוס תרכ"ב.

[91] ספר שבחי ר' חיים וויטאל...
Lemberg, דפוס S. L. Flecker 1863 [תרכ"ג]. לב דף. 8°. עם ההסכמות ו"דבר אל הקורא" מדפוס תרכ"ב.

[92*] ספר שבחי ר' חיים וויטאל...
לבוב, תרכ"ד [1864]. 8°.

[93] ספר שבחי ר' חיים וויטאל...
Lemberg, דפוס A. J. Madfes, 1865 [תרכ"ה]. [55] עמ' 8°.
עם ההסכמות ו"דבר אל הקורא" מדפוס תרכ"ב.

[94] ספר החזיונות המכונה שבחי ר' חיים וויטאל... אשר נמצא בכתבי רבינו... חיים וויטאל... אשר רשם לו בכתב ידו... כל קורות ימי חייו וכל המוצאות אותו עם רבו... האר"י ז"ל... נדפס מחדש... מתוך כתיבת יד של נכד מהרח"ו ז"ל (משה בן... שמואל נ"י בן... חיים וויטאל [! זצוק"ל]...
ירושלם, דפוס אברהם רוטנבערג, שנת פתרי"ו [תרכ"ו, 1866]. כח דף. 8°.

בראשי העמודים: שבחי ר' חיים וויטאל.
מעבר לשער הקדמת ר' משה וויטאל.
במהדורה זו נשמטה הערת המעתיק, ר' חיים הלוי ממצרים.
ר' משה וויטאל היה מרבני מצרים. ע"י עליו: רפאל אהרן נ' שמעון, טוב מצרים, ירושלם תרס"ח, דף כו, א; מ"ד גאון, יהודי המזרח בארץ ישראל, חלק ב, ירושלם תרצ"ח, עמ' 225.

[95] (ספר חזיונות) זה ספר שבחי... רב חיים ויטל ז"ל מה שעלה בימיו עם האר"י ז"ל וזולתו...
בבל (בגדאד), דפוס רחמים (בן) ראובן, בשנת כי באור פניך נתת לנו יי אלהנו תורה וחיים (תרכ"ו [1866]). [4], נט דף. 8°.
במעטפת: זה ספר מורנו הרב הגדול רב חיים ויטל ז"ל מה שעלה בימיו עם רבינו הארי ויע"א נדפס פה בגדאד יע"א ס"ט.
הסכמת רבני בבל: ר' עובדיה אברהם הלוי, ר' נסים אהרן אליה כהן ור' ששון אליהו ב"ר משה הלוי, יב מנחם-[אב] תרכ"ו.
בראשי העמ': ספר של חזיונות; ספר חזיונות.
עם הקדמות ר' משה ב"ר שמואל ויטל והמעתיק ר' יוסף בכר יוסף מירושלים, שהעתיק הספר מתוך ספר "מועתק מכתבי... רב שלום שרעבי" והוסיף "איזה הערות". "מעשיות של מהרח"ו" שאמר "להוסיף... אחר החזיונות" לא נוספו.

[96] ספר שבחי ר' חיים וויטאל...
Lemberg, B. L. Necheles, 1872 [תרל"ב]. [43] דף. 16°.
עם ההסכמה מדפוס ראשון (אבל כאן בטעות: תקנ"ו) ו"דבר אל הקורא".

[97] ספר שבחי ר' חיים וויטאל...
לעמבערג, חש"מ, [תר"ם, 1880]. 56 עמ' 8°.
עם ההסכמות ו"דבר אל הקורא" מדפוס תרכ"ב.

[98] ספר שבחי ר' חיים וויטאל...

לעמבערג, (דפוס U. W. Salat et J. M. Nik 1882 [תרמ"ב]). 56 עמ'. 8°.
ד"ס של לעמבערג [תר"ם], בהשמטת ההסכמות ו"דבר אל הקורא".

99 [ספר שבחי מוהר"י... טריוולאדאדו די לשון הקדש את איספאניול...
סאלוניקו, דפוס עץ החיים, שנת 5652 [תרנ"ב, 1892]. 156 עמ'. 8°.
הביאו לבית הדפוס: קאסטרו אי שמואל. תרגם ללאדינו: ר' נסים ב"ר חיים הלוי.

100 [ספר שבחי ר' חיים וויטאל...
לעמבערג, (הוצאת ישראל דוד זיס הלוי, "Drukarnia Polska", שנת ששון [תרנ"ו],
1897). 56 עמ'. 8°.

ד"ס של לעמבערג [תר"ם], בהשמטת ההסכמות ו"דבר אל הקורא".

101 [ספר שבחי ר' חיים וויטאל...
לובלין, דפוס אברהם פעדער, תר"ס (1899). 39 עמ'. 8°.

102 [ספר שבחי ר' חיים וויטאל...
ווארשא, האחים לעווין-עפשטיין, 1913 [תרע"ג]. 56 עמ'. 8°.
ד"ס של לעמבערג [תר"ם].

103 [ספר שבחי ר' חיים וויטאל...
לובלין, דפוס נחמה הערשענהארן ושלמה שמעון שטרייזבערגער, תרפ"ז, 1927. 56 עמ'. 8°.
ד"ס של לעמבערג [תר"ם].

104 [ספר שבחי ר' חיים וויטאל...
Warszawa, הוצאת יהושע שאפירא, לאדז, דפוס Sz. Sikora i I. Milner, [תרצ"א,
1931]. 56 עמ'. 8°.
ד"ס של לעמבערג [תר"ם] בהשמטת "דבר אל הקורא".

105 [ספר שבחי ר' חיים וויטאל... (ובסוף הוספנו קיצור תולדות וסיפורים מהרח"ו).
ירושלם, הוצאת ספרים "נוה-שלום", דפוס "חורב", שנת התשנ"ה לפ"ק [צ"ל: לפ"ג.
תשי"ג, 1953]. סד עמ'. 8°.
מעבר לשער "הקדמה קצרה מהמו"ל מחדש", עם ההסכמות ו"דבר אל הקורא"
מדפוס תרכ"ב.

עמ' סא—סד: קיצור תולדות רבי חיים וויטאל; מעשה נורא מהמרח"ו; הציון הקדוש...
של רבינו... בעיר דמשק.

106 [ספר החזיונות יוצא לאור מתוך כתב יד המחבר על ידי ד"ר אהרן זאב
אשכלי ז"ל...]

ירושלים, מוסד הרב קוק שעל יד המזרחי העולמי (דפוס העברי / יחיאל ורקר), תשי"ד [1954]. [5], רעב עמ', [1] פאקסימיל. 8°.

(ספרית מקורות / יז).

עמ' [4—3]: פתח דבר, מאת נפתלי-בן מנחם: ספר החזיונות לרבינו חיים וויטאל יוצא לאור בפעם הראשונה בשלימותו מתוך כתב ידו ממש של מחברו, שנשתמר בליורנו בידי הרב א' טואף, מעובדו של ר' אליהו בן אמוזג, שקיבל אותו מעובדו של העשיר נסים שמאמה, איש תוניס, שקנהו במצרים. המהדיר ד"ר א"ז אשכלי ז"ל עמד להוסיף לספר מבוא מפורט, אבל פתיל חייו נפסק תוך עבודתו [ד בכסליו תש"ט] וברשות המוציא לאור לא נשארו אלא העתקתו של המהדיר בצירוף הערות קצרות. כותב הטורים האלה השתדל לכתוב המבוא ודן במיוחד על חכמי ישראל הנזכרים בספר, אבל מסיבות שאינן תלויות בו יבוא המבוא במקום אחר, או במהדורה הבאה של הספר.

עמ' רנ—רנז: נספח א—ג (תוספות וליקוטים).

א"ז אשכלי נולד בלודז' ביום יב בתשרי תרס"ב [25.9.1901] ונפטר, כאמור, בירושלים ביום ד בכסליו תש"ט [6.12.1948]. ע"י עליו: ג' קרסל, לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, כרך א, בת"ים תשכ"ה, עמ' 161—162.

[107] ספר שבחי ר' חיים וויטאל...
ירושלים, [הרב צבי מאשקאוויטש], חש"מ, תשכ"ו [1966]. לב דף. 8°.

דפוס-צילום של 1863 Lemberg. ע"י למעלה מס' 90.

[108] ספר שבחי רבי חיים וויטאל... יצא לאור בפעם ראשונה שנדפס מן הכתב יד בשנת תקפ"ז [!]. ועתה נדפס מחדש ע"י האחים ישעי' ברוך ואליעזר אבראמאוויטש... ברוקלין, נ"י, (Empire Press), תשל"א [1971]. [2], סו עמ'. 8°.

עם ההסכמה מדפוס אוסטרעא תקפ"ו.

ספר החזיונות (לקוטים).

ע"י להלן: שערי קדושה מס' 193.

שמונה שערים.

שער א. עיין: שער ההקדמות.

שער ב. עיין: שער מאמרי רשב"ג.

שער ג. עיין: שער מאמרי רז"ל.

שער ד. עיין: שער הפסוקים.

שער ה. עיין: שער המצוות.

שער ו. עיין: שער הכונות.

שער ז. עיין: שער רוח הקודש.

שער ח. עיין: שער הגלגולים.

[109] השער ה' והג' (שער מאמרי רשב"י; שער מאמרי רז"ל)... משמנה שערים אשר חיבר... הרב חיים ויטאל... כפי מה שקבל מפי רבו... רבינו יצחק לוריא אשכנזי... כפי הקבלה האמיתית שקבל מפי אליהו... ססידר מהר"ש [ר' שמואל] ויטאל ז"ל... מכתב יד... אביו מהרח"ו ז"ל עצמו... ואפריין נמטיית למעלה... אברהם די בוטון נר"ו ססייעני... להיות... מגיה... דברי... משה ב' אברהם קאשטרו... [שאלוניקי], דפוס סעדי הלוי אשכנזי, שנת ויליזשלים מבשר אתן [תרכ"ב, 1862]. [2], כה; ס"ט; כה דף. 2°.

הסכמה: ר' חי רפאל ידידיה אבואלעפיא, בית אל, [ירושלים].
דף [2]: הקדמת ר' שמואל ויטאל ז"ל, שהוסיף גם בספר הערות והגהות.
דף א—טו (הספירה השלישית): ש"ג שער מאמרי רז"ל.
דף טז—כג, ב: "פי" פרקי אבות להרב... חיים ויטאל ז"ל מה שקבל מרבו האר"י זלה"ה. אמר... אברהם קשטרו ס"ט נין ונכד למתריק"ש [ר' יעקב קאשטרו]... מצאתי כתוב בקונטרסים ביאור רחב וכתוב עליהם פי' פרקי אבות להאר"י זלה"ה עם הפנים.
דף כג, ב—כד: לקוטי מהרח"ו... כאשר מצאתי בכתובים שלו.
ג' שלום הוכיח, שבספר זה כמה מאמרים מקוריים של האר"י ופירושו לספרא דצניעותא (בפ' תרומה). עי': קרית ספר, שנה יט, תש"ב—תש"ג, עמ' 186—188, 191.
ר' משה קאשטרו הוסיף ציונים והגהות. נראה שאף לר' אברהם די בוטון חלק בהם.
עי' גם להלן, מס' 128: שער מאמרי רשב"י ומאמרי רז"ל, ירושלם תרנ"ה.
ר' משה ב"ר אברהם קאשטרו נפטר ביום יד באב תרמ"ז [4.8.1887] בשאלוניקי. עי' גם להלן, שער הכונות, מס' 122. עי' עליו: יצחק שמואל עמנואל, מצבות שאלוניקי, חלק ב, ירושלים תשכ"ח, עמ' 843.

[110] השער השביעי והשמיני (שער רוח הקודש; שער הגלגולים)... משמונה שערים אשר חיבר... הרב חיים ויטאל... כפי מה שקבל מפי רבו... רבינו יצחק לוריא אשכנזי וצוק"ל... כפי הקבלה האמיתית שקבל מפי אליהו... ססידר מהר"ש [ר' שמואל] ויטאל... מכתב יד... אביו מהרח"ו ז"ל עצמו... הביאו לבית הדפוס... ר' יוסף ויטאל הי"ו... ר' יצחק קאלאמארו... ירושלים דפוס ישראל ב"ק, בשנת פתחו שערים ויבא גוי צדיק לפ"ג [תרכ"ג, 1863]. [2], עו, [4] דף. 4°.

לשער השמיני, שער הגלגולים, שער מיוחד: השער השמיני שער הגלגולים... עי' למעלה: שער הגלגולים.
הסכמה: ר' חי רפאל ידידיה אבואלעפיא, (ירושלים).
דף [2 ב]: הקדמת ר' שמואל ויטאל ז"ל, שהוסיף גם הערות והגהות מרובות.
בעמ' האחרון של השער השביעי מספר ר' יצחק קאלאמארו, שנודמנו לידו תוך כדי הדפסת הספר פירושים על כמה "יחודים שבאו סתומים וחתומים", מאת ר' יוסף סדבון ור' דוד נטף ז"ל, מחכמי תוניס. חלקם נדפס בתוך הספר וחלקם "בסוף הספר עם ההשמטות והמפתחות (של הרב שר שלום מזרחי שרעבי שמצא בכתב-יד) אשר עשינו מהדש". ר' יצחק הוסיף גם

הגהות משלו בפנים הספר ובראשן: "א"ה [אמר המאסף]. ע"י להלן: דפוס ירושלם תרל"ד. שער נבואה ורוח הקודש שונה מספר זה. ע"י למעלה: שער היהודים. ר' יוסף ויטאל, מייחדי "בית אל" בירושלים. הוציא גם את שער הכונות. ע"י להלן מס' 123. נפטר בירושלים ביום ג בתשרי תרמ"ט [8.9.1888]. ע"י עליו: מ"ד גאון, יהודי המזרח בארץ ישראל, חלק שני ירושלים תרצ"ה, עמ' 225. ר' יוסף סדכון הוא בעל הספר "אתבת ה'" על האדרא זוטא, ליורנו תרל"א. התחיל כותב את הספר בשנת תקל"ו.

[111] השער השמיני שער הגלגולים... משמונה שערים אשר חיבר... הרב חיים ויטאל... כפי מה שקבל מפי רבו... רבינו יצחק לוריא אשכנזי... שקבל מפי אליהו... והוא מכתבי הקדש... שסידר מהר"ש (ר' שמואל) ויטאל ז"ל. שהעתיקו מכתב יד... מר אביו מהר"ח... הביאו לבית הדפוס ע"י... הרבנים... ר' יוסף ויטאל הי"ו. והרב כמוהר"ר יצחק קאלאמאר... הוגה ע"י... מו"ה יוסף בהרב ר' אברהם בנימין ז"ל ריבלין... ירושלים, דפוס ישראל ב"ק, בשנת פתחו שערים ויבא גוי צדיק לפ"ג [תרכ"ג, 1863]. עח דף. 4°.

מעבר לשער הקדמת ר' שמואל ויטאל: "אמרתי... עד מתי יהיו ספרי אבא מארי... גנוזים תחת ידי... וטרחתי... וחלקתי אותם לשמונה חלקים כרצון אבא מארי... בעמ' האחרון התוכן של שמונת השערים. ר' שמואל הוסיף גם הערות מרובות בגוף הספר ו"מעשה של תרוח" (דף עז, ב—עז, א) על אשה שנכנסה בה רוח רעה. שער הגלגולים כולל ארבעים הקדמות. בסוף הקדמה לו (דף מח, ב) אומר ר' שמואל, שהשלים "עד פה" לסדר את ספרי אביו "ואח"כ מצאתי באמתחותי קונטרסים ג"כ מכתיבת יד אבא מארי ז"ל מדברים הנוגעים אליו לשרש נשמתו מצאות שצוהו הרב הגדול המשביר [ר' יצחק לוריא] ז"ל" ואף-על-פי שאביו "רצה להסתיר אותם... גמרתני בלבי לעבור על רצונו ועמו ז"ל הסליחה" והדפיסם בהקדמות הבאות. הקדמה לו כוללת "ציון קברות הצדיקים [בגליל]... כפי אשר קבלתי ממורי [האר"י]". הקדמה מ כוללת "קונטרס קטן... ממקצת לשונות מס' התקונין ומס' הזוהר שהם צריכים עיון". ספר זה שונה לגמרי מספר הגלגולים שסידרו ר' מאיר פאפירש. ע"י למעלה: ספר הגלגולים, פרנקפורט תמ"ד.

נדפס יחד עם: השער השביעי (שער רוח הקודש). ע"י למעלה. שם בעמוד האחרון אומר המוציא לאור: "וזהו אמת כי כבר נדפסו מקודם ספרי הגלגולים וכמה כתיבות כאלו באו בדפוס הן באשכנז הן בשאר מקומות. אמנם תרואה יראה כי כל אלו ספרי הגלגולים ושאר כתבי הרב שנדפס וכיוצא אין ראוי לסמוך עליהם".

[112] ספר שער הגלגולים; הועתק מכתיבת יד הרב... כמותו חיים ויטאל... והוא חלק שני מספר הגלגולים הנדפס בפרנקפורט [ע"י למעלה]... וזהו החלק לא בא עד הנה בדפוס והי'... גנוז... בבית הרב... מו"ה שלמה הכהן [רבינוביץ] זלה"ה אב"ד דק"ק רדאמסק... ובוזה החלק נמצא הגהות מהרב... ר' יעקב צמח... והגהות מהרב... מו"ה

נתן שפירא... כל אלה הוגה וחובר לה יחדו ועשה פרפראות מספרים הקדושים... הקדמה
ושבחי הרב (מספר משיבת נפש כת"י להרב... מהר"י צמח... ומשאר ספרים... שמדברים...
משבחי האר"י... וספחתי לזה... קונטרס מעשים נוראים מעניני הגלגול והעון אשר מביא
לידי גלגול). שבת חכמת הקבלה (קונטרס... הקדמות... מרבינו מהר"ח... ומשאר תלמידי
האר"י... שראוי כ"א [כל אחד] ללמוד חכמת הקבלה... וגם תוספתי עליו קונטרס) אמר"י
דעת (דברים... בהנהגות טובות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם מלוקט מכתבי
האר"י) ע"י הרב... מו"ה צבי מאיר [רבינוביץ] שליט"א בהרב... מוהר"ש הכהן זלה"ה
אבד"ק רדאמסק...

פרעמישלא, דפוס חיים אהרן זאפניק וחיים קנאללער, תרל"ה [1875]. [4], מח; לח דף. 4°.

הסכמה: ר' חיים האלברשטאם, צאנז, ו חנוכה תרל"ה.
מח דף: הקדמה ושבחי הרב; מעשים נוראים מגלגול; שבת חכמת הקבלה; אמר"י דעת.
לח דף: סדר הגלגול; שער הגלגולים, פרק א—כא. ר' צבי מאיר רבינוביץ הוסיף ל"סדר
הגלגול" ליקוטים והגהות מספרים אחרים ול"שער הגלגולים", ציונים ומראי-מקומות.
בהקדמתו בראש הספר מספר ר' צבי מאיר רבינוביץ, שהספר נמצא בידו בכתב-יד בשני
העתקים: האחד של ר' נתן שפירא "והוא לא חלקו לספר הזה לב" חלקים רק לספר א'
ועשאו לפרקים קצרים... עד פרק עג". השני של ר' יעקב צמח, שחלקו לשני חלקים "ועשאו
לפרקים גדולים. וראיתי בהעתקה זו דהיא מסודרת באופן הנאות... ע"כ הלכתי אחרי
העתקה הנ"ל" ולא הדפיס אלא חלק ב, פרק א—כא. חלק זה שונה מ"שער הגלגולים", דפוס
ירושלים תרכ"ג, וגם מספר הגלגולים, דפוס פרעמישלא 1875. ע"י למעלה: ספר הגלגולים.
על "משיבת נפש" של ר"י צמח עי': ג' שלום, לתולדות המקובל ר' יעקב צמח — קרית
ספר, כרך כו, תש"ק, עמ' 189.

ר' שלמה הכהן רבינוביץ נולד בשנת תקס"ג [1803] ונפטר בערב ראש-חודש ניסן תרכ"ו
[16.3.1866]. משנת תקצ"ד בראדומסק.

בנו, ר' צבי מאיר, שימש ברבנות לו שנה ונפטר, בן סב, ביום ד מנחם-אב תרס"ב
[7.8.1902]. עי' עליהם: ר' לוי הלוי גרוסמן, שם ושארית, תל-אביב תש"ג, עמ' צד—צה;
יצחק אלפסי, ספר האדמו"רים, תל-אביב תשכ"א, עמ' 91.

[113] השער השמיני שער הגלגולים... הובא עוד הפעם לבה"ד בתוספת הגהות
וביאורים... מאת הרב... ר' (חזקיהו) ששון (תמכונת פרסיאדו) בכ"ר משה זצלה"ה...
ירושלם, דפוס הרי"ן לעווי ושותפיו, תרס"ג [1903]. [1], עח דף. 4°.
הסכמה (פתח השער): ר' וידאל ב"ר חנוך אנג'יל, ר' מכלוף שרביט ור' בכור אהרן
אלנקוות, "חור" (חכמי ורבני) ק"ק בית אל", [ירושלים], סיון תרס"ג.
דומה לדפוס ירושלים תרכ"ג.

[114] השער השמיני שער הגלגולים... הובא עוד הפעם לבה"ד בתוספת הגהות
וביאורים... מאת הרב... ר' ששון בכ"ר משה זצלה"ה. עי' ראובן בכ"ר ברוך ז"ל האזו...

ירושלם, דפוס האחים ליפשיץ, שנת תער"ב [תרע"ב, 1912]. [1], עז דף. 40.
דומה לדפוס ירושלים תרס"ג.
ההסכמות והקדמת המביא לדפוס שבאו שם, נשמטו.

115] ספר פפר הגלגולים [שער הגלגולים]; הועתק בכתיבת יד הרב... חיים וויטאל... והוא נוף הרביעי מספר נוף עץ חיים והוא שער דרושי הנשמות והגלגולים וזה החלק לא בא עד הנה בדפוס והי' בכתיבת יד... בבית הרב... מוה' שלמה הכהן [רבינוביץ] זלה"ה אב"ד דק"ק רדאמסק... ובוזה החלק נמצא הגהות מהרב... ר' יעקב צמח... והגהות מהרב... מוה' נתן שפירא... כל אלה הוגה וחבורו לה יחדו... מוה' צבי מאיר [רבינוביץ] שליט"א בהרב... מוה"ר"ש הכהן זלה"ה... חלק א—ב.
[ירושלים, תשכ"ח, 1968]. [4], מח; [1], לח דף. 80.
דפוס-צילום של פרעמישלא תרל"ה, פרט לשערים.
ספר שער הגלגולים הוא השער השמיני... עי' להלן: שער רוח הקודש מס' 140א.

116] ספר שער ההקדמות; שער הראשון... להשמנה שערים... אשר חבר... מהרש"ו... מאשר קבל מרבו... האר"י... ונעתקו בכת"י... בנו מוהרש"ו [ר' שמואל ויטאל]... אשר לא עלו על מזבח הדפוס מעולמים... ר' יוסף ויטאל גר"ו וכמוה"ר יצחק קאלאמארו... טרחו... להוציאו מנוקה מכל סיג ושיבוש... ותקנו כמה ציונים... הכ"ד... מזעירי ציון וירושלם... שלום משה חי גאגין...
ירושלים, דפוס ישראל ב"ק, בשנת דרש"ו ה' ועז"ו (תרכ"ה [1865]). [2], עה, [2] דף. 20.
הסכמה: ר' חי רפאל ידידיה אבואלעפייא, ירושלים, ח' סיון [תרכ"ג].
דף [2]: הקדמת מביאי לבית הדפוס.

דף א—ד: הקדמת מוהרש"ו... על שער ההקדמות. בסופה: "וקראתי שם החבור הזה על שמי ס' עץ חיים... ווראיתי לחלק הס' לב' חלקים וכל חלק מהם יתחלק לד' שערי' " ומונה והולך שמונת השערים, אך על ספר זה הוא כותב: "השער האחד במה שהעתקתי מכתובת יד מורי זלה"ה עצמו שביאר כמה מאמרים וכמה דרושים".
ר' שמואל ויטאל הוסיף גם בפנים הספר הערות והגהות.

בפרט יש להביא בחשבון את שם ההויה במלואו ובמקום "ועז"ו צריך לומר: ועזו. עיין: שושנה הלוי, הספרים העבריים שנדפסו בירושלים, ירושלים תשכ"ג, מס' 103.
ר' שלום משה חי גאגין היה בנו יחידו של הרב חיים אברהם גאגין. ירש מאביו ספרייה גדולה וחשובה. נפטר בירושלים ביום יב באלול תרמ"ג [14.9.1883]. עי' עליו: תולדות חכמי ירושלים, חלק ג, ירושלים תרפ"ט, עמ' 312.

117] ספר שער ההקדמות... העיר ה' את לבבינו... להדפיסו... פעם שנית והוספנו בו כמה הגהות וביאורים וציונים ([מאת ר'] מנחם מענכין היילפרין) גם... ציונים וביאורים מהרב [ר' ששון ב"ר משה]... בעל המחבר שמן ששון... (מביאי לבית הדפוס) מנחם מענכין היילפרין, רפאל ב"ר דוד אפרימא ס"ט, משה ח' דוד אליגולא...

ירושלם, דפוס שמואל הלוי צוקערמאן, בשנת ב'תק"ל ישראל וגואלו [תרס"ט, 1909].
[2], צו, [1] דף. 2°.

עם ה"ציונים" של ר' יוסף וויטאל ור' יצחק קאלאמארו מן ההוצאה הראשונה.
ציוני ר' ששון ב"ר משה נדפסו ב"הגהות וביאורים" שבשולי העמודים.

[118] ספר שער ההקדמות שער הראשון... עם תוספות הגהות מן הדפוסים הקודמים,
עם מראה מקומות על רוב מאמרי הו"ל ב"ש"ס ובזוהר, ומכל כתבי רבינו תאר"י... ומספר
עץ חיים עם פנים מסבירות ותלמוד עשר ספירות למרן האר"י הלוי אשלג... מלוקטים
ומסודרים ע"י בעהמ"ת ספר מעלות הסלם על תיקוני הזהר [ר' יהודה צבי ברנדווין] ...
(תל-אביב, דפוס "אשלג"), שנת ואחיה פי תורתך שעשועי [תשכ"א, 1961]. [16],
תך עמ' 8°.

(סדרת כתבי רבינו תאר"י וצ"ל, חלק ה).

[119] שער ההקדמות; ליקוטים.

בתוך: ספר אמת ליעקב, מאת ר' יעקב שאלתיאל גיניין, ליורנו תר"ג.

[120] ספר שער היחודים ותיקון עונות אשר יצק תלמיד על ידי רבו... ר' חיים וויטל...
מגוית האר"י רדה... ודעת קדושים... מהגהות החברים...
קארעץ, דפוס יאהן אנטאן קריגר, בשנת ויצא יצחק לשוה בשדה [תקמ"ג, 1783].
[1], מ דף. 4°.

בראש שער היחודים (דף א) "ענף ד מספר פרי עץ חיים שער גבואה ורוח הקודש". בראש
שער תיקוני עונות (דף ל, א): "ענף הג' מספר פע"ח שער לא". ענף ג—ד הוא חלק מספר
פרי עץ חיים, שסידר ר' יעקב צמח מכתבי המחבר, כפי שמספר תלמידו ר' מאיר פאפירש
בהקדמתו לספר עץ חיים, קארעץ תקמ"ב. עי': ג' שלום, קרית ספר, שנה יט, תש"ב—תש"ג,
עמ' 185.

שער היחודים, הוא שער גבואה ורוח הקודש, שונה לגמרי משער רוח הקודש, השער
השביעי משמונה שערים שסידר ר' שמואל וויטאל. עי' להלן: שער רוח הקודש.

[121] ... ספר שער היחודים (ושער תיקון עונות). צדיק יסוד עולם (פירוש... על מגלת
רות [עם הפנים] ע"פ הקבלה מרבנו... האר"י... אשר היה ספון ונעלם) ופירוש שירים של
שבת [עם הפנים] (ג"כ מהאר"י... ג"כ חמדה גנוזה עד הנה)... וזה ערך מאה שנים עברו
אשר הובא [ספר שער היחודים]... תחת מכבש הדפוס. ועתה אגה ד' לידי כתבי קודש האלה
בשלמותם... כי נמצאו פה מאה יחודים יותר... גם נמצא פה כמה קמיעות חדשות... לכל
מקרה רעה... ג"כ מרבינו תאר"י... הובא לבית הדפוס ע"י... יהודא ליבש ממשפחת
ראפפורט מוליד [!] לובלין ותקע אהלו בק"ק בראדי...

Lemberg, דפוס M. F. Poremba, 1855 [תרט"ו]. [2], מד, מז—נח דף. 4°.

הסכמות: ר' יוסף (סג"ל) לנדא, יאסי, כ תמוז תר"י; ר' אברהם ענזיל צאזמיר, סטריא, ב
דברים תר"ב; ר' ישעיה שור מחאטין, לבוב, ב ראש-חודש אלול תר"י; ר' נחמיה (ב"ר

יעקב יצחק) מפשיסחאו, בעהיו; ר' מרדכי זאב אייטינגער, לבוב, יום א ק"ד סטנן [! כד סיון] תרט"ו.

דף נב, ב—נח: פירוש שירים של שבת. עם הפנים. אזמר בשבחין / למיעל גו פתחין / דבחקל תפוחין / דאינון קדישין. סימן: אני יצחק לוריא בן ששלמה [!]. אוצר השירה והפיוט, א, עמ' 110, מס' 2322; אסדר לסעודתא / בצפרא דשבתא. סימן: אני יצחק לוריא. שם, עמ' 313, מס' 6898; בני היכלא דכסיפין / למחזי זיו דזעיר אנפין. שם, ב, עמ' 42, מס' 956. עי' עכשיו: זמירות לסעודות-שבת שיסד האר"י הקדוש, ניקדון, תרגמן וצירף מבוא והערות יהודה ליבס, ירושלים תשל"ב (תדפיס מ"מולד", כרך ד, חוברת 23 (233)).

בראש השער: חלק ראשון. בהקדמת המביא לבית הדפוס נזכרים ארבעה ספרים נוספים שאמר להדפיסם בחלק השני.

[122] שער הפונות; השער הששי... משמנה שערים אשר חיבר... ר' חיים ויטאל... כפי מה שקבל מפי רבו... רבי' יצחק לוריא אשכנזי... כפי הקבלה האמיתית שקיבל מפי אליהו... שסידר מהר"ש [ר' שמואל] ויטאל... מכתבת יד... אביו מהרח"ו... עצמו... ואפריין נמטינוהו להחכמים... כוללי תהלות ישראל חברה קדושה... אשר הנילו זהב מכיסם... להביאו על מזבח הדפוס ואנחנו הצעירים מכללם... דוד שירירו ס"ט, משה בכ"ר אברהם קאשטרו...]

שאלוניקי, דפוס סעדי הלוי אשכנזי, שנת פי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא [תרי"ב, 1852]. [2], קך, קכג—קסג דף. 2°.

הסכמות רבני שאלוניקי: ר' חנניה סאפורטה ור' רפאל אשר קובו, ראש-חודש תמוז תרי"ב. הספר הובא לדפוס מתוך כתב-יד שנמצא בגנוי "בית אל" בירושלים. עי' בהסכמה. בראש הספר הקדמת ר' שמואל ויטאל, שהוסיף גם בפנים הספר הגהות והערות. דף קיא, א: בית מועד. פתח דברי ראיתי לבאר ענין המועדים וחולו ש"מ [של מועד] וחוכה ופזרים ור"ח וחילקתיו לטו פרקים. הוא הקונטרס בית מועד לר' יצחק לוריא. עיין: ג' שלום, קרית ספר, שנה יט, תש"ב—תש"ג, עמ' 191. לפני כן (דף קה—קיא) נדפסו שלושת הפזמונים של האר"י לסעודות-שבת. עי' למעלה: שער היחודים. בספר נכללו עוד כמה מאמרים מקוריים של האר"י. עי' ג' שלום, שם.

דף קנט—קסג: מפתחות שער הכונות ושער המצות שהוכנו על-ידי ר' שמואל ויטאל. עי' להלן: שער המצות. "עוד אמר... שמואל בן אבי... ויסדתי שיר חדש". פותח: שרי קדש. שם אל קידש. שנות חיים. סימן: שמואל ויטאל חזק.

בסוף מפתחות שער הכונות: "ואני... טרחתי והעתקתי אותם [וכן גם מפתחות שער המצות] מכ"י מהרש"ו... אשר נמצאו פה ירושלים... הצעיר אהרן רפאל חיים בכ"ר יצחק פירירה". הוא הוסיף גם ציונים והערות. עי' להלן: שער המצות, ירושלים תרל"ב—תרל"ג. ר' אהרן רפאל חיים פירירה נולד בשאלוניקי, עלה לירושלים בשנת תר"ח, 1848, ונמנה בין יחידי "בית אל". עי' עליו: תולדות חכמי ירושלים, ג, עמ' 306. ועי' למעלה מס' 63 ולהלן 133—134. ידוע ספרו "מעיל קדש ובגדי ישע, הגהות על ס' עץ החיים ועל ש' הכונות" שנדפס בירושלים תרמ"ה.

[123] ספר שער הכוונות... ומה שנדפס מעט מוזער מדפוס סאלוניק... חלפו הלכו... העיר ה'... להדפוס הדרה... בתוספת מרובה הגהות וציונים אשר אינה ה' לידינו בבית מדרשינו בית אל... כ"י מהרב... מוהר"ם [ר' מאיר] פאפיראס זלה"ה ומהרב... מו"ה רב שר שלום שרעב"י זלה"ה, ומהרב... אביגדור עזריאל זלה"ה אשר לא שזפתהו עדיין עין הדפוס, ועוד ידינו נטויה ציונים מהרב... תו"ה [תורת חכם, לר' חיים דילה רוזה, שאלוניקי תר"ח]... והרב... דב"ש [דברי שלום, לר' שלום שרעב, ירושלים תר"ג]... אשר לא היו בספרי הכוונות ישנים [ציונים אל ספריהם], וחדשים מקרוב באו בעת גמר הדפוס... הגהות... ה"ר שר שלום ז"ל והנחנם בסוף הס'... הצעיר יוסף ב' שלמה ויטאל ס"ט, הצעיר ששון ב' משה הי"ו, הצעיר אפרים ב' משה...

ירושלם, דפוס יואל משה בהר"ם [ב"ר מרדכי סאלאמאן], תרל"ג [1873]. [1], קטז דף. 2°.
הסכמה: ר' אברהם אשכנזי, (ראשון לציון), ירושלם סיון תרל"ג.
דף קיב—קטז: "לוח הטעיות ותקונים", מאת "הרב ר' אבא [אשכנזי] ו' חיים יצ"ו אשר נמצא בידו איזה הגהות מהמקובל... רב שר שלום... וקצת מהרב אביגדור (עזריאל)... ושאר כ"י אחר כלות הדפוס, והקדיש גופו להגות ולבדוק מקום שידו מגה"ת".
מהסכמת ר' אברהם אשכנזי נראה, שההגהות והציונים נעשו בידי ר' אפרים ב"ר משה בלבד.

מפתחות שער המצוות נשמטו.
ר' אביגדור עזריאל נפטר בירושלים בשנת תקנ"ה, 1798. ע"י עליו: תולדות חכמי ירושלם, ג, מלואים, עמ' 37.
ר' חיים דילה רוזה נפטר בירושלים ביום ו בתמוז תקמ"ו [2.7.1786].
ששון ב' משה ואפרים ב' משה אחים שהוציאו גם את ספר התכונה, ירושלם תרכ"ו.
ע"י להלן, מס' 197.

[124] ... ספר שער הכוונות... ומה שנדפס מעט מוזער מדפוס סאלוניק ומה שנדפס בירושלם... חלפו והלכו... העיר ד' את רוחינו... להדפוס הדרה... ובתוספת מרובה... המו"ל מנחם מענכין היילפרין, שלמה מוסאיוב, דוד סיפי, יצחק נחום לעווי... ירושלם, דפוס תר"ן לעווי ושותפיו, בשנת יושב בפתר עליון [תרס"ב, 1902]. [1], קיא,
[2]; [1], כד דף. 2°.

מעבר לשער הקדמת ר' מנחם מענכין (היילפרין), שהוסיף גם בשולי העמודים "הגהות וביאורים" וכלל בהם ההגהות השונות שבדפוסים הקודמים.
[2] דף: הגהות ר' חי רפאל ידידי אבואלעפיע.
מפתחות שער המצוות נשמטו.
נספח אל הספר עם שער מיוחד...: ספר יפה שעה... דברי... מוהר"ח... מפרש... זה חלקי מכל עמלי... שלמה בכ"ר יהודה הכהן...

[125] ספר שער הכוונות... הוא השער הששי... עם ספר יפה שעה מכבוד הרב... ר' שלמה בכ"ר יהודה הכהן זצ"ל. עם הוספות: הגהות ומראה מקומות על רוב מאמרי חז"ל

בש"ס ובזוהר הקדוש ומכל כתבי רבינו האר"י... ומספר עץ החיים עם פנים מאירות ומסבירות ותלמוד עשר הספירות למרן האר"י הלוי אשלג... מלוקטים ומסודרים ע"י הרב בעהמ"ח ספר מעלות הסולם על תיקוני זוהר [ר' יהודה צבי ברנדווין]... חלק א—ב. (תל-אביב, "הוצאת כתבי רבינו האר"י צ"ל", דפוס "אשל", שנת יבאונו רחמיך ואחיה פי תורתך שעשועי [תשכ"ב, 1962]. [8], שפד; שם עמ' 8°.

(סדרת כתבי רבינו האר"י צ"ל, חלק ט—י).

מעבר לשער המיוחד: אמר מנחם מענכין היילפרין... מה שמצאתי באוצר הכת"י אשר ביד... ר' שלמה מוסאיוב הי"ו, מאמר מהרמ"ז [ר' משה זכות] ז"ל. על דברי ר' חיים וויטאל בספר פרי עץ חיים.

ב"שער הכונות" רמיזות באותיות מרובעות אל "יפה שעה".

[126] זה ספר שער הכונות...

ירושלם, הוצאת מקור חיים (דפוס אופסט ש' מונוון), [תש"ל, 1970]. 2°.

דפוס-צילום של ירושלם תרס"ב.

[127] שער הכונות [ליקוטים].

בתוך: ספר קול יעקב... מדברי ראשונים ואחרונים... וכל כוונות ונוסחאות האר"י (מועתק משער הכוונות)... בהלכות [כתיבת] ס"ת, מזוזה, תפלין, מגלה... פעולת... ר' יעקב חיים [ב"ר] יצחק [ברוך] אליהו [סופר], ירושלם תרס"ד; שם תר"ע.

שער מאמרי רז"ל.

עיין למעלה: השער הב' והג'.

[128] שער מאמרי רשב"י ומאמרי רז"ל; זה השער הב' והג' משמונה שערים אשר חיבר... הרב חיים ויטאל... השתדלו... יחידי ק"ק בית אל להוציאו לאור פעם שנית... ירושלים, דפוס יצחק נחום לעווי, תרנ"ח [1898]. [1], סד; יט [צ"ל יח] דף. 2°.

על-פי [שאלוניקי] תרכ"ב. עי' למעלה: השער הב' והג' מס' 109.

שער מאמרי רשב"י.

עי' גם למעלה: השער הב' והג'.

[129] שער מאמרי רשב"י ושער מאמרי רז"ל... נדפס פעם ראשון בעי"ת [בעיר תהילה] סאלוניקי... בשנת תרכ"ב. פעם שנית... בשנת תרנ"ח, בירושלים... וכעת יצא לאור פעם שלישית... ע"י אברהם רובינשטיין... ירושלים, דפוס "אשל" [אחים שלום וליפא פרידמאן], תל-אביב, תשי"ט [1959]. [2], סז; כא [צ"ל: כג] דף. 2°.

דף [1, ב-2, א]: הקדמת ר' שמואל ויטאל ושירו הפותח "שרי קדש. שם אל קידש" (בשינויים), שנדפס תחילה ב"שער הכונות", שאלוניקי תרי"ב. עי' למעלה.

דף יב, ב—יט: פי' פרקי אבות; לקוטי מהרצ"ו.

דף [כב—כג]: הגהות ר' ישעיה אשר זעליג מרגליות. בראשן מכתב אל המוציא לאור, שבו אומר, שהספר נדפס על-פי דפוס ראשון ו"בהגהות ותיקונים רבים מאד אשר הגיהם... ר' אליעזר ידיד הלוי ז"ל בן... רבי יום טוב ידיד הלוי זצ"ל [שמצאם בכתב-יד]... ועברתי על כל ההגהות ותיקוני דרבי אליעזר... והוא חזק בריחי שערי"ך". בשער מאמרי רז"ל (דף ג) נדפסה הגהה מכתב-יד של ר' חיים שאול דוויד הכהן ז"ל. בסוף הספר: העתק נוסח הכתובת שעל מצבת ר' חיים וויטאל.

[130] ספר שער מאמרי רשבי"י... הוא השער השני מן השמונה שערים... עם הוספות: הגהות מכל הדפוסים הקודמים ומן הספר זהר הרקיע. עם מראה מקומות למאמרי חז"ל בש"ס ובזהר הקדוש ובכל כתיבי רבינו האר"י... בעץ חיים ושמונה שערים. ובספר עץ החיים עם פנים מסבירות ותלמוד עשר הספירות למן האר"י הלוי אשלג... מלוקטים ומסודרים ע"י הרב בעל המחבר ספר מעלות הסולם פירוש על התקונים [ר' יהודה צבי ברנדווין]... (תל-אביב, דפוס "אשל"), שנת ואחיה פי תורתך שעשועי [תשכ"א, 1961]. [8], שיב; ק עמ. 8°.

(סדרת כתיבי רבינו האר"י זצ"ל, חלק ו).
ק עמ', עם שער מיוחד: ספר שער מאמרי רז"ל הוא שער השלישי מן השמונה שערים... עם הוספות: הגהות מכל הדפוסים הקודמים. עם מראה מקומות...

[131] שער מאמרי רשבי"י לר' האר"י זצ"ל.
בתוך: ספר אשמורת הבקר... פעולת... ר' יאודה... [ב"ר] שלמה הכהן, שאלוניקי תרי"ב.

[132] השער הה' שער המצות... משמנה שערים (פירוש המצות מעשה ולא תעשה מסודרים על סדר הפרשיות) אשר חיבר... הרב חיים ויטאל... כפי... שקיבל מפי רבו... רבינו יצחק לוריא אשכנזי... כפי הקבלה האמיתית שקיבל מפי אליהו... והוא... שסדר מהר"ש ויטאל... מכתב יד... אביו מהרח"ו... דברי... מגייה... משה ב' אברהם קאשטרו...

שאלוניקי, דפוס יצחק ג'אחון, שנת אלה המצות אשר יי את משה [תרי"ב, 1852].
[2], עז דף. 4°.

מעבר לשער: הקדמת ר' שמואל ויטאל.
דף עז: אמר הצעיר המשתדל יוסף מורדוך... אמרתי להביא כאן טעם נכון... והוא שייך לשער הנקודים.
בספר הגהות רבות של ר' שמואל וויטאל.
המפתחות לספר הנזכרים בהקדמתו של ר' שמואל, לא נדפסו כאן (ע"י בהוצאה הבאה). הם נדפסו בשער הכוונות, שאלוניקי תרי"ב. ע"י למעלה.

[133] שער הה' שער המצות... ואנכי המדפיס... יגעתי להוציא הספר הלז לאור

עולם... בהגהה מדויקת ע"י אנשי מקובלים והגהות מהר"מ [ר' מאיר] פאפיראס...
 (ומהרש"ש [ר' שלום שרעבי]) ומשאר ספרי המקובלים...
 ירושלים, דפוס 'ישראל ב"ק, תרל"ב—תרל"ג [1872—1873]. פה, [8] דף. 8°.
 בשער: שנת כי שם צוה ה' את הברכה [תרל"ב]. דף פה, ב: כי שם צוה ה' את הברכה
 [תרל"ג].

הסכמה: ר' אברהם אשכנזי, (ראשון לציון), ירושלים, א אדר"א תרל"ב.
 מעבר לשער: "הוגה כל אלו ההגהות מס' המצוות כ"י של מוהרש"ש ע"י חד מן חברי
 של קהלת בית אל... אהרן רפאל חיים משה ב' יצחק פירירא... אשר טרח ויגע... על זה
 ועל מפתחות הס' הזה להעתיקם משם". מפתחות אלה נדפסו תחילה בשער הכונות, שאלוניקי
 תר"ב. ע"י למעלה. "ותב' ב' קודש אשר טרח ויגע להגיה כל ההגהות... ה"ה כמוה"ר אבא
 אשכנזי הי"ו" (דף פד, ב).

דף פג, ב—פד: אמר הצעיר המשתדל יוסף מרדוך. הועתק מן ההוצאה הראשונה.
 דף פה, א: שיר של ר' שמואל ויטאל. פותח: שרי קודש. שם אל קידש. שנות חיים.
 סימן: שמואל ויטאל חזק. שושנה הלוי בספרה "הספרים העבריים שנדפסו בירושלים", עמ'
 75, מייחסת בטעות את השיר למעתיק "אהרן בן יהודה דמת"ק [רייא] גודיטא" והוא הוא
 אהרן רפאל חיים משה פירירא מעתיק כתב-היד.

דף [1—8]: לוח התיקון. אנ"י ענ"י (ר"ת אני נסים עזרא נסים יצחק יצ"ו)... נקראתי...
 לתקן... לוח ההשמטות מכל ספרי כת"י הנמצאים אצלנו... ואם הוכרחתי להגית איזה
 הגהה מדעת... וציירתי עמי רב אחאי שלום מלכא נר"ו"; ביאור. אנ"י ענ"י מצאתי ב'
 גרגים [!] על שער המצות מאת הג' הצ' יי"ל [ר' יעקב יהודה ב"ר אברהם לעווי] נר"ו בהמ"ח
 בית לאבות [ווארשא תרל"ב; ירושלים תרס"ה]... אמרתי להדפיסם פה".

דף פה, ב, ב'התנצלות ובקשת המדפיס, ר' ישראל ב"ק, מסופר: זכני השי"ת לשכון
 כבוד בארצות החיים זה שנים וארבעים שנה... וזכיתי להדפיס ספרים רבים... ידוע אשר
 ארץ הקדושה לית לה מגרמי כלום וצריך הכל להובילם מבחוץ נייר ושאר צרכי
 הדפוס הדרושים אשר לא נמצאין פה.

[134] שער החמישי שער המצות... נדפס בירושלים... בשנת תרל"ב... הבאתיו לבית
 הדפוס... ובהגה מדויקת להסיר... הטעיות אשר... בדפוס הראשון עם תוספות הגהות
 וחידושים... אשר לקטתי מכמה וכמה ספרים... והגהות... מכ"י ישן משנת ת"י... עם
 תוספות נופך משלי... הק' זאב וואלף אשכנזי בלא"א מוהר"ר צבי הירש זלה"ה,
 תושב... "ירושלים"...

ירושלים, (דפוס השותפים האחים משה שמואל ומנחם שענהבונים ומר יודא אהרן סג"ל
 ווייס), תרס"ה [1905]. [3], סו דף. 4°.

הסכמה: ר' יעקב שאול אלישר, [ירושלים], סיון תרס"ה.
 דף [3]: הקדמת המחבר, להגהות וחידושים מדבר.
 עם ההגהות, המפתחות, "לוח התיקון" והשיר לכבוד המחבר מדפוס ירושלים תרל"ב—
 תרל"ג. ההגהות שולבו ב"הגהות וחידושים" בשולי העמודים. "לוח התיקון" נדפס
 בתוך הטכסט.

[135] ספר שער המצות הוא השער החמישי מן השמונה שערים... עם הוספות: הגהות מכל הדפוסים הקודמים עם מראה מקומות למאמרי חז"ל בש"ס ובזהר הקדוש ובכל כתבי רבינו האר"י... ובספר עץ החיים עם פנים מסבירות ותלמוד עשר הספירות למרן האלקי רבינו יהודה הלוי אשלג זצ"ל... מלוקט ומסודר ע"י הרב בעתה"מ ספר מעלות הסולם פירוש על ס' תקוני הזהר [ר' יהודה צבי ברנדווין]...

(תל-אביב, דפוס "אשל"), שנת יבאנו רחמיך ואחיה כי תורתך שעשועי [תשכ"ב, 1962].
[8], קנז עמ' 80.

(סדרת כתבי רבינו האר"י זצ"ל, חלק ח).

שער המצות

עיין: שער החמישי.

שער נבואה וזרה הקודש

עיין למעלה: שער היחודים.

שער נוהג מעץ החיים, פרק יא.

בתוך: שערי קדושה, וזלצבאך תקי"ח. עי' להלן, מס' 143.

[136] שער הפסוקים... דרשות נעלמות... וסדרי תורה על כל התנ"ך אשר חבר... מוהר"ו... מאשר קבל... מהתנא... האר"י... והוא... השער הרביעי מהשמונה שערים... אשר סדרם והעתיקם בנו מוהר"ו [ר' שמואל וויטאל]... בכתב ידו... ועד... האידנא לא עלת על מזבח הדפוס הדין ספרא רבה: ושם נמצא ושם היה בבית מדרשו של... שר שלום מזרחי ידיע שרעבי... מסודר ומחובר... בהדיון ספרא... ספר הליקוטי... דרושים... ופניני אמרים ורמזי סודות... על כל התנ"ך להתנא... רבינו האר"י... אשר לא היה... בכתביה כי אם אחד... נמצא גנוז בגזי דבי מדרש' דמרגא... שר שלום מזרחי... לקטו תחילה הרב... מוהר"מ [ר' מאיר פאפירש] זלה"ה מדרושי הרב האמתיים, ואח"כ סדרו מוריגו הרב שר שלום... ומוכירו... בלשונותיו... כמה פעמים... ר' קא"ץ נסים שמאמה... זרע... ר' שלמה שמאמה זלה"ה... במתא... תוניס... אשר הזיל זהב מכיסו להדפיסו פה... ירושלים... (ע"י) שד"ר הרב... ר' שלום משה חי גאגין יצ"ו בין ונכד... ר' ש"ר שלום זלה"ה אשר הוציא לאורה...

ירושלים, דפוס ישראל ב"ק, בשנת פתחו שערים ויבא גוי צדיק לפ"ג (תרכ"ג [1863]).
[5], קנז [2] דף 20.

שני שערים. שער שני: ספר הליקוטים... וכלול בו עוד שער הרביעי מהשמונה שערים... והוא שער הפסוקים... שד"ר... ר' שלום משה חי גאגין... הוציאו לאורה... כ"ד... היר"א משרת... במקום... בית אל... חי רפאל ידידיה אבואלעפיא... בשנת התרכ"ג... הסכמה: ר' חיים דוד חזן, ירושלם, תצוה תרכ"ג.

דף [3—4, א]: הקדמה מאת ר' חי רפאל ידידיה אבואלעפיא: "על המלאכה... מגי"ה אנא נפשאי... עמדת... ובכל כחי עבדתי להוציאו לאורה... ככתוב בכת"י... דהיינו ספ' הליקוטים וש' הפסוקים... הדפסנו... ואגב איזה לשונות שנשמטו מס'... תורת חכם לתר... רב חיים די רוזה זלה"ה". הוא הוסיף כנראה, את הציונים וההערות ו"מראה מקום" שבספר.

דף [4, ב-5] הקדמת ר' שלום משה חי גאגין, בה מספר, שכתב-היד הגיע אליו בירושה מאת זקנו ר' רפאל אברהם שלום מזרחי שרעבי.

דף קנז, ב: אמר הכותב הצעיר יוסף אדרעי [סופרו של ר' שלום מזרחי שרעבי]... אשרני ה'. .. לגמור את החובר[!]. הנה כלול מג' ספרים ספר הפסוקים להרב שמואל ויטאל... וספר הליקוטים למהרמ"פ... וספר הדרושי' לאחד מתלמידי הרב [ר' יצחק לוריא] זלה"ה וסדרתי אותם פרשה אחר פרשה והפסוקים על סדר שכתובי' בתורה ונביא אחר נביא לפי שספר הליקוטים וספר הדרושים לא היו מסודרים היטב.

"ספר הדרושים" אינו נזכר בראשי העמודים והפרקים ונראה שנשקע בשני הספרים האחרים.

בעמ' האחרון שיר לכב' ר' ק' נסים שמאמה, שראשי חרוזיו: אני שמח גאגין חזקי חזק. פותח: אל אלי יה אלי אצתר / הקשב ושמע בשועת קולי אשאלה אל תאחר. בהוצאת שנייה נדפסו שער הפסוקים וספר הליקוטים, כל אחד לחוד.

[137] השער הרביעי שער הפסוקים... נדפס פעם ראשון בפעם"ק ירושלם... עם ספר הלקוטים ביחד פסוק... ופסוק... הוצאנו לאור פעם שנית והדפסנו, רק שער הפסוקים לבדו עם הוספות כמה פסוקים... העתקתי אותם מכמה כתבי ידות... ובהגה"ה מדויקת עם תוספות: הגהות וחיידושים והם מראה מקומות (בדברי רבינו האר"י... בתלמוד ובמדרשים) וחיידושים רבים אשר לקטתי מכמה וכמה ספרים... והגהות נכונות מכ"י... עם תוספות נופך משלי... תק' זאב וואלף אשכנזי בלא"א מוה"ר צבי הירש זלה"ה... יצא לאור על ידי השותפים זאב וואלף הנ"ל והרב ר' ראובן האזן נ"י. ב"ר ברוך ז"ל... ירושלם, דפוס לעזוי ושותפיו, תרע"ב [1912]. [2], נג דף. 2°.

דף [2]: הקדמת ר' שמואל ויטאל; הקדמת המחבר והמאסף את הגהות וחיידושים. "מראה מקום" של ר' חי רפאל ידידיה אבואלעפיה נדפס כאן בתוך "הגהות וחיידושים" בשולי העמודים.

ע' למעלה: השער הרביעי, ספר הליקוטים. מס' 43.

[138] ספר שער הפסוקים והוא השער הרביעי מן השמונה שערים... ובו דרשות נעלמות וסדרי תורה על כל התנ"ך אשר חבר... ר' חיים וויטאל... והוא מכתבי קודש האמיתיים שסידר הרב מוה"ר שמואל ויטאל וצ"ל שהעתיקם מכתב יד קודש אביו מוה"ר חיים וויטאל... עם הוספות: הגהות ומראה מקומות על רוב מאמרי חז"ל בש"ס ובוותר הקדוש ומכל כתבי רבינו האר"י... ומספר עץ חיים עם פנים מאירות ומסבירות ותלמוד עשר הספירות למרן האר"י הלוי אשלג... מלוקטים ומסודרים ע"י הרב... בעהמ"ח ספר מעלות הסולם על תיקוני הזוהר [ר' יהודה צבי בראנדווין]...

(תל-אביב, דפוס "אשל"), שנת יבאונו רחמיך ואחיה פי תורתך שעשועי [תשכ"ב, 1962]. [8], רעג עמ'. 8°.

(סדרת כתבי רבינו האר"י וצ"ל, חלק ז).

[139] ...שער רוח הקודש... בפירוש ובביאור... מנחם מענכין היילפרין מהוראדנא, אהרן שלמה (בן אאמו"ר כתריאל ע"ה) מהרי"ל מזאגור... ירושלם, דפוס הרי"ן לעזוי ושותפיו, שנת תער"ב [תרע"ב, 1912]. [4], פד דף, [1] דף מקופל. 4°.

הסכמת: ר' חי רפאל ידידיה אבואלעפיא, שהועתקה, בהשמטות, מן ההוצאה הראשונה. דף [2, ב' 4]: הקדמת המוציאים לאור והקדמת ר' שמואל ויטאל ז"ל. ב"הגהות וביאורים" שנדפסו בשולי העמודים שולבו ההגהות והפירושים מן ההוצאה הראשונה והוסיפו פירושים, ציונים ומראי"מ מקומות משלהם, רובם של ר' אהרן שלמה מהר"ל. ההגהות והפירושים שבדפוס ירושלם תרל"ד לא נדפסו כאן. ר' אהרן שלמה מהרי"ל הוציא גם ספר מסילות חכמה מאת ר' מאיר פאפירש עם ביאור מנחה לה', ירושלים תרע"ד; בירורי המדות, ירושלים [תרפ"ג]; טועמיה חיים זכו, פירוש וביאור על ספר עץ חיים מר' חיים וויטאל, חלק א—ג. ירושלם תרפ"ד—תרפ"ז; פרקי אבות העולם הקדמונים, עם פירוש וביאור מספיק בשם פאה בקמה, ירושלם תרפ"ט. נפטר בירושלים.

ספר שער הקדושה.

בתוך: ספר הכונות להרב... ר' יצחק לוריא, קארעץ תקמ"ד.

[140] שער רוח הקודש הוא השער השביעי משמונת שערים... וראת זה חדש אשר לא היה לעולמים: פירוש... ע"פ הקדמות... יסדו... הרב יוסף סדבון זצוק"ל מעובי [מעיר ואם בישראל] תונס... קרא שמו ספר יראת ה'. ולתוספת... אל החיבור... עמד... חד מן חבריא... במעון... בית אל... ר' יצחק קאלאמארו גר"ו... להקריבו על מזבח הדפוס ופעל ועשה... בחידושו ובצינוניו... והשתדל... להוציא לאור עולם החיבור הזה... ממקת... מכל טעות ושגיאה...

ירושלם, דפוס יצחק גאשציגני ושותפו יעקב דוד [סלאטקי], תרל"ד [1874]. [2], פג דף. 2°.

הסכמת: ר' אברהם אשכנזי, ירושלם, גיסן תרל"ד.

דף [2]: הקדמות ר' יצחק קאלאמארו, ר' יוסף סדבון ור' שמואל ויטאל. המוציא מספר, שהשיג כתב-יד של הספר עם פירושו של ר' יוסף סדבון מר' יעקב חזאד, שקנה את גנוי ר' שלום שמעוני ז"ל מקפצה, ממנו העתיק "שינויים ותיקונים" והדפיסם בסוף הספר. בהוצאה זו נוספו הערות והגהות של ר' יוסף סדבון ושל ר' יצחק קאלאמארו, שלא נדפסו בהוצאה הראשונה.

"קפצה" היא קאבס שבדרום-תוניסיה. היא נזכרת בשירו של ר' אברהם אבן-עזרא "אהה ירד עלי ספרד רע מן השמים": עיר לחאמא וגם קפצא וגירבא לא זכרת. על ר' יוסף סדבון עי' למעלה, מס' 110.

[140א] ספר שער רוח הקודש הוא השער השביעי... עם תוספת הגהות ותיקונים מכל הדפוסים הקודמים, עם מראת מקומות למאמרי חז"ל בש"ס ובוהר הקדוש ובוהר חדש

ותקוני זהר ובכל כתבי רבינו האר"י... בעץ חיים ושמונה שערים פרי עץ חיים וספר הקלוטים ולקוטי תורה. ובספר עץ חיים עם פנים מסבירות ותלמוד עשר ספירות למרן... ר' יהודה הלוי אשלג זצ"ל... מלוקט ומסודר ע"י הרב בעהמ"ח ספר מעלות הסולם פירוש על ספר התקוני זהר [ר' יהודה צבי ברנדווין]...]

(תל-אביב), שנת יבאונו רחמיך ואחיה פי תורתך שעשועי [תשכ"ג, 1963]. רח עמ'. 8°.
(סדרת כתבי רבינו האר"י זצ"ל, חלק יא).

מכורך עמו:

ספר שער הגלגלים הוא השער השמיני... קצב עמ'.

שער רוח הקודש.

עיין להלן: השער השביעי והשמיני.

שער תיקוני עונות.

עיין למעלה: שער הייחודים.

[141] ספר שערי קדושה... לישר האדם לעבודת בוראו, הועתק מכתיבת יד... ר' חיים ויטאל זלה"ה בארץ מצרים ע"י... ר' אברהם ו' אשר גר"ו וכן השתדל להביאו לבית הדפוס...

קושטאנדינא, דפוס יונה בן יעקב [אשכנזי], שנת בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה' אל אמת [תצ"ד, 1734]. לה דף. 8°.

דף לה, ב: אמר המדפיס החלק... הרביעי לא בא להעתקה ולא להדפסה... מאחר שהכל שמות וצירופים וסודות נעלמות אשר לא כדת להביאו על מזבח הדפוס.

כתב-יד לא שלם של החלק הרביעי נשתמר במוזיאון הבריטי Add. 19,788; חלק ד מס' שערי קדושה כתיבת יד למהרח"ו וצוק"ל באופני השימוש בהשגת רוח הקודש וכו'. פותח: השער הא' באופני המעשים. א' מה שכתב הר"א אבולעפיא בס' הנקרא חיי עוה"ב ע"ש. אמנם עניינו בדרך כללות הוא הזכרת שם בן עב של ויסע ויבא ויט.

עיין: G. Margoliouth, Catalogue of the Hebrew and Samaritan manuscripts in the British Museum, III, p. 26.

על ר' אברהם ו' אשר ע' במספר הבא.

הערות על "שערי קדושה" כתב ר' מנחם מענדיל קירשבוים בספר "מנחם משיב" [חלק ב, פראנקפורט א"מ תרצ"ט], עמ' 56—63 = ציון למנחם, ניו יורק תשכ"ה, עמ' 56—63.
שערי קדושה, אמשטרדם תע"ה, שפרידברג רושם אינו קיים.

[142] ספר שערי קדושה... הועתק... ע"י... ר' אברהם ו' אשר... וכאשר נתמנה... לשליחא דרחמנא מעיר הקדש ירושלים... ובמקצת מקומות אשר עבר... קפצו עליו הקונים... על כן צוה להדפיסו שנית... והוגה (כפי קוצר שכלי... כי כאשר נסתפקתי באיזה דבר לא יכולתי לשאל את פי הרב... כי כבר שם לדרך פעמיו ונסע לשליחותו לק"ק לונדריש)... ע"י... ר' יעקב גר"ו בן המנוח אברהם בשן ז"ל...

אמשטרדם, דפוס הירץ לוי רופא וחתנו קאשמן, בשנת הנתן אמרי שפר [תק"ה, 1745].
[2], לד דף. 8°.

בשנת תק"א, 1741, יצא ר' אברהם ׳ אשר בשליחות ירושלים לאירופה המערבית. בשנת תקל"א, 1771, נבחר ראשון לציון וביום יח באב תקל"ב [17.8.1772] נפטר בירושלים. עי' עליו: מאיר בניהו, רבי חיים יוסף דוד אזולאי, ירושלים תשי"ט, עמ' שנב.

[143] ספר שערי קדושה... תובא לבית הדפוס ע"י... ר' יהודה לייב בן מהור"ר יעקב נר"ו מדעסא (חתן... ר' יוסף נר"ו מקראטשין רב דגליל א' מגלילי מדינת פיהם). עם תוספת ביאור מהרב המחבר וצ"ל באיו' מקומן שקיצר כאן והרחיב דעתו בספר עץ חיים שלו... זולצבאר, דפוס משלם זלמן בן אהרן [פרענקל], לפרט שמעון פנים מוסר אב [תקי"ח, 1758]. מ דף. 8°.

דף לו—לט: שער נוגה מעץ החיים. פרק יא. הוא הפרק האחרון של שער קיצור אבי"ע, שער נ בספר עץ חיים, שנדפס בשנת תקמ"ב בקארעץ. עי' למעלה, מס' 52. דף לט, ב: התנצלות המגיה... ספר הזה מכתבת יד שהי' מטושטש ולפעמי' חסר ויתר... אהרן בן... ר' משה וצ"ל מריפשיטץ [Ripschitz] במדינת פיהם... דף מ, א: שמירת לדרך, ששלח הרמב"ן ז"ל מעכו לברזילונה. עשרה פסוקים מספר בראשית, דברים ובמדבר. לא נזכר בספרו של ח"ד שעוועל, רבנו משה בן נחמן, ירושלים תשכ"ז, פרק יז.

בהוצאה זו נדפס הספר בשינויים ובהוספות. כן נוספו מראי-מקומות לפסוקי המקרא, ביאורים והערות. רוב ההוצאות האבות נדפס על-פי הוצאה זו, אך ההערות שנדפסו בצדי העמודים בציון "הגהה" לא נכללו אלא בחלק מהן.

עי': Dr. M. Weinberg, Die hebräischen Druckereien in Sulzbach, Frankfurt am Main 1904, S. 137.

[144] ספר שערי הקדושה... הוספנו בו הגהות בפנים... נדפס פעם שנית בק"ק זאלקווא. ועתה הוספנו... בסוף... חדושים... מהגאון... ר' שמשון מאסטרפאליי זלה"ה [לא נדפסו]...

[וזאלקווא], חש"מ, בשנת בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה' אל אמת [תקכ"ג, 1763]. לד דף. 8°.

בסוף הספר: על ידי... הועצר ניסן בהר"ר ישראל... מזאלקווא. פרידברג רושם: זלקוא תקכ"ז!

ר' שמשון מאוסטרופולי שימש ברבנות בפודוליה וכשצרו גייסות המילניצקי על העיר פולנאה בשנת ת"ח [1648] אסף ר' שמשון את בני עדתו, שלוש מאות איש, בבית-הכנסת "ועסקו בתפלה גדולה עד שבאו האויבים לעיר ונהרגו כלם בבית הכנסת על אדמת קודש". היה זה ביום ג מנחם-אב. עי': סיני, כרך סט, תשל"א, עמ' שב.

[145] ספר שערי הקדושה... זאלקווא, דפוס דוד בן מנחם מן, חיים דוד בן אהרן סג"ל ובן דודו זאב וואלף בן גרשון

סג"ל, וכדי אורי פייבוש סג"ל, שהיה מקדם בעל מדפיס באמשטרדם, [שנת] אפקיד רוחי פדית אותי ה' אל אמת [תקל"א, 1771]. לד דף. 8°.
על-פי [זאלקווא] תקכ"ג.

[146] ספר שערי קדושה ... והוספנו ... חדושים ... מהגאון ... ר' שמשון מאסטרפאליי...

זאלקווי, חש"מ, תק"ם [1780]. מב דף. 8°.

דף מ, ב—מב: אזהרה לנכנס לטייל בפרס. הועתק מספר מקדש מלך [לר' שלום בוזאגלו, חלק א, אמשטרדם תק"י]; ליקוטים ממחר"ש מאוסטרפאליי. קטע אחד בלבד. בכל ההוצאות הבאות שבהן נזכרו בשער "החדושים" של ר' שמשון, לא נדפס אלא קטע זה בלבד, פרט להוצאות אחדות שבהן צויין במפורש, שנספתו להן ליקוטים רבים, או תשובה בקבלה.

[147] ספר שערי קדושה ... עלה בלבי אנכי הצעיר ארי' במהור"ר אברהם זלה"ה מזאלקווי להדפיס אותו עוד הפעם...

לבוב, דפוס שלמה יאריש, תקנ"א [1791]. [1], כז דף. 8°.

הסכמה: ר' משה צבי הירש ב"ר שמשון מייזליש, זאלקווי, יג אלול תקנ"א. האזהרה לנכנס לטייל בפרס נשמטה.

[148] ספר שערי קדושה ... הוספנו בו הגהות ... ועוד הוספנו ... חדושים ... מהגאון ... ר' שמשון מאסטרפאליי...

מעזירוב, דפוס השותפים יחיאל מיכל כ"ץ ויתוקאל בן שבת, בפרט והתקדשתם והיתם קדושים [תקנ"ב, 1892]. [48] דף. 8°.

ע"י עליו: אברהם יערי, הדפוס העברי במעזירוב — קרית ספר, כרך מב, תשכ"ו, עמ' 261—262.

[149*] ספר שערי קדושה ...

הוראדנא, תקנ"ד [1794].

[150] ספר שערי קדושה ... ועוד נוסף עליו דברים ... מאיש ... ר' שמשון מאסטרפאליי זלה"ה ליקוטי אמריו ...

הוראדנא, [דפוס ברוך בן יוסף], תקס"א [1801]. [42] דף. 8°.

דף [35—40], עם שער מיוחד: ספר לקוטים מהגאון ... ר' שמשון מאוסטרפאליי. עם הגהות בפנים הספר כבדפוס זולצבאך תקי"ח.

[151] ספר שערי קדושה ... והוספנו בו ... חדושים ... מהגאון ... ר' שמשון מאסטרפאליי... הובא לבית הדפוס ע"י... ר' מרדכי יהודא ליב כהנא רפאפורט נ"י מלבוב ...

זאלקווא, דפוס גרשון מדפיס, (תקס"א [1801]). כט דף. 8°.

הסכמה: ר' משה צבי הירש ב"ר שמשון מייזליש, זאלקווי, יג אייר תקס"א.

בשער הפרט "בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה' אל אמת" וקשה למצוא בפרט את שנת הדפוס הנכונה.

*[152] ספר שערי קדושה...

ליורנו, תקס"ב [1802].

[153] ספר שערי קדושה... נדפס פ"ב [פעם ב] בק"ק זאלקווא... הוספנו בו בסוף הספר חידושים... מהגאון... ר' שמשון מאסטרפאליי... עתה נדפס פעם ג [!] בשאלוניקי... שאלוניקי, חש"מ, שנת אשר הנחנ"י בדרך אמו"ת [תקס"ד, 1804]. נב דף. 8°.
דף מג, ב—ג, ב: ליקוטים מכתב... ר' שמשון מאסטרפאליי, כבדפוס הוראדנא תקס"א.
עם הגהות בפנים הספר, כבדפוס זולצבאך תקי"ח.

[154] ספר שערי קדושה... והוספנו בו בסוף... חידושים נפלאים... מהגאון... ר' שמשון מאסטרפאליי...

זאלקווי, חש"מ, תק"ע [1810]. כט, [1] דף. 8°.

הסכמה: ר' אברהם חיים ב"ר גדליה, [זאלקווי].

הספר הוצא בידי יהודא ארי' סג"ל וצבי אלעזר, ילידי גאליגור ולעת-עתה בולאטשוב.

[155] ספר שערי קדושה... זרח... באמשטרדם וקושטאנדינא... קול קורא לי... להחזיר עטרת...

ליאור גא [ליורנו], דפוס נחמן סעדון, בשנת יחל ישראל אל ה' לפ"ג [תקפ"ד, 1824].
[3], מא דף. 8°.

דף מא, א: שיר... למוהרא"ק [ר' אברהם קורייאט] זצוק"ל. פותח: יה ריב רבי מנ" /
היה בעדי בעדי חומה לי. אוצר השירה והפיוט, ב, עמ' 308, מס' 1106.
אזהרה לנכנס לטייל בפרדס נשמטה.

ר' אברהם קורייאט הוא כנראה ר' אברהם רפאל קורייאט. נולד בתיטואן בשנת תקמ"ז,
1787, ונפטר בליורנו ביום יא במרחשון תקס"ו [3.11.1805]. ע"י עליו: ר' יוסף בן נאיים,
מלכי רבנו, ירושלם תרצ"א, דף ט, ב.

*[156] ספר שערי קדושה.

ליורנו, תקפ"ט [1829].

[157] ספר שערי קדושה... הוספנו בו הגהות... פולנאה, חש"מ, תחת ממשלת... אלכסנדר פאוולאוויץ, [תקס"א—תקפ"א, 1801—1825].
[27] דף. 8°.

בכל ההוצאות הבאות נשמטו ההגהות בפנים הספר. ע"י למעלה: זולצבאך תקי"ח.
אפשר שהטופס שלפנינו חסר דף אחד.

- [158] ספר שערי קדושה ... והוספנו בו ... חידושים ... מהגאון ... ר' שמשון מאסטרפאליי...
וויילנא והוראדנא, דפוס השותפים [Манесь [Роммъ] и Зимель [Типографъ], תקצ"ה [1835]. 30 דף. 8°.
- ע"י: יצחק ריבקין, בקרית-דפוס (ספר היובל לכבוד פרופיסור אלכסנדר מארכס ... בעריכת דוד פרענקיל, גוי-יורק תש"ג, עמ' 28), שרושם טופס אחד: תקצ"ה, 1834, וטופס שני: תקצ"ה, 1835. התאריך של הצנזור הוא בשניהם: 15 סענטיאבער 1834.
- [159] ספר שערי הקדושה ...
קאפוסט, דפוס שבתי סלאווין, תקצ"ו, 1836. [1], ל, [1] דף. 8°.
- [160] ספר שערי קדושה ...
קאפוסט, דפוס שבתי סלאווין, תקצ"ו, 1836. [1], ל, [1] דף. 8°.
- [161] ספר שערי קדושה ...
קאפוסט, דפוס שבתי סלאווין, תקצ"ו, 1836. [1], ל, [1] דף. 8°.
אזהרה לנכנס לטייל בפרדס נשמטה.
- [162] ספר שערי קדושה ...
קאפוסט, דפוס שבתי סלאווין, תקצ"ו, 1836. [24] דף. 8°.
אזהרה לנכנס לטייל בפרדס נשמטה.
שני הדפים הראשונים, כולל השער, שווים להוצאה השנייה מאותה שנה.
- [163] ספר שערי קדושה ...
קאפוסט, דפוס שבתי סלאווין, תקצ"ו, 1836. [26] דף. 8°.
אזהרה לנכנס לטייל בפרדס נשמטה.
הוצאה שונה של הקודמת.
חמשה דפוסים קאפוסט בשנה אחת, 1836.
- [164*] ספר שערי קדושה ...
חסר מקום דפוס. תקצ"ז [1837].
- [165] ספר שערי קדושה ... והוספנו ... חידושים ... מהגאון ... מוה' שמשון מאסטרפאליי...
וויילנא, דפוס השותפים М. Роммъ и З. Типографъ, ת"ר, 1839. 60 עמ', 8°.
פרידברג רושם שערי קדושה, כלכתה תר"א, והוא אינו לר' חיים וויטאל אלא "קצור הלכות שחיטה וטריפות הריאה" כפי מנהג צנעא, מאת ר' יחיא ב"ר צאלח. נזכר על ידו ב"בית עקד ספרים", ג, עמ' 1036, מס' 2158.
כאן בטעות תר"א במקום תר"א.

[166] ספר שער קדושה ... והוספנו ... חידושים ... מהגאון ... ר' שמשון מאסטרפאלי...

יוזעפאף, דפוס דוד סעדי' ישעי' וואקס. תר"ב, 1842. ל דף. 8°.

[167] ספר שער קדושה ... עלה בלבי אנכי הצעיר משה צבי הירש בהמנוח מוהר"ר גדלי' וצ"ל להדפיס אותו עוד הפעם ...

לעמבערג דפוס חיה גיטל גרוישמאן, בשנת חרות [תר"ח, 1848]. [1], כ. [1] דף. 8°.

אזהרה לנכנס לטייל בפרדס נשמטה.

[168] ספר שער קדושה ... והוספנו ... חידושים ... מהגאון ... ר' שמשון מאסטרפאלי...

ווארשא, דפוס צבי יעקב באמבערג, שנת ברי"ת [תרי"ב], 1852. כח דף. 8°.

[169] ספר שער קדושה ...

זיטאמיר, דפוס השותפים נכדי הרב מסלאוויטא חנינא ליפא ויהושע העשיל שפירא, תרט"ז, 1856. 72 עמ'. 16°.

אזהרה לנכנס לטייל בפרדס נשמטה.

[170] ספר שער קדושה ... והוספנו בו ... חידושים ... מהגאון ... ר' שמשון מאסטרפאלי...

ווארשא, דפוס נתנאל דוד זיסבערג ומרדכי קאלינבערג, 1859 [תרי"ט]. [24] דף. 8°.

שני שערים. בשער השני: נדפס... על פי אותו שהוגה ונדפס בקעניגסבורג.

[171] ספר שער קדושה ... והוספנו ... חידושים ... מהגאון ... ר' שמשון מאסטרפאלי... הובא לבית הדפוס ע"י ... יעקב ליב רייזליר מזאלקווא ...

Staupigianische Instituts-Druckerei Lemberg, 1859 [תרי"ט]. כד, כו—לג דף. 8°.

[172] ספר שער קדושה... ונדפס עתה בתכלית ההגהה וההידור ...

[קעניגסבערג], חש"מ, תקצ"ז [תרי"ט, 1859]. כד, כט—לב דף. 8°.

אזהרה לנכנס לטייל בפרדס נשמטה.

הספר הוצא על-ידי Gruber and Longrien ובתמוז תרכ"ג נמנה ב"המגיד", שנה ז, 1863, עמ' 207, בין הספרים שאפשר עוד להשיגם.

פרידברג רושם: קעניגסבערג תרי"ח.

[173] ספר שיערי הקדושה... והוספנו... חידושים [!] ... מהגאון... ר' שמשון מאסטרפאליע... נדפס... על פי אותו שהוגה ונדפס בקעניגסבורג.
חמ"ד, חש"מ, [תרכ"ו—186—]. [23] דף. 8°.

[174] ספר שיערי הקדושה... והוספנו... חידושים... מהגאון... ר' שמשון מאסטרפאליע... הובא בית הדפוס ע"י... ר' יעקב ליב רייזליר מזאלקווא...
Lemberg, דפוס Leib Matfes, תרכ"ב, 1862. כה דף. 8°.

[175] ספר שיערי הקדושה... והוספנו... חידושים... מהגאון... ר' שמשון מאסטרפאליע... הובא בית הדפוס ע"י... מוה' יעקב ליב רייזליר מזאלקווא...
A. Droker, Lemberg, דפוס S. L. Kugel, Lewin et Comp. 1864 [תרכ"ד].
כה דף. 8°.

[176] ספר שיערי קדושה... (עוב"י האר"ץ... אברהם ששון).
אדם צובה, דפוס אליהו חי בן אברהם ששון, משנת ישישו וישמחו [תרכ"ו, 1865].
[4], מח דף. 8°.
מעבר לשער: "יש אתנו הסכמה... מכל רבני... אר"ץ... ונדפיסנה... בשו"ת הרי"ף...
שיעלה אח"י על משיב' דפוסינו". הכוונה לספר "נבחר מכסף, שאלות ותשובות" של ר'
יאשיהו פינטו, שנדפס שם בשנת תרכ"ט. עיינ: א' יערי, הדפוס העברי בארצות המזרח,
חלק א, ירושלם תרצ"ו, עמ' 38—39.
דף [1, 2—2]: הקדמת ר' אברהם ששון, אבי המדפיס, שהביא את הספר לדפוס.
אזהרה לנכנס לטייל בפרדס נשמטה.

[177] ספר שיערי הקדושה... והוספנו... חידושים... מהגאון... ר' שמשון
מאסטרפאליע...
J. M. Stand, (Lemberg), דפוס S. L. Kugel, Lewin et Comp. (1870 [תר"ל]).
מ דף. 8°.

[178] ספר שיערי הקדושה... והוספנו... חידושים... מהגאון... ר' שמשון
מאסטרפאליע...
ווארשא, דפוס יואל לעבענזאהן, תרל"א, 1871. 30 דף. 8°.

[179] ספר שיערי הקדושה... והוספנו... חידושים... [מאת]... ר' שמשון
מאסטרפאליע...
ווארשא, דפוס גרשון ופסח לעבענזאהן, תרל"ג, 1873. 44 עמ'. 8°.

[180] ספר שיערי הקדושה... והוספנו... חידושים... מהגאון... ר' שמשון
מאסטרפאליע...

ווארשא, דפוס פסח לעבענזאהן, תרל"ו, 1876. 36 עמ'. 8°.

[181] ספר שערי הקדושה ... והוספנו ... חידושים ... מהרב ... ר' שמשון מאסטרפאליע... גם הוספנו... קונטרס לקוטי יקרים והוא שני פירושים... על המאמר פתח אליהו... הובא לב"ה ע"י האברך מתתיה שלמה גרינבערג... בלאדז... ווארשא, דפוס מאיר יחיאל האלטער, שנת באמת קנה פי טוב [תרמ"ה (1884)]. 84 עמ'. 8°.
ע"י במס' הבא.

[182] ספר שערי קדושה ... והוספנו ... חידושים ... מהרב ... ר' שמשון מאסטרפאליע... גם הוספנו... קונטרס לקוטי יקרים והוא שני פירושים (הדרת מלך; פרדס שפע טל)... על המאמר פתח אליהו [מתיקוני הזוהר], מלוקט מספר הפרדס [פרדס רמונים לר' משה קורדובירו] וספר שפע טל [לר' שבתי שעפטיל הלוי הורוויץ] וספר הדרת מלך [לר' שלום בוזאגלי] (תמאסף... חיים ישעיה הכהן [האלבערסבערג])... גם הוספנו... סוד נפלא... מהרב מוהר"ר שמשון מאסטרפאליע... ווארשא, דפוס מאיר יחיאל האלטער, שנת באמת קנה פי טוב [תרמ"ה], 84 עמ'. 8°.
עמ' 4—[5]: הקדמת ר' חיים ישעיה הכהן.
עמ' 63—[81]: קונטרס לקוטי יקרים. הפנים "פתח אליהו" ומתחתיו שני הפירושים: הדרת מלך; פש"ט [פרדס שפע טל].
עמ' 81—84: העתקה מכתבי הרב... ר' שמשון זלה"ה מאסטרפאלי. על עשר מכות מצרים.

[183] ספר שערי הקדושה ... והוספנו ... חידושים ... מהגאון ... ר' שמשון מאסטרפאלי... (המ"ל... שמעון צבי בלא"א מו"ה אברהם שלום כוכב מפעסט). M.-Sziget, דפוס Vider et Rosenthal, 1903, [תרס"ג]. [2], יד עמ', טו—נג, [1] דף. 8°.
דף נ, ב—[1]: לקוטי שושנים ממנהר"ש... מאוסטרפאליא.
מלבד הקטע הראשון, שנדפס בכל ההוצאות הקודמות, שונים הליקוטים מאלה שנדפסו בדפוס תוראדנא תקס"א ושאלוניקי תקס"ד. הליקוטים הם חלק מספר לקוטי שושנים לר' שמשון (טארנאפאל תקע"ג).
האזהרה לנכנס לטייל בפרדס נשמטה.
שמעון צבי כוכב הדפיס גם בשנת תרס"א במונקאטש את הספר דרך אמת לר' משולם פייביש הלוי מזבעריז.

[184] ספר שערי קדושה...
ירושלם, חש"מ, תרס"ז [1907]. פב דף. 16°.
אזהרה לנכנס לטייל בפרדס נשמטה.

[185*] ספר שערי קדושה ...
ירושלם, תרס"ט [1909].

[186] ספר שערי הקדושה ... והוספנו ... חידושים ... מהרב ... ר' שמשון מאסטרפאליע... לבסוף קונטרס לקוטי יקרים... על המאמר פתח אליהו (המאסף... חיים ישעיה הכהן [האלבערסבערג])... סוד נפלא מהרב... ר' שמשון מאסטרפאליע... פיעטרקוב, שמשון רוטענבערג, לאדן, דפוס שלמה בעלכאטאווסקי, תרע"ב, 1911.
86 עמ'. 8°.

דומה לדפוס ווארשא תרמ"ה.

[187] ספר שערי הקדושה ... והוספנו ... חידושים ... מהגאון ... ר' שמשון מאסטרפאלי...
בארדיאב, דפוס מגשה יחזקאל הורוויץ, תרפ"ה, 1925. 80 עמ'. 8°.

עמ' 74—80: לקוטי שושנים ממחר"ש מאוסטרפאליא כבדפוס מ-סיגעט 1903.
פרידברג רושם בטעות במקום "בארדיאב" ברדיטשוב.

[188] ספר שערי קדושה... עם תוספות—הגהות וחידושים—והם מראה מקומות וחידושים רבים אשר לקטתי מכמה ספרים... עם תוספת גופך משלי... הק' זאב וואלף אשכנזי בלא"א מהר"ר צבי הירש זלה"ה מעיה"ק ירושלים...
ירושלים, דפוס יודא אהרן ווייס, תרפ"ו [1926]. [8], סד עמ'. 8°.
עמ' סג—סד: העתקה מכתבי הרב... ר' שמשון זלה"ה מאסטרפאלי. על עשר מכות מצרים.

האזהרה לנכנס לטייל בפרדס נשמטה.

עמ' מא: הגהות הרמ"ז [הרב משה זכות]. עמ' מז: הגהות השמ"ש [הרב שלום מזרחי שרעבי].

עיין על הספר: יודא אהרן סג"ל ווייס, בשעריך ירושלם, ירושלם תש"ט, עמ' 316.

[189] ספר שערי קדושה...

[שאנחאי, תש"ב—תש"ו, 1942—1946].
דפוס-צילום של ירושלם תרס"ז.

[190] ספר שערי קדושה ... והוספנו ... חידושים ... מהגאון ... ר' שמשון מאסטרפאלי...
(לנדסברג, הוצאת "יצחקי", יצחק מאיר יוסקאוויטש מלודז ויצחק שרגא פערעלמאן מקאליש), חש"מ, (תש"ח [1948]). 34, [2]; [9] עמ'. 8°.

9 עמ': ספר דרך עץ חיים (המחבר... משה בכ"ר יעקב לוצאטי).

"שערי הקדושה" דפוס-צילום של ווארשא תרל"ו. גם "דרך עץ חיים" דפוס-צילום של ווארשא תרל"ו, בתוך "מסילת ישרים".

[191] ספר שערי קדושה... והוספנו בסוף הספר חידושים... מהגאון... ר' שמשון מאסטרפאלי...]

ניו יארק, תשי"ג [1953]. כה דף. 8°. דפוס-צילום של ווארשא תרי"ב.
בתוך: שלחן ערוך... האר"י ז"ל, ניו יארק תשי"ג.

[192] ספר שערי קדושה... הוספנו... סוד נפלא מהרב... מוהר"ר שמשון מאסטרפאליע (המו"ל מ [] א [] ז []...)
ירושלים, בסיוע "מעין החכמה", דפוס "ספרא", תשט"ו [1955]. פג עמ'. 8°.
עמ' עז—פג: העתקה מכתבי... ר' שמעון [!]
מאסטרפאלי. תשובה בקבלה.

[193] א. שערי קדושה. ב. דרך חיים. ג. ספר החזיונות (לקוטים)... בתוספת ראשי פרקים לתולדותיו (נאסף מפי סופרים וספרים על-ידי בצלאל לנדוי)...
בגין-ברק, (ר. פישר, דפוס "ערבה"), תשכ"ז [1967]. [2], קטז; מו, [1]; כב, [1] עמ'. 8°.
לכל חלק שער מיוחד בוסף.
בשערים של ספר שערי קדושה ודרך חיים: מהדורה חדשה, מתוקנת ומפוסקת.

[194] ספר שערי קדושה... עם תוספות הגהות וחידושים... [מאת] הק' זאב וואלף אשכנזי...
(ירושלם, תשל"ב [1972]).
דפוס-צילום של ירושלים תרפ"ו יחד עם ספר תומר דבורה של ר' משה קורדואירו.

[194*] ספר שערי קדושה... והוספנו בסוף הספר חידושים... מהגאון... ר' שמשון מאסטרפאלי...
[ירושלים, תשל"ב, 1972]. כה דף. 8°.

[195] ספר שערי קדושה...
[רוסיה-פולין], חש"מ, חש"ד. [1], ל, [1] דף. 8°.
בדף האחרון "אזהרה לנוכס לטייל בפרדס".
(ספריית ג' שלום).

[196*] ספר שערי קדושה...
ווארשא, חסר שנת דפוס.

[197] ספר התפילה אשר חיבר... רבינו מוהר"ן... הובא לבית הדפוס ע"י האחים (מרשומי יחיד ק"ק בית אל)... הרב אפרים בכר משה הי"ו ואחיו כמוהר"ר ששון ב' משה...]

ירושלים, דפוס ישראל ב"ק, שנת פתחו שערים ויבוא גוי צדיק [תרכ"ו, 1866].
[4], נב דף. 8°.

הסכמה: ר' חי רפאל ידידיה אבואלעפיא, ירושלים.
כולל: "השער הא' בביאור הקדמות בענין כדור הארץ והגלגלים והכוכבים ומהלכם ובו ית פריקים".

עיין על הספר: המזכיר, שנה יט, 1879, עמ' 99—101. דברי משה שטיינשניידר.
על האחים המוציאים לאור עי': תולדות חכמי ירושלים חלק ג, תרפ"ט, עמ' 298, 306.

[198] ספר התפונה... ובסופו מצורף... מאמר "מבוא השמש" נגד שיטת קופערניקוס הנקראת תכונה חדשה...
ירושלים, (דפוס "התחיה"), תשכ"ז [1967], קלת עמ'. 8°.

[199] ספר תלמוד עשר הספירות מהאר"י ז"ל עם שני באורים מספיקים למתחילים הנקראים אור פנימי ביאור מקומי: המבאר כל מלה וכל ענין המובא כאן בדברי האריז"ל, בבהירות ובפשטות גדול... הסתכלות פנימי ביאור הקפי: הנושא ונותן בהרחבה רבה בכל ענין וענין בהקפו, ומיישבו ומנהלו ומקורו אל השכל... הספר מתחלק לשיעורים, אשר אחר כל שיעור, מסודר "לוח שאלות" ו"לוח תשובות" על עיקרי פירוש המלות והענינים המובאים באותו השיעור... מבעל המחבר הביאורים המפורסמים: "פנים מאירות" ו"פנים מסבירות" על ספר עץ חיים מהאר"י זצלה"ה... (מוה' יהודה ליב אשלג)... (שיעור) א—(טז).

ירושלים, דפוס חורב, תרצ"ז [1937]. 2°.
השער בלבד בדפוס; הטכסט כולו בשיכפול.
בשערים משיעור ב ואילך: נדפס בהוצאות המוסד "בית אולפנא רבתא" ללימוד והפצת חכמת הקבלה בירושלים ת"ו (יש טפסים של שיעור ב—ג שתוספת זו חסרה).
עם פנים, שגלקט מספרי ר' חיים וויטאל (בעיקר ס' עץ חיים), המסודר לפי נושאי השיעורים, מתחתיו הפירוש "אור פנימי" ואחריהם הפירוש "הסתכלות פנימי". בסוף בא "לוח השאלות" ו"לוח התשובות".

בכרך א נדפסו ההסכמות מאת ר' אברהם יצחק כהן קוק, [ירושלים], טבת תר"ץ; ר' חיים שאול דוויד כהן, [ירושלים]; ר' יוסף חיים זאנענפעלד, ירושלים, ערב ראש-חודש תמוז תרפ"ו.

(שיעור א): הקדמה, עץ החיים קו וצמצום. [7], טז, מב עמ'.
(שיעור ב): הקדמה, העשר ספירות העגולים. [1], כב, מג—קח עמ'.
(שיעור ג): אור ישר ואור חוזר. [1], קט—רח עמ'.
(שיעור ד): העשר ספירות דעקודים. [1], [רט]—רפו עמ'.
(שיעור ה): ע"ס [עשר ספירות] דעקודים בהתפשטות השניה הנק[רא] מטי ולא מטי. [1], רפז—שנה עמ'.

(שיעור ו): עשר הספירות של עולם הנקודים. [1], שנט—תכח עמ'.

- (שיעור ז) : עשר הספירות דו' מלכין קדמאין דמיתו. [1], תכט—תקח עמ'.
- (שיעור ח) : עשר הספירות של עולם האצילות. [1], תקט—תרב עמ'.
- (שיעור ט) : זווגי הספירות. [1], תרג—תש עמ'.
- (שיעור י) : עיבור ראשון דו"א [דזעיר אנפין]. [1], תשא—תתח עמ'.
- (שיעור יא) : תיקון האורות ניצוצין כלים בהעובר ועיבור ב'. תתט—תתצא עמ'.
- (שיעור יב) : לידה ויניקה של הו"א. תתצג—אי"ב עמ'.
- (שיעור יג) : תיקוני רישא ודיקנא דא"א [דאריך אנפין]. אי"ג—א'קנב עמ'.
- (שיעור יד) : מוחין דגדלות של הו"א. א'קנב—א'רצב עמ'.
- (שיעור טו) : בנין הנוקבא דו"א. [1], א'רצג—א'תלד עמ'.
- (שיעור טז) : ג' העולמות בריאה יצירה ועשיה. [1], א'תלה—א' תקפ עמ'.
- לא יצא יותר.

[200] ספר תלמוד עשר הספירות מהאר"י ז"ל עם שני באורים מספיקים למתחילים הנקראים אור פנימי... הסתכלות פנימי... מבעל המחבר... "פנים מאירות" ו"פנים מסבירות" על ספר עץ חיים מהאר"י וצללה"ה [ר' יהודה הלוי אשלג]... (שיעור א. ירושלם, המוסד "בית אולפנא רבתי עיטור רבנים" להפצת חכמת הקבלה, דפוס יהודה עמרם איתאח, תרצ"ז [1937]. כד, מד עמ' 8°.

עם ההסכמות שנדפסו בהוצאת המשוכפלת, תרצ"ז, כולל ההקדמה ושיעור א בלבד.

[201] ספר תלמוד עשר הספירות מהאר"י ז"ל... הוצאה שנייה. שיעור א—[טז]. ירושלים, הוצאת המוסד בית אולפנא רבתי "עיטור רבנים" לימוד והפצת חכמת הקבלה בירושלים, חש"מ, תרצ"ט—ת"ש [1939—1940]. 2°.

אין זו אלא ההוצאה הראשונה בשערים חדשים.

שיעור א—יג : תרצ"ט ; שיעור יד—טז : ת"ש.

משיעור ט, הוצאה שנייה, ראינו שני שערים : א. שיעור ט, תרצ"ט ; ב. שיעור (ט), ת"ש.

[202] ספר תלמוד עשר הספירות מהאר"י ז"ל... יוצא לאור על-ידי הרב לוי יצחק קראקובסקי, ראש ישיבת חכמת הקבלה... (שיעור א.

Kabbalah Foundation, Brooklyn, N.Y. Posy—Shoulson Press) 1943, [תש"ג].

95 עמ' 8°.

עם ההסכמות שהועתקו בהוצאת ירושלם תרצ"ז—ת"ש.

שער נוסף: The teachings of the ten Sefiroth, by Rabbi Isaac Luria. With ...commentaries by Rabbi Jehudah Halevi Ashlag לא יצא יותר.

[203] ספר תלמוד עשר הספירות מרבנו יהודה ליב הלוי אשלג זצ"ל... כרך ראשון מהדורה שנייה. כולל ארבעה חלקים [שיעורים]. חלק א : צמצום וקו ; חלק ב : עגולים ויושר ;

חלק ג: אור ישר ואור חוזר; חלק ד: ספירות העקודים (יוצא לאור על ידי הישיבה "בית אולפנא רבתא עיטור רבנים" בעיה"ק ירושלים וסניפיה תל אביב וחיפה) ... ירושלים, (דפוס דב גוטמן, תל-אביב), תשט"ז [1956], [2], רץ עמ' 80.
עמ' [א]: בשער הספר. על התחום: ישיבת בית אולפנא רבתא עיטור רבנים.
עם ההסכמות שהועתקו מהוצאת ירושלים תרצ"ז-ת"ש.
לא יצא יותר.

[204] תשובות רבי חיים ויטאל. חמש תשובות "שכתב בלי ספק בעודו בצפת" ובכמה מהן הוא נושא ונותן בהלכות ארץ-ישראל. כלולות בקובץ תשובותיו הגדול של בנו, ר' שמואל ויטאל, הוא ספר "באר מים חיים" הנמצא בכתב-יד בספריית הבודליאנה באוקספורד (מיכל 463; נאיויאר, מס' 832). התשובות הובאו לדפוס על-ידי הרב יצחק נסים בספר היובל לרבי חנוך אלבק, ירושלים תשכ"ג, עמ' 331—351.
תשובה אחת של ר' חיים נדפסה בשאלות ותשובות ר' יוסף מטראני, קושטנדינה ת"ב, סי' עב, דף פח, ג = שאלות ותשובות מהרי"ט, חלק א, תל-אביב תשי"ט, עמ' קך.
עי' המס' הבא.

[205] ספר שאלות ותשובות באר מים חיים על ארבעה חלקי שלחן ערוך... [מאת] מה"ר שמואל ויטאל זלה"ה... ובר תשובות מאביו... ר' חיים ויטאל... יוצא לאור בפעם ראשונה ע"י הרבנים הרב אהרן ווידער והרב אפרים פישל הרשקאוויטש... (תל-אביב, דפוס "אשל"), תשכ"ו [1966], שב, [2] עמ' 20.
עמ' רפז—שב: תולדות רבנו שמואל ויטאל,
תשובות ר' חיים ויטאל הן סי' פב—פו.
בראש סי' פב: הנה השאלות האלו נשאלו למורי הרב אבי זלה"ה והיו בקרן זוית בגניזה ואמרתי טוב להעתיקם פה אעפ"י שיש מהם שאינם נוהגות בזמנינו זה... ובסוף סי' פו: עד כאן הגיעו לידי מכתבת יד אבא מורי הרב... וכתבתים לאות טוב.

דברי ר' חיים ויטאל השקועים בפפרים אחרים

[206] ספר אגרת ר' חיים ויטאל... ביאור מאמר רו"ל ע"ד הנסתר.
בתוך: ספר אגרת הטיוול אשר חבר... ר' חיים ב"ר בצלאל, ווארשא תרע"ג; לאדו תרפ"ד.

[207] ביאור מאמר רו"ל... פסיעותיו של אברהם אבינו היו שלשה מילין.
בתוך: ספר חסד לאברהם, מאת ר' אברהם אזולאי, אמשטרדם תמ"ה; סלאוויטא תקנ"ד;
זאלקווא תקס"ב; [סדילקאב ?] תקע"ב; לבוב תר"ך; שם תרכ"ג.

[208] ספר בית לאבות; פירוש על פרקי אבות מאת הרב... ר' יעקב יהודא לעווי זצ"ל... בהוספות פי'... בדרך הנסתר מספרי דבי רב... האר"י... עפ"י תלמידו מרן מוהר"ו זצ"ל הנדפס בשער מאמרי רו"ל, [שער השלישי מה"שמונה שערים", והוגה ע"י...]

מורה מנחם מעוכן הילפעריין נ"י, ירושלם תרנ"ח, ירושלם תרס"ה.

[209] ספר דעת ותבונה... מקובץ בו כמה מאמרים (מספרי רבינו משה"ו) אשר המה הקדמות... לחכמת הקבלה... (מאת ר' יוסף חיים בכמהר"ר אליהו)... ע"י המגיה בן ציון מרדכי חזן, ירושלם תרע"א.

[210] ספר דרוש הפצי בה לרבינו הקדוש מהרה"ו... אשר היה גנוז עד הנה בכת"י (המעתיק הר' יאודה בכה"ר מכלוף בן יאודה מו"אל מע"ת צוירא [מוגאדור]... שהעתיקו מכת"י המעתיק הראשון והר' הגז' שלחו לרבני חסידי עליזן ק"ק בית אל) ולא שזפתו עין רואי ואמרת להעלותו על מזבח הדפוס לזכות את הרבים שיהנו מאורו, בתודו ותדרו... בתוך: ספר שמחת כהן, מאת ר' מסעוד ב"ר דוד הכהן אלחדאד, ירושלם תרפ"א. [זה החיבור אינו של רח"ו אלא של חברו יריבו מחשובי תלמידי האר"י, ר' יוסף אבן טבול. ראה לעיל, עמ' קלג — העורך י.ו.]

[211] דרך חיים; פרקי תשובה מהרב... חיים וויטאל זצ"ל להשמחה והאמת. בתוך: [קונטרסים]... שמלקוט ומתורגם... מנאי (מנחם) נחום יצחק אייזיק חנון, קונטרס ג, ירושלם תשט"ו.

[212] הגהות מהרה"ו. בתוך: ספר הזהר... הוספנו כל ההגהות המבוארים בספר מקדש מלך [לר' שלום בוואגלן] מה שמצא בכ"י הרה"ו עצמו על גליון הזהר שלו ונקראים בשם נ"ב קאפוטס תקס"ט—תק"ע; [זאלקווא אחר תק"ע]; שקלאוו תקע"ב—תקע"ה Lemberg תר"ך; זיטאמיר תרכ"ג; ווילנא תרמ"ב; שם תרנ"ה; שם תרע"ע; שם תרע"ב—תרע"ג; שם תרפ"ב; שם תר"ץ; ירושלים ת"ש—תש"ו; שם תשי"ד; שם תשט"ו; שם תשט"ז; שם תש"ך (שתי הוצאות). לארבעת הדפים הראשונים של ספר שמות בלבד: ווארשא תרכ"ז; יוועפאף תרל"ג; לובלין תרמ"ב; שם תרס"ג.

[213] ספר חיים שנים יעלם; פירושים וחידושים מאת... רבנו חיים וויטאל זצ"ל ובנו... רבנו שמואל זצ"ל. ההידושים נכתבו ע"י מוהר"ר שמואל שרשם גם את הדברים ששמע מפי אביו הקדוש. ההידושים מופיעים בפעם הראשונה בדפוס, והועתקו באופן מיוחד לש"ס הזה מכת"י ק אחד ויחיד בעולם, שהיה ספון שלש מאות שנה, והגיע עכשיו לירושלים למכון בן צבי. בתוך: תלמוד בבלי, הוצאת "אל המקורות" בע"מ — פרדס ישראל בע"מ, כרך [א]—יט, ירושלים [תש"ך]—תשכ"ג.

[214] קונטרס חיים שנים יעלם [חידושי ר' שמואל וויטאל ואביו ר' חיים וויטאל]... על

סדר ה' טורים (חידושים על ש"ע והרב הלבוש א"ת וקצת שו"ט [שקלא וטריא] על מבויעים ינהלם).

בתוך : פתח הדביר, חלק ב, מאת ר' חיים בנימין פונטרימולק, אומיר תרכ"ג.

[215] ספר חק לישראל כי חק לישראל הוא להגות בו תמיד בכל יום בבוקר בבוקר לקיים מצות קביעות התורה ע"פ מה שנמצא כתוב בכתב... רבי חיים ויטאל זלה"ה על פי... ר' יצחק לוריא, מצרים [קאהיר] ת"ק וכל ההוצאות הבאות.

[216] ספר יודעי פינה; ביאור מלות זרות וקצת עניינים זרים הנמצאים בספר הזוהר (בדרכי... הרמ"ק [ר' משה קורדובירן]... והרח"ו).
בתוך : חלק ראשון מספר אור נוגה... אשר טרח ותבין ואסף... ר' יוסף חמיץ, ויניציאה תי"ח.

[217] לקוטים.
בתוך : ספר תורת נתן ולקוטים מהרב ר' חיים ויטאל... מהרב... ר' נתן שפירא... מתלמידי האר"י, [מאת] מאיר בארענשטיין, ווארשא תרנ"ד.
ע' על המחבר למעלה מס' 41.

[218] זה ספר מאירת עינים והוא קונטרס כולל כוונות התפילות ותיקוני התשובות ומעשה ניסים שארעו לו לרב... ר' יצחק לוריא זלה"ה אשר לקטתי ואריתי מספר עמק המלך [לר' נפתלי הירץ בכרך, אמשטרדם ת"ח] ומכתבי הקדש אשר לרב... מהר"ח ויטל... אג"י... שלמה גבאי, קושטאנדיג' תכ"ו.

[219] מאמר אדם ראצילות [המיוחס לר' חיים ויטאל, עם פירוש מסוה משה].
בתוך : ויקהל משה... אשר חיבר... ר' משה בן הר"ר מנחם, דעסוי תנ"ט; זאלקווי תק"א; שם תקל"ה; 1860 Lemberg.

[220] מורה מקום מהזוהר עצמו מהרב מהר"ח.
בתוך : ספר הזהר, קושטאנדיגא תצ"ו—תצ"ז; ברוב המהדורות הבאות נכלל בתוך "דרך אמת".

[221] סדר האצילות בקיצור.
בתוך : תעלמות חכמה... [מאת] רבי יוסף מקנדיאה, חלק א, בסליאה [האנויאה] שפ"ט; מעין החכמה, מכתבי הרב... מוה' יצחק לוריא [קיצור עולם התיקון], קארעץ תקמ"ד.

[222] סדר הימים (שבהם יקוים החלום).
בתוך : ספר דברי דוד; אספתי... אנא... דוד מלמד חפץ, ירושלים תרל"ו.

[223] פ"י על ה' מגילות (על דרך הפשט) מהמקובל מהר"ח ז"ל.
בתוך: ספר פלא יועץ... [מאת] רבי אליעזר פאפו, ירושלים (תרס"ג), דף צה—קא.
נדפס מתוך כתב-יד מבית אוצר הספרים של ר' יצחק גאגין.

[224] רמזים וסימנים מתורה נביאים וכתובים על דבר הגאולה הקרובה אשר יתענג נפש רעבים וגם צמאים לשמוע דבר ה'.
בתוך: ספר אגרת לקץ הימין [מאת ר' יעקב ב"ר משה גאלדצווייג], מאנטשעסטער תרנ"ו; מונקאטש תרנ"ח; פיעטרקוב תרס"ה.
בשער: הרמזים חבר הרב... ר' חיים וויטל ז"ל... מצאתי את הרמזים בכתב יד, אצל מו"ר דודי מוהר"ר מאיר מב"ד ז"ל בשנת תרכ"ה, בעיר הקודש חיפה.
בשער דפוס מונקאטש: הספר הזה נדפס בירושלים... ויען שהכרחתי לצאת מקודש לחו"ל הדפסתי שנית פה. וגם בדפוס פיעטרקוב: הספר הזה נדפס בירושלים... ועתה נדפס פעם שנית ע"י ר' פייביש בראער.
עד כמה שידוע לנו לא נדפס הספר בירושלים.
עוד נאמר בשני הדפוסים האחרונים: נדפס ע"י מנחם ציון מירושלים. מצאתי את הרמזים בכתב יד אצל מו"ר דודי מו"ה מאיר ז"ל בעיר הקודש ירושלים.
בשני הדפוסים האחרונים המלצה מר' שמואל סלאנט [הסכמה] על מנחם ציון מיושבי ירושלים, שהוכרח לכתת רגליו מחוץ לארץ מחמת צוק העתים. שמו של ר' יעקב גאלדצווייג, שהוציא את הספר ראשונה במאנטשעסטער, נשמט.

[225] שיתא פרקין.
בתוך: לב דוד, מאת ר' חיים יוסף דוד אזולאי, ליוורנו תקנ"ד, ובכל ההוצאות הבאות;
ספר כולם אהובים... [מאת] מו"ה אר"י ליב בהרבני מוה"ר נחמי' יצ"ו מק"ק טשיטץ, מאראמאראשסיגעט תרס"ו.

[226] תרכחה מהמקובל... ה"ר חיים וויטאל ז"ל.
בתוך: חמשה ספרי מוסר, ווארשא תרצ"ח.

[227] תוכחת מוסר.
בתוך: ספר תומר דבורה, מאת ר' משה קרדיבירו [!], ירושלים תש"ז, עמ' ל.

ספר תולדות אדם.
ע"י למעלה: מבוא שערים, [שאלוניקי] תקס"ו.

[228] תורת הקבלה של רבי יצחק אשכנזי — אר"י ורבי חיים ויטאל — רח"ו, נקבץ ונערך בצרפת מבוא ע"י ש' א' הורודצק, תל-אביב תש"ו.

[229] ספר תיקוני הזהר (עם "פירוש על קצת מאמרים מהתיקונים מכתובת ידו של הרב מהר"ח"ו... אשר העתיק מטהרת יד הקדש ההאריא"ל וצוק"ל והמה באו מארץ מצרים")... הדברים, באו כנראה ברוב המהדורות של "תיקוני הזהר".
 ראיתי: אורטת קייזאי תע"ט; קושטאנדינא ת"ק; זאלקווא תקל"ח; שאלוניקי [תקי"ד—
 תקמ"א]; ליורנו תקנ"ד; שם תקנ"ה; שם תקנ"ז; [זאלקווא] תקס"ג; קושטאנדינא
 תקס"ח; פאריצק תקע"ו; ירושלים תר"ד; ירושלם תרמ"ג—תרמ"ד; ליורנו תרמ"ו;
 ווילנא תרפ"ט; בני ברק תשל"ב.

מפתחות לביבליוגראפיה של רח"ו

א. נזכרים

194, 188	א
אשכנזי, שמעון 54, 74	אבא מהוראדנא 63
אשלג, יהודה הלוי 9, 11, 34, 39, 66, 118	אבולעפיא, אברהם 141
125, 130, 135, 137, 140, 199—200,	אבולעפיא, חי רפאל ידידיה 43, 124, 126,
202—203	137—736
	אבן-מוסא, אברהם 4
ב	אבן-נאיים, יוסף 4, 155
בארענשטיין, מאיר 42, 217	אבן-עזרא, אברהם 139
בוזאגלו, שלום 146, 182, 212	אבן-רבי, יצחק דוד 7
בוטון, אברהם די" 109, 128	אבראמאויטש, אליעזר 108
בכרך, נפתלי הירץ 218	אבראמאויטש, ישעיה ברוך 108
בן-אמוזג, אליהו 106	אברהם בן אשר 141—142.
בן-מנחם, נפתלי 64, 106	אברהם יהושע העשיל ב"ר יהודה גרשון 83
בניהו, מאיר 142	אברהם יצחק 58, 78—79
ב"ק, ניסן 63	אדלער, נתן 33
בקאל, מאיר 16	אדרעי, יוסף 136
בראנדווין, יהודה צבי 9, 34, 39, 67, 118,	אהרן ב"ר משה 143
125, 130, 135, 137, 140	אופנהיים, דוד 17
בראער, פייביש 224	אוזלאי, אברהם 4, 207
ברוך ב"ר אליהו 77	אוזלאי, חיים יוסף דוד 142, 225
ברוך ב"ר יהודה 63	איינושטאט, ישראל טוביה 17
ברלינר, אברהם 25	איזון שטט, מאיר 17
בשן יעקב 142	אלחדאד, מסעוד הכהן 210
	אלטר, אברהם מרדכי 49—51
ג	אלטר, יהודה אריה ליב 49—51
גאגין, יצחק 223	אליאשאור, שלמה 64
גאגין, שלום משה חי 116, 136	אליגולא, משה 65, 117
גאון, משה דוד 5, 38, 64, 94, 110	אליכסנדר זיסקינד מהוראדנא 64
גאלדצווייג, יעקב 224	אלפודיאל, שמואל 7
גבאי, שלמה 218	אלפסי, יצחק 112
גודיטא, אהרן 133	אנקאווא, אברהם 4
גליס, יעקב 5	אפרים ב"ר משה 123, 197
געלבאנד, דוד 29	אפרימא, רפאל 65, 117
גרוסמן, לוי 112	אריה ב"ר אברהם 147
גרינבערג, מתתיה שלמה 181	אריה ליב ב"ר נחמיה 225
גרין הוט, דוד 17, 19	אשכלי, אהרן זאב 106
	אשכנזי, אבא 123, 133—134
	אשכנזי, זאב וואלף 43, 45, 134, 137,

פ

טואף, א 106
טויבר, אריה 3, 7, 41
טולידאנו, יעקב משה 4

פ

יהודה בהרב מראמין 63
יהודה ליב ב"ר יעקב 143
יוסף ב"ר יהודה ליב 56
יוסף בכר יוסף 95
יוסף חיים ב"ר אליהו 209
יוסף מקנדיה 221
יוסף מקראטשין 143
יוסף משולם פייבול ב"ר אברהם אבא 30
יחיא ב"ר צאלח 165
יערי, אברהם 78—79, 148, 176
ישכר בער סג"ל 52—53, 72
ישראל ב"ר ישעיהו 76—77

פ

הכהן, יאודה ב"ר שלמה 131
הכהן, שלמה 38, 64, 124—126
כוכב, שמעון צבי 183

ק

לאגיאדור, דוד ציון 5, 45
הלוי אליעזר ידיד 129
הלוי, חיים 84, 94
הלוי, משולם פייביש 183
הלוי, נסים 99
הלוי, שושנה 12, 116, 133
לוצאטו, משה חיים 64, 190
לוריא, דוד בעריש 28
לוריא, שמואל 64
ליבס, יהודה 121
ליינציג, אברהם 1, 37
ליפטשיטץ, צבי הירש 1
ליפקין, אריה ליב 64
למבערגער, משה ברוך 66, 69
לנדוי, בצלאל 193
לעווי, יעקב יהודה 133, 208
לעווי, יצחק נחום 124, 126
לעווינטאהל, זלמן ליב הלוי 48

מ

מאג'אר, דוד 64
מאז 192
מאימראן, משה 4

ק

דוב בער ב"ר שלמה 52—53, 72
דוויך, חיים שאול הכהן 5—6, 129
דראקר, אברהם יהושע העשיל 62

ה

האאז, ראובן 43, 114, 137
האלבערסבערג, חיים ישעיה הכהן 182, 186
האלברשטאם, חיים 1
האלברשטאם, יחזקאל שרגא 23
הד"ס 23
הורדוצקי, שמואל אבא 228
הורוויץ, מרדכי הלוי 17
הורוויץ, צבי הלוי 4
הורוויץ, שבתאי שעפטל 4, 182
היילפרין, מנחם מענדל 38, 45, 64—65, 117, 124, 126, 138, 208
הלפרט, יוסף 77
הררי, נסים 45
הרשקאוויטש, אפרים פישל 205

ו

וואלדען, אהרן 64
ווידער, אהרן 205
וויטאל, יוסף 63—64, 110—111, 116—117, 123
וויטאל, משה 94—95
וויטאל, שמואל 52, 109—111, 116, 120, 122, 128—129, 132—134, 136—139, 204—205, 213—214
וויינברג, מ 143
ווייס, יודא אהרן סג"ל 188
ווינער, שמואל 7, 17

ז

זכות, משה 3, 5, 7, 35—36, 38—39, 72, 124, 126, 188

ח

חזאר, יעקב 139
חזן, בן-ציון מרדכי 209
חייון, אהרן 36
חיים ב"ר בצלאל 206
חיים מוולוז'ין 7
חמיץ, יוסף 216
חנון, מנחם נחום יצחק אייזיק 211
חפץ, דוד מלמד 222

עפשטיין, יוסף אלטר 29

פ

פאפו, אליעזר 223
פאפרש, מאיר 1, 3, 9, 17, 30, 45, 52, 72—
73, 111, 120, 123, 133, 136, 138
פארדו, דוד 64, 67
פונטרימולי, חיים בנימין 214
פינטו, יאשיהו 176
פירירא, אהרן רפאל חיים משה 63, 122,
133—134
פרידברג, חיים דוב 5, 6, 31—33, 38, 41,
73, 78, 141, 144, 165, 172, 187
פרידמאן, משה 8
פרענקיל, דוד 158

צ

צופיוף, דוד הכהן 38
צופיוף, משה פנחס הכהן 38
צופיוף, שלמה ברוך הכהן 38
צוקערמאן, שמריה 33
צמח, יעקב 1, 3—4, 7, 30, 35—36, 38, 44,
52, 68, 72—73, 112, 115, 120

ק

קאלאמארו, יצחק 63—64, 110—111, 116—
117, 139
קאשטרו, אברהם 109
קאשטרו, יעקב 109, 128
קאשטרו, משה 109, 122, 128, 132
קאשטרו, שמואל 99
קורדובירו, משה 182, 194, 216, 226
קורייאט, אברהם 155
קירשבוים, מנחם מענדיל 141
קלזונר, יוסף 64
קראקובסקי, לוי יצחק 202
קרסל, ג' 12, 106

ר

רבינוביץ, צבי מאיר הכהן 23, 112, 115
רבינוביץ, שלמה הכהן 112, 115
רוזה, חיים די לה 63, 123, 136
רובינשטיין, אברהם 129
רוקה, שלום 29
ריבלין, יוסף 111
ריבקין, יצחק 7, 158
רייזליר, יעקב ליב 171, 174—175

מאיר ב"ר שלמה 7

מאיר מב"ד 224

מהר"ל אהרן שלמה 138

מויאל, יאודה 210

מולכו, שלמה 5, 6

מונסון, אברהם 7

מוסאיוב, שלמה 124, 126

מורדוך, יוסף 132—133

מטראן, משה 61, 63—64, 67

מינצבערג, דוד 66

מלכא, שלום 133

מנחם עזריה מפאנו 41

מרגליות, ישעיה אשר זליג 129

מרגליות, ג 141

משה ב"ר מאיר 76, 77

משה, ב"ר מנחם, דעסוי 219

משה בן נחמן 143

משה חיים מנשרווי 65

משה צבי הירש ב"ר גדליה 167

משולם זוסיא מהאניפולי 37

נ

נטף, דוד 110

ניניו, יעקב שאלתיאל 40, 64, 71, 119

נסים, יצחק 15, 204

נסים עזרא 133

ניסן ב"ר ישראל 144

נפתלי הירץ ב"ר יהודא 13

נתנאל בן הרב מקופין 29

ס

סדבון, יוסף 110, 139

סופר, יעקב חיים 127

סופר, משה מפשעוואסק 28—29

סטנאב, יצחק הלוי 52—53, 72

סידלאווער, שמואל 63

סיפי, דוד 124, 126

סלאנט, שמואל 224

סלמאן, אליהו 68

ספיר, יעקב הלוי 12

סרוג, ישראל 28—29

ע

עגמי, מרדכי 17—22

עזריאל, אביגדור 123

עזריאל, יהודה ליב ב"ר דוד 31

עמנואל, יצחק שמואל 109

שמשון מאוסטרופולי 144, 146, 148, 150—151,
153, 158, 165—166, 168, 170—171, 173—
175, 177, 183, 186—188, 190—192
שעוועל, חיים דוב 143
שפירא, נתן 3, 5, 23, 38—39, 41, 72—73,
74—76, 112, 115, 217
שרעבי, שלום מזרחי 5—6, 48, 61, 63—64,
67—68, 95, 110, 123, 133, 136, 188
ששון, אברהם 176
ששון, חזקיהו 113
ששון ב"ר משה 38, 64, 114, 117, 123, 197
ששון, דוד סלימאן 4

ת

תאומים, יוסף 37
תדהר, דוד 9, 15, 38, 48

ב. בעלי דפוס

גרין הוט, נתן 17
דוד בן מנחם מן, חיים דוד הלוי סג"ל וואב
וואלף בן גרשון 18—19, 145
וואקס, דוד סעדיה ישעיה 166

ך

"דעת" 68
דפוס העברי, יחיאל ורקר 106
"דרוקאריניא פולסקא" 87, 196

ה

האלטער, מאיר יחיאל 181, 182
האלטער, מאיר יחיאל ומאיר אייזענשטאדט 42
הורוויץ, מנשה יחזקאל 187
הערשענהארן, נחמה ושלמה שטרייבערגער
103

ו

וואהל, צבי הירש 14
וואן, ציון 6
ווייס, יודא אהרן 188
וועדער וראזענטאל 183
וועגמיסטער, י 49

ז

זאפניק עט קנאללער 23, 112
זיסבערג, נתנאל דוד ומרדכי קאליבערג 170

ריקי, עמנואל חי 41
רפאל אהרן בן שמעון 94
רפאפורט, יהודא ליבש 121
רפאפורט, מרדכי יהודא ליב כהנא 151

ש

שבתי מראשקוב 73
שטיינשניידר, משה 12, 84, 197
שיריר, דוד 61, 122
שלום, גרשם 1, 7, 28—29, 109, 112, 120,
122, 195
שלמה ב"ר אברהם 41
שמאמה, נסים 106, 136
שמואל ב"ר ברוך 63
שמחה ב"ר חיים מבוברקא 37
שמעוני, שלום 139
שמערייל מווערזיווקא 13

א

אברהם ואלהיו סג"ל, המשותפים 7
אהרן בן יונה 84
אונטערענדלער, יעקב זאב 64
איתאח, יהודה עמרם 200
אלטער, יצחק מאיר 50
"אלפא ירושלים" 16
אמפיר פרס 108
אשכנזי, יונה 141
אשכנזי, סעדיה לוי 109, 122
"אשל" 39, 67, 118, 125, 129—130, 135,
137, 205

ב

באמבערג, צבי יעקב 168
בלייער עט קאהן 29
בעלכאטאווסקי, שלמה 186
ב"ק, ישראל 63, 110—111, 116, 133, 136, 197
ברוך בן אליהו יצחק בן שמואל 76—77
ברוך ב"ר יוסף 150

ג

ג'אחון, יצחק 132
גאשציני, יצחק ויעקב דוד סלאטקי 139
גוטרימן, דוב 203
גרוישמאן, חיה גיטל 167

מפתחות

ה

סלאטקי, יעקב דוד 139
סעדון, נחמן 155

"חורב" 26, 105, 199
חיים אריה 21

ע

עץ החיים 99
"ערבה" 193

פ

טוביאינא, משה ישועה 4

פ

פאלמאן, חנוך העניך 49
פאראג'י, דניאל 61
פארעמבא, מ"פ 28, 32, 83, 121
פוסט-שולטון פרס 202
פינקלשטיין, מנחם מענדל ומשה ציקור
מלאשצוב 78
פישער, יוסף 1, 8
פישער, יוסף ושותפו שאול דייטשער 37
פלעקער, ש"ל 91
פערדער, אברהם 101
פרומקין, א"ל 48
פרידמן, ליפא 9, 34
פרענקל, משלם זלמן 143

צ

צוקערמן, שמואל הלוי 66, 117

ק

קאצינעלינבויגען, אברהם צבי 24
קוגעל, לעווין עט קאמפ. 62, 90, 175, 177
קריגר, יאהן אנטאן 3, 35, 41, 52-54, 58, 72-74, 120

ר

ראם-טיפאגראף 158, 165
רויטענבערג, אברהם 94
רחמים ב"ר ראובן 95

ש

שבת¹ בן בן-ציון, אריה בן מנחם ואברהם
בן יעקב סג"ל 56
שטיללער, שמואל פינחס 47
שפירא, חנגיא ליפא ויהושע העשיל 169
ששון, אליהו חי 176

ת

"התחיה" 198

י

יארש, שלמה 147
"יהודה וירושלים" 66
יחיאל ברי"ל, מיכל הכהן ויואל משה סאלאמאן,
השותפים 12

כ

כ"ץ, יחיאל מיכל (יחזקאל ב"ר שבח 148

ל

לוי, הירץ רופא וחנתנו קאשמן 142
הלוי, סעדי 44
ליפשיטץ, האחים 43, 114
לעבענזאהן, גרשון 179
לעבענזאהן, יואל 178
לעבענזאהן, פסח 179-180
לעווי, יצחק נתום ושותפיו 5, 27, 38, 45, 65
113, 124, 128, 137, 138
לעווין-עפשטיין 102
לעוויצקי, ק 14

מ

מדפיס, גרשון 151
מדפיס, ליב 174
מוגזון, ש 126
"מוריה", שעהנבוים-ווייס 15, 134
מ"ץ, יהודה ליב 33

נ

נעמעליס, ב"ל 96
ניק, י"מ 13

ס

סאלאט וניק 88, 98
סאלאמאן, יואל משה 123
סיקארא ומילנער 104
סטראורופיגיאנישה אינסטיטוטס-דרוקריי 171
סלאווין, שבתי 159-163

ג. מקומות רפוף

לאשצוב 58	א	אוסטרהא 75, 81, 84
לובלין 101, 103		אמשטרדם 142
לונדון 51		ארם צובה 176
ליורנו 4, 40, 71, 119, 152, 155, 156		
לעמבערג (לבוו) 13, 22, 28, 31—32, 62		
121, 100, 98—96, 93—88, 86—85, 83	ב	
147, 167, 171, 174—175, 177		בארדיאב 187
לנדסברג 190		בבל (בגדאד) 95
		בני-ברק 193
מ		ברוקלין 108, 202
מ.סיגעט 183		
מונקאטש 29	ד	
מעזירוב 148		דובראוונא 57, 76—77
ס	ה	הוראדנא 149—150
סדילקוב 59, 82		הרובשוב 78
פ		
פולנא 157	ו	
פיעטרכוב 49, 186		ווארשא 42, 49—50, 64, 87, 102, 104, 168, 170
פרנקפורט על נהר מאין 17		178—182, 196
פרעמישלא 23, 112		ווילנא 24, 33, 165
		ווילנא והוראדנא 158
ק		
קאפוטט 159—163	ז	
קארעץ 3, 7, 35, 41, 52, 55, 58, 72—74, 79		זאלקווא 18—20, 30, 46—47, 80, 144—146
120		151, 154
קושטאנדינא 141		זולצבאך 143
קעניגסבערג 172		זיטאמיר 169
קראקא 1, 8, 37	ט	
ר		טשערנאוויטץ 14
רוסייה-פולין 195	י	
ש		יזעפאף 166
שאלוניקי 36, 44, 61, 99, 109, 122, 132, 153		ירושלים, ירושלם 2, 5, 10—12, 15—16, 26, 27
שאנחאי 189		38, 43, 45, 48, 63, 65—66, 68—69, 94
שקלאוו 56		105—107, 110—111, 113—117, 123—124
ת		126, 128—129, 133—134, 136—139, 184—
תונס 6		185, 188, 192, 194, 197—201, 204
תליאביב 9, 34, 39, 67, 118, 125, 129—130	ל	
205, 203, 140, 137, 135		
		לאדז 104

ד. המספרים

אחר השם המספר הסיפורי של הרשימה

72—73

היילפריין, מנחם מענכין; ירושלים 5
העלשטאק, מאיר יחיאל הלוי; אוסטרואוצא

42

הערשלער, אריה ליב; ירושלים 48

ו

וואללענשטיין, משה נחום; ירושלים 48, 65

ז

זאנענפעלד, יוסף חיים; ירושלים 66, 199—
201, 203

ח

חזן, חיים דוד; ירושלים 63—65, 136

ט

טאג'יר, משה אהרן; ירושלים 65

י

יהודא ליב ב"ר מתתיהו; אוסטרעהא 84, 89—
91, 93, 96—97, 101, 103, 105—107

יהודא ב"ר שלם סג"ל; וואלשטיסק 7

יואל ב"ר זאב וואלף; אוסטרעהא 52, 72

יוסף ב"ר יהודה ליב; אוסטרעהא 52—53,
72—73

יוסף ב"ר משה; מעזריטש 41

יעקב יוסף ב"ר יהודא ליב; אוסטרעהא 54,
74—75

יצחק ב"ר צבי הירש; מעזריטש 41

ישראל ב"ר יוסף; אוסטרעהא 52, 72

כ

כהן, אברהם; ירושלים 48

כהן, חיים שמואל; טבריה 47

כהן, יצחק אייזיק; קארעץ 54, 74—75

כהן, נסים אהרן אליה; בבל 94

ל

לבטון, יצחק; ירושלים 65

הלוי, יוסף 47

לוי יצחק; בארדיטשוב 7

הלוי, עובדיה אברהם; בבל 95

לנדא, יוסף סג"ל; יאסי 121

א

אבואלעפיא, חי רפאל ידידיה; ירושלים 63—
65, 109—110, 116, 128, 138, 197

אבואלעפיא, יעקב; טבריה 47

אברהם ב"ר מאיר סג"ל; מעזריטש 41

אברהם ב"ר צבי; מעזריטש 41

אברהם חיים ב"ר גדליה; לבוב 31—32

אוסטריי, משה; בראד 30, 52—53, 72, 73

אורי שרגא פייבוש; דובראווא 56, 76—77

איגר, אברהם; לובלין 42

איטנגא, יצחק אהרן; לבוב 47

אייטנגער, מרדכי זאב; לבוב 121

אליאשאוו, שלמה; שאווייל 5

אלישר, יעקב שאול; ירושלים 48, 134

אלנקווה, בכור אהרן; ירושלים 113

אלעזר ב"ר גפתלי; אוסטרעהא 84, 89—91,

93, 96—97, 101, 103—105, 107—108

אנג'יל, ווידאל; ירושלים 113

אריה ליב ב"ר אברהם; מעזריטש 41

ארלאינסקי, אהרן הכהן; פתח־תקוה 48

אשכנזי, אברהם; ירושלים 123, 133, 139

אשר צבי ב"ר דוד; אוסטרעהא 52—54, 72—75

ב

בלאזער, יצחק; ירושלים 48

ברלין, חיים; וואלוין 7—8

ג

גדליה ב"ר בנימין וואלף; זאלקווא 19

ד

דוויר, חיים שאול הכהן; ירושלים 66, 199—
201, 203

ה

האלברשטאם, דוד; קרשאנוב 1, 8, 37

האלברשטאם, חיים; צאנז־בראדי 52—53,
72—73, 112, 115

האלברשטאם, יחזקאל שרגא; שינאווא 1, 8

האלברשטאם, שלמה; ווישניצא 1

הורוויץ, בצלאל ב"ר משה; מעזריטש 41

הורוויץ, מרדכי הלוי; פיעטקוב־אוסטרעהא

42, 52, 72

היילפריין, אברהם מרדכי; בראד 52—53,

צבי הירש ב"ר מאיר; שקלאוו 56, 76—77

מ

מאמאן, רפאל; טבריה 47

מייזיל, אליהו חיים; לאדו 42

מייזליש, משה צבי הירש; זאלקווא 147, 151

מייזליש, צבי הירש; זאלקווא 19, 20, 30

מרדכי ב"ר אברהם לעמיל; אוסטרהא 52, 72

מרדכי ב"ר פינחס; קארעץ 7—8

ק

קובו, רפאל אשר; שאלוניקי 122

קוק, אברהם יצחק הכהן; יפו-ירושלים 48,

66, 199—201, 203

קלעפפיש, שמואל זנוויל; ווארשא 42

ר

ראבינאוויץ, יחזקאל הכהן; ראדאמסק 42

ראבינאוויץ, יצחק יעקב; ראדום 42

ראבינאוויץ, מאיר שלום; קאלישין 42

ראבינאוויץ, צבי מאיר הכהן; ראדאמסק 42

ראבינאוויץ, צדוק הכהן; לובלין 42

ראזאניש, צבי הירש; לבוב 31—32

ש

שאלו ב"ר צבי; מעזריטש 41

שוואקס, ליפמאן דוד; ירושלים 48

שור ישעיהו מחאטין; לבוב 121

שטראסבערג, יוסף יהודה הלוי; ירושלים 48

שי"ק, חנוך הענוך; שקלאוו 56, 76—77

שיראקי, משה 47

שמואל ב"ר משה; מעזריטש 41

שמשון ב"ר אשר; אוסטרהא 52—54, 72—75

שפירא, חיים יעקב; ירושלים 48

שפירא, ישראל; גראדזיסק 42

שפירא, צבי הירש; מונקאטש 5

שרביט, מכלוף; ירושלים 113

ששון, אליהו; בבל 95

נ

נאטאנזאן, יוסף שאלו הלוי; לבוב 14

נחמיה ב"ר יעקב יצחק; בעחיו 121

נפתלי הירש ב"ר מאיר; מעזריטש 41

ס

סאפורטה, חנניה; שאלוניקי 122

סאפריץ, אליעזר; קאמארנא 8

סורנאגה, חיים דוד; ירושלים 65

סלאנים, שניאור זלמן; יפו 48

ספרא, חיים מענדל; ירושלים 65

ע

ענארי, שמשון 47

עזריאל, אברהם; ירושלים 65

פ

פראנק, צבי פסח; ירושלים 65

פרידמאן, אברהם יעקב; סאדיגורא 13, 14

צ

צאזמיר, אברהם ענזיל; סטריא 121

צבי הירש, אב"ד מעזריטש 41

TEMIRIN
TEXTS AND STUDIES
IN KABBALA AND HASIDISM

Edited by

ISRAEL WEINSTOCK
Rabbi, D. Phil.

VOLUME II

MOSSAD HARAV KOOK • JERUSALEM

PUBLICATIONS OF THE INSTITUTE FOR KABBALA AND HASIDISM
THE RABBI MAIMON FOUNDATION ♦ JERUSALEM

TEMIRIN

VOL. II